MAGYAR MINISZTERELNÖKÖK

1848-2002

Izsák Lajos–Pölöskei Ferenc
Romsics Ignác–Urbán Aladár

KOSSUTH KIADÓ 2003

A KÖTET MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTÉRIUMA

NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM

A KÖTET SZERZŐI

URBÁN ALADÁR (1848–1849) PÖLÖSKEI FERENC (1867–1919)
ROMSICS IGNÁC (1919–1944) IZSÁK LAJOS (1944–2002)

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED

SZERKESZTETTE
STEMLER GYULA

SZTE Egyetemi Könyvtár
J000313255

KÉPSZERKESZTŐK
DEMETER ZSUZSANNA
STEMLERNÉ BALOG ILONA

MÁSODIK, JAVÍTOTT KIADÁS

D 5305

ISBN 963 09 4465 0

© IZSÁK LAJOS, PÖLÖSKEI FERENC, ROMSICS IGNÁC, URBÁN ALADÁR 2002, 2003
© KOSSUTH KIADÓ 2002, 2003

FELELŐS KIADÓ KOCSIS ANDRÁS SÁNDOR
A KOSSUTH KIADÓ RT. ELNÖK-VEZÉRIGAZGATÓJA
A KIADÓ AZ 1795-BEN ALAPÍTOTT MAGYAR KÖNYVKIADÓK
ÉS KÖNYVTERJESZTŐK EGYESÜLÉSÉNEK A TAGJA
A TIPOGRÁFIA ÉS A BORÍTÓTERV KUN GÁBOR MUNKÁJA
MŰSZAKI VEZETŐ KUN GÁBOR
TÖRDELTE GRÓF LEVENTE
WWW.KOSSUTH.HU / E-MAIL: RT@KOSSUTED.HU

KÉPFELDOLGOZÁS GMN REPRO STUDIÓ
KÉSZÜLT A DÜRER NYOMDA KFT.-BEN, GYULÁN
ÜGYVEZETŐ IGAZGATÓ MEGYIK ANDRÁS

ELŐSZÓ

1848-ban a „népek tavaszának" forradalmi mozgalmai végigsöpörtek Európa országain, így a Habsburg Birodalomban is. A magyar liberális reformellenzék legjobbjai azonnal felismerték, hogy elérkezett az idő, amikor Magyarországon is megteremtődtek a feltételek a polgári átalakuláshoz és a valódi alkotmányos önkormányzat megteremtéséhez.

A nép politikai jogokban részesítése, a népképviseleti alapon választott parlament, a független és felelős végrehajtó hatalom szinte elérhető közelségbe került, amikor 1848. március 17-én Batthyány Lajost, az Ellenzéki Párt vezérét kinevezték az első felelős magyar miniszterelnöknek. Vele kezdődik azoknak a magas közjogi méltóságoknak a sora, akik immár több mint százötven éve a mindenkori magyar kormány élén álltak.

A közéleti személyiségek, politikusok gazdasági, társadalmi, politikai felfogásának vagy átfogó programjának feltárása különös szellemi izgalommal jár, egyben rendkívül nehéz történetírói feladat. A választott államférfiak súlya, tevékenységük időtartama, az általuk betöltött tisztség és nem utolsósorban az adott kor jellege szerint sem azonos. Működésük, mozgásuk kereteit azonban ők maguk is formálták, legjobbjaik nevéhez nagy történelmi alkotások fűződnek.

A békésebb korszakokban fel-feltűnő, ám gyorsan távozó személyiségek bemutatása természetesen könnyebb, mint a viharosabb időkben hosszabb ideig feladatot vállaló államférfiaké. Az előbbiek közül többen csupán hivatalnokként töltötték be ezt a kiemelt kormányzati szerepkört, nem voltak szélesebb horizontú elképzeléseik. Ám az utóbbiak között számosan vannak olyan államférfiak, akik a gyorsan változó, gyakran kritikus időkben, netán történelmi jelentőségű pillanatokban átütő erejű programot fogalmaztak meg, döntöttek helyesen.

A magyar miniszterelnökök bemutatása – az országtörténet megírásának igénye nélkül is – sokrétű, szerteágazó feladatot jelentett. Mindvégig arra törekedtünk, hogy a népszerű, olvasmányos mű tartalmazza a tudományos kutatás mai eredményeit is, és hogy a gazdag képanyag – esetenként első közlésként – közelebb hozza az olvasóhoz a miniszterelnök személyiségét.

Kötetünk a magas közjogi méltóságokat tehetségük, felkészültségük, szorgalmuk, vezetői képességeik számbavételével, tetteik mérlegének megvonásával állítja elénk, illetve életútjukat, tevékenységüket, benne a magyar kormányban, a képviselőházban, a jogalkotásban, a kül- és belpolitikában betöltött szerepüket veszi szemügyre. De nem hagyja figyelmen kívül a miniszterelnökök és a pártok viszonyát, a politikai taktikázást vagy éppen ennek hiányát sem.

Bízunk abban, hogy ez a reprezentatív összeállítás átfogó képet ad a magyar miniszterelnökök tevékenységéről, segít megérteni azt a felelősségteljes munkát, amelyet a köz érdekében végeztek, felkelti az érdeklődést személyiségük és a kor iránt, amelyben éltek és dolgoztak.

A KIADÓ

BATTHYÁNY LAJOS GRÓF

A társadalmi és politikai reformokat sürgető rétegek súlyát jelentősen növelte, hogy támogatói, sőt szószólói akadtak a fiatal főnemesek soraiban. Ezek közé tartozott gróf Batthyány Lajos, akit családjának és vagyonának tekintélye, valamint személyes adottságai kezdetben az ifjú arisztokrata ellenzék, majd az egész reformmozgalom élére emeltek.

A forradalmat megelőző reformkor két évtizede a békés, alkotmányos eszközökkel elérni kívánt reformokat sürgető mozgalmak időszaka volt. Kezdetét Széchenyi István gróf fellépésétől számítjuk, aki a kormányzat segítségével megvalósítandó gazdasági reformokat sürgetett. Az egyre erősödő reformtörekvések azonban határozottan a politikai úton megvalósítandó változásokat igényelték. Ennek legfőbb szószólói a középnemesség és a honoráciorok, vagyis a nem nemesi értelmiség soraiból kerültek ki.

Batthyány Lajos nagy múltú aulikus főnemesi családból született Pozsonyban 1807. február elején. Születésének pontos dátumát nem ismerjük, csak azt tudjuk, hogy február 11-én keresztelték. Apja József gróf, anyja Skerlec Borbála, egy udvari tisztségeket viselő előkelő család leánya volt. A szülők még 1807-ben különváltak, s az asszony fiával és a két évvel korábban született Emíliával Bécsbe költözött. Férje 1812-ben meghalt, s ekkor az anya a gyermekek gyámja és a végrendelet foganatosítója lett. 1815-ben fiát egy főrangú ifjak nevelésére létesített bentlakásos oktatási intézetbe adta. Az 1819/20-as tanévet a győri bencés főgimnázium tanulójaként töltötte, majd ismét Bécsbe került, s itt folytatta tanulmányait. Három évig egy jó nevű intézet bennlakója volt, majd az igazgató tanácsára két évre, 1824–1826 között dr. Möller nevű tanár házához került. A fiatal gróf itt ismerkedett meg a francia felvilágosodás filozófiájával és kora liberális eszméivel.

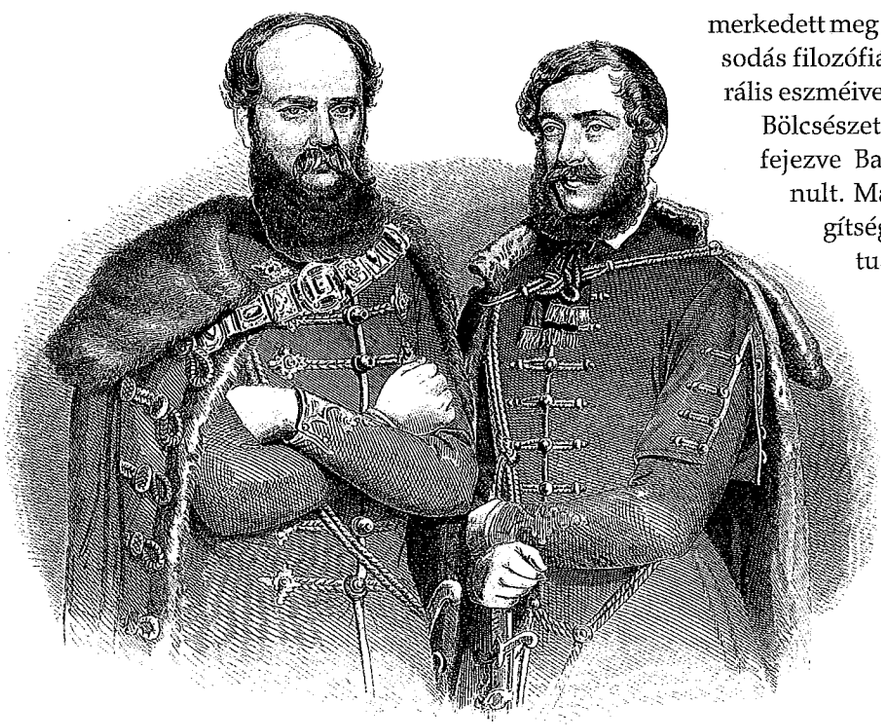

Batthyány Lajos és Kossuth Lajos kettős portréja

Bölcsészeti tanulmányait befejezve Batthyány jogot tanult. Magas pártfogói segítségével 1826 augusztusában mint kadet (tisztjelölt) bevonult a Lombardiában állomásozó 32. gyalogezredhez. Decemberben sikerrel befejezte jogi tanulmányait, majd kérésére 1827 áprilisában áthelyezték a 7. huszárezredhez. Itteni tiszttársai vele azonos szociális közegből származtak, így a rangjához méltó életvitel igen költséges volt. Mivel az anyjától kapott támogatás csak „zsebpénz" volt, adósságokba keveredett és uzsorások karmaiba került. Anyja ekkor feljelentette fiát az ezred parancsnokságánál könnyelmű, pazarló életvitele, adósságcsinálása miatt.

Batthyány az ellene folyó vizsgálat során felfedte, hogy anyja indokolatlanul csökkenti járandóságát, s ezzel készteti őt adósságok csinálására. Batthyány ezért az Udvari Kancelláriához fordult védelemért, hogy érvénytelenítsék anyja gyámi szerepét. A Kancelláriá egyezséget hozott létre a két fél között, s az anya özvegyi jogon megkapott egy birtokot, míg a gróf magára vállalta az apja után maradt adósságok törlesztését. A szerződés 1831 januárjában, Batthyány nagykorúságát megelőző hónapban jött létre. Mivel birtokai rendbetétele az ügyek kézbevételét igényelte, a gróf kérte elbocsátását. 1831. április elején Batthyány négyévi szolgálat után mint alhadnagy – rangjának megtartása nélkül – lépett ki a hadseregből.

Egyik pozsonyi útja idején ismerte meg a népes és tekintélyes Zichy család akkor 17 éves leányát, Antónia grófnőt, akit 1834 decemberében feleségül vett. Ettől a pillanattól bekapcsolódott a megye társadalmi életébe, s az ikervári kastély a társasági élet, elsősorban a környék arisztokratáinak kedvelt találkozóhelye lett. A gróf 1834–1839 között

1848 1849

1848. ÁPRILIS 11. 1848. OKTÓBER 2.

Batthyány Lajos, 1839

több utazást tett Nyugat-Európában részben főrangú barátaival, részben feleségével.

Batthyány igen tudatosan készült közéleti szerepére, mint ezt fellépése után a titkosrendőrök jelentették. Erre a fellépésre az 1839–40. évi országgyűlésen került sor. Az 1839. június elején megnyílt országgyűlésen Batthyány először július 24-én szólalt föl, akkor a szólásszabadság védelmében, amely kérdéshez a későbbiekben több ízben hozzászólt. A bátor és világosan érvelő Batthyány hamar népszerűvé vált a fiatal mágnások között, akik rövidesen elfogadták vezető szerepét.

Batthyány 1841-től Pesten lakott, s az általa bérelt Cziráky-palota (a mai Kossuth Lajos u. és Szép u. sarkán) az ellenzék találkozóhelye lett, estélyein lassan nemcsak a mágnások jelentek meg. Batthyány az 1843/44. évi országgyűlésen már erősebb főrendi ellenzék élén állott, s igen aktívan vett részt a főrendi tábla ülésein. Mint 1840-ben, most is több esetben szólalt fel a szólásszabadság mellett és az előzetes cenzúra ellen.

A megerősödött ellenzék nagy reményekkel készült erre az országgyűlésre, de törekvései csak kis részben valósultak meg. Törvényt fogadtak el, amely kimondta, hogy a törvényhozás és a közigazgatás nyelve magyar lesz (ami

Az országgyűlés megnyitása, 1848. július 5.

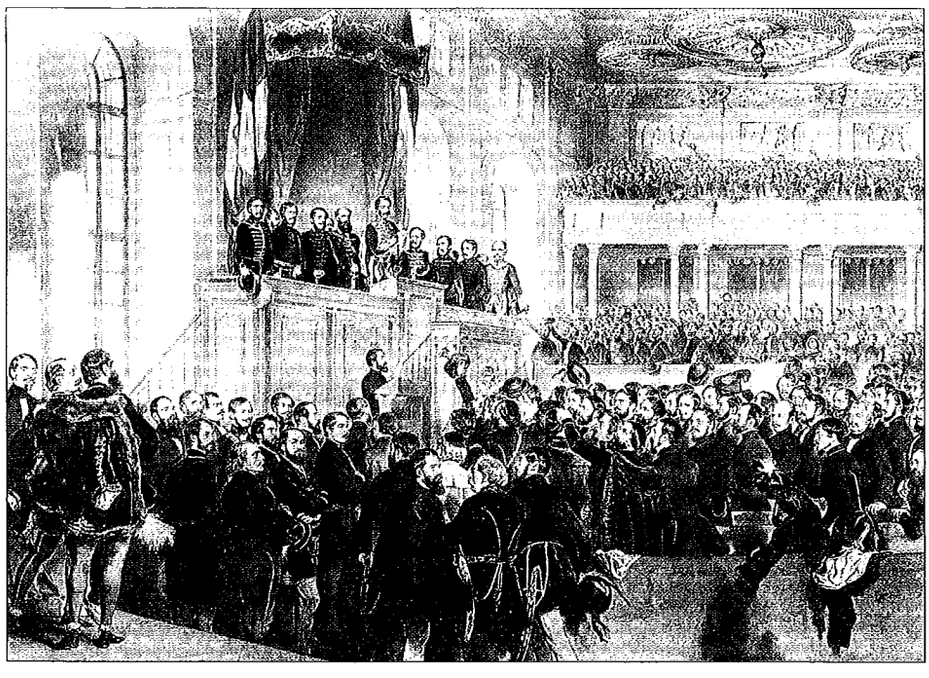

február 11-én keresztelték Pozsonyban	1807
Bécsben nevelkedik	1815
A győri bencés főgimnázium tanulója	1819–1820
augusztus. Belép a hadseregbe	1826
április. Batthyány családi okok miatt kilép a hadseregből	1831
Nyugat-európai utazásai	1834–1839
Részt vesz az országgyűlés munkájában	1839–1840
Az országgyűlés főrendi ellenzékének vezére	1843–1844
március 17. Az uralkodó szóbeli felhatalmazást ad Batthyány miniszterelnöki megbízatásához	1848
július 5. Pesten megnyílik az első népképviseleti országgyűlés	
szeptember 11. Minisztertársaival együtt lemond Batthyány	
szeptember 12. Batthyány új miniszterelnöki megbízása	
október 2. Batthyány lemond miniszterelnöki tisztéről	
január 8. Batthyány letartóztatása	1849
augusztus 30. Felségárulás vádjával halálra ítélik Batthyányt	
október 6. Batthyányt kivégzik Pesten	

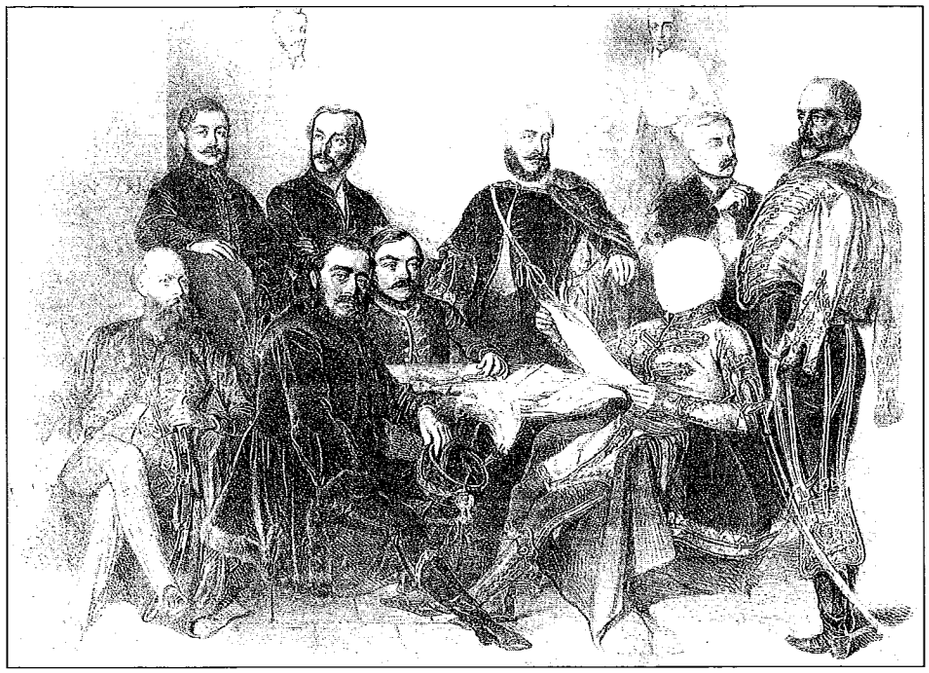

Miniszteri tanácsi ülés. A befejezetlen képen Esterházy Pál feje hiányzik

elindította a horvát rendek ellenállását), s megszületett a törvény a nem nemesek hivatalviseléséről és birtokbírhatásáról. Nem sikerült azonban megvalósítani a börtönreformot, s nem járt eredménnyel a királyi városok országgyűlési képviseletéről, a közteherviselésről vagy a vámkérdés rendezéséről született előterjesztés.

Ez utóbbi nagy elégedetlenséget váltott ki, mivel a törvény feladata lett volna a fejlődő magyar ipar védelme az osztrák áruk ellen. Az elutasításra válaszul a rendek még Pozsonyban, az országgyűlés befejezése előtt létrehozták a Védegyletet. Az Országos Védegylet elnökségét Batthyány Kázmér gróf vállalta, míg a mozgalom ipari bázisát biztosító, 1844 decemberében alakult Gyáralapító Társaság elnöke Batthyány Lajos lett. Az ellenzéki mozgalom kétségtelen erősödése ellenére hiányzott belőle az egység. Az egységre nagy szükség volt, mert a konzervatívok sikerrel szervezkedtek, s 1846 novemberében megalakult a Konzervatív Párt. Ez vezetett ahhoz az elhatározáshoz, hogy 1847 márciusára összehívják az ellenzéki konferenciát. Az itt elfogadott alapelveket Kossuth összegezte, majd Deák Ferenc kiegészítései után az ellenzéki konferencia 1847. június 7-én elfogadta az *Ellenzéki Nyilatkozat*ot. Ezzel néhány hónappal az 1847/48. évi országgyűlés előtt gyakorlatilag megszületett az ellenzéki párt. Elnöke, pontosabban az ellenzék Központi Választmányának elnöke Batthyány Lajos lett.

A szemben álló politikai erők párttá szerveződése komoly küzdelmet ígért az ősszel esedékes országgyűlésen. Ezért Batthyány fontosnak tartotta, hogy Pest megye egyik országgyűlési követének Kossuthot válasszák. A gróf anyagi áldozatával és személyes fellépésével ezt el is érte. Így a novemberben megnyílt országgyűlésen az alsótábla igen erős ellenzékének vezére Kossuth lett. A novemberben megnyílt országgyűlés elsőként nagy egyetértéssel nádornak választotta a januárban elhunyt József nádor fiát, István főherceget. Ezt követően azonban meddő viták, az alsó- és felsőtábla közötti üzengetések folytak a királyi megnyitóbeszédre adandó válaszfelirat ügyében. Bécsben már az országgyűlés feloszlatását is mérlegelték, amikor – 1848 februárjában – kitört a párizsi forradalom. Ennek hírére március 3-án Kossuth az alsótáblán új felirati javaslatot terjesztett elő, amely óvatos fogalmazásban ugyan, de tartalmazta a reformellenzék minden fontos követelését: közteherviselést, az úrbéri viszonyok eltörlését, felelős kormányt, népképviseletet, a honvédelem rendszerének átalakítását. Az alsótábla ezt egyhangúlag elfogadta, s

A Batthyány-kormány tagjai

A honvédzászlóaljak szervezése

Batthyány májusi bécsi útja idején azt is el kívánta érni, hogy az örökös tartományokban állomásozó magyar (magyarországi újoncozású) ezredek egy részét haza vezényeljék. Ez a kísérlet azonban nem járt eredménnyel, mert azt Bécsben az itáliai háború miatt érthetően elutasították. A kormány nem tartotta elegendőnek a rendelkezésére álló sorkatonaságot. Így amikor május 15-én a péterváradi főparancsnokságtól olyan értesítés érkezett, hogy a Karlócán ülésező szerb kongresszusra fegyveres önkéntesek érkeznek Szerbiából, az éjszakai ülésen a kormány fontos döntést hozott. Ennek értelmében másnapi dátummal és Batthyány aláírásával megjelent a felhívás, amely az ország különböző pontjain önkéntesek toborzását hirdette meg. A tíz zászlóaljra tervezett kis haderő három évre felfogadott önkénteseit rövidesen honvédeknek nevezték. Ezeknek felszereléséről, kiképzéséről és tisztjeiről ugyancsak a Batthyány által szervezett Nemzetőrségi Haditanács gondoskodott. Így a miniszterelnök nemcsak a belső karhatalmat jelentő nemzetőrség, hanem a védelmi célokra szervezett honvédség szervezéséért is felelős volt. Az első honvédzászlóaljakhoz mintegy 10%-ban nemesi és nem nemesi értelmiségiek állottak be, így 1848 őszén soraikból kerültek ki szép számmal az újonnan szervezett zászlóaljak fiatal tisztjei. Egyesek szerint az önkéntesek toborzásának ötlete Batthyánytól származott. Az azonban kétségtelen, hogy ezek az ő felügyelete alatt létrehozott zászlóaljak szolgáltak mintául az ősszel szervezett nemzeti tömeghadsereg számára.

másnap megküldte azt a főrendi táblának. Ott azonban technikai akadálya volt a javaslat megvitatásának, mert az elnöklésre jogosult nádort, az országbírót és a tárnokmestert sietve Bécsbe rendelték.

A fordulatot az 1848. március 13-án kitört bécsi forradalom hozta. Másnap a nádor visszatért Bécsből és a mágnások táblája sietve jóváhagyta a felirati javaslatot, s megszületett a döntés, hogy másnap az országgyűlés két házának küldöttsége viszi azt a császárvárosba és terjeszti az uralkodó elé. Még aznap este a sikert ünneplő országgyűlési ifjúságnak Kossuth a „Zöldfa"-fogadó erkélyéről úgy mutatta be a mellette álló Batthyányt, mint leendő miniszterelnököt. Bécsben az uralkodó 16-án fogadta a küldöttséget, amely előterjesztette a feliratot, s az annak tartalmi megvalósítását szolgáló kívánságokat: a király távolléte idejére István nádor legyen a teljhatalmú helyettes (alterego), s Batthyányt nevezzék ki miniszterelnöknek. Másnap reggel a nádor királyi kéziratot kapott, amely jóváhagyta az ő megbízatását, de a miniszterelnöki kinevezésről hallgatott. Időközben Pozsonyon át megérkezett a 15-i pesti forradalom híre, így a nádort könnyű volt meggyőzni, hogy felemás eredménnyel nem térhetnek vissza Pozsonyba. Ezért István nádor 17-én reggel az uralkodótól szóbeli felhatalmazást kért Batthyány kinevezésére. Így március 17-én délután a küldöttség teljes sikerrel hajózhatott vissza Pozsonyba.

Az országgyűlés 1848. március 18-án már jóváhagyta a jobbágyság eltörléséről és a közteherviselésről szóló törvényt, amit Batthyány a következő napon Bécsbe vitt. Visszatérve kezdte meg miniszterelnöki tevékenységét. Március 22-én körlevélben szólította fel az alispánokat és a polgármestereket, hogy gondoskodjanak a rend fenntartásáról. Március 23-án Batthyány a reá jellemző határozottsággal előbb a követek tábláján, majd a felsőtáblán bejelentette kormánya névsorát, jóllehet a távollevőkkel (Klauzál Gábor, Mészáros Lázár, herceg Esterházy Pál) nem tárgyalt.

Március 23-án Batthyány még egy fontos lépésre határozta el magát. Tapasztalva a bécsi kormányzati körök ellenállását a jobbágyfelszabadítási törvényekkel kapcsolatban, az udvarhoz felterjesztett jobbágyfelszabadítási törvényeket körlevélben küldte szét arra hivatkozva, hogy azt az országgyűlés már jóváhagyta. A király március 28-án kelt kéziratában valóban arra szólította fel az országgyűlést, hogy tárgyalja újra a közteherviselésről és örökváltságról, valamint az időközben a felelős kormányról kidolgozott törvényeket. Március 31-én azután megszületett „a jó királyi leirat", amely lehetővé tette az országgyűlés törvényalkotó munkájának folytatását. A nádor április 3-án terjesztette fel Batthyány miniszteri listáját, amit a király 7-én jóváhagyott. Ezt azonban nem hozták nyilvánosságra, mert az udvar újoncok megajánlását és az államadósság egy részének elvállalását szerette volna elérni. Batthyány és minisztertársai azonban ezt megtagadták. Így végül megszületett a sietve kidolgozott törvények szentesítése és V. Ferdinánd április 11-én személyesen rekesztette be az utolsó rendi országgyűlést.

A kormány első ülését 1848. április 12-én tartotta Pozsonyban, de a minisztériumok megszervezését csak azt követően kezdik el, hogy 14-én megérkezett Pestre Batthyány, Kossuth és Széchenyi István. Az 1848. évi III. törvénycikk értelmében a minisztérium – ha az elnök nem vállal tárcát – „kivüle még nyolcz ministerből" áll. Április 15-én Batthyány magára vállalta, hogy az azonnali teendőkkel ellátott Szemere belügyminiszter helyett ő fogja megszervezni a törvény értelmében felállítandó nemzetőrséget. Április 20-án rendelkezett az ennek a feladatnak az ellátására hivatott szervezet, a Nemzetőrségi Haditanács létrehozásáról. Ez a tanács intézkedett a nemzetőrség összeírásáról, az alakulatok kiképzéséről, a lehetőség szerint fegyverekkel való ellátásról.

Batthyány Lajos miniszterelnöki pecsétnyomója

A kabinet tevékenységének első hónapjában Batthyány magára vállalta a Lombardiában ezrede élén álló Mészáros Lázár helyettesítését is. Így Batthyánynak kettős minőségben, mint elnök és mint miniszter kellett szembenéznie azzal, hogy az országban állomásozó cs.

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED

kir. katonaság nem engedelmeskedik a kormánynak. A helyzet tisztázására Batthyány május 2-án Bécsbe utazott, s elérte – a kiszivárgott hírek szerint lemondással fenyegetve –, hogy a király május 7-én kéziratot bocsátott ki, amely szerint az országban állomásozó sorkatonaság felett a magyar honvédelmi miniszter rendelkezik.

Az uralkodó és udvartartása a második, május 15-i bécsi forradalom miatt a tiroli Innsbruckba menekült. Így Batthyánynak, ha a király „tanácsadójaként" valamit el kívánt intézni, a távoli városba kellett utaznia. Egy ilyen látogatásra került sor június elején, de azt nem a miniszterelnök kezdeményezte. Jelačić horvát bán, akit az udvar márciusban sietve kinevezett, az első pillanattól megtagadta az együttműködést a magyar kormánnyal, s nem engedelmeskedett a nádor meghívásának sem, aki május közepére Budára hívta. A bán engedetlensége miatt István nádor május végén Innsbruckban járt, s elérte, hogy a király május 29-én maga elé idézte Jelačićot, s egyben Batthyányt is meghívta a „horvát kérdés" megvitatására. Batthyány június 2-án indult, s ekkor már értesült arról, hogy az erdélyi országgyűlés kimondta – illetve megerősítette – a Magyarországgal való uniót. Ennek királyi jóváhagyását sikerült kieszközölnie, jóllehet Ferenc Károly főherceg mindent megtett azért, hogy az unió kimondásáról beszámoló hivatalos értesítés és a törvénycikk megérkezését eltitkolja. Jelačić csak Batthyány távozása után érkezett meg. Ekkor a trónörökös Ferenc Károly főherceg és felesége, Zsófia főhercegnő „magánemberként" kitüntető kedvességgel fogadta.

Az udvarnál tartózkodó Esterházy külügyminiszter beszámolójából a Batthyány-kormány pontosan értesült arról, hogy az udvari körök alig leplezett módon bátorították a bánt és a horvát ellenállást. Rövidesen kiviláglott, hogy az osztrák kormány a horvát–magyar viszályban az előbbiek oldalán áll. Június 29-én kelt kollektív jegyzékében a bécsi minisztérium kilátásba helyezte a magyar féllel szemben az „előírt semlegesség" felmondását, ha bekövetkezik a konfliktus. Ilyen előzmények után Batthyány elfogadta János főherceg meghívását, aki egyidejűleg Bécsbe hívta Jelačićot is egy közös értekezletre. A főherceg jelenlétében július 29-én lezajlott megbeszélés eredménytelenül végződött.

Időközben július 5-én Pesten megnyílt az első népképviseleti országgyűlés. Batthyány itt keveset szerepelt, többnyire csak olyan alkalommal, amikor a döntést a kormány szempontjából fontosnak tartotta. Batthyány augusztus 27-én Deák Ferenc kíséretében Bécsbe ment, hogy a fenyegető horvát támadás miatt fontos katonaállítási (újoncozási) és a papírpénz kibocsátásáról intézkedő törvénynek a királyi szentesítését biztosítsa. Bécsben azonban érdemben nem tárgyaltak velük, s közben a király megküldte a nádornak az osztrák kormány *Államirat*át, amely szerint az uralkodónak nem volt joga szentesíteni az áprilisi törvényeket. Batthyány lehetetlen helyzetbe került, így szeptember 11-én minisztertársaival együtt lemondott. (Szemere megőrizte tárcáját, hogy legyen, aki az új kinevezéseket ellenjegyzi.) Az országgyűlés ekkor Kossuthra – és Szemerére – bízta a végrehajtó hatalmat. A nádor azonban ezt nem hagyta jóvá, s szeptember 12-én Batthyányt bízta meg az új kormány megalakításával.

ÁPRILISI TÖRVÉNYEK

1848. április 11-én az utolsó rendi országgyűlés berekesztésével együtt sor került az 1848-i törvények szentesítésére. E jelentős fejlemény ugyan nem oldotta meg a magyar társadalomban meglevő problémákat, de jelentős segítséget adott a forradalom vezetőinek. Így az úrbéri viszonyok eltörlését (1848. IX. tc.), az ősiség eltörlését (1848. XV. tc.), a papi tized megszüntetését (1848. XIII. tc.), az önálló magyar kormány felállítását (1848. III. tc.), Erdélynek a magyar koronával való egyesítését (1848. VII. tc.), a közteherviselést (1848. VIII. tc.), a nemzetőrség felállítását (1848. XXII. tc.), sajtótörvényt (1848. XVIII. tc.) stb. foglalták törvénybe.

Batthyány Lajos kivégzése, 1849. október 6.

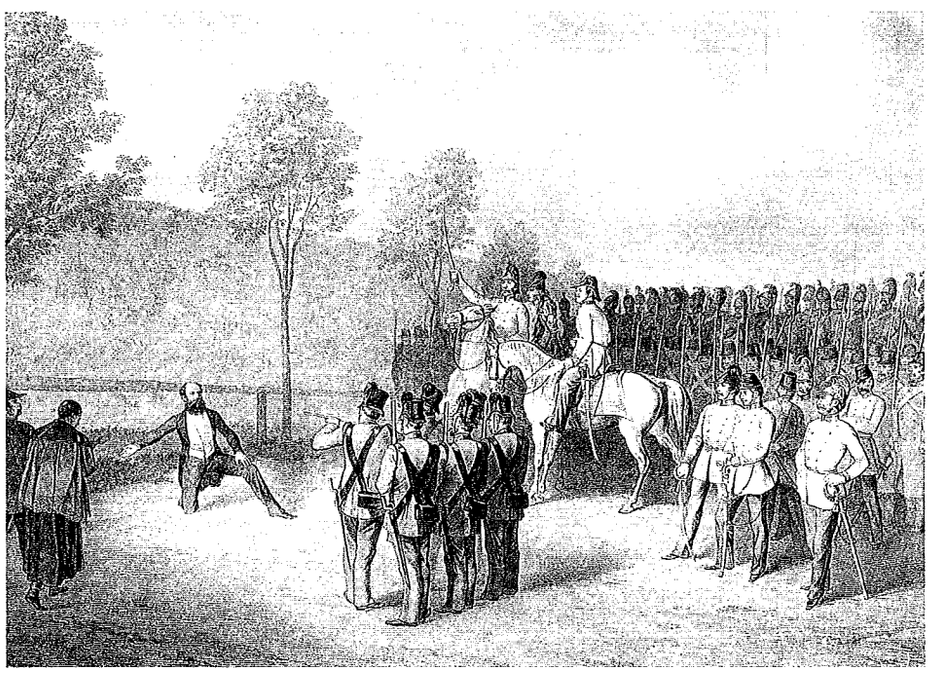

Ekkor már megindult a horvát támadás. Batthyánynak így a legfontosabb feladata a védelem megszervezése volt. Szeptember 13-án elrendelte a jóvá nem hagyott újoncozási törvény végrehajtását. 15-én az országgyűlés a miniszterelnök javaslatára felkérte a nádort, hogy álljon a sereg élére. Szeptember 16-án megérkezett Bécsből a válasz: a király nem hagyja jóvá Batthyány megbízatását, amíg nem ismeri leendő kabinetének névsorát. A gróf ekkor le akart mondani, de Nyáry Pál, Madarász László, majd Kossuth támogató felszólalása után megtartotta tisztségét. A szinte akadálytalan horvát előnyomulás miatt elrendelte a főváros és a Duna bal part-

Batthyány Lajos özvegye,
Zichy Antónia

jának védelmét. A nádor a sereg élén nem megütközni akart, hanem tárgyalni Jelačićtyal, aki azonban nem volt hajlandó találkozni a főherceggel. Ezt követően István nádor titokban elhagyta a sereget, szeptember 23-án Bécsbe távozott és lemondott. A király szeptember 25-én Vay Miklóst nevezte ki miniszterelnöknek, s Lamberg altábornagy, pozsonyi hadosztályparancsnokot minden Magyarországon állomásozó fegyveres erő főparancsnokának. Ennek híre szeptember 27-én érkezett meg. Lamberg kinevezését Batthyány azzal a reménnyel fogadta, hogy az altábornagy megállítja Jelačić előnyomulását. Ezért a martonvásári táborba utazott, mert úgy vélte, hogy Lamberg is oda tart. Az országgyűlés baloldali képviselői nem bíztak Lambergben, így még szeptember 27-én, az országgyűlés éjszakai ülésén törvényen kívül helyezték, s megtiltották mind a katonai, mind a polgári szerveknek, hogy engedelmeskedjenek neki. Lamberg 28-án délelőtt Budára érkezett, bérkocsin átkelt Pestre, hogy Batthyánnyal találkozzon. Eredménytelen útjáról visszatérve a hajóhídon felismerték a civilbe öltözött altábornagyot, s a feldühödött tömeg kegyetlenül végzett vele. A gyilkosság hírére Batthyány sietve Bécsbe ment, de ott semmit sem tudott elérni a történtek enyhítésére. Október 2-án beadta lemondását a királynak. Egyben értesítette az országgyűlést, hogy visszaadja sárvári képviselői mandátumát.

Mivel újraválasztották, decemberben visszatért a király által már feloszlatni rendelt országgyűlésre. December 31-én, amikor a közeledő osztrák haderő elől a Honvédelmi Bizottmány és a képviselők Debrecenbe készültek, Batthyány azt javasolta, hogy az országgyűlés indítson fegyverszünetet kérő delegációt Windisch-Grätz herceghez, az osztrák sereg főparancsnokához. Az ülés ezt jóváhagyta, s az öttagú bizottságba Batthyányt is beválasztották. A herceg a küldötteket csak mint magánember fogadta, de Batthyány megjelenését megtiltotta. Amikor az osztrákok Pestet is megszállták, a küldötteket január 8-án visszakísérték a fővárosba. Batthyányt még aznap este a Károlyi-palotában letartóztatták és Budán bebörtönözték.

Batthyány ellen nem volt formális elfogatóparancs. Windisch-Grätz azonban tudta, hogy az udvari körök és a felső katonai vezetés mennyire gyűlöli Batthyányt. Azonnal kiadta tehát az utasítást a pör előkészítésére. Amint a magyar előőrsök megjelentek Pest előterében, a budai várból Batthyányt és harminckét fogolytársát 1849. április 23-án sietve útnak indították a karintiai Laibachba. Júliusban Haynau, a magyarországi főhadparancsnok utasítására a foglyokat Pozsonyba, majd titokban vonaton Bécsen át Olmützbe szállították.

Olmützben öt napon át folyt Batthyány pöre a hadbíróság előtt, amely felelősségre vonta mind a miniszterelnöksége idején terhére rótt cselekedetei miatt (amiben katonai bíróság nem lett volna illetékes), mind azokért, amelyeket a vád szerint lemondása után követett el. A védelem lehetőségétől megfosztva, hamis tanúk vallomásaira alapozva a hadbíróság 1849. augusztus 30-án felségárulás vádjával elmarasztalta, kötél általi halálra és teljes vagyonelkobzásra ítélte az első felelős kormány fejét. A vádat és a védelmet is ellátó hadbíró jól megokolt kegyelmi kérvénye Haynau elé került, aki azonban megerősítette a halálos ítéletet. Egyben elrendelte, hogy a kivégzésnek október 6-án, Latour hadügyminiszter halála napján kell megtörténnie. A büszke gróf éjjel a siralomházban olyan sebet ejtett a nyakán, hogy elkerülte az akasztást. Így „por és golyó" végzett az első magyar miniszterelnökkel, aki közvetítői igyekezetével az ellenség kezére adta magát.

Batthyány Lajos gyászszertartása a Ferenciek templomában, 1870. június 9.

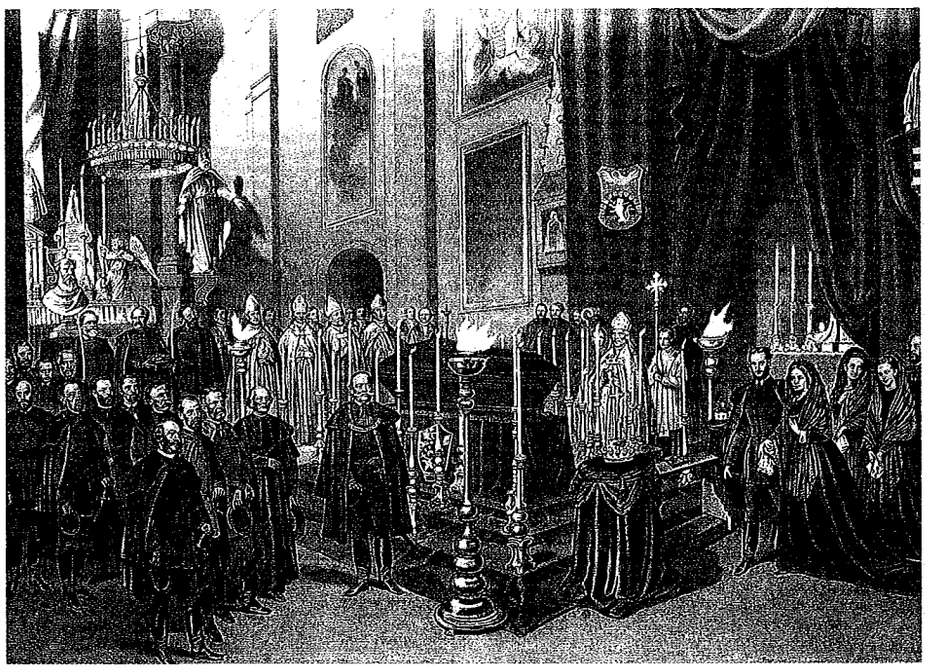

SZEMERE BERTALAN

Az 1848. évi független felelős magyar kormány elnökét a király nevezte ki, miniszterelnöke arisztokrata volt, s a kormányban négy főrendű tag (egy herceg, két gróf és egy báró) kapott tárcát. Az 1849. évi második független felelős kormány elnökét a kormányzóelnök nevezte ki, vezetője köznemesi származású volt, s a kormány tagjai sorában egyetlen arisztokrata kapott helyet.

Az 1849-ben alakult felelős magyar kormány elnöke, Szemere Bertalan ősi, de elszegényedett birtokos nemesi családból született a Borsod megyei Vattán 1812. augusztus 27-én. Iskoláit szülőfalujában kezdte, majd a sárospataki református kollégiumban, Miskolcon és a késmárki evangélikus líceumban folytatta, s 1827–32 között Sárospatakon fejezte be, ahol jogi tanulmányokat folytatott. Az 1832-ben megnyílt országgyűlésre Palóczy László főszolgabíró – aki mellett Szemere joggyakornoki minőségben dolgozott –, Borsod megye követeként mint jurátust magával vitte. 1834 tavaszán sikerrel letette ügyvédi vizsgáját, s decembertől Borsod megye tiszteletbeli aljegyzőjeként kezdte közszolgálatát. 1835 telén útlevélért folyamodott, a következő tavasszal kilépett a megyei szolgálatból, Pozsonyba ment és részt vett az 1832/36-os országgyűlés bezárásán. Októberben indult útnak, s egy év alatt beutazta Nyugat-Európát Poroszországtól Franciaországig, Angliától és Írországtól Svájcig. Utazása egy sokoldalú érdeklődésű huszonöt éves fiatalember tanulmányútja volt. Elméleti ismeretei és írói készsége egyaránt tapasztalatainak megírására késztették. A munka kézirata 1839-re készült el, de a cenzúra akadékoskodása miatt az „Utazás külföldön" kihagyásokkal csak 1840-ben jelent meg. A csonkítatlan kézirat 1845-ben két kötetben látott napvilágot. Szerzőjét a Magyar Tudós Társaság már 1840-ben tagjai közé választotta.

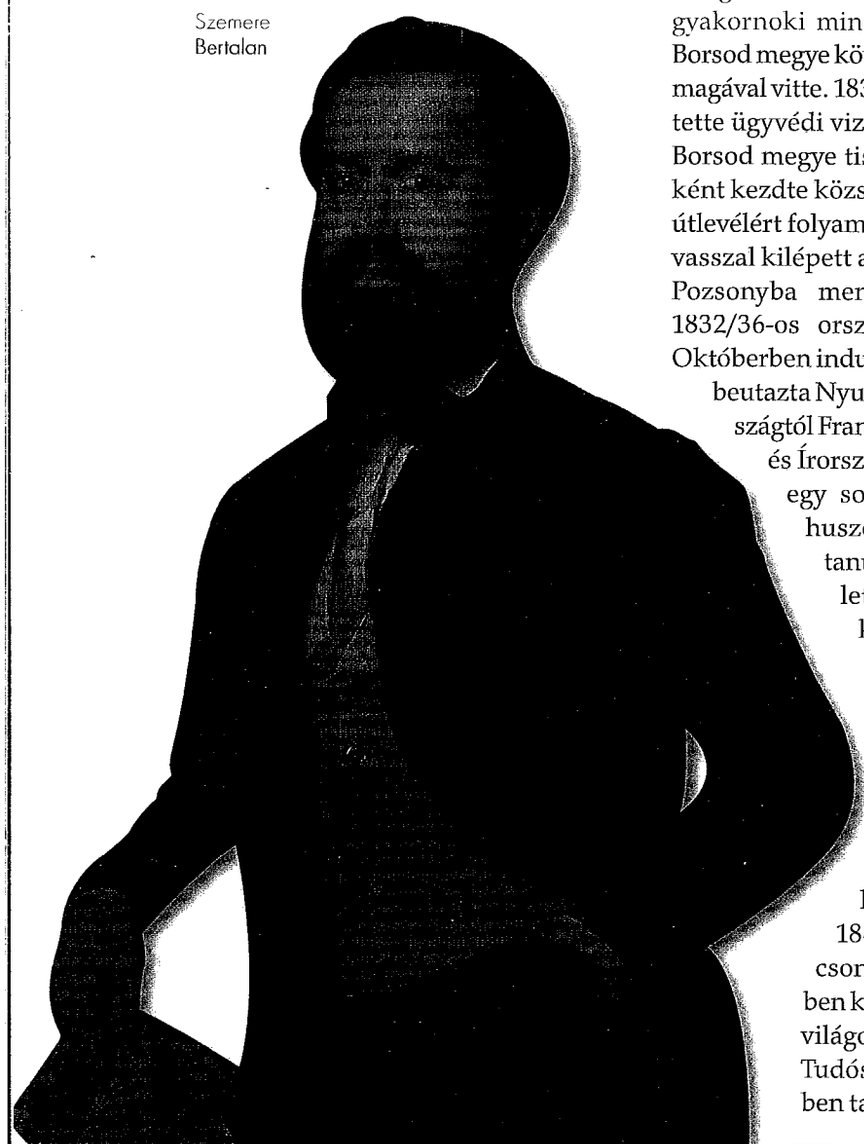

Szemere Bertalan

Szemerének a megyén belüli politikai súlyát mutatja, hogy 1841 tavaszán beválasztották a közelgő országgyűlésre küldendő követek utasítását kidolgozó bizottságba. Ez év novemberétől az egri járás megbízott helyettes főszolgabírája, feladatkörében az 1842. évi tisztújítás erősítette meg. Igen aktívan vett részt a megyei követutasítások hosszan elnyúló vitájában, s ennek is köszönhetően 1843 áprilisában Palóczy László mellett Szemerét választották a megye másik országgyűlési követének. Szemere politikai pályája szempontjából az 1843/44. évi országgyűlés igen nagy jelentőségű, mivel itteni szereplésével ekkor emelkedett a reformellenzék országos vezetői közé. A megyei hivatali ranglétrán 1846 januárján lépett tovább, amikor a tisztújításon nagy többséggel választották meg másodalispánnak. Az országos politikába Szemere 1847 tavaszán kapcsolódott be elhatározó módon, amikor az ellenzék 1847 márciusában tartott országos konferenciájára saját programjavaslatot dolgozott ki, amelynek nagy sikere volt. Így az értekezlet úgy döntött, hogy azt össze kell dolgozni a Kossuth által készített javaslattal. Pontosabban mindkét javaslatot felhasználta a végleges programnyilatkozatot kidolgozó bizottság, amelynek Kossuth, Deák Ferenc, Teleki László és Pulszky Ferenc mellett Szemere is tagja volt. Ez a bizottság dolgozta ki az ellenzék júniusi értekezletén elfogadott *Ellenzéki Nyilatkozat*ot, amely valójában az ellenzék párttá alakulását dokumentálta, s válasz volt arra, hogy

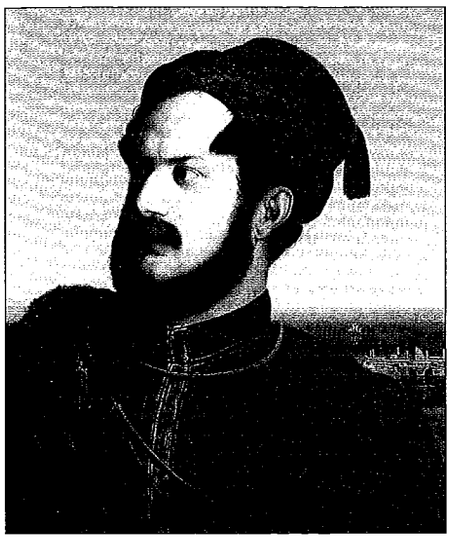

Szemere Bertalan arcképe

1846 novemberében megalakult a Konzervatív Párt.

Szemerét 1847 októberében követtársával, Bükk Zsigmonddal együtt közfelkiáltással választották meg Borsod megye követének az 1847/48. évi országgyűlésre. Szemere előzetesen igen aktívan vett részt a követutasítások kidolgozásában is. Az ellenzéki követek tevékenységét összehangoló szűkebb munkabizottságnak – Kossuth, Szentkirályi Mór (Kossuth követtársa), Pázmándy Dénes és mások mellett – tagja volt Szemere is. Az itteni megbeszélések és viták során nyilvánvalóvá vált Kossuth és Szemere ellentéte. Utóbbi hajlott arra, hogy próbáljanak kiegyezni a kormánnyal bizonyos, a reformtörekvéseket támogató engedmények fejében, hogy elmozdítsák az országgyűlést a holtpontról. (A lépésnek kétségtelenül olyan célja is volt, hogy háttérbe szorítsák a kormánnyal következetesen szemben álló Kossuthot.) 1848. február 1-jén azonban olyan királyi leirat érkezett Bécsből, amelynek semmitmondó kitételei nem nyújtottak garanciát a várt engedményekre. A meghiúsult kompromisszum mögött egyes emlékezők szerint Szemerének az az elképzelése húzódott meg, hogy siker esetén hivatalhoz juthat a bécsi magyar Udvari Kancelláriánál.

Az 1848. februári párizsi forradalom híre, Lajos Fülöp francia király lemon-

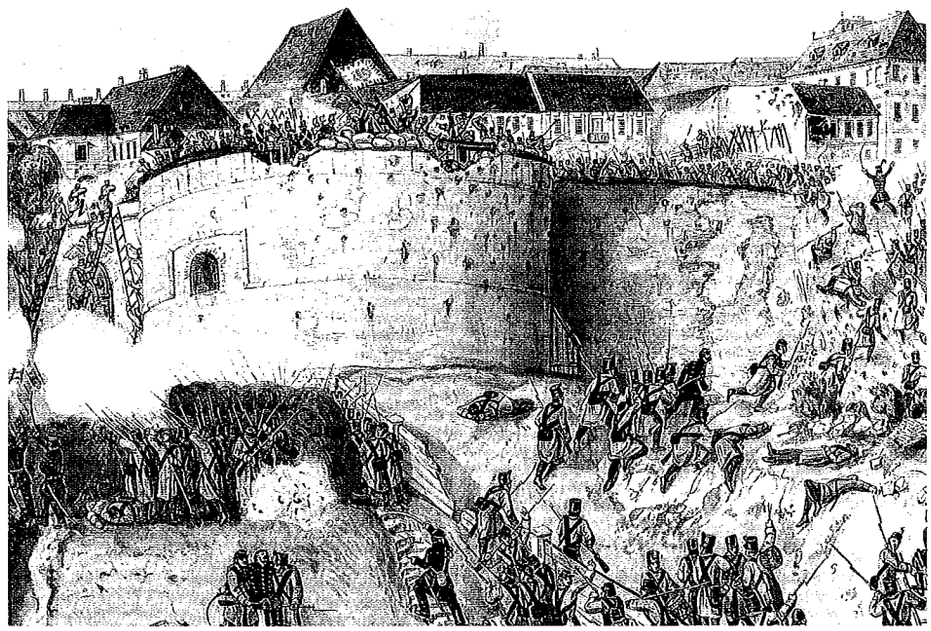

1849

1849. MÁJUS 2.
1849. AUGUSZTUS 11.

augusztus 27-én született a Borsod megyei Vattán — 1812

Jogi tanulmányokat folytat Sárospatakon — 1827–1832

december. Borsod megye tiszteletbeli aljegyzőjeként kezd dolgozni — 1834

október. Nyugat-európai utazása — 1836

Megjelenik Utazás külföldön című munkája — 1840

november. Az egri járás megbízott helyettes főszolgabírója — 1841

Részt vesz az országgyűlés munkájában. A reformellenzék egyik vezetője — 1843–1844

június. Az ellenzék elfogadja az Ellenzéki Nyilatkozatot — 1847

október. Megválasztják Borsod megye követének az 1847/48. évi országgyűlésre — 1847

március 15. A Bécsbe induló országgyűlési küldöttség tagjává választják — 1848

Batthyány belügyminiszterré nevezi ki

szeptember 17. Batthyány nem jelöli új kormány tagjának

1848. október 1. Tagja lesz a Honvédelmi Bizottmánynak

december 13. Kossuth Szemerét Felső-Magyarország teljhatalmú kormánybiztosának nevezi ki

dása, március 1-jén Pozsonyban már ismertté válik. Március 3-án Kossuth a kerületi ülésen előterjeszti felirati javaslatát, amely bár óvatos formában, de tartalmazza a legfontosabb reformköveteléseket a jobbágyság felszámolásától a felelős kormányig. Ezt az ülés, majd az alsótábla is azonnal elfogadja. A március 13-i bécsi forradalom után visszatér a nádor, s másnap a főrendek is elfogadják a feliratot. Március 15-én délelőtt indul Bécsbe az országgyűlés küldöttsége, amelybe Szemerét is beválasztották. Március 17-én Batthyány Lajos a nádor közbenjárására kormányalakítási megbízatást kapott. Pozsonyba visszatérve Szemere segített megszervezni a miniszterelnök ideiglenes pozsonyi irodáját. Amikor a fővárosból érkező nyugtalanító hírek arra késztetik Batthyányt, hogy bejelentse kormánya névsorát, Szemerét mint belügyminisztert nevezte meg. Egyidejűleg István nádor hozzájárulásával Szemere és az ugyancsak miniszternek jelölt (és Pesten tartózkodó) Klauzál Gábor, valamint az államtitkári tisztségre kiszemelt Pulszky Ferenc részvételével egy a fővárosban működő bizottmányt hozott létre. Szemere tehát leutazott Pestre, s március 27-étől megkezdte működését a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány (MOIB). Ez a testület a nádor és a király által kinevezett miniszterelnök tekintélyére támaszkodva megfelelő együttműködést tudott kialakítani mind a Helytartótanáccsal, mind a Kamarával, sőt a Budán székelő katonai főhadparancsnokság vezénylő tábornokával, Lederer lovassági tábornokkal is. A Bizottmány április 20-ig működött, és Szemere, mint a testület legaktívabb tagja, belügyminiszteri tárcájának átvételekor már kellően ismerte az ország hangulatát.

A belügyminisztérium a volt Helytartótanács sokirányú igazgatási feladatait vette át, amellett gondoskodnia kellett az új törvények kihirdetéséről és végrehajtásáról, a megyei és városi tisztújítások, majd az országgyűlési választások előkészítéséről és lebonyolításáról, a fővárosba érkező képviselők elhelyezéséről, a megyei és városi hatóságok útján a közbiztonság ellenőrzéséről, a hivatalos *Közlöny* megindításáról, a statisztikai hivatal megszervezéséről és szép számmal a belügyi igazgatás egyedi eseteiről.

Szemere március 24-éig, amíg Pestre nem utazott, igen aktívan vette ki részét a pozsonyi törvényhozás munkájából. Tudomásunk szerint jelentős szerepe volt a felelős kormányról, az egyetemről, a nemzeti színházról, valamint a sajtóról szóló törvénycikk kidolgozásában. Ez utóbbinál a naponta (vagy egy héten többször) megjelenő lapok esetében a törvény meglehetősen nagy összegű biztosítékot kívánt a lap tulajdonosától. Javaslata mindkét táblánál helyeslésre talált. Annál nagyobb felháborodást váltott ki Pesten, ahol az ifjúság március 15-i kockázattól sem mentes fellépése a sajtószabadságot harcolta ki. A fővárosban tudták, hogy a törvényt Szemere készítette, s nem csökkentette vele szemben az ellenérzést, hogy Pestre utazása előtt Batthyány utasítására átdolgozta a törvényt, amely a biztosíték összegét a felére csökkentette.

A népképviseleti országgyűlésre Szemerét Borsod megyében két helyen, Temes megyében pedig Versec városában választották meg képviselőnek. Ő a miskolci választási kerület mandátumát tartotta meg. A július 5-én kezdődött országgyűlés megnyitási rendjét Szemere dolgozta ki, az ő feladata volt a gyűléshez intézett királyi rendeletek felolvasása. A képviselőház ülésein a kezdetektől részt vett, így jelentős szerepe volt a házszabályok kidolgozásában.

Augusztus végén–szeptember elején fontos feladatok hárultak Szemerére. Mikor Batthyány és Deák augusztus 27-én Bécsbe utaztak, a miniszterelnök helyettesítésének kötelezettsége Klauzál Gáborra hárult, de a nemzetőrséggel és honvédség szervezésével kapcsolatos feladatait Batthyány Szemerére bízta. Augusztus 29-én utasította a hatóságokat, hogy kezdjék meg az újoncok összeírását, jóllehet számára is világos volt, hogy a király nem fogja szentesíteni a Batthyány és Deák által előterjesztett hadügyi törvényt.

Szeptember 11-én, amikor a Batthyány-kormánynak a fővárosban lévő tagjai lemondtak, Szemere megtartotta

A MAGYAR NEMZET FÜGGETLENSÉGI NYILATKOZATA

Debrecen, 1849. április 19. (részletek)

Mi, a magyar álladalmat törvényesen képviselő nemzetgyülés, midőn jelen ünnepélyes nyilatkozatunk által, Magyarországot elidegenithetetlen természetes jogaiba visszahelyezve minden hozzá tartozó részekkel és tartományokkal egyetemben, az önálló független európai státusok sorába iktatjuk s a hitszegő Habsburg-Lothringeni házat Isten és világ előtt trónvesztettnek nyilatkoztatjuk: erkölcsi kötelességünknek ismerjük ezen elhatározásunk indokait nyilvánitani, miszerint tudva legyen az egész mivelt világ előtt, hogy e lépésre a halálig üldözött magyar nemzetet nem tulzott elbizakodás s nem forradalmi viszketeg, hanem a türelem végső kimerültsége s az önfenntartás kénytelensége vezeté. (...)

1-ör. Magyarország a vele törvényesen egyesült Erdélylyel és hozzátartozó minden részekkel és tartományokkal egyetemben szabad, önálló és független európai statusnak nyilvánittatik s ezen egész status területi egysége felosztathatatlannak s épsége sérthetetlennek kijelentetik.

2-or. A Habsburg-Lothringeni ház a magyar nemzet elleni árulása, hitszegése és fegyverfogása által, nem különben azon merény által, miszerint az ország területi épségének eldarabolását, Erdélynek, Horvátországnak, Slavoniának, Fiuménak és kerületének, Magyarországtóli elszakitását s az ország önálló státuséletének eltörlését, fegyveres erőszakkal megkisérteni, evégett idegen hatalom fegyveres erejét is a nemzet legyilkolására használni nem iszonyodott, saját kezeivel szaggatván szét úgy a pragmatica sanctiot, mint általában azon kapcsolatot, melly kétoldalu kötések alapján közötte s Magyarország között fennállott, ezen hitszegő Habsburgi s utóbb Habsburg-Lohringeni ház Magyarország, a vele egyesült Erdély és hozzá tartozó minden részek és tartományok feletti uralkodásból ezennel a nemzet nevében örökre kizáratik, kirekesztetik, a magyar koronához tartozó minden cimek használatától megfosztatik s az ország területéről s minden polgári jogok élvezetéből számkivettetik.

A minthogy ezennel trónvesztettnek, kirekesztettnek és számüzöttnek a nemzet nevében nyilvánittatik.

Forrás: Az 1848/49. évi népképviseleti országgyűlés. Szerkesztette: Beér János. Budapest, 1954, 720–733.

tárcáját, hogy legyen miniszter, aki ellenjegyzi az új kinevezést. A kormány lemondását tudomásul vevő nádori levél sajátos fordulata miatt (hogy ti. a főherceg nádor „a kormánygyeplőit" maga veszi kézbe) Kossuth is visszavette tárcáját, s ekkor az országgyűlés ideiglenesen kettejükre bízta a végrehajtó hatalmat. A nádor azonban ezzel nem értett egyet, s másnap, szeptember 12-én újból Batthyányt bízta meg a kormány alakításával. Szemerét Batthyány Kossuthtal együtt nem jelölte szeptember 17-én felterjesztett új kormánya tagjának, s nem választották be a szeptember 21-én megalakult Honvédelmi Bizottmányba.

1848. szeptember 28-án, a Lamberg-gyilkosság után és a miniszterelnök távollétében az eredetileg honvédelmi kérdésekben tájékozódó bizottmány Kossuth kezdeményezésére mint Honvédelmi Bizottmány (OHB) ideiglenesen kezébe vette a végrehajtó hatalmat. Október 1-jén a déli táborból visszatért Mészáros Lázárt és Szemere Bertalant is a Bizottmány tagjai közé választották. Szemere ezekben a napokban – Nyáry Pál mellett – az OHB legaktívabb tagja volt. November közepén a schwechati vereség után a lajtai táborból visszatérő Kossuth tárgyalásokat kezdett Szemerével, hogy a Bizottmányra háruló feladatokat a szaktárcák szerint személyekre osszák, vagyis a kollektív ügyintézés helyett a miniszteri felelősség érvényesüljön. Kossuth betegsége miatt levélben érintkeztek, s a november 19–27. közötti ismert levelekből egyértelmű, hogy Szemerének fenntartásai voltak mind a feladatok elosztását, mind a szóba jöhető személyeket illetően. Így nem alakult új minisztérium, s Kossuth az OHB tagjai között osztotta el a feladatokat.

December 13-án Szemerét Kossuth Felső-Magyarország teljhatalmú kormánybiztosának nevezte ki, hogy szervezze a Galíciából betört Schlik altábornagy seregével szemben az ellenállást.

1849. április 14-én a debreceni Nagytemplomban tartott „kibővített" országgyűlés kimondta a Habsburg-ház trónfosztását, s egyben Kossuthot mint kormányzóelnököt megbízta kormányalakítással. A Kossuth által kezdeményezett lépés az eddigi kollegiális (testületi) kormányzással kívánt szakítani. Miként 1848 novemberében, úgy 1849 tavaszán sem lehetett Szemere nélkül kormányt alakítani, főleg miután Kossuth nagy elismeréssel nyilatkozott Szemere kormánybiztosi tevékenységéről. Április 16-án a kormányzóelnök levélben kérte fel Szemerét, hogy vállalja el a belügyminiszterséget. A levélből világos volt, hogy Kossuth mint „a nemzet kormányzó elnöke" egy általa alakítandó és vele együtt kormányzó minisztériumot kíván létrehozni, vagyis a kormány *elnöki* tisztét is meg akarja tartani. A felkérést azzal kívánta vonzóbbá tenni, hogy a belügyi tárcát „az addig attól elválasztott rendőri osztállyal egyetemben" ajánlotta fel.

Többszöri megbeszélés után Kossuth és Szemere megállapodtak a kormányzati alapelvekben, valamint a kabinet összetételében. A Kossuth által május 1-jén az országgyűlés elé terjesztett dokumentum közölte a kinevezett miniszterek névsorát, élén Szemere Bertalan belügyminiszterrel, aki egyben a *minisztertanács elnöke*, vagyis valójában nem a kormány feje. Ugyanakkor a hatáskörök tisztázásában Szemere érvényesítette a maga alkotmányjogi fenntartásait, mert a Kossuth által benyújtott dokumentum leszögezte, hogy

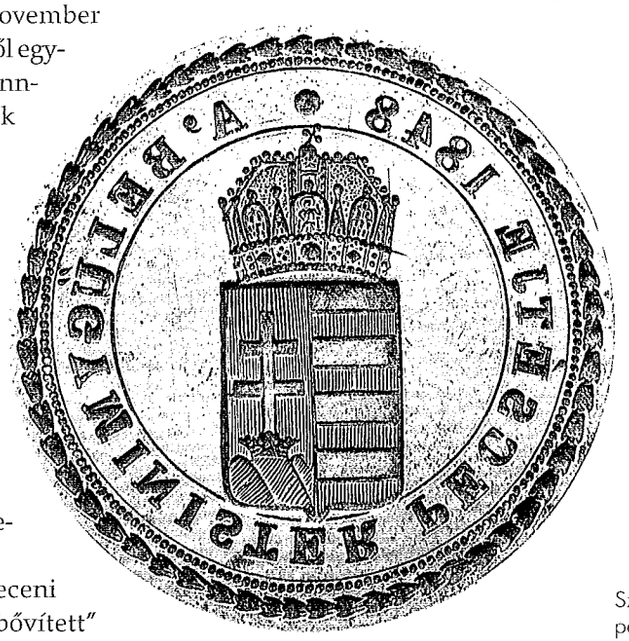

Szemere Bertalan belügyminiszteri pecsétnyomója

1849

január 1. A Honvédelmi Bizottmány és az országgyűlés Debrecenbe költözik

április 14. A debreceni Nagytemplomban tartott országgyűlés kimondja a Habsburg-ház trónfosztását, Kossuth Lajost kormányzó-elnökké választják

április 16. Kossuth felkéri Szemerét, hogy vállalja el a belügyminiszteri tárcát

május 1. Kossuth az országgyűlés elé terjeszti a kinevezett miniszterek névsorát. Szemere Bertalan belügyminiszter és a minisztertanács elnöke lesz

május 2. Szemere programbeszédben ismerteti kormányzati elképzeléseit

május 14. Szemere leteszi a hivatali esküt

július 30. Szemere Bertalan és Batthyány Kázmér külügyminiszter Görgei táborába érkezik, fegyverszünet megkötésére kapott felhatalmazással

augusztus 11. A minisztertanács ülésén tejhatalommal ruházzák fel Görgeit. Az Aradon tartózkodó miniszterek és Kossuth Lajos lemondanak

augusztus 24. Szemere Törökországba menekül

október. Szemere Párizsban telepedik le

1852

Hamburgban jelenik meg Politikai jellemrajzok című munkája

1860

Megjelenik röpirata, a „La question Hongroise"

1865

Amnesztiával hazatér, utolsó éveiben elmegyógyintézetben ápolják

1869

január 18-án hunyt el

a kormányzóelnök rendeletei csak miniszteri ellenjegyzés esetében érvényesek, s az elnök csak a miniszterek útján kormányozhat. Az előterjesztés ugyanakkor garanciát nyújtott Kossuthnak, hogy „a kormányzati politika meghatározása", az ennek szabályozására szükséges rendelkezések meghozatala a kormányzóelnök feladata, s ezekben a kérdésekben „a miniszterek sem összesen, sem egyenként" a kormányzóelnök hozzájárulása nélkül nem határozhatnak. A *Függetlenségi Nyilatkozat* kimondta ugyan a Habsburgok trónfosztását, de az államforma kérdéséről nem határozott. Szemere többször hangoztatta köztársasági érzelmeit, s talán Kossuthtal szemben ki akarta emelni a maga radikalizmusát, amikor a május 2-án tartott rövid programbeszédében kijelentette, hogy kormánya *forradalmi, republikánus* és *demokrata* irányú.

Szemere május 14-én tette le hivatali esküjét. A belügyminisztériumot megszervezve nemcsak a Madarász László vezetésével korábban önállóan működött rendőrségi osztályt csatolta vissza, hanem beolvasztotta az 1848 decemberében a honvédelmi minisztériumban létrehozott nemzetőrségi osztályt is. Belügyminiszterként Szemere elsősorban a kormánybiztosokkal tartotta a kapcsolatot, mivel azok mind a polgári, mind a katonai kérdésekben illetékesek voltak. Kísérlete, hogy önálló miniszterelnöki hivatalt is kiépítsen, nem járt igazán sikerrel, mivel Kossuth kormányzóelnöki minőségében gyakran adott ki olyan rendelkezéseket, amelyeket Szemerének mint miniszterelnöknek kellett volna ellenjegyeznie.

A főváros visszafoglalása után Szemere javasolta a debreceni országgyűlésnek, hogy költözzenek vissza Pestre, s május 31-én ő jelentette be, hogy az áttelepülés miatt az üléseket elnapolják. A képviselőház a fővárosban egyetlen ülést tartott, július 2-án, amelyen tudomásunk szerint Szemere nem vett részt. Július 8-án a kormány és az országgyűlés a fenyegető orosz előnyomulás miatt megkezdte a leköltözést Szegedre. Itt került sor július 14-én a nagy jelentőségű román–magyar megbékélési tervezet *(Projet de pacification)* elfogadására, amelyben a magyar kormány önálló nemzetként ismerte el a románt, s hogy a román többségű megyék közigazgatása kétnyelvű legyen. Ezt az okmányt magyar részről Kossuth és Szemere írták alá. Július 21-én Szemere zárt ülésben tájékoztatta a Szegedre menekült országgyűlést a katonai erőviszonyokról, a bel- és külpolitikai helyzetről. Az ekkor elhangzott előterjesztéseket követően indult meg a vita a nemzetiségek jogainak elismeréséről és a zsidók emancipációjáról, amelyet az országgyűlés július 28-án elfogadott és törvényerőre emelt.

A Görgeitől vett jelentés értelmében, hogy az előnyomuló orosz sereg főparancsnoka kapcsolatba kíván lépni a magyar kormánnyal, a július 30-án tartott minisztertanácsi döntés értelmében Kossuth Görgei táborába küldte Szemerét és Batthyány Kázmér külügyminisztert. A küldöttek mint teljhatalmú megbízottak fegyverszünet megkötésére kaptak felhatalmazást, de az orosz megbízottakkal még érdemi tárgyalásra sem került sor. Sikertelen útjáról a két miniszter augusztus 10-én tért vissza, akkor már Aradon találva a kormányt. Mindketten részt vettek az aznap este és másnap, 11-én reggel tartott minisztertanácson. Ez utóbbi az előző napon lezajlott katasztrofális temesvári csatavesztés miatt Görgeit teljhatalommal ruházta fel, hogy tárgyalásokat kezdjen a orosz sereg főparancsnokával. Még ezen a napon az Aradon tartózkodó miniszterek benyújtották lemondásukat Kossuthnak, aki aznap este 8 órától kezdődően diktátori hatalommal ruházta fel Görgeit. Amikor ez a döntés született, Szemere és Batthyány Kázmér már elhagyták Aradot, így aláírásuk nem szerepel Kossuth neve mellett Görgei kinevező okiratán. A két miniszter augusztus 24-éig még a déli határkörzetben tartózkodott, s csak az utolsó csapatokkal kelt át a Dunán és hagyta el az országot. Előtte Szemere Orsovánál bizalmi embereivel elásatta a koronát és a koronázási ékszereket.

Szemere nem követte Kossuthot és kíséretét, akiket a törökök rövidesen internáltak. Kitöltetlen angol útlevél felhasználásával Konstantinápolyon, majd Görögországon keresztül Franciaországba ment, ahol október 25-én szállt partra. Párizsba érkezése után nem sokkal egy francia lapban olvasta Kossuth és minisztertársai lemondó levelét, s köztük az ő aláírását is. Ettől a pillanattól szembefordult Kossuthtal, mert ő nem egyezett bele Görgei diktatúrájába, nem felelős a bekövetkezett eseményekért. Kossuth lemondásával szerinte eljátszotta jogát, hogy magát változatlanul kormányzónak és a magyar emigráció vezetőjének tekintse. Emigránstársai – még Kossuth ellenzői is – helytelenítették Szemere önigazoló tiltakozását és Kossuth elleni nyilvános fellépését, nyilatkozatait. Az emigráció hangadói úgy vélték, hogy Kossuth igazán mint kormányzó képviselheti a magyar ügyet. Óvni kell nemzetközi tekintélyét, hiszen a nyugati országok egyre inkább a magyar szabadság megszemélyesítőjének tekintik.

Szemere valójában Kossuth vezetőszerepét vitatta el. Konok magatartásával teljesen elszigetelte magát a magyar emigrációtól. Egyedül Batthyány Kázmér tartotta vele a kapcsolatot, de a gróf 1854-ben bekövetkezett hirtelen halála után szinte légüres térbe került. Elszigeteltségéből írásaival kívánt kitörni. Már 1849 őszén nagyobb munkába fogott, hogy megírja Magyarország történetét a mohácsi vésztől a világosi fegyverletételig. Majd anyaggyűjtést kezdett, hogy megírja 1848–1849 történetét. Az előbbi munka állítólag elkészült, de nem jelent meg. Az utóbbi el sem készült. 1852-ben viszont megjelent Hamburgban három egymást követő füzetben Batthyány Lajosról, Görgei Arturról és Kossuth Lajosról írott életrajzi vázlata. Batthyányról mint a magyar ügy mártírjáról nagy elismeréssel írt. Görgei hadvezéri tetteit és kettejük viszonyát is ábrázolja. Nem tekinti árulónak, de nem is menti fel Világos miatt. Ami a Kossuthról rajzolt képet illeti, az méltánytalanul ellenséges, valóságos pamflet. A kísérlet azonban hatástalan maradt. Nem tudta beárnyékolni Kossuth sikereit sem az Egyesült Államokban, sem Angliában.

1853-ban nagyobb munkába kezdett, hogy feldolgozza a magyarországi nem-

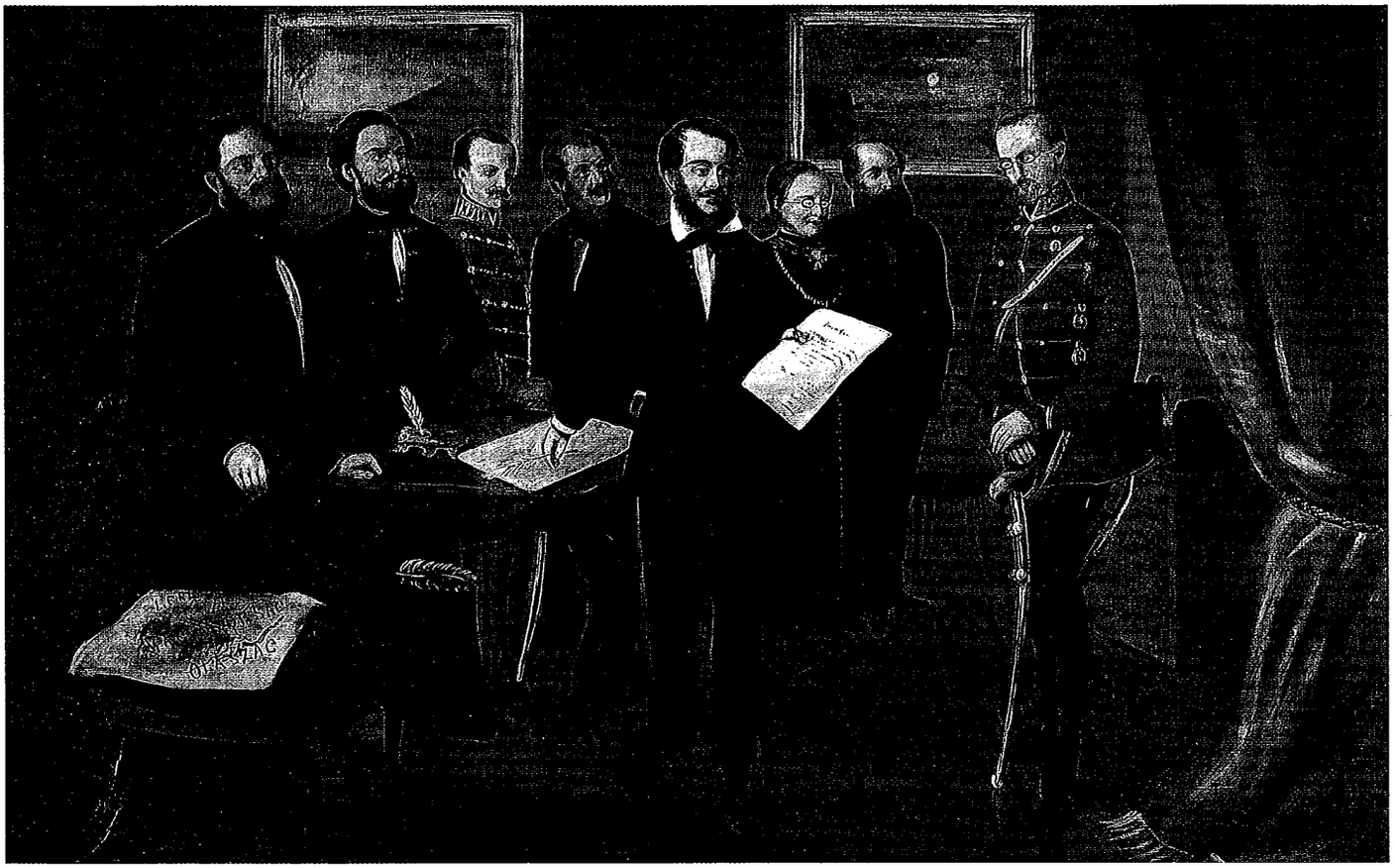

A minisztertanács ülése, 1849

zetiségek történetét, a magyar kormány 1848–1849-es magatartását és cáfolja a román és szerb emigráció vádjait. Mondanivalójában azt célozta, hogy bizonyítsa: 1848–1849-ben a magyar forradalom olyan független Magyarországért harcolt, amely a nemzetiségek számára kedvező feltételeket teremtett volna – de ezt a nemzetiségek nem ismerték fel. (A kézirat elkészült, de csak 1941-ben jelent meg.) 1858-ban ismét megkísérelte, hogy beavatkozzon a magyar emigráció ügyeibe, illetve hogy fellépjen Kossuth vezérszerepe ellen. „A magyar emigráció" című pár oldalas pamflet nem keltett különösebb visszhangot.

Az 1859-re megromlott, s rövidesen háborúba torkollott olasz–osztrák ellentét aktivizálta Szemerét, s tavasszal cikkek sorát igyekezett elhelyezni a francia lapoknál, de kísérlete nem járt eredménnyel. A nagypolitikába, pontosabban az emigráció politikájába szeretett volna bekapcsolódni, s ennek érdekében még Kossuthtal is hajlandó lett volna együttműködni. Kossuth azonban hallani sem akart erről. Szemere ekkor önálló akcióba kezdett. Az olasz–francia szövetség első sikerei után emlékiratot intézett Palmerston angol miniszterelnökhöz, amelyben javasolta, hogy lépjen közbe Magyarország érdekében. Ha Anglia fontosnak tartja a Habsburg Birodalom stabilitását, úgy annak igazi biztosítéka a magyar alkotmány helyreállítása lenne. A teljes osztrák vereséget megelőző villafrancai fegyverszünet után Szemere közzé is tette ezt az emlékiratot. A háború után francia nyelvű röpiratot írt azzal a szándékkal, hogy a nyugati országok figyelmét felhívja a magyar kérdésre, a magyar alkotmány visszaállításának szükségére. A „La question Hongroise (1849–1860)" függeléke tartalmazta a Palmerstonhoz intézett emlékiratot, s néhány magyar törvény fordítását. A munkának sikere volt, s rövidesen megjelent angol változata is.

Az itáliai osztrák vereség a belpolitikai feszültség enyhítésére késztette a bécsi udvart és a kormányt. Így bocsátotta ki Ferenc József az októberi diplomát, amit – az emigráció megdöbbenésére – Szemere helyesléssel fogadott. Cikkekben fejtegette, hogy a pánszláv veszély arra kell hogy késztesse Magyarországot, hogy összefogjon a németséggel, Ausztriával. 1861-ben üdvözölte az országgyűlés összehívását. 1862-ben pedig a „császári–királyi emigráns" – ahogyan egy hazai lap nevezte – élesen támadta Kossuth Duna-konföderációs tervét.

Ez volt utolsó érdemi politikai fellépése. A megfeszített munka, hogy gondoskodjon családja ellátásáról megviselte, egészsége megromlott. Naplóját 1862 óta nem vezette. Fennmaradt jegyzetei már 1864-ben jelzik megzavarodottságát. 1864 végén amnesztiáért folyamodott, pontosabban felesége fogalmazta meg a kérvényt. A császári kegyelem hamar megérkezett, s 1865. január 24-én Pestre szállították. Párizsban maradt felesége halálhírére állapota rohamosan romlott, s május elején elmegyógyintézetbe kellett szállítani. Utolsó éveiben ápoltként itt élt. A magyar történelem második miniszterelnöke, aki alig töltött száz napot terhes tisztségében, 1869. január 18-án hunyt el.

ANDRÁSSY GYULA GRÓF

Az Andrássyak nem tudták ugyan családfájukat hitelesen visszavezetni a régmúlt századokba, a reformkorban azonban már a tehetősebb politizáló nagybirtokosok között tartjuk őket számon. Andrássy Gyula életútját végigkísérték a váratlan fordulatok, gyakran a romantikus regényhősökre is emlékeztető események.

A nagy történeti egyéniségek biográfiája, illetve a feldolgozása nem nélkülözheti az életutak fontos állomásainak felidézését, az eszmevilágok kialakulására és változására ható impulzusokat, az állandó és változó gondolati elemeket.

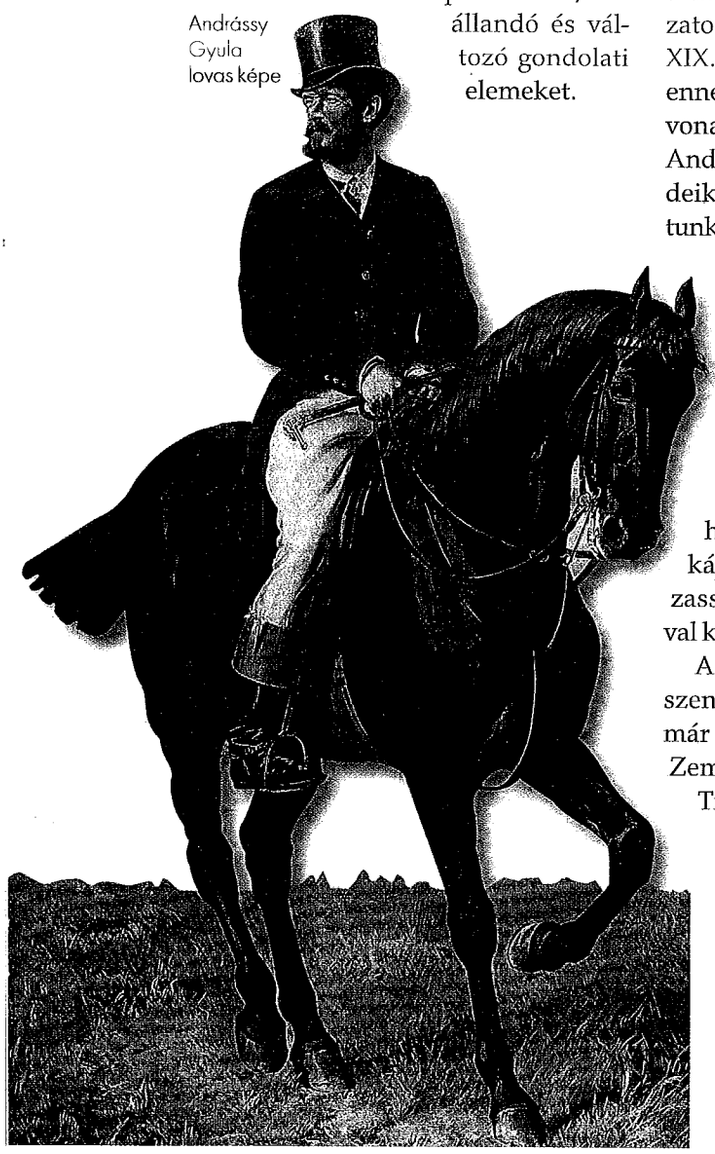

Andrássy Gyula lovas képe

Az Andrássyak nem tudták ugyan családfájukat hitelesen visszavezetni a régmúlt századokba, a reformkorban azonban már a tehetősebb politizáló nagybirtokosok között tarthatjuk őket számon. Ebbe a jelentős pozícióba fokozatosan, szinte lépésről lépésre értek, a XIX. század második felében azonban ennek a társadalmi rétegnek már az élvonalába kerültek, különösen a két Andrássy Gyula, apa és fia révén. Elődeikről annyit mindenesetre tudhatunk, hogy Andrássy Márton a XVI. század közepén adományt kapott a királytól Csíkszentmihályon, majd e század végén megszerezték Krasznahorka kapitányságát és birtokát. Egy évszázaddal később pedig Mária Terézia Andrássy Károly számára grófi rangot, címet adományozott. A hozzá illő birtokokat azonban unokája szerezte meg, jórészt előnyös házassága, a dúsgazdag Szapáry Etelkával kötött frigy nyomán.

A család a XIX. század elején Csíkszentmihály és Krasznahorka mellett már az erdélyi Durbint, továbbá a Zemplén megyei Tőketerebest és Tiszadobot is birtokolta. Ám nemcsak a család járta ezt a nem mindennapi, különös utat, Andrássy Gyula életútját is végigkísérték a váratlan fordulatok, gyakran a romantikus regényhősökre is emlékeztető események.

Andrássy Károly gróf és Szapáry Etelka házasságából született a Zemplén vármegyei Tőketerebesen, 1823. március 3-án. Ismereteit, tudását közép- és felsőfokú tanulmányainak befejezése után – miként ez a modern felkészültségre, gondolkodásra vágyó nagybirtokosok körében már a reformkorban meghatározónak számított – Nyugat-Európában gyarapította, főként diplomáciai, jogi és közgazdasági téren. Az akkor divatos eszmék: a haladás, a nemzetiség és emberiség szellemisége jegyében járta az egyetemeket, könyvtárakat, elraktározva magában olvasmányainak anyagát és tanulságait. Itthon elsősorban Széchenyi reformgondolkodása hatott rá, aki, felismerve kiváteles képességeit, az ország jövendő nádorát vélte felfedezni benne. De formálta gondolkodását Deák, Eötvös, Kossuth eszmevilága is. Testvéreivel együtt – Manó és Gyula – részt vettek a reformkori országgyűléseken.

Az 1840-es évek közepén a Tisza szabályozásával foglalkozó Felső-Szabolcsi Társulat elnökeként kezdte politikusi, közgazdasági, hivatali pályáját. Eközben Kossuth elképzelései szerint szerepet vállalt a közjogi vitákban, a *Pesti Hírlap*ban például az adminisztrátori rendszert bírálta. 1847–1848-ban ellenzéki utasítással Zemplén követe az országgyűlésen, 1848-ban pedig a megye főispánja. A horvát betörés után a megyei nemzetőrség élén részt vett a pákozdi és a schwechati csatában. Majd a kormány konstantinápolyi követévé nevezték ki. Ez a megbízatása a forradalom és szabadságharc bukása miatt rövid ideig tarthatott csupán, számára mégis sok diplomáciai tanulságot jelentett. Konstantinápolyból Londonba és

1867
1871

1867. FEBRUÁR 20.
1871. NOVEMBER 14.

Andrássy Gyula, 1887

Párizsba ment, ahol tovább gyarapította műveltségét. Közben a csillogó társasági élet kedvelt alakjává vált. Franciaországban feleségül vette Kendeffy Katinka grófnőt.

1851. szeptember 21-én a „főbb bujdosókkal" együtt halálra ítélték, és jelképesen – in effigie – felakasztották. 1857-ben tért haza. Deák útmutatásai szerint az 1861. évi országgyűlés idején kapcsolódott be a politikai életbe. Magyarország alkotmányos rendjének helyreállítását követelte, szerinte kizárólag ez lehet a Monarchia nagyhatalmi állásának a záloga is. 1865-ben az országgyűlés első alelnöke, egyben a kiegyezés szövegezésére kiküldött bizottság elnöke. Az egyik történeti összefoglalóban olvashatjuk róla: „Ő volt a rügyező áprilisi lélek, a mosolygó és biztos kártyás, akiben, mialatt mások szorongva ültek a politika nagy játékasztalánál, mindig a kellő időben gyúlt fel ama ragyogó intuíciók egyike, amely, mint a villám fénye, a tények és a jelenségek egész halmazát világosította meg előtte minden összefüggésükkel, közvetett és közvetlen következményeikkel együtt. Vakító rapszodizmusa mellett fontos kérdések kimunkálásánál megvolt benne az akaratnak állandó és egyforma feszültsége, a fizikai és erkölcsi

ANDRÁSSY KÉPVISELŐHÁZI BESZÉDE (1867)

„Midőn a 48-iki törvények alapján kinevezve, mint ő felsége felelős kormánya először jelenünk meg e tisztelt ház előtt, nem véljük szükségesnek egyenkint elősorolni azon elveket, amelyeket követni szándékozunk; elégnek tartjuk kijelenteni azt, hogy eljárásunk irányát nem meríthetjük máshonnan, mint azon törvényekből, melyek a felelős kormányzati rendszer alapját letevék.

Azon vezérelv, mely a 48-diki törvényhozás szemei előtt lebegett, nem volt egyéb, mint a birodalmi kapcsolat hű megőrzése mellett Magyarország alkotmányos önállását és függetlenségét biztosítani.

Európai események és szerencsétlen viszonyok nem engedték ezen eszme további békés kifejlődését.

Amint tehát a jogfolytonosság elvének fentartása volt a kormány megalakulásának első föladata: úgy második feladata nem lehet egyéb, mint az ország alkotmányát a birodalmi kapcsolat tekintetéből oly kölcsönös garantiákkal ellátni, melyek annak állandó fennmaradását és békés kifejlődését biztosítják.

A kormány e tekintetben a teljes alkotmányosság terére állt; az egyes törvények módosítását csak magától a nemzettől és csak alkotmányos úton várja.

Azonban nem tagadhatja a kormány, hogy számosak és súlyosak még a törvényesség tettleges életbe léptetésének akadályai. A miniszterium egy perczig sem fog lankadni ez örökölött akadályok elhárításában: és e tekintetben számít e ház, és a haza minden fiának közreműködésére pártkülönbség nélkül.

E támogatásra annál is inkább kell számítania a miniszteriumnak, mert mélyen érzi, hogy – az európai átalakulások mozgalmai között – a mostani időszak elhatározó fog lenni e nemzet jövőjére is. (Ugy van!)"

1823 március 3-án született a Zemplén vármegyei Tőketerebesen

1847–1848 Az országgyűlésen Zemplén vármegye követeként vesz részt

1848 Zemplén vármegye főispánja

szeptember 29. Részt vesz a pákozdi csatában a megyei nemzetőrség élén

1851 szeptember 21. A „főbb bujdosókkal" együtt halálra ítélik és jelképesen felakasztják

1857 Hazatér az emigrációból

1861 április 6. Megnyílik Budán az országgyűlés, amelynek munkájába Andrássy is bekapcsolódik

1865 december. Az országgyűlés alelnökévé választják

1867 február 17. Az uralkodó kinevezi az Andrássy-kormányt

március 30. A képviselőház elfogadja a kiegyezési törvényt (1867. évi 12. tc.)

június 8. I. Ferenc Józsefet és feleségét, Erzsébetet hatalmas országos ünnepségek között Magyarország és társországai királyává és királynéjává koronázzák Pest-Budán

1868 november 17. A király szentesíti a magyar–horvát kiegyezésről szóló 1868. évi 30. törvénycikket

december 5. A király szentesíti az 1868. évi 38. törvénycikket, a népiskolai törvényt

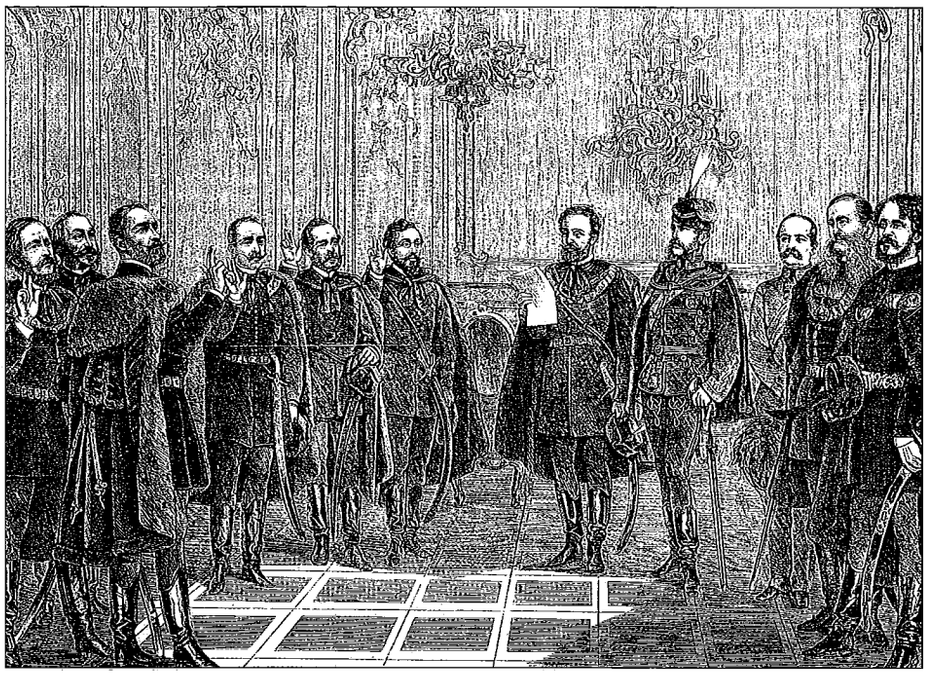

Az Andrássy-kormány eskülétele, 1867

bátorságnak legnagyobb foka, amelyet majdnem egész tevékenységén át híven és megérdemelten kísért a szerencsének az a fajtája, amelyet Lucretius az emberi erő győzelmének nevezett a vak végzeten."

1867. február 17-én kapta meg magyar miniszterelnöki kinevezését.

Előzőleg, még 1867 januárjában, a császári nyílt pátens útján összehívott rendkívüli birodalmi tanács, valamint Friedrich Ferdinand Beust báró, birodalmi kancellár, külügyminiszter és a magyar vezető politikusok – Andrássy Gyula gróf, Eötvös József báró és Lónyay Menyhért – véglegesen kidolgozták, illetve jóváhagyták a 67-es bizottság kiegyezési tervezetét. A közös ügyek ismert rendszerében az említett magyar politikusok hozzájárultak az uralkodó legfőbb hadúri jogához. A magyar minisztertanács március 17-én pedig elfogadta az uralkodó előszentesítési jogát. Eszerint a parlament elé csak olyan törvénytervezetek kerülhetnek, amelyeket az uralkodó előzetesen már jóváhagyott. A magyar országgyűlés ezek után 1867. március 30-án 257:117 arányban elfogadta a kiegyezési törvénytervezetet. Az uralkodó 1867. december 24-én nevezte ki a közös minisztereket, a külügy élére Friedrich Beust bárót, közös pénzügyminiszterré Karl Becke bárót, hadügyminiszterré pedig Franz John bárót. Andrássyt különösen kedvelte Ferenc József és Erzsébet királyné is. Ő viszont Magyarországon népszerűsítette az uralkodóházat. Budán és Gödöllőn udvari életet alakított ki.

Miniszterelnöksége idején hol a bécsi katonai vezetéssel, illetve a birodalmi eszme főhivatalnokaival, hol a monarchiabeli szlávok nemzeti törekvéseivel került szembe. Belpolitikai elképzeléseinek valóra váltását pedig a közös ügyeket bíráló Tisza Kálmán által vezetett balközép, még inkább azonban az emigráció és a Kossuth által támogatott szélsőbal – később 48-as Függetlenségi Párt – közjogi ellenzékiség nehezítette. A történelem így alaposan próbára tette a kiegyezés korának első miniszterelnökét. S Andrássy éppen ebben az új és nehéz időszakban bizonyította államférfiúi kvalitásait, hiszen a legkülönbözőbb diplomáciai, gazdasági, politikai, közigazgatási kérdésekben nőtt fel a feladatokhoz. Pedig a dualista rendszer megóvása és talapzatának megerősítése, magyarországi épületének kialakítása, a háborús konfliktusok elhárítása, az Osztrák–Magyar Monarchia nagyhatalmi állásának kiépítése kivételes energiákat, körültekintést, erélyt s egyben tapintatot is igényelt. S hogy ezeken a zátonyokon sikerrel vezette át az ország s jórészt a Monarchia hajóját, az természetesen tekintélyes, tudós miniszter-társainak az érdeme is, hiszen különösen a kormány belpolitikai koncepciójának kidolgozásában és valóra váltásában jelentős szerepet vállaltak. Ám Andrássy vezető helyét senki sem kérdőjelezte meg. Eötvös József báró a vallás- és közoktatásügyi, Horváth Boldizsár az igazságügyi vagy Lónyay Menyhért a pénzügyminiszteri tárca élén maradandó és előremutató törvénytervezeteket alkotott. Andrássy, megtartva magának a honvédelmi miniszteri tárcát, a közigazgatást a centralizáció alapelvei szerint helyezte új alapokra. Az ő nevéhez fűződik a horvát–magyar kiegyezés, a határőrvidék polgárosítása, miközben kormánya folytatta az 1848-ban elbukott kísérletet, a korszerű polgári állam kiépítését. A dualista gépezet fogaskerekei akadozva, csikorogva, sok súrlódással ugyan, de működésbe léptek. Most is, miként a dualizmus utolsó időszakában, a külpolitikának, Ausztria és Magyarország viszonyának különös, megkülönböztetett hely jutott. Látványos sikereit kétségtelenül ezeken a területeken érte el.

A francia–porosz háború idején, az 1870. július 18-i koronatanácson az ő álláspontja győzött a königgrätzi revánsra törekvő osztrák katonai körökkel szemben, akik a Habsburgok németországi hatalmának visszaszerzésére vágytak, igaz, érzelmi-értelmi alapon is franciabarátnak számított. Andrássy azonban a reálpolitikát képviselve látta a közös hadsereg gyengeségét. A kiszélesedő háború – szerinte – a dualizmust is veszélyeztetné, győzelem és vereség esetén egyaránt. Mert a francia–osztrák győzelem megnövelhetné az osztrák birodalom centralizációs ábrándjait, veresége esetén pedig a Monarchia elemeire hullhat szét. Különben is szakítani kívánt a nagynémet egység illúzióival, ami a poroszok győzelme nyomán végképp összeomlott.

Megbukott Beust is, és ezzel új korszak kezdődött a Monarchia külpolitikájában, hiszen véget ért a római császári eredet hagyománya, s ezáltal a Habsburg Birodalom lemondott az ebből eredeztetett olasz és német területi igényeiről.

Andrássy sikerrel küzdött meg a Hohenwart osztrák miniszterelnök ne-

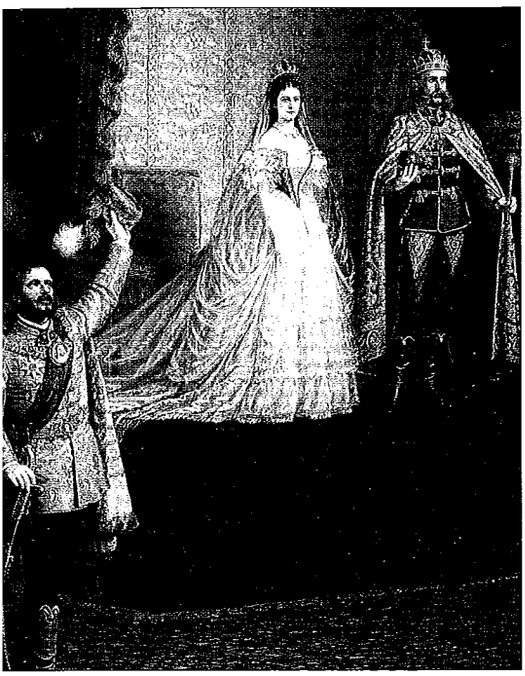

Andrássy Gyula a koronázáskor

véhez kötődő cseh tervekkel is. Ezek szerint ugyanis Ferenc Józsefet Szent Vencel koronájával is megkoronázzák, és ezáltal a csehek a magyarokéval azonos közjogi helyzetbe kerülnének. Az így kialakított trializmus azután az örökös tartományokkal föderatív szövetségre lépne. Andrássy ezúttal is hatásosan érvelt. Szerinte ugyanis a dualizmus két lábon, a magyaron és az osztrák-németségén áll, de közülük a tradíciók szerint is a magyar államiság a szilárdabb.

Az Andrássy-kormány 1867-ben az abszolutizmus legfőbb császári, rendőri hatóságai, katonai őrtestületei helyett létrehozta a városokban az önkormányzati rendőrséget, a községekben a pandúri intézményt. A honvédelmi miniszter-miniszterelnök 1868-ban a bécsi ellenállást legyűrve létrehozta a magyar honvédséget. Elismerte ugyanakkor a hadsereg egységének fenntartását; a honvédség mellett nem tervezte tüzérség és műszaki alakulatok felállítását.

Az országban élő nemzetiségek jogviszonyainak átfogó rendezése ugyancsak elkezdődött még a kiegyezés megkötése előtt. Az országgyűlés ugyanis 1866 tavaszán 40 tagú bizottságot küldött ki a törvénytervezet elkészítésére, benne néhány nemzetiségi képviselő is helyet kapott. A teljes egyenjogúságért küzdő nemzetiségek tőlük várták elképzeléseik érvényesítését a készülő törvényben. Az ilyen tartalmú és célzatú reményeik azonban éppen a dualista, két központú közjogi rendszer lényegével kerültek szembe. Hiszen a kiegyezés éppen az osztrák és a magyar vezető politikai körök egyezségét tartalmazta, s ezáltal a Monarchia keleti felében a magyar nemzeti, pontosabban a magyar vezető politikai erők hegemóniáját jelentette. A nemzetiségi törvény elkészítésére kiküldött bizottság munkálatai is ebbe az irányba mutattak. A kép-

Andrássy Gyula, 1860-as évek

1868 december 6. A király szentesíti az 1868. évi 44. törvénycikket „A nemzetiségi egyenjogúság" tárgyában

1869 március 9–13. Országgyűlési képviselőválasztások

április 24. Az 1868–1872. évi országgyűlés megnyitása

1870 április 10. A király szentesíti a Fővárosi Közmunkák Tanácsa felállításáról rendelkező 1870. évi 10. törvénycikket

1871 november 14. Az uralkodó felmenti Andrássy Gyulát a magyar miniszterelnöki teendők ellátása alól, s kinevezi közös külügyminiszternek

1876 A Magyar Tudományos Akadémia igazgató tagjává választják

1879 október 7. Az Osztrák–Magyar Monarchia és Németország szövetséget köt

október 8. Andrássyt felmentik a közös külügyminiszteri megbízása alól

1890 február 18-án hal meg a Fiume melletti Voloscában

viselőház román és szerb képviselői ennek megváltoztatására tettek kísérletet, amikor 1867 elején rögzítették javaslataikat. Eszerint a magyarok, románok, szerbek, szlovákok, ruszinok és németek egyenjogú országos nemzeteknek ismertetnek el, amelyek számára a nemzetiség és nyelv politikai egyenjogúsága az állam területi épségének és politikai egységének korlátai közt alaptörvényileg biztosíttatik. Ennek jegyében a megyék nemzetiségi elvek szerinti átalakítását, az 1848-as választókerületek megváltoztatását követelték. Az új közigazgatás rendszerében a többségben – vagy akár kisebbségben – élő nemzetiségek első vagy második nyelvként szabadon használhatják anyanyelvüket, építhetik, fejleszthetik kultúrájukat, a maguk nyelvén szólalhatnának meg és vehetnének részt a közigazgatásban és a bíróságokon is, elismerték ugyanakkor a magyar nyelv kizárólagosságát a törvényhozásban és az egyéb központi hatóságokban. Ám ezek szakbizottságaiban is lehetővé kívánták tenni a nemzetiségek nyelvének használatát, valamint múltjuk, történetük megismertetését. Mindezen túlmenően az egyetemeken az említett hat „országos nemzetnek" nyelvi és irodalmi tanszékeit kell létrehozni, ráadásul egyéb szakmai vizsgáikat is anyanyelvükön tehetik le. A tervezet szerint a „nemzeteknek" joguk lehet országos kongresszusaik összehívására, zászlóik, jelvényeik használatára, részvételükre a parlament második kamarájában és más központi intézményekben.

A magyar hivatalos politikai közvélemény más-más módon, de elvetette ezeket a javaslatokat. Ragaszkodott az állam egységéhez s benne a magyarság primátusához, ennek megfelelően elleneztek mindenféle nemzetiségi autonómiát. A XIX. századi liberalizmus magyarjai: Deák, Eötvös, Horváth Boldizsár és mások, azonban óvták a magyar törvényhozást a nemzetiségekkel szembeni hatalmi, uralmi eszközök alkalmazásától. Eötvös a nemzetiségi kérdésről a törvényjavaslat vitája idején a helyi és a megyei közigazgatásban biztosítani kívánta szabad nyelvhasználatukat, még ha kisebbséget alkottak is. Ennek jegyében célszerű a közigazgatás és

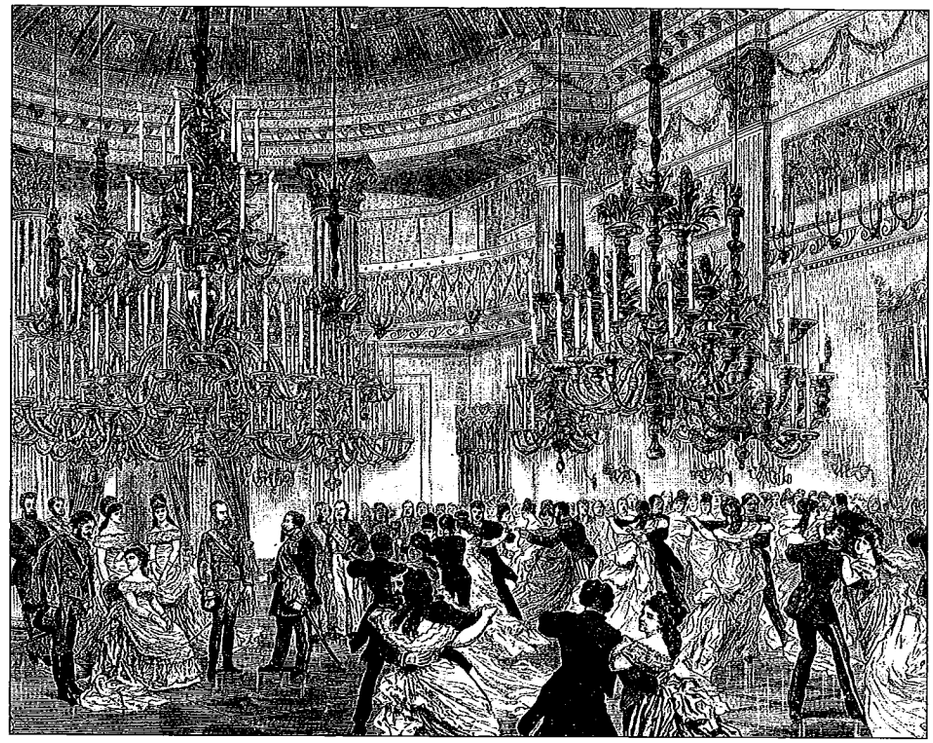

Udvari bál. Erzsébet királyné mellett bal oldalon Andrássy Gyula áll

igazságszolgáltatás megteremtése, ám a haza egységét és jövőjét veszélyeztetni nem szabad. Az országgyűlésben azonban az 1848. évi törvényekhez hasonlóan hangsúlyozta a magyar nyelv kizárólagosságát. A kormány ilyen körülmények között nehéz helyzetbe került. Hiszen a nemzetiségek több, a magyar nagy- és középbirtokosok pedig kevesebb jogot akartak adni a nemzetiségek számára.

Az 1867 nyarán elkészült törvényjavaslat feletti vita ezért elhúzódott s több módosítás után csak 1868 végén került az országgyűlés elé. A módosítások a nemzetiségek eredeti jogainak csorbítását tartalmazták. A megyék hivatalos nyelvévé a magyart helyezte, s legfeljebb a belső ügykezelésben tette lehetővé a nemzetiségek nyelvének használatát. Mindazonáltal Eötvös és a kormány liberális felfogásának több eleme megmaradt a törvénytervezetben.

Mielőtt azonban az országgyűlés a tervezetet tárgyalta, illetve elfogadta volna, előkészítették, sőt elfogadták az 1868. évi 50. törvénycikket, az úgynevezett horvát kiegyezésről, továbbá az 1868. évi 43. törvénycikket, amely „Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról" címet viselte. A horvát kiegyezési törvény viszonylag széles jogokat, mindenekelőtt közigazgatási autonómiát biztosított a Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok számára. Ezáltal legfőbb követelésük teljesült, ezért jórészt kivonták magukat az átfogó nemzetiségi rendezés vitáiból. A törvény 1. paragrafusa kimondta: „Magyarország s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok egy és ugyanazon állami közösséget képeznek, mind az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok, mind más országok irányában." Ennek megfelelően a közös ügyek rendszere: hadügy–külügy–pénzügy Horvátországra is kiterjedt, miként a közös ügyekhez való hozzájárulás, a kvóta összegét, arányát is meghatározták s tíz évente felülvizsgálták. A pesti képviselőházba a társország 29 követet küld s törvényei Horvátország számára irányadónak tekintendők. A pesti központi kormányban egy új tárca nélküli horvát–szlavón–dalmát miniszter is helyet kap. A monarchia egységének biztosítása mellett azonban a törvény, meghatározott esetekben – amelyeket a központi magyar országgyűlés és kormány nem tart fenn magának – a horvát törvényhozás és a helyi hatalmi szervek az illetékesek. (Beligazgatás, vallási és közoktatási ügyek, igazságügy stb.) Az autonóm kormányzat élén a szabornak

felelős bán áll, akit azonban a magyar miniszterelnök ajánlatára és ellenjegyzése mellett a király nevez ki s tagja marad a közös pesti főrendi háznak. A törvény több paragrafusa is kiemeli a társország autonómiájának területeit és biztosítékait.

Az 1868. évi 30. törvénycikk 66. §-a felsorolta a Horvátországhoz kerülő vármegyéket és határőrezredeket. Eszerint Fiume vármegye is Horvátország részévé vált; Fiume város és kerülete igazgatásának végleges hovatartozását azonban a további tárgyalások feladatának tekintette. Egyelőre azonban a magyar koronához csatolt külön test volt (Separatum sacrae regni coronae adnexum corpus). S mivel a tárgyalások nem vezettek eredményre, Fiume város kikötő és kerület státusának rendezéséről nem született törvény. Az 1870. julius 28-i királyi leirat a város és kerülete igazgatásának törvényes teendőivel a magyar országgyűlést, a végrehajtó hatalom gyakorlásával pedig ideiglenesen a magyar kormányt bízta meg. Az 1872-ben megjelent *Statútum* mindezt megerősítette, de széles jogkört biztosított a választott képviselőtestület számára s meghatározta a magyar kormánytól függő kormányzó jogkörét. A dualizmus idején a magyar kormányok több kísérletet tettek a törvényi szabályozásra, ezek azonban elsősorban Horvátország ellenállásán mindig meghiúsultak. A *Statútum*ot a magyar kormány 1872. április 27-én hagyta jóvá. A magyar–horvát kiegyezés tehát hosszú előkészítő tárgyalások eredményeként az adott kor kompromisszumát tükrözi. Több évtizedig mégis különösebb nehézség nélkül működött, kiváltképpen Khuen-Héderváry Károly báni megbízatása idején. A kompromisszumban rejlő feszültségek a századforduló idején törtek felszínre, majd az első világháború előtti években, illetve a háború alatt hatalmasodtak el.

Az Andrássy-kormány a magyar–horvát, illetve a nemzetiségi törvény parlamenti vitájával és elfogadtatásával párhuzamosan fogott hozzá a török elleni harcok idején létrehozott, a hadügyminiszter irányításával működő határőrvidék felszámolásához, pontosabban beosztásához a polgári közigazgatás rendszerébe. A több mint egymillió, főleg szerbekből és horvátokból álló, katonai rendbe szervezett lakosok fegyveres szolgálataik ellenében privilégiumokat élveztek, az adózás, a feudális szolgáltatások terén. A határőrezredek és zászlóaljak főleg horvát és szlavón területeken helyezkedtek el.

1867 után az Andrássy-kormány és a parlament érvényben tartotta az 1848-as jogalkotás két nagy területét, egyfelől a jobbágyrendszer és a rendi országgyűlés felszámolását, másfelől a polgári átalakulást célzó törvényeket, köztük a politikai szabadságjogokat. (Választási törvény, az 1848. évi házszabály, a sajtótörvény stb.). A kormány a gazdasági fejlődés, a polgárosodás, a korszerű állam továbbépítése terén a maradandó és előremutató törvények egész sorát készítette és fogadtatta el a parlamenttel.

Az ország modernizálását elősegítették a gazdaságra és a közigazgatásra vonatkozó rendelkezések, így a nemzeti jövedelem emelésére vonatkozó határozott törekvések, a modern adórendszer – az országos, megyei, a helyi, rendes és a pótadók, valamint az egyenes és a fogyasztási adók –, az évi költségvetések elkészítése, parlamenti vitájuk és elfogadásuk, az ipar fejlődését elősegítő intézkedések. Ezt szolgálta az állampolgári jogok szabatos meghatározása, a modern telekkönyvezés, a folyók szabályozása, az igazságszolgáltatás és a közigazgatás szétválasztása, az oktatásra és a közigazgatásra kiterjedő jogszabályok sora.

A kiegyezés után a vasutak építését is a törvényhozás hagyta jóvá, akkor is, ha azokat magántársaságok építették. S ez természetes is, hiszen a vele összefüggő számos kérdéskör más jogszabályokkal, a polgári jogviszonyok széles körével került kapcsolatba. Például a kisajátítás, a kárpótlás, a foglalkoztatottság, a fennálló általános építkezési szabályok részeként a pályaépítések módja, az állami kölcsönök és kamataik, a forgalom szempontjából a vasutak emelkedési és kanyarodási vonalainak

AZ 1868. ÉVI XLIV. TÖRVÉNYCIKK A NEMZETISÉGEK EGYENJOGÚSÁGÁRÓL

„Minthogy Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja;

Minthogy továbbá ezen egyenjogúság egyedül az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve, és csak annyiban eshetik külön szabályok alá, amennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és a közigazgatás gyakorlati lehetősége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé teszik; a honpolgárok teljes egyenjogúsága minden egyéb viszonyokat illetőleg épségben maradván, a különféle nyelvek hivatalos használatára nézve következő szabályok fognak zsinórmértékül szolgálni." E szabályok hangsúlyozzák a nemzet politikai egységét, amelynek államnyelve a magyar, miként magyar az országgyűlés tárgyalási és hivatalos nyelve is. A törvények azonban hivatalos fordításban az országban lakó minden más nemzetiség nyelvén is kiadandók. A megyék jegyzőkönyvei is az állam hivatalos nyelvén készülnek, amennyiben azonban a törvényhatóságok egyötöde kéri, más nyelven is megjelentethetők. A nemzetgyűlés bizottságaiban mindenki szólhat anyanyelvén, ám a belső ügyvitel terén és az „államkormánnyal" való levelezés során a magyar a hivatalos nyelv.

A törvény felsorolja azokat az eseteket, amelyek során a bíróságok a nemzetiségek nyelvét alkalmazhatják az eljárás folyamatában. A felebbviteli bíróság a más nyelveken érkezett beadványokat, periratokat magyarra fordíttatja. Az egyházközségek tetszés szerint választhatják meg ügyeik intézését s iskoláikban a tanítás nyelvét. Az állami felügyelet szempontjából azonban a felsőbb egyházi testületeknek jegyzőkönyveiket az állam hivatalos nyelvén is el kell készíteniük. Az országos egyetemeken az előadási nyelv a magyar, de „az országban divatozó nyelvek és azok irodalmai számára, amennyiben még nem állíttattak, tanszékek állíttatnak". A községek maguk választhatják meg tárgyalási és írásbeli nyelvüket, törvényhatóságaikhoz, illetve a kormányhoz intézett felterjesztéseiket azonban csak az állam hivatalos nyelvén tehetik meg.

meghatározása. A törvények előírták a megépítendő hidak számát s azok jellegét, az állomások helyeit. Kötelezte az engedélyezetteket – meghatározott feltételek mellett – a postaszolgálat ellátására, rögzítette a biztosítási feltételeket, továbbá a kamattartozásokat, az adómentességet, illetve adókedvezményeket stb. A vasúthálózat sűrűsége már az 1880-as évekre megközelítette az ausztriait és jóval meghaladta a kelet-európai országokét. Már ekkorra kiépült az országot behálózó, de a Párizshoz hasonlatos Budapest központú hosszú vasútvonalak száma, kezdetben a magántársulatok kezelésében, de éppen ebben az évtizedben, Baross Gábor közlekedési minisztersége idején a Magyar Államvasutak irányítása alá és tulajdonába kerültek. Ezáltal pedig az állami gazdaságpolitika szerves részévé válhattak, hatékonyabban szolgálhatták az ipar, a kereskedelem és a mezőgazdaság fejlődését is. A kisebb hossztávú helyi érdekű, úgynevezett vicinális vasutak építésére később, inkább csak a századfordulón került sor.

Elfogadta a parlament az európai szintű polgári perrendtartást. Már az 1868. évi 14. törvénycikk részletezte a bírósági szervezet rendszerét, a bírói hatáskört, illetékességet s az eljárás szabályait. Magában foglalta az örökösödés módozatait, a perújítás eseteit, a felperes és alperes jogait, a bizonyítás formáit, a tanúk szerepét stb. A Horváth Boldizsár igazságügy-miniszter által kidolgozott 1869. évi 4. törvénycikk, a bírói hatalom gyakorlásáról szóló törvény, különválasztotta az igazságszolgáltatást a közigazgatástól. Előírta a bírói függetlenséget, kinevezésük, előléptetésük módját. A bírói kinevezéshez jogászi végzettség kellett, fizetésükről az államkincstár gondoskodott. Nem lehetett bíró országgyűlési képviselő, közigazgatási alkalmazott, lapszerkesztő vagy valamely párt tagja. A bírósági szervezet négy fokozatúvá vált: járásbíróság, törvényszék, ítélőtábla, kúria.

Az 1870. évi 18. törvénycikk az állami számvevőszék felállításáról s hatásköréről rendelkezett.

Külön törvény (1871. évi 33. törvénycikk) alapján szervezték meg az ügyészi szervezetet. Eszerint az ügyész nem nyomozhat, nem foganatosíthat előzetes letartóztatást, feladatköre a vád képviseletére korlátozódott.

Az Andrássy-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere, a polgári átalakulás neves úttörője, az európai látókörű Eötvös József báró korábbi oktatáspolitikai elveire építve fogott hozzá liberális oktatási reformterveinek megvalósításához. Az 1868. évi 38. törvénycikk, a népiskolai törvény előírta a 6–12 éves gyermekek tankötelezettségét, a tanítandó tárgyakat, az oktatáshoz szükséges taneszközöket. Rendelkezett a felsőbb népiskolák, a polgári iskolák felállításáról, valamint a hároméves tanítóképzésről. A törvény a kor nagy vívmánya volt, de végrehajtása súlyos nehézségekbe ütközött. Még a századfordulón is a lakosságnak mintegy 40 százaléka írástudatlan maradt.

1848-ban éppen csak megkezdődött a közigazgatás polgári átalakítása. Folytatása és egész modernkori szervezése az abszolutizmust követő kiegyezés utáni évekre, évtizedekre maradt.

Andrássy Gyula azonnal megkezdte a közigazgatás átalakítását. A törvényhatóságok rendezéséről szóló 1870. évi 42. törvénycikk a megyéken kívül megjelölte az önálló törvényhatósági joggal felruházott városokat, közéjük sorol a szabad királyi városokon túlmenően még 21 nagyobb települést, köztük Kecskemétet, Nagyváradot és Versecet is. A törvény nem terjedt ki Pest és Buda, továbbá Fiume státusára. Megerősítette a hagyományos múltra visszatekintő kiváltságos területek privilegizált jogállását. (Közéjük tartoztak a székely székek, a Jász-Kun, a Hajdú- és Nagykikindai kerület, Kővár, Fogaras és Naszód vidéke, a szepesi 16 város és Királyföld.) A törvény meghatározta az említett igazgatási egységek feladatait és jogait önkormányzatuk irányítása és az állami közigazgatás közvetítése terén.

A vármegyék és a törvényhatósági joggal felruházott városok élén a feltűnően nagy hatalommal bíró főispán, illetve a polgármester, a székely székekben a főkirálybíró, a kiváltságos kerületekben és „vidékeken" a főkapitány, míg a szepesi kerület élén a kerületi gróf állt. Őket a belügyminiszter előterjesztése alapján a király nevezte ki. A törvényhatóság első választott vezetőjének azonban a megyékben az alispán, a városokban a polgármester számított. Ez a törvény tehát felszámolta ugyan a rendi-nemesi kiváltságokat a megyék szintjén, de érvényben tartotta a kiváltságos városok és kerületek megkülönböztetett jogi státusát.

A csendőrség intézményét még az abszolutizmus idején hozták létre, katonailag szervezett őrtestületként, de nemcsak a hadsereg főparancsnokságának rendelték alá, hanem a bécsi csendőrségi felügyelőségnek is (General-Inspectin). Ezredekre, századokra, szakaszokra oszlottak. 1861-ben ezeket feloszlatták, s az egyes törvényhatóságokban polgári őrséget, a megyei pandúrságot hozták létre. Erdélyben és Horvátországban azonban megmaradtak a csendőrezredek. Személyi és fegyelmi téren a közös hadügyminiszter, más vonatkozásban a magyar belügyminiszter, illetve a horvát bán felügyelete alá tartoztak. A szolgálati nyelv a német maradt. 1876-ban azonban a magyar honvédelmi miniszter irányítása alá kerültek. Az 1881. évi 3. törvénycikk alapján a magyar királyi csendőrséget országosan is megszervezték, s a városok kivételével hozzá került a közbiztonsági szolgálat ellátása. Hat csendőr-

FIUME

Kormányhatározatot hoztak Fiume város és kerülete státusának ideiglenes szabályozásáról. Eszerint Fiume élén a kormányzó állt, akit a magyar kormány javaslatára az államfő – uralkodó – nevezett ki. A választott képviselő-testületnek azonban rendkívül széles jogai voltak. Tervezték a rendezési elveket magába foglaló törvény megalkotását is, erre azonban a későbbiekben sem került sor. A Fiume belviszonyait szabályozó Statútumot 1872-ben fogadták el. Utolsó paragrafusa szerint a Statútum csak Fiume szabad város és kerülete képviselő-testületének közreműködésével változtatható meg. A dualizmus utolsó szakaszában azonban miután csorbították a képviselőtestület hatáskörét, megszűnt a közigazgatás autonómiája. Megnövekedett ugyanakkor a kormányzó hatásköre.

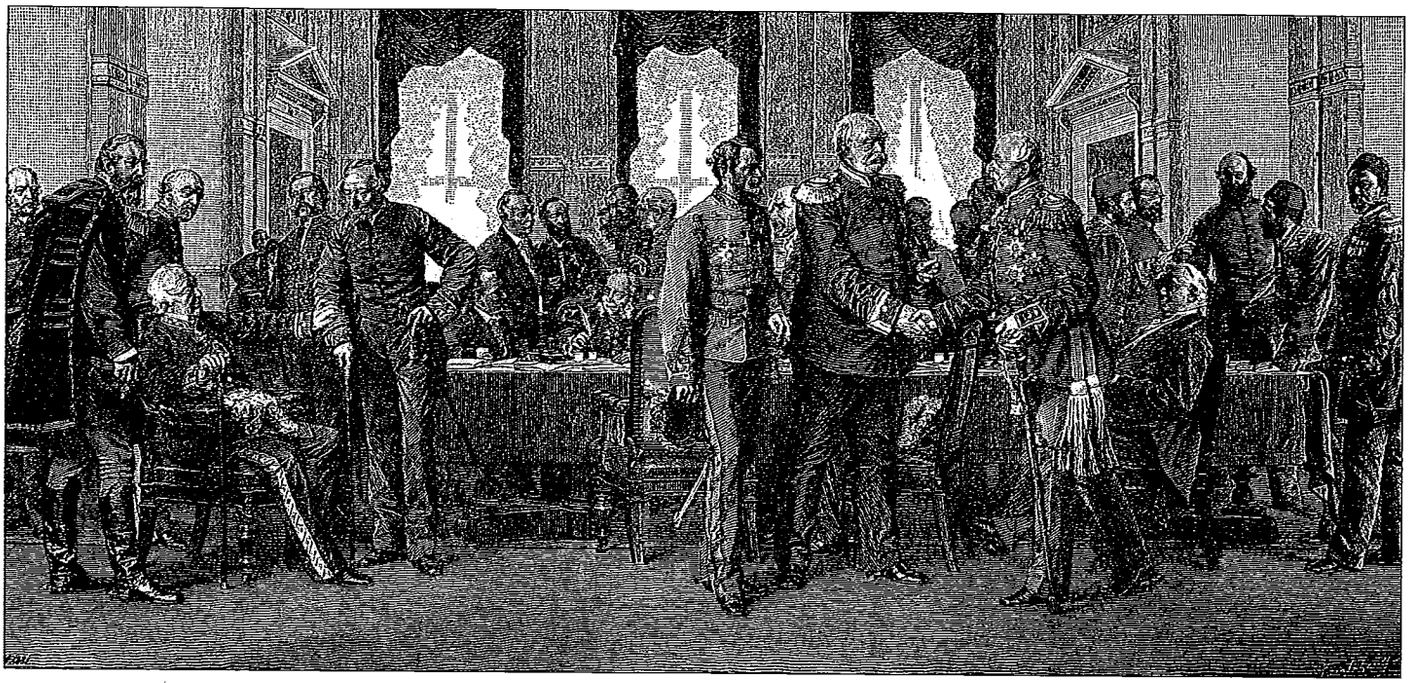

A berlini kongresszus, 1878

parancsnokságot hívtak életre. Ezek a későbbiek során tovább szaporodtak.

A kiegyezést követő kormányok a mezőgazdaság tőkés fejlődésének felgyorsítását igyekeztek biztosítani a jobbágyfelszabadítás során függőben maradt kérdések polgári megoldása, valamint a mezőgazdaság számára biztosított tőke és hitelkeretek bővítése útján. Az erre irányuló jogszabályok közül az 1871. évi 53. törvénycikket emeljük ki, amely „az 1848. évi törvények által megszüntetett úrbéri kapcsolatból fennmaradt jog- és birtokviszonyok rendezéséről" címet kapta. Igaz, az 1853. évi úrbéri pátens, a problématömeg számos eleméről – irtás- és maradványföldek, tagosítások stb. – rendelkezett, az abszolutizmus viszonyai közepette azonban megvalósításuk lassan, nehézkesen haladt.

Már az 1868. évi polgári perrendtartás a bíróságok előtt azonos jogokat biztosított ugyan a nemesek és nem nemesek számára s ezáltal is kinyilvánította a törvény előtti egyenlőséget. Csakhogy a cseléd gyakran írni-olvasni sem tudott, ügyvédet pusztán anyagi helyzete miatt sem fogadhatott, de sérelmeit jogi úton sem érvényesíthette, hiszen a nagybirtokos kénye-kedve szerint bánhatott vele, s a megtorlás Damoklész kardjaként függött felette. A cselédség különböző rétegei a nagybirtokokon állandóan jelen voltak. Nyáron az igásállatokkal – a gépesítés alacsony szintje miatt – mezőgazdasági munkákat végeztek, télen pedig a jószág gondozása tartozott a feladataik közé.

Az 1870-es éveket végigkísérték a balkáni konfliktusok. A kérdés abban rejlett, hogy Törökország, Európa beteg embere hogyan és meddig bírja az ellene irányuló külső és belső rohamokat, s vajon összeroppanása esetén önálló nemzetek alakulnak-e a Balkánon, vagy Oroszország veszi birtokába, illetve protektorátusa alá a török birodalom európai területeit? A Habsburg Birodalomnak korábban nem volt világos Balkán-politikája, a felgyülemlő feszültségek azonban nem tűrték további halogatását. A feladat megoldása Andrássyra várt, hiszen 1871 novemberében őt bízták meg a közös külügyminisztérium vezetésével, s ezzel a Monarchia második emberévé vált. (Utóda a miniszterelnöki székben Lónyay Menyhért lett.) Andrássy Gyulán kívül aligha tudta volna másvalaki sikerrel vezetni az oly sok energiát, diplomáciai ismeretet, határozottságot igénylő külügyminiszteri tárcát. Gyorsan feloldotta a feszültséget Németországgal, Olaszországgal, Oroszországgal pedig megkezdte hosszú ideig tartó tárgyalásainak sorozatát. Bécsben, Berlinben, Velencében és Pétervárott egymást követték a császár- és királytalálkozók.

Andrássy olyan garanciákat szerzett Oroszországtól, hogy háborús győzelme esetén sem hajt végre olyan változásokat, amelyek sértenék a Monarchia érdekeit. Az 1877. évi orosz–török háborúban a Monarchia semleges maradt ugyan, de a San Stefanó-i béke után a végleges megoldás, a balkáni területi rendezés ügyében kieszközölte az európai konferenciát. A berlini kongresszuson Andrássy képviselte és védte a Monarchia érdekeit. A kongresszus kimondta Bosznia–Hercegovina okkupációját a Monarchia által, és megszülettek az Oroszországtól független szláv államok. 1879. október 7-én még az ő aláírásával ellátva megkötötték a kettős szövetséget a Monarchia és Németország között, de másnap, október 8-án megkapta felmentését a közös külügyminiszteri megbízatás alól. Ezután visszavonultan élt, időközönként csupán a főrendiház üléseit látogatta.

1876-ban a Magyar Tudományos Akadémia igazgató tagja, 1888-ban tiszteletbeli tagja. 1877-ben kapta meg az aranygyapjas rend lovagja kitüntetést.

Andrássy Gyula 1890. február 18-án halt meg a Fiume melletti Voloscában.

LÓNYAY MENYHÉRT GRÓF

Andrássy távozása után átmeneti kormányok, rövid hivatali életű miniszterelnökök követték egymást. Közülük Lónyay Menyhért bírt a kormánypolitika irányításához szükséges legtöbb adottsággal, tehetséggel, és különösen a pénzügyek terén kiemelkedő tudással, kezdeményezőerővel.

Andrássy távozása után átmeneti kormányok, rövid hivatali életű miniszterelnökök követték egymást. Folytatták Andrássy művét a polgári állam és gazdaság, a civilizáció kiépítésében. Bázisuk, a Deák-párt – bár az 1869. és az 1872. évi választáson meggyengült – továbbra is elegendő számmal volt jelen a parlamentben, biztosítva a kormányok által elkészített törvényjavaslatok elfogadtatását. Lónyay a népszerűséggel nem törődve erélyesen lépett fel az ellenzékkel, vitapartnereivel szemben. Ő illesztette, egyeztette elsőként a nagybirtokosok és a kialakuló polgárság érdekeit.

Lónyay Menyhért fiával, 1865

Lónyay Menyhért 1822. január 6-án született a Bereg vármegyei Nagy-Lónyán. Itt kezdte iskolai tanulmányait, majd szüleivel – Lónyay Jánossal és Lónyay Florentinával – 1833-ban Budára költözött. A budai piaristáknál és a pesti egyetemen végezte közép- és felsőfokú tanulmányait. 1839-ben bölcseleti, később pedig államtudományi doktorátust szerzett. Nagy utazó hírében állott. Nemcsak Magyarországot és Erdélyt járta végig, hanem külföldön is sok időt töltött, s főleg közgazdasági, pénzügyi tanulmányokat folytatott.

Már 1843-ban, 21 éves korában Bereg vármegye követe az országgyűlésen. Széchenyi eszmevilága és politikai elképzelései vonzották. Tagja volt az első népképviseleti országgyűlésnek, s a pénzügyi tárca államtitkáraként tevékenykedett. Világos után Párizsba menekült.

Császári kegyelem révén 1850-ben térhetett vissza Magyarországra. Kezdetben birtokai irányításával foglalatoskodott, de szere-

BUDAPEST FŐVÁROS

Az 1872. évi 18. törvénycikk az egyesített főváros szervezetét a törvényhatósági városokétól eltérően, szélesebb önkormányzati jogok fenntartásával szabályozta. Hét kerületet hozott létre. (Vár, Viziváros, Óbuda, Lipótváros, Terézváros, Józsefváros, Ferencváros a hozzájuk csatolt területekkel.) Mint önálló törvényhatóság az 1870. évi 42. törvénycikk szerint gyakorolja az önkormányzatot, az állami közigazgatás közvetítését, országos ügyekkel is foglalkozhat. Tisztviselőit választja, saját költségeit megállapítja s fedezetéről gondoskodik. A 20. § szerint a fővárosi törvényhatóság területén az állami „fővárosi rendőrség" neve alatt egységes szervezettel és saját közegei által kezeli. A hatósági jogokat a törvényhatóság nevében a fővárosi bizottság gyakorolja. A bizottság 400 tagból áll. Választó az, akinek van országgyűlési választói joga s tud írni és olvasni, valamint két év óta a fővárosban lakik. A törvény 26. §-a érvényesíti a virilizmust, amikor kimondja, hogy a bizottsági tagok és póttagok felét a legtöbb egyenes adót fizetők, a másik felét pedig az összes választó közül választják. A legtöbb adót fizetők névjegyzékének összeállításánál az ingatlanvagyon jövedelme utáni adót, továbbá a személyes kereseti adót kellett figyelembe venni. A tanárok, lapszerkesztők, lelkészek, kamarai tagok, orvosok, mérnökök, ügyvédek stb. egyenes állami adója kétszeresen számított. A közgyűlés elnöke a főpolgármester, akit a polgármester helyettesíthet. A fővárosi tisztviselőket – polgármester, alpolgármesterek, tanácsnokok, főjegyző, jegyzők, főügyész, ügyészek, főmérnök, főorvos, kerületi orvosok, főszámvevő stb. – hat évre, a főlevéltárost és a statisztikai hivatal igazgatóját élethossziglan választotta a bizottság.

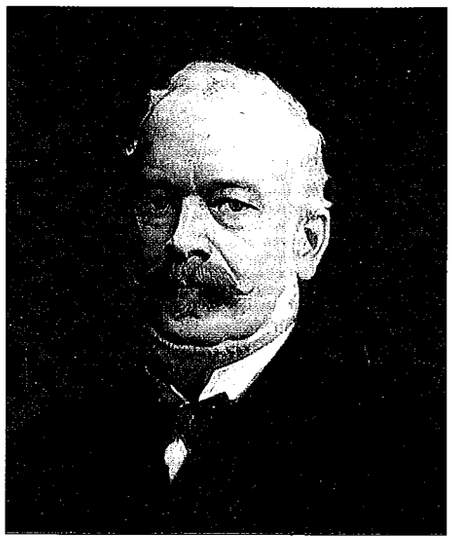

Lónyay Menyhért

pet vállalt a különböző pénz- és hitelintézetek létrehozásában is. Alapító tagja, majd elnöke az Első Hazai Biztosító Társaságnak, később a Magyar Földhitel Intézetnek. A Tisza szabályozási munkálatai során a Felső-Szabolcsi Társulat elnöke. 1858-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, később rendes, 1866-ban igazgató tagja, majd 1871-től 1884-ben bekövetkezett haláláig elnöke.

1865-ben országgyűlési képviselő lesz, s Andrássy oldalán jelentős szerepet vállal Bécsben a kiegyezés előkészítésében. 1867-ben Andrássy kormányának pénzügyminisztere. 1870 májusában Ferenc József közös pénzügyminiszterré nevezte ki, így ő az első magyar közös miniszter Bécsben. Megszerezte az uralkodó és Erzsébet királyné rokonszenvét is. 1871-ben grófi címet kapott, később a Lipót-rend nagykeresztjével is kitüntették.

1871. november 14-én Andrássy helyére, Magyarország miniszterelnökévé nevezték ki. Lónyay, Andrássyhoz hasonlóan, magának tartotta fenn a honvédelmi tárcát. Miniszterelnöksége idején felgyorsult a modern gyáripari fejlődés. Elősegítette ezt az első ipartörvény (1872. évi 8. törvénycikk), amely felszámolta a céheket, és deklarálta a szabad ipargyakorlást. 1871 végén megnyitották az alföld–fiumei, majd 1872-ben a nyugati (Székesfehérvár–Veszprém–Szombathely–Graz), valamint az északkeleti (Debrecen–Szatmárnémeti–Máramarossziget) vasútvonalat. Megindult a termelés a diósgyőri vasgyárban, az ácsi cukorgyárban, a pozsonyi posztógyárban.

Az 1872. évi 36. törvénycikk Pest, Buda és Óbuda, valamint a Margitsziget egyesítésével létrehozta a fővárost, Budapestet.

A közös hadsereg tisztikarát a wienerneustadti akadémián képezték, ide korlátozott számban magyarokat is felvettek. A magyar nyelvű s a honvédség számára képzett tisztek biztosítására 1872-ben létrehozták a Ludovika Akadémiát. (1872. évi 16. törvénycikk) A törvény az akadémia számára kettős feladatot írt elő. Felállította ugyanis a tisztképző és a „fensőbb" tiszti tanfolyamot. Igazgatóját és aligazgatóját a honvédelmi miniszter meghallgatása után az uralkodó nevezte ki. (Az akadémiát azonban csak a századfordulón emelték felsőoktatási rangra.)

Lónyay Menyhért nevéhez kötődik a kolozsvári magyar tudományegyetem felállításáról rendelkező törvénytervezet elfogadása is. Ezzel a budapesti kir. tudományegyetem mellett megkezdhette működését a második nagy felsőoktatási intézmény.

1872 végén lemondott miniszterelnöki tisztségéről. Ridegsége, jelentős ipari érdekeltségei miatt ugyanis nemcsak a balközép, hanem a Deák-párt egy része sem kedvelte. Képviselői mandátumát később is megtartotta, sőt a főrendiháznak is tagja volt.

Élete végén főként az Akadémián és a Földhitel Intézetben tevékenykedett. Ő gondozta Széchenyi hagyatékát.

Lónyay Menyhért 1884. november 3-án Budapesten halt meg.

1871
1872

1871. NOVEMBER 14.
1872. DECEMBER 5.

január 6-án született a Bereg vármegyei Nagy-Lónyán	1822
A család Budára költözik	1833
Bölcseleti doktorátust szerez	1839
Bereg vármegye követe az országgyűlésen	1843
Tagja az első népképviseleti országgyűlésnek	1848
augusztus . A forradalomban játszott szerepe miatti felelősségre vonás elől Párizsba menekül	1849
Császári kegyelem révén tér vissza Magyarországra	1850
A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lesz	1858
Országgyűlési képviselő, Andrássy oldalán szerepet vállal Bécsben a kiegyezés előkészítésében	1865
február 20. Az Andrássy-kormány pénzügyminisztere	1867
november 14. A Lónyay-kormány kinevezése	1871
február 27. A király szentesíti az 1872. évi 8. törvénycikket, az ipartörvényt	1872
június 12.–július 9. Országgyűlési képviselő-választások	
szeptember 4. Az 1872–1875. évi országgyűlés megnyitása	
december 4. A király felmenti hivatalából Lónyay Menyhért miniszterelnököt	
november 3-án, Budapesten hunyt el	1884

SZLÁVY JÓZSEF

Ő maga nem rendelkezett érdemleges, említésre méltó államférfiúi erényekkel. Hiányzott belőle a határozottság, az erély, az önállóság, de kompromisszumteremtő vagy éppen konfliktustűrő képességekkel sem büszkélkedhetett.

Rövid életű kormányának kulcsfontosságú tárcáit Lónyay miniszterei tartották meg (Tóth Vilmos, Szapáry Gyula, Trefort Ágoston).

Szlávy József 1818. november 23-án született Győrben. Apja katonaorvosként a császári hadseregben szolgált.

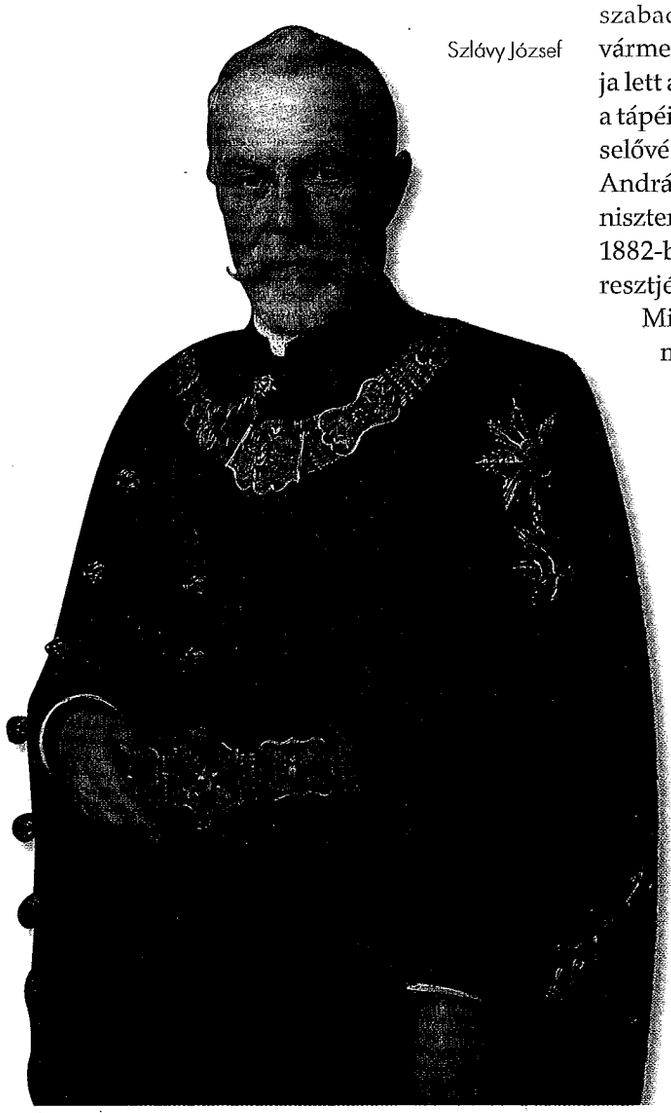

Szlávy József

Tanulmányait a selmecbányai akadémián fejezte be. Ezután az oraviczai bányánál dolgozott, majd Bécsben és Budán az Udvari Kamara hivatalnoka lett. A szabadságharc leverése után nem menekült külföldre, osztrák fogságba esett. Öt évre elítélték, de két év után szabadon engedték. 1865-ben Bihar vármegye főispánjává nevezték ki. Tagja lett a főrendiháznak, 1869-ben pedig a tápéi kerületben országgyűlési képviselővé választották. A kiegyezés után az Andrássy-kormány kereskedelmi minisztere. Kitüntették a Lipót-rend, majd 1882-ben a Szent István-rend nagykeresztjével is.

Miniszterelnöki tevékenységének mérlege nemigen vonható meg, hiszen jószerivel csupán a pártok és a bennük felerősödő különféle irányzatok mozgása kötötte le a figyelmét. Különösen a balközép bomlása vált szembetűnővé. Világossá vált ugyanis, hogy a kiegyezés megszilárdulása, Németország háborús győzelme Franciaország felett s a cseh trialista tervek kudarca után felemás, a közös ügyeket bíráló programja elveszítette időszerűségét. Így már a siker parányi reményével sem vághatott neki az új képviselő-választásoknak. Tartós ellenzéki szerepre pedig az országos vagy a helyi, jó jövedelmet biztosító pozíciókra vágyó vezető réteg nem kívánt berendezkedni. A Ghyczy Kálmán köré csoportosuló balközép ezért már 1872 végén megfogalmazta a Deák-párthoz való közeledés szándékát. A párt más neves személyiségei ugyanakkor – Mocsáry Lajos vagy Csávolszky Lajos – a határozottabb és markánsabb ellenzékhez, a 48-as Párthoz közeledtek. 1874 februárjában – amikor Szlávy már a Deák-párt és a balközép közeledésének elősegítésén munkálkodott – a 48-as Párt és a balközép egy része megalakította az Egyesült Közjogi Ellenzéket. (1874. május 17-én ebből alakult meg a 48-as Függetlenségi Párt, Mocsáry Lajos vezetésével. A párt a perszonális uniót ismerte csak el, ám követelte a közös ügyek felszámolását.) Megkezdődött a Deák-párton belüli önálló irányzatok kialakulása is. Ennek látható jele-

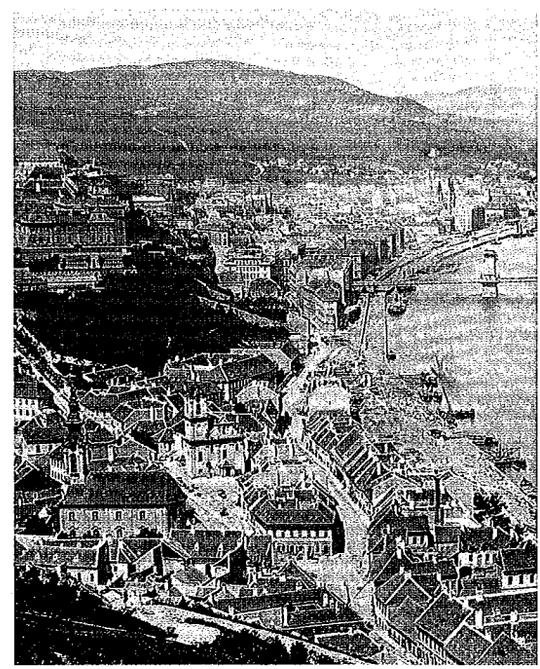

Szlávy József, 1870 körül

1872
1874

1872. DECEMBER 5.
1874. MÁRCIUS 21.

ként 1872–1873 fordulóján a Lónyay-csoport elkülönülésének sajátos jegyeit figyelhetjük meg. Tagjai tevékenyen részt vettek az ipar, a kereskedelem s a bankok irányításában, részesei és közvetítői voltak a különböző vállalkozásoknak, részvénytársaságoknak. Ez a csoport gyorsan meggazdagodott, politikai súlya is rohamosan gyarapodott, és az 1880-as években a későbbi kormánypárt, a Szabadelvű Párt vezető erejévé vált. A Deák-párt jelentős része azonban kívül rekedt ezen a gazdasági, társadalmi folyamaton.

A miniszterelnök szemlélője maradt a pártpolitika új alakulásának. Szlávy József 1900. augusztus 8-án halt meg Zsitvaújfaluban.

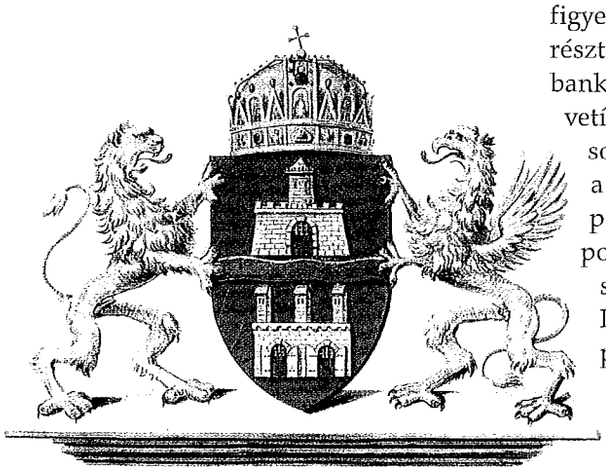

Fent: Az egyesített főváros címerének terve, 1873

Lent: Budapest 1874 körül

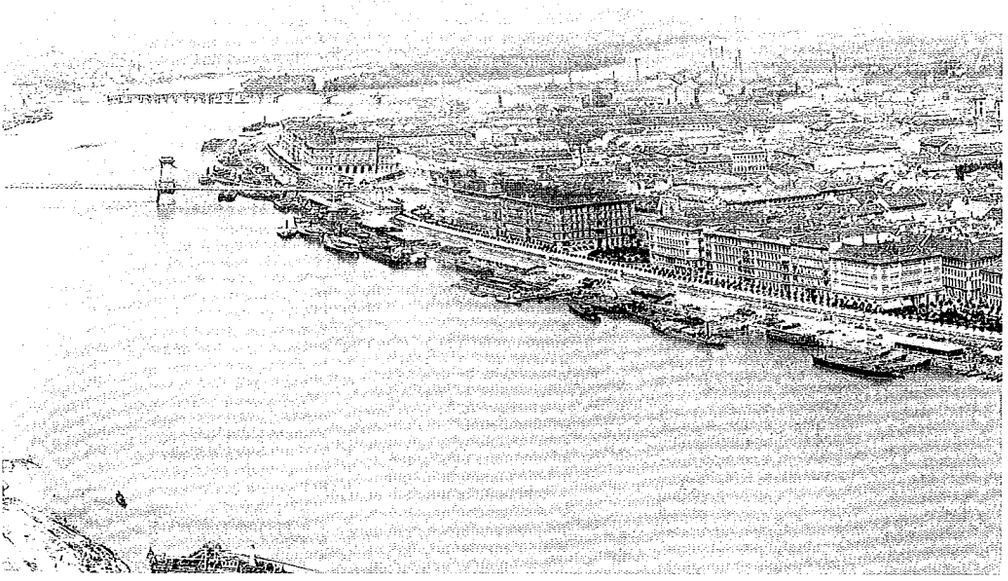

november 23-án született Győrben **1818**

Részt vesz a forradalomban és a szabadságharcban **1848–1849**

Bihar vármegye főispánjának nevezik ki **1865**

december 4. A király Szlávy Józsefet miniszterelnöknek nevezi ki. Megalakul a Szlávy-kormány **1872**

június 2. A király szentesíti a telepítvényi birtokviszonyokat rendező 1873. évi 22. törvénycikket **1873**

október 25. Az egyesített fővárosi törvényhatóság alakuló ülése

november 17. Pest, Buda, Óbuda egyesülésének hivatalos napja. Megkezdi működését a Fővárosi Tanács

november 30. A király szentesíti a magyar–horvát kiegyezést módosító 1873. évi 36. törvénycikket **1873**

január. Szlávy József miniszterelnök tárgyalásokat kezd a Deák-párt és a balközép fúziójáról **1874**

március 21. Az uralkodó felmenti a miniszterelnöki tisztségből Szlávy Józsefet

augusztus 8-án hal meg Zsitvaújfaluban **1900**

BITTÓ ISTVÁN

Deák Ferenc belső, szűkebb bizalmi köréhez tartozott. Deák rokonszenvét fegyelmezett munkavégzésével, szerénységével, nem pedig szónoki erejével vagy koncepciózus alkatával, tehetségével nyerte el.

Az Andrássy-kormány által kiépített és mozgásba hozott államapparátus – a Lónyay Menyhért által korrigált, az iparfejlődésnek nagyobb teret adó működését az „átmeneti kormányok" – így a Bittó-kormány – biztosították. Ám ennél többet a csaknem egy évig hivatalában maradó új miniszterelnök, Bittó István sem mutatott fel.

1822. május 3-án született Sárosfán, Pozsony vármegyében. Apja a megye alispánja volt. Fia is a megyei életben, Monosban kezdte politikai pályafutását. 1848-ban országgyűlési képviselővé választották, Debrecenben és Szegeden is részt vett az országgyűlés munkájában. A szabadságharc leverése után a bujdosók sorsára kényszerült. 1851-ben visszatért Magyarországra, Somogy megyei birtokán gazdálkodott. 1861-ben és 1865-ben is a szigetvári kerületben, 1869-ben pedig Abrudbányán választották képviselővé.

Bittó István

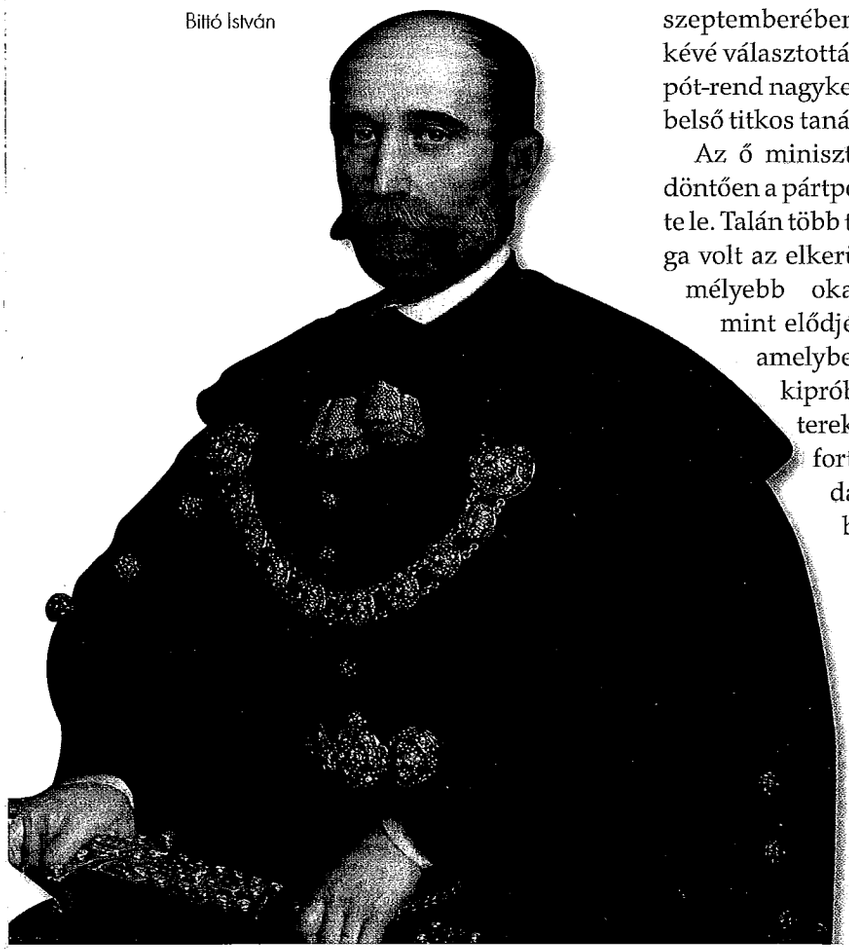

Lónyay kormányában az igazságügyminiszteri tárca élén állt, majd 1872 szeptemberében a képviselőház elnökévé választották. Ő is megkapta a Lipót-rend nagykeresztjét és a valóságos belső titkos tanácsosi címet.

Az ő miniszterelnöki figyelmét is döntően a pártpolitika alakulása kötötte le. Talán több türelme és fogékonysága volt az elkerülhetetlen folyamatok mélyebb okainak megértésében, mint elődjének. Kormányában – amelyben egyébként a régebbi kipróbált Deák-párti miniszterek – Szapáry Gyula, Trefort Ágoston, Pauler Tivadar – maradtak túlsúlyban, bekerült Ghyczy Kálmán, a balközép régi, tekintélyes politikusa is. Az ő közreműködése is kellett ahhoz, hogy elfogadják az új választójogi törvényt, az 1874. évi 33. törvénycikket, amely elsősorban az adóhátralékosok kizárásával csökkentette a választói jogosultságot.

AZ 1874. ÉVI VÁLASZTÓJOGI TÖRVÉNY

A király 1874. november 26-án szentesítette az 1874. évi 33. törvénycikket, az új választójogi törvényt, amely a dualizmus majdnem egész időszaka alatt, 1913-ig változatlanul érvényben maradt. Míg Nyugat-Európában fokozatosan bővült a választójogosultak köre, addig Magyarországon lényegében megismételték az 1848-as választójogi törvényt. Az új törvény szerint a választójogosultság feltétele 1/4 telek vagy háromszobás városi háztulajdon, vagy 105 forint évi adóköteles jövedelem volt. Önálló iparosoknál legalább egy segéd alkalmazása, értelmiségieknél a diploma mellett kinevezéshez vagy választáshoz kötött állás kellett. Erdélyben a cenzus magasabb, a választójog korlátozottabb volt. Az adóhátralékosok nem szavazhattak. A nyílt szavazást kötelezővé tette a törvény. A választók száma csökkent. 1870-ben a lakosság 6,7 százaléka, 1881-ben már csak 5,9 százaléka volt választó, Erdélyben a választójoggal rendelkezők aránya csak 3,2 százalék volt.

A kormánypárthoz csatlakozó balközépnek szánt gesztusként, de a Deák-párt többsége által is támogatva a parlament megalkotta az első összeférhetetlenségi törvényt. Eszerint az állami főtisztviselők s a kormánnyal kapcsolatban álló vállalkozók, pénzintézetek, vasúttársaságok tagjai nem lehettek egyben országgyűlési képviselők is. Ez a törvény nyilvánvalóan a Lónyay-csoport parlamenti képviseletének visszaszorítására irányult, de feltűnően sok

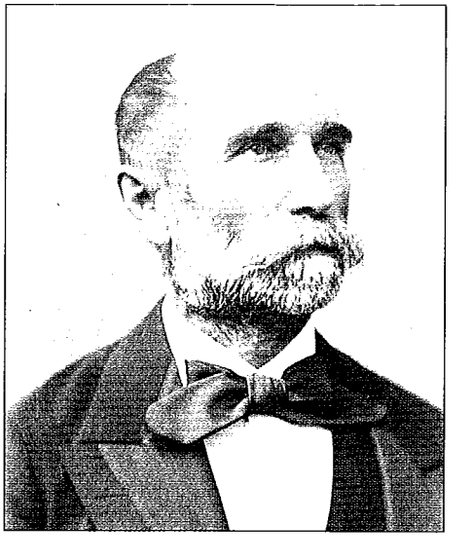

Bittó István

általánosságot tartalmazott, és hiányoztak belőle a garanciális feltételek.

Az említett két törvény hűen tükrözte a két párt kompromisszumos hajlandóságát. A kölcsönös engedményekkel létrejöttek a fúzió feltételei. Ennek jegyében 1874-ben megkezdődtek és állandósultak Tisza Kálmán audienciái. A fúzióra 1875. március 1-jén került sor. Március 2-án Bittó már távozott a várbeli miniszterelnöki palotából. Ezt követően inkább az ellenzékkel rokonszenvezett, az aktív politikai élettől azonban visszavonult.

Bittó István 1903. március 8-án halt meg Budapesten.

A Der Krach karikatúrája a Bittó-kormány dilemmájáról, hogy melyik bankhoz forduljon kölcsönért

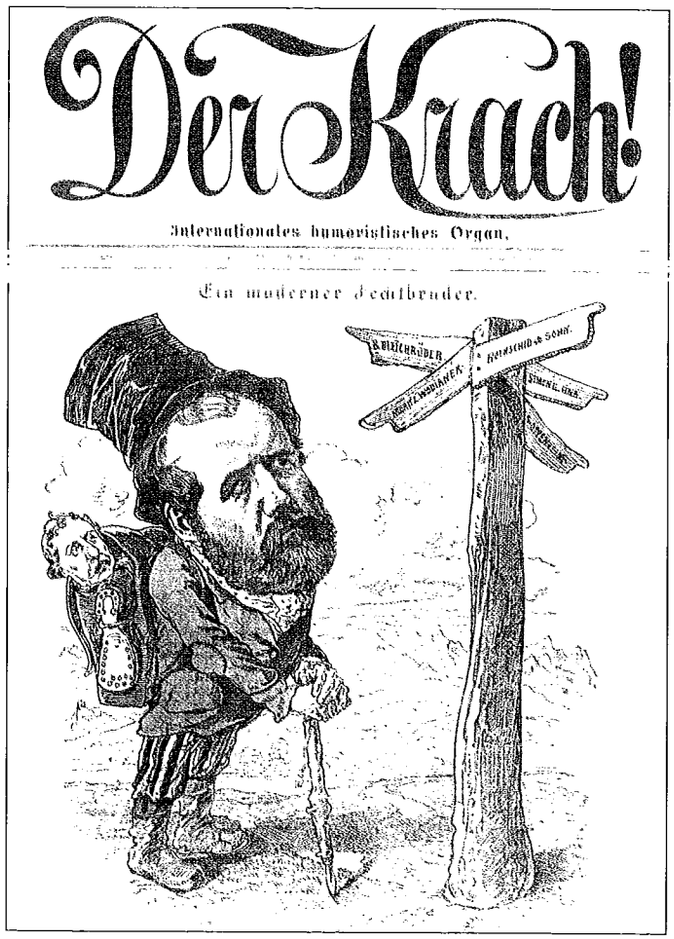

1874
1875

1874. MÁRCIUS 21.
1875. MÁRCIUS 2.

május 3-án született Sárosfán, Pozsony vármegyében **1822**

Az első népképviseleti országgyűlés képviselőjévé választják. Debrecenben és Szegeden is részt vesz az országgyűlés munkájában **1848**

Emigrációban él **1849–1851**

Visszatér Magyarországra, Somogy vármegyei birtokán gazdálkodik **1851**

A szigetvári kerület képviselőjévé választják **1861**

Ismét a szigetvári kerület képviselője **1865**

Az abrudbányai kerület képviselője **1869**

november 14. A Lónyay-kormány igazságügy-minisztere **1871**

szeptember 4. A képviselőház elnökévé választják **1872**

március 21. A Bittó-kormány megalakulása **1874**

június 15. A király szentesíti az országos statisztikai nyilvántartás szervezéséről szóló 1874. évi 25. törvénycikket

november 26. Az uralkodó szentesíti az új választójogi törvényt (1874. évi 33. tc.)

március 1. A Szabadelvű Párt megalakulása **1875**

március 2. Az uralkodó felmenti Bittó Istvánt a miniszterelnöki teendők ellátása alól

március 8-án halt meg Budapesten **1903**

WENCKHEIM BÉLA BÁRÓ

Wenckheim báró a Deák-párt és a balközép fúziója után eleve átmeneti jelleggel, elsősorban a választások lebonyolításának programjával vállalta a miniszterelnökséget.

Pesten született 1811. február 16-án. Már harmincéves korában Békés vármegye alispánja, majd 1848-ban főispánja és István nádor udvarmestere. A szabadságharc leverése után külföldre menekült, de miután amnesztiát kapott, hazatért. Megalakulásától 1869 októberéig az Andrássy-kormány belügyminisztere, majd az „átmeneti" kormányokban a király személye körüli miniszter. Wenckheim Béla báró a Deák-párt idősebb generációjához tartozott. Fenntartások nélkül vállalta a kiegyezés rendszerét, de átfogó programmal nem rendelkezett, különösen érzéketlen maradt az új, modernizációs korszak, az ipar, kereskedelem, közlekedés, s a velük összefüggő gazdasági kérdések vagy a közigazgatás halaszthatatlan polgári átalakítása iránt.

Wenckheim Béla, 1865 körül

Bár több kormányban is részt vett, nevéhez azonban nem kötődtek maradandó alkotások. Ez azért is feltűnő, mert minisztertársai közül még az Andrássy-kormányban európai látókörű államférfiakat is találunk (Eötvös József, Horváth Boldizsár, Lónyay Menyhért). A modern államigazgatási ismereteket nélkülöző, szürke politikus nem is tudta hosszú ideig megtartani a belügyminiszteri tárcát, ehelyett 1869-ben az inkább csak protokollárisnak nevezhető, a király személye körüli miniszteri tárcát kapta.

Miniszterelnöki kinevezését, ezért 1875. március 2-án a véletlenek együttes eredőjének tekinthetjük. Hiszen a Deák-párt és a balközép fúziójának másnapján foglalhatta el hivatalát, méghozzá eleve átmeneti jelleggel, már az új párt exponenseként. Mindez abból fakadt, hogy a két párt összeolvadásának folyamata elhúzódott, nem volt zökkenőmentes. Egyfelől ugyanis a Deák-párt főleg konzervatív, arisztokrata szárnya rangján alulinak tartotta a balközép egykori nemesi közép- s kisebb birtokosaival az egyesülést, ráadásul kételkedtek „megtérésükben", ellenzékiségük feladásában is, ezért a vezéregyéniségüknek tartott energikus Tisza Kálmán kinevezése egyelőre nem jöhetett komolyan szóba. Másfelől a balközép számottevő része nehezen fogadta el mindenféle fenntartás nélkül a kiegyezés közjogi alapját. Ehhez idő kellett. Nem véletlen tehát, hogy nemcsak a fúzió előkészítésekor, hanem utána is, más-más okok miatt ugyan, de kisebb-nagyobb csoportok, neves személyiségek léptek ki, s új pártok megalakításával kísérleteztek. Közéjük tartozott a Deák-párti Sennyey Pál, Apponyi Albert, Szögyény László, Zichy Nándor, míg a balközép esetében Csávolszky Lajos, Ugron Gábor, Bartha Miklós, akik az 1874-ben újjáalakuló Függetlenségi és 48-as párthoz csatlakoztak.

MATICA SLOVENSKA

1875. április 6-án Tisza Kálmán belügyminiszter felfüggeszti a túrócszentmártoni szlovák közművelődési egyesület működését. Az 1863-ban alakult kulturális egyesület egyben a szlovák politizáló értelmiség gyűjtőhelye is. A nagyrőcei, a túrócszentmártoni és a zinóváraljai gimnáziumok számára a Matica készített tankönyveket, amelyek szellemiségükben a szlovákság őshonosságát emelték ki, s a magyarság tényleges történelmi érdemeit hamisan állították be. A belügyminiszter először bevonta a tankönyveket, majd 1874 őszén bezáratta a gimnáziumokat is. A Matica működésének felfüggesztésére, majd feloszlatására az indokot - a fentiek mellett - az egyesület erős pánszlávizmusa (Oroszország és a szlávság iránti odaadása), az állam és a magyar nemzet elleni gyűlöletkeltés adta.

1875

1875. MÁRCIUS 2.
1875. OKTÓBER 20.

Wenckheim Béla

Sennyey Pál a fúzió után megalakította „ókonzervatív" ellenzéki pártját. Az új kormánypárt létrehozása tehát jelentős változást eredményezett a magyarországi pártstruktúrában. Mindazonáltal megerősödött a kormányzat bázisa, s a továbbiakban hosszú ideig nem kellett tartania az ellenzék győzelmétől a parlamenti képviselő-választásokon.

Kormányában a legfontosabb tárcát, a belügyminiszterit Tisza Kálmán, a vallás- és közoktatásügyit Trefort Ágoston kapta.

A király személye körüli miniszteri széket Wenckheim Béla báró magának tartotta meg, a pénzügyek élére pedig a későbbi miniszterelnök, Széll Kálmán került.

A Wenckheim-kormány nem folytatta elődei nagyszabásúnak tekinthető jogszabályalkotását, inkább csak a soron levő kormányzati teendőit látta el. Benne Tisza Kálmán belügyminiszternek így is módja nyílt bebizonyítania vezetői képességeit, hűségét a 67-es műhöz, a dualizmushoz. Ezáltal pedig elhárultak az akadályok miniszterelnöki kinevezése elől. A kormány s Tisza Kálmán belügyminiszterként betiltotta a szlovák Matica Slovenškát, továbbá rendeletet bocsátott ki a törvényhatóságokhoz, amelyben a nemzetiségek számára csak irodalmi és kulturális egyleteik alapítását engedélyezte.

Az 1875. július 1-jétől augusztus 18-ig tartó országgyűlési képviselő-választásokon a Szabadelvű Párt 333, Sennyey jobboldali ellenzéke 21, a 48-as Függetlenségi Párt 36, a nemzetiségek 24 mandátumot szereztek. Az új kormánypárt tehát páratlan többséggel rendelkezett az országgyűlésben. Tisza Kálmán megalakuló kormányában a volt miniszterelnök ismét a király személye körüli miniszter lett.

Wenckheim Béla 1879. július 7-én halt meg Budapesten.

A Népszínház épülete, 1875

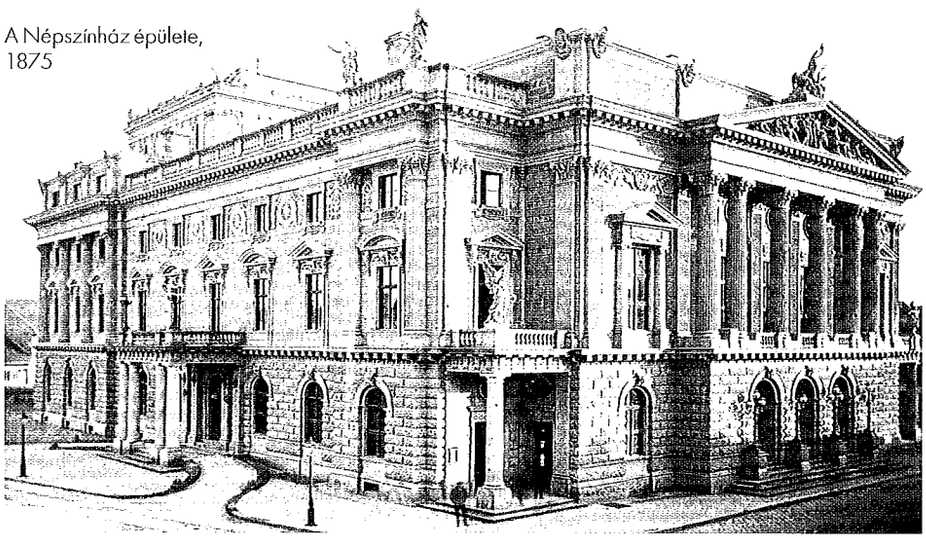

1811 február 16-án született Pesten

1841 Békés megye alispánjává nevezik ki

1849 Külföldre menekül

1867 február 20. Az Andrássy-kormány belügyminisztere

1875 március 2. A Wenckheim-kormány megalakulása

május 16. A király szentesíti a kereskedelmi törvényt (1875. évi 38. tc.)

július 1.–augusztus 18. Országgyűlési képviselő-választások

augusztus 31. Az 1875–1878. évi országgyűlés megnyitása

október 20. Az uralkodó felmenti Wenckheim Bélát a miniszterelnöki teendők ellátása alól

1879 július 7-én halt meg Budapesten

TISZA KÁLMÁN

Tisza Kálmán tizenöt évig töltötte be a miniszterelnöki tisztséget. Korszakos méretű kormányfői hatalmának szilárdságához szükség volt az ő kivételes és a korhoz illő, hozzá alkalmazkodó tulajdonságaira.

Tisza Kálmán tizenöt évig, a magyar történelemben a leghosszabb ideig töltötte be a miniszterelnöki tisztséget. Geszten született 1830. december 10-én. A falu Bihar megyében, a mai Magyarország keleti részén található, közel Nagyszalontához és Nagyváradhoz. A geszti kastély eredetileg jezsuita kolostor volt, emeletes kőépülettel, amelyet a Tisza család korábbi nemzedékei megőriztek, de folyamatosan bővítve alkalmassá tettek civilizált, modern főúri életforma, a fényes estélyek, társalgások, politikai eszmecserék színhelyévé, miközben a régi boltíves épület a családi élet meghitt, hagyományos belső nyugalmát biztosította. A reformkorban a ház ura, Tisza Lajos Bihar megye adminisztrátora, a rendi társadalom elkötelezett híve, szembefordult mindenféle változtatási kísérlettel, így a reformkori mozgalmakkal is. Az 1848–49-es forradalom idején végérvényesen visszavonult a közszerepléstől és mintegy húszezer holdnyi birtokát irányította. Fiai azonban nem követték útját. Más-más módon ugyan, de vállalták a forradalmat is, illetve rokonszenveztek vele.

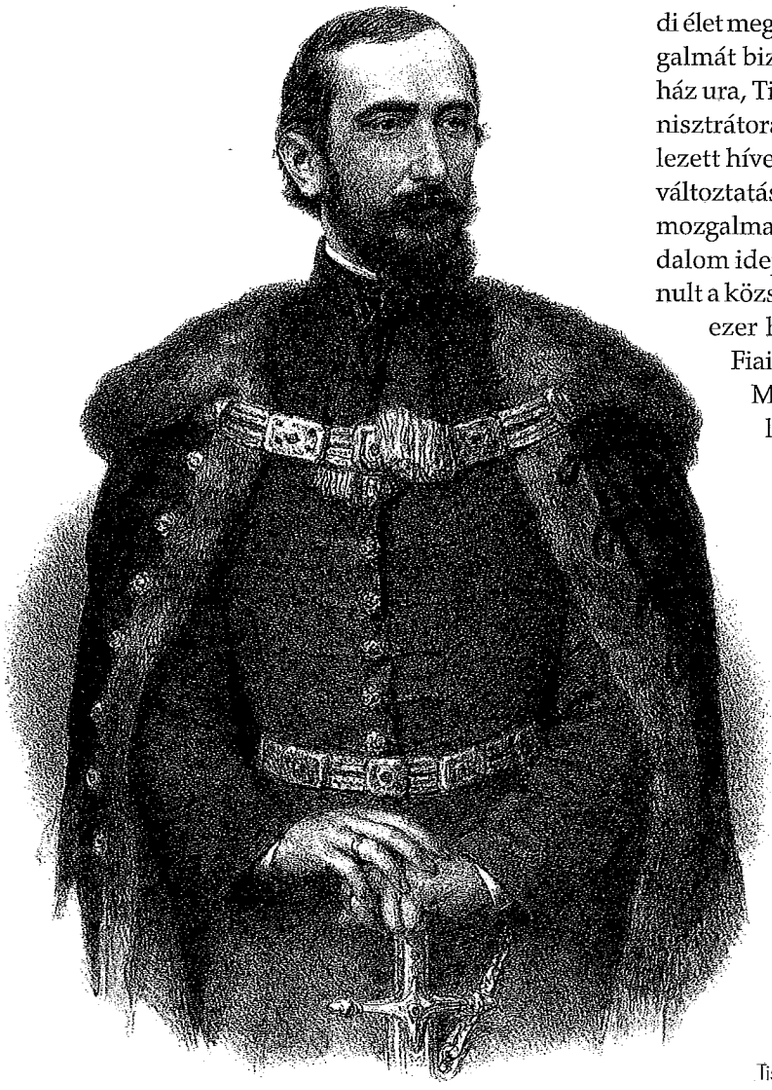

Tisza Kálmán

Tisza Lajos, a hírhedt bihari adminisztrátor 1798-ban született és 1856-ban halt meg. A Teleki Julianna grófnővel kötött házasságából hét gyermek született. Közülük László a szabadságharc idején a fegyveres harcot is vállalta és a móri csatában súlyosan megsebesült. Kálmán és Lajos öccse később jelentős politikai, illetve egyéb közfeladatokat töltött be. Tisza Lajos az 1879. évi pusztító szegedi árvíz után újjáépítési kormánybiztosként irányította a helyreállítási és árvízvédelmi munkálatokat, majd megbízták az új Duna-parti Országház Építési Bizottságának elnöki teendőivel. Tisza Kálmán fiai a század végén az ő érdemeinek elismeréseként kapták meg jutalmul a grófi címet.

Tisza Kálmán az 1848-as forradalom és szabadságharc idején még csak 18 éves volt, de Eötvös József báró mellett a Vallás- és Közoktatási Minisztériumban vállalt munkát. Követte a kormányt Debrecenbe is, ahol már fogalmazóként dolgozott. A cívis városban több, életre szóló barátságot kötött, például Jókai Mórral vagy Nyáry Pállal. A szabadságharc végén pedig belépett a Nemzetőrségbe. Tisza Kálmán a világosi fegyverletétel után külföldre ment, Berlinben jogi és a bölcsészeti karok előadásait látogatta, majd Belgiumban, Franciaországban, Angliában közgazdaságtant is tanult, 1852-ben amnesztiával térhetett haza, és apja halála után, 1856-ban átvette a geszti birtok irányítását. Még ugyanabban az évben a nagyszalontai református egyházmegye segédgondnokává választották. A Tiszántúli Református Egyházkerület 1859. őszi debreceni közgyűlésén hatásos beszédet mondott a protestáns pátens ellen, melyben az uralkodó csorbította a protestáns egyházak önállóságát. A jogsérelem nyomán országossá szélesedett a tiltakozás. Ferenc József végül visszavonta a pátenst és menesztette Lèo Thun gróf kultuszminisztert.

Tisza Kálmán 1860-ban házasságot kötött Dégenfeld Imre gróf lányával, Ilo-

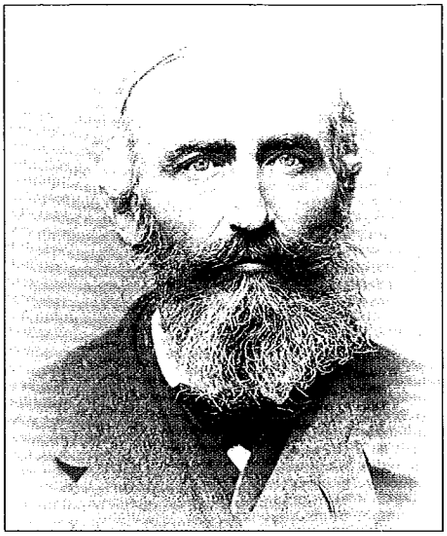

Tisza Kálmán, 1880 körül

1875 1890

1875. OKTÓBER 20.
1890. MÁRCIUS 15.

nával, akit élete végéig elsősorban a család összetartása, gyermekei és unokái nevelése kötött le. Pályájának újabb állomása az 1861-re összehívott országgyűlés idejére esik. Az udvar ugyanis 1860 októberében olyan alkotmánnyal „ajándékozta" meg Magyarországot, amely szerint a magyar országgyűlés csupán a föderalista szerkezetű osztrák birodalomban működhet. Tisza Kálmánt Debrecen első kerülete választotta képviselővé. Ezután családjával együtt Pestre költözött, s a Zrínyi utcában bérelt lakást. Április 22-én született István fia, a későbbi tragikus sorsú miniszterelnök. Másnap, április 23-án pedig az országgyűlés Ghyczy Kálmánt elnökévé, Tisza Kálmánt első alelnökévé választotta. Az országgyűlésen a Deák Ferenc mögé tömörülők feliratban, míg Teleki László hívei – köztük Ghyczy és Tisza Kálmán – határozatban kívánták közölni tiltakozásukat az uralkodóval. Május 8-án zsúfolásig megtelt a Nemzeti Múzeum díszterme. Az utcákat az érdeklődők, kíváncsiskodók tömege lepte el. Eközben érkezett a gyászhír Teleki László haláláról. Az országgyűlés ezért ekkor eredeti szándéka szerint nem döntött a felirat vagy a határozat ügyéről. Teleki László örökét Tisza Kálmán vette át, aki bár néhány év múlva a közbizalom magaslatára emelkedett, nem pótolhatta nagy tekintélyű elődje hiányát. Deák felirati javaslata kapott többséget, az országgyűlés léte azonban kezdettől fogva kockán forgott, s Bécsben rövidesen újra felülkerekedtek az abszolutista centralizáció erői. Deák ilyen körülmények közepette mondta el nagy ívű, az értelemre s érzelmekre is ható, a felelős jogérzetből fakadó, máig

A Tisza-kastély Geszten, 1900-as évek

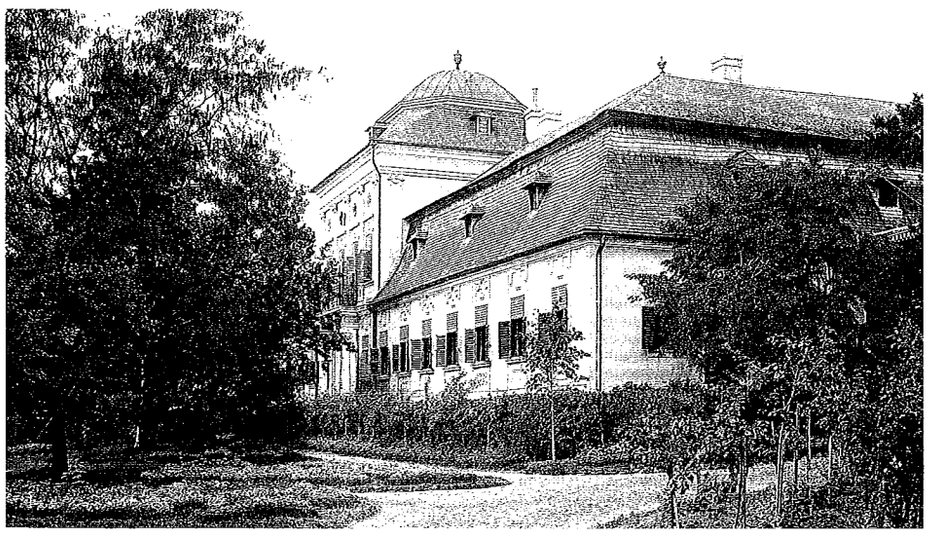

december 10-én született a Bihar vármegyei Geszten	1830
Eötvös József mellett a Vallás- és Közoktatási Minisztériumban vállal munkát	1848
Külföldön – Berlinben, Belgiumban, Franciaországban és Angliában – tanul	1849–1852
Amnesztiával tér haza Magyarországra	1852
Átveszi a geszti birtok irányítását	1856
Tisza Kálmánt Debrecen egyik képviselőjévé választják	1861
április 23. A képviselőház első alelnökévé választják	
március 2. A Wenckheim-kormány pénzügyminiszteré	1875
október 20. A király kinevezi a Tisza-kormányt	
április 3. Az uralkodó szentesíti az 1876. évi 13. törvénycikket, az ún. cselédtörvényt	1876
május 27. A király szentesíti az új büntetőtörvénykönyvet (Csemegi-kódex), az 1878. évi 5. törvénycikket, amely 1880. szeptember 1-jén lép életbe	1878
augusztus 5–14. Országgyűlési képviselőválasztások	1878
október 20. Befejeződik Bosznia-Hercegovina okkupációja	

sokat idézett, a nemzethez intézett beszédét. „Amit erő és hatalom elvesz – mondotta –, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatja, de amiről a nemzet, félve a szenvedéstől, önmaga lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz, kétséges. Tűrni fog a nemzet, remélve a szebb jövőt és bízva ügyének igazságában."

Az országgyűlés feloszlatása után Tisza Kálmán visszavonult geszti birtokára, de nem szakadt el teljesen a közélettől. 1863-ban segítette például Jókai Mórt, a *Hon* című napilap megindításában, itt jelentek meg az ő *Alföldi levelei* is, amelyekben elsősorban a gazdaság, a kereskedelem és az ipar kérdéseivel foglalkozott. S amikor Ferenc József 1865-ben ismét összehívta az országgyűlést, Tisza Kálmánt már az ellenzék egyik kiemelkedő alakjaként választották képviselővé. A Deák Ferenc-i kiegyezési elképzelés ellenfelének számított, de elhatárolta magát a mindenféle egyezséget elutasító szélsőbaltól. A korábbi Felirati Párt Deák-párttá alakult s 1867-ben kormánypárttá vált, míg az egykori határozatiak a Balközéppárt nevet vették fel. Vezérének Tisza Kálmán számított, aki 1868-ban közzétette a „bihari pontokat", amelyekben bírálta a közös ügyeket és Magyarország számára nagyobb önállóságot követelt a dualista rendszerben. A két párt között azonban nem húzódtak merev, ledönthetetlen falak. Ezért amikor az Osztrák–Magyar Monarchia megszilárdult, és a szóban forgó pártok látványos közjogi csatározásai zavarták működését, kölcsönösen keresték a fúziót, amelyre a Szabadelvű Párt életre hívásával 1875. március elején került sor. Tisza Kálmán azonban már előbb feladta, „szegre akasztotta a bihari pontokat", majd vállalta a belügyminiszteri tárcát a Deák-párti kormányban. 1875. október 20-án pedig elfoglalhatta a kormányelnöki széket és bevonulhatott a miniszterelnöki palotába. Tizenöt évig senki sem ingathatta meg pozíciójában, hiszen pártja öt országos képviselő-választáson is többséget szerzett. Egyedülálló ez a magyarországi többpárti parlamentáris demokrácia történetében.

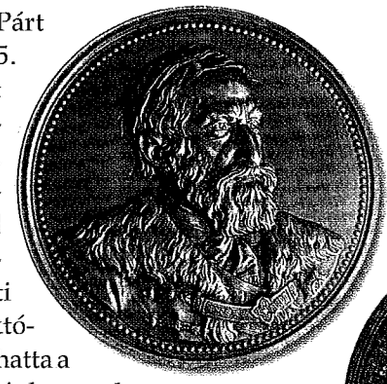

Emlékérem Tisza Kálmán 10 éves miniszterelnöksége emlékére

De milyen okok, miféle körülmények tették lehetővé hosszú ideig tartó, szilárdnak tekinthető kormányzását? S ebben milyen szerepet játszottak Tisza Kálmán személyes tulajdonságai, adottságai, vezetői elvei és módszerei?

A feltett kérdésekre adandó válaszok egy része szükségszerűen a XIX. század utolsó harmadának európai méretű nyugalmi időszakából, a nagyarányú gazdasági fejlődésből, a modernizáció és az urbanizáció, a városiasodás előrehaladásából fakad. A kiegyezés után felgyorsuló gazdasági növekedés Magyarországon is évtizedekig tartott, az 1890-es években feltörő politikai viharok sem törték meg, hiszen a nemzeti jövedelem emelkedése az első világháborúig tartott. Ugrásszerűen megnőtt a külföldi tőke beáramlása, felgyorsult a belső tőkeképződés üteme, kiépült a hitelhálózat és az országot átszövő Budapest központú vasúthálózat. Megélénkültek a kereskedelmi kapcsolatok, számos Európán kívüli országgal is kereskedelmi szerződések megkötésére került sor (USA, Japán stb.). Miniszterelnöksége idején fejeződtek be vagy éppenséggel kezdődtek meg azok a nagyszabású építkezések, gyáralapítások, amelyek jelentősen módosították a társadalmi struktúrát, a települések és a népesség jellegét.

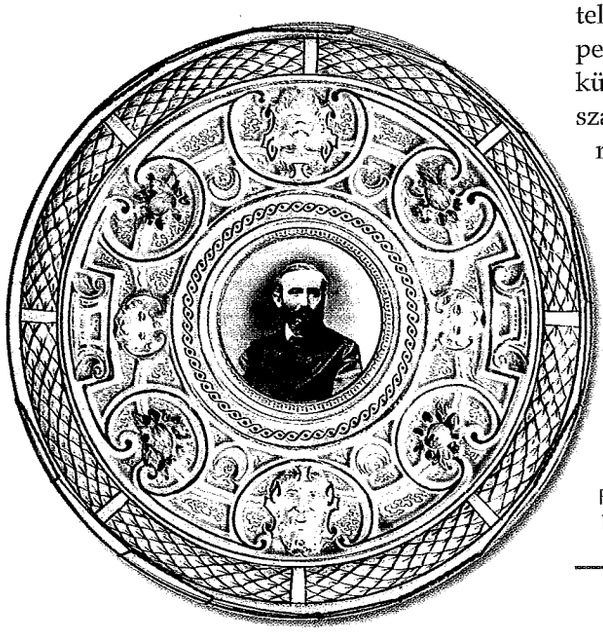

Porcelántál Tisza Kálmán arcképével, 1880 körül

1876-ban átadták a forgalomnak a Margit hidat, 1877-ben pedig a budapesti déli vasúti hidat. Ugyanebben az évben készült el a Nyugati pályaudvar, még előbb megindult a közlekedés a Sugár–Andrássy úton, 1887-ben pedig az első villamosvonal a Teréz körúton, a Nyugati pályaudvar és a Király utca között. 1881-ben befejeződött az Üllői úti klinikák építése, magántársaságként megalakult a Magyar Távirati Iroda. 1875-ben megnyitotta kapuit az Országos Királyi Zeneakadémia (első elnöke Liszt Ferenc). Megalakult a Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Vállalata. 1876-ra felépült az Egyetemi Könyvtár, 1882-re befejeződtek a Múzeum körúti egyetemi építkezések. 1884-ben megnyílt az Ybl Miklós tervei szerint épült Operaház. Első zeneigazgatója Erkel Ferenc volt.

A közigazgatás polgárosításának utolsó hulláma – az 1848-as törvényhozás és Andrássy miniszterelnöksége után – Tisza Kálmán nevéhez fűződik. 1867 után az Andrássy-kormány készítette el a törvényhatóságok rendezéséről szóló tervezetét, melyet az országgyűlés elfogadott. (1870. évi 42. törvénycikk.) Eszerint a több tucat szabad királyi város mellett még 21 nagyobb település is elnyerte a megyével azonos önálló törvényhatósági jogot. Nem érintette a kiváltságos kerületek sajátos helyzetét sem. Az 1871. évi 18. törvénycikk pedig, az úgynevezett községi törvény létrehozta a rendezett tanácsú városokat, megszabta a nagy-, illetve a kisközségek működésének kereteit

is. Az 1876. évi „Némely városi törvényhatóságok megszüntetéséről" szóló – immár Tisza Kálmán irányításával – 47 kis „város" jogállását megszüntette és rendezett tanácsú városként beolvasztotta őket a közigazgatás általános rendszerébe. Köztük – főként a peremvidékeken – egészen kis településeket is találunk, éppen ezek nem tartottak lépést a modern polgári fejlődéssel, aminek következményeképpen stagnáltak vagy még inkább visszaestek. A megyék és a polgári fejlődés nyomán erősödő városok számára azonban a törvény meghagyta a törvényhatósági jogot. Az utóbbiak száma ekkor Budapest – 1892. után „székesfőváros" – és Fiume szabad város kivételével 24 (Selmec- és Bélabánya, Pozsony, Pécs, Székesfehérvár, Győr, Komárom, Sopron, Baja, Szabadka, Újvidék, Zombor, Hódmezővásárhely, Szeged, Kecskemét, Kassa, Kolozsvár, Nagyvárad, Debrecen, Szatmárnémeti, Arad, Temesvár, Marosvásárhely, Versec, Pancsova). Megszüntették a korábbi kiváltságos kerületeket is és beolvasztották őket a közigazgatás általános rendszerébe.

A gazdaság fellendülését, az urbanizációt és a népesség gyors növekedését az európai békés, nyugalmi periódus, a termelés és a forgalom világszerte jellemző felvirágzása mellett elősegítette a Tisza-kormány gazdasági és egyéb, a polgárosodást előmozdító jogszabályalkotása is. Az 1876. évi 27. törvénycikk az újabb ipartörvény bővítette a vállalatok, egyének hitellehetőségeit, az 1881. évi 38. törvénycikk pedig tág teret nyitott az értékpapír-forgalomnak. Ebben a sorban említhetjük még az 1875. évi kereskedelmi és az 1881. évi 17. törvénycikket, a csődtörvényt.

A jogszabályok ugyanakkor védték a nagybirtokosok érdekeit, így a hitbizományi vagyont, a kötött nagybirtok rendszerét. Az 1881. évi 60. törvénycikk alapján a hitbizományi birtok gazdálkodásának hiányai esetén zárlatot rendelhettek el, amely az eredményes gazdálkodás biztosításáig fennmaradt. Addig az illetékes bankok vállalták a birtok irányítását. A feudális maradványok a munkaszervezetben is számottevőek maradtak. Erre lehetőséget adtak a jogszabályok, valamint a földnélküliek nagy tömege. A mezőgazdasági munkásrétegek közül kiemelhetjük a lakóhelyüktől időnként messze elvándorló idénymunkásokat, a kubikosokat, a summásokat. Nagy létszámú volt a mezőgazdasági cselédség, amely a legtöbb feudális kötöttséget viselte és szenvedte. Munkaviszonyait, jogait és kötelességeit a cselédtörvények határozták meg. Az első cselédtörvényt 1876-ban (13. törvénycikk) hozta a törvényhozás,

Tanácskozás a Szabadelvű Párt ülésében. A jobb szélen az asztalnál Tisza Kálmán

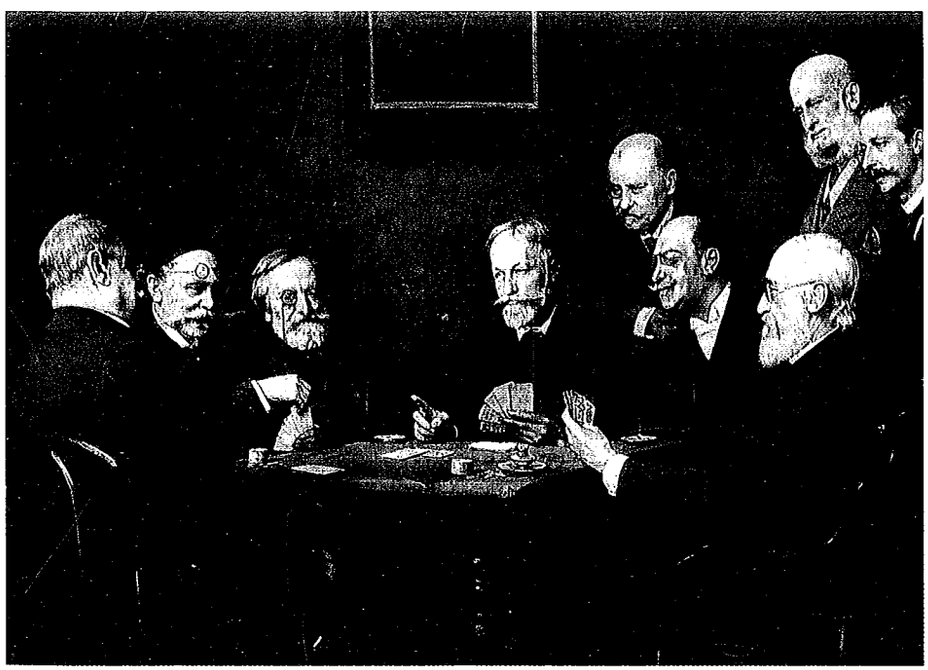

1879 május 22. A király szentesíti az 1879. évi 18. törvénycikket, amely kötelezővé teszi a magyar nyelv tanítását minden népiskolában és tanítóképző intézetben

1889 április 11. A király szentesíti az új véderőtörvényt (1889. évi 1. tc.)

1890 március 9. Lemond Tisza Kálmán miniszterelnök

1898 december 7. A Szabadelvű Párt értekezletének többsége elfogadja a gazdasági kiegyezés automatikus meghosszabbítására vonatkozó ún. Lex Tiszát

1902 március 23-án, Budapesten hunyt el

ezt követte az 1907. évi 45. törvénycikk, s hatályuk a két világháború között is fennmaradt. Járandóságaikat jórészt mezőgazdasági terményekben kapták. Munkaidejüket nem határozták meg. A summások csak a nyári és őszi, sok munkaerőt igénylő mezőgazdasági munkákat végezték. (Aratás, cséplés, betakarítás stb.) A kubikosokat a vasútépítéseknél, vízszabályozási és ármentesítési munkálatoknál alkalmazták. A mezőgazdasági munkásság – summások, kubikosok, napszámosok – átfogó jogviszonyait csupán egyetlen törvény, a munkaadók és mezőgazdasági munkások közötti jogviszony szabályzásáról szóló 1898. évi 2. törvénycikk rögzítette. A törvény szabad egyezkedésben határozta meg munkavégzési kötelességeiket és járandóságaikat. Tiltotta azonban a mezőgazdasági munkások sztrájkjait, szigorú büntetési tételeket szabott a törvények megsértőivel szemben.

Tisza Kálmán korszakos méretű miniszterelnöki hatalmának szilárdságához szükség volt az ő kivételes és a korhoz illő, hozzá alkalmazkodó tulajdonságaira. Nem kétséges például, hogy alaposan ismerte az akkori közgazdaság-tudomány elméleti és gyakorlati kérdéseit, hiszen e nélkül nem vehetett volna tevékenyen részt a közös miniszteri tanács értekezletein, ahol a gazdasá-

gi ügyek, benne a két ország érdekei is jelentős teret kaptak. E nélkül képtelen lett volna kormányának irányítására, a törvényjavaslatok és rendeletek elkészítésére is, hiszen ezek zöme a gazdaság és a közigazgatás modernizációjára irányult. Ugyanakkor – miként láttuk – abban is jelentős szerepe volt, hogy a nagy gazdasági fellendülés közepette a feudális eredetű nagybirtokrendszer fennmaradt, sőt például a hitbizományok, a kötött birtokok rendszere megszilárdult. De kanyarodjunk vissza eredeti kérdésfelvetésünkhöz, Tisza Kálmán portréjának rajzához.

Az uralkodó bizalmát – igaz, nem könnyűszerrel – azzal szerezte meg, hogy 1874–1875-ben fenntartások nélkül elfogadta az Osztrák–Magyar Monarchiát, ragaszkodott a dualizmus adott rendszeréhez, nem kérdőjelezte meg az uralkodói felségjogokat sem. S a miniszterelnököt gazdag államigazgatási és közigazgatási ismeretei, taktikai elemekre építő politikája, ügyes kombinációs készsége, az ügyek fontossági sorrendjének és kezelésének felismerése, a súlyosabb hibák elkerülésének, illetve korrigálásának képessége, munkabírása egyaránt alkalmassá tette arra, hogy éljen a kor által számára biztosított lehetőséggel.

Mindazonáltal a Tisza Kálmán politikai karakterét meghatározó jellemző vonások megragadása nehéz feladat. Mert nem szerette felfedni kártyáit, s azt sem tűrte, hogy mások bepillanthassanak rejtélyes játékműveleteibe. Szorgos munkájában a pillanat adta elhatározások játszották a főszerepet. Ezek pedig gyakran a fehér asztalok rendszeres baráti társalgásai közepette születtek. A kortársak körében, egymástól eltérő vélemények terjedtek róla. Egyfelől erőszakos, durva despotának tartották, másfelől, Isten kegyelméből adott nagy államférfinak nevezték, aki folytatta Deák és Andrássy művét. Az a nézet is terjedt róla, hogy nem is tekinthető igazán kiemelkedő képességű politikusnak, vagy miként ezt gyakran ismételgették, miniszterelnökségét az alkotások hiánya jellemzi. Mindkét vélemény nehezen tartható, hiszen a gazdasági élet látványos eredményei, a nagyarányú építkezések, a modern törvényalkotás vagy a közigazgatás polgári átalakítása éppen ennek az időszaknak a termékei. Inkább arról van szó, hogy a maga alkata szerint kerülte a hangzatos nyilatkozatokat, a nyilvánosságot, és inkább a kulisszák mögött, pártjára támaszkodva folytatta kormányzati tevékenységét.

A dualizmus virágkora nem is kényszerítette a kormányt „újszerű" döntésekre. A már mozgásba lendült gépezet gondos karbantartásához pedig éppen Tisza Kálmán személyes tulajdonságai bizonyultak a legalkalmasabbnak, hiszen a kiegyezés szerinti kormányzás képességeivel rendelkezett. Eközben őrizhette egyéni ambícióit, és szenvedélyeiről – a tarokkról, a vadászatokról, a baráti társaságok cigányzenével kísért szórakozásairól – sem kellett lemondania. A hatalmat kezében tartva soha nem hozták zavarba az ellenvélemények, általában kivonta magát a viták gyűrűjéből. Hosszú ideig szinte játszi könnyedséggel siklott át a legnehezebb akadályokon is. Ilyenek pedig bőven akadtak. 1876-ban például arra hivatkozva, hogy az önálló magyar jegybank felállítására vonatkozó javaslatát nem fogadták el, lemondott. Részben ennek tulajdonítható az Osztrák Nemzeti Bank gyors átalakítása, a paritáson alapuló Osztrák-Magyar Bank létrehozása.

A polgári parlamentarizmus kiépítésével együtt Magyarországon is megjelentek a parlamenti pártok, amelyek, miként a nyugati országokban, választási pártok voltak. Két választás között a pártokat képviselőcsoportjaik jelenítették meg. Ők hányták-vetették meg klubjaikban a parlament elé kerülő törvényjavaslatokat, a parlamentben követendő taktikájukat, netán ellenfeleikkel szembeni harcmodorukat is. A választások idején kialakult pártstruktúrák azonban gyakran változtak a fúziók, egybeolvadások, kiválások és a pártszakadások révén.

Tisza Kálmán miniszterelnöksége idején a főispánok vezetésével honosodott meg az országban a választási visszaéléseknek az a kiterjedt gyakorlata, melyet utódai is alkalmaztak s Európaszerte megütközést váltott ki. Ezek közé sorolhatjuk a választási névjegyzékek meghamisítását, az ellenzéki szavazók korlátozását a választásokon, gyakran a fegyveres erők útján is. De hírhedtekké váltak a vég nélküli etetések-ita-

Tüntető menet az Andrássy úton a véderő korszerűsítésére vonatkozó törvényjavaslat ellen, 1889. február 17.

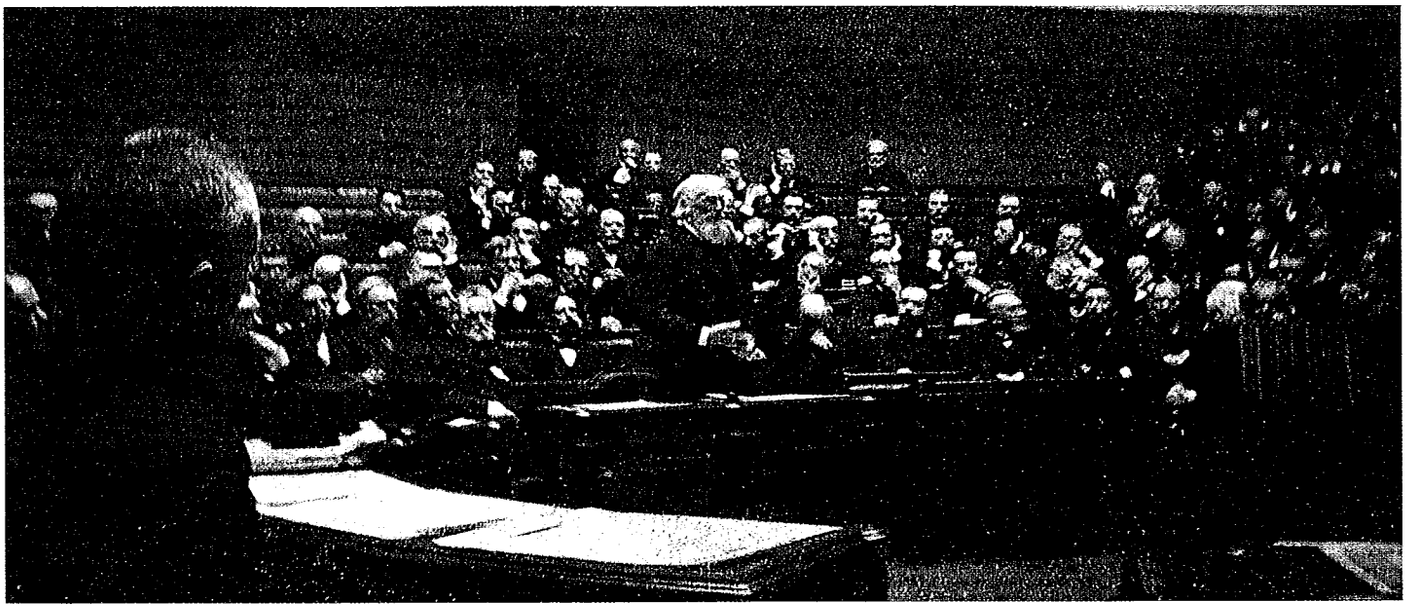

Tisza Kálmán lemondó beszédét tartja a képviselőházban, 1890

tások is. A generális – ahogyan Tisza Kálmánt Mikszáth nevezte – pártja egységét különböző eszközökkel biztosította. Vezető tagjait a különböző állami intézmények, közigazgatási egységek élére állította, ennek fejében azonban feltétlen engedelmességet követelt tőlük. Ha kellett, fenyegetésekkel, emberi, közéleti gyengeségeik, mulasztásaik számontartásával, zsarolással.

Az 1880-as évek végéig könnyűszerrel megakadályozta a vele szemben álló erők megerősödését, szinte felmorzsolta a kiegyezési művel és a Szabadelvű Párttal szembeni elégedetlenkedők amúgy is gyöngülő hadállásait. Hatalmának megszilárdítását célozta az 1886. évi I. törvénycikk, amely az 1848-as törvényhozással szemben három évről öt évre növelte a képviselő-választások ciklushatárát. A 48-as közjogi ellenzék az ő miniszterelnöksége idején veszítette el maradék radikalizmusát is, és mindenféle számottevő tartás nélkül, immár alaktalan masszaként olvadt a magyar politikai közéletbe. Tisza Kálmánt átmenetileg az udvar is kegyeibe fogadta. Megszűnt a „furfangos kálvinistával" szembeni kezdeti bizalmatlanság. S amire ritkán adódott példa, audienciáin Ferenc József hellyel kínálta s ülve társalgott vele.

Az országgyűlés 1878-ban fogadta el a Csemegi Károly által elkészített büntetőjogi alaptörvényt, amely a nyugat-európai országokban már bevezetett liberális elvekre épült (1878. évi 5. törvénycikk). Felsorolta a büntetendő cselekményeket és a rájuk kiszabható büntetési tételeket, illetve azok formáit: a halál-, a fegyház-, a börtön-, a fogházbüntetéseket. Nem említi a politikai bűncselekményeket vagy a sztrájktilalmat sem. Tiltotta azonban az osztály, a nemzetiség, hitfelekezet vagy tulajdon elleni izgatást.

A főrendiház szervezetét, összetételét az 1885. évi 7. törvénycikk módosította. Kimaradtak belőle a főispánok, a címzetes püspökök zöme és azok a főrendek, akik a törvény által előírt vagyonnal nem rendelkeztek. A főnemesi címekkel bíró magyar honosok leszármazott fiú utódai pedig csak akkor váltak a főrendiház tagjává, ha az uralkodó a minisztertanács előterjesztésére kinevezte őket. Új tagja a főrendiháznak a királyi Kúria elnöke és másodelnöke, a budapesti kir. Ítélőtábla elnöke. Továbbá a református és az evangélikus egyház hivatalban legidősebb 3-3 püspöke, a református egyház hivatalban legidősebb 3 világi főgondnoka, az evangélikus egyház egyetemes felügyelője és két kerületi felügyelője s végül az unitárius egyház hivatalban legidősebb elnöke. A törvény az uralkodó számára lehetőséget adott 50 főrendiházi tag életfogytiglani kinevezésére. A főrendiház létszáma csökkent, de feltűnően nőtt függősége az uralkodótól.

A magyar miniszterelnököknek a dualizmus rendszerében – miként erre már utaltunk – a közös minisztertanácsi üléseken és egyéb módon is lehetőségük nyílt a külpolitika irányításának alakítására. Tisza Kálmán voltaképpen Andrássy elképzeléseit, külpolitikáját követte. Tőle eltérő platformot nem alakított ki. Az Oroszország által támogatott balkáni népek, nemzetek meg-megújuló önállósági mozgalmaival szemben Andrássy közös külügyminiszterként hajlott volna a határozottabb oroszellenes lépésekre, ám az ausztriai csehek, délszlávok ellenében erre nemigen nyílt módja. Így továbbra is az egyezkedési politikára nyílt lehetősége, s ebben kényszerűségből Tisza Kálmán is követte. A délszláv kérdésben lényeges különbségek a magyar pártok és politikusok között sem tűntek fel. A török uralom maradék európai–balkáni hatalmának megőrzését ugyanis minden jelentősnek tekinthető irányzat, kormánypártiak és ellenzékiek egyaránt akarták. Nézetkülönbségeik legfeljebb egyes részletkérdésekben bukkantak fel. A függetlenségi Simonyi Ernő például ellenezte Bosznia-Hercegovina okkupációját. Tisza Kálmán ezekben a vitákban kitérő válaszokat adott, s miniszterelnökként a kiegyezés talaján állva hangsúlyozta: a parlament nem lehet a külpolitikai viták színtere. Legfőbb törekvésévé a délszláv népek összefogásának megakadályozása vált.

Tisza Kálmán feleségével a geszti kastély teraszán, röviddel halála előtt, 1902

A német és angol diplomácia irányításával és közvetítésével az 1878 nyarára Berlinbe összehívott nemzetközi kongresszus csorbította Oroszország kaukázusi hódításait, elismerte Szerbia, Románia és Montenegró állami függetlenségét, a Monarchia pedig jogot nyert Bosznia-Hercegovina okkupálására. A berlini kongresszuson érvényesülő oroszellenességet nyomatékosította az 1879 őszén életre hívott „kettős szövetség" is, a Monarchia és Németország között. Ezzel megszűnt a korábban dédelgetett német–orosz szövetség terve, s Németország elhárította a maga körül lehetséges nagyhatalmak: Oroszország, Franciaország és az Osztrák–Magyar Monarchia összefogását vele szemben. A Monarchia számára pedig lehetségessé vált Németország támogatása balkáni politikájának megvalósításához.

Hogyha végül mérlegre tesszük Tisza Kálmán miniszterelnöki működését, akkor szembeötlő az a kettősség, ami kormányzatának jellegét meghatározta. Egyfelől ugyanis 1848 nyomvonalán haladva, bővítette a gazdasági és jogi liberális alkotások körét, másfelől fenntartotta, sőt erősítette a nagybirtokrendszert és óvakodott a társadalom radikális modernizációjától. Védte és bővítette a latifundiumokat, a kötött, osztathatatlan nagybirtok rendszerét, bővítette a főispánok jogkörét és érzéketlen maradt a szociális és nemzetiségi kérdések iránt. A művelődés terén jelentős alkotások jelzik hosszú miniszterelnökségét. Jól választotta meg minisztereit. Nem véletlenül kapta meg például Trefort Ágoston a kultuszminiszteri, Baross Gábor a közlekedési, Széll Kálmán, majd Wekerle Sándor a pénzügyminiszteri tárcát. Sikerült neki szilárd kormányzást biztosítania. Ebben – miként ezt korábban jellemeztük – segítette az Európa-szerte fellendülő modernizáció, a maga kiemelkedő taktikai érzéke, sajátos vezetői stílusa, szónoki ereje. 1889-ben azután elvesztette az uralkodó kegyeit, és még saját pártja sem támogatta a véderővitában. Kompromisszumkészsége már kevés volt az ellentétek feloldásához. „A generálisból közlegény lett." A Dunántúli Református Egyházkerületnek azonban 1867-től mindvégig főgondnoka maradt.

A békés nyugalmi időszak, az uralkodó támogatása, sajátos vezetési adottságai, eszközei, a hozzá szorosan kötődő mamelukserege lehetővé tették számára hosszú miniszterelnökségét, de a társadalom nagy részének rokonszenvét soha nem nyerte el. A vele szembeni ellenérzéseket hűen tükrözik a róla terjengő szólásmondások. Politikuskörökben például gyakran hangzottak el az alábbi mondatok: „Úgy beszél, mint egy óriás és úgy cselekszik, mint egy törpe." Vagy: „Olyan nagy ember volt, mint amilyen lehet valaki, igazi nagyság nélkül." Pálfordulásai, különösen 1867-es elveinek, programjának, az 1868-as bihari pontoknak a feladása, a kiegyezés feltételek nélküli vállalása miatt soha nem vált igazán népszerűvé. Holott sokat tett ennek érdekében. Ez a konfliktus okozta bukását is, mert népszerűségét közjogi kompromisszumaival sem sikerült erősítenie, ugyanakkor elvesztette Ferenc József bizalmát. Így a támadások kereszttüzébe került. Helyzete, miniszterelnöki pozíciója az 1887. évi képviselő-választási sikerei ellenére megingott. Az ellentétek különösképpen kiéleződtek az úgynevezett Hentzi-szobor megkoszorúzása után. 1886. május 21-én ugyanis, Budavár visszafoglalásának évfordulóján Jánszki vezérőrnagy a kivezényelt katonaság jelenlétében megkoszorúzta a harcokban elesett osztrák császári tisztek sírját. Mindez országos méretű tiltakozást váltott ki. Tisza Kálmán is tapintatlannak és helytelennek nevezte Jánszki tettét, emiatt viszont Bécsben nehezteltek rá.

Bukását végül a véderő-javaslati vita pecsételte meg. Az uralkodó és a hadsereg vezetésének sürgetésére ugyanis a magyar kormány 1889-ben benyújtotta véderő-fejlesztési javaslatát. A vitákat, viharos parlamenti csatákat a véderőreform 14. és 25. §-a váltotta ki, mert az 1868. évi törvény revízióját tartalmazta. Ennek értelmében ugyanis a közös hadsereg létszáma 800 000, s ebből a Magyarországra eső kontingens 330 000 katona. Az újoncjutalékot pedig a két ország parlamentje 10 évre határozza meg. Az új tervezet 14. §-a ezzel szemben nem írta elő a tízéves időhatárt. Az ellenzék ezt sérelmezte, a nemzet jogainak megsértését látta benne. Egymást követték a tervezettel szembeni tiltakozások, utcai tüntetések. Tisza Kálmán került a támadások központjába. Személyes biztonsága is veszélyben forgott. Tisza Kálmán engedett a különös hevességű támadásoknak és a maga eredeti javaslatának módosítását szorgalmazta. Ezáltal pedig Bécsben véglegesen kegyvesztetté vált, miközben a vele szembeni gyűlöletet nem tudta mérsékelni. Az udvar és az ellenzék közötti feloldhatatlan konfliktusa az úgynevezett „honossági" ügy során záródott le.

Az 1879. évi 1. törvénycikk, a „honossági törvény" értelmében elveszti ma-

gyar állampolgárságát, aki tíz évnél hosszabb ideig külföldön tartózkodik, és nem kéri a Monarchia valamelyik konzulátusától állampolgárságának meghosszabbítását. A törvény 1889. december végén lépett volna érvénybe. A 48-as Függetlenségi Párt azonban új javaslatot nyújtott be, amely szerint Kossuthra nem vonatkozna az említett törvény. Köztudomású volt ugyanis, hogy a „turini remete" nem ismerte el magát Ferenc József alattvalójának. Az ügy nagy politikai viharokat kavart. Tisza Kálmán természetesen ellenezte a saját kormánya által kidolgozott és a parlamentben elfogadott törvénycikk törlését, de hajlott a törvény olyan magyarázatára, hogy a díszpolgárságot viselők mentesülnének az említett kötelezettség alól. A vita végül is lemondásához vezetett.

Tisza Kálmán bukása nem érte váratlanul a közvéleményt.

Miután Tisza Kálmán kiköltözött a várbeli miniszterelnöki palotából, bársonyszékét pedig átadta az udvar bizalmasának, Szapáry Gyula grófnak, még nem sejtette, hogy politikai pályája végérvényesen befejeződött. Rendszeresen eljárt a pártklubba, a Nemzeti Kaszinóba, szűkebb környezetével tovább vívta tarokkcsatáit és figyelemmel kísérte a politikai élet hullámzásait is. A generálisból közlegénnyé lefokozott politikus azonban elveszítette maradék reményét is a politikai visszatérésre. Erre irányuló utolsó balul sikerült kísérletével ezért az udvartól s a kiegyezés feltétel nélküli vállalóitól várta a fordulatot, a csodát. Mindez 1898 végén a Lex Tisza kapcsán került felszínre. Ekkor ugyanis már nyilvánvalóvá vált, hogy a nagy magyarországi és ausztriai parlamenti viharok miatt az évi költségvetés, illetve a közös vámterület tíz évre szóló elfogadtatása csak rendkívüli eszközök alkalmazásával lehetséges. Ausztriában az 1867-es osztrák kiegyezési törvény 14. §-a lehetővé tette az uralkodó számára a rendeleti törvényalkotást. Vagyis az osztrák császár Ausztriában törvénybe iktathatott kormányelőterjesztéseket a parlament nélkül is. A magyar kiegyezési törvény azonban ezt nem tartalmazta. Az exlex elkerülése érdekében ezért eddig ismeretlen eljárás alkalmazása került előtérbe. A Szabadelvű Párt 1898. december 6-i értekezletén ezért Tisza Kálmán eddig szokatlan törvényjavaslatot terjesztett elő. Eszerint a kormány felhatalmazást kap a képviselőháztól az évi költségvetés, illetve a gazdasági kiegyezés fenntartására. A javaslatot 234 képviselő aláírta, 32-en azonban alkotmányellenesnek tartották azt és kiléptek a Szabadelvű Pártból, miközben az ellenzéki obstrukció megszüntetését is követelték. E csoport tekintélyes képviselői – Szilágyi Dezső, Csáky Albin, Andrássy Gyula gróf, illetve az ellenzéki pártok megakadályozták a javaslat parlamenti elfogadtatását. Ezzel beköszöntött az exlex állapot. Ebből született meg 1899. február 26-án a Széll-kormány, amely a „jog, törvény és igazság" hármas jelszavát állította programja középpontjába.

Karikatúra Tisza Kálmán és Bismarck bukásáról, 1890

Tisza Kálmán a Lex Tisza kudarca után feladta maradék reményét is a visszatérésére. Élete utolsó éveiben már régi parlamenti, képviselőházi naplókat, benne saját beszédeit olvasgatta. A Szabadelvű Párt színeiben 1901-ben a nagyváradi kerületben még indult a képviselő-választásokon, de alulmaradt vetélytársával szemben. Gyenge vigasz maradt számára, hogy csak az abrudbányai pótválasztáson jutott be a parlamentbe. Erre hosszú politikai pályáján még nem volt példa. Hiszen 1861-től kezdve 11, tehát valamennyi képviselő-választáson meggyőző fölénnyel győzedelmeskedett. Elhatalmasodó betegsége miatt azonban az üléseken már nem vett részt.

1902. március 23-án meghalt. A család által kiadott gyászjelentésben olvashatjuk: „Borosjenői Tisza Kálmán 1902. márczius 23-án életének 72-ik s boldog házasságának 42-ik évében, hosszú szenvedés után elhunyt. A megboldogult hűlt tetemei kedden, márczius 25-én délután 3 órakor a megboldogult budapesti lakásán (VIII. Főherczeg Sándor utcza 14. sz.) tartandó gyászistentisztelet után, márczius 26-án fognak a geszti családi sírboltban örök nyugalomra helyeztetni. Budapesten, 1902. márczius 23-án. Áldás emlékére!"

SZAPÁRY GYULA GRÓF

Tisza Kálmán bukása után, az egymásnak feszülő indulatok évadján a jelentős kormányzati tapasztalatokkal, rutinnal rendelkező, udvarhű, szorgalmas hivatalnok, Szapáry Gyula gróf alakíthatott kormányt. Bécs szinte elhalmozta a magas kitüntetések egész sorával. Az aranygyapjas rend, a Szent István-rend és az első osztályú vaskereszt tulajdonosának is vallhatta magát.

Szapáry Gyula 1832. november 1-jén született Pesten. Itt végezte középfokú, majd jogi tanulmányait. 1856-ban a Külső-Szolnok megyei gazdasági egyesület alapítója. 1861-ben és 1865-ben is itt választották országgyűlési képviselővé. 1873 márciusától 1875 márciusáig belügyminiszter, 1878 decemberétől 1887 februárjáig pénzügyminiszter, majd 1889. április 9-től földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi, illetve április 16-tól földművelésügyi miniszter. Korábban tehát már több tárca élén is állt, de az 1880-as évek második felétől felizzó politikai vitáktól távol tartotta magát. A Szabadelvű Párt centrumában helyezkedett el, de nem rendelkezett a szélső pólusok összebékítésének képességével, a dualizmus válságjelenségeit pedig alig-alig érzékelte. Feloldásukra eleve alkalmatlannak bizonyult. Miniszterei közül azonban többen is kiemelkedtek az átlagpolitikusok sorából, s számos liberális reformjavaslatot készítettek el. Baross Gábor folytatta a közlekedés modernizálását, az ipar fejlesztését is segítette. Wekerle Sándor pénzügyminiszter nevéhez elsősorban a valutareform kötődik. A labilis, áttekinthetetlen ezüstvaluta helyét 1892-ben az aranyvaluta vette át, s ezzel a modern iparfejlődés és kereskedelem újabb távlatai nyíltak meg. A kormány liberális működését elősegítette Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter is. Ő öntötte végleges formába a munkások vasárnapi munkaszüneteléséről, továbbá az ipari és gyári alkalmazottak balesetbiztosításáról szóló törvényjavaslatot. Csáky Albin gróf, vallás- és közoktatásügyi miniszter pedig kidolgozta az egyházpolitikai reformjavaslatokat. Ezek a polgári házasság, az állami anyakönyvezetés kötelezővé tételét, a vallások szabad gyakorlását és az izraelita vallás befogadását tartalmazták.

Szapáry Gyula, 1885 körül

Szapáry az udvar ekkori kívánságára, de a maga konzervatív alkata, továbbá a katolikus papság ellenállása miatt elzárkózott a tervezett egyházpolitikai reformok elől. Legfeljebb a fakultatív polgári házasság bevezetését tartotta lehetségesnek. Emiatt viszont szembekerült nagyformátumú liberális miniszte-reivel, Csáky Albinnal, Wekerle Sándorral, Szilágyi Dezsővel és a Szabadelvű Párt vezető csoportjával. Szapáry kiváltotta az ellenzéki függetlenségi párt zömének elhatározását is az obstrukció megindítására. A közigazgatás centralizációjára vonatkozó javaslata miatt pedig a főleg agráriusokhoz tartozó megyei arisztokrácia fordult szembe vele.

A dualizmus kezdődő válságát erősítette a birodalom megváltozott nemzetközi pozíciója, továbbá a munkás- és parasztmozgalmak jelentkezése.

A magyarországi nemzetiségek körében is új és markáns jelenségek tűntek fel. Az előzőeknél határozottabban és szervezettebben követelték jogaik gyakorlásának lehetőségét, tiltakoztak nyelvük használatának, egyesületeik működésének korlátozása miatt. Szemléletesen példázza ezt az úgynevezett Memorandum-per, amely helyi ügyből országos, sőt nemzetközi jelentőségű eseménnyé vált. A Román Nemzeti Párt ugyanis még 1887-ben elhatározta a magyarországi románok sérelmeinek összeírását. Az uralkodó számára készített *Memorandum* (Emlékirat) végső for-

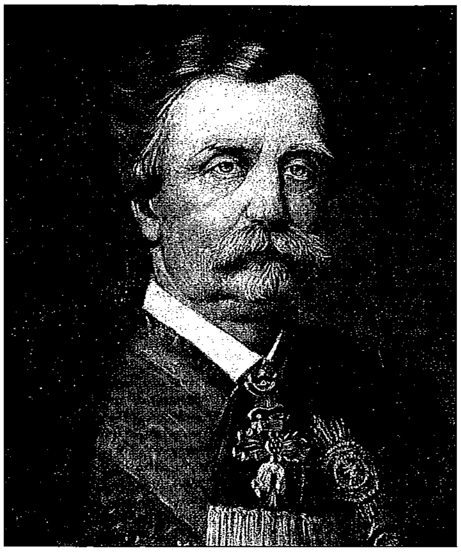

Szapáry Gyula arcképe

1890 1892

1890. MÁRCIUS 15.
1892. NOVEMBER 19.

májában 1892-re készült el. Háromszáz tagú küldöttség vitte Bécsbe. Ferenc József azonban felbontatlanul a magyar kormánynak küldte vissza. Szapáry Gyula miniszterelnök pedig szintén olvasatlanul visszaküldte a feladónak, a Román Nemzeti Pártnak. A párt vezetői ezután megjelentették a sajtóban és több nyelvre lefordítva külföldön is terjesztették.

A magyarországi munkásmozgalom történetének kiemelkedő állomása a Magyarországi Szociáldemokrata Párt budapesti megalakulása 1890 decemberében.

Az „agrárszocialista" mozgalmak nyitánya 1891. május elsejéhez kötődik, amikor az orosházi szegényparasztság szervezett megmozdulása jelezte, hogy visszavonhatatlanul véget ért a kiegyezés utáni viszonylagos nyugalmi periódus.

Az 1890-es évektől kezdve a dualizmus felszínre törő válságjelei nyomán több vonatkozásban is megkérdőjelezték a korábban kialakított s immár stabilnak tűnő közigazgatás rendszerét. A centralizmus, illetve az autonómia köré fonható törekvések különben a polgári kor hajnalától kezdve jelen voltak a megyéről folyó vitákban. Már a Tisza Kálmánt 1890-ben felváltó Szapáry-kormány is egy olyan átfogó közigazgatási reform elfogadásával kísérletezett, amely a centralizmus erősítését célozta, elsősorban a megyei tisztviselők állami kinevezése útján. A parlamenti ellenzék azonban, amely 1890-ben a véderőreform kapcsán Tisza Kálmánt is megbuktatta, megakadályozta a törvényjavaslat elfogadtatását. A miniszterelnök meghátrálásra kényszerült. Csupán egy rövid, valójában semmitmondó kétszakaszos törvény elfogadását sikerült elérnie. Az 1891. évi 33. törvénycikk szerint a közigazgatás a megyékben állami feladatot képez. Utasította ugyanakkor a belügyminisztert egy ilyen értelmű közigazgatási törvény kidolgozására. A hamarosan bekövetkező kormányválság, Szapáry távozása miatt azonban erre már nem kerülhetett sor.

AZ AGRÁRIUS-MERKANTIL ELLENTÉT

Az 1890-es években egymást érték a *kormányválságok*, amelyek főként az agrárius-merkantil ellentétből, illetve – főleg a hadseregre vonatkozó – „nemzeti" követelések felszínre töréséből eredtek. Az *agráriusok* elsősorban termékeik vámtételeinek emelését és érdekeik hathatósabb védelmét követelték a kormányzattól. Támadták ugyanakkor az iparnak juttatott állami kedvezményeket, bírálták az iparfejlődést támogató állami gazdaságpolitikát. Követelték az ún. *őrlési forgalom* eltörlését, amely a malmok számára lehetővé tette a külföldi gabona vámmentes, illetve kedvezményes behozatalát. Sérelmezték a kereskedelmi tőke számára kedvező „fedezetlen" határidőüzleteket is. A még csak elvetett gabonatermés megvásárlásának lehetőségét ugyanis az uzsora melegágyának tekintették. Mindezzel az ún. *merkantilista* (ipari, kereskedelmi) csoport politikai, gazdasági, parlamenti hatalmának visszaszorítására törekedtek.

november 1-jén született Pesten **1832**

március 1.–április 7. Az országgyűlési választásokon képviselővé választják meg **1861**

november 10.–december 11. Az országgyűlési választásokon ismét képviselővé választják meg **1865**

március 5. A Szlávy- és a Bittó-kormány belügyminisztere 1875 márciusáig **1873**

december 5. Tisza Kálmán kormányában a pénzügyminiszteri tárcát kapja **1878**

április 9. Az új Tisza-kormányban a földművelésügyi, az ipari és a kereskedelmi miniszteri tárcát kapja meg **1889**

március 15. A Szapáry-kormány megalakulása **1890**

május 29. A miniszterelnök beterjeszti a képviselőházban a megyei törvényhatóságokról szóló törvényjavaslatot **1891**

január 29.–febuár 3. Országgyűlési képviselő-választások **1892**

május 14. Wekerle Sándor pénzügyminiszter beterjeszti a képviselőházban a valutareformról szóló javaslatát

november 19. Lemond Szapáry Gyula miniszterelnök és kormánya

Kilép a Szabadelvű Pártból **1894**

január 20-án, Abbáziában hunyt el **1905**

WEKERLE SÁNDOR

Elismert pénzügyi tudása, ami feltűnő alkalmazkodási képességgel, megnyerő modorával párosult, eredményezte azt, hogy a dualizmus három, egymástól merőben eltérő időszakában töltötte be a magyar miniszterelnöki tisztséget.

Wekerle Sándor a Fejér vármegyei Móron született 1848. november 14-én. Apja a német eredetű Lamberg gróf birtokán gazdatiszti állást töltött be, majd – megszerezve többek között a danosi mintegy 150 holdnyi birtokot – nemesi címek, rangok nélkül is középbirtokosnak számított. A középiskolát 1859 és 1867 között a székesfehérvári ciszterci főgimnáziumban, jogi tanulmányait Budapesten végezte. A doktorátus megszerzése után több évet külföldön töltött, ahol főként a pénzügy s az államháztartás összetett problémáinak tanulmányozásával foglalkozott. Hazatérte után pályája gyorsan ívelt felfelé, pedig a meglévő hivatali ranglétra szinte minden lépcsőfokát végigjárta. Előkelő főúri származás híján ez véletlenszerűnek tekinthető. Már 1870-ben a Pénzügyminisztériumba került, ahol 1870-ben fogalmazóvá nevezték ki. Eközben az egyetemen pénzügyi és közigazgatási jogból szerzett tudományos fokozatot. 1879-ben átvette a minisztérium elnöki osztályának vezetését. Két évvel később már osztálytanácsosi, majd 1884-ben miniszteri tanácsosi rangot kapott. A munkabíró, megbízható hivatalnok költségvetési, adóügyi és államigazgatási ismereteivel szerzett magának tekintélyt, e kérdéskörökben jelentős szerepet vállalt a törvényjavaslatok elkészítésében. 1887-ben államtitkárrá nevezték ki, majd a Szabadelvű Párt országgyűlési képviselőjévé is megválasztották. 1889. április 9-én Tisza Kálmán, az „öreg generális" kormányában megkapta a pénzügyminiszteri tárcát s ezt a Szapáry-kormányban, majd a maga első kormányában is megtartotta.

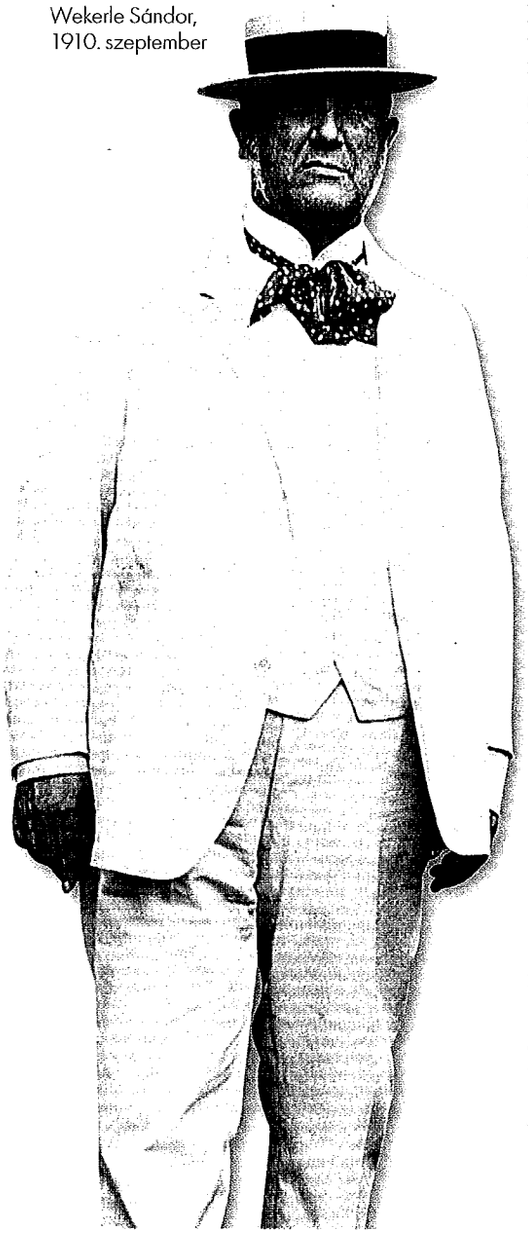

Wekerle Sándor, 1910. szeptember

Pénzügyi zsenialitása s emberi tulajdonságai is hozzájárultak 1892 novemberében miniszterelnöki kinevezéséhez. Jelentős szerepe volt az államháztartás egyensúlyának helyreállításában. A költségvetési deficitet hosszú idő után neki sikerült megszüntetnie. Mindezt államkölcsönök kibocsátásával, a bevételek és a kiadások gondos mérlegelésével, a pénz- és adórendszer átalakításával érte el. Az utóbbi azonban nem jelentett általános adóemelést, sőt ő számolta fel a korábbi, mindenkire kiterjedő kereseti adót, és helyette a progresszivitásra épülő jövedelmi adót honosította meg. A gazdasági liberalizmus, a szabad verseny, a vállalkozások szabadságának elkötelezett híveként itthon és külföldön is tekintélyt szerzett magának. A tovább erősödő agrármozgalmak kezelése terén azonban hiányzott belőle a szociális érzék, e mozgalmakkal szemben – Tisza Istvánhoz hasonlóan – nem hajlott az engedményekre, a nyers hatalmi megtorlásban látta a megoldást. Az agráriusok kívánságának megfelelően kilátásba helyezte az állami telepítési akciót, az agrárszegénység földhöz juttatásának ezt a sajátos, ám nehezen megvalósítható formáját és hozzákezdett az 1848-ban függőben maradt majorsági zsellérföldek ügyének polgári rendezéséhez is.

A magyar felsőséghez azonban feltétlenül és oly görcsösen ragaszkodott, hogy a nemzetiségek körében jelentkező jogkiterjesztő irányzatokkal a hatalmi erőt helyezte szembe. Nem hajlott velük az alkura. 1894-ben például feloszlatta a sérelmeit Bécsben szóvá tevő Román Nemzeti Pártot. Ennek mintegy előzményeként még 1892 januárjában az erdélyi román politikusok nagysze-

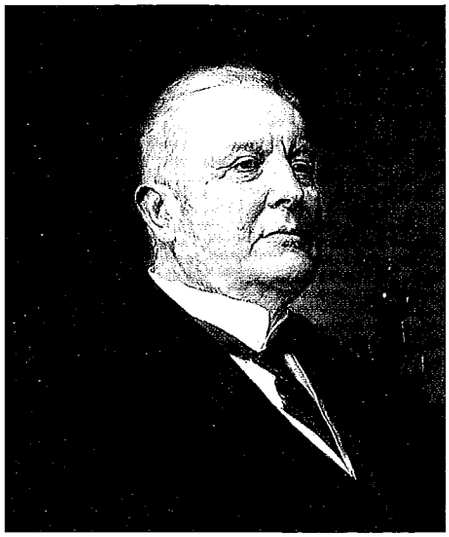

Wekerle Sándor arcképe

beni gyűlése memorandumba foglalta kulturális és közigazgatási sérelmeit. Szerzőit a Wekerle-kormány idején sajtó útján elkövetett izgatásért bíróság elé állították és elítélték. Wekerlének nem volt ereje a különös hevességgel felszínre törő, a Szabadelvű Pártban is kiélező-dő agrárius-merkantilista ellentétek feloldásához sem.

Wekerle Sándor első miniszterelnöksége a közvélemény élénk érdeklődése által kísért, nagy parlamenti csatákat kiváltó egyházpolitikai reformok sorához kötődött. A Szabadelvű Párt liberális szárnya – Szilágyi, Csáky, Tisza István – a már kidolgozott reformok parlamenti elfogadtatását sürgette, hozzá csatlakozott Justh Gyula vezetésével a Függetlenségi Párt eredeti demokratikus programpontjaihoz ragaszkodó része, míg az Ugron Gábor mögé felsorakozó függetlenségiek a maguk következetes ellenzékiségét hangsúlyozva szembefordultak a kormány javaslataival. Az arisztokrácia zöme és a katolikus egyház pedig minden eszközt, köztük a szószéket és egyéb egyházi összejöveteleket is felhasznált a reformok meghiúsítására. A Vatikán sem késle-

Wekerle Sándor apósával, fiával és unokaöccsével dánosi birtokán, 1893 körül

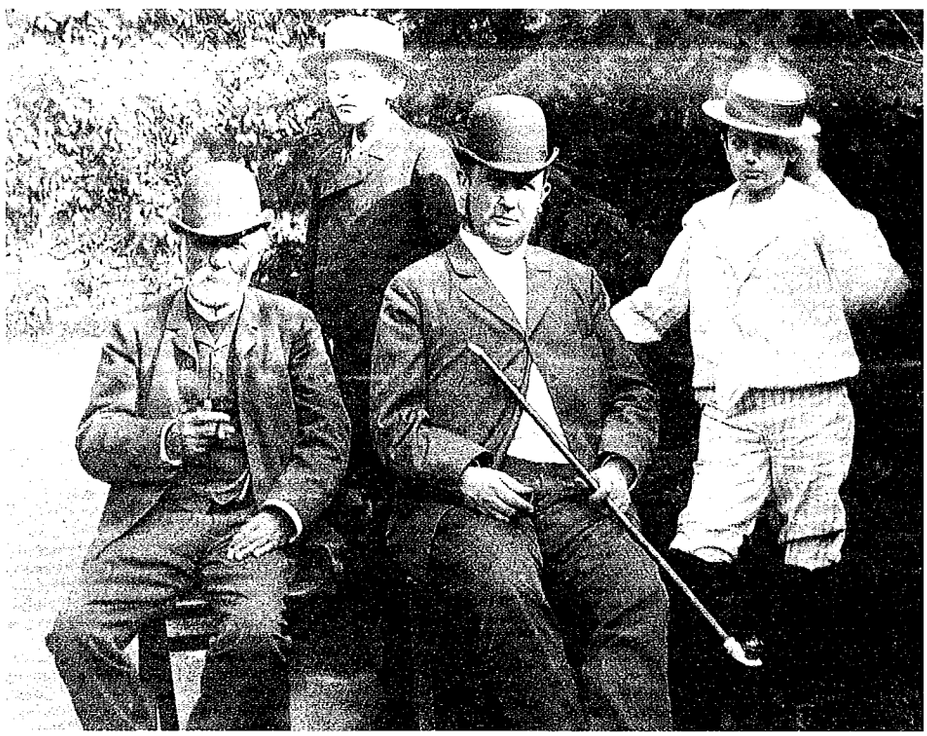

1892

1892. NOVEMBER 19.
1895. JANUÁR 15.
1906. ÁPRILIS 8.
1910. JANUÁR 17.
1917. AUGUSZTUS 23.
1918. OKTÓBER 31.

1848 november 14-én született a Fejér vármegyei Móron

1859–1867 A székesfehérvári ciszterci főgimnázium tanulója

1870 A Pénzügyminisztériumban fogalmazóvá nevezik ki

1879 A Pénzügyminisztérium elnöki osztályának vezetője lesz

1884 Miniszteri tanácsosi rangot kap

1889 április 9. Tisza Kálmán kormányában a pénzügyminiszteri tárcát kapja

1892 november 19. Az első Wekerle-kormány megalakulása

1894 december 9. A király szentesíti az egyházpolitikai törvényeket (1894. évi 31., 1894. évi 32., 1894. évi 33. törvénycikk)

1895 január 15. A király felmenti Wekerle Sándor miniszterelnököt és kormányát

1906 április 8. A második Wekerle-kormány megalakulása

április 11. A Szabadelvű Párt bejelenti feloszlását

április 29. – május 8. Országgyűlési képviselőválasztások

1908 október 7. I. Ferenc József bejelenti Bosznia-Hercegovina annexióját

1909 szeptember 28. Wekerle Sándor miniszterelnök és kormánya benyújtja lemondását

kedett. Enciklikájában *(Constanti Hungarorum)* elítélte a reformjavaslatokat.

Ellenezték a reformokat a román és a szerb ortodox egyház vezetői, ez azonban inkább csak erősítette a kormányt a parlamentben, miként támogatta a sajtó többsége is. Ilyen körülmények között az uralkodó nehéz helyzetbe került. A nyugat-európai országok zömében ugyanis már jóval korábban bevezették és érvényesítették az állami anyakönyvezést, a polgári házasságot, a zsidó vallás recepcióját, a vallás szabad gyakorlását, lehetővé téve a felekezetenkívüliséget is. Mindezek további elodázása az udvar külföldi tekintélyét is csökkentette volna. Ugyanakkor a katolikus egyház hagyományosan a Habsburg Monarchia egyik legmegbízhatóbb támaszát alkotta, az uralkodó ezért óvakodott a vele való határozott szembefordulástól. Erős vallásossága, konzervativizmusa is akadályozta ebben. Ezért nem gátolta a reformok parlamenti vitáját, de a végső döntés lehetőségét fenntartotta magának. Ez a szokatlan és felemás uralkodói magatartás inkább a reformok ellenzőit bátorította. Elfogadásuk elé így súlyos akadályok kerültek. Különösen a kötelező polgári házasság 1893. decemberi parlamenti beterjesztése és heves vitája Ferenc Józsefet átmenetileg saját kormánya ellenzékévé tette. Elsősorban Wekerlére neheztelt, királya félrevezetésével vádolta, amikor Wekerle őt a reform híveinek döntő túlsúlyáról tájékoztatta, holott a főrendiházban a többség ellenezte azt, s a képviselőház is megosztott volt; a javaslat sorsa kockán forgott. A kormány érvei, Szilágyi Dezső és Csáky Albin szárnyaló szónoklatai azonban a képviselőházban erősebbnek, meggyőzőbbnek bizonyultak, és a ház 165 szótöbbséggel elfogadta a kötelező polgári házasságról szóló tervezetet. A főrendiház azonban 21 fős többséggel elutasította, így a javaslat visszakerült a képviselőházhoz. Az újabb szavazás azonban megerősítette a korábbi határozatot. Wekerle ugyan – az uralkodó bizalmát elveszítve – 1894 júniusában lemondott, de számos város látványosan felsorakozott az egyházpolitikai javaslatok mögé. A miniszterelnököt a főváros közgyűlése, majd több vidéki város is díszpolgárává választotta. Közben az uralkodó egyik bizalmi emberével, Khuen-Héderváry Károly gróf horvát bánnal kísérletezett, s az ő esetleges kormányától várta a „polgári kötés" újabb előkészítését. A kísérlet azonban megbukott. Ferenc József ezután 1894. június 9-én az alkotmányos uralkodó mezében tetszelegve újra Wekerlét nevezte ki miniszterelnökké. A kormány tagja lett a liberális Szilágyi Dezső, míg Csáky Albin helyét a neves tudós, Eötvös Loránd báró foglalta el. Sikerült is a tervezeteket – az izraeliták befogadásáról s a vallás szabad gyakorlásáról szóló javaslatok kivételével – elfogadtatnia. Wekerle 1894 legvégén ismét lemondott, amit Ferenc József elfogadott.

Wekerle népszerű politikusként távozott a Sándor-palotából. Kivételes pénzügyi tehetségét monarchiaszerte elismerés övezte. 1896-ban a Közigazgatási Bíróság elnöki tisztét is rábízták és tagja lett a főrendiháznak. Sérelmei ellenére is a kettős monarchia feltétlen híve maradt. Emberi, baráti kapcsolatai azonban a századfordulón végérvényesen a Szabadelvű Párton belül felerősödő ellenzékhez sodorták, s ilyen módon elsősorban személyi kapcsolatai révén szembekerült a hozzá különben legközelebb álló Tisza-csoporttal. S miután képviselői mandátummal nem rendelkezett, az 1905-1906. évi kormányzati válság feloldása nyomán ő, a kiegyezés feltétlen híve kapta meg az uralkodótól miniszterelnöki megbízását.

* * *

Az udvar és a koalíció „vezérlőbizottságának" látványos kötélhúzása ugyanis 1906 tavaszára véget ért. A heves küzdelem megegyezéssel zárult, mégpedig Bécs teljes diadalával. Az ún. áprilisi paktumban – amelyet egyelőre titokban tartottak – a koalíció lemondott a hadseregre vonatkozó nemzeti követeléseiről, megígérte a vámközösség meghosszabbítását, az általános választójogon alapuló mérsékelt választási reformot helyezett kilátásba. Ez az

A gazdasági kiegyezésről tárgyaló osztrák és magyar államférfiak csoportja a Sándor-palota teraszán, 1907. október. Középen balra Wekerle Sándor

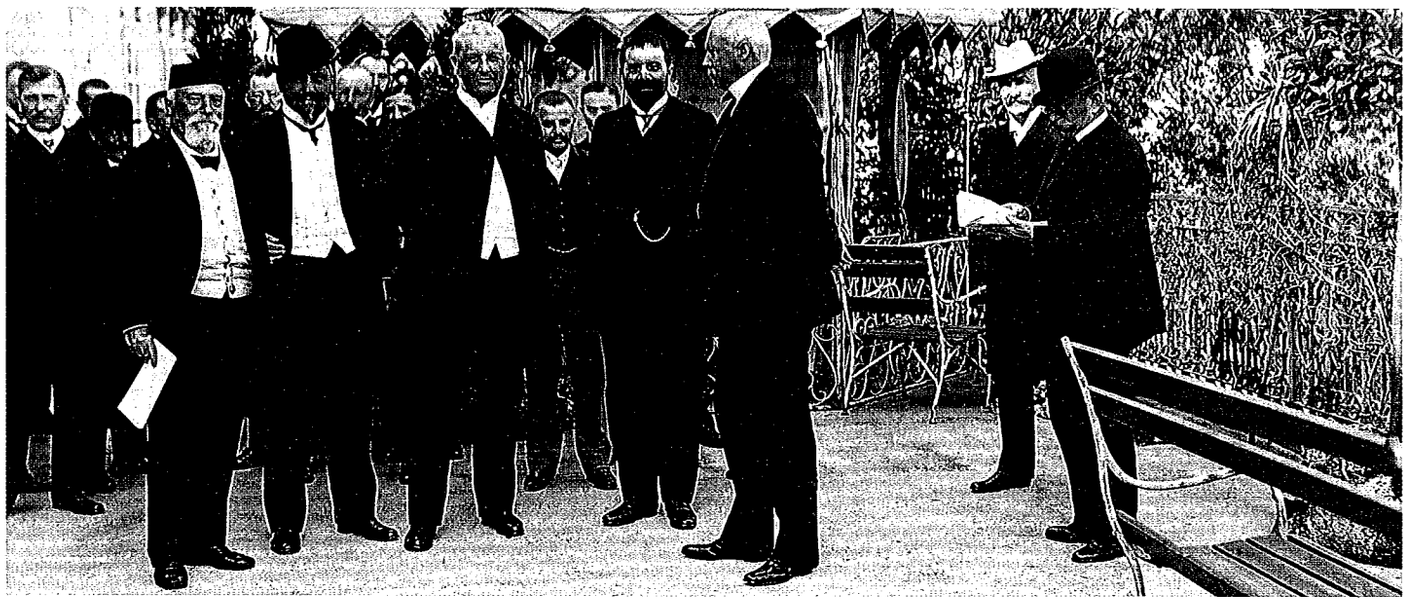

Wekerle Sándor (a kép jobb oldalán) Andrássy Gyula szobrának avatásán, 1906. december 2.

1910 január 17. A Wekerle-kormányt felváltja a Khuen-Héderváry-kormány

1917 augusztus 23. A harmadik Wekerle-kormány megalakulása

1918 szeptember 11. A király szentesíti az 1918. évi 17. törvénycikket az új választójogról

október 23. Wekerle Sándor és kormánya benyújtja lemondását

1921 augusztus 26-án hunyt el Budapesten

egyezség, a „frázisbéke", helyreállította az alkotmányosságot, feloldotta a kormányzati válságot, ám egyben elhintette az újabb politikai-közjogi ellentétek magvait. Mindazonáltal az új kormányzatnak jelentős volt a népszerűségi tőkéje s ennek feléléséhez idő kellett. Hosszú ideig az 1905–1906. évi nemzeti ellenállás miatt az alkotmányvédelem nimbusza övezte. A közvélemény jelentős része a 48-as házszabályok megmentőjeként s a „darabont kormány" eltávolításának kormányaként ünnepelte. Kezdetben sokan még a választási jelszavaival ellentétes lépéseit is tudomásul vették, szükséges áldozatvállalásnak tekintették. Vagyis a koalíción belüli ellentétek egyelőre háttérben maradtak. A kormány legerősebb emberének ifj. Andrássy Gyula gróf számított, aki a belügyi tárca élén törvénytervezeteivel, határozottságával, feltűnő konzervativizmusával, tántoríthatatlan 67-ességével a kormány egész működésének irányt szabott. Őt erősítette az immár régi agráriusként ismert vallás- és közoktatásügyi miniszter, Apponyi Albert gróf, továbbá Kossuth Ferenc kereskedelemügyi miniszter is. A Földművelésügyi Minisztérium élére a mezőgazdasági termelés különböző ágazatait jól ismerő és fejlesztését vállaló Darányi Ignác került. Igazságügy-miniszterré Polónyi Gézát nevezték ki.

A kormány megalakulása után a Szabadelvű Párt 1906. április 11-én feloszlatta önmagát, így nem is vett részt az ismét kiírt és megtartott országgyűlési képviselő-választásokon. A koalíció és pártjai tehát szinte ellenfél nélkül győzhettek. (Függetlenségi Párt, Alkotmány-párt, Katolikus Néppárt.) Közülük a Függetlenségi Párt egyedül megszerezte az abszolút többséget. Az új helyzet nagy dilemmája abban rejlett, hogy a 67-esség vállaló kormánynak függetlenségi párti többségű képviselőházzal kellett működnie.

Az új kormány helyzetét azonban nemcsak a létét állandóan fenyegető paktum, illetve a parlament összetétele nehezítette, hanem az 1907-ben lejáró vámközösség elodázhatatlan megújítása, a véderőreform, valamint a szociális és nemzetiségi kérdések körül felgyülemlő feszültségek is. Miután a koalíció megnyugtató megoldást egyetlen esetben sem talált, nemigen ismerhette meg a sikerek ízét; annál több kudarcot kellett elviselnie. A nem csituló tömegmozgalmakkal nehezen bírt. Sorra-rendre a csendőrséget használta a dunántúli mezőgazdasági munkásság és a cselédség mozgalmaival, sztrájkjaival szemben. Szaporodtak ugyanakkor a bírósági eljárások a megmozdulásokban részt vevőkkel szemben. Gyakran alkalmaztak sztrájktörő tartalék munkásokat. 1907-ben fogadta el a parlament „A gazda és

EGYHÁZPOLITIKAI TÖRVÉNYEK

Az egyházpolitikai törvényjavaslatok végül, ha nagy küzdelmek árán is, de 1894–1895-ben bekerültek a főrendiház jóváhagyásával és az uralkodó szentesítésével a Magyar Törvénytárba. Az 1894. évi 31. tc. kimondotta a kötelező polgári házasságot, amelyet a bíróság felbonthatott. A gyermekek vallásáról szóló 1894. évi 32. tc. pedig a korábbi törvényi rendezés jegyében a vegyes házasságokból született gyermekek vallását határozta meg. Eszerint a fiúk apjuk, a lányok anyjuk vallását követik. A törvény azonban ettől eltérően módot adott az előzetes írásbeli megegyezésre, a reverzálisra. A következő törvény az állami anyakönyvezést írta elő, s

1895-re maradt a zsidó vallás recepciója. (Ettől kezdve bevett vallás volt a katolikus, evangélikus, református, görögkatolikus, görögkeleti, unitárius mellett). A vallás szabad gyakorlását tartalmazó 1895. évi 43. tc. a „bevett" vallások mellett „elismert" vallásokról is rendelkezett, amelyek számára lehetővé tette a hitéletet, illetve szabaddá tette a ki-, illetve belépést valamely vallásfelekezetbe, és elismerte a felekezetenkívüliséget is. Csak két egyház kapta meg az elismerést: a baptista (1905) és a mohamedán (1916). (Az „elismert" vallás kategóriája 1949-ig létezett.) A csak tűrt vagy el nem ismert vallásokról azonban nem rendelkezett, azokat tehát egyesületnek, tagjait felekezeten kívülinek tekintették (pl. a nazarénusokat, adventistákat, pünkösdistákat stb.). Az egyházpolitikai reformok a magyarországi liberális polgári jogalkotás fontos részét, kiemelkedő alkotásait képezik.

gazdasági cseléd közti jogviszony szabályozásáról" szóló törvényjavaslatot. Az 1907. évi 45. törvénycikk egyfelől tiltotta a robotjellegű szolgáltatásokat, előírta cselédlakások építését is, másfelől azonban a szolgálati szerződésekről rendelkező fejezete megtiltotta a cselédek számára az évközi elköltözést és a sztrájkra irányuló szervezkedésüket.

Különösen kínossá vált a kormány helyzete a közös vámterület megújításának előkészítése és törvénybe iktatása során. A korábbi megegyezések ugyanis nem helyettesíthették a törvényi szabályozást. S miután az agrárvámok emelését tartalmazták, az agrárius érdekek primátusát valló koalíciós kormány a maga érdekében valónak tekintette az új vámtarifa törvénybe iktatását – vámszövetség helyett vámszerződés elnevezéssel. A javaslatra azonban az osztrák kormány hevesen reagált, tiltakozott a szerződés elnevezés ellen, mivel azt a vámunió felbontásának első lépéseként értékelte. S miután az uralkodó hajlott az új megjelölés elfogadására, Bécsben Hohenlohe herceg kormánya lemondott. Wekerle így utódával, Max Wladimir Beck báró új miniszterelnökkel folytatta és fejezte be a tárgyalásokat. 1907-ben újabb tíz évre meghosszabbították az immár szerződésnek nevezett közös vámterületet.

1907 tavaszán tárgyalta és fogadta el a képviselőház Apponyi népiskolai törvénytervezetét, a Lex Apponyit, amely a nem magyar tanítási nyelvű iskolákat arra kötelezte, hogy a nem magyar anyanyelvű gyerekekkel úgy sajátíttassák el a magyar nyelvet, „hogy a negyedik évfolyam befejeztével gondolataikat magyarul, élőszóval és írásban érthetően" kifejezhessék. A vasúti szolgálati rendtartásról szóló törvény pedig kimondta: „Magyarország területén a vasutaknál csak olyan egyén vehető fel, aki magyar állampolgár és a magyar nyelvet bírja." A parlamentben a horvát képviselők horvát nyelvű obstrukciót kezdtek a javaslat elfogadásának megakadályozása érdekében. A magyar kormány erre a házszabályok szigorításával felelt.

A nagy nemzetközi visszhangot és feszültséget azonban kétségtelenül Bosznia-Hercegovina annektálása keltette. A három közös miniszter és a két miniszterelnök részvételével, az új külügyminiszter Aehrenthal elnökletével 1907. december elején tartott bizalmas, titkos értekezleten „közmegegyezéssel" döntött az annexióról. Bejelentésére azonban csak 1908. október 7-én került sor.

Az annexió bejelentésére Szerbia és Montenegro mozgósította haderejét, Törökország tiltakozott ellene, hiszen idáig Bosznia-Hercegovina az okkupáció ellenére jogi értelemben Törökország részének számított. Oroszország ellenlépéseket helyezett kilátásba.

NAGYDÉLSZLÁV ÁLLAM

A dualizmus időszakában egyre gyakrabban felszínre tört valamiféle nagy délszláv állam megalakításának vágya. Ezektől várták a csodát. A várt csoda azonban elmaradt. Pedig a nagy délszláv állam megalakítását több tervezet is tartalmazta. Ferenc Ferdinánd már a századfordulótól a dualizmus trialisztikus átalakítását tervezte Bécs-Budapest-Zágráb központtal. A kiegyezéssel és Horvátország státusával elégedetlen horvátok egy, az általuk vezetett nagy délszláv állam megalkotásában reménykedtek. A megerősödött Szerbia pedig a saját vezetésével létrehozandó államalakulat megalapítását tervezte, szervezte, és fokozatosan megnyerte ehhez a nagyhatalmak támogatását is. Az említett három elképzelés még az első világháború során is fel-feltűnt ugyan, de a nagyhatalmak elhatározása a Szerbia által vezetett nagy délszláv állam megalakítását segítette.

A boszniai válság lassan-lassan elcsendesedett. 1909. február 26-án Törökország aláírta Konstantinápolyban a kiegyezési jegyzőkönyvet. Szerbia, Montenegro és Oroszország is meghátrált. A pillanat döntését azonban a kényszerűség szülte, ezért nem számolta fel, legfeljebb elodázta a feszültségeket.

Az 1907-es év eseménysora így világossá tette: a koalíciós kormány képtelen elképzelései megvalósítására. Az ezt követő évek számára már csak pótcselekvéseket tett lehetővé.

A koalíció – benne elsősorban a Függetlenségi Párt – bomlása 1909-ben felgyorsult és végül a párt kettészakadásához vezetett. A koalíció felbomlása, bukása után Wekerle ismét visszavonult a napi politika színteréről. Voltaképpen légüres térbe került, mert korábbi és újabb szövetségesei is kerülték vele a tartós kapcsolattartást. A Tisza-tábor a Szabadelvű Párt elhagyása miatt cserbenhagyással vádolta, míg a koalíciósok eleve nem tekintették megbízható szövetségesüknek. A gazdasági, pénzügyi világban azonban otthonosan mozgott. Az új uralkodó, IV. Károly csak a végkifejletnél próbálta bevonni kibontakozási terveinek valóraváltásába. A jó alkalmazkodási képességekkel rendelkező Wekerle vállalta a szerepet, amelyet akkor már a politikusok zöme kilátástalannak tartott.

A harmadik miniszterelnöki kinevezésre már a világháború második szakaszában került sor, miután IV. Károly bizonyos reformterveket szövögetve felmentette Tiszát, s az új miniszterelnök, Esterházy Móric pedig valósággal összeomlott a rázúduló teher súlya alatt. Miként a Szabadelvű Párt 1905-ös választási veresége után, az ambíciókkal rendelkező, ám népszerűségre is vágyó Andrássy várta miniszterelnöki kinevezését. A nemzeti jelszavakkal, a hadseregreformmal oly hosszú ideig kacérkodó Andrássy kinevezése elől azonban Bécs ezúttal is elzárkózott, csakúgy, mint az erősödő Függetlenségi Párt valamelyik vezetőjének megbízásától. Ilyen módon ismét Wekerle neve került előtérbe.

1917. augusztus 23-án megkapta miniszterelnöki kinevezését. S ha első miniszterelnökségét az adott viszonyok között érthetőnek, sőt természetesnek, a másodikat pedig szükségmegoldásnak tekintjük, a harmadik egyszerűen tévedésnek mondható.

1917 nyarának végén az Osztrák–Magyar Monarchia sorsa, az ország háború utáni helyzetének alakulása vált a fő kérdéssé. Ebben a helyzetben Wekerle pénzügyi tehetségének kamatoztatása, a gazdaság stabilizálása vagy az államügyek korábbi szokványos irányítása illúziónak bizonyult. A kormányzat helyzete labilissá vált, hiszen a parlamenti ellenzéki koalíciót tömörítette, míg az 1910-ben megválasztott képviselőházban a Nemzeti Munkapárt alkotta a többséget, a meghatározó erőt.

Wekerle Sándor a Mátyás-templom előtt, a Szent István-napi körmenet után, 1917. augusztus 20.

Wekerle kormányának tagjai részéről is állandóan tapasztalhatta a bizalmatlanság jeleit, míg a demokratikus ellenzék több ízben is nyílt állásfoglalásra kérte a jogkiterjesztés különböző eseteiben. Voltaképpen tehát magára hagyatottan vergődött a Tisza vezette parlamenti többség és az erősödő demokratikus, liberális irányzatok között. Már önmagában véve az a körülmény is abszurdnak tűnt, hogy Tiszához hasonlóan a német szövetség elkötelezettje, holott politikus partnerei, sőt időnként az uralkodó is, a különbéke útját keresték. Kezdetben vállalta elődje, az Esterházy-kormány szociális programját, a választójog kiszélesítését, miközben érzéketlen maradt a szociális reformok iránt. A szociáldemokraták, Károlyiék és a polgári radikálisok pedig újabb és újabb szociális engedményekre ösztönözték. A konzervatívok, elsősorban Andrássy köre ugyanakkor óvta az effajta lépésektől. Vállalt feladatával nem is tudott megbirkózni, de miután nem mondott le, az események mindenféle logika nélküli sodrásának foglyává vált.

Wekerle Sándor és más vezető tisztviselők a Keleti vásár megnyitásán, 1918. augusztus 16.

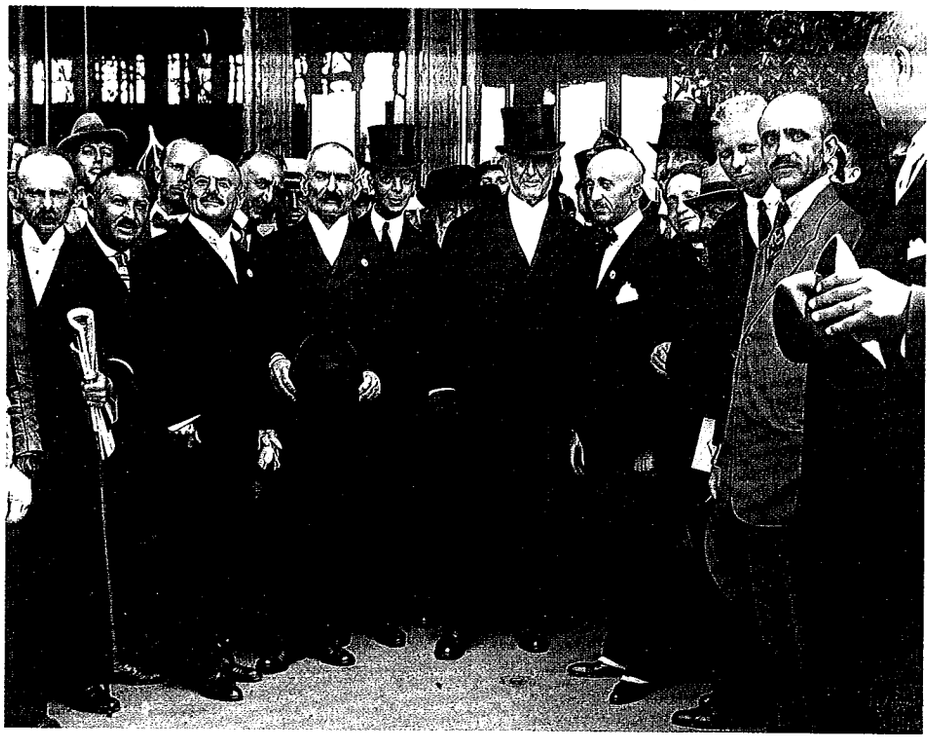

Kormányának összetétele kezdettől rendkívül heterogén volt, és szinte állandóan változtatta, ami részben az uralkodó kezdeti liberális elveinek feladásából, részben saját politikai bizonytalanságából következett. Összesen 21 minisztere közül mindvégig csak Szurmay Sándor báró honvédelmi és Zichy Aladár gróf, a király személye körüli miniszter maradt hivatalában. Ez a körülmény is tükrözte a politikai élet gyors mozgását, pergő ritmusát s egyúttal a vezető politikusok véleményének, helyzetmegítélésének változásait is. Kezdetben, főként Vázsonyi Vilmos tárca nélküli (választójogügyi) miniszter – az uralkodói akarattal egyezően – a választójog kiszélesítésének programján munkálkodott. 1918 januárjában azonban a Károlyi-párti Batthyány Tivadar gróf és a polgári demokrata Vázsonyi Vilmos is kimaradt kormányából. Bekerült ugyanakkor Szterényi József és Windischgraetz Lajos herceg. Mindez jelezte, hogy jelentősen megkopott a kormánynak a szociális reformokra irányuló korábbi kísérlete.

Az 1918 áprilisában átalakított Wekerle-kormány már Tisza István konzervatív elképzeléseihez simult. Ezzel viszont magára vonta az 1917 nyarán alakult Választójogi Blokk támadásait. Wekerle ekkor tőle szokatlan lépésre szánta el magát. Megalakította a „48-as Alkotmánypártot". A konzervatív 48-asok – Apponyi Albert köre – és a 67-esek összeolvasztásának szándéka természetesen alkalmatlannak bizonyult a válság feloldásához. Ilyen és ehhez hasonló módszerekkel nem lehetett feltartóztatni a monarchia bomlásának és a forradalmasodásnak a folyamatát. Az 1918. október utolsó napjaiban megbízott Hadik János grófnak már nem sikerült kormányt alakítania. Wekerlét így Károlyi Mihály követte a miniszterelnöki székben.

A „furfangos politikus" pályája véget ért. Ezúttal végleg visszavonult a politikai és a gazdasági élettől.

Wekerle Sándor három évvel később, 1921. augusztus 26-án, Budapesten hunyt el.

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED

BÁNFFY DEZSŐ

Bánffy miniszterelnökségének első két éve jórészt a honfoglalás ezeréves évfordulójának ünnepélyessége jegyében telt el. A parlamenti pártok, a kormánypárt és az ellenzék is elfogadta a treuga dei állapotát, a harc időszakos felfüggesztését, s 1896-ban a nemzeti egység látszatát keltve közösen emlékeztek az elmúlt évezred viszontagságaira, a nemzet létét veszélyeztető eseményekre és a fennmaradást biztosító hősies küzdelmekre.

Bánffy Dezső báró Kolozsvárott született 1843. október 28-án. Felsőfokú tanulmányait Berlinben és Lipcsében végezte. Közéleti-politikai tevékenységét a közigazgatás területén kezdte, s a Szabadelvű Párthoz csatlakozva már 32 éves korában Szolnok-Doboka, majd Beszterce-Naszód vármegye főispánja. Főispánságából már a kortársak is a durva erőszak alkalmazását emelték ki, ezért „dobokai basának" nevezték. 1892-ben a képviselőház elnökévé választották. Kormánya kezdeti liberális intézkedései: az elfogadásra váró egyházpolitikai reformok 1895. évi parlamenti keresztülvitele, a büntető perrendtartás végső formába öntése és törvényerőre emelése, valamint a Közigazgatási Bíróság létrehozása 1896-ban.

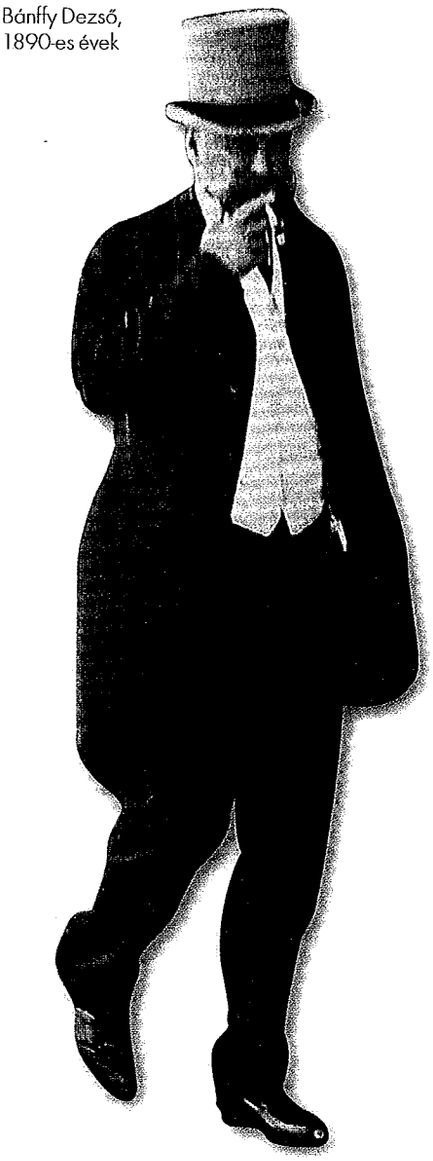

Bánffy Dezső, 1890-es évek

A millenniumi színpompás megemlékezéseket összekötötték a dualizmus három évtizedének dicsőítésével, a polgári fejlődés, a civilizáció és a kultúra eredményeinek bemutatásával. A külföldieket egy születő világváros képei káprázatták el. 1895. december 31-én éjfélkor országszerte megkondultak a harangok, s jelezték az ünnepi év kezdetét. 1896. április 21-én az országgyűlés két háza elfogadta a millenniumi deklarációt. Ferenc József május 2-án nyitotta meg azt a nagyszabású kiállítást, amelyen sok külföldi diplomata, vendég is megjelent. Ebben az évben adták át a teljes Nagykörutat, a Ferenc József hidat a forgalomnak, megindult a kontinens első földalatti villamosvonalán a közlekedés, befejeződött a Városliget kialakítása, folytatódott a Várpalota újjáépítése, az új Országház és a rakpart nagyszabású építése is. A millenniumi kiállítást a Városligetben helyezték el. A Sugárút végén évtizedek alatt készült el a Millenniumi Emlékmű. Közepén helyezték el Zala György szobrászművész Árpád fejedelmet és a hét vezért ábrázoló szoborcsoportját.

A millennium fényeire a vidék elmaradottsága, a munkások és a parasztok életkörülményeinek sivársága, a nemzetiségek sérelmei vetettek árnyékot. Bánffy az 1896 őszén tartott, előrehozott országos képviselő-választásokon a hatalmi terror és a különféle visszaélések eddig soha nem észlelt durva, erőszakos módszereit alkalmazta. Rövidesen megkezdte támadását az obstrukció eszközeivel. A század végén már látványosan egymásnak feszültek a társadalmi, gazdasági nemzeti és nemzetiségi ellentétek.

Bánffy Dezső bárót sem felkészültsége, sem politikai habitusa nem tette alkalmassá a felgyülemlett problématömeg megoldására.

A monarchia két kormánya még 1896-ban megállapodott az új gazdasági kiegyezésben. A két parlamentben dúló viták azonban megakadályozták a korlátozott tartalmú megegyezés elfogadását is. Ezért az osztrák és a magyar kormány 1898. augusztusi bécsi megállapodása szerint csak 1903 végéig, a kereskedelmi szerződések lejártáig kívánták meghosszabbítani a kiegyezési provizóriumot. Hozzáfűzték azonban az ún. ischli klauzulát. (A klauzula elnevezése téves, mert a megállapodásra Bécsben került sor.) Ennek értelmében, ha 1903-ig nem jönne létre az új kiegyezés, a gazdasági közösség mindaddig fennmarad, amíg a „magyar törvényhozás másképpen nem rendelkezik". A klauzula nagy ellenállást váltott ki. 1898 októberében kezdődött az a nagy obstrukció, amely a Szabadelvű Pártban is feltűnően sok szövetségesre lelt.

1895
1899

1895. JANUÁR 15.
1899. FEBRUÁR 26.

Bánffy Dezső

1898 végétől így felgyorsultak az események. Világossá vált ugyanis, hogy 1899. január 1-jére a kormány által szorgalmazott költségvetés és az Ausztriával való gazdasági viszony rendezése nem kap törvényhozási jóváhagyást. A Tisza-csoport ekkor a parlamenti és a pártéletben eddig ismeretlen módszerhez nyúlt. A Szabadelvű Párt 1898. december 6-i értekezletén ugyanis Tisza Kálmán kétszakaszos törvényjavaslatot terjesztett elő a kormánynak adandó felhatalmazásról, az 1899. évi költségvetés elfogadásáról és a gazdasági kiegyezés fenntartásáról. A párt döntő többsége, 234 képviselő csatlakozott a javaslathoz, harmincketten azonban – köztük Szilágyi Dezső, Csáky Albin, Hieronymi Károly és Andrássy Gyula – kiváltak a pártból. A Lex Tisza különben sem került a képviselőház elé, sőt visszájára fordult, s elkerülhetetlenné tette Bánffy bukását. Az uralkodó Bánffyt, eltávolítása után főudvarmesterré nevezte ki, s ezáltal a főrendiház tagjává vált. Február 18-án bejelentette lemondását. 1899. január 1-jén beköszöntött a kiegyezési és költségvetési exlex.

A korabeli pártpolitikai elit meglepődéssel fogadta Bánffy későbbi tevékenységét. Hiszen szembekerült a Szabadelvű Párt vezető garnitúrájával és a XX. század elején már az ellenzék oldalán találjuk. Ennek jegyében megalakította az ellenzéki Új Pártot. Választási eredményeket azonban nem ért el. Többé már nem is tért vissza a parlamenti politizálás színterére. 1911. május 11-én, Budapesten halt meg.

Millenniumi hódolat, 1896

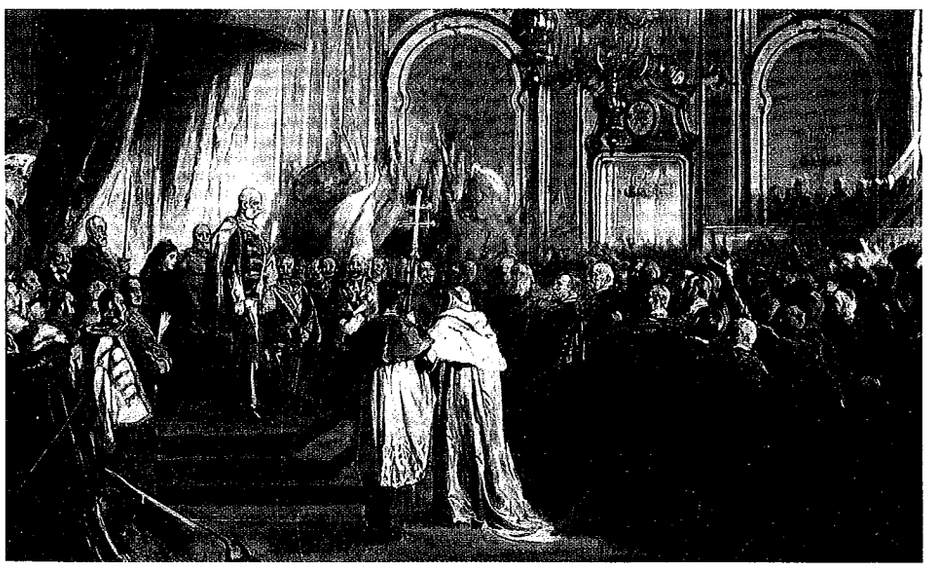

október 28-án született Kolozsvárott **1843**

Szolnok-Doboka, majd Beszterce-Naszód vármegye főispánja **1875**

A képviselőház elnökévé választják **1892**

január 15. A Bánffy-kormány megalakulása **1895**

december 31. A millenniumi ünnepségek kezdete

április 21. Az országgyűlés két házának együttes ülésén elfogadják a millenniumi deklarációt **1896**

június 17. Az aratósztrájkok letörésére állami költségen sztrájktörőtelepet létesítenek Mezőhegyesen **1897**

január 28. A király szentesíti az ún. rabszolgatörvényt (1898. évi 2. tc.) amely szabályozza a mezőgazdasági munkások és munkaadók közötti jogviszonyt **1898**

február 26. Az uralkodó felmenti Bánffy Dezső miniszterelnököt és kormányát **1899**

május 11-én, Budapesten halt meg **1911**

SZÉLL KÁLMÁN

Az ellenzékkel szemben türelmét vesztett, makacs, az erő pozícióját elfoglaló Bánffy bukása jelezte a magyar parlamentarizmus súlyos feszültségeit. Kezdetben úgy tűnt, hogy a már jelentős politikai, államigazgatási múltra visszatekintő, kedvező családi kapcsolatokkal is övezett, különös tekintélynek örvendő új miniszterelnök, Széll Kálmán úrrá lesz a nagyobb bajokkal fenyegető krízisen, és helyreállítja a Szabadelvű Párt egységét, megtöri az ellenzék kormányellenes rohamait is.

Széll Kálmán 1845. június 8-án született a Vas vármegyei Gasztonyban. Apja több ízben a megye alispánja, majd Andrássy miniszterelnöksége idején, 1867 és 1871 között főispán, közben Deák-párti programmal országgyűlési képviselővé választották. Széll Kálmán tanulmányait Sopronban és Szombathelyen végezte, majd a pesti jogi karon doktorátust szerzett. 25 éves korában már a szentgotthárdi kerület országgyűlési képviselője. Tagja volt a közgazdasági és pénzügyi, illetve a hadügyi albizottságnak.

Széll Kálmán

A költő Vörösmarty Mihály lányát, Deák Ferenc gyámleányát, Ilonát vette feleségül. (Deák 1868-tól kezdve, miután visszavonult a politikai élettől, a nyarakat jobbára Széll Kálmán rátóti kastélyában töltötte.) Deák puritánsága, liberalizmusa, alkotásai – mindenekelőtt az 1867-es kiegyezés – nagy, életre szóló benyomást tett rá. Közben megismerhette a politikai élettől fokozatosan visszavonuló államférfi kételyeit és fenntartásait is a dualizmus hosszabb távú működési mechanizmusával szemben. Deák ösztönzésére ismerkedett meg a korszak Európa-szerte irányadónak tekinthető közgazdasági-pénzügyi elméleteivel és gyakorlatával.

1875-ben a Wenckheim-, majd a Tisza-kormányban a pénzügyi tárca vezetője lett, s szigorú, takarékos és erélyes miniszterként tartották számon, aki az államháztartás egyensúlyának helyreállítását; a deficit felszámolását tekintette fő feladatának, akár a különféle adónemek növelése árán is. Az ő nevéhez fűződik az adófelügyelői és más pénzügyi intézmények megszervezése. Vitathatatlan sikerei közé számíthatjuk a Tisza-kormány pénzügyminisztereként az Osztrák–Magyar Bank létrehozását az osztrák bank helyett. Ezáltal Magyarország képviseletet nyert a jegykibocsátó bankban. Különös gondot fordított az iskolák, kórházak építésére és fejlesztésére, a fiumei kikötő bővítésére és korszerűsítésére, Gödöllő és más kamarauradalmak állami megvásárlására.

Ferenc József 1899. január 22-én fogadta Széll Kálmánt s már felrajzolta számára az általa fontosnak tartott kormányzati teendőket. Mindenekelőtt a kiegyezési tárgyalások eredményes befejezését, a gazdasági közösség megújítását, a rendes újoncjutalék megszavazását várta tőle. Kérte még Bánffy „tisztességes" visszavonulásának biztosítását is. Ezzel Bánffy sorsa megpecsételődött. Másnap Széll Kálmán elsősorban Szilágyi Dezső közvetítésével öt pontból álló paktumot kötött az ellenzék „vezéreivel", s ezt az uralkodó elfogadta. Ez az egyezség alkotta miniszterelnöki működésének sarkpontjait, s hozzájuk Széll Kálmán mindvégig ragaszkodott.

A paktum ellenére azonban az új kormány többsége nem változott Fejérváry Géza báró megtartotta a honvédelmi, Lukács László a pénzügymi-

1899
1903

1899. FEBRUÁR 26.
1903. JÚNIUS 27.

Széll Kálmán, 1900 körül

niszteri, Wlassics Gyula a vallás- és közoktatásügyi, Darányi Ignác a földművelésügyi, Cseh Ervin a horvát–szlavón, Széchenyi báró a király személye körüli minisztérium vezetését. Változás csak az ipar és kereskedelemügyi és az igazságügyi minisztérium élén következett be. Dániel Ernő helyett ugyanis Hegedűs Sándor, Erdélyi Sándor helyett pedig Plósz Sándor került be a kormányba. Széll Kálmán a belügyminisztérium vezetését is vállalta. A miniszterek tehát valamennyien a 67-es kiegyezés feltétel nélküli hívei voltak. Kormánypárt és parlamenti ellenzék között tehát teljessé vált a kompromisszum, s az ellentétek kiegyenlítésének mestere, az új miniszterelnök ennek megőrzésére fordította kivételes képességeit és munkaerejét.

Valamennyi parlamenti politikai párt a kompromisszumot kereső nagy egyeztető taktikusnak, a „békeszerzőnek", a nagy „vasalónak" tekintette, aki képes a király és a nemzet, a kormánypárt és az ellenzék közötti ellentétek feloldására, valamint a szociális és a nemzeti feszültségek csillapítására. Ezeket a reményeket megtalálhatjuk a kortársak visszaemlékezéseiben, a korabeli sajtóban.

Széll Kálmánról még a szinte mindenkivel szemben kritikus, iróniától sem mentes Mikszáth Kálmán is elismerően nyilatkozott. Kulturált, körültekintő, rokonszenves államférfinak tartotta, aki az ellenvéleményeket is komolyan vette, tartalmas, kimért, ügyes, fül-

Széll Kálmán rátóti udvarháza, 1880 körül

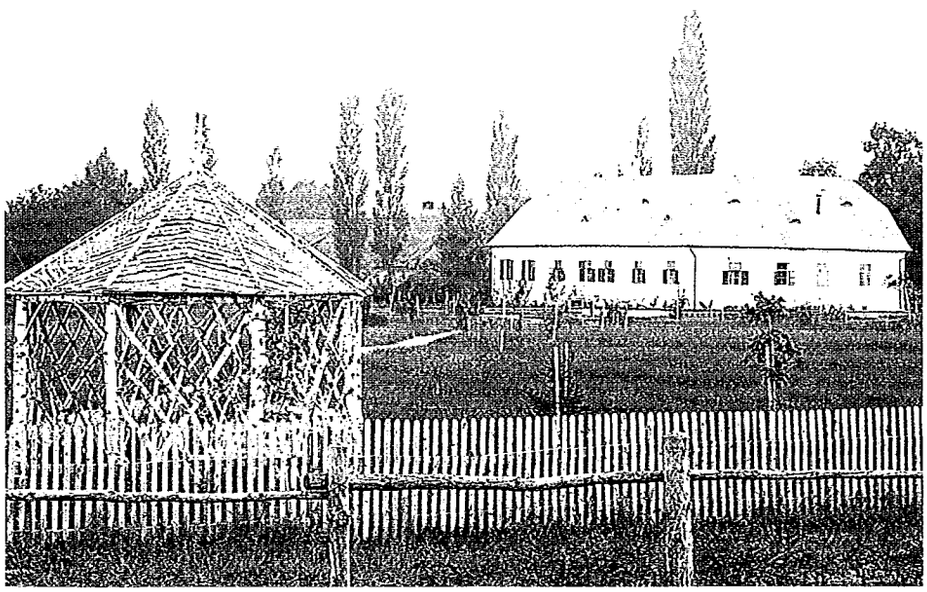

június 8-án született a Vas vármegyei Gasztonyban — **1845**

A szentgotthárdi kerület országgyűlési képviselője lesz — **1870**

március 2. A Wenckheim-kormány pénzügyminisztere — **1875**

október 20. A Tisza Kálmán-kormány pénzügyminisztere

január 22. Ferenc József fogadja Széll Kálmánt, s elmondja az általa fontosnak tartott kormánypárti teendőket — **1899**

február 26. A Széll-kormány kinevezése

szeptember 21. A király szentesíti az 1899. évi 30. törvénycikket a gazdasági kiegyezés érvényességéről

október 2–9. Országgyűlési képviselő-választások — **1901**

május 29. Megalakul a Gyáriparosok Országos Szövetsége (GYOSZ), elnöke Chorin Ferenc — **1902**

június 16. Széll Kálmán és kormánya lemond — **1903**

augusztus 16-án halt meg a Vas megyei Rátóton — **1915**

bemászó beszédeivel új színt vitt a Házba, s a kontinens legnagyobb debatterének tartotta. „Széll Kálmánról írni – írta – hálátlan föladat. Dicsérni őt annyit tesz, mint vizet hordani a Dunába. A színigazat mondani róla annyi, mint félreérteni. Szidni őt annyi, mint meg nem hallgatni."

A Széll-kormány működésének egyik kiemelkedő jellemzőjeként tarthatjuk számon az agrárérdekek védelmét, amely kiterjedt a termelés feltételeire, az értékesítésre, a modernizációra, a folyó- és vízszabályozási munkálatokra, a telepítésekre és parcellázásokra, a természeti csapások által okozott károk enyhítésére, az erdészeti munkálatokra, a vad- és halgazdálkodásra stb. (Ám nem hanyagolta el az ipar és kereskedelem érdekeit sem.) E tárca vezetője, Darányi Ignác számos erre irányuló javaslatot terjesztett a minisztertanács elé, ahol azokat általában elfogadták.

A gyorsan tető alá hozott, ám törékeny kompromisszum eredményeként a Széll-kormány mindenesetre a vártnál könnyebben vette az első nagy akadályokat, s ezáltal elhárította a századvégi nagy krízist, hiszen megszüntette a költségvetési és kiegyezési exlexet, megalkotta az 1899. évi 30. törvénycikket. Igaz, e törvény szövege nem a tízévenkénti vámközösség szokványos útját járta, hanem eddig szokatlan, zegzugos ösvényeket keresve, a jogi furfangok különös, meglepő leleményeit is felhasználta. Az eredeti 10 éves ciklusokhoz visszatérve ugyanis 1907-ig meghosszabbította a vám- és kereskedelmi közösséget Ausztriával, de azt szerződésnek nevezte, előírta továbbá a mezőgazdaság érdekeit jobban figyelembe vevő, hosszabb időt igénylő új vámtarifa elkészítését és elfogadását 1902. december 31-ig s ennek 1903 utáni alkalmazását a kereskedelmi szerződésekben. Ezért kötelezte a kormányt, hogy Ausztriával együtt dolgozza ki a szélesebb és átfogóbb egyezséget, az 1903 utáni időszakra pedig ne kössön a külállamokkal kereskedelmi szerződéseket.

Széll Kálmán miniszterelnöksége azonban nem kényszerpályán mozgott. Nem merült ki az éppen napirenden levő elodázhatatlan feladatok, mint például az exlex felszámolásában, s ezzel a vám- és kereskedelmi közösség sajátos fenntartásában, vagy az uralkodó és a hadvezetés által sürgetett nagyarányú hadseregfejlesztés átmeneti elhárításában. Nem szorítkozott az eléje sodródó ügyek, így Ferenc Ferdinánd házasságának taktikus, bár a Habsburg-házi belső szabályok és a magyar törvények keretein belül maradó egyengetésére sem. Ellenkezőleg. Kormányzását a Szabadelvű Párt eddigi politikájától feltűnően eltérő alkotások egész sora kísérte, miközben ő maga tagja maradt az 1875-ben alakult uralkodó pártnak. Ezek az alkotások azonban inkább a korábbi ellenzékiek, a szélesebb értelemben felfogott agráriusok elképzelésein túlmutató agrárium érdekeit szolgálták a tör-

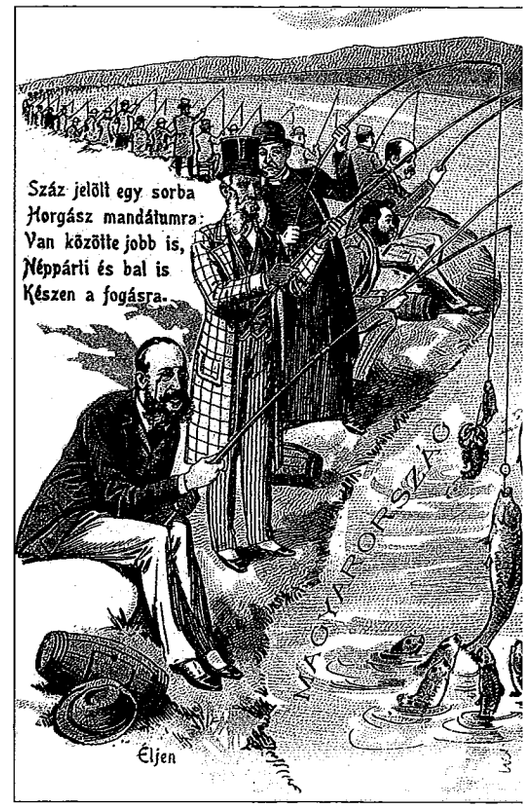

„Választási emlék", 1901

Széll Kálmánné Vörösmarty Ilona, 1875 körül

Ferenc Ferdinánd trónörökös házasságától

Az 1900-as esztendőt, elsősorban az uralkodót, de a kényes kérdéseket kerülő Széll Kálmánt sem a szinte kötelező számvetés foglalkoztatta leginkább, hanem a trónörökös házassági ügye. Ferenc Ferdinánd ugyanis a Wognici Chotek Zsófia grófnőt kívánta feleségül venni. A Habsburgok domus austriaca házi törvénye szerint azonban a nem egyenrangúak házassága, különösen a trónöröklés szempontjából, súlyos akadályokba ütközött. Mert ha nem éppen a trónörökös készül a vele nem egyenrangú, úgynevezett morganatikus házasságra – erre számos esetet ismer a történelem –, az uralkodó különösebb aggodalom nélkül engedélyt ad a frigyre. Ferenc Ferdinánd azonban a Habsburg-ház trónörököse volt, s a kérdések egész sora várt döntésre. Vajon maradhat-e a trón várományosa? Az alacsonyabb rangú házastárs koronázható-e? E házasságból született gyermekek igényt tarthatnak-e a trónra? Ferenc Ferdinánd határozott házassági szándéka tehát a Habsburg-házban a viták, az örökösödési szabályok, dilemmák egész sorát váltotta ki. A hosszan elhúzódó viták hullámai Magyarországra is átcsaptak, és elsősorban a miniszterelnököt kényszerítették álláspontjának kialakítására.

vényekben és rendeletekben egyaránt. Ezek a kormányzását meghatározó jegyek már a vám- és a kereskedelmi szerződésben, illetve a véderőfejlesztésről folyó egyezkedésekben is fellelhetők. Mindez azonban jóval markánsabban jelent meg a kormány önálló, a külső körülmények által nem befolyásolt tevékenységében.

Mindez nem korlátozódott a magyar parlamentarizmus, s annak egyes jelentős jogintézményeit alkotó törvényekre, mint például az 1899. évi, az országgyűlési képviselők választását, illetve azok felülvizsgálatát tartalmazó, a választási bíráskodást új alapokra helyező jogszabályokra, vagy az 1901-ben megalkotott szigorú összeférhetetlenségi törvényre. Mindkét törvényt a Széll Kálmán által vezetett szabadelvű párti kormány készítette és fogadtatta el a magyar parlamenttel. E törvények célja éppen a Szabadelvű Párt korábbi, visszaélésekre lehetőséget adó gyakorlatának megszüntetésére irányult. A választási bíráskodásról szóló törvény a visszaéléseket összegyűjtő petíciók megvizsgálását és bírálatát a képviselőházi bizottság helyett végső soron a legmagasabb független bírói fórumra, a Kúriára ruházta.

A képviselői összeférhetetlenségi törvényt 1901-ben, még az újabb választások előtt fogadta el a képviselőház. Többek között előírta, hogy az állammal valamiféle kapcsolatban álló ipari, kereskedelmi vállalatok, továbbá banki, takarékpénztári érdekeltségek tisztségviselői, igazgatósági, felügyelőbizottsági tagjai nem lehetnek egyben országgyűlési képviselők is. A törvénynek ez a rendelkezése elsősorban a Szabadelvű Párt merkantilista szárnyát sújtotta, és közülük számosan nem is indultak a hatálybalépését követő választásokon. Így az 1901. évi parlamenti választások viszonylag tisztának, visszaélésektől mentesnek tekinthetők. Igaz, ezeket is az adott retrográd választási rendszer szerint bonyolították.

1902-ben számos esemény jelezte már a Széll-kormány békés időszakának megingását. 1902 végéig az 1899. évi 30. törvénycikk a vám- és kereskedelmi szerződés értelmében kidolgozásra várt annak megerősítése az új autonóm vámtarifa által, s ennek alapján a külkereskedelmi szerződések megkötése. Az osztrák kormány és a magyar merkantilisták azonban ellenezték a mezőgazdasági vámtételek Széll és Darányi által szorgalmazott nagyarányú emelését.

Széll Kálmán (ül a padon) a pécsi országos kiállításon, 1907. május

A hadvezetőség az udvar támogatásával immár halaszthatatlannak tartotta a véderőreformokat. Magyarországot a millennium fényében nem tartotta annyira szegénynek, hogy képtelen lenne a hadsereg létszámának növelésére és a hadi kiadások emelésére. Magyarországon azonban már a haderőfejlesztés puszta napirendre tűzésének híre is újból felkorbácsolta a politikai-parlamenti indulatokat. Újult erővel színre lépett az önálló magyar hadsereg, illetve a közös hadseregen belül kiépítendő magyar ezredek létrehozásának követelése. A békét, kiegyenlítést zászlajára tűző Széll-kormány így kereszttűzbe került. Elszigetelődött helyzetéből a megváltozott viszonyok közepette nem is találhatott kiutat. A válság ugyanis mélyebb volt annál, hogy abból bármilyen zseniális taktikázással kikerülhetett volna.

A miniszterelnök azonban mereven elzárkózott az önálló magyar hadsereg létrehozásának jelszavától. Csak a közös hadseregen belül tartotta lehetőnek egyes reformok bevezetését, s ezek megvalósítására kellene összefogniuk a pártoknak. (Katonai bíráskodás, a közös hadsereg zászlóin a magyar címer méltó, a paritás elve szerinti elhelyezése, a magyar honos tisztek jobb megbecsülése stb.)

1903. május elsejével az ellenzék obstrukciója miatt ismét bekövetkezett a költségvetési exlex, miután a négy hónapos indemniti lejárt. Az események ezután felgyorsultak, Széll Kálmán bukása elkerülhetetlenné vált. Annál rejtélyesebbnek és nehezebbnek tűnt utódjának kiválasztása. Tisza Istvánnak ez akkor nem is sikerült, de a hozzá feltétlenül ragaszkodó, a magyarországi belpolitikai viszonyokban kevésbé jártas Khuen-Héderváry Károly megalakította kormányát, igaz, három tárca vezetését ő maga vállalta. Az eléje tornyosuló akadályokat azonban nem tudta leküzdeni.

Széll Kálmán bukása után visszavonult a napi politikai életből, ám a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnokaként tovább folytatta agrárpolitikai reformelképzeléseinek megfogalmazását. 1915. augusztus 16-án halt meg a Vas megyei Rátóton.

KHUEN-HÉDERVÁRY KÁROLY GRÓF

Sohasem veszítette el már-már egykedvűségnek tűnő nyugalmát. A pragmatikus megoldások, a hivatali adminisztráció pontossága tartozott erényei közé. Politikai magatartását inkább a rutin, mint a tehetség jellemezte. Kétséget kizáróan bebizonyította azonban a dualizmus iránti hűségét és tenni akarását, ezért válhatott az udvar és a Tisza-csoport bizalmasává.

Freiwaldban, Felső-Sziléziában született 1849. május 23-án. Tanulmányait Zágrábban és Budapesten végezte, elsősorban a jog, az államtudomány és a közigazgatás kérdései foglalkoztatták. 1874-ben vette fel a Héderváry nevet. Fiatalon bekerült a horvát tartománygyűlésbe. 1883-ban Tisza Kálmán javaslatára Ferenc József horvát bánná nevezte ki. Ezt a tisztséget két évtizeden át töltötte be. Ridegségszámba menő, indulatoktól mentes egyénisége alkalmassá is tette az 1868. évi, Horvátországgal kötött kiegyezés megőrzésére, a különböző politikai erők közötti egyensúly tartására. Nem is kezdett soha nagyívű koncepciók kidolgozásához, hiányzott belőle a merész kezdeményezés képessége. Miniszterelnöki kinevezése után a maga tájékozatlanságával, a rá jellemző óvatossággal kereste az ellenzékkel a kompromisszumot abban a reményben, hogy az udvar sem gördít akadályt elképzelései elé. A korábban már nagy vihart kavart katonai kérdésekben sikerült is a Függetlenségi Párt vezéregyéniségének tekintett Kossuth Ferencet rábírnia a megegyezésre. Eszerint a kormány egyelőre lemond az újonclétszám emeléséről, az ellenzék pedig az évi költségvetési törvényjavaslat tárgyalása során felfüggeszti az obstrukciót. Kossuth Ferencet azonban pártja jelentős része nem követte. Bécsben ugyanakkor a véderőfejlesztés elnapolása miatt nehezteltek rá.

Khuen-Héderváry Károly

Ferenc József 1903. szeptember 17-én kiadta a hírhedt chlopyi hadparancsát, amelyben deklarálta ragaszkodását a hadsereg egységének változatlan fenntartásához, s az abszolutista centralizáció terminológiája szerint a monarchia „néptörzseiről" írt, s idesorolta Magyarországot is. A szokatlan fogalmazású hadparancs természetesen nagy ellenállást váltott ki a politikai közvéleményben. Az uralkodó magyarázkodásra kényszerült, leiratában kijelentette, hogy a hadparancs nem közjogi aktus, nem zárja ki azokat a kívánatos módosításokat, amelyeket a Szabadelvű Párt szükségesnek tart.

Szeptember 26-án a Szabadelvű Párt megalakította ugyan a benne működő irányzatok képviselőiből összeállított úgynevezett kilences bizottságot a katonai és nemzeti javaslat kidolgozására, a parlament többsége azonban a miniszterelnök ellen fordult. Khuen-Héderváry első miniszterelnöksége 1903. november 3-án véget ért, majd rövid ideig vállalta a Tisza-kormányban a király személye körüli miniszteri posztot.

A kormány élére 1910-ben tért vissza. A koalíció bomlását követően Tisza és pártja vezető garnitúrájának szelle-

A VÁLASZTÓJOG ORSZÁGOS SZÖVETSÉGE

1910 tavaszán, a koalíció bukása után, az új kormányzati rendszer kialakulása elején a szabadkőműves szervezetekben befolyással bíró radikálisok elérkezettnek látták az időt arra, hogy egy nem pártjellegű társadalmi szervezetet hozzanak létre. E szervezet eredményesen harcolhatna a választójogi reformért, ami a demokratikus átalakulás egyik fontos feltétele. E célból jött létre 1910. április 21-én a Választójog Országos Szövetsége, amelynek elnöke Bánffy Dezső lett, tagjai közt találjuk Buchinger Manót, Garami Ernőt és Kunfi Zsigmondot is. 1911 májusában – Bánffy halála után – Justh Gyulát választották a Szövetség elnökévé. Ettől kezdve a Szövetség összefogta a szociáldemokrata és a radikális polgári erőket.

Khuen-Héderváry Károly

mében alakíthatta meg a Wekerle-kormány bukása után, 1910 januárjában második kormányát, amelyben a belügy-, a király személye körüli miniszteri és a horvát–szlavón–dalmát tárca nélküli miniszteri posztot is vállalta. Khuen alakja azonban elszürkült, időnként láthatatlanná is vált a Szabadelvű Párt romjain alakuló új kormánypárt, a Nemzeti Munkapárt, pontosabban annak vezérkara, főként Tisza István tevékenységének árnyékában. A miniszterelnök személyisége csupán az 1910 júniusában tartott országgyűlési képviselő-választások előkészítésében és a véderőreform kapcsán folytatott kompromisszumkereső kísérletek nyomán érdemel figyelmet. A választás tehát Tiszáék, de az udvar számára is rendkívüli fontossággal bírt. Khuen ekkor kamatoztatta a leginkább és legeredményesebben politikai-taktikai érzékét. Az ellenzék megosztására tett erőfeszítései sikerrel jártak. A választójog kiszélesítésére tett ígéreteivel sikerült a parlamenten kívüli irányzatokat, a szociáldemokratákat és a parasztpártokat átmenetileg maga mellé állítania vagy semlegesítenie. A nemzetiségeknek a Wekerle-kormány által okozott sérelmeik orvoslását és egyes nemzeti követeléseik teljesítését ígérte.

A választásokon a Nemzeti Munkapárt 258, a Kossuth-párt 55, a Justh-párt 41, Károlyi Mihály pártonkívüli függetlenségi csoportja 10, a Katolikus Néppárt 13, a nemzetiségek 8, a Demokrata Párt 2, Andrássy csoportja 21, Nagyatádi Szabó Kisgazdapártja 3, a keresztényszocialisták 1 mandátumot szereztek. A választások eredményeiről Ferenc József elégedetten nyilatkozott: „Régi óhajtásom, hogy a 67-es szabadelvű politika elégtételt kapjon. Örülök, hogy ez most a magyarországi választások során megtörtént. Bízom hozzá, hogy a magyar nemzet a jövőben is ragaszkodni fog Deák alkotásához."

Az 1910. évi volt a dualizmus korának utolsó választása. 1918. október végéig az így kialakult képviselőház működött.

Az egyévi nyugalmi kormányzást ismét a véderőfejlesztés kérdése borította fel. A Khuen-Héderváry-kormány 1911 szeptemberében katonai-nyelvi kompromisszumokkal kísérelte meg a véderőtörvényjavaslat elfogadtatását. A miniszterelnök diplomáciai érzéket különösen próbára tették az 1912. február–márciusi tárgyalásai, melynek során az ellenzéket azzal nyerte meg, hogy vállalta a korona jogainak korlátozását, az uralkodót pedig azzal próbálta meghódítani, hogy jogainak hathatósabb érvényesítését ígérte. A megállapodások realizálásakor azonban kiderült, hogy a miniszterelnök rosszhiszeműen járt el, s a dualizmus adott szakaszában a társadalmi és nemzeti ellentéteket átmenetileg sem lehetett a diplomácia játékaival tartósan összebékíteni. Heves országgyűlési küzdelmek után, 1912 áprilisában le kellett mondania.

Khuen-Héderváry Károly 1918. február 18-án, Budapesten hunyt el.

1903

1903. JÚNIUS 27.
1903. NOVEMBER 3.
1910. JANUÁR 17.
1912. ÁPRILIS 22.

május 23-án született Freiwaldban, Felső-Sziléziában — **1849**

december 1. A király horvát bánná és az egyesített volt határőrvidék királyi biztosává nevezi ki — **1883**

június 27. Az első Khuen-Héderváry-kormány megalakulása — **1903**

augusztus 10. Khuen-Héderváry Károly lemond miniszterelnöki tisztéről. A király elfogadja lemondását, de megbízza a miniszterelnöki teendők ideiglenes ellátásával — **1903**

szeptember 29. Az uralkodó ismét Khuen-Héderváry Károlyt bízza meg kormányalakítással

november 3. A Khuen-Héderváry-kormány lemondása

január 17. Az uralkodó Khuen-Héderváry Károlyt nevezi ki miniszterelnöknek — **1910**

június 1 - 10. Országgyűlési képviselő-választások

november 7. Lemond Berzeviczy Albert, a képviselőház elnöke — **1911**

április 22. Lemond Khuen-Héderváry miniszterelnök — **1912**

február 18-án, Budapesten hunyt el — **1918**

TISZA ISTVÁN

Életének több évtizedét békés, nyugalmi korban, majd az Osztrák–Magyar Monarchia válságos periódusában, végül a háború tragikus idején töltötte, de mindvégig többnyire jelentős tisztségekben és feltűnően tevékenyen vett részt az ország és a monarchia életének alakításában.

Tisza István az előző századforduló egyik nagy formátumú politikusa, egyben képzett, tudós államférfi volt. Egyéniségét, politikai karakterét a családi hagyományok, hazai és külföldi tanulmányai, s nem utolsósorban az Osztrák–Magyar Monarchia belső rendszerében és külső életfeltételeiben bekövetkezett változások formálták. Családja a politikai közéletben jelentős szerepet vállaló nagybirtokos családok közé tartozott. Kezdettől idegen maradt tőle az arisztokrata életmódot űző, az ország és a világ gondjaival mit sem törődők tábora.

Tisza István, 1915.

Életfelfogásának, jellemének mindvégig fontos eleme maradt a családban hagyományozódó vallásos neveltetése s a református egyházhoz kötődő személyes kapcsolata. Kezdetben egyháznagyi világi gondnoki tisztséget vállalt, majd 1907-ben megválasztották a Dunántúli Református Egyházkerület főgondnokává. Ezt a feladatkört apja, Tisza Kálmán 1867-től haláláig, 1902-ig látta el. Fia, István számára a predesztináció, az eleve elrendelés mély vallásosságának, református hitének egyik sarkkövévé vált s hozzá erős hivatástudat kapcsolódott.

Tisza István 1861. április 22-én született Pesten. Ekkor ülésezett az országgyűlés, amelynek apja, Tisza Kálmán jelentős személyisége, hiszen a Határozati Párt egyik vezetője volt. Tisza István anyja a német származású Dégenfeld Ilona grófnő. Az uralkodó azonban csak 1897-ben ruházta rá és fiútestvéreire nagybátyja, Tisza Lajos grófi rangját. (Tisza Lajos ezt az árvíz sújtotta Szeged város újjáépítésében szerzett érdemeiért kapta.)

Alap- és középfokú tanulmányait magántanulóként és osztály-összevonásokkal végezte. Érettségi vizsgáját a debreceni református kollégiumban 1875-ben, 14 éves korában tette le. Ezután megkezdte jogi tanulmányait Budapesten, majd Berlinben és Heidelbergben folytatta. 1879-ben, 18 évesen Magyarországon szerzett doktori címet: „Az adóáthárítás elmélete" című dolgozatával. Jogi tanulmányainak befejezése után önkéntes a huszároknál, miniszterelnök apja távollétében pedig átveszi a geszti birtok irányítását, de tovább folytatja jogi, gazdasági, hadászati, politikai ismereteinek gyarapítását. 1885-ben nagybátyja, Tisza László lányát, Ilonát vette feleségül. 1886-ban a vízaknai kerület országgyűlési képviselőjévé választották.

Ettől kezdve miniszteri tárca nélkül is jelentősen befolyásolta pártja vezető garnitúrájának állásfoglalását a gazdasági, társadalmi, politikai kérdések megannyi vitatott szférájában. Határozottsága, aktivitása, munkabírása egyedülállónak számított. Parlamenti csatáit kezdettől küldetésnek fogta fel, de különösen az 1890-es években a kormánypárt egységének megőrzése, illetve megerősítése érdekében ellenfeleivel jobban hajlott a kompromisszumokra is, amint ezt a századforduló után tette. Magát a nemzeti haladás, a merkantilisták és agráriusok képviselőjének is tartva, igyekezett kiegyenlíteni ellentéteiket, nézetkülönbségeiket. „Aranyhídjain" gyakran sikerrel átvezette a Szabadelvű Párt törzsgárdáját, a funkcionális zavarok elhatalmasodásán azonban nem tudott úrrá lenni. Említett parlamenti bemutatkozó beszédében az álla-

Tisza István, 1904

mi gazdaságpolitika vezérlő elvének tekintette a mezőgazdaság, az ipar és kereskedelem összhangjának biztosítását, a pénzügyi egyensúly megőrzését, valamint a kiadások növekedésének megakadályozását. Síkraszállt a mezőgazdaság belterjes fejlesztéséért, az állattenyésztés minőségi és részben strukturális átalakításáért. Ehhez azonban nélkülözhetetlen feltételnek tekintette a hitel és takarékpénztárak hálózatának kibővítését, ami egyben konkurenciát is teremt, s szükségszerűen csökkenti a „privát uzsorát".

Tisza Kálmán bukásával fia, István vált a szabadelvű párti törzsgárda vezérlő egyéniségévé. Ettől kezdve valamennyi, a képviselőházban zajló vitában hallatja szavát, vagyis egyszeriben a parlamenti élet központi figurájává vált. Következetesen vállalta a kiegyezés rendszerét, benne a közös ügyeket és az adott belpolitikai rendszert. Ugyanakkor elfogadta az 1848 továbbfejlesztését tartalmazó polgári jogintézményeket. (Közigazgatás, igazságszolgáltatás, ipartörvények, adórendszer, egyházpolitikai reformok stb.) Nem kérdőjelezte meg a széles uralkodói felségjogokat, mert úgy vélte: mindez záloga a sok nemzeti és társadalmi ellentétekkel átszőtt monarchia fenntartásának. A külpolitikában, s benne a német szövetség kialakítása az 1870-es évekre esett, hiszen 1866-ban még a porosz–osztrák, 1870-ben pedig a porosz–francia hábo-

Tisza István és felesége a Sándor-ba ... 1904

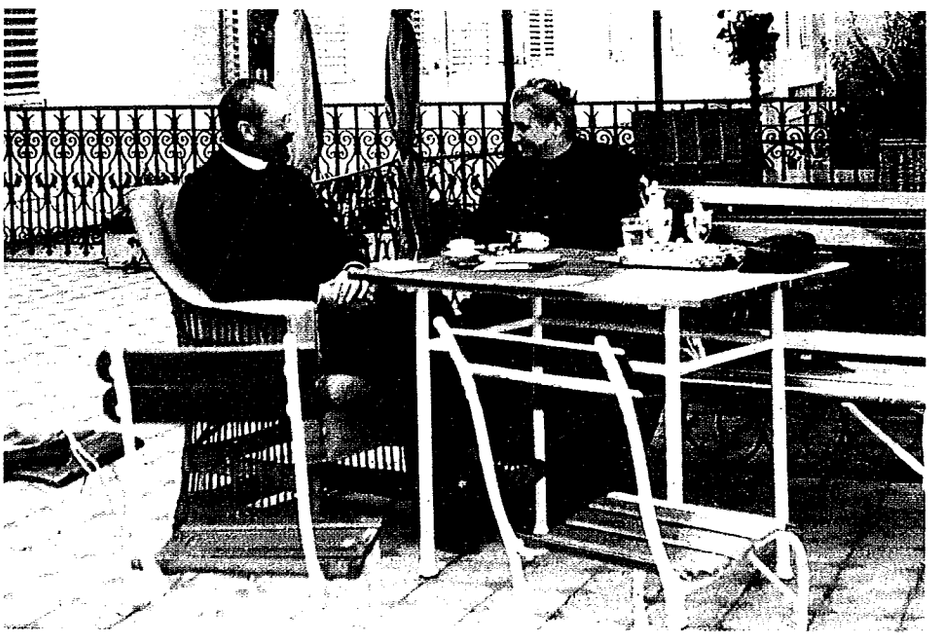

1903

1903. NOVEMBER 3.
1905. JÚNIUS 18.
1913. JÚNIUS 10.
1917. JÚNIUS 15.

április 22-én született Pesten	**1861**
A debreceni református kollégiumban érettségizik	**1875**
Budapesten, Berlinben, majd Heidelbergben jogi tanulmányokat folytat	**1875–1879**
Doktori címet szerez Az adóáthárítás elmélete című dolgozatával	**1879**
A vízaknai kerület országgyűlési képviselője lesz	**1886**
november 3. Az első Tisza István-kormány megalakulása	**1903**
március 1. Tisza István miniszterelnök mint belügyminiszter rendeletet ad ki a vidéki szocialista agitáció megakadályozására	**1904**
május 22. Megalakul az Országos Kereskedelmi Egyesülés (OMKE)	
október 7. Tisza István miniszterelnök levélben értesíti biharugrai választóit, hogy módosítani (szigorítani) kívánja a házszabályokat (az ún. ugrai levél)	
november 18. A szigorított házszabályjavaslatot elfogadja a képviselőház	
január 3. A király feloszlatja az országgyűlést	**1905**
január 26.–február 4. Országgyűlési képviselő-választások	
február 14. Az uralkodó elfogadja Tisza István miniszterelnök és kormánya lemondását, de június 18-ig hivatalban marad a kormány	

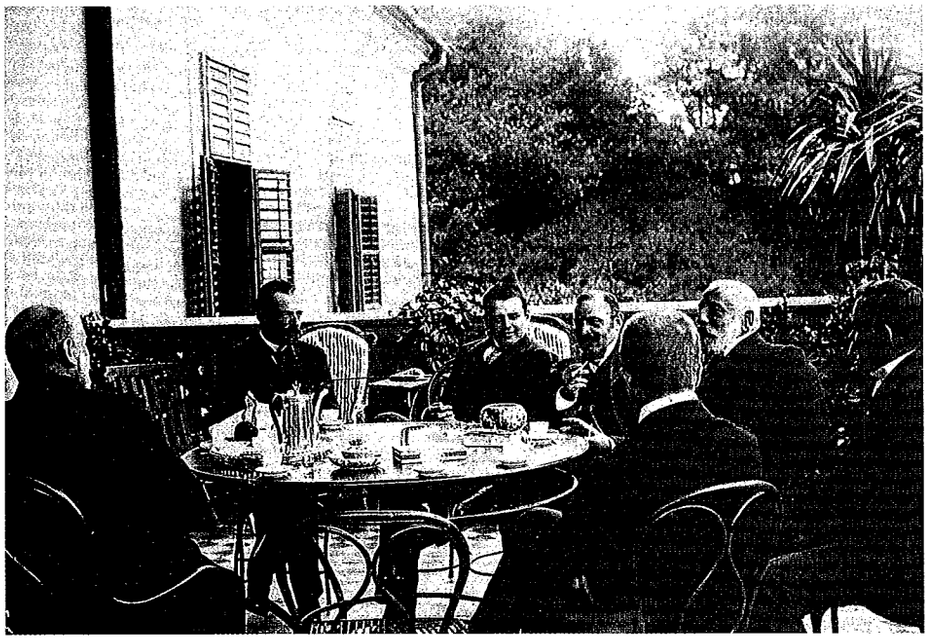

Tisza István vendégeivel a geszti kastély teraszán. Tisza István mellett (jobbra) fia, ifj. Tisza István, 1904

rú zajlott. Az utóbbiban a monarchia semleges maradt, s ez főleg Andrássy Gyula magyar miniszterelnök érdeme. Hiszen az egyes katonai körök revansvágyát kellett megtörnie.

A századfordulón az agrárius-merkantilista ellentétek, illetve az ezekhez szorosan kapcsolódó Ausztria és Magyarország közötti gazdasági, vámszövetségi tárgyalások kerültek előtérbe. Tisza István elsősorban az agráriusok vezéregyéniségének számító Károlyi Sándor gróffal szállt vitába. Hangsúlyozta a külföldi tőke szerepének fontosságát az ország gazdasági fejlődésében, sürgette a bankok, takarékpénztárak hálózatának kiszélesítését.

A századvégen ismét a parlamenti viták középpontjába került a véderőreform ügye, fejlesztését Tisza halaszthatatlannak tartotta. Energiáit, idejét a véderő és a házszabályok ügye, az obstrukció foglalta le. Választ elé került. Vagy módosítja, szigorítja az obstrukcióra lehetőségeket adó házszabályokat és ezáltal lehetővé teszi a véderőreform elfogadását, vagy lemondhatott az új véderőről. Az ellenzék ugyanis a napirend előtti hozzászólásokkal, a név szerinti szavazások tömegével, a jegyzőkönyvhitelesítési vitákkal és a véget nem érő beszédekkel megakadályozta a szavazást a véderőjavaslatról.

Alig akad ismert magyar politikus, akinek tettei, eszméi és egyénisége körül a szenvedélyek még életében olyan magasra csaptak volna, mint Tisza István esetében. Évtizedeken át rajongás és gyűlölet övezte. Sokakat felőrölt volna mindez. Tiszát azonban sem feltétlen hívei, sem ellenségei nem befolyásolhatták. Kivonta magát a szenvedélyek gyűrűjéből. Mindig a maga útját járta, amit küldetéstudata, eszméibe, tetteibe vetett hite, saját értékének tudata övezett. Elsősorban innen ered rideg zárkózottsága és egyben a terhesnek érzett népszerűség elhárítása is. Elképzelései valóra váltásáról még a legnehezebb helyzetekben sem mondott le. Erre fordította minden idejét, kivételes energiáját, jórészt lemondva politikustársai s a maga korábbi főúri szenvedélyeiről, a kártyáról, a vadászatról, a teniszről, a csillogó estélyekről. Tisza István azzal nőtt a vezető politikai körök figurái fölé, hogy felismerte az 1867-es belpolitikai rendszert fenyegető veszélyeket, végiggondolta a történelmi Magyarország és a dualista rendszer fenntartásának konzekvenciáit. Felfigyelt az erősödő szocialista és demokratikus mozgalmakra, az osztrák és a magyar uralkodó körök növekvő ellentéteire, észrevette a monarchia külpolitikai helyzetének megváltozását, gyengülését, a balkáni kis államok monarchiaellenes nemzeti mozgalmait. Látta a magyarországi nemzetiségi kérdés megoldatlanságát, nyugtalanította a merkantilizmus, a szabad gondolkodás térhódítása, a társadalom „szabadszervezeteinek" gyarapodása. Ilyen körülmények között aggasztották a vezető politikai körök ellentétei és az egységüket bontó felekezeti viták.

A századforduló táján azután hirtelen szakított jelentős s tegyük hozzá liberális tartalmú tudományos alkotó tevékenységével, társadalompolitikai reformelképzelései is szűkültek. Elsősorban a választójoggal, a véderőreform ügyével s az Ausztriával kapcsolatos közjogi kérdések kötötték le figyelmét, vagyis egyszeriben a napi politika terére lépett. Ezzel párhuzamosan felfogásában egyre nagyobb teret hódított a konzervativizmus. Határozottan szembefordult a választójog radikális kiszélesítésével és legfeljebb egyes mérsékelt szociális reformokra hajlott. Ugyanakkor elodázhatatlannak tartotta a véderőreform mielőbbi elfogadtatását. Szinte belevetette magát a politikai életbe, amelytől egyébként soha nem idegenkedett. A századforduló után már mindenféle kormányzati és parlamenti szerepkör betöltésére vállalkozott. Önmagát tartotta egyedül alkalmasnak a dualizmus felett kavargó viharfelhők elhárítására. Megoldandó feladatai közé sorolta az obstrukció letörését, a monarchia két állama közti harmónia helyreállítását, nagyhatalmi állásának megerősítését, a belső társadalmi és nemzeti-nemzetiségi béke és rend biztosítását.

1903. november 3-án első ízben kapott miniszterelnöki megbízást. A parlamenti többséget maga mögött tudva, nem riadt vissza az ellenzék megrendszabályozásától. A Szabadelvű Párt egysége azonban labilis volt, a benne levő különböző csoportok már-már szervezett formákat öltöttek. Tisza mindenesetre reménykedett többsége megőrzésében, bár világosan láthatta táborának gyengülését. Ennek méreteit azonban voltaképpen nem mérte fel reálisan. Ezért nem lehetett kétséges az „erős kéz" politikáját valló és vállaló Tisza, valamint a harcias erények csillogtatását kereső ellenzék látványos összeütközés-sorozata.

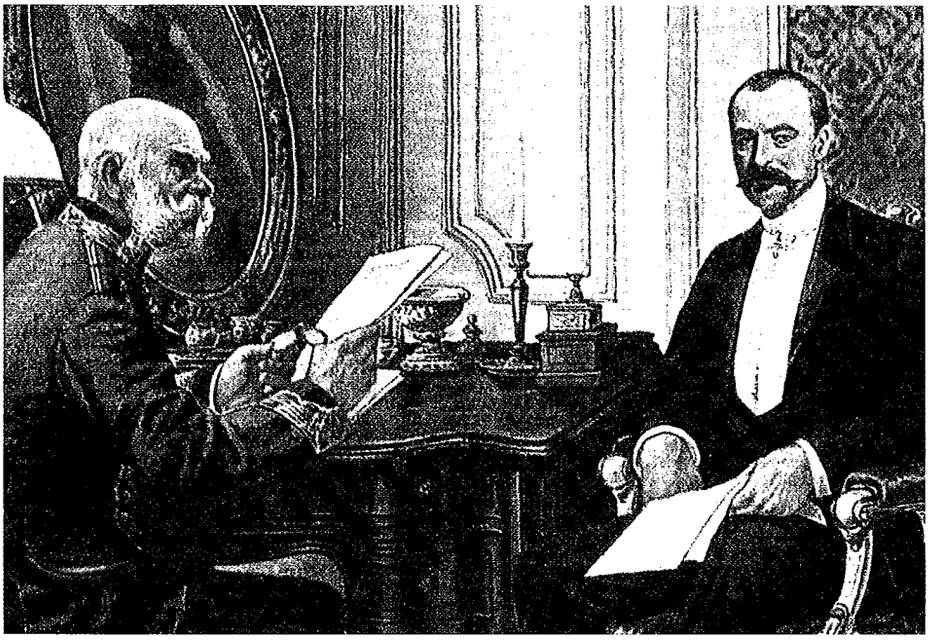

Ferenc József audiencián fogadja Tisza István miniszterelnököt, 1905 körül

A miniszterelnök 1904 nyarán kidolgozta házszabály-módosító tervezetét, amely a napirend előtti felszólalások, zárt ülések, név szerinti szavazások szűkítését, továbbá a beszédek idézetekkel való nyújtásának tilalmát tartalmazta. A tervezet tovább kívánta növelni az elnök jogkörét is. (A rendzavaró képviselők kiutasítása, a kizártak távoltartása az ülésekről, továbbá képviselőházi őrség szervezése az elnök számára.) A november 18-i ülés jórészt a technikai obstrukció jegyében telt el. A zárt ülés végeztével Tisza István így fejezte be beszédét: „Itt egy marad hátra: vagy sorsára bízni az országot, vagy véget vetni az egész komédiának." Amikor pedig az előre megbeszélt taktika szerint Perczel Dezső házelnök elővette zsebkendőjét, a szabadelvű párti többség felállt s az elnök ezzel a házszabály-reformjavaslatot elfogadottnak nyilvánította. Ezeket azonban már nem alkalmazták, mert 1905 januárjára kiírták az új képviselő-választásokat. A Szabadelvű Párt azonban vereséget szenvedett. Az ellenzék az általános titkos választójog, továbbá a nemzeti jelszavak hangoztatásával győzött. (Önálló vámterület, hadsereg, magyar nemzeti bank stb.) Az ellenzék győzelme Ferenc Józsefet megdöbben-

1906 április 11. Tisza István feloszlatja a Szabadelvű Pártot

1910 február 19. Megalakul a Nemzeti Munkapárt

1912 május 22. Tisza Istvánt választják meg a képviselőház elnökévé

1913 június 10. A király Tisza Istvánt bízza meg kormányalakítással

1914 június 28. Szarajevóban meggyilkolják Ferenc Ferdinánd trónörököst és feleségét

1916 november 21. Elhunyt Ferenc József

december 30. IV. Károly magyar királlyá koronázása

1917 április 28. IV. Károly Tisza István miniszterelnökhöz intézet kéziratával felszólítja a magyar kormányt, hogy terjesszen elő javaslatokat népjóléti intézkedésekről és a választójog kiterjesztéséről

május 23. Tisza István miniszterelnök és kormánya lemond, de június 15-ig hivatalban marad

1918 október 17. Tisza István a képviselőházban elismeri, hogy a központi hatalmak elvesztették a háborút

október 31. Tisza Istvánt ismeretlen fegyveresek budapesti lakásán agyonlövik

A DEBRECENI EGYETEM

Tisza István különösen nagy szerepet vállalt a debreceni tudományegyetem megalapításában. Több nagyváros már évtizedek óta versengett az egyetem alapítási jogáért és a vele járó állami támogatásért (Debrecen, Pozsony, Pécs, Szeged, Nagyvárad stb.). Tisza írta 1911. augusztus 8-án barátjának, az akkori kultuszminiszteri államtitkárnak, Balogh Jenőnek: „Azt hiszem ha keresztül tudjátok a két egyetem felállítását vinni, akkor Debrecent nem fenyegeti veszély. Megvallom azonban, hogy egy cseppet sem lepne meg, ha csak egyre kapnátok fedezetet. Akkor egész erővel actióba kell Debrecen mellett lépnünk." Ezzel az alföldi város meg is nyerte a versenyt. A miniszteri tanács 1911. november 21-én a debreceni és pozsonyi egyetem felállítását határozta el. A debreceni városi tanács, a Tiszántúli Református Egyházkerülettel karöltve, az új egyetem alapítási okmányába kezdetben belefoglalta a protestáns szellemű nevelés követelményét is. Tisza bizalmasa, Balogh Jenő 1911. július 21-i, Kovács József polgármesterhez írott levelében kifogásolta ezt a cikkelyt. „Az egyetemi oktatásnak – írta Balogh Jenő – legjellemzőbb ismérve és elválaszthatatlan alkatrésze a tanítás szabadsága, amely magában foglalja azt, hogy az egyetemi tanár előadásának irányát és tartalmát semmiféle cenzúrának alávetni nem lehet. Hogy félre ne érts, a magam részéről természetesen legmelegebben óhajtom, hogy egyetemeinken hazafias irányú tanítás folyjék, én mint protestáns ember, a tanítás protestáns keresztyén szellemét csak előnynek tarthatom, de ez az óhajom és meggyőződésem nem menthet fel annak az igazságnak kiemelésétől, hogy az egyetemi tantárgyak nagy tömegénél a legnagyobb nehézségbe ütközik annak megítélése, hogy mi egyezik meg igazán a protestantizmus szellemével? Különösen a jogi és természettudományi tárgyaknál ez a pont állandó, mindennapi összeütközésnek és a legkellemetlenebb szellemi harcoknak volna kétségtelen okozója." A debreceni polgármester 1911. augusztus 2-i válaszlevelében nem fogadta ugyan el a kultuszminiszteri államtitkár érveit – mert szerinte a protestáns szellem maga a tanszabadság és szabad vizsgálódás –, ennek ellenére bejelentette az alapítólevél módosítását.

Tisza István és Skerlecz Iván horvát bán Zágrábban, 1914. február

tette, Tisza Istvánt pedig valóságos sokkhatás érte. Az új helyzetben Tisza ifjabb Andrássy Gyula kinevezését javasolta, Ferenc József azonban elzárkózott az ellenzékhez csapódott Andrássy kinevezésétől, egy ideig Tiszát hagyta a miniszterelnöki székben. Majd 1905 júniusában parlamenten kívüli kormány alakult, Fejérváry Géza báró, a királyi testőrség parancsnokának vezetésével. A győztes koalíció a kormányt alkotmányellenesnek minősítette és vele szemben bizalmatlanságát hangoztatta. A megyék meghirdették vele szemben a „nemzeti ellenállást". Az udvar ugyanakkor megsemmisítette a koalíció határozatait és „intő szózatában" megfenyegette drasztikus eljárások igénybevételével. Bécsben felmerült Magyarország katonai megszállásának terve is. A látványos küzdelem végül a koalíció teljes behódolásával végződött. Fejérváryt a koalíciós kormány élén 1906 áprilisában Wekerle Sándor követte. Tisza István négy évre visszavonult geszti birtokára, miután pártját, a Szabadelvű Pártot feloszlatta. A koalíció szükségszerű felbomlása után 1910-ben a Nemzeti Munkapárt, a régi Szabadelvű Párt örököse került ismét hatalomra. Tiszát 1912. május 22-én házelnökké választották. 1912. június 4-én az ellenzéki képviselőket parlamenti őrség segítségével kivezettette a parlament ülésterméből és így könnyűszerrel megszavaztathatta a kormánypárttal a véderőreformot. Hasonló módon iktatták törvénybe még 1912-ben a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről és a hadigazdálkodásról szóló törvényeket.

A háborús előkészületek jegyében nyerte el 1913-ban másodízben a miniszterelnöki tisztséget. Újabb miniszterelnöksége azonban nem határkő az ő politikai pályáján, hiszen a korábbi munkapárti kormányok működésének folytatását jelenti a bel- és külpolitikában egyaránt. Felgyorsult a háborús felkészülés, és a kiegyezési rendszer liberális elemeinek kiiktatása a kormányzati, belpolitikai rendszerből. Módosították, csorbították az esküdtszékek hatáskörét, tovább korlátozták az egyesülési és a gyülekezési jogot, új sajtótörvény elfogadására is sor került, amely az 1848. évi liberális sajtótörvényt hatályon kívül helyezte. Lényegében bevezette a cenzúrát, növelte a felelősség körét, a terjesztést pedig szigorú feltételekhez kötötte. Az ellenzék tiltakozása közepette újra- és újrakezdte egyezkedő tárgyalásait is a magyarországi Román Nemzeti Párttal, anélkül hogy az egyezség megszületett volna. Mert a románok mindig több engedményt kértek ígéreteinél.

Az 1910 utáni jogszabályalkotás jellege, a nagyhatalmak közötti ellentétek felerősödése, az 1912–1913-ban zajló Balkán-háborúk, egyáltalán a közvetlen háborús veszély miatt ezért rendkívül ellentmondásosnak tűnik. Miként Tisza István tevékenysége is, hiszen ezek a körülmények mindenkinél jobban hatottak rá. Ezért egyfelől tovább

FERENC FERDINÁND FELESÉGE MEGGYILKOLÁSA

Budapesti, 1914. június 30.

Vasárnap délelőtt 11 órakor Szarajevo városában Ferenc Ferdinánd trónörökös és felesége, Hohenberg Zsófia hercegnő gyilkos merénylet áldozata lett. Egy gonosz kéz elvetemült cselekedete megfosztotta Ausztria-Magyarországot trónörökösétől, aki az uralkodás gondjaira nagy szeretettel, erős, férfias akarattal és nemes becsvággyal készült.

A rettenetes bűntény hatása alatt állunk s ebben a pillanatban még csak az irtózatos fájdalom markolását érezzük, a csapás elemi erővel nehezedik elménkre és szívünkre, a következményeket, amelyeket ez a szomorú, lesújtó esemény maga után von - mérlegelni még nem tudjuk.

De érezzük, hogy jönnie kell a megtorlásnak s ha valóban igaz az, hogy itt politikai gyilkosságról van szó, akkor erős karunk kíméletlen lesz mindenkivel szemben.

Két elvetemült szerb követte el a merényletet, bombával és pisztollyal. A bombákról megállapították, hogy a szerb hadsereg felszereléséből valók, a hitvány cselekedetet pedig a szerbek egy nemzeti ünnepén követték el. Mennyi összefüggésük van ezeknek a tényeknek a gyilkossággal, azt kíméletlenül fogja megállapítani a vizsgálat és kíméletlen lesz a megtorlás is, amely egy nagy birodalmat uralkodásra kijelölt trónörököstől fosztott meg s milliókat döntött gyászba.

Az egész birodalmat mélységes gyászba döntötte a szomorú eset, fájlaljuk a nagyra hivatott trónörökös elmúlását s teteme felett aggodalommal szemléljük azokat a hullámokat, amelyek körülcsapdosnak s amelyeknek áldozata lett Ferenc Ferdinánd.

Forrás: Új Lap, 1914. június 30.

Tisza István választási beszédet tart Sopronban, 1910. április

folytatódik az ipar, a kereskedelem és közlekedés fejlesztése, a mezőgazdaság modernizálása, az infrastruktúra bővítése, a büntetőjog és az egyetemfejlesztés, másfelől azonban felgyorsul a hadigépezet, a hadiipar fejlesztése s a nemzeti egység biztosításának jegyében a belpolitikai rendszer egyes elemeinek csorbítása, liberális elemeinek megnyirbálása.

Amíg azonban Tisza egyértelműen elítélte a felekezeti túlkapásokat, a vallás szerepét nagyon is fontosnak tartotta fő célkitűzései biztosításában, a monarchia fenntartásában s a belső rendjének megőrzésében. A Dunántúli Református Egyházkerület főgondnokaként ennek jegyében vett részt annak közgyűlésein. Elítélte a társadalom demokratikus, szabadgondolkodó szervezeteit, óvott ugyanakkor ezek brutális felszámolásától. Szerinte a szabadkőművességen belül jelentkező veszélyes tendenciákat nem lehet egyedül adminisztratív rendszabályokkal megfékezni.

Ferenc Ferdinánd és feleségének 1914. június 28-ai meggyilkolása után a hadvezetés – a némettel egyetértésben – elérkezettnek látta az időt a Szerbia elleni leszámolásra. Tisza azonban kezdetben ellenezte a háborút. A merénylet idején Geszten tartózkodott. A hírre azonnal a fővárosba, majd Bécsbe utazott. Korábbi nyilatkozataihoz hasonlóan a sikeres háború előfeltételének az új, kedvezőbb balkáni konstelláció kialakítását tekintette. Máskülönben elkerülhetetlenné válik a háború kiszélesedése, és lehetetlenné válik Oroszország távoltartása a balkáni fegyveres konfliktustól. A román támadás lehetősége is aggasztotta.

Diplomáciai hadviselést kell folytatni, s ha ez nem jár eredménnyel, akkor a nyugat számára világossá lehet tenni, hogy jogos, szükséges a háború. Szerbiával szemben kimért, de nem fenyegető tónust szükséges alkalmazni. Ez a siker egyik, fontos záloga. Amikor azonban kísérletei sikertelenül végződtek, válaszút elé került. Csatlakozhatott Ferenc József elhatározásához vagy lemondhatott a miniszterelnökségről. S miután Tisza mindenféle fenntartás nélkül vállalta a kiegyezés teljes rendszerét, s különben sem volt eleve idegen tőle Szerbia megrendszabályozásának igénye, a nagy délszláv állam létrehozásának megakadályozása, logikusnak tűnik, hogy a háborút vállalta annak valamennyi következ-

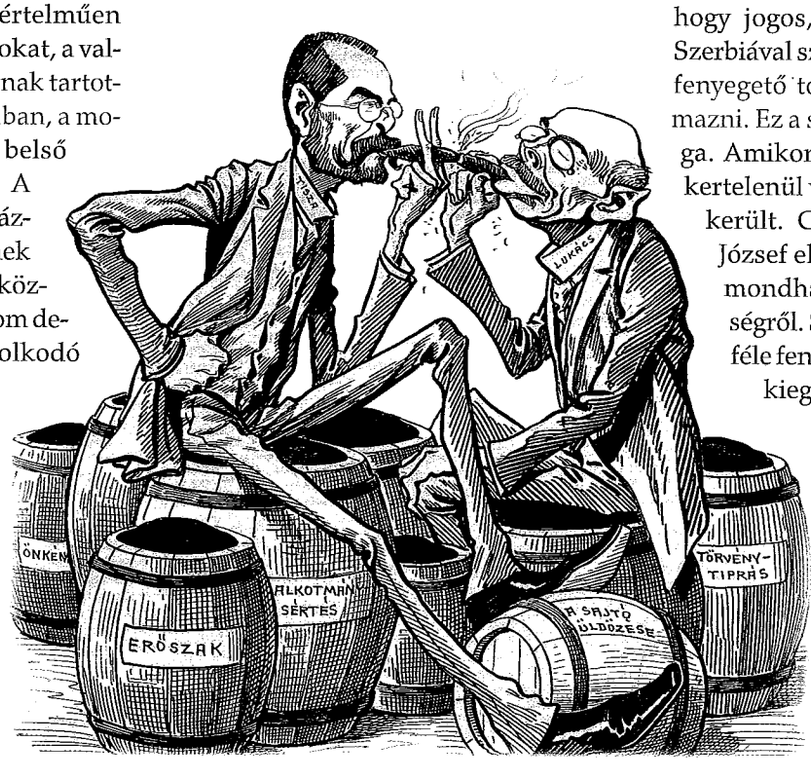

Karikatúra Tisza Istvánról és Lukács Lászlóról, 1913

Tisza István a pasaréti lövészárok-kiállításon, megtekinti a futóárkot, 1915. augusztus

ményével együtt. A július 14-ei közös minisztertanácson már feladta korábbi különvéleményét.

A háború kitörése után korábbi politikai mozgástere összeszűkült, pályaíve megtört, személyisége a monarchia hadvezetésének árnyékába került. S ha bírálta is annak egyes ballépéseit, vagy saját hadászati javaslataival rukkolt elő – meghallgatásra is alig talált a zárt világú, bécsi felső tiszti vezetés körében. Lehetőségei jócskán leszűkültek, hiszen a háborúban mégiscsak a hadsereg a döntő szó. A dualizmus adott rendszerében pedig a hadsereg irányítása, vezetése a közös hadvezetésben összpontosult. Magyar miniszterelnökként gyakran csak másod- vagy harmadkézből értesült a hadiszerencséről, majd az egyre gyakoribbá váló csatavesztésekről.

Tisza István IV. Károly koronázásán, 1916. december 30.

A háború kitörésekor az Osztrák–Magyar Monarchia népei, nemzetiségei jobbára – legalábbis nyíltan – elfogadták az adott államalakulatot, nem törekedtek az elszakadásra, illetőleg az anyaországaikhoz való csatlakozásra. Legfeljebb a birodalmon belüli nagyobb méltóságuk, politikai és kulturális jogaik kiszélesítését tekintették feladatuknak. A nyugati nagyhatalmak pedig – Anglia és Franciaország – Oroszországgal szemben kezdetben határozottan igényelték a közép-kelet-európai „ütköző" nagyhatalom fennmaradását. A villámháborús terv kudarca, továbbá a szerb és az orosz frontgyőzelmek után azonban a monarchia nemzetiségei körében felerősödött a nemzeti eszme, s kialakultak azok a politikai csoportok, amelyek már az ő vezetésük alatt új államalakulatok megalkotására törekedtek. Közéjük tartoztak a különféle alakzatú önálló délszláv államok létrehozásának tervei, amelyek elsősorban a nagyhorvát, illetve a Szerbia központú – a szerbeket, horvátokat, szlovéneket, bosnyákokat is magában foglaló – nagy délszláv állam létrehozásában öltöttek testet. A nagyhorvát állam gondolata nem tekinthető új keletűnek, hiszen az Osztrák–Magyar Monarchia trialista átalakításának formájában már a 19. században feltűnt, s egyes osztrák vezető politikusi körök – benne a trónörökös, Ferenc Ferdinánd – támogatását is elnyerte.

1915 júliusában megalakult a cseh emigráció Svájcban, Thomas Masaryk és Eduard Beneš mellett a szlovák Milan Rastislav Štefanik is tagja lett. 1916 végétől pedig a Birodalmi Tanács (Reichsrat) nemzetiségi képviselői immár önálló, új szervezeteket hoztak létre. Így született meg a Cseh Szövetség, illetve a szlovén képviselők vezetésével a Jugoszláv Klub. Igaz, saját emigrációjuktól eltérően a csehszlovák és a délszláv államot még a monarchia kereteiben, annak föderalista átalakításával kívánták életre hívni.

A magyarországi románok nemzeti követelései a háború kitörése után jelentősen bővültek, majd Románia hadba-

TISZA ISTVÁN MEGGYILKOLÁSA

Életének végzetes utolsó napján, 1918. október 31-én feleségével, gyér házi személyzetével a Hermina úti Róheim-villában tartózkodott. A villa csendjét újra és újra katonai autók zaja szakította meg. Délután öt és fél hat között két vászonponyvás katonai teherautó állt meg a Róheim-villa közvetlen közelében. Az autókból kilépő fegyveresek oly gyorsan és szinte óramű-pontossággal cselekedtek, hogy kizárhatjuk a véletlenszerűséget, vagyis a különböző fegyvernemek uniformisait viselő katonák nyilvánvalóan részletekbe menő, kidolgozott programmal érkeztek. Négyen csőre töltött fegyverrel a lakásba indultak, majd eldördültek a lövések. Közülük kettő halálos volt. Utolsó szavai ezek voltak: „Ennek így kellett történnie." Az érkező orvos már csak a bekövetkezett halált állapította meg.

lépését követően már nemigen rejtették véka alá valóságos célkitűzéseiket, csatlakozási vágyukat Romániához.

1917–1918-ban hasonló folyamatok zajlottak le a többi monarchiabeli nemzet, nemzetiség esetében is. A csehek és a szlovákok körében tért hódított az emigrációjukban már kikristályosodott tendencia, a monarchiától független Csehszlovákia létrehozásának követelése. A délszlávok körében a nagyhorvát, illetve a Belgrád központú nagy államalakulat terve egy ideig még egymás mellett élt ugyan, de a nagyhatalmi politika által is befolyásolva az utóbbi tendencia egyre nagyobb teret nyert. Anglia és Franciaország mellé ugyanis felzárkózott az Amerikai Egyesült Államok is, és az Osztrák–Magyar Monarchia fenntartásának szándéka helyett az új államok megalkotásának hívévé vált.

1916. november 21-én, 68 évi uralkodás után, 86 éves korában elhunyt Ferenc József. A trónörökös, Károly Ferenc József 29 éves korában elfoglalhatta a trónt. A koronázásra 1916. december 30-án került sor.

Hamarosan kitűnt, hogy Tisza hiú ábrándokat táplált, amikor IV. Károly feltétlen támogatásában reménykedett. Az elhúzódó háború s annak súlyos következményei sem késztették korábbi nézeteinek felülvizsgálatára. Pártját, politikáját változatlanul legyőzhetetlennek tartotta. Pedig tudott a parlamenti ellenzék vezetőinek alig titkolt kísérleteiről. IV. Károly ugyanis audienciákon fogadta őket, s már 1917 januárjában felmerült Tisza eltávolítása a miniszterelnöki tisztségből. S miután a választójog ügyében nem találták meg a modus vivendit, Tisza 1917. június közepén távozásra kényszerült. Csak 1918. október 17-én ismerte be a parlamentben a háború elvesztését, arra azonban nem gondolt, hogy a vereség egyben az Osztrák–Magyar Monarchia szétesését s az adott magyarországi belpolitikai rendszer, a „nemzetfenntartó erők" vereségét s a polgári demokratikus forradalom győzelmét is előrevetíti. Az október végi napokban is operettfiguráknak nevezte a forradalom előkészítőit és résztvevőit. Szétverésükre is vállalkozott volna. Holott politikustársai már korábban is a kompromisszumok útját keresték. A háború szenvedéseinek összes vádja így Tiszára hullt.

Tisza István politikusi pályája, közéleti szereplése mindvégig a zenit és a mélypontok között telt. Jobb sorsa időnként magasba röpítette, majd lelökte onnan s alászállt a poklokra. Életének utolsó napján is ezt az utat járta.

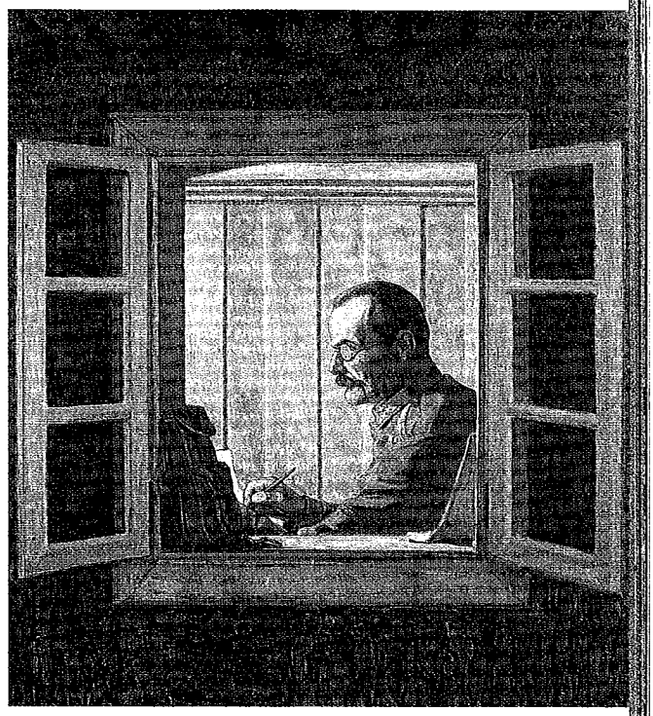

Tisza István a harctéren

1918. október 31-én reggel még tele energiával, tettvággyal a forradalom leverésére vállalkozott, délután a fegyveresek láttán eldobta pisztolyát. A Hermina úti Róheim-villában eldördültek a máig ismeretlen katonák fegyverei. Holttestét november 3-án helyezték el a geszti családi kriptában.

Tisza István halála

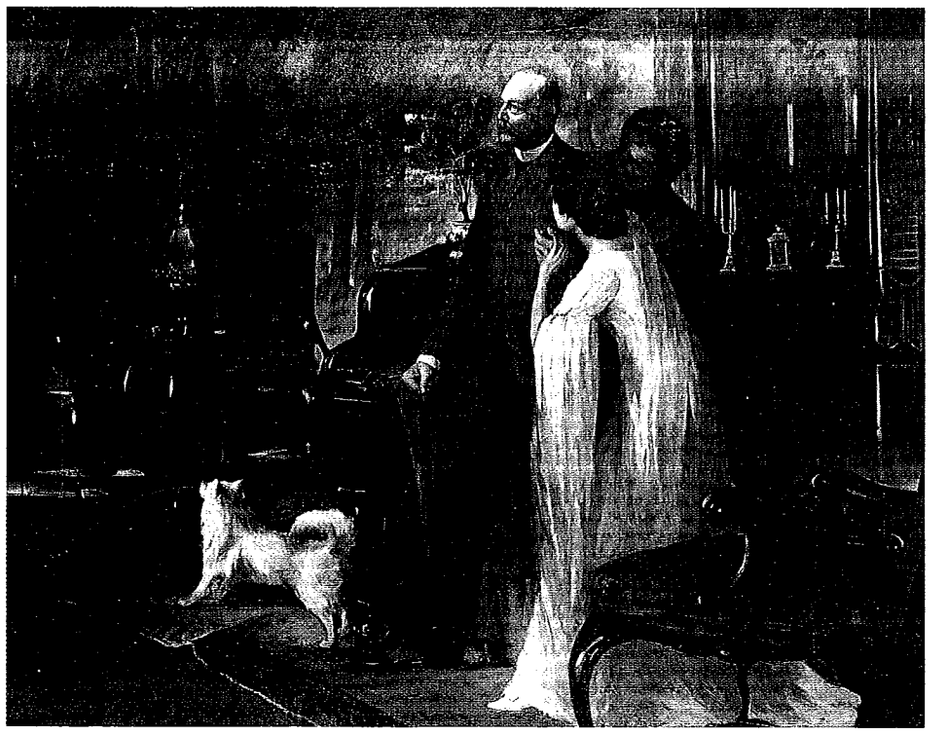

FEJÉRVÁRY GÉZA BÁRÓ

Az uralkodó, felségjogaival élve – súlyosan megsértve a parlamentarizmus íratlan szabályait – egyik hűséges, parlamenten kívüli, párt nélküli magyarországi bizalmasára, a legtöbb kitüntetéssel elhalmozott, a kiegyezés változatlan fenntartásához ragaszkodó magas rangú katonatisztre, Fejérváry Géza báróra ruházta a miniszterelnökséget.

A csehországi Josefstadtban született 1833. március 5-én. Apja a hadseregben az altábornagyi rangot is megszerezte. Fejérváry Géza a bécsújhelyi katonai akadémián végzett, s hadnagyi rangot kapott. Tiszti karrierje gyorsan ívelt felfelé. 1859-ben kapitánynyá léptették elő. Részt vett az olasz, francia háborúban. 1865-ben őrnagy és Ferenc József szárnysegédje lett. 1868-ban alezredes a közös hadseregben, majd átment a honvédség kötelékébe, ahol államtitkárrá nevezték ki, később miniszter. Ő kapta Magyarországon az uralkodótól a legtöbb kitüntetést és címet: bárói rangot, valóságos belső titkos tanácsosi címet, a Szent István-rend mindhárom fokozatát. A katonai Mária Terézia-rend lovagkeresztjének briliánsokkal ékesített kitüntetését is elnyerte. Több évig a rend kancellári tisztségét is betöltötte, majd a királyi testőrség parancsnoka lett.

Fejérváry Géza, 1906

A Szabadelvű Párt három évtizedes kormányzását követő választási bukása és az 1905–1906. évi kormányzati válság az Osztrák–Magyar Monarchia egész területén nagy feltűnést keltett. A magyar parlamentarizmus korábbi történetében egyébként ez az első és egyetlen esemény, amikor az ellenzék győzelmet aratott a kormánypárttal szemben.

Az 1905. évi januári országgyűlési képviselő-választások eredményeként – a polgári parlamentarizmus elvei szerint – a győztes ellenzéknek kellett volna kormányra kerülnie. Csakhogy az uralkodó, felségjogaival élve nem lépett erre az útra. Fél évig még a kisebbségbe került Tisza István által vezetett Szabadelvű Pártot hagyta kormányon, majd egyik hűséges, parlamenten kívüli, párt nélküli magyarországi bizalmasára, a legtöbb kitüntetéssel elhalmozott, a kiegyezés változatlan fenntartásához ragaszkodó magas rangú katonatisztre, Fejérváry Géza báróra ruházta a miniszterelnökséget. Fejérváry kormányának tagjai nem szereztek képviselői mandátumot. Közülük a legismertebb Kristóffy József belügyminiszter volt, akiben izzott a szereplési, hatalmi ambíció, a becsvágy. Kacérkodott a nemzetiségek, a Szociáldemokrata Párt és a paraszti irányzatok megnyerésével, közel került Ferenc Ferdinánd Belvedere-köréhez.

A kormány rövid létezésének két szakasza válik el egymástól. Az elsőben Tisza közvetlen útmutatásai a meghatározóak. A Fejérváry-kormány kezdetben elsősorban a korona és az új parlamenti többség közötti ellentétek feloldását, vagyis a közvetítő szerepét vállalta. A remélt siker azonban elmaradt. Fejérváry 1905. szeptember 12-én lemondott, de megbízást kapott az ügyek további vezetésére, majd október 18-án másodszor is megkapta miniszterelnöki kinevezését.

Ezzel kormányzatának új, második szakasza kezdődött. Ebben már túllépett kezdeti közvetítői szerepkörén, és kísérletet tett saját pártja, a Haladó Párt megalakítására, a parlamenti többség megszerzésére, akár új választások kiírása útján is. Programjának középpontjába a Kristóffy által szorgalmazott választójogi reform került, de kilátásba helyezte a már korábban kiküldött „kilences bizottság" mérsékelt katonai-nemzeti javaslatainak elfogadását is. A vámszövetség felmondásának a koalíciós programját azonban kategorikusan

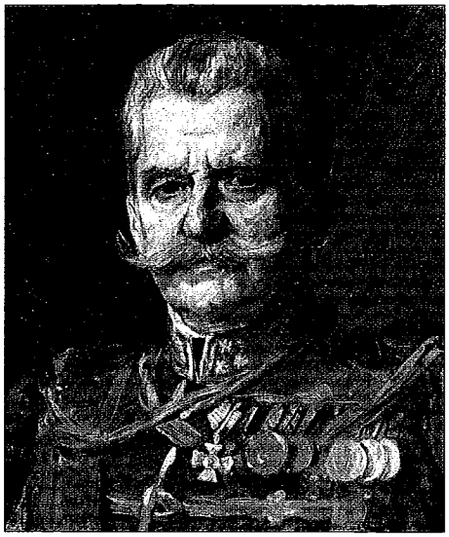

Fejérváry Géza

1905
1906

1905. JÚNIUS 18.
1906. ÁPRILIS 8.

elvetette. Ígérte továbbá a mezőgazdaság és az ipar állami támogatását, széles körű szociálpolitikát, a városok segítését stb. Az új parlamenti többség azonban szembeszállt a Fejérváry-kormány új, a maga hatalmának alkotmányos kialakítására irányuló programjával. A megyékben „alkotmányvédő bizottságok" alakultak, felerősödött a „nemzeti ellenállás". A képviselőházi többség a kormányt alkotmányellenesnek minősítette és vele szemben bizalmatlanságát fejezte ki.

A Fejérváry-kormány kinevezése ugyanakkor az udvar részéről csak az első jelentősebb lépést jelentette a koalíció megpuhításához. A megyei ellenállás megindulása után a kormány megsemmisítette a megyék határozatait.

1906. február 17-én Nyíry Sándor a király teljhatalmú katonai képviselőjeként fegyveres erővel megszállta a képviselőházat, majd március 16-án feloszlatta a koalíció vezérlő bizottságát s királyi biztosokat nevezett ki a megyék élére. A koalíció lassú visszavonulását mutatja, hogy ezek az intézkedések minden bonyodalom, ellenállás nélkül valósultak meg.

Április 4-én Fejérváry és Kossuth Ferenc között megegyezés jött létre, amelyet a koalíció vezetői április 5-én elfogadtak. Ezzel megnyílt útjuk a kormányrúd felé. Megoldódott ezzel az uralkodó osztályok 1905–1906-os kormányzati válsága, mégpedig az udvar elképzelései szerint.

S hogyha végül összegezzük az 1905–1906. évi politikai válság legfontosabb ismérveit, akkor megállapíthatjuk, hogy egyszeriben tovatűnt a Széll Kálmán által összetákolt egység a hatalmi élet csúcsain. Közülük számosan, köztük Széll Kálmán, Darányi Ignác is az ellenzékhez sodródott. Holott azóta csak néhány év telt el s a gazdaság fejlődése azóta sem torpant meg. Most azonban az eleve korlátozott magyar alkotmányosság, benne a polgári parlamentarizmus súlyosan megbillent, egyáltalán további léte forgott kockán. Az ellentétek a politikai, társadalmi élet szinte valamennyi területére kiterjeszkedtek. A monarchia vezető köreiben először merült fel komolyan az abszolutizmus magyarországi bevezetésének terve, az ország katonai megszállása útján. A kormányzat és a parlament között áthidalhatatlan ellentét feszült, köztük ilyen szakadék még soha nem tátongott. Miként a területi önkormányzatok politikai-ellenzéki tevékenysége is egyedülállónak bizonyult. Még ha az „alkotmányvédő" mozgalomba sok teátrális elem is került.

Vagyis 1905–1906-ban nemcsak a kiegyezés közjogi rendszere roppant meg, hanem hozzá új jelenségek is tapadtak, s ezek a későbbiekben újra és újra felszínre törtek. Mindezt még akkor is állíthatjuk, ha a Bécs és kormány elleni küzdelem sok belső ellentmondást is magában rejtett. Így születhetett meg az 1906. évi „áprilisi paktum" is.

Fejérváry Géza 1914. április 25-én, Bécsben halt meg.

március 5-én született a csehországi Josefstadtban — **1833**

A hadseregben kapitánnyá léptetik elő — **1859**

Alezredesi rangfokozatot kap — **1868**

június 18. Az uralkodó kinevezi Fejérváry Gézát miniszterelnöknek — **1905**

szeptember 12. Fejérváry Géza lemond miniszterelnöki tisztéről, de megbízást kap az ügyek további intézésére

október 18. Fejérváry Gézát ismét megbízza az uralkodó kormányalakítással

október 29. Fejérváry Géza bejelenti az új kormánypárt, a Haladó Párt megalakulását

április 8. A király felmenti Fejérváry Géza miniszterelnököt és kormányát — **1906**

április 25-én hunyt el Bécsben — **1914**

LUKÁCS LÁSZLÓ

Miniszterelnökségét inkább a Szabadelvű Pártból alakult új párt vezető rétegéhez kötődő feltétlen hűségének köszönhette. Tisza Istvánt kitűnő kormányosnak tartotta, akire nyugodt lelkiismerettel rábízhatja az ország sorsát.

Az Alsó-Fehér vármegyei Zalatnán született 1850. november 24-én. Gimnáziumi tanulmányait Kolozsvárott végezte, Ausztriában, Németországban, Belgiumban, Franciaországban jogtudományi tanulmányokat folytatott. 1874-ben kinevezték a győri Jogakadémia tanárává. 1877-ben átvette apja bányaműveinek irányítását. 1878-ban választották első ízben országgyűlési képviselővé, szabadelvű párti programmal. 1887-ben került a Pénzügyminisztériumba, tanácsosi beosztásban. Különösképpen az Ausztriával való gazdasági viszony, a vámszövetség megújítása terén munkálkodott. Szerepe volt abban is, hogy a bankkérdésben létrejött a teljesen egyenlő viszony Ausztria és Magyarország között. A korábbi kormányokban több ízben betöltötte a pénzügyminiszteri tárcát. Megkapta az udvartól a vaskorona rend első osztályát, a Lipót-rend, majd 1912-ben a Szent István-rend nagykeresztjét.

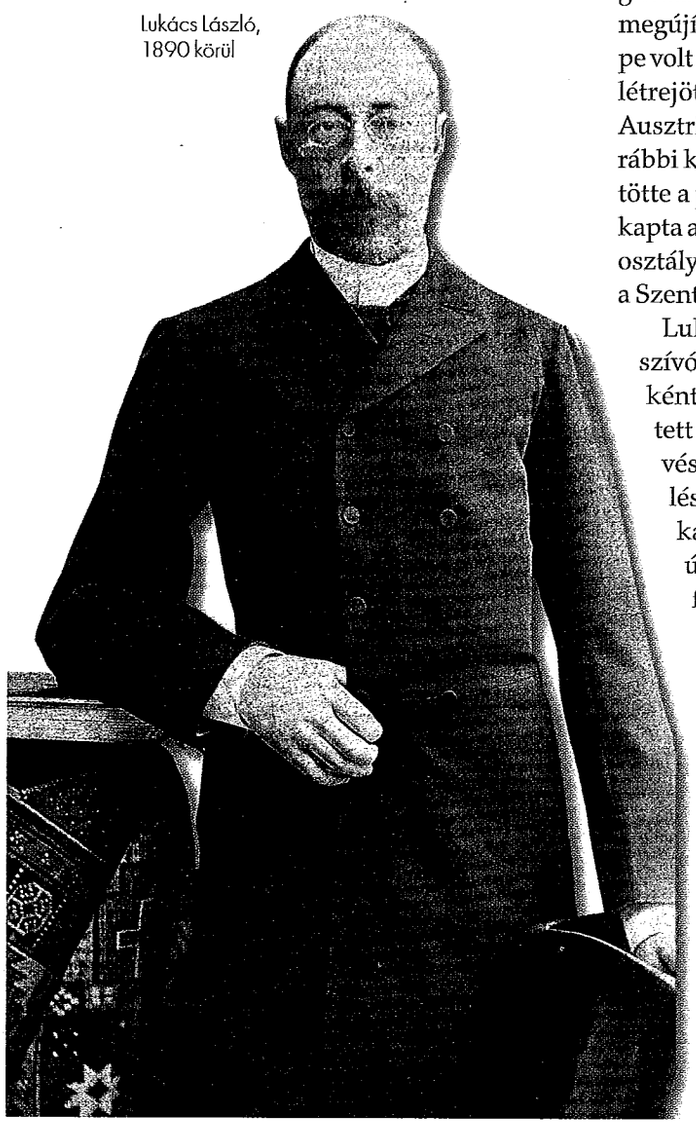

Lukács László, 1890 körül

Lukács Lászlót olyan kivételesen szívós munkabíró adminisztrátorként jellemezhetjük, aki kiválóan értett ugyan a pénzügyekhez is, de kevés kormányzati-politikai elképzeléssel bírt. Miniszterelnökségét inkább a Szabadelvű Pártból alakult új párt vezető rétegéhez kötődő feltétlen hűségének köszönhette. Tisza Istvánt kitűnő kormányosnak tartotta, akire nyugodt lelkiismerettel rábízhatja az ország sorsát. Útmutatásait vakon követte, egyetlen számottevő esetről sem tudunk, amelyben ellenvéleményét vagy akár csak fenntartásait is megfogalmazta volna. Még a tettei feletti belső meditációhoz sem jutott el. Több elődjével ellentétben, semminemű kísérletet sem tett a már korábban megfogalmazódott magyar nemzeti jelszavak feleleventésére (magyar ezredek a közös hadseregben, nemzeti zászló, jelvények, vezérleti, vezényleti nyelv stb.). Mindezek alapján mindenféle önállóságot nélkülöző, szürke figuraként tarthatjuk számon a magyar miniszterelnökök sorában, aki azonban vaskövetkezetességgel hajtotta végre az általa bálványként tisztelt Tisza terveit, kormányzati elképzeléseit. Sőt több, a miniszterelnök hatáskörébe tartozó, rendkívül fontos kérdés közvetlen irányítását, vezetését is átengedte neki. Idetartozik például az ellenzéki obstrukció le-

AZ ÚJ VÁLASZTÓJOGI TÖRVÉNY

Lukács László miniszterelnök – mint belügyminiszter – 1912. december 31-én beterjeszti a képviselőházban választójogi törvényjavaslatát. 1913. március 8-án elfogadják az 1913. évi XIV. törvénycikket az országgyűlési képviselők választásáról. A király 1913. április 30-án szentesíti a törvényt. Az új választójogi törvény bevezette a műveltségi cenzust: a középiskolai végzettséggel rendelkező férfiak 24., mások 30. életévük betöltése után nyerhettek szavazati jogot. A hat elemit végzettekre csak akkor vonatkozott ez, ha adófizetők vagy önálló iparosok, kereskedők vagy állásban levő magánalkalmazottak, illetőleg szellemi munkát végző munkások voltak, továbbá akik katona vagy csendőri szolgálatban altiszti rangot értek el. A titkos szavazást csak Budapesten, Fiume városában és kerületében, valamint a törvényhatósági jogú városokban engedélyezték. A választókerületek számát 413-ban határozták meg.

Lukács László

1912
1913

1912. ÁPRILIS 22.
1913. JÚNIUS 10.

törésének előkészítése és végrehajtása, valamint a nemzetiségi kérdés megítélése és kezelése, főként a Román Nemzeti Párttal folytatott egyezkedő, kormányzati szintű tárgyalásainak sorozata. Tiszát 1912. május 22-én a képviselőház elnökévé választották, június 4-én a parlamenti őrség segítségével kivezettette az ülésteremből a renitenskedő ellenzéki képviselőket, és elfogadtatta a véderő-fejlesztési programot. Hasonló módszerekkel szavaztatta meg az ún. csonka parlamenttel a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről és a hadiszolgáltatásokról szóló törvényjavaslatokat. Tovább szűkítették az egyesülési és gyülekezési jogot. A választójogi kérdés már egy évtizede a belpolitika homlokterében állt, hiszen a századforduló után a Szociáldemokrata Párt mellett az ellenzéki pártok programjaiban is egyre jelentősebb szerepet kapott. A kormányok az általános, egyenlő, titkos választójog elhárításának jegyében dolgozták ki törvényjavaslataikat.

„Mi nem indulunk idegen államok után – mondotta Lukács László 1913. újévi beszédében –, mi a saját viszonyainkat vesszük figyelembe és nem megyünk jelszavak után, amelyeknek nincs értelmük, vagy pedig hátrányos értelmük van."

Az ellenzék természetesen nemcsak Tiszát, hanem Lukácsot is támadta. Megbuktatásához az ún. Désy–Lukács-per adta a lehetőséget.

Lukács László 1932. február 23-án, Budapesten halt meg.

Hazai Samu, Khuen-Héderváry Károly és Lukács László a Nyugati pályaudvaron az országgyűlés megnyitására érkező királyt várja, 1910. július

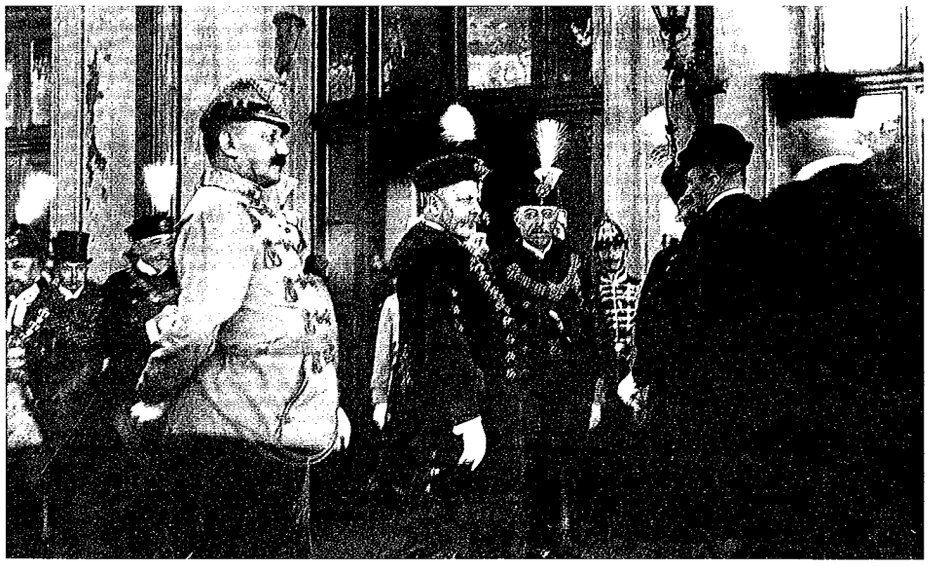

november 24-én született az Alsó-Fehér vármegyei Zalatnán — **1850**

A győri Jogakadémia tanárává nevezik ki — **1874**

augusztus 5 – 14. Országgyűlési képviselővé választják — **1878**

A Pénzügyminisztérium tanácsosává nevezik ki — **1887**

december 23. Az uralkodó Lukács Lászlót bízza meg kormányalakítással, de kísérlete sikertelen — **1909**

január 4. Az uralkodó ismét Lukács Lászlót nevezi ki miniszterelnöknek, de január 11-én megbízását visszaadja — **1910**

április 22. A Lukács-kormány megalakulása — **1912**

július 25. A király szentesíti a polgári perrendtartás életbe lépéséről szóló 1912. évi 54. törvénycikket

december 31. Lukács László mint belügyminiszter beterjeszti a képviselőházban választójogi törvényjavaslatát

április 30. A király szentesíti az 1913. évi 14. törvénycikket az országgyűlési képviselő-választásokról — **1913**

június 4. Lukács László miniszterelnök és kormánya lemond, de felmentését csak június 10-én kapja meg — **1914**

február 23-án, Budapesten halt meg — **1932**

ESTERHÁZY MÓRIC GRÓF

A politikai vezetési tapasztalatokkal nem rendelkező miniszterelnök – aki egyébként nehezen szánta rá magát e tisztség vállalására – az Osztrák–Magyar Monarchia kritikussá váló helyzetében nem tudta a felgyülemlett feszültségeket feloldani.

Az ekkor 36 esztendős gróf miniszterelnöki kinevezése több tényező váratlan és véletlen összetalálkozásának következménye. A fiatal és a magyarországi belpolitikai, valamint a külpolitikai kérdésekben sem kellőképpen tájékozott új uralkodó, IV. Károly magyar király ugyanis elszánta magát Tisza menesztésére, de az új magyar miniszterelnök személyére vonatkozóan semmiféle elgondolása nem volt. Ezért a magyar politikusok egész sorával tárgyalt a kibontakozás lehetőségeiről. Az emlékiratok tanúsága szerint számos elképzelés született ugyan, ám a velük szemben álló érvek is szinte azon nyomban megfogalmazódtak. A munkapártiak eleve nem jöhettek komolyan szóba, de a vegyes összetételű ellenzék sem jutott egyezségre. Az alkotmánypártiak ugyanis ellenezték a két függetlenségi párt jelöltjeit, míg az utóbbiak egymással is vitázva a maguk emberének kinevezését ajánlották. IV. Károly az akkori két szélsőség, Tisza István és Károlyi Mihály között, tehát az Andrássy vezette Alkotmánypártban, illetve Apponyi Függetlenségi Pártjában kereste az új miniszterelnököt. Andrássy és Wekerle került előtérbe. Az udvar azonban nem felejtette el Andrássy nemzeti jelszavakra, elsősorban a hadseregre építő korábbi ellenzéki múltját, Wekerle pedig IV. Károly szerint túl sok fordulatot tett már, ezért kiszámíthatatlannak ítélte. Így esett a választása az Alkotmánypárthoz tartozó, de a monarchia érdekeit soha nem sértő, a napi politikai harcoktól távol maradó, kevésbé ismert Esterházy Móric grófra. Mindez jelezte a helyzet bizonytalanságát, tükrözte az új uralkodó lázas, de bizonytalan útkeresését. A megnyerő modorú, az elkerülhetetlennek vélt szociális reformokra, elsősorban a választójog kiszélesítésére hajló Esterházy Móric ugyanakkor azokkal az alapfeltételekkel is rendelkezett, amelyek a kormányelnöki kinevezéseknél hagyományosnak tekinthetők. (Az Osztrák–Magyar Monarchia fenntartása, az udvar iránti hűség és az adott társadalmi rendszer alapjainak elfogadása.)

Ő maga is gyorsan belátta az alkotmányos kormányzás lehetetlenségét, hiszen a nemzeti munkapárti parlamenti többség könnyedén zátonyra futtathatta a kormány törvényjavaslatait. Új választások kiírására pedig a háború idején nem nyílt lehetőség. Az 1913. évi választási törvény különben sem volt alkalmas valamiféle gyökeresen új össze-

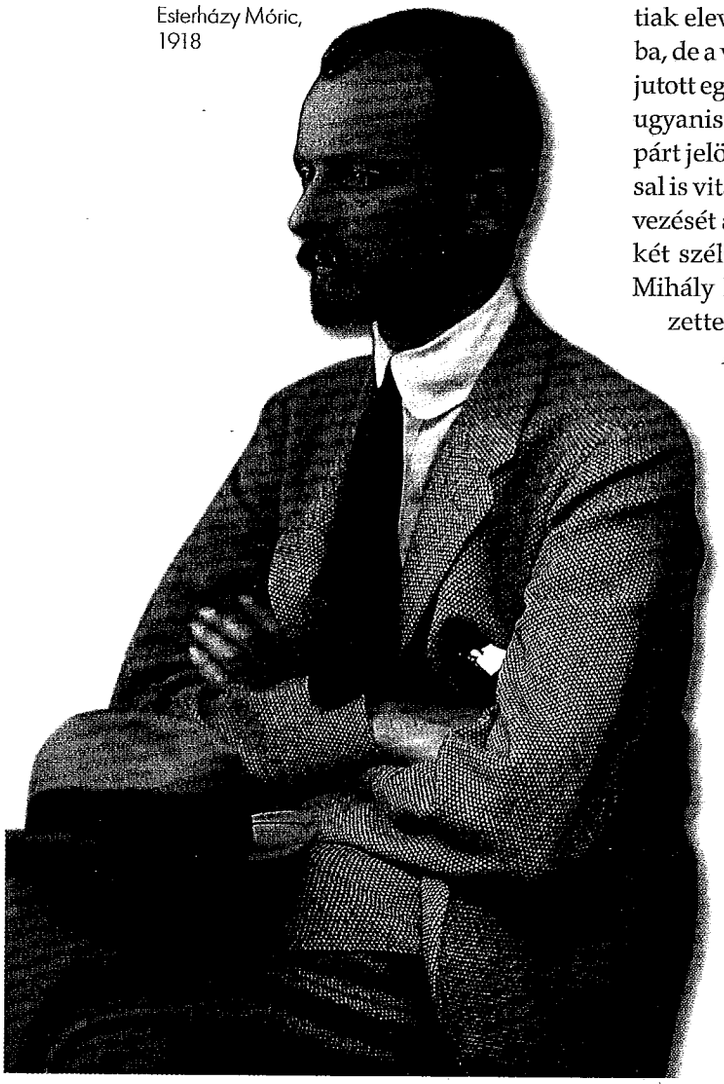

Esterházy Móric, 1918

VÁLASZTÓJOGI BLOKK

1917. június 6-án alakult meg, amelyben a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a baloldali ellenzék – a Károlyi-párt, a polgári radikálisok és Vázsonyi Vilmos pártja – vettek részt. A Blokkhoz csatlakozott a keresztényszocialista Giesswein Sándor is. A Blokk elnöke Károlyi Mihály lett, alelnöke Vázsonyi Vilmos és Garbai Sándor. A Blokk programjába vette az általános, egyenlő és titkos választójog kivívását, a hódítás és hadisarc nélküli békét, ennek biztosításához nemzetközi intézmények felállítását, valamint a hadügy és külügy vezetésének demokratizálását. A Választójogi Blokk volt az első olyan szervezet, amely összefogta a demokratikus polgári irányzatok képviselőit és pártjait, valamint a szociáldemokrata pártot.

Esterházy Móric, 1917

1917

1917. JÚNIUS 15.
1917. AUGUSZTUS 23.

tételű képviselőház megalkotására. Észlelte ugyanakkor a parlamenten kívüli erők feltűnő és gyors erősödését, radikális társadalmi és politikai követeléseit, amelyek azonban szintén idegenek voltak tőle. 1917 nyarán létrejött a Választójogi Blokk, s a demokratikus követeléseket tűzte zászlajára. Tömegbefolyása feltartóztathatatlanul erősödött. 1917. július 20-án pedig Nikola Pasić szerb miniszterelnök és Ante Trumbić horvát politikus aláírták a korfui egyezményt, amely a szerb–horvát–szlovén állam megteremtését, létrehozását tartalmazta. Esterházy azonban óvakodott attól, hogy a hatalom erejét szegezze velük szembe. Helyzetét, miniszterelnöki pozícióját, vállalt céljának komolyságát ilyen körülmények között kilátástalannak tartva már augusztus 20-án – a kortársak szerint fizikailag és lelkileg összetörve – lemondott hivataláról.

Véget vetett ezzel kínzó gondjainak, a több irányból rázúduló támadásoknak. Csupán egyetlen törvényerőre emelkedett alkotását emelhetjük ki, az 1917. évi 11. törvénycikket, amely a háborúból a békére való átmenettel kapcsolatos feladatok ellátására négy tárca nélküli minisztérium megszervezését tette lehetővé. Közülük három (választójogi, népjóléti és munkaügyi minisztérium) vezetői székét még kormánya idején betöltötték.

Gróf Esterházy csak 1939-ben kapcsolódott be újra a politikai életbe. A nyilas uralom idején Kállay Miklóst támogató magatartása miatt deportálták, 1951-ben a Rákosi-diktatúra alatt pedig kitelepítették. 1956-ban emigrált.

Esterházy Móric (elöl) a Szent István-napi körmenetben, 1917. augusztus 20.

április 27-én született a Komárom vármegyei Pusztamajkon — 1881

június 15. A király kinevezi Esterházyt miniszterelnökké — 1917

július 20. Nikola Pasić, a szerb kormány részéről és Ante Trumbić, horvát részről aláírják a korfui egyezményt a szerb–horvát–szlovén állam megteremtéséről

augusztus 18. Az uralkodó kinevezi Esterházy Móric miniszterelnök átszervezett és kibővített kormányát

augusztus 20. Esterházy Móric miniszterelnök és kormánya lemond

Ismét bekapcsolódik a politikai életbe — 1939

október. A nyilasok deportálják, mert támogatta Kállay Miklós politikáját — 1944

Kitelepítik Budapestről — 1951

november. A forradalom leverése után emigrál — 1956

június 28-án halt meg Bécsben — 1960

KÁROLYI MIHÁLY GRÓF

A dualista rendszer súlyossá váló nemzeti és társadalmi problematikáját nem ismerte fel, de a Függetlenségi Párt eredeti, liberális programját – általános, egyenlő, titkos választójog, az egyesülési és egyesületi jog biztosítása, a parlamentarizmus liberális vonásainak fenntartása – határozottan vallotta, sőt túllépett az eredeti, hagyományos programon, és a parlamenten kívüli, egyre izmosodó irányzatokkal – a polgári radikálisokkal és a szociáldemokratákkal – kereste, s megtalálta az együttműködés lehetőségeit és konkrét formáit.

Budapesten született 1875. március 4-én, a kivételesen gazdag Károlyi családban. Károlyi kezdetben még a Szabadelvű Párthoz tartozónak tekintette magát, de 1905-ben – ellenzéki agráriusként – a Függetlenségi Párthoz csatlakozott, s első ízben országgyűlési képviselővé választották. 1909-ben vállalta az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) elnöki tisztét. Miután azonban 1912. június 4-én Tisza – házelnökként – őt is kivezettette a parlamentből, lemondott erről a tisztéről. Ő maga is ezeket a napokat, az ellenzék képviselőházi szólásszabadságának korlátozását jelöli meg pályafordulatának. Visszavonhatatlanul rálépett ugyanis arra az útra, amelyen azután az akadályok, buktatók, csapdák ellenére haladt. Döntésében szerepe volt nagybátyja, Károlyi Sándor agrárius felfogásának, a gyakorta már korábban is észlelhető Tisza-ellenességnek s nem utolsósorban az ellenzéki függetlenségiek, elsősorban Justh Gyula eszmei, politikai hatásának. Biztatta, bátorította az új keresésére, a hagyományos ellenzékiség feladására. Igaz, a dualista rendszer súlyossá váló nemzeti és társadalmi problematikáját nem ismerte fel, de a Függetlenségi Párt eredeti, liberális programját – általános, egyenlő, titkos választójog, az egyesülési és egyesületi jog biztosítása, a parlamentarizmus liberális vonásainak fenntartása – határozottan vallotta, sőt túllépett az eredeti, hagyományos programon, és a parlamenten kívüli, egyre izmosodó irányzatokkal – a polgári radikálisokkal és a szociáldemokratákkal – kereste, s megtalálta az együttműködés lehetőségeit és konkrét formáit.

Károlyi Mihály, 1918

Károlyi főként 1916 és 1918 között immár saját útját járva végérvényesen szakított a konzervatív függetlenségiek nézeteivel. Még a világháború előtt kutatta az antantorientáció lehetőségeit is, ezért Amerikába, Franciaországba utazott, s tervezte szentpétervári látogatását is. 1916 nyarán pedig új, demokratikus függetlenségi pártot (Károlyi-párt) alapított. Programjában többek között követelte a közös ügyek eltörlését Ausztria és Magyarország között, s ezzel párhuzamosan a perszonálunió megvalósítását, az általános, egyenlő, titkos választójogot, „mélyreható" birtokpolitikát, az ország területi integritásának megtartásával a háború befejezését, akár a különbéke útján is.

1918-ban már egyre tisztábban a béke, a demokrácia és a függetlenség követelései köré csoportosította programját. Békén megegyezéses, antantorientációra építő különbékét, a demokrácián társadalmi reformokat, függetlenségen a perszonáluniót értette. Elfogadva a Jászi által kidolgozott koncepciót, tárgyalt a nemzetiségek képviselőivel az autonóm nemzetiségek föderációjának létrehozásáról, figyelembe véve a népszavazás wilsoni elvét. De nem ismerte fel, hogy a wilsoni pontok 1918 októberében az események gyorsan pergő ritmusában elvesztették a megvalósíthatóság maradék esélyét is.

1918. október végén összeomlott az 1867-ben megalkotott Osztrák–Magyar Monarchia s vele együtt annak magyarországi politikai, társadalmi rendszere. Győzedelmeskedett a polgári demokratikus forradalom. Nem váratlanul történt mindez, hiszen a politikai változásokért kiáltó irányzatok már korábban fellobbantották az elégedetlenség lángjait, felerősítették a kiútkeresési törekvéseket. Fokozták mindezt a több mint négy-

1918
1919

1918. OKTÓBER 31.
1919. JANUÁR 11.

Károlyi Mihály, 1914

éves háború mély sebei, milliót is meghaladó áldozatai, rokkantjai, sebesültjei, hadifoglyai, továbbá a nagyarányúvá duzzadt munkanélküliség, az infláció, az áruhiány, vagyis a gazdaság zavarai.

1918. október 24-én megalakult a Nemzeti Tanács, majd 1918. október 31-én reggel a baloldali függetlenségiekből, a polgári radikálisokból és a szociáldemokrata párti politikusokból verbuválódott Károlyi Mihály vezette kormány letette az esküt József főherceg előtt. Benépesültek Budapest utcái. Katonák és civilek tarka tömege a lombhullató, csípős, esős őszi szélben elszántan, reménykedve várta a végkifejletet. Hozzájuk csatlakoztak a halottaikra emlékezők, akik virágot vittek a temetői sírokra, vagy a háborúban elesett hozzátartozóikat siratták. Időnként benépesültek a nagyobb terek, sokan hallgatták az alkalmi szónokok forradalmi hangvételű rögtönzött beszédeit, amelyek a kormányválságot, a katonaság széthullását, pontosabban többségének a nemzeti és katonatanácshoz való csatlakozását hangsúlyozták. A katonák sapkájukról letépték az Osztrák–Magyar Monarchia jelvényeit, és helyükre őszirózsát tűztek.

A rendszerváltozás tehát bekövetkezett. József főherceg pedig már november elsején felmentette Károlyit előző napi esküje alól. Megszűnt az 1910-ben megválasztott nemzeti munkapárti többségű képviselőház, a főrendiház pedig működésének szüneteltetését deklarálta. 1918. november 16-án a Parlament épületében ültek össze a forradalmi úton életre hívott nemzeti, munkás- és katonatanácsok képviselői. Ez a Magyar Nemzeti Tanács köztársasággá nyilvánította Magyarország államformáját, és az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívásáig megbízta a kormányt néptörvények és rendeletek megalkotásával. Ezek körét is megjelölte, amikor többek között előírta számára az általános, egyenlő, titkos választójog, az egyesülési és gyülekezési szabadság, a demokratikus belpolitika és földreform, valamint a nemzetiségek autonómiájának jogszabályba rögzítését. A Károlyi-kormány meg is alkotta ezeket a néptörvényeket. Ezáltal szervesen illeszkedett a magyar történelem nagy vonulatába. Hiszen ezek az intézkedések nem egyszerűen folytatták, hanem túlhaladták, meghaladták az 1848-as forradalom vívmányait.

Károlyi Mihály a fronton, 1915

1875 március 4-én született Budapesten

1905 Országgyűlési képviselővé választják

1909 Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület elnökévé választják

1916 július 17. Magalakul a Függetlenségi és 48-as (Károlyi-) Párt

1918 október 24. Megalakul a Nemzeti Tanács

október 31. Megalakul a Károlyi-kormány

november 16. Kihirdetik a Magyar Nemzeti Tanács néphatározatát: Magyarország független és önálló népköztársaság

1919 január 11. Károlyi Mihályt köztársasági elnökké választják meg

március 20. Lemond a Berinkey-kormány

július 5. Károlyi Mihály és felesége álnéven és hamis útlevéllel elhagyja az országot

1919–1946 Nyugat-európai emigrációban (Franciaország, Anglia) él

1946 május. Hazatér Magyarországra

1947–1949 Magyarország párizsi követe

1955 március 19-én hunyt el a franciaországi Vence-ben

A kormány közben meglehetősen heterogén, sőt törékeny koalícióvá változott, miután a gazdasági bajok, a kül- és belpolitikai nehézségek alig-alig enyhültek, sőt több vonatkozásban súlyosbodtak. Ez a körülmény tanúsítja: a sorsfordító politikai változások átmenetileg kiszoríthatják a közérdeklődés homlokteréből a gazdasági problémákat, miként a történelem időnként azt is példázza, hogy a gazdasági prosperitás hosszabbrövidebb ideig megtűrheti az elavult politikai sémák jelenlétét. Az októberi politikai változás ezért egy időre perifériára szoríthatta az egyre gyakoribbá váló panaszokat és a növekvő társadalmi elégedetlenséget. A politika és a gazdaság közötti fáziseltérés azonban nem maradhat hosszú életű. Ilyen körülmények között alakulhatott meg 1918. november 24-én a Kommunisták Magyarországi Pártja, a forradalom bolsevik típusú továbbfejlesztésének jegyében. Akkor még nem törtek felszínre a pártnak súlyos, a magyarországi történeti körülményeket figyelmen kívül hagyó vonásai. Ezért inkább vonzotta, mint taszította az egyre növekvő számú ellenzéket. Ugyanakkor színre léptek a szélsőjobboldali szervezetek, pártok, mint például az Ébredő magyarok Egyesülete. Károlyi így a politikai szélsőségek kereszttüzébe került. S miután sem a gazdaságban, sem a politikában nem sikerült helyzetét megszilárdítania, elszigeteltsége szinte feltartóztathatatlan volt. Segítette ezt a földreformtörvény megvalósításának elhúzódása, a körülötte kibontakozó huzavona, mindenekelőtt az OMGE részéről. Ugyanakkor a nemzetiségek körében elkésett a keleti Svájc gondolata, és már 1918. október utolsó napjaiban meghatározóvá vált az elszakadás Magyarországtól.

A kormányzat külpolitikáját a zsákutcába torkolló antantorientáció határozta meg. Kitűnt ez már Károlyiék 1918. november eleji belgrádi látogatása során, amikor az antanthaderők keleti főparancsnoka, Franchet d'Esperey előtt igyekeztek megszerezni a tárgyalópartnerük jóindulatát. Ennek jegyében ismertették az új magyar kormány céljait. Ígérték a belső demokratikus reformokat, új antantbarát külpolitikát, tudomásul vették az utódállamok megalakulását. A válasz azonban lesújtóan elutasító volt: a magyarok együtt mentek a németekkel, velük együtt fognak lakolni is. Ha tehát a polgári demokratikus kormányzatot programja és törvényei, rendeletei nyomán ítéljük meg, akkor mindenekelőtt előremutató vonásai tűnnek szemünkbe. Ha azonban a gyakorlatban meglévő ellentmondásait, félmegoldásait, illúzióit vesszük szemügyre, akkor belső problémái kerülnek előtérbe.

A válság elmélyülését, a szélsőségek elhárításának kísérletét jelzi a kormány lemondása 1919 januárjában. Ennek nyomán a Nemzeti Tanács végrehajtó bizottsága január 11-én Károlyi Mihályt megválasztotta az eddig üresen hagyott köztársasági elnöki tisztségre, s már ebben a minőségében nevezte ki Berinkey Dénest miniszterelnökké. Csakhogy az új államfő, a köztársasági elnök jogkörét sem a köztársaság 1918. november 16-i kikiáltásakor, sem 1919 januárjában nem szabályozták. Ezért valójában továbbra is Károlyi tekinthető a végrehajtó hatalom irányítójának. Rendszeresen részt vett a kormány ülésein, sőt a külügyminiszteri tárcát is a maga számára tartotta fenn. Bár a miniszterelnöki palotát átadta Berinkeynek, ő nem költözött a Várba, sőt nyugalma megőrzése érdekében a maga palotájából a Svábhegy egyik villájába vonult. Innen járt rendszerint autóval a Várban fenntartott köztársasági elnöki hivatalába.

Az állam vezetésében végrehajtott személycserék természetesen nem érték el eredeti céljukat, hiszen eleve alkalmatlanok voltak a felgyülemlő külső és belpolitikai nehézségek leküzdésére. Az 1919. március 20-i Vix-jegyzék megpecsételte a kormányzat sorsát. Eszerint a magyar csapatokat a Debrecen–Gyoma–Orosháza–Hódmezővásárhely-vonaltól mintegy 3–5 kilométerre kellett volna visszavonnia a magyar kormánynak. A jegyzék visszautasítására sem ereje, sem bátorsága nem volt, elfogadása pedig a feltornyosult egyéb ellentmondásokat olyan mértékben súlyosbította volna, hogy ezzel belpolitikájának csődje is teljessé válik. Károlyi így a kormány lemondását elkerülhetetlennek tekintette, de nem látta a válságos helyzetből való kibontakozás lehetőségét. Márpedig köztársasági elnökként ezt nem kerülhette meg. Ő maga Kunfi miniszterelnöki kinevezését,

Károlyi Mihály és Hock János a köztársaság kikiáltásakor a Parlament lépcsőjén, 1918. november 16.

egy jellegében szociáldemokrata kormány megalakítását latolgatta. Aligha mérte azonban eközben fel a valóságos konzekvenciákat, a szociáldemokrata kormányt hasonlóképpen fenyegető veszélyeket. Akkori politikai elképzeléseitől ugyanakkor távol állt a kommunisták részvételével alakuló kormány kinevezése. Miért ne hinnénk neki, mikor emlékiratában határozottan állítja, hogy nem írta alá a nyilatkozatot, amely a Tanácsköztársaság számára a hatalomátadást tartalmazta?

1919 júliusában, még a Tanácsköztársaság idején, emigrációba vonult.

Károlyi Mihály és felesége álnéven és hamis útlevéllel 1919. július 5-én hagyta el az országot. Ausztriába érkezett és Amerikába készült, de rövid időre Prágába költözött. Nővére oda vitte gyermekeiket. Ám átmeneti otthonra sem lelt az új Csehszlovák állam fővárosában. Hívei jórészt elhagyták, s egyetlen létező politikai irányzatot sem tekintett magáénak, miként rá sem számítottak a hazai és az emigrációban működő pártok, szervezetek. Elszigetelődése közepette 1920 elejétől indult, illetve erősödött fel az ellene indult támadás a hatalomra jutott ellenforradalom részéről. Kiadták vele szemben a körözést, vagyonát zárlat alá vették, majd hazaárulás és egyéb címeken megindították vagyonelkobzási perét.

Az új rendszerrel kezdettől szemben állt, de nem vállalt közösséget a Tanácsköztársasággal és a kommunista párttal sem.

1920. október közepén Olaszországban, majd még egy sor országban keresett menedéket, főként Angliában és Franciaországban. Emigrációjában több kísérletet tett elszigeteltségének megszüntetésére, magányából azonban valójában nem tudott kitörni. Mindazonáltal állandóan figyelemmel kísérte a magyarországi eseményeket. 1946-ban hazatért, majd Magyarország párizsi követe lett, de 1949-ben, a Rajk-per során lemondott, és másodszor, immár véglegesen elhagyta az országot.

Károlyi Mihály 1955. március 19-én a franciaországi Vence-ban halt meg.

A NEMZETI TANÁCS PROGRAMJA 1918. október 25.

I. A mai korrupt parlamenti és kormányrendszer, amelyben az ország nem képviseletét, de ellenségét látja, haladéktalanul eltávolítandó.

II. Késedelem nélkül biztosítandó Magyarország teljes függetlensége, mind külpolitikai, mint katonai és gazdasági vonatkozásban. A magyarországi seregek a külföldről visszahívandók, a külföldiek hazájukba visszarendelendők.

III. Az immár teljesen reménytelen háborúnak azonnal véget kell vetni, s a megkötendő békénél vagy fegyverszünetnél egyesegyedül Magyarország érdekeit szabad figyelembe venni, a német szövetség felbontásával.

IV. A képviselőházat azonnal föl kell oszlatni, és az új választásokat ki kell írni. Haladéktalanul törvénybe iktatandó a teljesen általános, egyenlő, titkos, a nőkre is kiterjedő választójog rendszere, amely a vármegyei és községi életben is tüstént keresztülviendő.

V. A népek önrendelkező jogát késedelem nélkül biztosítani kell országunk nem magyar ajkú népei számára a wilsoni elvek értelmében, attól a reménytől áthatva, hogy Magyarország területi integritását ezek az elvek nemcsak nem veszélyeztetik, de legbiztosabb alapokra helyezik. (...)

VI. Biztosítani kell az egyesülési és gyülekezési szabadságot. (...)

VII. Általános amnesztia adandó minden politikai bűntett miatt elítéltnek, mind polgárnak, mind katonának, a folyamatban levő politikai pörök pedig beszüntetendők, mind a polgári, mind a katonai bíróságoknál.

VIII. Megfelelő bel- és külpolitikai rendszabályokkal gondoskodni kell arról, hogy a fenyegető ínség elháríttassék.

IX. Nagyszabású, a népet földhöz juttató birtok- és szociálpolitikai reformokkal a dolgozó népnek, különösen pedig hazatérő katonáinknak életsorsát hatékonyan javítani kell. (...)

X. El kell ismerni az újonnan létrejött ukrán, lengyel, cseh, délszláv és osztrák-német nemzeti államokat, és meg kell őket győznünk arról, hogy a független és demokratikus Magyarország nemcsak nem ellenzi jogos életigényeik kielégítését, de kész velük minél bensőbb gazdasági és politikai szövetségre lépni, attól a meggyőződéstől vezetve, hogy ezek az államok is respektálni fogják a mi nem kevésbé jogos érdekeinket.

XI. Alkalmas képviselők kiküldésével gondoskodni kell arról, hogy a művelt külföld előtt kellő megvilágításba helyeztessenek a magyar demokrácia igazi céljai, és kidomboríttassék az a teljes érdekszolidaritás, amely a magyar népet a nem magyar testvérnépekhez fűzi.

XII. Az általános békekongresszusra Magyarország képviseletében oly férfiak küldendők ki, akik fönntartás nélkül barátai a leszerelésnek, a kötelező békebíróságnak és a nemzetek ligájának. A breszt-litovszki és bukaresti szerződések megsemmisítendők. A háború és béke kérdéseiről a népképviselet döntsön.

Forrás: Károlyi Mihály: Egy egész világ ellen. Gondolat Kiadó, Budapest, 1965. 352–354.

Károlyi Mihály és felesége Szatmárnémetiben, 1919. február 2.

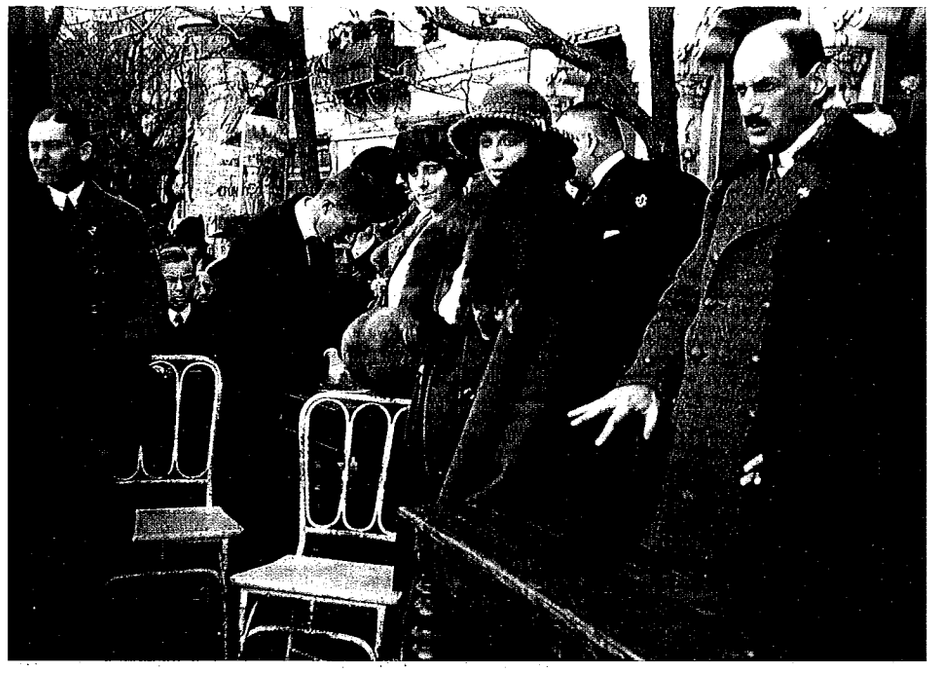

BERINKEY DÉNES

Vezető képességeit nemigen csillogtatta, inkább szorgalmával és lelkiismeretes hivatalnoki tevékenységével tűnt ki.

A Somogy vármegyei Csurgón született 1871. október 17-én. Az itteni református gimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait, majd a budapesti tudományegyetem jogi karán szerzett doktori címet; 1898-ban letette ügyvédi vizsgáját. Ügyvédként kezdte munkáját, a budapesti törvényszéken folytatta, 1901-ben került az Igazságügy-minisztérium nemzetközi osztályára, ahol miniszteri tanácsos, később az osztály vezetője lett.

1918-ban a Károlyi-kormány igazságügy-miniszterévé nevezték ki. Ebben a jogilag nehezen jellemezhető időszakban sem tűnt ki egyéni kezdeményező erejével, inkább jelentősebb formátumú minisztertársai – Jászi Oszkár, Buza Barna, Lovászy Márton – szándékait követte. Ezért eshetett rá Károlyi és a meghatározó hatalmi tényezők választása az 1919. évi januári kormányválság idején.

Így tölthette be két hónapig a miniszterelnöki tisztséget. Kormányát valójában továbbra is Károlyi vezette. Berinkey mindvégig jórészt hatalmi bázis nélkül maradt, miniszterelnöksége ezért formálisnak tekinthető, őt magát az események hullámzása sodorta. A Berinkey-kormány 1919. január 18-án alakult meg. Nagy Vince függetlenségi párti politikus kapta meg a belügyi, Buza Barna a földművelésügyi, Bőhm Vilmos a hadügyi, Peidl Gyula a munkaügyi és népjóléti tárcát. Vallásügyi miniszterré Vass Jánost nevezték ki. A közoktatási tárcát a szociáldemokrata Kunfi Zsigmond, a kereskedelemügyit Garami Ernő kapta. Jászi Oszkár kimaradt a kormányból, a polgári radikálisokat Szende Pál pénzügyminiszter képviselte. Nagyatádi Szabó István tárca nélküli miniszterként, Juhász Nagy Sándor – Károlyi híve – az igazságügyi tárca vezetőjeként került b e az új kormányba. A kormányban immár nem a Függetlenségi, hanem a Szociáldemokrata Párt túlsúlya vált meghatározóvá.

Berinkey Dénes Kálkápolnán, Károlyi Mihály birtokán, 1919. február 23.

A válságon azonban nem tudott tartósan úrrá lenni, a külső és belső problémák egyre sokasodtak, a kormány célkitűzéseinek jó részét így nem válthatta valóra. A keleti Svájc eszméjét ugyanis túlhaladta az idő. Nem járt sikerrel a földosztás végrehajtása sem. Igaz, a Buza Barna földművelésügyi miniszter által végső formába öntött javaslat törvénnyé vált, de csupán Károlyi osztotte fel kápolnai birtokát, nagybirtokos társai nem követték. Az 1919. évi XVIII. sz. földreformtörvényt 1919. február 16-án tették közzé „A földmívelő nép földhöz juttatásáról" címmel. A kárpótlással felosztásra kerülő birtokhatárokat a világi nagybirtoknál általában 500, az egyházinál 200 kat. holdban állapította meg.

Illúziónak bizonyultak külpolitikai elképzelései is. Hiába reménykedtek

Berinkey Dénes, 1919

1919

1919. JANUÁR 19.
1919. MÁRCIUS 21.

ugyanis a győztes antanthatalmak jóindulatában, mert azok jórészt ragaszkodtak még a háború során Romániával és Szerbiával kötött titkos szerződéseikhez a határkérdések terén. A cseh emigráció vezetőinek kívánságára segítették a nagy csehszlovák állam létrehozását is. Mindez Magyarország szétdarabolását jelentette.

A kormányzat több kísérletet tett helyzetének megszilárdítására. Az 1919. évi XI. néptörvény például „a népköztársasági államforma védelméről" rendelkezik, s a megdöntésére irányuló támadásokat 10–15 évi fegyházzal bünteti. Az 1919. évi XX. néptörvény pedig „a forradalom vívmányait veszélyeztető egyéneknek rendőri felügyelet alá helyezéséről és őrizetbevételéről" rendelkezik. Próbálta csökkenteni az ellene irányuló támadások erejét, a kommunista izgatást és a restaurációs kísérleteket egyaránt. Bizonytalan, felemás ellenlépései inkább bátorították ellenfeleit. A kommunisták az utcára vitték a sorsukkal egyre elégedetlenebb társadalmi rétegeket. Az 1919. február 20-i tüntetés után letartóztatták a kommunista vezetők többségét, betiltották lapjukat, a *Vörös Újság*ot, bezárták a párt helyiségeit is, ezekkel az intézkedésekkel azonban inkább olajat öntöttek a tűzre. Nem csitultak, inkább erősödtek a kormány elleni demonstrációk. A Gyűjtőfogházban levő kommunista vezetők pedig Kun Béla irányításával – viszonylag jó körülmények közepette – a hatalom megragadására készültek. Kapcsolatot kerestek a kormányban és a kormányon kívül levő szociáldemokratákkal, és már az erősebb fél pozíciójából diktálták feltételeiket. A kormányzatnak ekkor már nem maradt ereje a válaszlépésekre, miként az ellenforradalmi szervezetek radikalizálódó kormányellenes agitációjával szemben is tehetetlennek bizonyult. A hatalomból kirekedt hagyományos uralkodó elitek pedig politikailag szétszóródva szinte egyszerre álltak szemben nemcsak a Károlyi-kormányzattal, hanem annak ellenfeleivel, a szovjet rendszer megteremtését valló kommunistákkal, de elhatárolták magukat a szélsőjobboldaltól is. Elszigetelt helyzetük, megosztottságuk miatt eleve nem válhattak ekkor a polikai folyamatok és a napi események irányításának számottevő tényezőivé. Bethlen István Nemzeti Egyesülés Pártja, már az új választásokra készült. Ennek időpontjául az 1919. évi XXV. néptörvény 1919. április 14-ét, az 1849. évi trónfosztás napját jelölte meg. Ezek a pártok főleg vidéken már február, márciusban koalíciós polgári szövetséget hoztak létre, s várták a választásokat, amelytől korábbi hatalmuk alkotmányos visszahódítását remélték.

Az 1919. március 20-i Vix-jegyzékre adott kormányzati válasz mérlegelése is Károlyi Mihály nevéhez fűződik. Miközben azonban a további út lehetőségét latolgatta, a kommunisták a velük szövetségre lépő szociáldemokratákkal magukhoz ragadták a hatalmat. Berinkey később, 1920 után ügyvédi irodát nyitott, és visszavonult a számára kevés élményt, aktivitást jelentő politikától.

Berinkey Dénes 1948-ban halt meg Budapesten.

október 17-én született a Somogy vármegyei Csurgón	1871
Ügyvédi vizsgát tesz	1898
Az Igazságügy-minisztérium miniszteri tanácsosává nevezik ki	1901
október 31. A Károlyi-kormány igazságügyi minisztere	1918
január 11. A köztársasági elnök Berinkey Dénesnek ad megbízást a miniszterelnöki teendők ideiglenes ellátására	1919
március 20. Lemond a Berinkey-kormány	
Ügyvédi irodát nyit, visszavonul az aktív politizálástól	1920
Budapesten meghal	1948

PEIDL GYULA

Peidl Gyula a munkásból lett munkásvezér tipikus útját járta, és ezenközben – a Tanácsköztársaság bukása után kialakult rendkívüli helyzetben – néhány napra a nemzeti politika irányításának az élére került.

A Győr vármegyei Ravazdon született 1873. április 4-én. Elemi iskoláinak elvégzése után édesanyja, aki egyedül nevelte, nyomdásztanulónak adta. 1886-tól 1890-ig Budapesten, a Franklin Társulat patinás könyvnyomdájában sajátította el a betűszedés mesterségét. Felszabadulása után az akkori idők szokásaihoz híven vándorútra ment. Nemcsak Magyarországot utazta be, hanem Ausztriában, Svájcban és Németországban is megfordult. Utazásai során kapcsolatba került a szociáldemokrata mozgalommal, és megtanult németül. Hazatérve különböző nyomdákban dolgozott betűszedőként.

A magyarországi munkásmozgalomban 1900-tól játszott jelentős szerepet. Szaktársai ekkor megválasztották szaklapjuk, a budapesti Typographia szerkesztőjévé és egyben a hazai nyomdászszakszervezet vezetőjévé. 1904-ben részt vett a munkásság érdekeit képviselő szövetkezeti mozgalom, az Általános Fogyasztási Szövetkezet (ÁFOSZ) alapításában. 1908-ban a szervezet titkára és egyben lapja, a *Szövetkezeti Értesítő* szerkesztője lett. 1909-ben visszakerült a nyomdászszakszervezet élére, és egyben az országos szociáldemokrata pártvezetőségbe is beválasztották. Ugyanakkor a *Typographia* és a *Szövetkezeti Értesítő* szerkesztője is maradt, sőt az Országos Munkásbiztosító Pénztár is igazgatósági és elnökségi tagjai közé hívta. 1910-től a szociáldemokrata mozgalom legbefolyásosabb vezetőinek egyike.

Az 1918–1919-es polgári demokratikus forradalom idején, amikor a Szociáldemokrata Párt először vált Magyarországon kormányzati tényezővé, Garami, Kunfi Zsigmond és Böhm Vilmos mellett Peidl is miniszteri tárcát kapott. Az újonnan (1917-ben) megszervezett Munkaügyi és Népjóléti Minisztériumot vezette a Berinkey-kormányban 1919. január 19-től 1919. március 21-ig. A forradalom radikalizálódását, majd a proletárdiktatúra kikiáltását, amelynek a Szociáldemokrata Párton belül is akadtak hívei, határozottan elvetette.

Március 21. után minden tisztségéről lemondott és háttérbe vonult. Május végétől más szakszervezeti vezetőkkel karöltve a Kormányzótanács megbuktatásához és a polgári demokráciához való visszatéréshez keresett külső támogatókat és belső bázist. Az antant bécsi képviselőivel folytatott júliusi tárgyalások alapján úgy tűnt, hogy a győztes nagyhatalmak támogatása egy demokratikus fordulat esetén nem fog elmaradni. 1919. augusztus 1-jén, a Forradalmi Kormányzótanács lemondását követően a Központi Munkástanács ebben bízva jelölte és kérte fel Peidl Gyulát a kormányelnöki tisztségre.

Hivatalba lépésének másnapján, augusztus 2-án a Peidl-kormány elhatárolta magát a proletárdiktatúrától, és az 1918. november 16-án elfogadott köztársasági államformát állította vissza. A következő néhány napban a Tanácsköztársaság több fontos intézkedését hatálytalanították. A bécsi antantmegbízottak ígéretei ellenére a párizsi békekonferencia vezetői augusztus 2-án úgy döntöttek, hogy nem ismerik el az új magyar kormányt. Kihasználva a Vörös Hadsereg felbomlása következtében kialakult helyzetet, a román csapatok gyors ütemben nyomultak előre, s augusztus első napjaiban az egész Duna–Tisza közét, a Tiszától északra fekvő területeket és a fővárost is megszállták. Az ország teljes megszállását elkerülendő a kormány

CLERK-FÉLE TÁRGYALÁSOK

A zavaros és egyre áttekinthetetlenebb magyarországi viszonyok tisztázása és a kibontakozás feltételeinek megteremtése céljából a Párizsban ülésező békekonferencia 1919 októberében Budapestre küldte Sir George Russel Clerk brit diplomatát. Clerk először az ország nagy részét megszállva tartó román csapatok kivonásának kérdésében ért el eredményt. November közepén a román csapatok megkezdték és a hónap végére befejezték Észak-Dunántúl, Budapest és a Duna–Tisza köze kiürítését. A hátráló román alakulatok helyét a Nemzeti Hadsereg osztagai foglalták el. A román és a magyar csapatok közötti demarkációs vonallá ezt követően a Tisza vált. (A Tiszántúlt 1920 áprilisában hagyta el a román hadsereg.)

A román csapatok legalább részleges kivonása mellett Clerknek sikerült azt is elérni, hogy 1919. november 24-én koalíciós jellegű új kormány alakult Huszár Károly vezetésével. Javaslatára ezt a békekonferencia is elismerte legitimnek és reprezentatívnak, és december 1-jén felszólította, hogy a béke megkötése céljából haladéktalanul küldje el képviselőit Párizsba.

Peidl Gyula, 1919

1919

1919. AUGUSZTUS 1.
1919. AUGUSZTUS 6.

fegyverszüneti tárgyalásokba bocsátkozott a román főparancsnoksággal. Az igen súlyos román feltételek megtárgyalására azonban már nem maradt ideje. Augusztus 6-án este ugyanis egy néhány fős ellenforradalmi csoport (Fehér Ház) – az olasz antantmegbízottak tudtával és a román katonaság jelenléte mellett – az éppen ülésező kormányt lemondatta.

A lemondatását követő hetekben Peidl visszatért a nyomdászszakszervezet élére, és minden erejével a Szociáldemokrata Párt újjászervezésén fáradozott. Döntő része volt abban, hogy a párt már augusztus 24-én újjászerveződött, és abban is, hogy az újjáalakult párt általános irányvonalát éles kommunistaellenesség és a „végcélról", a szocializmusról már-már megfeledkező, ún. reformizmus hatotta át. 1919. november 18-án – a szélsőjobboldali csoportok fenyegetései miatt – elmenekült az országból. Ismét Ausztriában dolgozott, nyomdai korrektorként. 1921. november 15-én, a Szociáldemokrata Párt működési feltételeit körülíró és biztosító ún. Bethlen–Peyer-paktum előestéjén tért haza. Ettől kezdve 1931-es visszavonulásáig a Szociáldemokrata Párt – Peyer Károly mellett – második legbefolyásosabb vezetője.

Az 1931-es választásokon nem indult. A hatvanhoz közeledve az aktív politizálástól visszavonult.

Peidl Gyula 1943. január 22-én hunyt el Budapesten.

Peidl Gyula kormánya, 1919. augusztus

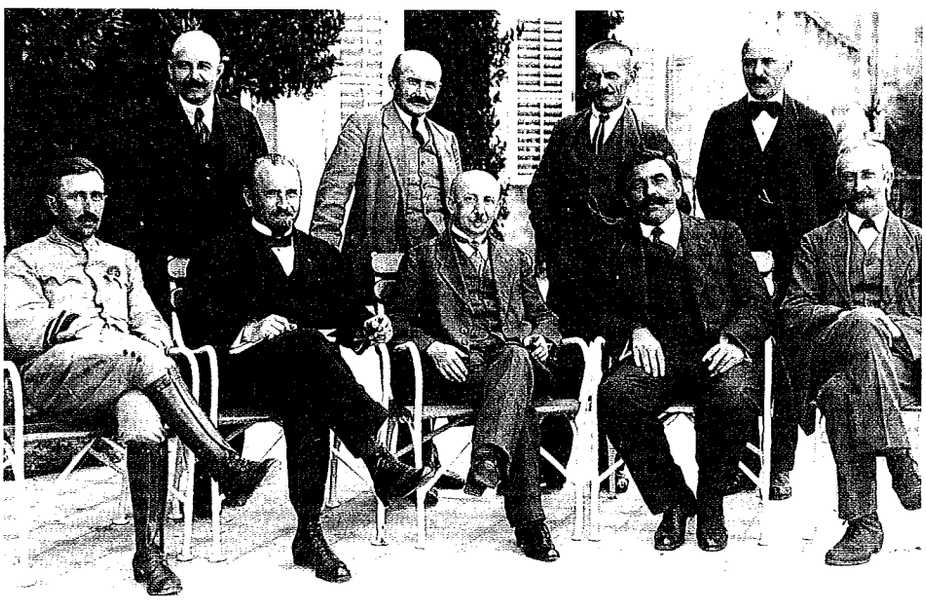

április 4-én született a Győr vármegyei Ravazdon — **1873**

A Franklin Társulat nyomdájában a betűszedő mesterséget sajátítja el — **1886–1890**

A Typographia című lapszerkesztője, illetve a nyomdászszakszervezet vezetője — **1900**

Részt vesz az Általános Fogyasztási Szövetkezet (ÁFOSZ) megalakításában — **1904**

Az ÁFOSZ titkára és a Szövetkezeti Értesítő szerkesztője lesz — **1908**

Megválasztják a nyomdászszakszervezet vezetőjének és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) pártvezetőségi tagjának — **1909**

január 19. A Berinkey-kormányban a Munkaügyi és Népjóléti Minisztérium vezetője — **1919**

augusztus 1. A Központi Munkástanács felkéri Peidl Gyulát a miniszterelnöki tisztre

augusztus 6. Néhány fős ellenforradalmi csoport lemondatja az éppen ülésező Peidl-kormányt

Az MSZDP, a nyomdászszakszervezet és az ÁFOSZ vezetője — **1921–1931**

Visszavonul az aktív politizálástól, csak az ÁFOSZ ügyvezetői tisztét tartja meg — **1931–1943**

január 22-én hunyt el Budapesten — **1943**

FRIEDRICH ISTVÁN

A szociáldemokrata Peidl-kormányt távozásra kényszerítő ellenforradalmi csoportot a forradalmi és ellenforradalmi idők egyik hatalomvágytól sarkallt, kalandorságra hajlamos és gátlástalan törtetője, Friedrich István vezette.

A Pozsony vármegyei Malackán született 1883. július 1-jén. Édesapja gyógyszerész és egy kisebb gyár tulajdonosa volt. Friedrich István a budapesti műegyetemen mérnöki oklevelet szerzett, majd a budapesti és a berlini egyetemen jogot hallgatott. Tanulmányainak befejezése után a berlini Allgemeine Elektrizitätsgesellschaft mérnöke, majd főmérnöke lett. 1908-ban hazatért, és egy gépjavító műhelyt nyitott. Később egy kisebb vas- és gépgyárat alapított Mátyásföldön.

Politikai szempontból az 1848–1849-es függetlenségi eszmekör jobboldali-nacionalista irányzatával rokonszenvezett, és a Tisza-ellenes Függetlenségi Párthoz kötődött. 1914-ben, közvetlenül a háború kitörése előtt részt vett Károlyi Mihály amerikai körútján. Az első világháborúban tüzér főhadnagyként teljesített szolgálatot. Neve 1918 őszén, a lázas október végi napokban kezdett ismertté válni. Károlyi Mihály ígérete alapján, de formális kinevezés nélkül a forradalom győzelme után a Hadügyminisztérium politikai államtitkára lett. Ellenforradalmi kapcsolatai miatt, a szociáldemokraták követeléseinek engedve, 1919. január végén távoznia kellett a minisztériumból. A Tanácsköztársaság alatt különböző ellenforradalmi csoportokkal állt összeköttetésben. Friedrich és társai, akik stílusosan Fehér Háznak nevezték magukat, augusztus 5-én éjjel határozták el a kormány puccsszerű lemondatását. 6-án délelőtt Alcsútról Budapestre hozatták Habsburg József főherceget, akit IV. Károly még 1918 őszén homo regiusszá, azaz királyi kiküldötté nevezett ki, s akire éppen ezért az egész akció legalizálásának a szerepe várt. A kora esti órákban elfoglalták a rendőrségi telefonközpontot, és a kormányhű rendőrkapitányt felügyelet alá helyezték. Mintegy 50 lovas rendőrrel és néhány detektívvel a kíséretükben ezt követően a Várba siettek, behatoltak a miniszterelnökség épületébe, és az éppen ülésező kormányt lemondásra kényszerítették. Az új kormány megalakulását, melynek élén Friedrich István „nyugalmazott hadügyi államtitkár" állt, a magát kormányzóvá nyilvánító József főherceg jelentette be augusztus 7-én.

Friedrich István Siófokon Horthy Miklós fővezérrel, 1919. augusztus

A következő négy hónapban Friedrich háromszor alakított kormányt. Először augusztus 7-én, egy úgynevezett hivatalnokkormányt, amelynek miniszterei többnyire még államtitkárok vagy államtitkár-helyettesek voltak; majd augusztus 15-én és 27-én olyan koalíciós jellegű kormányokat, amelyekben a szociáldemokraták kivételével a legtöbb befolyásos politikai irányzat képviseltette magát.

A Friedrich vezette ellenforradalmi kormányok folytatták a proletárdiktatúra intézkedéseinek hatálytalanítását. Augusztus 19-én emellett bevezették az ún. gyorsított bűnvádi eljárást, amelynek perrendtartásában a szocializálások és a rekvirálások lopásnak és rablásnak, a forradalmi törvényszékek halálos ítéletei pedig gyilkosságnak, illetve gyilkosságra való felbujtásnak minősültek.

A gyors és erélyes intézkedések ellenére Friedrich nem tudta konszolidálni hatalmát. Ennek egyik legfontosabb oka az volt, hogy kormányainak a szuverenitása csak igen korlátozott mértékben érvényesült. Horthy Miklós egy-

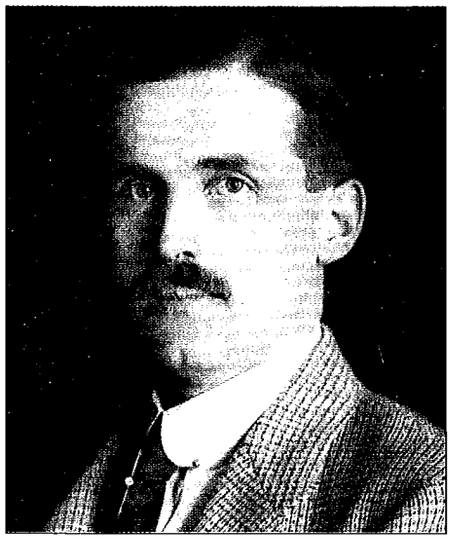

Friedrich István, 1919. augusztus

re inkább saját hatalmi ambíciókat táplált, és egyelőre senkinek sem akarta alárendelni magát. Ilyen körülmények közepette gyakran még a budapesti minisztériumok és a vidéki közigazgatási szervek közötti egyszerű kapcsolattartás is akadályokba ütközött.

A kibontakozást akadályozta Friedrich külföldi elismerésének a hiánya is. Párizsban és a Monarchia szétesése után megszerveződött új államok fővárosaiban, Prágában és Belgrádban elsősorban az okozott riadalmat, hogy a budapesti kormányt egy Habsburg főherceg nevezte ki. A Szerb–Horvát–Szlovén állam és Csehszlovákia vezetői, valamint a Párizsban ülésező nagyhatalmak attól tartottak, hogy Magyarország kiindulópontja lesz egy esetleges Habsburg-restaurációnak, ami az előbbiek létét s az utóbbiak kelet-európai politikáját veszélyeztette volna. Az érdekelt győztesek közül ezért mindenki tiltakozott. Olyan kormányt akartak, amely reprezentatívabb, minden fontos hatalmi és politikai tényező elismeri, s amelyre még csak árnyéka sem vetülhet a legitimizmusnak. Októberben e célból küldték Budapestre George Russel Clerk prágai angol követet. Tárgyalásainak eredményeként 1919. november 24-én olyan új magyar koalíciós kormány alakult, amelyben a szociáldemokraták képviselője is helyet foglalt, s amelyet Horthy is elismert. Friedrich, bár nagyon szeretett volna továbbra is miniszterelnök maradni, az új kormánynak csak hadügyminisztere lett.

1920-tól az 1930-as évek végéig Friedrich ellenzéki parlamenti képviselőként, illetve különböző jobboldali és legitimista színezetű keresztény pártszerveződések vezetőjeként vett részt a politikai életben. 1921 őszén egy „felkelő" csoportot vezetett a nyugat-magyarországi fegyveres harcokban; 1922–1923-ban pedig a szélsőjobboldali-prefasiszta erők kormányellenes összefogására törekedett. Tekintélyét alaposan megtépázta, hogy 1921 nyarán vádat emeltek ellene Tisza István meggyilkolásában való állítólagos részvétele miatt. 1921 novemberében pedig IV. Károly második visszatérési kísérletében játszott feltételezett szerepe miatt tartották néhány napig őrizetben. Mindezek csak fokozták ellenzéki tevékenységét. A Bethlen-kormány megbuktatása érdekében bárkivel kész volt összefogni. Sokszor öncélú ellenzékisége a konszolidáció körülményei közepette egyre hiteltelenebbé vált, s nem talált kellő bázisra a harmincas években sem. Pártja, a Keresztény Ellenzék az 1931-es és az 1935-ös választásokon egyaránt két-két mandátumot szerzett, de ezek közül az egyik mindkét esetben a sajátja volt.

1939 után nem játszott említésre méltó köz- vagy politikai szerepet. Az újságok utoljára 1951-ben írtak róla, amikor Grősz József kalocsai érsek koncepciós perének vádlottjaként koholt vádak alapján őt is letartóztatták és elítélték.

Friedrich István halálának feltételezett időpontja 1958; pontos helye ismeretlen.

1919

1919. AUGUSZTUS 7.
1919. NOVEMBER 24.

1883 július 1-jén született a Pozsony vármegyei Malackán

1908 Gépjavító műhelyt nyit Budapesten

1914 Részt vesz Károlyi Mihály amerikai körútján

november. A Hadügyminisztérium egyik politikai államtitkárává nevezik ki

1919 január. Távoznia kellett a Hadügyminisztériumból

augusztus 7. Megalakul Friedrich István vezetésével az ún. hivatalnokkormány

augusztus 15. és 27. A Friedrich István vezette koalíciós kormányok megalakulása

november 16. Horthy Miklós fővezér a nemzeti hadsereg élén bevonul Budapestre

november 24. A Friedrich-kormány lemondása

1921 nyár. Vádat emelnek Friedrich István ellen Tisza István meggyilkolásában való állítólagos részvétele miatt

1931 június 28–30. Saját pártja, a Keresztény Ellenzék képviselőjeként kerül be a nemzetgyűlésbe

1935 április 6–7. Ismét képviselői mandátumot szerez a választásokon

1951 június 22–28. A Grősz-perben koholt vádak alapján letartóztatják és elítélik

1958 Halálának feltételezett időpontja, pontos helye ismeretlen

HUSZÁR KÁROLY

A dualizmus kori arisztokrata és dzsentri miniszterelnökök, majd a világháború utáni zavaros idők munkáspolitikusai és kalandorai után, 1919. november 24-én Huszár Károly személyében a keresztény kispolgárság képviselője alakíthatott kormányt.

Bécs közvetlen közelében az ausztriai Nussdorfban született 1882. szeptember 10-én. Iskoláit Ischlben és Szatmáron végezte. Tanítói oklevelet szerzett, s mint népiskolai tanító az Esztergom vármegyei Rajnán kezdett dolgozni. Báró Kaas Ivor és az 1895-ben alakult Katolikus Néppárt más vezetői fedezték fel, hogy a fiatal iskolamesterben a tanítóskodásnál magasabbra törő vágyak és magasabb rendű képességek is szunnyadnak. 1903-ban a keresztényszocialista mozgalom, 1908-ban pedig a Katolikus Népszövetség születésénél bábáskodott.

Képviselővé 1910-ben választották először – néppárti programmal, a sárvári kerületben. 1917–1918-ban – Bethlen Istvánnal és Gömbös Gyulával együtt – az erdélyi hadsereg politikai és hírszerző osztályán teljesített szolgálatot.

Kereszténységszocialista politikusként a polgári demokratikus rezsim idején háttérbe szorult. A proletárdiktatúra alatt lapját betiltották, őt magát pedig letartóztatták, és egy ideig a gyűjtőfogházban őrizték túszként.

1919. augusztus 15-től, Friedrich második és harmadik kormányában vallás- és közoktatásügyi miniszter. Október– novemberben részt vett az ún. Clerk-tárgyalásokon, s miután a kezdetben esélyesebb jelöltek kormányalakítási kísérletei sorra-rendre meghiúsultak, november 24-én végül ő lett az antant által is elismert és a társadalom minden osztályát képviselő ún. koncentrációs kabinet miniszterelnöke.

Horthy Miklós fogadása a Parlamentben. Horthy mögött jobbra Huszár Károly, 1920. március 1.

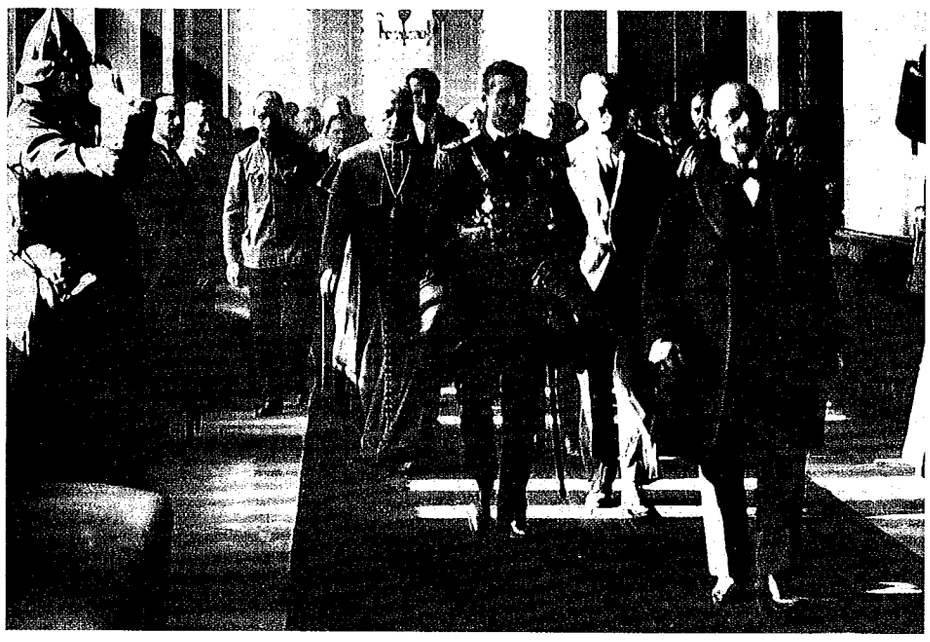

WILSONI ELVEK

Thomas Woodrow Wilson (1856–1924) amerikai elnök békeprogramja, amelyet a kongresszushoz intézett 1918. január 8-i üzenete tartalmazott tizennégy pontba foglalva. Ezek egy része a békekötés általános feltételeit, valamint az ellenségeskedés utáni időszak nemzetközi együttműködésének alapelveit rögzítette. Vezérelve a népek önrendelkezési jogának deklarálása volt, amelyet számos európai régióra konkrétan is vonatkoztatott. Az Osztrák–Magyar Monarchiával a X. pont foglalkozott. Ez kimondta, hogy a birodalom népeinek „meg kell adni az önálló fejlődés legszabadabb lehetőségét".

A Huszár-kormány meghatározott feladatok elvégzésére alakult. A két legfontosabb ezek közül Magyarország béketárgyalásokon való képviseletének megszervezése és az alkotmányosság helyreállítása, azaz nemzetgyűlési választások rendezése, továbbá az államfő kérdésének a megoldása volt.

A már korábban felállított ún. Békeelőkészítő Iroda előterjesztésével december 29-én foglalkozott a minisztertanács. A kormány elfogadta, hogy miközben a békedelegációnak elvileg ragaszkodnia kell Magyarország területi integritásához, aközben a *wilsoni elveket* elfogadva gyakorlatilag népszavazást kell kérnie a vitatott területeken. Sőt kimondta azt is, hogy e „két elv" kudarca esetén a kompromisszumos megoldások eleve elvetendők.

A nemzetgyűlési választásokat 1920. január 25–26-ára írta ki a kormány. Ennek alapja az a választójogi rendelet

1919
1920

1919. NOVEMBER 24.
1920. MÁRCIUS 15.

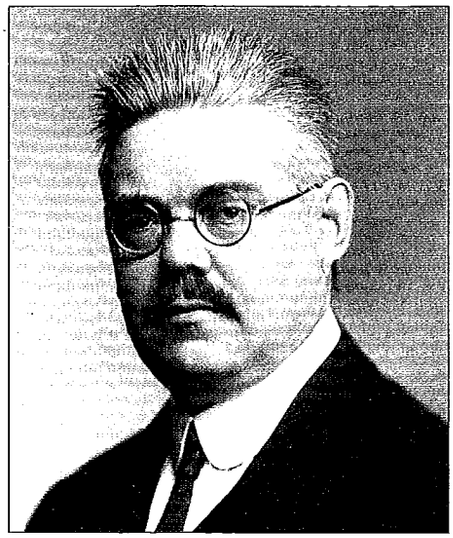

Huszár Károly, 1925 körül

volt, amelyet az antant követelésének engedve még a Friedrich-kormány bocsátott ki 1919. november 17-én. Eltérően a dualizmus kori választójogi törvénytől, ez igen széles és mindenütt titkos választójoggal ruházta fel az ország lakosságát. Pártpolitikai szempontból a választásoknak két győztese volt: a nagyagráriusokat és a parasztdemokratákat egyesítő Kisgazdapárt és a különböző keresztényszocialista pártcsoportokat összefogó Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP). A liberális és demokrata pártok alig néhány mandátumhoz jutottak. Az 1918 előtti helyzethez hasonlóan továbbra is hiányzott a parlamentből a Szociáldemokrata Párt, amely bojkottálta a választásokat.

Az államforma ügyében a legtöbb parlamenti párt a királyság fenntartásának, illetőleg visszaállításának a híve volt. A tekintetben azonban, hogy ki legyen a király, már kibékíthetetlenül megoszlottak a vélemények. Az ún. legitimisták ragaszkodtak az utolsó király, IV. Károly személyéhez, s visszatéréséig valamelyik Habsburg főherceget szerették volna nádorrá vagy kormányzóvá választani. Az ún. szabadkirályválasztók ezzel szemben úgy vélték, hogy IV. Károly 1918. novemberi nyilatkozatával a Habsburg-ház trónöröklési joga automatikusan elvesztette érvényességét. Tekintettel a nagyhatalmak és a környező államok határozottan antilegitimista álláspontjára, reálisan csak valamelyik „kiváló magyar" ideiglenes államfővé, kormányzóvá választása jöhetett szóba. 1920. március 1-jén így került sor nagybányai Horthy Miklós altengernagy, a Monarchia flottája utolsó főparancsnokának kormányzóvá választására, aki élvezte a győztesek, mindenekelőtt Anglia bizalmát, rendelkezett az ország fegyveres ereje fölött, s akinek presztízse is emelkedőben volt.

Két héttel a nemzetgyűlés döntése után, 1920. március 15-én Horthy új kormányt nevezett ki. A januári választások eredményének megfelelően ebből mind a liberális demokraták, mind a szociáldemokraták kimaradtak.

De nem kapott, illetve – legitimista meggyőződése miatt – nem vállalt tárcát az addigi miniszterelnök, Huszár sem. Kormánypolitikusból így ismét pártpolitikus lett. 1922-ig, amíg létezett, a KNEP, ezt követően pedig a mérsékelten legitimista, ám mégis kormánytámogató Keresztény Nemzeti Egység Pártja, majd pedig 1923-tól a Keresztény Nemzeti Gazdasági Párt vezetésében tevékenykedett. Emellett szerkesztette a katolikus *Kis Újság*ot, és 1922 nyarától a nemzetgyűlés, majd 1927-től a képviselőház egyik alelnöke volt. 1920-ban, 1922-ben és 1927-ben egyaránt régi kerülete, a sárvári választotta képviselővé.

1928. január 1-jén az Országos Társadalombiztosító Intézet, az OTI elnökévé nevezték ki. Ezzel automatikusan felsőházi tag lett. 1934-ben teljesen visszavonult a közélettől.

Huszár Károly 1941. október 29-én halt meg Budapesten.

szeptember 10-én született az ausztriai Nussdorfban, Bécs mellett **1882**

A keresztényszocialista mozgalom egyik szervezője **1903**

Részt vesz a Katolikus Népszövetség megalakításában **1908**

június 1 – 10. Az országgyűlési képviselő-választásokon – néppárti programmal – a sárvári kerületben szerez mandátumot **1910**

Az erdélyi hadsereg politikai és hírszerző osztályán teljesít szolgálatot **1917–1918**

augusztus 15. A Friedrich-kormányban vallás- és közoktatásügyi miniszter **1919**

november 24. A Huszár-kormány kinevezése

december 1. G. B. Clemenceau a nagyhatalmak nevében felszólítja a magyar kormányt, hogy küldje el megbízottait a békekonferenciára

január 25 – 26. Nemzetgyűlési képviselő-választások **1920**

március 1. A nemzetgyűlés Horthy Miklóst Magyarország kormányzójává választja. A Huszár-kormány benyújtja lemondását, de március 15-ig hivatalban marad

A KNEP egyik vezetőjeként politizál **1920–1922**

január 1. Az Országos Társadalombiztosító Intézet (OTI) elnökévé nevezik ki **1928**

Teljesen visszavonul a közélettől **1934**

október 29-én hunyt el Budapesten **1941**

SIMONYI-SEMADAM SÁNDOR

Huszár Károlyt ismét egy volt katolikus néppárti, illetőleg keresztényszocialista politikus, Simonyi-Semadam Sándor követte a miniszterelnöki székben. Míg azonban Huszár a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja legitimista szárnyának vezetői közé tartozott, addig utóda a párt kisebbségét alkotó szabadkirályválasztók táborát erősítette. Rá esett a választás azért is, mert a várhatóan igen súlyos békeszerződés aláírásának, illetve elfogadásának következményeit egyetlen rangosabb politikus sem vállalta volna szívesen.

A Veszprém vármegyei Cseszneken született 1864. március 23-án. Az értelmiségivé válás tipikusnak mondható útját járta. Középiskolai tanulmányai elvégzése után a budapesti egyetem állam- és jogtudományi karát látogatta. Közben németországi egyetemeken is megfordult. Tanulmányainak befejeztével jogi és államtudományi doktori oklevelet szerzett, majd az ügyvédi vizsgát is letette. Ezt követően ügyvédi irodát nyitott a fővárosban, és gyakorló ügyvédként kereste kenyerét. Az ügyvédkedés mellett szívesen írt újság- és kisebb szakcikkeket is. Szabad idejében sokat utazott. A különböző európai országok mellett megfordult Amerikában, Ázsiában és Afrikában is.

Képviselővé 1901-ben, 37 éves korában választották először. A németújvári kerületben, a mai Alsó-Burgenlandban lépett fel néppárti programmal. 1906-ban és 1910-ben ugyanez a kerület küldte a parlamentbe. Különösebb aktivitást azonban sem az országgyűlésben, sem a Néppártban nem fejtett ki.

A két forradalom időszakát Budapesten élte át. Mint ismertebb politikust a kommün alatt őt is letartóztatták, és néhány napig – túszként – fogva tartották. 1919 őszén részt vett a katolikus és kereszténységszocialista mozgalom újjászervezésében. Ekkor is megmaradt azonban a második vonal jellegtelenül szürke képviselőjének. 1920 januárjában a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja programjával lépett fel, és jutott mandátumhoz Mezőkövesden. Február 18-án, 56 évesen a nemzetgyűlés első alelnökévé választotta. E tisztséget közel egy hónapig, miniszterelnökké történt kinevezéséig töltötte be.

A Simonyi-Semadam-kormány feladata – folytatva és befejezve a Huszár-kormány tevékenységét – a békeszerződés aláírása, továbbá kiegészítő nemzetgyűlési választások tartása volt a Tiszántúlon, amely 1920 áprilisára szabadult fel a román megszállás alól.

A békeszerződés aláírására 1920. június 4-én került sor a versailles-i kastélykert Nagy Trianon nevű palotájában *(trianoni békeszerződés)*. Népszavazásra vagy kölcsönösen elfogadható kompromisszumos megoldásokra – amit a magyar békedelegáció szeretett volna elérni – nem nyílt mód. A békeszerződés aláírásának percében ezért az egész országban megkondultak a harangok, a közlekedés tíz percre leállt, az üzleteket és az iskolákat bezárták, s szerte az országban tiltakozó népgyűléseket rendeztek.

A tiszántúli kiegészítő választásokat június 22-én tartották meg. A vidék agrárjellegének megfelelően legtöbb mandátumhoz itt is a Kisgazdapárt jutott. A nemzetgyűlés erőviszonyai ezért lényegesen nem változtak.

A román csapatok kivonulásával, a trianoni békeszerződés aláírásával és a tiszántúli választások megtartásával elhárultak egy nagyobb tekintélynek örvendő és erősebb kormány megalakulásának a legfőbb akadályai. Simonyi-Semadam Sándor értette az idők szavát: június 26-án, alig háromhavi kormányzás után minden vonakodás nélkül benyújtotta lemondását.

A Simonyi-Semadam-kormány tagjai egy ünnepségen, 1920

1920

1920. MÁRCIUS 15.
1920. JÚLIUS 19.

Simonyi-Semadam Sándor, 1920

A kormányelnökségről való lemondását követően Simonyi-Semadam Sándor újra megnyitotta ügyvédi irodáját. Egy évig még részt vett a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja, majd 1921 tavaszától újabb egy évig a Kisgazdapárt munkájában. 1922-ben azonban végképp visszavonult a politikai élettől. Sem a választásokon nem indult, sem az újonnan létrejött kormánypárt, az Egységespárt szervezésébe nem kapcsolódott be. Az ügyvédi magánpraxis mellett a továbbiakban elsősorban a közgazdasági életben kamatoztatta ismereteit, gyakorlatát és politikai összeköttetéseit. Számos bank és iparvállalat hívta meg igazgatósági tagjai közé. Ezzel egyidejűleg az 1920-as években a négytagú Országos Pénzügyi Tanács tagja, 1932-től pedig a Magyar Jelzálog Hitelbank kormánybiztosa volt. 1936. július 21-én a kormányzó a magyar királyi titkos tanácsosi méltóság adományozásával ismerte el hűségét és érdemeit.

Simonyi-Semadam Sándor 1946. június 4-én, a trianoni békeszerződés aláírásának évfordulóján hunyt el Budapesten.

TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS

Az 1920. június 4-én aláírt okmányt magyar részről Benárd Ágoston népjóléti miniszter és Drasche-Lázár Alfréd követ látták el kézjegyükkel – két olyan személyiség, akik nem kívántak tovább a közéletben szerepelni.

A 14 részből álló szerződés első része a Nemzetek Szövetsége (Népszövetség) alapokmányát tartalmazta. A második rögzítette Magyarország határait. Ennek értelmében az országterület – Horvátországot nem számítva – 282 ezer négyzetkilométerről 93 ezer négyzetkilométerre, lakóinak száma pedig 18,2 millióról 7,6 millióra csökkent. Az elcsatolt területeken élő 10,6 millió ember közül 3,2 millió, tehát 30% volt magyar. Ezek közül 1,6 millió Erdélyben, 1 millió Szlovákiában és Kárpátalján, csaknem félmillió pedig a délszláv királyságban élt.

A szerződés harmadik része Magyarország szomszédaival és más európai országokkal szembeni kötelezettségeit rögzítette. Kimondta, hogy a Nemzetek Szövetségének a hozzájárulása nélkül Magyarország nem mondhat le függetlenségéről, azaz semmilyen formában sem egyesülhet Ausztriával. Az ötödik rész a katonai, hajózási és repülési megkötéseket vette sorra. Ezek értelmében Magyarország csak egy 35 ezer fős, önkéntesekből, azaz zsoldosokból álló hadsereget tarthatott fenn. Az általános hadkötelezettséget megtiltották. A modern hadviselésben elengedhetetlen páncélos járműveket, tankokat, hadihajókat és harci repülőgépeket Magyarország sem nem gyárthatott, sem nem vásárolhatott. A hatodik rész a hadifoglyokkal, a hetedik a háborús bűntettekkel, a nyolcadik és a kilencedik a jóvátétellel foglakozott. Az ezzel kapcsolatos rendelkezések előírták, hogy 1921-től kezdődően Magyarország 30 esztendőn át jóvátételt köteles fizetni az általa okozott háborús károkért.

Az 1920. június 4-én aláírt okmányt a magyar nemzetgyűlés november 13-án fogadta el. Törvényeink közé 1921. július 26-án iktatták 1921. évi XXXIII. tc.-ként.

1864 március 23-án született a Veszprém vármegyei Cseszneken

1901 október 2–9. Az országgyűlési választásokon a németújvári kerület képviselőjévé választják

1906 április 29.–május 8. Ismét a németújvári kerület országgyűlési képviselője lesz

1910 június 1–10. Néppárti programmal országgyűlési képviselőnek választják

1919 ősz. Részt vesz a katolikus és keresztényszocialista mozgalom újjászervezésében

1920 január 25–26. A KNEP képviselőjeként szerez mandátumot a nemzetgyűlési választásokon

február 18. A nemzetgyűlés első alelnökévé választják meg

március 15. A Simonyi-Semadam-kormány kinevezése

június 4. A trianoni békeszerződés aláírása

június 26. Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnök benyújtja lemondását, július 19-ig hivatalban marad

1922 Végkép visszavonul a politikai élettől

1932 A Magyar Jelzálog Hitelbank kormánybiztosának nevezik ki

1946 június 4-én hunyt el Budapesten

TELEKI PÁL GRÓF

A proletárdiktatúra bukása, sőt bizonyos szempontból Károlyi Mihály lemondása óta gróf Teleki Pál volt az első olyan miniszterelnök, akinek nem pozíciója adott (ha adott) némi tekintélyt, de aki képes volt a miniszterelnöki állást személyes reputációjával erősíteni.

Nagy történelmi múltú erdélyi családból származott, amely számos kiválósággal ajándékozta meg a magyar nemzetet. Közülük is kiemelkedik Teleki Mihály (1634–1690), Erdély kancellárja, aki I. Lipóttól a grófi rangot is megkapta; Teleki Sándor (1739–1822) ugyancsak kancellár és a marosvásárhelyi Teleki Téka alapítója; Teleki Sándor (1821–1892) a szabadságharc legendás honvéd ezredese, aki utóbb Garibaldi seregébe állt; Teleki László (1811–1861), a *Kegyenc* szerzője és a forradalmi kormány párizsi követe, aki ugyanolyan tragikus módon lelte halálát, mint később Teleki Pál; Teleki Sámuel (1845–1916) a híres Afrika-utazó, akinek az élményei Teleki Pál földrajz iránti érdeklődését felkeltették; és végül Teleki Géza (1843–1913), az édesapa, Tisza Kálmán párthíve, Széll Kálmán belügyminisztere és 1894-től a Magyar Történelmi Társulat elnöke. Az anyai ág nem büszkélkedhetett ilyen neves elődökkel. Muráti Irén egy görög származású, gazdag kereskedő leánya volt.

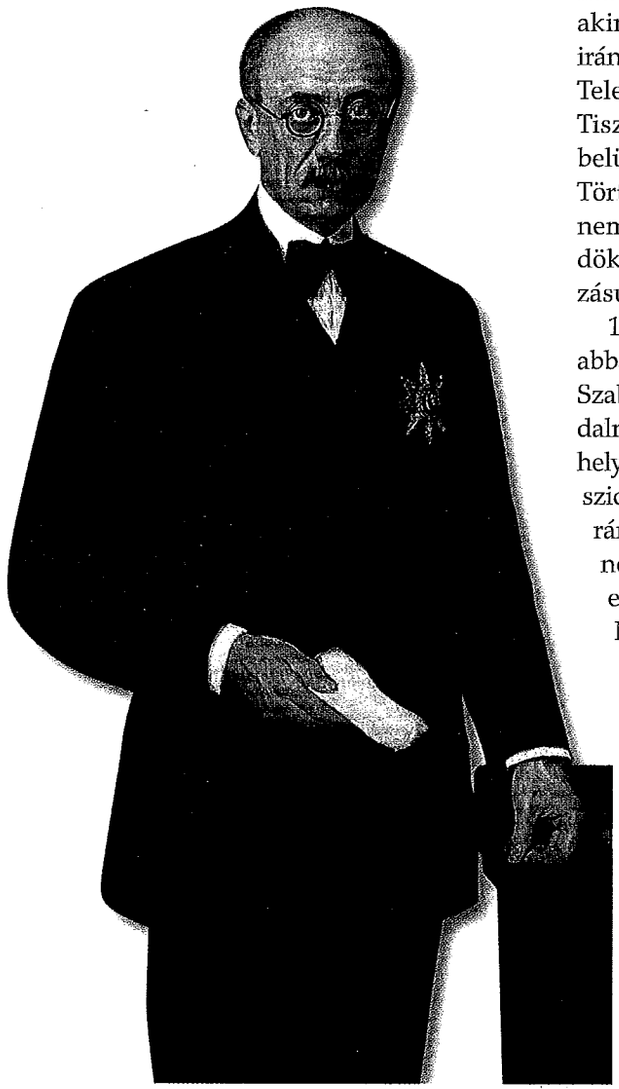

Teleki Pál

1879. november 1-jén született, ugyanabban az évben, mint Móricz Zsigmond, Szabó Dezső vagy az 1918–1919-es forradalmak vezérkarának több tagja. Szülőhelye Budapest, a József nádor téri klaszszicista Teleki-palota volt. Gyermekkorának java részét azonban nem itt, hanem Szatmár vármegyében, a több ezer holdas ősi birtokon, elsősorban a Nagybánya közelében fekvő Pribékfalván töltötte. Vadászni, lovagolni vagy egyszerűen csak az árnyas parkban olvasgatni később is vissza-visszajárt ide.

Középiskolai tanulmányait a fővárosi piarista gimnáziumban végezte. Érdeklődése sokirányú, némileg talán csapongó is volt. A fizika rejtelmeiről már fiatalon Eötvös Loránddal, a család barátjával társaloghatott, az ornitológiáról pedig Herman Ottóval levelezhetett. Felsőfokú tanulmányokat elsősorban a budapesti egyetem állam- és jogtudományi karán folytatott 1897 és 1901 között. Ám ezzel egyidejűleg földrajzi és szociológiai előadásokat is hallgatott, sőt a század első két esztendejében a magyaróvári mezőgazdasági akadémiát is látogatta. 1903-ban államtudományi doktori oklevelet szerzett, és ezzel egyidejűleg gyakornok lett Lóczy Lajos földrajz tanszékén. Érdeklődése azonban korántsem korlátozódott csak a földrajzra. Korai írásainak, így például a *Huszadik Század*ban közölt könyvismertetéseinek tematikája a filozófiától és jogtörténettől a geográfián át a néprajzig és a biológia darwinizmus-

CSERKÉSZMOZGALOM

1908-ban, Nagy-Britanniában alakult ifjúsági szervezet. Célja a 10–18 éves fiúk nevelése és testedzése, s ezáltal lelkileg és fizikailag edzett és életrevalóbb férfitípus kialakítása volt. Szervezeti keretei a hadsereg hierarchiájára emlékeztettek. A tagokat, akik egyenruhát viseltek, őrsökbe, rajokba és csapatokba osztották, s egyébként is a katonás életformához szoktatták őket. Magyarországon néhány évvel az angliai alapítás után jelent meg; a Magyar Cserkész Szövetség 1912-ben alakult. A cserkészet általános elvei Magyarországon erős valláserkölcsi befolyással egészültek ki. Széles tömegmozgalommá Magyarországon sohasem vált, döntően a középiskolás fiatalok tartoztak soraiba. A magyar tagok létszáma 1930-ban 45 ezer fő körül mozgott.

Teleki Pál, 1920 körül

1920

1920. JÚLIUS 19.
1921. ÁPRILIS 14.
1939. FEBRUÁR 16.
1941. ÁPRILIS 3.

sal és fajelmélettel összefüggő kérdéseiig terjedt. Sokirányú érdeklődésének köszönhetően alakult ki benne az a szintetikus társadalomtudományi látásmód, amely későbbi, két világháború közötti oktatói, kutatói és tudományszervezői tevékenységét jellemezte.

A fiatal Teleki igen összetett lelkiségét bizonyítja az is, hogy figyelme és érdeklődése nemcsak az egyes tudományszakok között, hanem a tudomány és a politika, az elmélet és a gyakorlat között is megoszlott. A Béccsel szemben és a 67-es status quo ellen indított, alapvetően arisztokrata-dzsentri érdekeket szolgáló ún. nemzeti ellenállás mellett ezzel is magyarázható, hogy néhány hónapos egyetemi gyakornokoskodás után hirtelen az államigazgatás, illetve a politika felé fordult. 1904-ben szolgabírónak állt Szatmár városában, majd a következő évben, 26 éves korában képviselőnek lépett fel a Szatmár vármegyei nagysomkúti kerületben. A parlamentben a mérsékelten függetlenségi Apponyi, illetve a mérsékelten 67-es Andrássy párthívének számított – más fiatal arisztokratákkal együtt. Különösebb érdeklődést azonban sem a törvényhozás, sem a pártpolitika rutinszerű ügyei iránt nem mutatott. Az alkotmányos válság elmúltával figyelme ismét a tudomány felé fordult. 1907-ben már Észak-Afrikában, Szudánban tett nagyobb utazást. A következő években Európa nagy könyvtáraiban, Párizsban, Londonban és Firenzében mélyítette tudását. 1910-ben már képviselővé sem jelöltette magát.

Első nagyobb munkája *Atlasz a japán szigetek cartographiájának történetéhez* címmel jelent meg 1909-ben. Ezzel egy

Az első Teleki-kormány, 1920. július 19.

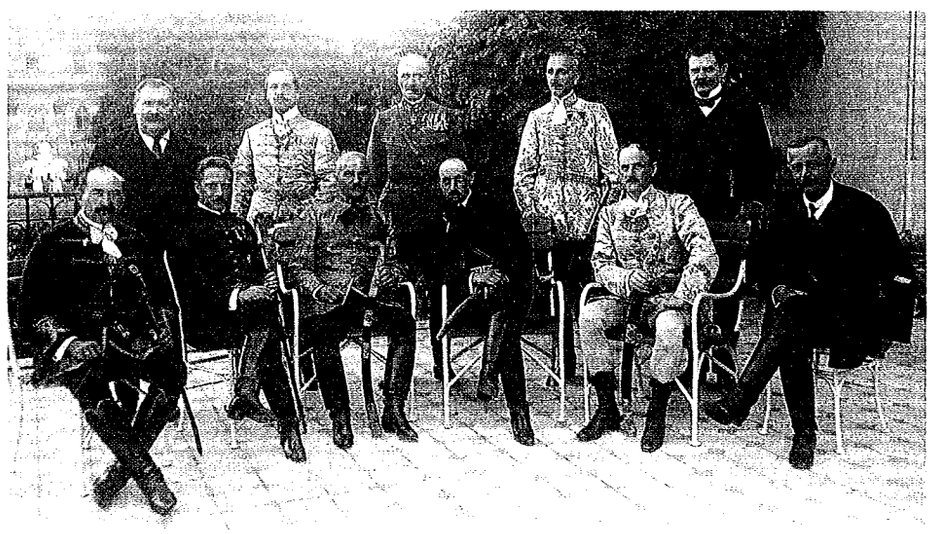

november 1-jén született Budapesten **1879**

A budapesti egyetem állam- és jogtudományi karán tanul **1897–1901**

Államtudományi doktorátust szerez **1903**

Szatmár város szolgabírói állását foglalja el **1904**

Megjelenik Atlasz a japán szigetek cartographiájának történetéhez című munkája **1909**

A budapesti Földrajzi Intézet igazgatójának nevezik ki

A Magyar Földrajzi Társulat főtitkárának választják meg **1910**

A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lesz **1913**

Az Országos Hadigondozó Hivatal elnöke **1917–1918**

ősz. A Béke-előkészítő Iroda tevékenységét irányítja **1919**

július 19. A kormányzó miniszterelnöknek nevezi ki Teleki Pált **1920**

december 1. Teleki Pál és kormánya benyújtja lemondását

december 16. A kormányzó ismét Teleki Pált bízza meg kormányalakítással

február 3. Teleki Pál 38 képviselővel együtt kilép a kormánypártból a királykérdésben kiéleződött véleménykülönbségek miatt **1921**

csapásra elismerést szerzett magának a hazai és a nemzetközi tudományos életben egyaránt. A genfi nemzetközi földrajzi kongresszus 1909-ben a régi térképek tanulmányozására alakított bizottságának tagjává választotta. Ugyanebben az évben a budapesti Földrajzi Intézet igazgatója, 1910-ben a Magyar Földrajzi Társulat főtitkára, majd 1913-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett. A Földrajzi Intézet munkatársai az ő irányításával készítették el és adták ki az első magyar tudományos világatlaszt. 1913-ban a Turáni Társaság is elnökévé választotta. Teleki ezt úgy fogta föl, mint a Balkán felé irányuló magyar gazdasági és kulturális expanzió egyik eszközét, ám a szervezet holdudvarában elburjánzó ábrándos őstörténeti teóriáktól ismételten elhatárolta magát.

Az elmélyült tudósi munkából az első világháború lendítette ki. Hasonló korú és rangú kortársaival együtt ő is önkéntesnek jelentkezett. Előbb a szerb, majd az olasz fronton teljesített szolgálatot. Parancsőrtiszt volt, főhadnagyi rangban. Ezzel egyidejűleg újból vállalt képviselőséget is. Az Andrássy vezette Alkotmánypárt programjával Keszthelyen kapott mandátumot 1915-ben. A háború elhúzódásával figyelme egyre inkább a szociálpolitika, ezen belül is a hadirokkantak, hadiözvegyek és a hadiárvák gondozása, illetve a szociális egészségügy, azaz korabeli szóhasználattal a fajhigiénia felé fordult. 1914-től a Fajegészségügyi Bizottság, 1917-től a Magyar Fajegészségügyi és Népesedéspolitikai Társaság, s végül az 1917–1918-ban kormányszervként működő Országos Hadigondozó Hivatal elnöke volt. Feladatát a „színmagyar" és „fajhigiéniailag értékes" egyedek felkarolásában és támogatásában látta. Bár a német eredetű biológiai fajelmélet eszméi is hatottak rá, elsősorban mégis a történelmi magyar faj teóriájával rokonszenvezett, amely a soknemzetiségű Magyarország viszonyaiból kiindulva az asszimilációt nem elítélte, hanem kifejezetten üdvözölte.

1918 őszétől a békekonferenciára való felkészülés állt tevékenységének a tengelyében. Geográfusokat és kartográfusokat gyűjtött maga köré, akikkel hozzálátott Magyarország községenkénti nagy néprajzi térképének az elkészítéséhez. E munka eredményeként született meg 1919 elejére a híres *Carte Rouge*, azaz vörös térkép, amely onnan kapta nevét, hogy a Kárpát-medencében túlsúlyban lévő magyar etnikumot a vörös szín jelölte. E munkája mellett a különböző területvédő szervezetek tevékenységében vett részt. Bethlen Istvánnal együtt aktív szerepet játszott a Székely Nemzeti Tanács külkapcsolatainak kialakításában, és emellett a Területvédő Liga elnöki tisztét is elvállalta. A Tanácsköztársaság kikiáltása Svájcban, éppen az ottani antantmegbízottakkal való kapcsolatkeresés közben érte. Nem tért haza, hanem ismét Bethlen mellé állva a Bécsben szerveződő Antibolsevista Komitéhez csatlakozott. 1919 májusában e szervezet delegálta a szegedi ellenforradalmi kormányba, amelynek június 6-tól augusztus 12-ig külügyminisztere s július 16-tól augusztus 12-ig egyben földművelésügyi minisztere is volt. E minőségében tovább folytatta a békekonferenciára való felkészülést – a Duna–medence vízügyi egységéről állított össze memorandumot, és az ellenforradalom „keresztény-nemzeti" ideológiájának a kiformálásához is hozzájárult.

1919 őszén a Béke-előkészítő Iroda tevékenységét irányította. Útmutatása alapján készültek el azok a tanulmányok, térképek és statisztikák, amelyekkel a magyar békedelegáció 1920 januárjában Párizsba utazott, s amelyeket utóbb négy vaskos kötetben adtak ki. 1920. április 19-ig a békedelegáció főmegbízottja, ezt követően a Simonyi-Semadam-kormány külügyminisztere volt. Mindkét minőségében tevékeny részt vállalt a francia–magyar tárgyalások vezetésében, amelyek a franciáknak nyújtandó gazdasági koncessziók fejében etnikailag igazságosabb határokkal kecsegtettek. Ugyanebben az időben az első nemzetgyűlésnek is tagja volt: kereszténypárti programmal a szegedi belvárosi kerületet képviselte.

Bethlen kabinetalakítási kísérletének a meghiúsulása után, 1920. július 19-én a kormányzó miniszterelnökké nevezte ki. Miniszterelnöksége ekkor viszonylag rövid ideig, mindössze kilenc hónapig tartott. Minisztereivel együtt ennek ellenére igen kiterjedt törvény-előkészítő tevékenységet fejtett ki. Ennek köszönhető, hogy nemcsak a magát büszkén ellenforradalminak nevező rendszer kereteinek a kialakítása folytatódott miniszterelnöksége alatt, hanem már e keretek megszilárdulása, azaz a rezsim konszolidációja is elkezdődött.

Először az államhatalom és a kormányzat tekintélyének megszilárdításához látott hozzá. Ennek jegyében került sor 1920 folyamán a vidéki tiszti különítmények feloszlatására, a szélsőjobboldali és irredenta Ébredő Magyarok Egyesülete működésének felfüggesztésére, s végül a budapesti különítmények feloszlatására, illetve átszervezésére. A szélsőjobboldal mozgástere ezzel korlátok közé szorult; az önkényes megtorló akcióknak vége szakadt. A jogrend megszilárdítását és megőrzését szolgálta az „állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről" intézkedő 1921. évi 3. törvénycikk. Ezzel a törvénnyel Teleki illegalitásba kényszerítette a kommunista pártot, s a párt tagjaival szemben igen szigorú intézkedésekre adott lehetőséget. Ugyanakkor a szélsőjobboldal, a volt különítményesek ellen is irányult, s szükség esetén – mind a húszas, mind a harmincas években – alkalmazták is velük szemben.

Az antiszemita hangulatot Teleki az ún. numerus claususszal igyekezett leszerelni és bizonyos mértékig kielégíteni. Ez kimondta, hogy az egyetemi hallgatók „nemzetiségi" megoszlásának meg kell felelnie az „egyes népfajok" össznépességen belüli arányának. E törvény következtében a zsidó vallású egyetemi hallgatók 1918 előtti 30–34 százalékos aránya a húszas években 8–11 százalékra csökkent.

A parasztságot a Nagyatádi-féle földreformmal igyekezett a kormány megnyerni. Ez a Kisgazdapárt paraszti szárnyára jellemző demokratikus elképzelések s a nagy- és középbirtokosok konzervatív felfogása közötti kompromisszum jegyében született meg 1920 decemberében. A nagy- és középbirtok állománya így csak valamivel több mint 1 millió kat. hold földdel lett kevesebb, s a több mint félmillió igényjogosult átlagosan csak 1,7 kat. hold nagyságú törpebirtokban részesült. Politikai célját –

Teleki Pál és Bárczy István távozóban a Bazilikából, 1938

mérsékelt volta és súlyos közgazdasági hibái ellenére – a földreform mégis elérte. Azzal, hogy családtagjaikkal együtt több mint kétmillió embert juttatott földhöz, jelentősen növelte a tulajdonosok számát és a magántulajdon tiszteletét. Ezzel döntő módon járult hozzá a háború és a forradalmak alatt fölerőszmélt parasztság átmeneti megnyugvásához, elégedetlenkedésének ideiglenes lecsendesítéséhez, s így végső soron az ellenforradalmi rendszer megerősödéséhez.

Legkevesebb eredményt a gazdaság újjászervezése és a mély válságból való kivezetése terén ért el a kormány. Az önerőre alapozott stabilizációs terv – az adóemelések és az egyszeri nagy vagyondézsma ellenére – végül összeomlott. Az infláció folytatódott; az elcsatolt területekről érkezett menekültek (közel félmillió ember), továbbá a bérből élők, illetve általában a társadalom alsó és középső rétegeinek nyomora alig enyhült.

A kormány konszolidációs törekvéseit IV. Károly 1921. március 21-i váratlan magyarországi megjelenése és trónfoglalási kísérlete akasztotta meg. Teleki – miután épp gróf Sigray Antal legitimista politikus Szombathely melletti birtokán vadászott – az elsők között értesült az eseményről és tanácskozott Károllyal. Bár igyekezett lebeszélni a királyt tervéről, Horthyt, illetve a kormányzóságot nem értesítette Károly megérkezéséről és Pestre indulásáról. Részben ezért, részben pedig amiatt, hogy a trónfoglalási kísérlet meghiúsulását követően hozzájárult a király magyarázkodó és uralkodói jogaihoz ra-

Teleki Pál miniszterelnök a képviselőházban beszél, 1939. június

1921

március 16. A nemzetgyűlés elfogadja az 1921. évi 3. törvénycikket az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről

április 13. A kormányzó elfogadja Teleki Pál miniszterelnök lemondását

1936–1937

A Közoktatási Tanács elnöki tisztét tölti be

1938

Részt vesz az Országos Táj- és Népkutató Intézet létrehozásában

1939

február 16. A kormányzó Teleki Pált bízza meg kormányalakítással

február 24. Magyarország csatlakozik az antikomintern paktumhoz

március 14. A magyar honvédség alakulatai megkezdik és 18-áig befejezik Kárpátalja megszállását

április 11. Magyarország bejelenti, hogy kilép a Népszövetségből

május 5. Kihirdetik az 1939. évi 4. törvénycikket a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról

május 28 – 29. Országgyűlési képviselő-választások

1940

augusztus 30. A második bécsi döntés

november 20. Magyarország csatlakozik a háromhatalmi egyezményhez

december 12. Magyarország és Jugoszlávia örök barátsági szerződést köt Belgrádban

1941

április 2. A német hadsereg megkezdi Jugoszlávia elleni katonai felvonulását Magyarország területén

április 3. Teleki Pál miniszterelnök öngyilkosságot követ el

Teleki Pál a Honvéd Térképészeti Intézet kiállításán, 1940. február 7.

gaszkodó nyilatkozatának a közzétételéhez, Teleki helyzete megingott. Miután a szabadkirályválasztók lemondását követelték, s úgy tűnt, hogy Horthy is megneheztelt rá, a hatalomhoz való ragaszkodás legkisebb jele nélkül adta át helyét áprilisban barátjának és a kormányzó első számú favoritjának, Bethlen Istvánnak, s vonult vissza könyvei közé, ahol mindig is jobban érezte magát, mint a politika szükségből újra és újra vállalt, de tudósi egyéniségétől és erkölcsös jellemétől valójában idegen terepén.

Az 1921 és 1938 közötti közel két évtizedben, amíg a napi politikától úgyahogy távol tudta tartani magát, Teleki igen sokrétű és összetett munkát végzett. Érett férfikorának legszebb évei voltak ezek, amikor tudósként és oktató-nevelőként, tudományszervezőként és politikusként, valamint a nem hivatalos, de a kormány által természetesen támogatott revíziós munka irányítójaként egyaránt jelentőset alkotott.

Lemondása után azonnal elfoglalta katedráját a budapesti egyetem közgazdaság-tudományi karának földrajzi tanszékén. Gazdasági és politikai földrajzot oktatott igen alapos geológiai és fizikai földrajzi alapvetéssel. „Ha Angliáról adott elő – emlékezik egyik tanítványa –, leírását az angol ember reggelijével kezdte"; ha Magyarországról, akkor a hátteret „az ázsiai sztyepp klímájával kezdte és Szent Istvánnal végezte". Stílusáról ugyanő, Rónai András ezt jegyezte fel: „... előadásai nem voltak szónoklatok. Nem előre elkészített és szépen komponált mondatokba öltöztette a közlendő anyagot. Ott a tanteremben gondolkodott. Ki-kitért valamilyen mellékkörülményre, elkalandozott, aztán visszatért a főtémához. Nem deklamált. Nem erőltette gondolatait a hallgatóra. Inkább együttgondolkodni késztette arról, amiről beszélt. Rávezette a hallgatót, hogy ugyanazt a dolgot, helyzetet, történést hányféleképpen lehet megközelíteni és megítélni. A szorosan nem figyelő hallgatót előadásai fárasztották, a figyelő azonban azon vette magát észre, hogy ő is benne van a témában, párhuzamosan gondolkodik, kételkedik vagy rájön valamire, amire az előadó talán nem gondolt, ő is viszi tovább a témát, együtt él vele. [...] Egy-egy előadása igazi szellemi torna volt."

Politikai-földrajzi eredményeit a nemzetközi tudósvilág, sőt közvélemény is elismerte. 1922-ben az Egyesült Államok williamstowni egyetemén tartott előadásokat, 1924–1925-ben pedig a Népszövetség szakértőjeként az Irak és Törökország közötti moszuli olajvidék hovatartozását vizsgáló bizottság tagja volt. Földrajzi tárgyú fő műve, amelyet a szakemberek még ma is használnak, 1936-ban jelent meg *A gazdasági élet földrajzi alapjai* címmel.

Nevelői, pedagógusi elhivatottságának különleges terepe volt a cserkészet. Ez az 1908-ban létrejött szervezet Magyarországon 1912-ben alakult meg, és 1919 őszén szerveződött újjá. Teleki gimnazista fiának élményein keresztül került kapcsolatba vele, és figyelemreméltónak, sőt rokonszenvesnek találta. A fiús játékok és katonás rendszabályok megfeleltek romantikus egyéniségének, ugyanakkor a szervezetben rejlő elit-, és ezen keresztül nemzetnevelői lehetőségeket is észrevette. 1922-ben ezért elvállalta a Magyar Cserkészszövetség főcserkészi, azaz legfőbb vezetői tisztét. Betegsége miatt 1923 októberében erről ugyan lemondott, de továbbra is megmaradt a magyarországi *cserkészmozgalom* egyik legfőbb mentorának. 1933-ban ő szervezte a gödöllői cserkész világjamboree-t, s még 1939–1940-ben is szívesen öltötte magára a cserkészegyenruhát, és vett részt a fiatalok játékos haditornáin.

A tudósi, oktatói és nevelői tevékenység mellett Teleki számos vezetői posztot is betöltött, sőt kiterjedt tudományszervezői és tudománypolitikusi tevékenységet is kifejtett. A közgazdaság-tudományi karnak háromszor egymás után dékánja, majd miután ezt a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemhez csatolták, az utóbbinak 1937–1938-ban rektora volt. 1920-tól töltötte be az Eötvös Collegium kurátori, 1932 és 1936 között az Országos Ösztöndíjtanács elnöki, 1936–1937-ben a Közoktatási Tanács elnöki és 1936-tól a külföldi Collegium Hungaricumok kuratóriumának elnöki tisztét. Ezen beosztásai révén a rendszer értelmiségi elitkiválasztásának és -képzésének hosszú éveken át a legfőbb irányítója volt.

A leendő magyar elit nevelésével kapcsolatos koncepciójának sarkalatos eleme volt a vezetők és a nép közötti szakadékok áthidalása; a parasztság életkörülményeinek, gondolkodásának és lelkiségének a megismertetése az új

VOLKSBUND

Teljes nevén Volksbund der Deutschen in Ungarn, azaz Magyarországi Németek Népi Szövetsége. 1938-ban alakult különböző korábbi kezdeményezésekre építve. Vezetője Basch Ferenc volt. Tevékenységük, amely a náci Németország támogatását élvezte, egyre jobban sértette a magyar állam szuverenitását. Tagjai közül sokan az SS feketeinges, horogkeresztes egyenruháját viselték, s a háború alatt – a magyar kormány engedélyével – több mint harmincezren be is léptek ebbe a német fegyveres testületbe.

irányítókkal. A harmincas évek közepétől ezért karolta fel a falukutató munkát, küldte tanítványait a Dráva menti kis falu, Kemse tanulmányozására, s Györffy István és Magyary Zoltán professzorokkal együttműködve végül ezért hozta létre 1938-ban az Országos Táj- és Népkutató Intézetet.

Teleki húszas–harmincas évekbeli működésének harmadik területe Magyarország revíziós követeléseinek tudományos megalapozása és a külföldre irányuló revíziós propaganda irányítása volt. E munka eleinte a különböző társadalmi és bajtársi egyletekben folyt, melyeket a Társadalmi Egyesületek Szövetsége (TESZ) fogott össze. Ezt a szervezetet 1921 áprilisáig legfelsőbb szinten Bethlen, ezt követően Teleki irányította. A munka szakszerűbbé tétele érdekében Teleki ugyanakkor megteremtette ennek intézményi hátterét is. A Magyar Tudományos Akadémia keretében 1924-ben Szociográfiai Intézetet, a Magyar Statisztikai Társaság kebelén belül pedig 1926-ban Államtudományi Intézetet hozott létre. Előbbi a trianoni Magyarország, utóbbi pedig az elcsatolt területek kis tájaira és népeire (elsősorban a magyarságra) vonatkozó adatgyűjtéssel, valamint a gyűjtött anyag nyilvántartásával és katalogizálásával foglalkozott. Az 1938 és 1941 között előterjesztett magyar revíziós igények, illetve a magyar tárgyaló delegációk érvrendszere jórészt e két kis műhely, elsősorban az Államtudományi Intézet gyűjteményein, térképein, statisztikáin és tanulmányain nyugodott.

Teleki közreműködésével alakult meg 1927-ben a Magyar Revíziós Liga is. Ez azt tűzte ki célul, hogy társadalmi összeköttetések kiépítésével és a legkülönfélébb propaganda kiáltványokkal meggyőzze az európai közvéleményt a trianoni békeszerződés által teremtett helyzet igazságtalanságáról és tarthatatlanságáról. Ez a szervezet adta ki az *Igazságot Magyarországnak!* című kiadványt, és terjesztette a keresztre feszített, szétszabdalt és vérző Magyarországot ábrázoló plakátokat.

A revízió előkészítése természetesen több vágányon haladt, s ezek közül néhány nemritkán dicstelen vállalkozásokba torkollott. Ilyen volt az 1923-1925-ös frankhamisítás is. Ennek a célja abban állott, hogy hamis ezerfrankosok előállításával mintegy „titkos bosszút" állnak Franciaországon, azon az államon, amelyet a magyar békeszerződésért a legnagyobb felelősség terhelt. Ily módon különböző irredenta célokra pénzalapra tettek szert. A titkos pénzhamisító műhelyt az Állami Térképészeti Intézetben állították fel – egyes vallomások szerint Teleki tanácsára. Miután ez kitudódott, Teleki sem kerülhette el, hogy 1926-ban vádat emeljenek ellene. Bár a bíróság felmentette, nevére kétségkívül komoly árnyék vetült.

Teleki felfogása szerint a revíziós propaganda különösen fontos ága volt a francia és az angol értelmiséggel való szellemi kapcsolattartás. Ezért és a német kultúrbefolyás ellensúlyozása céljából indult meg 1931-ben a *Nouvelle Revue de Hongrie* című francia, majd 1936-ban a *Hungarian Quarterly* című angol folyóirat. Teleki mindkettő irányításából és szerkesztéséből kivette részét, sőt időnként cikkekkel és tanulmányokkal is jelentkezett hasábjaikon.

Kiterjedt tudományos és kulturális tevékenységéért Teleki már 1930-ban, az elsők között megkapta a Corvin-láncot, a szellem embereinek akkoriban legmagasabb rangú kitüntetését, 1936-ban az Akadémia elnökévé is jelölték. Ezt a megbízást azonban nem vállalta.

Mindeközben a napi politikától sem szakadt el teljesen. 1926-ig nemzetgyűlési képviselő, ezt követően felsőházi tag, majd 1938-tól ismét képviselő volt. Politikai filozófiája, amelyet előszeretettel nevezett „magyar útnak" vagy „jobboldali magyar gondolatnak", az antiliberális és elitista neokonzervativizmus olyan válfajának tekinthető, amely a humanista neokatolicizmus mellett a különböző prefasiszta és fasiszta áramlatokkal is érintkezett. Ebből következett, hogy miközben néhány liberális intézkedéséért, így például a numerus clausus enyhítéséért a húszas évek végén Bethlent bírálta, addig Gömbös belpolitikáját a harmincas évek első felében lényegében helyeselte. Külpolitikai szempontból – s ebben viszont egyetértett Bethlennel – az ország semlegességének és mozgásszabadságának megőrzését támogatta, az egyoldalú németorientációt elítélte.

Ahogy a XX. század elején és az első világháború végén, úgy 1938-ban is azért vállalta az aktív kormánypolitikusi szerepet, mert lelkiismereti kötelességének érezte, hogy az egyre viharosabb tenger hullámain bukdácsoló piciny hajó, Magyarország helyes irányban tartásában erejéhez mérten tevőlegesen is

Teleki Pál Adolf Hitlerrel Bécsben, Magyarországnak a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásakor, 1940. november 20.

közreműködjék. Az 1938. május 14-én megalakult Imrédy-kormányban még csak kultuszminiszterséget vállalt.

Teleki háromnegyed éves kultuszminisztersége idejére esett az első zsidótörvény elfogadása és a második előkészítése. Bár ebben a munkában közvetlenül nem vett részt, számos nyilatkozata bizonyítja, hogy mindkét törvényt helyeselte. Azokban az 1920. évi numerus clausus szükséges kiterjesztését látta az egyetemi életről az egész társadalomra. Támogatta Imrédy kezdetben még konzervatív jellegű egyéb belpolitikai reformelképzeléseit is. Egyre inkább eltávolodott azonban tőle 1939 őszétől kezdődően, amikortól a „csodás forradalom" jelszavát kiadó miniszterelnök végeredményben a pártpluralizmuson alapuló parlament teljes felszámolását vette programjába. Ezt Teleki fasiszta-nemzetiszocialista jellegű szélsőségként fogta föl, amelytől, ha nem is olyan határozottan, mint a baloldali szélsőségtől, a kommunizmustól, mégis félreérthetetlenül elhatárolta magát.

Alapvető kérdés volt e tekintetben a földreform, amely a szélsőjobb és a szélsőbal programjában egyaránt szerepelt. Teleki ezt továbbra is csak igen mérsékelt formában, a közép- és nagybirtokállomány jelentős részének megőrzése mellett tudta elképzelni. Jellemző, hogy amikor az Országos Táj- és Népkutató Intézet rendezésében tanítványai 1938 végén egy kiállítás keretében a nagybirtok túlsúlyára is felhívták a figyelmet, akkor a kiállítást Teleki becsukatta, és a rendezők szemére vetette, hogy a táj- és népkutatás ügyét „a svindli és a humbug lejtőjére" vitték.

Kultuszminisztersége ellenére Teleki 1938-as tevékenységének java része a revíziós politika első eredményéhez, a régi Felvidék, azaz Szlovákia déli sávjának a visszaszerzéséhez kötődött. Mi sem volt természetesebb, minthogy az alapvetően etnikai elvű magyar álláspont kialakításában az Államtudományi Intézet munkatársaival együttműködve Teleki személy szerint is részt vett, s hogy az 1938. október 9. és 13. közötti komáromi tárgyalásokon, majd november elején Bécsben is a magyar delegáció egyik vezetője volt. A revíziós politika sikere érdekében kifejtett tevékenységéért az első bécsi döntés (1938. november 2.) után Horthy a legmagasabb politikai-közéleti kitüntetést, a Magyar Érdemrend nagykeresztjét tűzte ki Teleki díszmagyarjára.

Imrédy Béla bukása után másodszor is a kormánykerék mellé állt. Az 1939. február 16. és 1941. április 3. közötti második miniszterelnöksége alatt belpolitikai szempontból Teleki elődjeihez hasonlóan arra törekedett, hogy a szélsőjobboldal befolyását visszaszorítsa. Ennek egyik eszköze a nyilas pártok működésének az akadályozása, a másik az ún. szélkifogás politikája, azaz egy addiginál hatékonyabb szociálpolitika kialakítása volt. Ennek jegyében került sor röviddel Teleki kormányalakítása után Szálasi pártjának a betiltására és mintegy 30 nyilas vezető internálására, továbbá az immár faji alapra helyezkedő második zsidótörvény elfogadására. Az egyéb szociálpolitikai intézkedések közül említhető az 1939. évi 16. törvénycikk, amely bevezette a mezőgazdasági munkások feleségeinek özvegységi nyugdíját; az 1940. évi 4. törvénycikk, amely életerős kis- és középparaszti birtokok létrehozását célozta tudatos telepítéssel; s végül az 1940. évi 23. törvénycikk, amely az Országos Nép- és Családvédelmi Alap, közkeletű nevén az ONCSA felállításáról intézkedett. Ennek feladata a sokgyermekes családok támogatása, a gyermekvédelmi feladatok megoldásának az elősegítése és a megélhetésükben veszélyeztetett családok gazdasági megerősítésének az előmozdítása volt.

Ilyen és ezekhez hasonló intézkedésekkel 1939 végére–1940 elejére Telekinek sikerült helyreállítania és megszilárdítania a belső rendet. A gazdaság prosperált, a nyilas veszély csökkent, a demokratikus baloldal gyönge és erőtlen volt. Néhány hónapra úgy tűnt, hogy az immár háborús Európában Magyarország továbbra is a béke szigete maradhat.

Külpolitikai vonalvezetésének kialakításában két alapvető cél vezérelte: újabb terület-visszacsatolásokkal a revíziós politika kiteljesítése, valamint a háborús konfliktusoktól való távolmaradás, az ország semlegességének a megőrzése („fegyveres semlegesség"). Az első hónapokban úgy tűnt, hogy politikája e téren is sikeres lesz. 1939 márciusában német jóváhagyással, de fegyveres konfliktus nélkül újabb területgyarapodás következett be. Visszakerült Kárpátalja, s ezzel megteremtődött a lengyel–magyar közös határ.

Teleki Pál a Várban, 1940 körül

1939 őszén a kormány újabb bátor és sikeres külpolitikai lépést tett. A német–lengyel konfliktus napjaiban nemcsak a német csapatok átvonulását tiltotta meg magyar területen, hanem titokban magyar légiót szervezett és küldött az elkeseredetten védekező lengyel hadsereg támogatására. Majd amikor a harc eldőlt, megnyitotta a határt a lengyel menekültek előtt. Minderre olyan helyzetben került sor, hogy az előző kormány ígéretét beváltva, Magyarország ekkorra már kilépett a Népszövetségből (1939. április 11.) és február 24. óta az antikomintern paktum tagja volt.

Teleki sikeresen induló miniszterelnöklését a bel- és külpolitikai körülmények rendítették meg és futtatták zátonyra. Először a német hadsereg 1940. április és június közötti hadisikerei északon majd nyugaton, amelyek a vezető elitre és az utca emberére egyaránt mély benyomást tettek. Szinte általánossá vált a német hadsereg legyőzhetetlenségébe vetett hit; nőtt a szélsőjobboldal befolyása; s hovatovább nemzeti érdeknek kezdett látszani a Németországhoz való feltétel nélküli igazodás. Még megalapozottabb-

nak látszott ez a vélemény az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés után. Észak-Erdély és a Székelyföld (illetve az ottani közel másfél millió magyar) visszatéréséért, amelyet az első pillanatban mindenki óriási sikerként könyvelt el, Hitler súlyos árat szabott, sokkal súlyosabbat, mint az első bécsi döntésért. S a kormánynak ezt természetesen meg kellett fizetnie.

Az egyértelműbb és határozottabb kiállás Németország mellett külpolitikai síkon először abban mutatkozott meg, hogy 1940 októberében a kormány engedélyezte a német csapatok átvonulását az ország területén Romániába. Ezt követően pedig abban, hogy 1940. november 20-án Magyarország csatlakozott a szeptemberben létrejött háromhatalmi egyezményhez. Ez Németország és Olaszország európai hegemóniájának az elismerését jelentette s egyben szolidaritásvállalást a tengelyhatalmak mellett arra az esetre, ha valamelyik hatalom támadást intézne ellenük.

Ezzel párhuzamosan a magyar belpolitika is jobbra tolódott. Szeptember közepén szabadlábra helyezték Szálasi Ferencet, a Nyilaskeresztes Párt vezérét, aki addig izgatás vádja miatt börtönbüntetését töltötte; az addigi kettő után kezdetét vette egy újabb s a korábbiaknál szigorúbb zsidótörvény kidolgozása; a nemzetiszocialista Volksbund a magyarországi németség kizárólagos szervezetévé vált; elkészült egy alkotmányreform, amely a hagyományos parlamentarizmust a korporációs elvvel akarta kombinálni a törvényhozásban; s végül október 10-én a kormány külön gazdasági egyezményben kötelezte magát a Németországba irányuló élelmiszer- és takarmányexport mennyiségének növelésére. Mindezek együttesen a semlegességi politika végét jelentették.

1940 őszétől Magyarország számára Jugoszlávia maradt az egyetlen olyan szomszédos állam, amelyre az önállóságát jórészt már elvesztett magyar külpolitika valamennyire esetleg még számíthatott. 1940. december 12-én ilyen reményeket táplálva írták alá Belgrádban az „örök barátsági" szerződést. Rövidesen bebizonyosodott azonban, hogy az egyezmény egyik országot sem menti meg a végzetétől. Az 1941. március 27-i németellenes belgrádi politikai fordulat után Hitler elhatározta Jugoszlávia lerohanását, és ebben Magyarország részvételét is igényelte. Az alternatíva, amely előtt Teleki és az egész magyar politika állt, ezek után a következő volt: engedni Hitler követelésének, s ezáltal kiteljesíteni a revíziót, viszont elveszíteni a Nyugat jóindulatát; avagy ellenállni, s ezáltal kitenni az országot egy német megszállás veszélyének, viszont megőrizni a szövetségesek rokonszenvét. A döntéssel járó politikai és morális felelősség irtózatos súlya alatt Teleki lelkileg összeroppant, és 1941. április 3-ra virradó éjjelen főbe lőtte magát. Tettét figyelmeztetésnek szánta, amellyel a nemzetközi és a hazai közvéleményt egyaránt fel akarta rázni. Haláláról értesülve Churchill kijelentette, hogy a háború utáni békekonferencia asztala mellett Telekire emlékezve üresen kell majd hagyni egy széket. Sírjához, temetésének napján még a szociáldemokrata *Népszava* beszámolója szerint is „munkások, falusi emberek, asszonyok, az értelmiséghez tartozó férfiak" ezrei érkeztek, hogy egy-egy szál virággal „leróják kegyeletüket, és hitet tegyenek a független Magyarország gondolata mellett".

MÁSODIK BÉCSI DÖNTÉS

Szlovákia magyarok lakta déli részének 1938-as és Kárpátalja 1939-es visszakerülése után a magyar külpolitika a román–magyar határ revíziójára koncentrált. Áttörésre e téren azonban 1940 nyarán nyílt lehetőség, amikor a Németországgal szövetségre lépett Szovjetunió 1940. június 26-án ultimátumban szólította fel Romániát az 1920-ban elcsatolt Besszarábia visszaadására. Románia ezt teljesítette, ám Erdélyhez ragaszkodott. A német nyomásnak engedelmeskedve augusztusra mégis rászánta magát a Magyarországgal folytatandó határrevíziós tárgyalások megkezdésére. Ezek a tárgyalások 1940. augusztus 16-án kezdődtek Turnu-Severinben, és augusztus 24-én fejeződtek be – eredménytelenül. Ezt követően mindkét ország mozgósította fegyveres erőit.

A katonai konfliktus elkerülése érdekében Hitler német–olasz döntőbíráskodást ajánlott, amit a magyar kormány egyhangúlag, a román pedig szótöbbséggel fogadott el. Az eredményt 1940. augusztus 30-án hirdették ki Bécsben. Ennek alapján Magyarország 43 ezer négyzetkilométernyi területet kapott vissza 2,5 millió lakossal. Ez tartalmazta a partiumi sávot, valamint Erdély északi felét, beleértve a Székelyföldet is. Az 1941-es magyar népszámlálás szerint a lakosság 52%-a magyar, 38%-a román, s 10%-a német, míg az 1930-as román statisztika szerint 49%-a román, 38%-a magyar, s 13%-a német volt. Ennek alapján valószínű, hogy a magyarok ha nem is abszolút, de mindenképpen relatív többséget alkottak. A magyar állampolgárrá vált románok száma így is felülmúlta azonban az 1 milliót, míg a Dél-Erdélyben maradt magyarok száma 400 ezer fő körül mozgott.

A Teleki Pál holttestét elszállító mentőautó a miniszterelnöki palota bejáratánál, 1941. április 4.

BETHLEN ISTVÁN GRÓF

Bethlen István a XX. századi magyar politika egyik legjelentősebb s a konzervatív-nacionalista magyar politikai gondolkodás utolsó nagy alakja. Először 1920 nyarán kapott megbízatást a kormányalakításra. Kísérlete akkor kudarcot vallott, mert a pártvezérek úgy érezték, hogy Bethlen rájuk akarja erőltetni magát. Ezért elgáncsolták próbálkozását. 1921 tavaszára megváltozott a helyzet. A néhány hónapos kormányok helyett mind többen kívántak egy stabil és kiegyensúlyozott adminisztrációt, amelynek megalkotását a szikár erdélyi gróftól remélték.

Marosvásárhelytől északra, Maros–Torda vármegye egyik alig kétezer lakosú, kis román–magyar községében, Gernyeszegen született 1874. október 8-án. Apai és anyai ágon egyaránt régi erdélyi nemesi családból származott.

A gyermek Bethlen István kilencéves koráig Erdélyben, olykor édesapjának mezősámsondi, máskor anyai nagyszüleinek gernyeszegi vagy kolozsvári kastélyában nevelkedett. Majd Bécsbe, a Theresianumba került, ahol tíz évig élt és tanult. Középiskolai tanulmányait 1893 nyarán fejezte be, kitüntetéssel. Ezt követően 1896 karácsonyáig a budapesti egyetem állam- és jogtudományi karát látogatta. A három és fél éves pesti jogászkodás után fél évet angol egyetemeken töltött; 1897 őszétől egy évig katona volt; majd 1900 nyaráig a magyaróvári agrárfőiskola előadásait hallgatta.

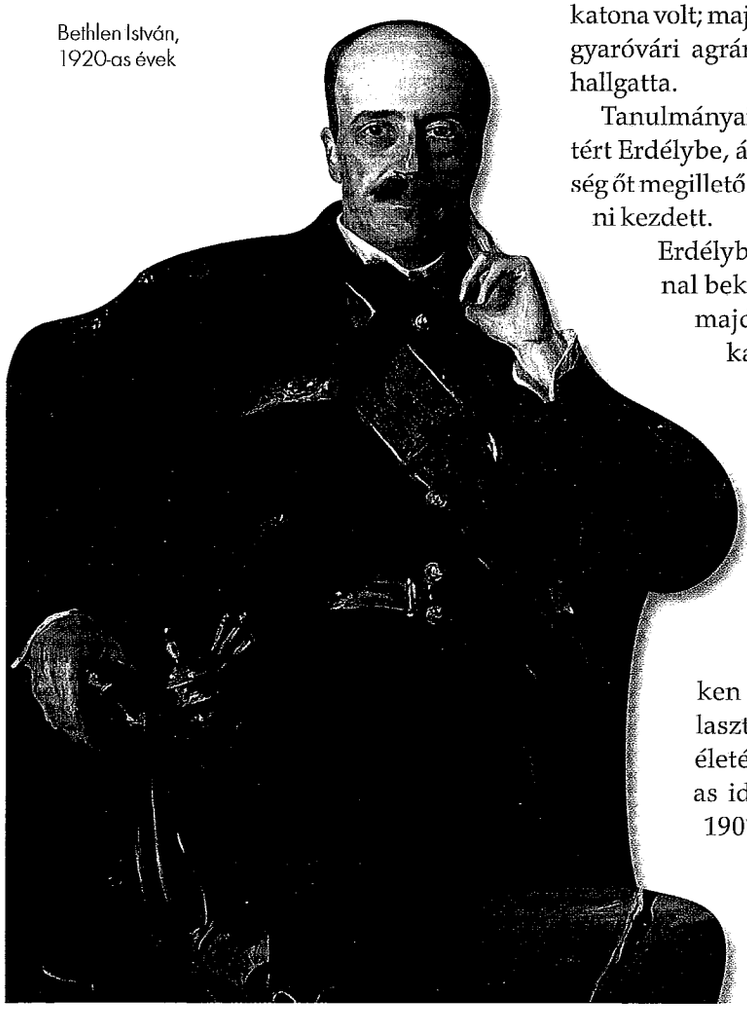

Bethlen István, 1920-as évek

Tanulmányait befejezve visszatért Erdélybe, átvette a szülői örökség őt megillető részét és gazdálkodni kezdett.

Erdélybe visszatérve azonnal bekapcsolódott a helyi, majd az országos politikai életbe is. A megyegyűléseken már 1898–1899-ben is részt vett, képviselővé pedig 1901-ben választották először. A „politikacsinálás" – különböző szinteken – ettől kezdve elválaszthatatlan része volt életének. Az 1919–1920-as időszaktól eltekintve 1901-től 1939-ig folyamatosan parlamenti képviselő, ezt követően pedig felsőházi tag volt. 1901-es képviselővé választásával egyidejűleg tagja lett az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek (OMGE) és a Magyar Gazdaszövetségnek. 1905-ben az OMGE igazgatósági tagjává, 1906-ban a szervezet közgazdasági szakosztályának alelnökévé választották. 1907-től tiszteletbeli elnöke a sajátos erdélyi magyar célokért küzdő Székely Társaságok Szövetségének, majd ennek elhalása után, 1914-től 1918-ig az Erdélyi Szövetség elnöke. 1918–1919-ben az ellenforradalmi erők egyik fő organizátora, 1919 őszén „titkos erdélyi miniszter", 1920-ban a magyar békedelegáció főmegbízottja, 1921-től 1931-ig pedig miniszterelnök. 1931 után semmilyen kormányzati pozíciót nem vállalt. Horthy egyik tanácsadójaként egészen 1944-ig a magyar politikai élet meghatározó egyénisége maradt.

Bethlen félévszázados pályája nem tartozik a nagyívű politikai életutak közé. Ahhoz a szellemi-politikai hitvalláshoz, amit részben a családi tradíciók és környezet, részben pedig iskolái és a századvégi, millenniumi Magyarország szelleme plántáltak belé, és amelyet egyetlen szóval és jelzővel liberális konzervativizmusnak nevezhetünk, élete végéig ragaszkodott.

Ahogy az ország életében, úgy Bethlen személyes pályáján is a legnagyobb cezúrát az 1918-as összeomlás, az azt követő forradalmak és végül Trianon jelentették. A második szakaszhatárt a harmincas évek közepére kialakult külés belpolitikai helyzet idézte elő. A hitleri Németország előretörése külpolitikailag hathatósan elősegítette a magyar

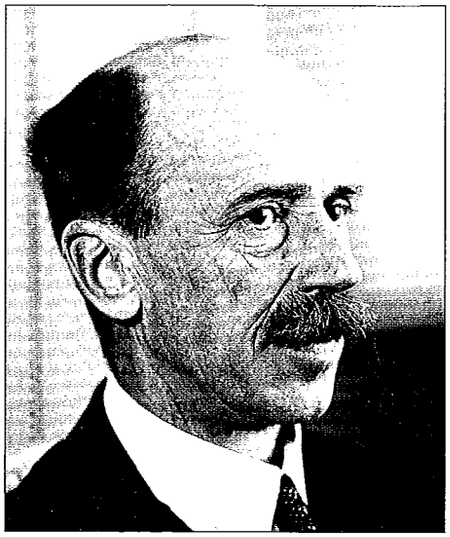

Bethlen István, 1930-as évek

1921 1931

1921. ÁPRILIS 14.
1931. AUGUSZTUS 24.

revíziót. Bethlen István három pályaszakaszát különböztethetjük meg: az 1918–1919 előttit, az 1918–1919 és 1933–1934 közöttit és végül az ez utánit. A forradalmak előtti Bethlen politikájának két legmeghatározóbb vonása – az általánosságban vett konzervativizmuson túlmenően – az agrárizmus és a kormánypolitikához képest offenzív nacionalizmus volt. Mindkettő szorosan kötődött osztály- és réteghelyzetéhez, azaz az erdélyi arisztokrata nagybirtokos mivoltához.

Az agrárius alapkövetelés a gazdasági szabad verseny korlátozása s egy erősebb állami gazdaság- és szociálpolitika kialakítása, illetve a több tekintetben ipartámogató dualizmus kori kormánypolitika agrár- (s ezen belül elsősorban a közép- és nagybirtokos érdekeknek megfelelő) korrekciója volt. Ezekkel az eszmékkel Bethlen még diákként megismerkedett. Birtokainak átvétele, az elmaradott erdélyi infrastruktúrával, a korszerűtlen termelési technikával, valamint az értékesítés nehézségeivel való szembesülés tovább erősítették kötődését az agrárius ideológiához és politikához.

Az erdélyi románsággal kapcsolatos nemzetiségpolitikai koncepciójának kiinduló és alaptétele az volt, hogy a románság politikai törekvéseinek jellege a XIX. század végére megváltozott. Addig – hangoztatta 1907-től szinte évről évre – az erdélyi románság még Magyarországon belül követelte magának a nemzetiségi jogok tágabb körét. A román fejedelemségek egyesülését (1861) és a román állam függetlenségének nemzetközi szavatolását (1878) követően azonban egyre inkább tért hódított körében az ir-

Bethlen István és Horthy Miklós kisgazdapárti gyűlésen, 1921. május 22.

október 8-án született a Maros-Torda vármegyei Gernyeszegen	1874
Bécsben, a Theresianumban tanul	1883–1893
A budapesti egyetem állam- és jogtudományi karának előadásait látogatja	1893–1896
ősz. Egy esztendeig katonáskodik	1897
A magyaróvári főiskola előadásait látogatja	1898–1900
Visszatér Erdélybe, ahol birtokán gazdálkodik	1900
október 2–9. Az országgyűlési képviselőválasztásokon mandátumot szerez	1901
október. Tagja lesz az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek (OMGE)	
Az OMGE igazgatósági tagjává választják	1905
Tiszteletbeli elnöke lesz a Székely Társaságok Szövetségének	1907
Az Erdélyi Szövetség elnöke	1914–1918
február 19. Magalakul a Nemzeti Egyesülés Pártja (NEP), Bethlen István vezetésével	1919
április 14. A kormányzó Bethlen István kéri fel kormányalakításra	1921
december 3. Átalakul a Bethlen-kormány	

redentizmus, és valódi céljává fokozatosan Erdély és a román királyság egyesítése vált. Ebből a diagnózisból logikusan következett, hogy a magyar nemzetiségpolitika feladatát Bethlen egészen 1918-ig nem a kollektív nemzetiségi jogok vagy általában az állampolgári jogok kiterjesztésében, hanem a nemzetiségi és vegyes etnikumú vidékeken élő magyarság gazdasági és kulturális pozícióinak az erősítésében, illetve a románság további gazdasági térnyerésének a megakadályozásában, valamint politikai érdekérvényesítési és kulturális önszerveződési lehetőségeinek a korlátozásában látta. Javasolt terápiájában, amely szándéka szerint a századelő magyar nacionalizmusának egyik legoffenzívebb változatát jelentette, hagyományos és modern elemek keveredtek.

Bethlen István Balassagyarmaton, 1923. november 4.

Konzervatív társadalomfelfogása mellett elsősorban nemzetiségpolitikai koncepciójából következett a dualizmus kori választójog demokratikus jellegű reformjával szembeni merev ellenállása is. Ez ugyanis nyilvánvalóan azt eredményezte volna, hogy a hagyományos (döntően magyar és jórészt nemesi eredetű) erdélyi vezető rétegek politikai hegemóniája megszűnik, s a helyi hatalom részben a polgári és paraszti (többségükben román) néprétegek kezébe került volna. Ezt Bethlen megengedhetetlennek és elfogadhatatlannak tartotta, s ezért a választójog igen mérsékelt kiterjesztését is csak az etnikailag homogén magyar országrészekben helyeselte.

Konzervatív beállítottságából és demokráciaellenességéből természetszerűleg következett, hogy Bethlen nemcsak a Tanácsköztársasággal, hanem számos alapkérdésben már az 1918–1919-es polgári demokratikus átalakulási kísérlettel is szembefordult. Élesen támadta a demokratikus kormány földreformtervének szociális radikalizmusát és a pénzügy-politikai tervek gerincét alkotó progresszív vagyondézsmát. 1919 februárjában saját kormányellenes, jobboldali, konzervatív pártot (Nemzeti Egyesülés Pártja) alakított. A későbbiekben – 1919 tavaszán és nyarán – az emigráns magyar politikusokat tömörítő Antibolsevista Komité vezetőjeként tevékenykedett Bécsben. Az 1918–1919-es forradalmi időszakot haláláig a magyar történelem egyik mélypontjának tartotta. E kornak nagy megrázkódtatásai azonban egészében véve mégsem jobbra, hanem korábbi önmagához képest valamelyest balra sodorták.

Az új helyzethez való alkalmazkodás első lépéseként – 1918 őszén – feladta régi nemzetiségpolitikai koncepcióját, és Jászi Oszkár demokratikus rendezési elképzeléséhez közeledett. Meglazultak kapcsolatai az agrárizmussal is, amely pedig a forradalmak bukása után elérkezettnek látta az időt arra, hogy az ipart és a nemzetgazdaság egyéb ágazatait végre valóban alárendelje a mezőgazdaságnak. Bethlen ugyanebben az időben a nyersanyagbázis nélkül maradt ipar exportigényeinek a biztosítását sürgette beszédeiben, s a későbbiekben, miniszterelnökként kifejezetten ipartámogató gazdaságpolitikát folytatott. 1920 nyarán és őszén kiállt a XIX. századi liberális örökség mellett, fellépett a különítményesek terrorakciói ellen, és „bűnbocsánatot" ígért a szociáldemokratáknak.

Bethlen „liberalizálódásának" és ezzel együtt járó balratolódásának, azaz jobbközépre kerülésének négy egymást erősítő oka volt: 1. a nemzetiségeknek mint az állam egységét és a magyar szupremáciát veszélyeztető kisebbségeknek a leválása; 2. a forradalmak tanulságai, amelyek a hagyományos nagybirtokosi-nagypolgári osztályszövetség társadalmi és politikai alapjainak a kiszélesítése mellett szóltak; 3. a középrétegek egyes csoportjainak az antiparlamentáris neokonzervativizmus és jobboldali radikalizmus irányába tett 1919–1920-as elmozdulása, amely Bethlen felfogásával stratégiailag összeegyeztethetetlen volt; 4. s végül a győztes nyugat-európai országok liberális-demokratikus államberendezkedése, amelyhez egy velük szövetkezni, rájuk támaszkodni akaró kis országnak és politikusának valamennyire legalábbis hasonulnia kellett. Mindezek az eszmei-ideológiai hangsúlyeltolódások és részben új politikai irányvételek az ekkor 47 éves Bethlen Istvánt alkalmassá tették arra, hogy a kibontakozás vezető politikusa, miniszterelnök s mint ilyen az ún. Horthy-rendszer konszolidációjának irányítója legyen.

A felmerülő problémák és a megoldandó feladatok jellege alapján Bethlen tízéves miniszterelnöksége négy egymást követő, kisebb szakaszra osztható. Az első szakaszt (1921–1923) a belpolitikai stabilitás alapjainak a megteremtése; a másodikat (1923–1925) az ország pénzügyi helyzetének a szanálása és a gazdaság fellendülésének elősegítése; a harmadikat (1927–1929) egy modern szociálpolitika alapjainak lerakása, a külpolitikai elszigeteltségből való kitörés és a revízióra való felkészülés; a negyediket (1929–1931) a nemzetközi gazdasági válság hazai jelentkezése és

ennek következtében a konszolidáció válsága jellemezte.

A magyar politikai élet két legfontosabb tényezője 1920–1921-ben a királykérdés és a demokráciához való viszony volt. A király-kérdésben Bethlen kezdettől realistaként politizált. A legtöbb magyar arisztokratához hasonlóan lelke legmélyén ő is legitimista volt. A legitimisták többségével szemben ugyanakkor azt is megértette és elfogadta, hogy a Monarchia visszaállítására vagy akár Ausztria és Magyarország egyesítésére a nagyhatalmak, a környező államok és az osztrák közvélemény egyaránt elutasító álláspontja miatt semmilyen esély sincs. Ezért már 1920 elejére kidolgozta az ún. nemzeti királyság, azaz IV. Károly magyar nemzeti királyságának koncepcióját. Kormányalakítása után ezen az alapon közös platformot dolgozott ki a legitimista vezetőkkel. Károly visszahozatalának Bethlen által elképzelt koreográfiáját a király politikailag teljesen előkészítetlen (1921. októberi) másodszori magyarországi megjelenése húzta keresztül. A kényszerítő nemzetközi körülmények ismeretében Bethlen ekkor – Horthyval együtt – a király csapataival való szembeszállás (budaörsi csata), majd pedig a Habsburg-ház detronizációja mellett döntött. A legitimisták ezt sokáig nem bocsátották meg neki, és a magyar arisztokraták közül csak igen kevesen ismerték el, hogy a felelős magyar miniszterelnök akkor mást nemigen tehetett. Bethlen ezt követően kénytelen-kelletlen a szabadkirályválasztók felé orientálódott, és az engesztelhetetlen legitimistákkal lényegében csak a harmincas évek közepén, a fenyegető náci veszély árnyékában kötött ismét szövetséget.

A demokráciához való viszony, azaz a rezsim kormányzati rendszerének kialakítása szempontjából Bethlen, Telekihez hasonlóan és múltjának megfelelően, természetszerűleg a konzervatív tábor felfogását vallotta. Ez az ő esetében is egy sajátos „kétfrontos" harcot jelentett. Jelentette a szélsőjobboldali irányzatok visszaszorítását, megszelídítését és megszelídített formában beépítésüket a hatalomba; és jelentette a demokratikus tábor megosztását, meggyengítését és érdekérvényesítési lehetőségeik korlátok között tartását.

Jelentőségüknél fogva ezek közül négy emelkedik ki: a Szociáldemokrata Párt és az ellenforradalmi rendszer viszonyának normalizálása, az ún. Bethlen–Peyer-paktum 1921 decemberében; a jelentős parasztdemokrata szárnnyal rendelkező Kisgazdapárt konzervatív alapbeállítottságú, egységes kormányzópárttá formálása 1922 februárjában; az 1919 őszén bevezetett általános és titkos választójog korlátozása és részben nyílttá tétele rendeleti úton 1922 márciusában; és végül a legbefolyásosabb szélsőjobboldali csoport, a Gömbös Gyula vezette ún. fajvédők kiszorítása a kormánypártból és ellenzékbe kényszerítése 1923 nyarán.

Az 1923-ra kialakult és a harmincas évek elejéig érvényes magyar pártstruktúra egyik legfőbb jellemzője az ellenzék nagyfokú és a kormánypárt relatív politikai heterogenitása volt. Ez bonyolult manőverezési és taktikázási lehetőségekre adott alkalmat és egyben tett szükségessé. Ezekkel Bethlen egész miniszterelnöksége alatt mesterien élt. A demokrata baloldalt a fajvédőkkel, a fajvédőket a baloldalhoz való közeledéssel, a szabad királyválasztókat pedig a legitimista propaganda engedélyezé-

Választási plakát, 1922 körül

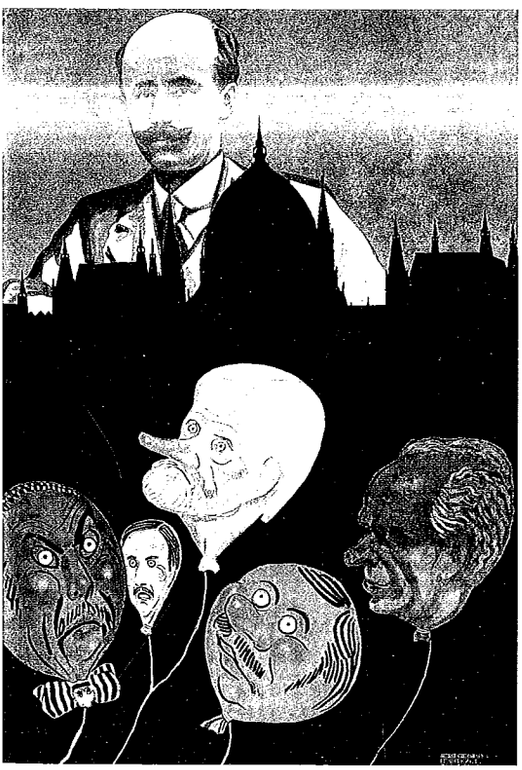

1922

február 22. A KNEP egyesül a Kisgazdapárttal (Egységes Párt)

május 28.–június 11. Nemzetgyűlési választások

június 16. Átalakítják a Bethlen-kormányt

augusztus 2. Az Egységes Párt értekezletén szakításra kerül sor Bethlen István és Gömbös Gyula között, Gömbös és hívei kilépnek pártból

1924

június 26. A népszövetségi kölcsön kibocsátásának kezdete

1926

november 11. A nemzetgyűlés elfogadja az 1926. évi 22. törvénycikket a felsőház visszaállításáról

1927

április 2–5. Bethlen István magyar és Mussolini olasz miniszterelnök találkozója Milánóban

1929

június 11–12. Bethlen miniszterelnök Párizsban tárgyal

1930

június 15–18. Bethlen István miniszterelnök hivatalos látogatása Londonban

1931

június 28–30. Országgyűlési képviselő-választások

augusztus 19. Lemond Bethlen István miniszterelnök és kormánya

1935

március 6. Bethlen István kilép az Egységes Pártból

1939

május 6. Bethlen István lemond képviselő-jelöltségéről és visszavonul a közélettől. A kormányzó a felsőház tagjának nevezi ki

1944

március. Az ország különböző helyein bujkál

1944

december. A magyarországi szovjet főparancsnokság házi őrizetében

1945

április. Bethlen Istvánt Moszkvába szállítják

1946

október 6-án hunyt el Moszkvában

AZ 1921. ÉVI XLVII. TÖRVÉNY IV. KÁROLY URALKODÓI JOGAINAK ÉS A HABSBURGOK TRÓNÖRÖKÖSÖDÉSI JOGAINAK A MEGSZŰNTETÉSÉRŐL

Budapest, 1921. november 6.

1. §. IV. Károly uralkodói jogai megszűntek.
2. §. Az 1723. évi I. és II. törvénycikkben foglalt pragmatica sanctio és minden egyéb jogszabály, amely az Ausztriai Ház (Domus Austriaca) trónörökösödési jogát megállapította vagy szabályozta, hatályát vesztette és ezzel a királyválasztás előjoga a nemzetre visszaszállt.
3. §. A nemzet a királyság ősi államformáját változatlanul fenntartja, de a királyi szék betöltését későbbi időre halasztja és utasítja a minisztériumot, hogy eziránt arra alkalmas időben javaslatot tegyen.
4. §. Ez a törvény kihirdetésének napján lép életbe.

sével vagy betiltásával, illetve a mérsékelt legitimistákkal való esetenkénti kokettálással lehetett „ijesztgetni" és befolyásolni.

A kormánypárton belül, amely a nyílt szavazás eredményeként mindvégig 60–70 százalékos parlamenti többséggel rendelkezett, kicsiben ugyanez érvényesült, hiszen a fajvédők egy része továbbra is az Egységespártban maradt, összezsugorodva bár, de folyamatosan létezett egy paraszti-kisgazda frakció, és a húszas évek közepére ezen túlmenően egy 10–12 fős liberális kormánypárti csoport is kialakult. A Bethlent feltétlenül követő konzervatív kormánypárti centrum pedig önmagában mindig kevés volt a parlamenti többséghez.

A belpolitikai konszolidáció befejező lépéseként 1926-ban Bethlen az 1918 előtti főrendiház örökébe lépő felsőházat szervezett. Az 1921 és 1923 között megalapozott kormányzati rendszerbe ezzel beépítette az utolsó stabilitási tényezőt.

Az ily módon létrejött hatalmi rendszer társadalmi szempontból a nagybirtokosság, a nagypolgárság, valamint az úri középbirtokosság és a felső katonai és államhivatalnoki csoportok kompromisszumán alapult. A nagyburzsoázia liberális és konzervatív-liberális, a földbirtokosság konzervatív-liberális és konzervatív, a katonai-bürokrata réteg pedig mindezek mellett szélsőjobboldali tendenciákat is képviselt. E sajátos szövetséget a három réteg közös antidemokratikus érdekei tartották össze. A közép- és kispolgárság, a birtokos parasztság és a munkásság érdekérvényesítési lehetőségei korlátozottak voltak, a szegényparasztság előtt pedig szinte minden ilyen jellegű lehetőség bezárult. A kormányhatalom társadalmi és tömegbázisa tehát a dualizmus időszakához képest szélesedett, de a nyugat- vagy közép-európai demokráciák kiterjedtebb és szilárdabb társadalmi megalapozottságát a húszas években sem érte el.

Politikai intézményeit és azok működését tekintve a húszas évek kormányzati rendszere korlátozott polgári parlamentarizmus volt. A törvényhozás, végrehajtás és bíráskodás 1918 előtti hármassága az évtized közepére alapvetően helyreállt. Az országban szélsőjobboldali, liberális-demokrata, demokrata és szociáldemokrata ellenzéki pártok működhettek, amelyek a parlamentben és a nyilvánosság előtt egyaránt kifejthették és hirdethették véleményüket. A kormányzati rendszerbe épített „biztonsági elemek" következtében ugyanakkor nem volt reális lehetőség arra, hogy a kormánypárt megbukjon, és egy demokratikus típusú parlamenti váltógazdálkodás alakuljon ki. Ennek következtében a törvényhozó és végrehajtó hatalom sem különült el olyan mértékben, mint az a demokráciákban meghonosodott.

Gazdaságpolitikai szempontból Bethlen eleinte – Telekihez hasonlóan – egy alapvetően önerőre támaszkodó, deflációs szanálási politika sikerének a lehetőségében bízott. Külkereskedelem-politikai szempontból ugyanakkor a háború előtti, csupán mérsékelt vámokkal korlátozott szabadabb nemzetközi forgalom gyors helyreállítását feltételezte. Hamarosan bebizonyosodott azonban, hogy ez az út járhatatlan.

Az önerőre támaszkodó szanálási politika kudarcának alapvető oka az volt, hogy a költségvetési bevételek a megemelt adók és az egyszeri vagyondézsma ellenére sem fedezték a kormány számos rendkívüli költséggel terhelt kiadásait. 1921 végétől, 1922 elejétől ezért a Bethlen-kormány a válságból való kilábolás más formáival próbálkozott. Tervének két lényeges eleme volt: nagyobb összegű külföldi kölcsön felvétele és az új helyzetnek megfelelő határozott vámpolitika kialakítása.

Franciaország és a szomszédos államok ellenállása miatt a 250 millió aranykoronás nemzetközi (népszövetségi) kölcsön kibocsátása, amelynek felét Anglia biztosította, csak viszonylag későn, 1924. június 26-án kezdődött meg. A húszas évek második felében to-

Bethlen István és felesége Rómában, 1927. április

vábbi kölcsönök áramlottak az országba. A hagyományosan alacsony belső tőkeképződési szint miatt a magyar gazdaság fellendüléséhez a külföldi kölcsönök nagymértékben elengedhetetlenek voltak. Törlesztésük perspektivikusan ugyanakkor jelentős exporttevékenységet, illetve külkereskedelmi aktívumot feltételezett.

A pénzügyi stabilizációval közel egy időben került sor az új vámrendszer kidolgozására és életbeléptetésére. Ennek a lényege az iparvédelem és -fejlesztés volt. Bethlen gazdaságpolitikájából, amelyet az agrárius érdekeltségek egy rövid időszaktól eltekintve folyamatosan bíráltak, logikusan következett, hogy ez a fellendülés elsősorban az ipar területén mutatkozott meg. Az ipari termelés 1924 és 1929 között több mint 70 százalékkal emelkedett, és az 1929–1933-as gazdasági világválság előestéjén mintegy 12 százalékkal múlta felül a háború előtti szintet.

A gazdaság újjászervezése, fellendülése és az életkörülmények ezt követő javulása nagymértékben visszahatott a politikai életre. Belpolitikai szempontból a politikai stabilizáció befejezésének és a húszas évek második felére jellemző kiegyensúlyozott kormányzásnak az alapjait teremtették meg. Ugyanakkor egy átfogóbb szociál- és kultúrpolitika, valamint egy aktívabb külpolitika kialakításához is jobb feltételeket teremtettek.

A szociálpolitikai reformok sorát a társadalombiztosítás újjászervezése nyitotta meg. A kötelező betegségi és baleseti biztosításban részesülők körét 1927-ben kiterjesztették, és egyben növelték a biztosítottak szociális kedvezményeit. Egy évvel később, 1928-ban bevezették a kötelező öregségi, rokkantsági, özvegységi és árvasági biztosítást. Mindkét nagy biztosítási forma elsősorban a különböző városi munkásrétegekre terjedt ki, a mezőgazdasági munkásságra nem.

A szociálpolitika egyéb szektorai közül nagyobb előrehaladás történt még a lakásügy és a közegészségügy terén. 1920 és 1930 között 290 ezer új lakóház épült fel, ami közel 25 százalékos növekedést jelentett. Ugyanezen időszakban a százezer lakosra jutó orvosok száma csaknem megkétszereződött, a százezer főre jutó kórházi ágyak száma 329-ről 467-re emelkedett, s a csecsemőhalandóság 19 ezrelékről 16-ra csökkent.

A kultúrpolitika eredményei közül legnagyobb jelentőségű a népiskolai hálózat fejlesztése volt. 1930-ig 3500 új tanterem és mintegy félannyi tanítói lakás épült fel. Ennek is köszönhető, hogy az analfabetizmus aránya 15 százalékról 10-re csökkent. Fontos volt továbbá a kolozsvári egyetem Szegedre, a pozsonyi Pécsre költöztetése, valamint az ösztöndíjrendszer kiterjesztése, a külföldi Collegium Hungaricumok hálózatának kialakítása is. „A magyar hazát ma elsősorban, nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti ismét naggyá" – hangoztatta Bethlen kultuszminisztere, gróf Klebelsberg Kunó.

Bethlen külpolitikájának két alapcélkitűzése volt: a revízió és a dunai országok gazdasági és defenzív jellegű politikai együttműködésének a megteremtése. Miniszterelnökségének első hónapjaiban e célkitűzések összekapcsolására és egyidejű, közös realizálásukra törekedett. Legszerencsésebbnek egy Olaszországra vagy Franciaországra, esetleg mindkettőre támaszkodó lengyel–magyar–román blokk létrehozását tartotta volna. Az együttműködés fejében a határ menti, döntően magyarok lakta területek visszacsatolását és a történeti Erdély függetlenítését vagy autonómiájának Románián belüli biztosítását követelte.

A lengyel–magyar–román blokk tervéből részben a Romániával szemben támasztott s Bukarestben és Párizsban egyaránt teljesíthetetlennek ítélt magyar revíziós igények, részben a nemzetközi helyzet alakulása miatt semmi sem lett. Nem járt nagyobb eredménnyel a magyar–csehszlovák közeledés terve sem 1921 tavaszán és nyarán. A trianoni határok etnikai elvű kiigazítása Prága számára elfogadhatatlan volt. A közeledés gondolatát így ebben az irányban is a tartós szembenállás váltotta fel, ami diplomáciai síkon a francia támogatást élvező kisantant 1921. nyári kialakulásában öltött testet.

A kisantant létrejötte után a magyar külpolitika előtt két út állt. Az egyik: lemondani a revízióról és minden tekintetben a környező államok szövetségi rendszeréhez kapcsolódni. A biztonsági szempont inkább ezt diktálta volna. A másik út a kisantant felbomlasztása, a határok újrarajzolása, azaz a revízió felé vezetett. Bethlen ez utóbbi utat választotta, és 1922-től – ha bizonyos kényszerhelyzetekben deklarálnia is kellett az új határok sérthetetlenségét – stratégiailag ezen az úton szőtte a magyar diplomácia hálóját. Első jelentős eredménye e téren az 1927. április 5-én Rómában megkötött olasz–magyar örök barátsági szerződés volt. Azt persze jól tudta Bethlen, hogy az olasz szövetség önmagában kevés a revíziós tervek megvalósításához. Ezért az olasz–magyar szerződés aláírását követően megkísérelte a német–magyar kapcsolatok kiépítését is. Végső célként a német–magyar–olasz szövetség létrehozása lebegett szeme előtt. Németország egyelőre még igen óvatos, a status quót látszólag elfogadó külpolitikája miatt azonban ez a terv ekkor még nem valósulhatott meg. Több eredménnyel járt viszont a kormány közeledése Lengyelország és Ausztria felé.

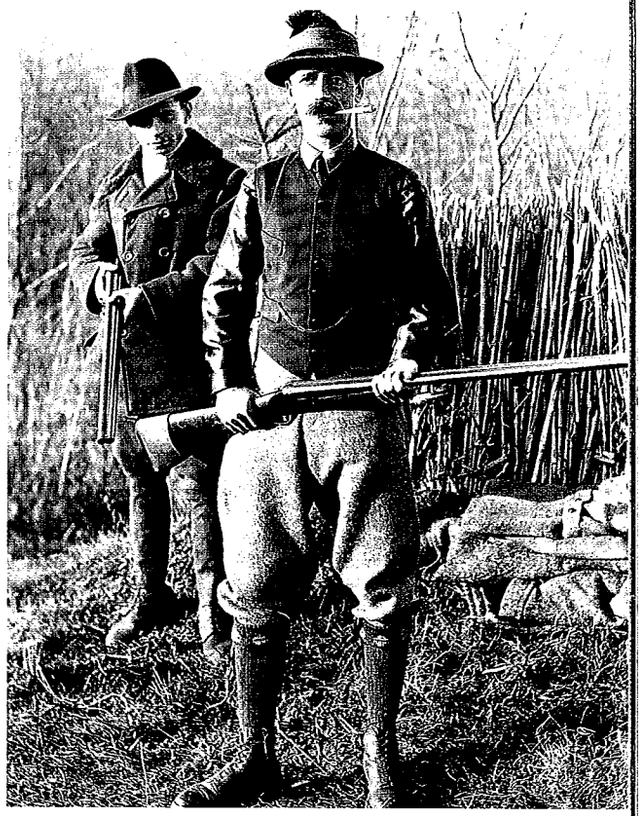

Bethlen István vadászaton, 1930 körül

Bethlen aktív külpolitikájának eredményeként az 1920-as évek végére megszűnt az ország külpolitikai elszigeteltsége. A rendszer belső politikai és gazdasági konszolidációjához ezzel külpolitikai konszolidáció társult. Az új szövetségi kapcsolatok a revíziós törekvéseket, illetve a későbbi tényleges revíziót alapozták meg.

A húszas évek második felére jellemző gazdasági fellendülésnek és belpolitikai stabilitásnak 1929 őszétől a nagy gazdasági világválság hazai jelentkezése vetett véget.

Bethlen a válság alatt is konzervatív parlamentáris kormányzati rendszerének a megóvására törekedett, és elzárkózott mind a bal-, mind a szélsőjobboldali nyitás elől. A demokratikus ellenzék követeléseinek, amelyek a titkos választójog általánossá tételére és a szabadságjogok kiterjesztésére, illetve ezek alapján egy „nemzeti koncentráció" létrehozására vonatkoztak, makacsul és megingathatatlanul ellenállt. Nem fogadta azonban el Horthy és a szélsőjobboldal antiparlamentáris javaslatait sem. Az agrárlobbinak annyi engedményt tett, hogy 1930 nyarán bevezette az ún. bolettarendszert, ami a mezőgazdasági ártámogatás egy fajtája volt. Az ipari vámvédelem megszüntetéséhez azonban, ami az ipari árak csökkenését és néhány hazai iparág leépülését eredményezte volna, nem járult hozzá. A válság nemzetközi jelenség volt, s így abból kijutni is csak a külgazdasági feltételek megváltozása, mindenekelőtt a mezőgazdaság piac- és árproblémáinak a megoldása révén lehetett.

Bethlennek először Olaszországtól sikerült kedvezményeket kapnia. Az 1930-ban előkészített és 1931-ben megkötött olasz–magyar kereskedelmi szerződés mintegy 8 százalékos felárat biztosított a magyar gabona- és állatkivitelnek, aminek fejében Magyarország ugyanilyen ártöbblettel vett át bizonyos olasz ipari nyerstermékeket és gépeket. Ugyanebben az évben hasonló szerződést kötött Ausztriával is, sőt 1931. július 18-án Németországgal is. A Berlin által biztosított átvételi kontingensek és árszintek ugyan jóval alatta maradtak annak, mint amit a magyar fél remélt, ám valamelyest így is tompította a válság hatását.

A kölcsön- és piacszerzés terén elért eredmények mérsékelték a válság elmélyülését. Megszüntetésére azonban távolról sem voltak elegendőek. Ehhez további piacokra, még nagyobb kedvezményekre, belpolitikailag pedig számos pénzügyi és egyéb gazdaságpolitikai megszorításra lett volna szükség. Utóbbiak nyilvánvalóan tovább növelték volna a kormánnyal s személy szerint Bethlennel szembeni elégedetlenséget, amely pedig már így is igen nagy volt. Mindezeket mérlegelve augusztus 19-én Bethlen István kormányával együtt lemondott. Visszavonulását átmenetinek tekintette, és azzal számolt, hogy egy-két éven belül, a válságot nagy valószínűséggel követő gazdasági fellendülés idején ismét miniszterelnök lehet. A nemzetközi események alakulása és a belpolitikai élet válság alatti és utáni fejleményei miatt azonban erre már soha többé nem kerülhetett sor.

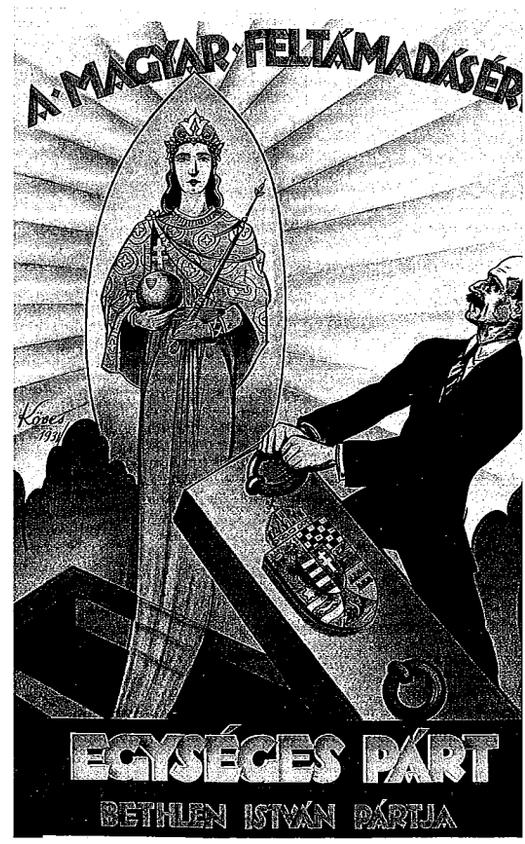

Választási plakát, 1931

A magyar külpolitika – kisebb kitérőktől eltekintve – 1940–1941-ig a Bethlen által elképzelt irányban haladt. Az első számú szövetséges változatlanul Olaszország volt, és a harmincas évek végéig elsősorban továbbra is Ausztriával és Lengyelországgal tudott együttműködni Magyarország. Igaz, a német–magyar kapcsolatok egyre szorosabbá váltak. Ám ezt Bethlen nemcsak hogy nem ellenezte, hanem eleinte kifejezetten helyeselte. Az 1930-as évek utolsó harmadáig úgy képzelte, hogy ez az együttműködés olyan keretek között lesz majd tartható, amelyek a revízió ügyét ugyan még hathatósan elősegítik, ám az ország és a térség egyoldalú német befolyás alá kerülését nem vonják maguk után.

Revíziós programját és biztonsági elképzeléseit főleg külföldi előadókörútjain, elsősorban 1933-as londoni és 1936-os milánói előadásaiban fejtette ki. Biztonsági koncepciója nem válto-

FRANKHAMISÍTÁS

A frankhamisítás eredetileg szélsőjobboldali német katonatisztek terve volt azzal a céllal, hogy kellemetlenségeket okozzanak régi riválisuknak. Miután azonban 1923. novemberi fegyveres puccsuk kudarcba fulladt, ötletüket és eszközeiket továbbadták magyar elvbarátaiknak. Ők elsősorban irredenta terveikhez kívántak pénzalapot teremteni. A titkos pénzhamisító „üzemet" az Állami Térképészeti Intézetben állították fel. A pénznyomást 1924 első felében kezdték el, és 1925 őszére mintegy 30-35 ezer db hamis 1000 frankos készült el. Értékesíteni azonban – mivel gyenge minőségűek voltak – egyet sem sikerült belőlük. A külföldre küldött ügynökök lebuktak, és gyorsan vallomást tettek. A néhány nap alatt nemzetközi botránnyá dagadó ügyet rendkívülivé és politikailag is roppant kínossá az tette, hogy az egész ügy irányítója (Windischgrätz Lajos) egy volt miniszter, a hamisításnak helyet adó intézet reprezentatív elnöke (Teleki Pál) egy volt miniszterelnök, az ügynökök útnak indítója pedig az ország hivatalban levő főkapitánya (Nádosy Imre) volt. A rendszer baloldali ellenzéke ezért – egyes francia körökkel összefogva – megkísérelte Bethlen és kormánya megbuktatását. A nyugati hatalmaknak, elsősorban Nagy-Britanniának köszönhetően ez ugyan nem sikerült, ám Magyarországra és vezetőire így is árnyék vetült.

zott. Továbbra is úgy vélte, hogy a térséget kettős veszély, a „keleti szláv óriás" és a „germán Drang nach Osten" fenyegeti. Ezzel szemben ideálisnak változatlanul egy lengyel–magyar–román összefogást tartott volna. Revíziós követelései ezzel szemben kifejezetten bővültek, és az 1919–1921-es etnikai elvű platformtól a Szent István-i magyar birodalom modernizált, föderalizált formájú visszaállításának az irányába mutattak.

A nemzetközi élet eseményei 1939-ig Bethlen várakozásainak megfelelően alakultak. 1938-ban Magyarország békés úton visszakapta Csehszlovákiától azokat a határ menti területeket, amelyeket Bethlen 1920–1921-ben és a harmincas években is első helyen kért. 1939-ben, majd 1940-ben visszakerült Kárpátalja és Észak-Erdély is – ugyancsak fegyveres konfliktus nélkül. A magyar külpolitikának ezt követően Bethlen szerint kivárásra kellett volna berendezkednie. A Németország melletti túl szoros felzárkózást és a Nyugattól való leszakadást Bethlen éles kritikával illette. Különösen nagy hibának tartotta a Szovjetunió elleni háborúhoz való csatlakozást és az ezt követő hadüzeneteket a nyugati szövetségeseknek. Befolyását a továbbiakban mindig e hibák korrigálására próbálta latba vetni. 1942–1943-ban részt vett a Kállay-kormány különbéke-kísérleteiben, 1944 nyarától pedig a Moszkvával való kapcsolatfelvétel és fegyverszünet legfőbb szószólója volt. Stratégiailag azonban 1944 nyara után is az angolorientáció híve maradt.

Belpolitikai szempontból a kurzusváltás már 1932-ben, Gömbös miniszterelnökké történő kinevezésével megkezdődött. Gömbös fasiszta jellegű belpolitikai tervei Bethlen előbb kulisszák mögötti, majd nyílt ellenállását váltották ki. 1935-ben, amikor Gömbös kenyértörésre vitte a dolgot, és elérte Horthynál, hogy az feloszlassa a parlamentet és új választásokat írjon ki, Bethlen kilépett a kormánypártból, és a szélsőjobboldal elszigetelése érdekében a baloldali erőkhöz közeledett. Gömbös 1936-os halálától Kállay Miklós 1942-es kormányra kerüléséig a magyar kormánypolitika egy sajátos hullámmozgásban haladt a kettészakadt Európa német feléhez való belpolitikai felzárkózás irányába. Ennek következtében a politikai nyilvánosság pluralizmusa lépésről lépésre egyre szűkebb korlátok közé szorult. Abban, hogy a politikai élet német mintájú teljes „gleichschaltolása" (egyformává tétele) az ország 1944. március 19-i német megszállásáig végül mégsem következett be, hogy a többpártrendszer egészen addig megmaradt, a Szociáldemokrata Párt működhetett, és ha csökkentett számban és terjedelemben is, de baloldali és náciellenes lapok jelenhettek meg, Bethlennek igen jelentős érdemei voltak.

Demokratává persze mindezek ellenére sem vált Bethlen. Nemcsak a jogkorlátozásokkal fordult ugyanis szembe, hanem például a választójog titkosságának 1938. évi visszaállításával, a hitbizományok reformjával és a nagyobb arányú földkisajátításokkal is. Ez utóbbit Bethlen ugyanúgy rablásnak tartotta, mint a zsidó vagyonok elkobzását. Elutasította a fasizmust, de változatlanul elutasította az első világháború után kialakult „tömegdemokráciákat" is. Ezeket még utolsó nyilvános beszédében, 1941. február 11-én is „beteg és elfajult" demokráciáknak nevezte. Politikai hattyúdalában ismét a régi, a XIX. századi liberalizmus mintaértékét emelte ki. Eötvös szellemét idézve azt hangsúlyozta, hogy a „tömegdemokráciák" kizárólagos többségi elve Magyarországon a jövőben is „bizonyos korrektúrákra szorul". Ennek megfelelően Bethlen a háború utáni politikai kibontakozást is meglehetősen szűk keretek között képzelte el. Az új kormányt kizárólag polgári politikusokból kívánta létrehozni, és a szociáldemokraták bevonásával csak feltételesen számolt. A kommunisták esetleges részvételéről pedig természetesen hallani sem akart.

1944 márciusától az ország különböző helyein bujkált; a Gestapo feketelistáján az elsők között szerepelt. A legfontosabb döntések meghozatala előtt azonban Horthy továbbra is megtalálta a módját annak, hogy kikérje véleményét. Ezeken a megbeszéléseken sürgette a Sztójay-kormány menesztését és fegyverszüneti delegáció küldését Moszkvába.

1944 decemberétől a magyarországi szovjet főparancsnokság tartotta házi őrizetben. Miután a kommunisták együttműködési ajánlatát ismételten elutasította és tartani lehetett attól, hogy a jobboldali polgári erők élére áll, 1945. április legelején repülőn Moszkvába szállították. Itt a Butirszkaja nevű börtönben, illetve annak kórházában helyezték el. 1946. október 6-án hunyt el – a szovjet boncolási jegyzőkönyv tanúsága szerint „nagyfokú általános érelmeszesedés miatt bekövetkezett szívbénulás nyomán". Jelképes hamvait 1994 júniusában hozták haza Magyarországra, és helyezték végső nyugalomra a Kerepesi temetőben.

Gömbös Gyula és Bethlen István Balatonföldváron, 1932

KÁROLYI GYULA GRÓF

A beavatottak Bethlen pozíciójának a megingása, azaz 1931 tavasza óta tudták, hogy Horthynak két tartalékembere van a kormányban: a külügyminiszter, gróf Károlyi Gyula, akivel családi rokonságban is állt, és a honvédelmi miniszter, Gömbös Gyula, aki Szeged óta tartozott szűkebb köréhez. Talán nem véletlen, hanem a kormányzó óvatosságának és alapvetően konzervatív politikai beállítottságának a bizonyítéka, hogy kettejük közül először nem a szélsőjobboldali Gömbös, hanem az idősebb, konzervatív és arisztokrata Károlyi alakíthatott kormányt.

A Szabolcs vármegyei Nyírbaktán született 1871. május 7-én. Ősei az ország legtekintélyesebb és leggazdagabb arisztokratái közé tartoztak. Nagyapja, Károlyi György Széchenyi ezredtársa és barátja, a reformkor ismert arisztokrata egyénisége. Édesapja, Károlyi Tibor az 1860-as években részt vett a Kossuth-emigráció mozgalmaiban, de később ő is megbékélt a kiegyezéssel, illetve a dualista rendszerrel. Az 1870-es és 1880-as években szabadelvű képviselő, 1894-től titkos tanácsos és végül 1898–1900-ban a főrendiház elnöke volt.

Károlyi Gyula, 1932

Károlyi Gyula, Károlyi Mihály unokatestvére, Teleki Pálhoz hasonlóan a budapesti piarista gimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait. Ezt követően a budapesti egyetem állam- és jogtudományi karát látogatta, majd vendéghallgatóként a berlini és a bonni egyetemen is megfordult. Tanulmányainak befejezése után több ezer holdas Arad vármegyei birtokaira vonult vissza, és ott gazdálkodott.

Mint örökös főrend 1905-ben tagja lett a felsőháznak, és ezzel egyidejűleg a Bécs és a darabontkormány (a Fejérváry-kormány gúnyneve, mivel a miniszterelnök korábban a darabonttestőrség parancsnoka volt) elleni nemzeti ellenállásba (1905–1906) is bekapcsolódott. A Wekerle-kormány idején, 1906-tól 1910-ig Arad vármegye és Arad város főispánja volt. A 67-es Nemzeti Munkapárt 1910. évi választási győzelmét követően visszavonult a politikától, és ismét csak gazdálkodással foglalkozott.

Röviddel a háború kitörése után önkéntesnek jelentkezett, és tartalékos huszárhadnagyként az orosz fronton teljesített szolgálatot. A háború után ismét Arad vármegyei birtokaira vonult vissza, ott maradt a román és a francia csapatok 1918. novemberi bevonulása után is. A francia parancsnokok ígéreteiben bízva és néhány ambiciózus helyi közéleti nagyság unszolásának engedve 1919. május 5-én ellenkormányt alakított. Érdemleges tevékenységet azonban nem tudott kifejteni, mert a megszálló román hadsereg Károlyit, kormányának több tagjával együtt, rövidesen internálta. Kiszabadulása után a franciák által felügyelt Szegedre ment, s május 30-án ott alakított új kormányt. A bécsi Antibolsevista Komitéval összhangban Károlyi alapvető célkitűzése a proletárdiktatúra megdöntése volt. Ennek érdekében a franciák támogatását is kérte, s hadügyminiszterével, Horthy Miklóssal együttműködve saját ellenforradalmi hadsereg felállítását is megkezdte. A remélt francia támogatás hiánya, a

AZ 1932. ÉVI STATÁRIUM

1931. szeptember 13-án 0 óra 8 perckor, a biatorbágyi vasúti viaduktra érve, felrobbant és kisiklott a budapest–bécsi gyorsvonat. A szerelvény tizenegy kocsijából hat a mélybe zuhant. 22 ember meghalt, 17 súlyosan megsebesült. A kormány szeptember 20-án kihirdette a statáriumot. Zsitvay Tibor igazságügy-miniszter rendelete tizenegy bűncselekményre terjesztette ki a rögtönítélő bíráskodást, ami azt jelentette, hogy a bűntett elkövetőjét az elfogástól számított 72 órán belül bíróság elé kell állítani. A tizenegy bűncselekmény a következő volt: lázadás, hűtlenség, gyújtogatás, robbanószerrel elkövetett gyilkosság, szándékos emberölés, magányosok elleni erőszak, lőfegyverrel elkövetett gyilkosság, a közegészség elleni, halált okozó cselekedet, s végül a fennálló államrend megdöntésére irányuló cselekmény.

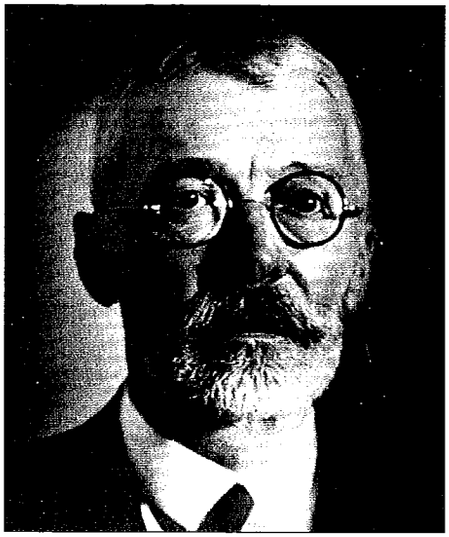

Károlyi Gyula, 1931 körül

1931
1932

1931. AUGUSZTUS 24.
1932. OKTÓBER 1.

hadseregszervezés akadályozása, a katonai támadás kifejezett megtiltása, továbbá az ellenforradalmi erők belső viszálykodása miatt július 12-én lemondott. Helyét P. Ábrahám Dezső, volt függetlenségi párti politikusnak adta át.

1919 és 1927 között nem vett részt a politikai életben. Arad megyei földjeit elvesztvén Szabolcs és Szatmár vármegyei birtokaira (1927-ben 12 ezer hold) vonult vissza.

1927-ben az újjászervezett felsőház tagja, 1928-ban pedig koronaőr lett. Ezt a dekoratív méltóságot 1930 decemberéig viselte. Horthy kérésének engedve ekkor belépett a kormányba. A lemondott Walko Lajos örökét átvéve külügyminiszter lett. Rövid, alig háromnegyed éves külügyminisztersége nem járt irányváltozással. Az ország legfontosabb külpolitikai partnere továbbra is Olaszország maradt, folytatódott a német–magyar kapcsolatok kiépítése is.

1931. augusztus 24-i kormányalakítását követően Károlyi a közvéleményre fittyet hányva és saját népszerűségével mit sem törődve meghozta válságkezelő rendszabályait. Adóemeléseket vezetett be, csökkentette a köztisztviselők fizetését és a nyugdíjakat, s a költségvetés kiadásainak további lefaragása érdekében szigorú takarékossági intézkedéseket vezetett be. Többek között az állami autók használatát is beszüntette. A szeptember 13-i biatorbágyi merényletre válaszul ugyanakkor elrendelte a statáriumot, korlátozta a gyülekezési jogot, és kiterjesztette a rögtönítélő bíróság hatáskörét. Az ország külföldi fizetési kötelezettségeinek enyhítése terén nem sikerült eredményt elérnie. 1931. december 23-án ezért egy évre szóló hatállyal a kormány teljes transzfermoratóriumot rendelt el, azaz megtiltotta a külföldi pénzkötelezettségek teljesítését.

A különböző politikai érdekcsoportok és a kormánypárt frakcióinak ellentéteit Károlyi drákói intézkedései nem enyhítették, sőt inkább növelték. Különösen elégedetlen volt az agrárlobbi, amely Bethlen támogatását is élvezve a beígért „gazdavédelmet" kérte számon. A demokratikus ellenzék ugyanakkor a szabadságjogok kiterjesztését, elsősorban az általános és titkos választójog bevezetését, valamint a bérből élők hathatósabb szociálpolitikai védelmét követelte.

A rövid távon megoldhatatlan nehézségekbe belefáradva és a kormánypárti berkekből is táplált politikai intrikáktól megundorodva Károlyi már 1931 végén benyújtotta lemondását. A kormányzó ekkor még maradásra tudta bírni. 1932 szeptemberében azonban Horthy tudomásul vette visszavonulási szándékát.

A lemondását követő években Károlyi Szatmár vármegyei birtokain gazdálkodott. Bár megmaradt felsőházi tagnak, sőt 1936-ban a kormányzó titkos tanácsosává is kinevezte, a politikában, a közéletben igen keveset hallatott magáról. A háború alatt Bethlennel és Esterházy Móriccal együtt a kormányzó legbelső tanácsadói köréhez tartozott, és e minőségében Kállay ún. kiugrási politikáját támogatta.

Károlyi Gyula 1947. április 23-án hunyt el Budapesten.

május 7-én született Nyírbaktán, Szabolcs vármegyében	1871
Tagja lesz a főrendiháznak	1905
Arad vármegye és Arad város főispánja	1906–1910
Visszavonul Arad vármegyei birtokára és gazdálkodik	1910
A Magyar Tudományos Akadémia tagjává választják	1915
május 5. Aradon ellenkormányt alakít	1919
május 30. Szegeden ismét az ellenkormány élére áll	
Birtokaira visszavonul	1919–1927
Az újjászervezett felsőház tagja lesz	1927
Koronaőrré nevezik ki	1928
december 9. Lemond koronaőri tisztéről, és tagja lesz a Bethlen-kormánynak, mint külügyminiszter	1930
augusztus 24. A kormányzó Károlyi Gyulát nevezi ki miniszterelnökké	1931
szeptember 19. A kormány statáriumot rendel el	
szeptember 21. Károlyi Gyula miniszterelnök benyújtja lemondását, október 1-jéig hivatalban marad	1932
A kormányzó titkos tanácsossá nevezi ki	1936
április 23-án hunyt el Budapesten	1947

GÖMBÖS GYULA

A három erdélyi gróf, Teleki, Bethlen és Károlyi után Gömbös Gyula személyében ismét a középrétegek egy jellegzetes képviselője került az élre. A húszas évek némiképp restaurációs ízű politikája után ez visszatérést jelentett a forradalmakat közvetlenül követő ellenforradalmi időszak gyakorlatához és egyben alkalmazkodást is a harmincas évek Európájához.

Egy piciny Tolna vármegyei német faluban, Murgán született 1886. december 26-án. Apja a község nemesi származású evangélikus tanítója, anyja az egyik legmódosabb ottani sváb parasztcsalád leánya volt. Elemi iskolába előbb Murgán, apja elé járt, majd kilencéves korától, miután Sopronba költöztek, az egyik ottani népiskolába. Az elemi után a helyi líceum tanulója lett. A rendszeres tanulást nem szerette. Tudása így hiányos, eredményei pedig igen változatosak voltak. Kitűnt viszont a harci játékok, futballmeccsek és a verekedések szervezésében.

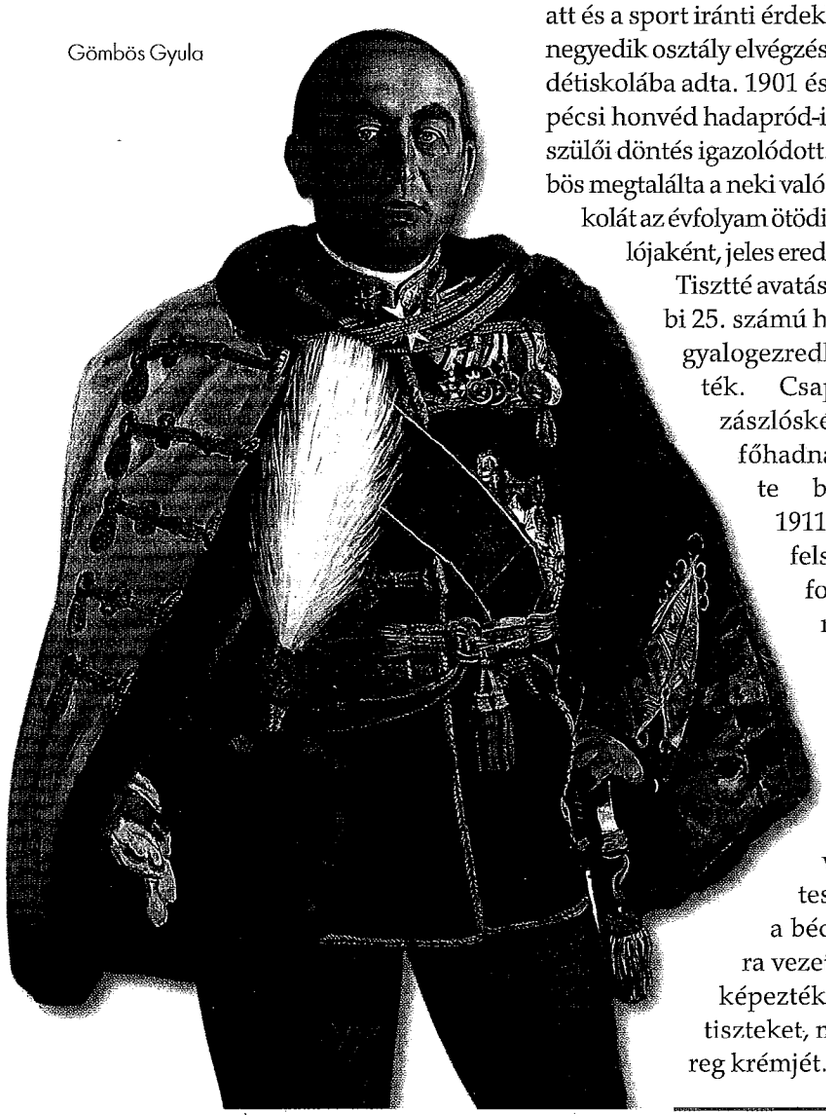

Gömbös Gyula

Gyenge tanulmányi eredményei miatt és a sport iránti érdeklődését látva a negyedik osztály elvégzése után apja kadétiskolába adta. 1901 és 1905 között a pécsi honvéd hadapród-iskolába járt. A szülői döntés igazolódott. A fiatal Gömbös megtalálta a neki való közeget. Az iskolát az évfolyam ötödik legjobb tanulójaként, jeles eredménnyel zárta. Tisztté avatása után a zágrábi 25. számú horvát honvéd-gyalogezredhez vezényelték. Csapatszolgálatát zászlósként kezdte, és főhadnagyként fejezte be 1911-ben. 1911–1912-ben ún. felsőbb tiszti tanfolyamon vett részt Budapesten, amit ismét kiváló eredménnyel zárt. A fővárosból ezért nem vissza csapattestéhez, hanem a bécsi hadiiskolára vezetett az útja. Itt képezték a vezérkari tiszteket, minden hadsereg krémjét. A hadiiskolát 1914 nyarán fejezte be, közvetlenül a háború kitörése előtt. Minősítése ismét kiváló volt.

Az első világháború kitörésekor előbb a szerbiai fronton teljesített szolgálatot, majd 1915-ben részt vett a Pflanzer-Baltin hadtest kárpáti átkelésében és harcaiban. 1915-ben századossá léptették elő, 1916. június 11-én az oknai áttörésnél egy éjszakai orosz rajtaütés során megsebesült. Felépülése után a Honvédelmi Minisztériumban teljesített szolgálatot, majd 1916 őszén az erdélyi kormánybiztossághoz osztották be. Itt ismerte meg Bethlen Istvánt, Huszár Károlyt és több más, 1919 utáni politikustársát. Az őszirózsás forradalom győzelmének híre Bécsben érte. Első gondolata a katonai ellenállás volt. Hamar belátta azonban, hogy ennek pillanatnyilag semmi realitása sincs. November elején ezért hazautazott, és szolgálattételre jelentkezett minisztériumában. Balla Aladár frissiben kinevezett zágrábi követ mellé osztották be katonai attasénak. Missziója azonban eredménytelenül végződött. Az ellenséges horvát magatartás miatt december 2-án a követség egész személyzetével együtt visszautazott Budapestre.

Új beosztása szerint Gömbös a Honvédelmi Minisztérium hadműveleti osztályának balkáni ügyekkel foglalkozó csoportját vezette. Tevékenységének tengelyébe azonban egyre inkább az egzisztenciájukat vesztett, az államhatárok fegyveres védelmét követelő s a belső demokratizálástól idegenkedő katonatisztek szervezése került. A háborús vereség, a hadsereg felbomlása, a nem-

Gömbös Gyula, 1930-as évek eleje

1932 1936

1932. OKTÓBER 1.
1936. OKTÓBER 6.

zetiségi és vegyes lakosságú országrészek elvesztése, továbbá a szociális feszültségek okait tiszttársaihoz hasonlóan Gömbös is a zsidók „aknamunkájában", a liberalizmusban és marxizmusban, valamint a polgári demokratikus kormányzat gyengeségében kereste és találta meg. Friedrich István hadügyi államtitkárral karöltve tervet dolgozott ki a forradalmi kormány megdöntésére, és belépett a tisztek Magyar Országos Véderőegylet (MOVE) nevű szervezetébe. Az egyesület január 19-i gyűlésén éles beszédet mondott Károlyi Mihály ellen. Első nyilvános politikai fellépésével nagy sikert aratott. Tiszttársai ott helyben a szervezet elnökévé választották.

Gömböst ettől kezdve a kormányellenes erők egyik vezéralakjaként tartották számon. A kormány is így tekintett rá, és ennek megfelelő elbánásban részesítette. Minisztere, a szociáldemokrata Böhm Vilmos január végén elmozdította állásából, és csapatszolgálatra Nagykanizsára vezényelte. Gömbös azonban nem adta be a derekát. Inkább nyugdíjaztatta magát, de a fővárost nem hagyta el. Februárban, amikor a kormány az internálási rendeletet hozta, Gömbös is a felügyelet alá helyezendők között szerepelt. Erről értesülve haladéktalanul Bécsbe utazott, és a továbbiakban onnan fejtette ki ellenforradalmi tevékenységét. Március végén bekapcsolódott az Antibolsevista Komité munkájába, és főszerepet vitt a bécsi ellenforradalmárok hetilapjának, a *Bécsi Magyar Futár*nak a megindításában. Április közepén Bethlen megbízásából Belgrádba utazott, hogy a francia parancsnokokkal a Tanácsköztársaság elleni közös fellépésről tanácskozzon. Így került kapcsolatba az aradi, majd a szegedi ellenkormánnyal, amelynek rövidesen hadügyi államtitkára lett. E minőségében aktív részt vállalt a nemzeti hadsereg szervezésében. Tevékenysége miatt július végén a franciák kiutasították Szegedről. Ismét Bécsbe, innen pedig a proletárdiktatúra bukásáról értesülve Budapestre ment. Amiért harcolt, valóra vált: győzött az ellenforradalom.

Mint vezérkari százados augusztus végén az általa is szervezni kezdett új hadseregben kapott beosztást. 1919 szeptemberében azonban, gyors elhatározással ismét szolgálaton kívüli állományba helyeztette magát. Ettől kezdve csak a politikával és a MOVE szervezésével foglalkozott.

1920 tavaszán a törökszentmiklósi kerület választotta képviselőjévé kisgazdapárti programmal. A Kisgazdapárton belül hamarosan tekintélyes pozíciót vívott ki magának: a szabadkirályválasztók egyik és a fajvédő csoport legfőbb vezére lett. Kormányzati ideálja egy olyan diktatórikus jellegű állam, illetve államvezetés volt, amely a gazdasági élet piaci automatizmusait a központi beavatkozásnak rendelte volna alá, s a hagyományos közszabadságokat erősen korlátozta volna. Ezzel összhangban élesen elítélte a „nemzetietlen kapitalizmust", helyeselte a numerus clausust és általában az antiszemitizmust, s a forradalmárok és a „destruktív sajtó" felelősségre vonását követelte.

1886 december 26-án született a Tolna vármegyei Murgán

1892–1895 Murgán végzi el elemi iskoláit

1901–1905 A pécsi honvéd hadapródiskola tanulója

1905 Jeles eredménnyel végzi el a hadapródiskolát, ahol zászlóssá avatják

1905–1911 A zágrábi 25. sz. horvát gyalogezrednél teljesít szolgálatot

1911–1912 Az ún. felsőbb tiszti tanfolyamot végzi el Budapesten

1912 október 1. A bécsi hadiiskolába vezényelték, a hároméves vezérkari tisztképzőbe

1914–1916 Több háborús hadszíntéren teljesít szolgálatot

1916 ősz. Az erdélyi kormánybiztossághoz vezénylik

1918 november. A zágrábi magyar követ mellett katonai attasé

december. Belép a Magyar Országos Véderő Egyesületbe (MOVE)

1919 február. Bécsbe utazik, ahol bekapcsolódik az Antibolsevista Komité munkájába

1920 június–július. A nemzetgyűlési választásokon a törökszentmiklósi kerület képviselőjévé választják meg

Programja az antiliberális neokonzervativizmusból kinövő magyarországi prefasizmus egyik markáns megfogalmazásaként értelmezhető.

1921 őszén a kormány nyugat-magyarországi kormánybiztosaként, a fegyveres ellenállás egyik irányítójaként tevékenykedett. Október végén főszerepet játszott a IV. Károly elleni fegyveres harc megszervezésében. Az egyetemi zászlóaljak és a MOVE mozgósítása nélkül a király csapatait valószínűleg nem sikerült volna Budaörsnél feltartóztatni.

1922 februárjában a frissiben megalakult Egységespárt ügyvezető elnöke lett. Továbbra is a kormánypárt jobbszárnyát vezette, egyre inkább szembekerülve a konzervatív--liberális kormányfővel és pártvezérrel, Bethlennel. Szakítópróbának a népszövetségi kölcsön felvétele bizonyult, amely Gömbös felfogása szerint egyet jelentett az állami önállóságról és az elszakított területek visszakerüléséről való végleges lemondással. Hibáztatta a kormány gazdaságpolitikájának más elemeit, így például a bankoknak és a nagyvállalatoknak juttatott valorizálatlan (a pénz értékcsökkenését figyelembe nem vevő) állami hitelek nyújtását is. Véleménye, illetve Bethlennel kiéleződött ellentéte miatt előbb az ügyvezető alelnöki tisztségről mondott le, majd 1923 augusztusában hat hívével együtt a kormánypártból is kilépett. Távozása után Magyar Nemzeti Függetlenségi (közkeletű nevén: Fajvédő) Párt néven saját pártot alapított.

A Fajvédő Párt a konzervatív bethleni konszolidáció szélsőjobboldali ellenzékének legmarkánsabb csoportja lett. Számottevő parlamenti és tömegbefolyással addig rendelkezett, amíg a kialakuló gazdasági stabilitás következtében a szociális feszültségek nem enyhültek. Mindezekkel számot vetve s az időközben aktivizálódott bethleni külpolitika kitérőivel is megbékélve, Gömbös 1928. szeptember 4-én feloszlatta pártját, és újra belépett a kormányzópártba, felszólítva híveit is példája követésére. A kormányzó másnap honvédelmi minisztériumi államtitkárrá nevezte ki – immár másodszor.

Az államtitkári székben Gömbös alig egy évet töltött. 1929. október 10-én

Vitézi bál, 1934. február. Balról: József főherceg, Horthy Miklós, Gömbös Gyula és Horthy Miklósné

a kormány honvédelmi miniszterévé lépett elő, s a kormányzó még ugyanebben az évben vitézzé avatta, majd szolgálaton kívüli tábornokká léptette elő. 1931-ig a nagypolitika kérdéseivel általában nem, csak katonai szakkérdésekkel foglalkozott.

A gazdasági és társadalmi válság kiéleződésével párhuzamosan politikailag is aktivizálódott. Az 1931. február 20-i koronatanácson az elnöklő Horthyval egyeztetve élesen bírálta a kormányfőt a baloldallal szembeni „erélytelenségéért", és követelte a statárium kihirdetését. Bethlen augusztusi lemondásakor Horthy még nem mellette, hanem gróf Károlyi Gyula mellett döntött. Egy év múlva, 1932 őszén, amikorra Károlyi is elhasználódott, már ő kapott megbízást kormányalakításra

Az elmúlt tizenkét évben, amióta a tiszti mundért a civil zsakettre cserélte, Gömbös rutinos politikussá vált. Megtanulta, hogy nem ronthat ajtóstul a házba, s hogy a politika a megalkuvások tudománya. Miniszterelnöki működését ezért eszébe sem jutott jobboldali radikális eszméinek nyílt meghirdetésével kezdeni. Ehelyett a legfontosabb érdekcsoportokkal kötött kompromisszumok jegyében lépett fel. A nagypolgárság támogatása fejében „revideálta álláspontját a zsidókérdésben". Megígérte, hogy politikai célkitűzéseit a zsidók anyagi károsodása nélkül fogja megvalósítani. A nagybirtokosokat ugyanakkor arról biztosította, hogy nem csinál újabb földreformot. 95 pontos „nemzeti munkatervét", amelyben mindenkinek megígért mindent, s amit a közvélemény éppen ezért „álmoskönyvnek" is nevezett, minden mértékadó tényező annak tekintette, ami valójában volt: propagandának.

Miniszterelnökségének első másfélkét évében Gömbös jelentős külpolitikai és gazdasági eredményeket ért el. Az 1931. évi német-magyar kereskedelmi szerződés első (1933) és második (1934) pótegyezménye, valamint az olasz–osztrák–magyar gazdasági és politikai együttműködés tető alá hozatala 1934-ben (római jegyzőkönyvek) több millió mázsás és több tízezer darabos állatkivitelt tett lehetővé a világpiacinál magasabb áron. A magyar mezőgazdaság értékesítési nehézségei ezzel lényegében véve megszűntek. A válságból való kilábalást segítette elő az adós országok nemzetközi fizetési kötelezettségeinek enyhítése is: a jóvátételi fizetések elengedése 1932-ben, illetve a felvett kölcsönök kamatfizetési és tőketörlesztési összegeinek csökkentése 1933-ban. E két tényező, tehát az agrárpiacok megteremtődése és a külföldi tartozások elengedése

vagy csökkentése együttesen azt eredményezte, hogy egy hosszú depressziós periódus után a magyar gazdaságban ismét fellendülés kezdődött.

Az elmúlt két év külpolitikai és gazdasági eredményeiből erőt és önbizalmat merítve 1934 tavaszán Gömbös meghirdette reformpolitikai elgondolásainak gyorsított ütemű megvalósítását. A kormányzói jogkör kiterjesztése mellett, amit már 1933-ban keresztülvitt, meg akarta szüntetni a nyílt szavazást, nagyobb szabású paraszti telepítést tervezett, az érdekképviseleti, korporációs (hivatásrendi) rendszer bevezetéséről és a szociáldemokrata szakszervezetek kikapcsolásáról dolgoztatott ki irányelveket, és ismételten megpróbálkozott a még mindig Bethlen vezényszavára figyelő kormánypárt fasiszta jellegű tömegpárttá szervezésével.

Gömbös terveivel szemben a legális baloldali pártok és a konzervatívok közös (ún. alkotmányvédő) frontot alkotva léptek fel. A kormányfő 1935-ben vitte kenyértörésre a dolgot. Elérte Horthynál, hogy – Bethlen tanácsa ellenére – feloszlassa a parlamentet, és új választásokat írjon ki. A választások természetszerűleg a konzervatívok és a baloldaliak meggyengülését, következésképpen Gömbös parlamenti pozícióinak jelentős megerősödését eredményezték.

Mindezek ellenére Gömbös elképzelései csak igen lassan, akadozva és többnyire alaposan megnyirbálva váltak valósággá. 1936 nyaráig mindössze a hitbizományokról és a telepítésről alkotott törvényt az országgyűlés. A legális munkásmozgalom felszámolása, a korporatív állam kiépítése, az egypártrendszer bevezetése nem sikerült neki. A baloldal és a konzervatív uralkodó körök ellenállása mellett, akik végül az ingatag Horthyt is maguk mellé tudták állítani, ebben Gömbös betegsége is szerepet játszott. Egyre súlyosbodó vesebaj kínozta. Emiatt 1936. május 14-én három hónapos betegszabadságra kellett távoznia. Többek között erre is hivatkozva augusztusban Horthy arra kényszerítette, hogy váljon meg a honvédelmi tárcától, amelyet 1929 óta folyamatosan, miniszterelnökként is vezetett. Egyúttal rávette arra is, hogy járuljon hozzá a Bethlenhez közel álló földművelésügyi miniszter, Darányi Kálmán állandó ügyvezető miniszterelnökké történő kinevezéséhez. Ez annál is inkább szükséges volt, mert alig kéthetes munka után, szeptember 3-án újból betegszabadságra ment. Betegsége azonban gyógyíthatatlan volt; az ellenszert sem a budapesti, sem a müncheni orvosok nem ismerték.

A bukástól, amely egyre elkerülhetetlenebbnek látszott, halála mentette meg.

Gömbös Gyula 1936. október 6-án halt meg Münchenben.

Gömbös Gyula utazása Berlinbe

ősz. A kormány nyugat-magyarországi kormánybiztosának nevezik ki

1921

február 22. A megalakuló Egységespárt ügyvezető elnökévé választják

1922

augusztus 2. Gömbös Gyula és hat híve kilép az Egységespártból. Magyar Nemzeti Függetlenségi (Fajvédő) Párt néven alapít pártot

1923

szeptember 4. Gömbös Gyula feloszlatja a Fajvédő Pártot és belép a kormánypártba

1928

október 10. A Bethlen-kormány honvédelmi minisztere lesz

1929

október 1. A kormányzó Gömbös Gyulát kéri fel kormányalakításra

1932

március 5. A kormányzó feloszlatja az országgyűlést

1935

április 6–7. Országgyűlési képviselő-választások

május 14.–augusztus 7. Gömbös Gyula miniszterelnök hosszabb betegszabadságon

1936

szeptember 2. A kormányzó felmenti Gömbös Gyula miniszterelnököt a honvédelmi minisztérium vezetése alól és gyalogsági tábornoknak nevezi ki

szeptember 3. Gömbös Gyula miniszterelnök gyógykezelésre Münchenbe utazik

október 6-án halt meg Münchenben

DARÁNYI KÁLMÁN

A gazdálkodást az államigazgatással már a XIX. században felváltó részben német, részben magyar nemesi család jellegzetes képviselője volt. Nagyapja, Darányi Ignác az Országos Magyar Gazdasági Egyesület egyik első titkára, táblai jegyző és 1843-ban a Pesti Hírlap országgyűlési tudósítója, apja, Darányi Béla földművelésügyi államtitkár volt.

Budapesten született 1886. március 22-én. A budapesti egyetem állam- és jogtudományi karán államtudományi doktorátust szerzett. Hosszabb külföldi tanulmányútra nem tudott vagy nem akart menni, azonnal a közigazgatási pályára lépett. 1909-ben Pest vármegye közigazgatási gyakornokává nevezték ki. Még ugyanebben az évben a Belügyminisztériumba került, ahol segédfogalmazói rangban dolgozott. 1910 és 1914 között Fogaras vármegye főszolgabírója, majd főjegyzője volt. A hivatali ranglétrán való folyamatos előrehaladásban az első világháború akasztotta meg. Azonnal frontszolgálatra jelentkezett, tartalékos hadnagyi, majd főhadnagyi rangban harcolt.

Darányi Kálmán

Az Esterházy-kormány megalakulásakor Zólyom vármegye főispánjává nevezték ki. Posztján 1918 őszéig, a Monarchia és a történelmi Magyarország felbomlásáig maradt. Ekkor Veszprém megyei birtokaira vonult vissza, s a forradalmi és ellenforradalmi kilengések elmúltáig ott is maradt.

1920-ban Győr és Komárom vármegye, valamint Győr város kormánybiztosa, majd főispánja lett. 1923-ban Moson vármegye főispáni ügykörét látta el, majd 1924-ben Győr–Moson–Sopron egyesített vármegyék és Győr városának főispáni székébe került. E beosztásában 1927-ig maradt. Főispánságaival egyidejűleg több országos gazdasági és társadalmi egyesület vezető tagja is volt. Aktív szerepet játszott a református egyház világi vezetésében is.

1927-ben, időközi választásokon a magyaróvári kerület képviselője lett. Kormánypárti programmal lépett fel, s egyhangúlag, ellenjelölt nélkül választották meg. A következő évben – képviselőségét ugyan megtartva – ismét kormányhivatalt vállalt: miniszterelnökségi államtitkár lett. E fontos és bizalmas posztra való kiválasztásában széles körű közigazgatási tapasztalata mellett az is szerepet játszott, hogy családja régi és elég közeli kapcsolatban állt mind a Teleki, mind a Bethlen családdal. Mindezek mellett pontossága, megbízhatósága, valamint szélsőségektől és túl magasra törő ambícióktól mentes szürke egyénisége is alkalmassá tették a posztra. Ezzel magyarázható, hogy állásában mind Károlyi, mind Gömbös Gyula miniszterelnöksége alatt megmaradt, s mindketten elégedettek voltak vele.

1935. január 9-én Gömbös földművelésügyi miniszterré nevezte ki. Nevéhez fűződik az új erdőtörvény és a cselédtörvény megalkotása, valamint 1936-ban a hitbizományok reformjáról és a telepítésről szóló törvénycikkek elfogadtatása. Miniszterségének alatt vett nagyobb lendületet az egyke kérdésének tanulmányozása is, amelyre a népi írók, többek között Illyés Gyula, hívták fel a figyelmet. A kormányfő betegsége miatt 1936. május 14-től ő látta el az ügyvezető miniszterelnöki teendőket, s amikor Gömbös meghalt, az utódja is ő lett. Kinevezésében ismét Bethlen és a körülötte csoportosuló konzervatív uralkodó körök játszottak döntő szerepet. Azt

1936
1938

1936. OKTÓBER 10.
1938. MÁJUS 14.

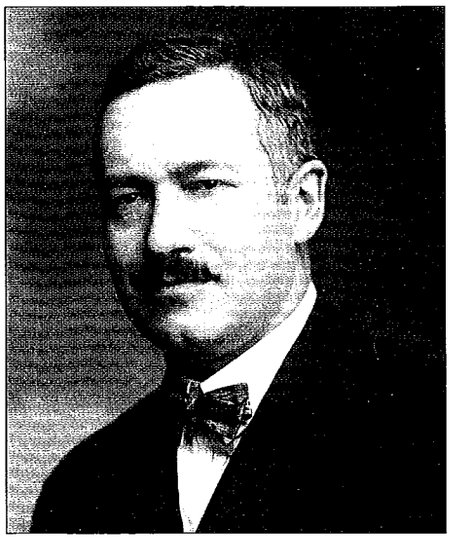

Darányi Kálmán, 1930-as évek eleje

várták tőle, hogy a Gömbös alatt megkezdődött jobbratolódási folyamatot megállítja, és az ország külpolitikai játékterét megőrzi. Mint „jellemes, megbízható és tehetséges", ám „nem kimagasló egyéniségtől" ezt várta tőle Horthy is.

Miniszterelnökségének első hónapjaiban Darányi energikusan igyekezett megfelelni a Horthytól és a konzervatív tanácsadóitól kapott feladatnak. Elhatárolta magát a diktatórikus törekvésektől, és kifejezésre juttatta ragaszkodását a hagyományos kormányzati módszerekhez. 1936 és 1937 fordulóján tisztogatást rendezett a kormánypártban: az ún. Gömbös-fiókákat eltávolította a vezető pozíciókból, helyükbe konzervatív politikusokat ültetett. 1937-ben betiltotta Szálasi Ferenc nyilaskeresztes pártját, magát a pártvezért pedig perbe fogatta és lecsukatta. Nem járt jobban a kaszáskeresztesek vezére, Böszörményi Zoltán sem. Igaz, a választások titkosságának visszaállítását, amitől a konzervatívok nem minden alap nélkül olyannyira féltek, nem tudta megakadályozni. Arról azonban gondoskodott, hogy a titkosság visszaállítását megelőzze a kormányzó és a felsőház jogkörének további kiterjesztése.

Az ország külpolitikájában is érezhetővé vált a kormánycsere. Az egyre erőteljesebbé váló német fölény enyhítésének céljával szorosabbra igyekeztek fonni a Londonhoz és Párizshoz fűződő szálakat, s egyben a hagyományosan szoros olasz kapcsolatot is gondosan

Ciano olasz külügyminisztert és feleségét fogadja Darányi Kálmán miniszterelnök és Kánya Kálmán, 1936. november 13.

március 22-én született Budapesten — **1886**

Pest vármegye közigazgatási gyakornokává nevezik ki — **1909**

Fogaras vármegye főszolgabírója, majd főjegyzője — **1910–1914**

Zólyom vármegye főispánja — **1917–1918**

Győr és Komárom vármegye, valamint Győr város kormánybiztosa — **1920**

Moson vármegye főispánja — **1923**

Győr-Moson-Sopron egyesített vármegye és Győr város főispánja — **1924–1927**

Időközi választásokon a mosonmagyaróvári kerület országgyűlési képviselőjévé választják meg — **1927**

január 9. Gömbös Gyula miniszterelnök földművelésügyi miniszterré nevezi ki — **1935**

május 14. Gömbös Gyula miniszterelnök betegsége miatt Darányi látja el az ügyvezető miniszterelnöki teendőket — **1936**

október 10. A kormányzó Darányi Kálmánt nevezi ki miniszterelnöknek — **1936**

január 29. Kozma Miklós belügyminiszter lemondása miatt Darányi veszi át a minisztérium vezetését — **1937**

április 16. A belügyminiszter betiltja Szálasi Ferenc Nemzeti Akarat Pártját

július 1. A képviselőház elfogadja a kormányzói jogkör kiterjesztéséről szóló törvényjavaslatot (1937. évi 19. tc.)

Darányi Kálmán újjáalakult kormánya tagjaival beszélget, 1938. március 9.

ápolták. Az olasz–jugoszláv–magyar–lengyel együttműködés (horizontális tengely) Rómában született gondolatát Darányi melegen támogatta. Sőt angol és szovjet biztatásra még a másik két kisantant-állammal, Romániával és Csehszlovákiával is tárgyalásokba bocsátkozott. Ezek tárgya Magyarország fegyverkezési egyenjogúságának az elismerése, cserében pedig megnemtámadási szerződés kötése volt.

Darányi Kálmán feleségével, 1937

Darányinak egészen a legutóbbi időkig „illett" szemére vetni, hogy 1938. március 5-én Győrött egymilliárd pengős fegyverkezési programot hirdetett. Az események elfogulatlan krónikásának azonban nem szabad megfeledkeznie arról, hogy a trianoni békeszerződés előírásai miatt az ezerkilencszázhúszas években számottevő hadseregfejlesztés Magyarországon egyszerűen nem folyt, aminek következtében a honvédség felszereltsége szintje még az 1930-as évek végén is rendkívül siralmas képet mutatott. Az intenzív hadseregfejlesztés ezért messzemenően indokolt és szükséges volt, nemcsak a revízió, hanem a puszta önvédelem okán is.

1937 végén Darányi látogatást tett Németországban. A látottaktól elkábulva és az 1938. március 13-i Anschlusstól is mélyen befolyásolva egyre inkább elkanyarodott attól a belpolitikailag konzervatív, külpolitikailag pedig csak mérsékelten németbarát irányvonaltól, amelynek jegyében miniszterelnöki működését kezdte. 1938 tavaszán lépéseket tett a már régebb óta előkészítés alatt álló első zsidótörvény keresztülvitelére; bizalmas tárgyalásokba bocsát-

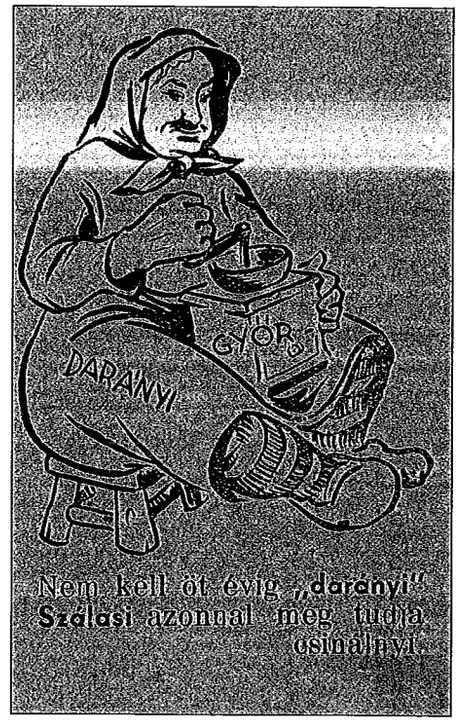

Nyilas röpcédula, 1938

kozott a nyilas-hungarista mozgalom vezetőivel, és fontos állami pozíciókat, valamint mandátumokat ígért nekik; nyíltan németbarát politikusokat hívott meg kormányába; nyilatkozataiban a Németországgal való aktívabb és szorosabb együttműködés szükségességét kezdte hangoztatni.

A kormánypolitika 1938-ban megmutatkozó módosulása következtében a konzervatív körök és a Darányi közötti kezdeti jó viszony fokozatosan megromlott, végül szembenállássá változott. Amikor Szálasival folytatott tár-

Darányi Kálmán győri beszéde, 1938. március 6.

gyalásai is kitudódtak, betelt a pohár. Május 10-i kihallgatása során Horthy olyan súlyos szemrehányásokkal illette, hogy a reá nehezedő kormányzati felelősség terhét egyébként sem szívesen viselő Darányi azonnal benyújtotta lemondását. Horthy egy szóval sem marasztalta, sőt a tanácsadóival történt megállapodása értelmében már azt is tudta, hogy kit fog a lemondott kormányfő helyére állítani.

Életének még hátralévő másfél évében Darányi kormánypárti képviselőként működött a parlamentben. 1938 októberében szerepet játszott az első bécsi döntés előkészítésében. A magyar kormány képviseletében október 14-én ő utazott Hitlerhez, hogy a leendő szlovák–magyar határ kérdésében biztosítsa a németek támogatását.

1938. december 5-től a képviselőház elnökeként vett részt a politikai életben. Darányi Kálmán 53 éves korában, 1939. november 1-jén hunyt el Budapesten.

Darányi Kálmán kormánybiztossá kinevezése, 1938

1938

január 1. A Szent István-év kezdetén Darányi miniszterelnök újévi szózatban köszönti az országot

március 5. A Nemzeti Egység Pártja győri gyűlésén Darányi Kálmán bejelenti az egymilliárd pengős fegyverkezési programot

április 8. Darányi Kálmán miniszterelnök beterjeszti a képviselőházban az első zsidótörvény-javaslatát (1938. évi 15.tc.)

április 30. A képviselőház megszavazza a Győrben meghirdetett egymilliárd pengős fegyverkezési programot

május 12. Lemond Darányi Kálmán miniszterelnök

december 5. A képviselőház elnökévé választják meg

1939

november 1-jén hunyt el Budapesten

IMRÉDY BÉLA

Imrédy Béla hagyományos konzervatív gondolkodása az uralkodó elit szemében alkalmassá tette őt arra, hogy a szélsőjobb uszályába került Darányi Kálmánt ő váltsa fel a miniszterelnöki székben.

Budapesten született 1891. december 29-én egy magyarrá asszimilálódott és utóbb nemességet is szerzett németzsidó eredetű család sarjaként. Apja egy bank elnök-vezérigazgatója, anyja az ország legnagyobb vaskereskedői üzlethálózatát irányító família leszármazottja volt. Középfokú tanulmányait a budapesti piaristáknál végezte – Károlyi Gyulához és Teleki Pálhoz hasonlóan. Az érettségi után a budapesti egyetem állam- és jogtudományi karára iratkozott be. Rendszeres tanulmányait 1913-ban zárta a jogtudományi doktorátus megszerzésével.

Imrédy Béla, 1944

Tanulmányainak befejeztével állami szolgálatba lépett. Pályáját a Pénzügyigazgatóságon kezdte, ahol rövidesen pénzügyi fogalmazógyakornokká nevezték ki. Röviddel az első világháború kitörése után önkéntesnek jelentkezett. A négy év alatt, amit a hadseregben töltött, különböző frontokon teljesített szolgálatot. 1918-ban tartalékos huszár főhadnagyként szerelt le. Még ugyanebben az évben pénzügyi szakvizsgát tett, és a továbbiakban a Pénzügyminisztériumban dolgozott. 1920-ban pénzügyi titkárrá nevezték ki. Pénzügyminisztériumi működése után, 1922-ben a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének (TÉBE) titkári székébe került. A jogi doktorátus mellé pénzügyi és közgazdasági ismereteket is szerzett. A becsvágyó, sőt a stréberségig igyekvő és ráadásul az üzleti élet és a bankvilág legfelsőbb köreiben is otthonosan mozgó fiatalember pályája ettől kezdve töretlenül ívelt felfelé. Különösen a Kereskedelmi Bank vezetőjének, Weiss Fülöpnek a pártfogását élvezte. Támogatásával 1924-ben a TÉBE főtitkárává nevezték ki, majd 1926-ban átkerült a Magyar Nemzeti Bankhoz. Itt előbb igazgatóhelyettesként, majd a bank közgazdasági, tanulmányi és statisztikai osztályának a vezetőjeként dolgozott. 37 éves volt, amikor 1928-ban – példátlanul fiatalon – az intézmény igazgatójává és üzletvezetőségi tagjává nevezték ki.

A Nemzeti Bank igazgatói székéből Imrédy nemcsak a magyar gazdaságot ismerhette meg igen behatóan, hanem a nemzetközi pénzvilág ügyeibe és ezen keresztül a nemzetközi kapcsolatok alakulásába is bepillantást nyert. 1928 és 1932 között számos nemzetközi gazdasági konferencián képviselte Magyarországot szakértőként vagy tanácsadóként. Szaktudását itthon és külföldön egyaránt elismerték és nagyra becsülték. Kitűnő kapcsolatok fűzték a londoni pénzvilág hatalmasságaihoz, elsősorban a *Bank of England* vezetőihez. 1932 nyarán, a miniszterelnökség átvételére készülve Gömbös őt kérte fel 95 pontos nemzeti munkaterve, illetve kormányprogramja gazdasági és pénzügyi vonatkozásainak a kidolgozására. Szakértelme mellett erre a feladatra azért is alkalmasnak tűnt, mert politikai felfogása számos ponton érintkezett Gömbösével. Gazdaság- és társadalompolitikai elképzeléseinek lényege a XIX. századi *laissez faire* típusú kapitalizmus, illetve a liberális individualizmus ötvözése volt az állami beavatkozással és a társadalmi szolidaritás, illetve a „kollektív

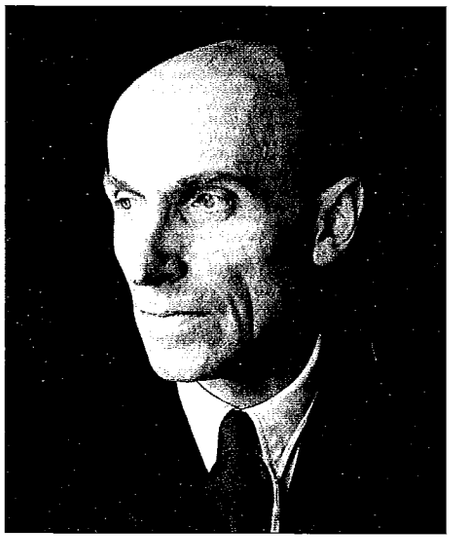

Imrédy Béla, 1940-es évek

1938 1939

1938. MÁJUS 14.
1939. FEBRUÁR 16.

gondolat" szellemével. Világképét döntően befolyásolta a *Quadragesimo anno...* kezdetű, 1931. évi pápai enciklika, amely a hagyományos, pártpluralizmusra épülő parlamentáris államszervezési elvvel szemben a hivatásrendiségre, a korporációs elvre helyezte a hangsúlyt. Mindezek miatt egyáltalán nem volt meglepő, hogy amikor 1932. október 1-jén Gömbös kormányt alakított, a pénzügyminiszteri tárcát Imrédynek ajánlotta fel, s hogy ő ezt el is fogadta.

Imrédy Bélának döntő része volt abban, hogy miniszterelnökét és általában a kormányt mind a hazai, mind a nemzetközi pénzvilág elfogadta. Konkrét intézkedései közül a gazdaadósságok rendezése, illetve a parasztgazdaságoknak nyújtott védelem emelkedett ki.

A miniszteri bársonyszéket 1935 januárjában a Nemzeti Bank elnöki székével cserélte fel. Elhatározásában a *Bank of England* vezetőinek kívánsága játszott döntő szerepet. De támogatta lépését Gömbös is.

A Nemzeti Bank elnökeként Imrédy egyik első útja Németországba vezetett. Beható tanácskozásokat folytatott Hitler egyik legbefolyásosabb gazdasági tanácsadójával, Hjalmar Schachttal, a *Reichsbank* elnökével. Schacht példája, ha lehet, még tovább növelte becsvágyát, és még határozottabban a politika felé irányította. A gazdasági szakkérdések mellett ekkor már átfogó politikai koncepciók kidolgozásával is foglalkozott. Ennek egyik első megfogalmazása az a memorandum volt, amit Darányi Kálmán számára készített 1937 márciusában az ország helyzetéről és a kormány teendőiről. Ebben kifejtette, hogy Magyarország két megoldásra váró legfontosabb problémája a földkérdés és a zsidókérdés. Egyik kezelését se kötötte azonban össze a fennálló társadalmi viszonyok radikális átalakításával. Éppen ellenkezőleg: reformjavaslataival úgy kívánta kifogni a szelet a szélsőjobboldal vitorláiból, hogy az uralkodó körök gazdasági és politikai érdekei alapvetően ne szenvedjenek sérelmet. A hagyományos konzervatív gondolatot a „koreszmékkel" ötvözni kívánó jobboldalisága az uralkodó elit szemében alkalmassá tette arra, hogy a szélsőjobboldal uszályába került Darányit ő váltsa fel. Ennek előkészítéseképpen 1938. március 9-én vele töltötték be az újonnan létesített tárca nélküli közgazdasági miniszteri tisztet. Szorosan vett feladata a győri program végrehajtása volt, de valójában miniszterelnök-helyettesi funkciót töltött be. A konzervatív Bethlen-csoport, a katolikus egyház, a polgári ellenzék és a kormánypárt egy részének bizalmát élvezve kormányalakítási tárgyalásait már akkor megkezdte, amikor Darányi hivatalosan még le sem mondott.

Néhány nappal Imrédy kormányalakítása után, 1938. május 29-én fogadta el a parlament az első zsidótörvényt. Az állampolgári jogegyenlőség addig érvényes elvével szakítva ez a törvény 20 százalékban maximálta a zsidó vallásúak arányát az értelmiségi, üzleti és kereskedelmi pályákon. Úgy próbálták ezzel a keresztény középrétegek igényeit kielégíteni és a nyilas szélsőjobboldaltól leválasztani.

december 29-én született Budapesten	1891
A budapesti egyetem állam- és jogtudományi karán jogtudományi doktorátust szerez	1913
A Pénzügyigazgatóságon fogalmazógyakornok	1913–1914
A világháború különböző frontjain teljesít katonai szolgálatot	1914–1918
Tartalékos huszár főhadnagyként szerel le	1918
A Pénzügyminisztérium munkatársa	1918–1922
A Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének (TÉBE) titkára lesz	1922
A TÉBE főtitkára lesz	1924
A Magyar Nemzeti Bank (MNB) igazgatóhelyettesévé nevezik ki	1926
Az MNB igazgatójának nevezik ki	1928
nyár. Gömbös Gyula Imrédyt kéri fel 95 pontos nemzeti munkaterve pénzügyi vonatkozásainak kidolgozására	1932
október 1. A Gömbös-kormány pénzügyminisztere lesz	1932
január 1. A Magyar Nemzeti Bank elnökévé nevezik ki	1935
március. Darányi Kálmán miniszterelnök kérésére feljegyzést készít az ország gazdasági helyzetéről és a kormány teendőiről	1937

lasztani őket, hogy közben a zsidó nagytőke érdekei se szenvedjenek sérelmet. Az első zsidótörvény elfogadásával csaknem egyidejűleg, május 20-án Imrédy kormányfői rendeletet bocsátott ki arról, hogy az állami alkalmazottak sem a Szociáldemokrata Pártnak, sem a nyilas pártoknak nem lehetnek tagjai.

Külpolitikai téren a már két éve folyó Magyarország–kisantant tárgyalások meggyorsításával kezdte működését Imrédy. Az 1938. augusztus 23-án Bledben aláírt és parafált egyezmény értelmében a kisantant elismerte Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát, aminek fejében Magyarország lemondott az erőszak alkalmazásáról. Az egyezmény törvényerőre emelkedése, azaz hatályba lépése a magyar kisebbségek védelmét célzó kétoldalú megállapodásoktól függött. Bár ez utóbbi kérdésben sohasem sikerült közös nevezőt találni, s így a bledi egyezmény sem lépett életbe, a német vezetést önmagában a megegyezés lehetősége is felbőszítette. Az augusztus végén Kielben tárgyaló magyar kormánydelegációnak Hitler azt ajánlotta, hogy Magyarország támadja meg Csehszlovákiát, s ő ezért egész Szlovákia visszaadásával fogja jutalmazni a magyarokat. Horthy teljes körű támogatását élvezve Imrédynek ekkor még volt ereje ahhoz, hogy nemet mondjon. Rövidesen kiderült azonban, hogy 1938 őszére, ugyanúgy, mint néhány hónappal korábban Darányi, ő is a németek befolyása alá került, és rálépni készült arra az útra, amely külpolitikailag a fenntartások nélküli németbarátság, belpolitikailag pedig a diktatúra irányába vezetett. Egészen nyilvánvalóvá vált ez 1938. november 2., azaz az első bécsi döntés után, amelynek értelmében német és olasz támogatással Magyarország visszakapta Szlovákia túlnyomórészt magyarok lakta déli szegélyét.

A politikai fordulat első jelei az augusztus végi minisztertanácsi üléseken, majd a szeptember 4-i kaposvári gazdagyűlésen jelentkeztek. A dunántúli kisvárosban meghirdetett „csodás forradalom" bevallott tartalma a Gömbös-féle telepítési törvény végrehajtásának a meggyorsítása és az állami kényszer-kisajátítások lehetőségének a kiterjesztése, továbbá a munkásság politikai és érdekvédelmi szervezeteinek olasz mintájú kisajátítása, valamint a zsidótörvény következetes végrehajtása volt.

A parlament kikapcsolására és a rendeleti kormányzás bevezetésére vonatkozó elképzeléseibe Imrédy október elején avatta be a minisztertanácsot. Teleki Pál vallás- és közoktatásügyi, Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter ezt hevesen ellenezték, és azonnal tájékoztatták Bethlent. Ezzel egyidejűleg az ún. alkotmányvédő front más csoportjai is aktivizálódtak. A szakítópróbát a házszabályok tervezett megszigorítása jelentette. Emiatt 1938. november 22-én 62-en kiléptek a kormánypártból, és a törvényjavaslat fölötti másnapi parlamenti szavazás során 115:94 arányban leszavazták a kormányfőt. 1919 óta erre nem volt példa.

Imrédy Béla a Szent István-napi körmeneten, 1938

A belpolitikai válság megoldására felmerült, hogy a párton kívüli konzervatívok, a kisgazdák és a kormánypártból kiszakadt disszidensek egyesüljenek, s a liberális demokratákkal és a szociáldemokratákkal együttműködve Teleki Pál vezetésével hozzanak létre koncentrációs kormányt. Teleki azonban nem vállalta a feladatot. November 27-én Horthy ezért ismét Imrédyt bízta meg kormányalakítással.

Imrédy programjának gyorsított keresztülvitelével akart kész helyzetet teremteni. November végén engedélyezte a német kisebbség fasiszta jellegű szervezetének, a Volksbundnak a meg-

ELSŐ BÉCSI DÖNTÉS

Az első bécsi döntés előzményei az 1938. szeptember 29-i, Anglia, Franciaország, Olaszország és Németország kormányfői által aláírt müncheni egyezményig nyúlnak vissza. Ennek egyik kiegészítő nyilatkozata mondta ki, hogy kétoldalú tárgyalások formájában három hónapon belül a csehszlovákiai magyar és lengyel kisebbség kérdését is rendezni kell, s ha ezek a tárgyalások nem vezetnének eredményre, akkor a fenti négy hatalom kormányfője fogja a két ügyet megtárgyalni.

A magyar–szlovák tárgyalások 1938. október 9-én kezdődtek Komáromban. A két fél – eleinte gyökeresen különböző – álláspontja a tárgyalások során jelentősen közeledett egymáshoz. A magyar fél eljutott odáig, hogy igényét a határ menti kimondottan magyar sávra korlátozta, s ennek túlnyomó részét végül a szlovák delegáció is jogosnak ismerte el. Továbbra sem tudtak azonban megegyezni a magyar nyelvhatár peremén fekvő városok – Pozsony, Nyitra, Kassa, Ungvár – hovatartozásában. A müncheni egyezmény értelmében ezek után nagyhatalmi konferenciának kellett volna következnie. Miután azonban Anglia és Franciaország kinyilvánította érdektelenségét, német-olasz döntőbíráskodásra került sor.

Az 1938. november 2-án Bécsben meghozott döntés a még vitatott kérdésekben kompromisszumos álláspontot foglalt el. Pozsonyt, Nyitrát és e két város környékét Szlovákiánál hagyta, Kassát, Ungvárt, Munkácsot és környéküket viszont Magyarországnak adta. Ezzel 11 927 négyzetkilométernyi terület került vissza Magyarországhoz 1 millió 60 ezer főnyi lakossal. Az 1941-es magyar népszámlálás szerint a lakosság 84%-a, az 1930-as csehszlovák népszámlálás szerint viszont csak 57%-a volt magyar anyanyelvű, illetve nemzetiségű. Ez a nagy különbség részben az időközben lezajlott népmozgásokkal, részben a bizonytalan vagy kettős identitású népcsoportok alkalmazkodásával, továbbá maguknak a népszámlálásoknak az eltérő technikájával magyarázható.

alakítását; megkezdte egy újabb, immár faji alapra helyezkedő zsidótörvény előkészítését, amely a 20 százalékos kvótát általában 6 százalékra, egyes esetekben pedig nullára kívánta redukálni; 1939. január 6-án – belátva, hogy a kormánypártra nem támaszkodhat teljes mértékben – a pesti Vigadóban a csodaszarvas és a halálfej emblémája alatt, „ősi magyar földön új magyar életet" ígérve és diktátori pózban tetszelegve megalakította a fasiszta Magyar Élet Mozgalmat. Néhány nap múlva pedig ígéretet tett arra, hogy Magyarország rövidesen csatlakozni fog a még 1936-ban létrejött Antikomintern Paktumhoz.

Az alkotmányvédő front vezetői 1939. január 14-én nagy memorandumban fordultak Horthyhoz, melyben Imrédy haladéktalan menesztését kérték. A kormányzó hajlott kérésük elfogadására, ám a németek miatt elfogadható ürügyre várt. Az ellenzék rövidesen ezt is szállította. Okmányok kerültek elő Imrédy egyik távoli felmenőjének zsidó származásáról. A miniszterelnök sorsa ezzel megpecsételődött. A hiteles dokumentumokat Horthy február 11-én a megdöbbent kormányfő elé tárta, és felszólította a lemondásra. Négynapi huzavona után eleget tett a felszólításnak, benyújtotta lemondását. Imrédy nem tudott megbékélni azzal, hogy kegyvesztett lett, s még kevésbé azzal, hogy kiesett a hatalomból. Ismét az élre akart kerülni – bármi áron is. Először, 1940 őszéig kormánypárti képviselőként, a kormánypárt jobbszárnya és a nyilas szélsőjobboldal valamiféle összefogása révén igyekezett céljához elérni.

1940. október 4-én kilépett a kormánypártból, és Magyar Megújulás Pártja néven saját pártot alakított. A párt a magyarországi fasizmus sajátos, elsősorban az úri középosztály különböző csoportjaira támaszkodó és a nyilasoknál mérsékeltebb változatát képviselte. A pártprogram tengelyében a politikai pártok felszámolása, a felsőház feloszlatása és az „egységesen irányított nemzeti gazdálkodás" bevezetése állt. Az elképzelt fasiszta magyar államban a legfőbb hatalom a diktátori jogokkal felruházott miniszterelnök kezében összpontosulna, aki nyilvánvalóan Imrédy lett volna.

A hatalom meg-, illetve visszaszerzése érdekében Imrédy bizalmas kapcsolatokat épített ki a németekkel és a hazai nyilas pártokkal egyaránt. 1944 tavaszán, Magyarország német megszállásának napjaiban úgy tűnt, hogy számítása és taktikája helyes volt. A németek mindenáron őt szerették volna az új magyar kormány élén látni. Horthy azonban megmakacsolta magát, és ezzel keresztülhúzta Imrédy és a németek számítását. Az egyre fanatikusabbá váló s hajlott hátával és görbe orrával Savonarolára emlékeztető Imrédy így megelégedni kényszerült a tárca nélküli közgazdasági miniszteri poszttal. Újabb csalódást jelentett számára annak felismerése, hogy a németek nem egyszerűen a magyar gazdaság totális kihasználására, hanem a zsidó vagyonok megszerzése révén valójában annak tulajdonlására törekszenek. Ezért augusztus 8-án, miután az SS negyedszázadra megszerezte régi patrónusainak, a Weiss–Chorin–Kornfeld család tagjainak hatalmas vagyonát, egy-egy útlevelet biztosítva nekik cserébe, kivált a kormányból, és visszavonult az aktív politikai tevékenységtől.

1939 és 1944 közötti tevékenységéért az új hatalom 1945-ben letartóztatta, és mint háborús főbűnöst bíróság elé állította. Az ítélet halál volt, melyet 1946. február 28-án hajtottak végre.

1938

március 9. Az újonnan létesített tárca nélküli közgazdasági miniszterré nevezik ki a Darányi-kormányban

május 14. A kormányzó kinevezi Imrédy Béla miniszterelnököt és kormányát

május 29. A képviselőház elfogadja az első zsidótörvényt (1938. évi 15. tc.)

augusztus 23. A kisantant államok és Magyarország bledi konferenciáján elismerik Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát

november 2. Az első bécsi döntés

1939

január 6. Imrédy Béla megalakítja a Magyar Élet Mozgalmat

január 14. Az alkotmányvédő front vezetői memorandumban fordulnak Horthy Miklós kormányzóhoz, kérve Imrédy Béla miniszterelnök menesztését

február 15. Imrédy Béla miniszterelnök benyújtja lemondását

1940

október 4. Imrédy Béla kilép a kormánypártból, Magyar Megújulás Pártja néven saját pártot alapít

1944

május 23. A kormányzó Imrédy Bélát gazdasági csúcsminiszterré nevezi ki

1945

Imrédyt az 1939 és 1944 közötti politikai tevékenységéért letartóztatják, és mint háborús főbűnöst bíróság elé állítják és halálra ítélik

1946

február 28-án hajtják végre a halálos ítéletet Imrédyn

Imrédy Béla amerikai hadifogságban, 1945

BÁRDOSSY LÁSZLÓ

Miniszterelnöksége alig több mint tizenegy hónapig tartott. Ennyi idő egy nemzet életében nem több, mint egy pillanat. Mégis e rövid néhány hónap jelentős változást hozott Magyarország életében.

Szombathelyen született 1890. december 10-én kisnemesi-hivatalnoki családból. Apja Bárdossy Jenő miniszteri tanácsos, anyja felsőőri Zarka Gizella volt. Az 1860-as és 1870-es években született „öregekkel" (Peidl, Simonyi-Semadam, Teleki, Bethlen és Károlyi) és az 1880-as években született „középnemzedékkel" (Friedrich, Huszár, Gömbös, Darányi) szemben Imrédyvel együtt a legfiatalabbakat, az alig ötvenéveseket képviselte. Szakmai szempontból pedig a Dísz tér külügyi szakembereit, a profi diplomatákat.

Középiskoláit Eperjesen és Budapesten végezte; jogot Budapesten, Berlinben és Párizsban hallgatott. Iskolatársai szerint rendkívül éles elmével rendelkezett, és nyelvtudása is széles körű volt. Tanulmányait a jogi doktorátus megszerzésével zárta 1912-ben. Pályáját a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban kezdte segédfogalmazóként, illetve Pest vármegye tanfelügyelőjeként. 1918-ban, az első világháború utolsó évében miniszteri segédtitkárrá, 1921-ben pedig miniszteri titkárrá nevezték ki.

A kultuszkormányzat egyik képviselőjeként 1919 őszén részt vett a békeelőkészítés munkájában. Jó nyelvismerete mellett főleg ennek köszönhette, hogy 1922-ben átkerült az elmúlt hónapokban megszervezett Külügyminisztériumba. A sajtóosztályon kapott beosztást, amelynek előbb helyettes vezetője, később pedig vezetője is lett. 1926-ban miniszteri osztálytanácsossá nevezték ki.

Diplomata pályáját 1930-ban kezdte Londonban. Itt 1934-ig szolgált követségi tanácsosként, és egyben a magyar misszió első beosztott tisztviselőjeként. 1934. október 4-én a bukaresti magyar követség vezetőjévé nevezték ki rendkívüli követi és meghatalmazott miniszteri rangban. Ezen a fontos kelet-európai poszton 1941-ig maradt. Éles eszéről és tehetségéről követi jelentései tanúskodnak. Pályatársai ugyanakkor azt is feljegyezték róla, hogy a kezdetben idealista fiatalember a hatalom csúcsai felé közeledve egyre fásultabbá, kiábrándultabbá, sőt cinikussá vált.

Bárdossy László, 1941. augusztus 20.

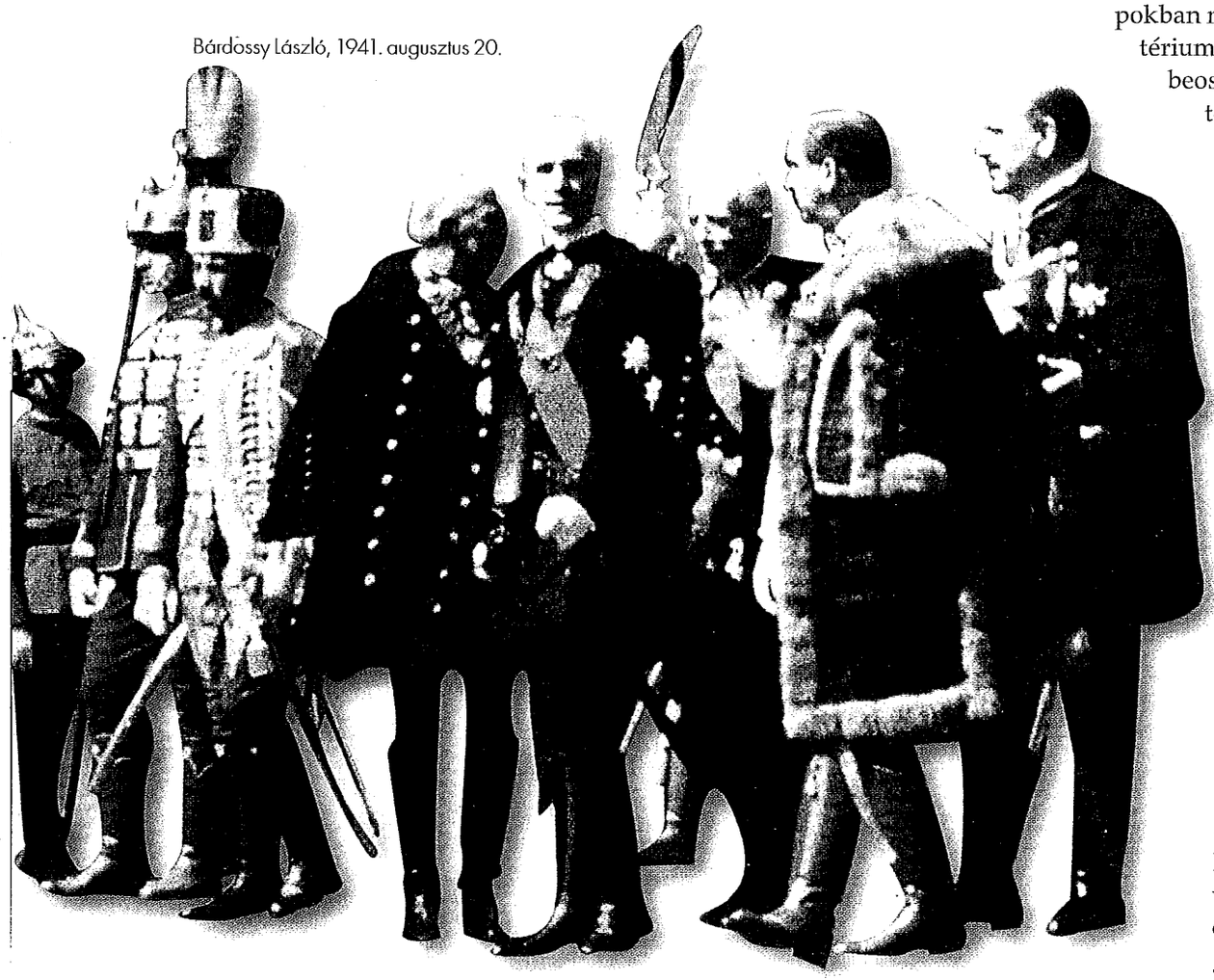

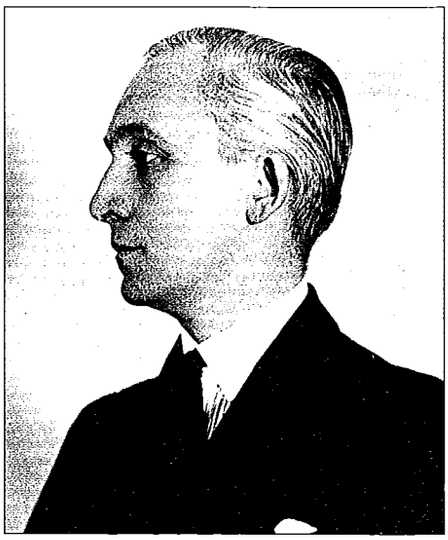

Bárdossy László, 1941 körül

1941
1942

1941. ÁPRILIS 3.
1942. MÁRCIUS 7.

Jellemét gyenge fizikuma és állandó gyomorbaja is torzította. Nemcsak a lassúbb észjárást és a körülményeskedést nem szenvedhette, hanem néha a szükséges körültekintésről és az indokolt óvatosságról is megfeledkezett.

1941. február 4-én – gróf Csáky István hirtelen halála miatt – váratlanul külügyminiszterré nevezték ki. A miniszterelnök, Teleki Pál választása azért esett rá, mert más vezető konzervatív politikusokkal együtt ő is „feltétlenül becsületes és éles eszű, sok szép tehetséggel megáldott hazafias magyarnak"

1890 december 10-én született Szombathelyen

1912 Jogi doktorátust szerez

1913 A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) segédfogalmazója lesz

1918 A VKM-ben segédtitkári kinevezést kap

1921 A VKM-ben miniszteri titkárrá nevezik ki

Bárdossy László és felesége a német követtel és feleségével a gyorshadtest budapesti fogadásán, 1941. december 6.

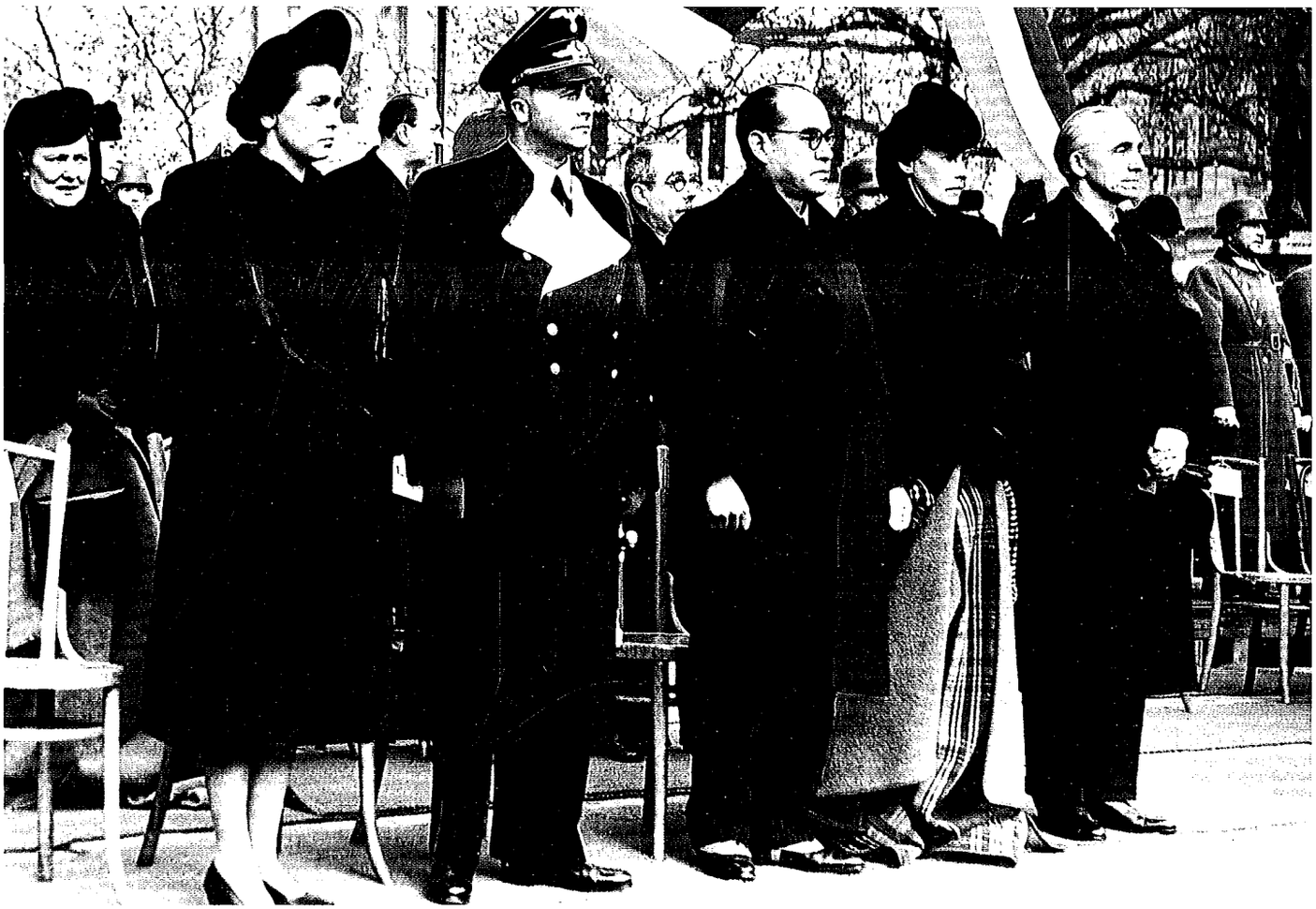

tartotta. Rövid, alig két hónapos külügyminisztersége alatt Bárdossy megfelelni látszott a konzervatív elit várakozásának. 1941. április 3-án, Teleki tragikus halálának napján ezért a kormányzó miniszterelnökké is őt nevezte ki.

Miniszterelnöki működését Bárdossy súlyos és felelősségteljes lépéssel kezdte. A Jugoszlávia elleni német támadáshoz való magyar csatlakozás döntő lépéseit kellett megtennie. Ezzel kapcsolatban le kell szögezni, hogy mindaz, amire ezekben a napokban a kormányfő parancsot adott vagy amit engedélyezett, az akkori Magyarország vezető köreinek egységes akarata volt, amit a Legfelső Honvédelmi Tanács – Horthy elnökletével és Teleki javaslatára – még április 1-jén eldöntött. A 11 ezer négyzetkilométernyi Délvidék visszaszerzésére ugyanúgy nem lehetett nemet mondani, mint ahogyan korábban az első és a második bécsi döntésre vagy Kárpátalja visszacsatolására sem. Ami pedig a konkrét lépéseket illeti, a magyar honvédség megindításához – Teleki kikötésének megfelelően – csak akkor volt hajlandó hozzájárulni, amikor a délszláv állam már valóban szétesett. Nem ő, hanem Werth Henrik vezérkari főnök tanácsára Horthy mondta ki a döntő szót 1941. június 26-án, a Szovjetunió elleni magyar hadba lépéssel kapcsolatban is. Kétségtelen viszont, hogy ez esetben már Bárdossyt is többrendbeli felelősség terhelte. Az első súlyos hibát azzal követte el, hogy sem a kormányt, sem a kormányzót nem tájékoztatta a moszkvai magyar követnek arról a 23-i jelentéséről, amelyben Molotov szovjet külügyi népbiztos üzenetét továbbította. Ez, mint ismeretes, baráti hangot ütött meg Magyarországgal szemben, és a román–magyar területi vitában kifejezetten a magyar álláspont támogatására tett ígéretet. A másodikat pedig akkor, amikor a kormányzó Kassa bombázását követő június 26-i döntését minden ellenvetés nélkül, jóváhagyólag tudomásul vette, s arról a minisztertanácsot is ebben az értelemben tájékoztatta. Ehhez képest az, hogy a parlament jóváhagyását a hadiállapot kimondásához csak július 24-én kérte, noha azonnal meg kellett volna tennie,

KRISTÓFFY JÓZSEF MOSZKVAI MAGYAR KÖVET TÁVIRATA A KÜLÜGYMINISZTÉRIUMNAK A SZOVJETUNIÓ MAGYARORSZÁGGAL SZEMBENI POLITIKÁJÁRÓL Moszkva, 1941. június 22.

Molotov ma délután kéretett, kérdést intézett Magyarország állásfoglalásával kapcsolatban német–orosz konfliktussal szemben.

Közölte velem, hogy szovjet kormánynak, mint azt már több ízben kijelentette, nincs követelése vagy támadó szándéka Magyarországgal szemben, nem volt észrevétele, hogy magyar követelések Románia kárára megvalósuljanak; e tekintetben jövőben sem lesz észrevétele.

Események gyors menete folytán azonban szovjet kormánynak mielőbb tudnia kellene, hogy Magyarország szándékozik-e részt venni háborúban, vagy semleges magatartás tanúsítani kíván-e. Közöltem, hogy kormány álláspontja tekintetében nincsenek utasításaim, így kérdés tisztázása tekintetében nem válaszolhatok. Kértem, hogy tegye lehetővé, hogy kormányommal érintkezést felvegyem, ezt megígérte.

Magánvéleményem gyanánt megjegyzem, hogy: magyar sajtó és rádió útján vett hírek szerint nem tartom valószínűnek, hogy Magyarország háborúba szándékozna lépni Oroszországgal.

Miután Molotov mielőbbi választ kért, kérek sürgős utasítást.

Kristóffy

Forrás: Gellért Andor: Magyar diplomaták Moszkvában. 1934–1941. Új Látóhatár, 1. sz. 1975, 34–35.

Bárdossy László kivégzése előtt, 1946. január 10.

reálpolitikai szempontból nyilvánvalóan kisebb jelentőséggel bírt, noha kétségkívül kimerítette a törvénysértés fogalmát.

A Szovjetunió elleni háborúhoz való csatlakozásért tehát Horthyval együtt Bárdossyt is súlyos felelősség terhelte. Hibájuk súlyát növelte, hogy Hitler – legalábbis pillanatnyilag – ezt a magyar lépést nem követelte, sőt nem is kérte. Horthyt és Bárdossyt, valamint mindazokat, akik döntésükkel egyetértettek, nyilvánvalóan az a számítás vezette, hogy Németország meg fogja nyerni a háborút, s ha Magyarország a régi határait akarja, és a legtöbben ezt akarták, akkor – szomszédaihoz hasonlóan vagy inkább azokat túlszárnyalva – kötelessége a német győzelemhez véráldozattal is hozzájárulni. Az államférfiúi óvatosság és előrelátás hiányára vallott, hogy a németek vereségével egyikük sem számolt.

Hibás külpolitikai lépéseinek a sorozatát Bárdossy 1941. december 11-én az Egyesült Államokkal való hadiállapot kimondásával folytatta, majd a 2. magyar hadsereg keleti frontra küldésének eldöntésével fejezte be 1942. január 20–22-én. Ez esetekben mentségére lehetett azonban felhozni, hogy nem saját elhatározásából, hanem a német és az olasz, illetve a német nyomásnak engedve döntött így.

Belpolitikai szempontból Bárdossy a Gömbös-féle jobboldali radikális ideológia híve volt. Parlamenti programnyilatkozatában Gömbös géniuszáról beszélt és arról, hogy „az irányt Gömbös Gyula célkitűzései szabják meg". A földreform, a korszerű közigazgatás, a modern egészségügy és a fejlett szociálpolitika terén azonban, amelyeket beszédében konkrétan említett, a háborús viszonyok közepette és a rendelkezésére álló 11 hónap alatt csak igen keveset, jószerével semmit sem tudott tenni. A parlament elé vitte viszont a harmadik zsidótörvényt, amely már a zsidók és nem zsidók közötti házasságot is megtiltotta, és ezzel összefüggésben bevezette a házasság előtti kötelező orvosi vizsgálatot.

A háborúba való belépés, a harmadik zsidótörvény s végül a nyugati szövetségesekkel való szembekerülés miatt 1942 elejére Bárdossy elveszítette a konzervatív és nyugatbarát körök támogatását. Ezek a csoportok hibának tartották azt is, hogy az 1942. januári újvidéki és zsablyai vérengzésekért felelős katonatisztek ellen Bárdossy nem lépett fel kellő szigorral és határozottsággal. Az év elejétől ezért ismételten felmentését javasolták Horthynak. A kormányzó azonban egyelőre nem látott elegendő okot az ilyen lépésre. Bizalma Bárdossyban csak azután rendült meg, hogy a kormányzóhelyettesi intézmény felállítása körüli politikai vitákban a kormányfő komolyan vette a szélsőjobboldal németbarát ellenjelöltjét, Albrecht főherceget. Bárdossy ezzel örökre kiesett Horthy kegyéből. Felszólítását a lemondásra 1942. március 7-én kapta meg.

1942–1944-ben Bárdossy a németbarát „úri" szélsőjobboldal egyik vezető képviselőjeként vett részt a politikai életben. 1943-ban elvállalta az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga elnökségét, és a különböző szélsőjobboldali erők összefogására törekedett. Közben *Magyar politika a mohácsi vész után* címmel könyvet is írt. Ebben Martinuzzi Fráter György személyének és politikájának a bemutatásán keresztül valójában saját miniszterelnöki politikájának az igazolására törekedett. 1944 májusában szülővárosa, Szombathely képviselője lett, és mandátumáról a nyilas hatalomátvétel után sem mondott le. 1944 őszén megjelent Sopronban, és részt vett a nyilas parlament, a Törvényhozók Nemzeti Szövetsége munkájában.

1945 elején családjával együtt elhagyta Magyarországot, és Veesenmayer segítségével Bajorországban telepedett le. Április 25-én beutazási engedélyt kapott Svájcba, ahonnan azonban május elején visszatoloncolták Németországba. Az amerikaiak itt letartóztatták és kiszolgáltatták Magyarországnak. Hibás döntéseiért, illetve a hibás döntésekben való részvételéért a Népbíróság koncepciós perre emlékeztető eljárás keretében (hiszen a Szovjetunió elleni háborúba való belépés közvetlenül Horthy döntése volt) halálra ítélte. 1946. január 10-én végezték ki.

1922 február 18. A Külügyminisztérium sajtóosztályára nevezik ki

1926 Miniszteri osztálytanácsossá nevezik ki

1930–1934 A londoni magyar követség tanácsosa

1934 október 4. A bukaresti magyar követség vezetője lesz

1941 február 4. A Teleki-kormány külügyminiszterévé nevezik ki

április 3. A kormányzó Bárdossy Lászlót nevezi ki miniszterelnökké

június 24. Magyarország megszakítja diplomáciai kapcsolatát a Szovjetunióval

augusztus 8. Kihirdetik az 1941. évi 15. törvénycikket a házassági jog módosításáról és a házassággal kapcsolatos fajvédelmi rendelkezésekről (az ún. harmadik zsidótörvény)

1942 március 7. Horthy Miklós kormányzó lemondásra szólítja fel Bárdossy László miniszterelnököt

1943 Az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga elnökének választják meg

1944 május. Szombathely országgyűlési képviselőjévé választják meg

november. Sopronban részt vesz a nyilas parlament, a Törvényhozók Nemzeti Szövetsége munkájában

1945 eleje Bajorországban telepszik le családjával

1945 április 25. Beutazási engedélyt kap Svájcba, de május elején visszatoloncolják Németországba

október 3. Az Egyesült Államok hatósága Budapestre szállítja a háborús főbűnösök első csoportját, köztük Bárdossy Lászlót is

október 29. A Népbíróság megkezdi Bárdossy László perének tárgyalását

november 13. A Népbíróság halálra ítéli Bárdossy Lászlót

1946 január 10. Bárdossy Lászlón végrehajtják az ítéletet

KÁLLAY MIKLÓS

„Ez volt az a férfi, akit a kormányzó és a hozzá hasonlóan gondolkodók megértettek és bíztak benne" – írta róla személyes ismerője és a kor egyik kiváló kutatója, az angol C. A. Macartney. Semmi kétség, elsősorban e bizalomnak tudható be, hogy 1942 márciusában, amikor a konzervatív uralkodó körökkel egyetértésben Horthy menesztette Bárdossyt, a választás rá és nem valamely nála briliánsabb felkészültségű, esetleg kipróbáltabb politikustársára esett.

Az ősi és nagy múltra visszatekintő, Tisza-táji dzsentri, köznemesi család, a nagykállói Kállayak leszármazottja volt. A bizalom mellett szerepet játszott kiválasztásában az is, hogy – éppen mert a külföld kevésbé ismerte – konzervatív-liberális elkötelezettségei ellenére a siker reményében lehetett Gömbös embereként és a jobboldali radikalizmus híveként ország és világ, de különösen a németek elé állítani.

Kállay Miklós vadászaton, 1940 körül

1887. január 23-án született Nyíregyházán. Édesapja Kállay András szabolcsi főispán volt, édesanyját Csuha Vilmának hívták. A család hetedik gyermekeként született, négy fiú és két leány után. A középiskola első négy osztályát a nyíregyházi lutheránus gimnáziumban, a négy felsőbb osztályt pedig Budapesten, a Ferenc József nevelőintézetben végezte el. 1906-ban érettségizett, kiváló eredménnyel. Az érettségi után a budapesti egyetem állam- és jogtudományi karára iratkozott be, s 1910-ben ugyanitt szerzett jogi doktori oklevelet. Közben hosszabb-rövidebb ideig a drezdai, a genfi és a párizsi egyetemen is hallgatott előadásokat.

Ősei nyomdokán haladva 1910-ben Szabolcs vármegye szolgálatába lépett. Előbb a kisvárdai járás szolgabírája, majd a nagykállói járás főszolgabírója lett. 1914-ben feleségül vette Kállay Helént, a nyíregyházi kórház főorvosának, Kállay Rudolfnak a leányát, aki rövidesen három fiúgyermekkel ajándékozta meg.

1918 őszén, amikor a lázongó szegények dühe a gazdagok, jegyzők és általában a közigazgatási apparátus ellen fordult, visszavonult a közélettől. A forradalmi és ellenforradalmi időszakban – az ugyanezen a pályán mozgó Darányi Kálmánhoz hasonlóan – családi birtokán, Kállósemjénben élt és gazdálkodott. A közélet porondján a konszolidáció kezdetekor, 1921-ben jelent meg ismét, amikor a kormányzó Szabolcs és – jelképesen – Ung vármegye főispánjává nevezte ki. Kállay Miklós közel egy évtizedig, 1929-ig töltötte be ezt a posztot. A mezőgazdasági termelés korszerűsítése és a népiskolai program helyi megvalósítása mellett érdeklődése a megyei ipar és kereskedelem fellendítésére is kiterjedt. A húszas évek utolsó harmadában a magyar kormánydelegáció tagjaként részt vett a római és a Rio de Janeiró-i interparlamentáris kereskedelmi konferenciákon. Eredményes főispáni működése és a család szerteágazó kapcsolatai mellett elsősorban ezeken a nemzetközi találkozókon elhangzott hozzászólásainak köszönhette, hogy 1929-ben a Kereskedelmi Minisztérium politikai államtitkárává nevezték ki. Még ugyanebben az évben a parlamentbe is bekerült. A megüresedett kemecsei kerület kormánypárti képviselője lett. Mandátumát a kerület lakói az 1931-es választások során is megerősítették.

Kereskedelmi államtitkárként Kállay főleg a nemzetközi gazdasági kapcsolatokkal foglalkozott. Az 1930. évi milánói és az 1931. évi párizsi nemzetközi kiállításon ő képviselte a magyar kormányt. A kabineten belül egyike volt azoknak, akik a francia–magyar kapcsolatok barátibbá tételén fáradoztak. Államtitkárságával egyidejűleg a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara elnöki tisztét is betöltötte.

A Bethlen-kormány lemondása után, amikor takarékossági okokból a leg-

1942
1944

1942. MÁRCIUS 9.
1944. MÁRCIUS 22.

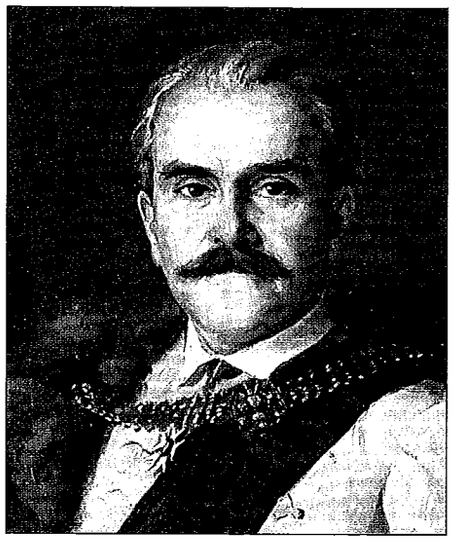

Kállay Miklós

több politikai államtitkárságot megszüntettek, a kormányzó őt is felmentette állásából (1931. augusztus 24.). Alig több mint egy év múlva azonban ismét a kormány tagja lett. A konzervatív körök bizalmából és azzal a feladattal, hogy Gömbös agrárpolitikai reformelképzeléseire igyekezzék mérséklően hatni, a földművelési tárcát kapta.

A Gömbös-kormány földművelésügyi miniszereként Kállay sokat tett annak érdekében, hogy a mély válságtól gyötört magyar mezőgazdaság talpra állása megkezdődjék. Nevéhez fűződik az olasz–osztrák–magyar külkereskedelmi együttműködés számos részletének a kidolgozása, valamint az 1931-es német–magyar kereskedelmi egyezmény első és második pótegyezményének az előkészítése (1933, illetve 1934). A magyar kormány képviseletében részt vett az agrárállamok bukaresti nemzetközi konferenciáján. Gazdavédelmi intézkedései közül a mezőgazdasági ártámogatás sajátos formájának, a bolettarendszernek a bevezetése, valamint a gazdaadósságok rendezése emelkedik ki. Sokat foglalkozott emellett a mezőgazdasági termelés korszerűsítésével, így például a tejtermelés és -begyűjtés új alapokra helyezésével, az Alföld fásításával és az ármentesítéssel.

1935. január 9-ig irányította a Földművelésügyi Minisztérium munkáját. Ekkor Gömbös szélsőjobboldali törekvései elleni tiltakozásul kivált a kormányból. Érdekes, hogy utóda – hozzá hasonló nézetekkel – a későbbi miniszterelnök, Darányi Kálmán lett. A házfeloszlatás után, 1935 márciusában Kállay – követve Bethlent és csoportját – a kormánypártnak is búcsút mondott.

1935-től 1937-ig párton kívüli konzervatív képviselőként, a Bethlen-csoport egyik tagjaként vett részt a parlament munkájában és a politikai életben. 1937-ben az akkor létesített Országos Öntözésügyi Hivatal elnöke lett. Ezzel egyidejűleg Horthy a felsőház tagjává is kinevezte. A politikai küzdőtér mindennapos csatározásaiban ezt követően alig vett részt; a negyvenes évek elejéig szin-

Bethlen István és Kállay Miklós a Parlament folyosóján, 1940-es évek

január 23-án született Nyíregyházán	1887
A budapesti Ferenc József nevelőintézetben kiváló eredménnyel tesz érettségi vizsgát	1906
A budapesti egyetem állam- és jogtudományi karán szerez jogi doktorátust	1906–1910
Kisvárda járási szolgabírójának nevezik ki	1910
Kállósemjéni birtokán gazdálkodik	1918–1921
A kormányzó Szabolcs és – jelképesen – Ung vármegye főispánjává nevezi ki	1921
A Kereskedelmi Minisztérium politikai államtitkárának nevezik ki	1929
október 1. A Gömbös-kormány földművelésügyi miniszterévé nevezik ki	1932
január 9. Lemond miniszteri tisztségéről tiltakozásul Gömbös politikai törekvései miatt	1935
Az Országos Öntözésügyi Hivatal elnökének nevezik ki	1937
március 9. A kormányzó Kállay Miklóst bízza meg kormányalakítással	1942
április 11. Megkezdődik a 2. magyar hadsereg kiszállítása a keleti frontra	
december 25. Megjelenik a Népszava karácsonyi száma	
december 31. Kihirdetik az 1942. évi 20. törvénycikket az elfoglalt délvidéki területek Magyarországhoz való csatolásáról	

te nem is hallatott magáról. Annál aktívabb volt az öntözésügy megszervezése, különösen a szikes tiszántúli területek mezőgazdasági művelés alá vonása terén. Neki is köszönhető, hogy a korabeli filmhíradók már a harmincas évek végén addig nem tapasztalt rekordtermésekről számolhattak be tudósításaikban. Ebből az elsődlegesen szakmai és a napi politikával alig érintkező kényelmes állásából emelte ki és állította a kormány élére Kállayt a kormányzó és tanácsadóinak bizalma 1942. március 9-én.

Kétéves miniszterelnöki működését a rendszerváltás előtti évtizedek történetírása előszeretettel nevezte „hintapolitikának". Ez a megjelölés azt sugallta, hogy Kállay politikájának lényege a tengelyhatalmak és a nyugati szövetségesek közötti ide-oda „hintázás", hajladozás volt az erőviszonyok mindenkori alakulásának megfelelően. Kétségtelen, hogy szavai, nyilatkozatai, sőt egy-két intézkedése is alapot adtak az ilyen értelmezésre. Ha azonban az akkori Magyarország immár alig, sőt bizonyos szempontból talán már nem is létező mozgásterét s az ehhez való alkalmazkodás kikerülhetetlen kényszerét is figyelembe vesszük, akkor azt kell megállapítani, hogy Kállay kormányalakításának első napjától kezdve a német–magyar kapcsolatok lazítására, a Nyugat elvesztett bizalmának a visszaszerzésére, s belpolitikájában a további jobbratolódás megakadályozására törekedett. Kétségtelen viszont, hogy a szövetségesek 1942. novemberi észak-afrikai partraszállása, a 2. magyar hadsereg 1943. eleji doni katasztrófája és a 6. német hadsereg sztálingrádi fegyverletétele (1943. február 2.) után ez a politikai vonalvezetés megerősödött, markánsabbá vált.

Kállay – és gyakorlatilag a Horthy-rendszer konzervatív uralkodó elitjének egésze – azt feltételezte, hogy Magyarországot az angolszász csapatok fogják megszállni. Ebből kiindulva kizárólag a nyugati szövetségesekkel törekedett különbékére. A különböző béketapogatózások eredményeként 1943. szeptember 9-én megkapott, majd némi bizonytalankodás után végül is elfogadott fegyverszüneti feltételek értelmében Magyarországnak minél előbb

Horthy Miklós és Kállay Miklós Békésszentandráson, 1942 ősze

csökkentenie kellett a Németországnak nyújtott gazdasági és katonai támogatást, s abban a pillanatban, amikor a szövetségesek megjelennek a magyar határon, szembe kellett fordulnia a német hadsereggel. A megállapodás elvileg még szeptemberben életbe lépett. Gyakorlati értéke viszont nyilvánvalóan attól függött, hogy a Balkánon vagy Észak-Olaszországon át a szövetséges csapatok megérkeznek-e, s ha igen, akkor a Vörös Hadsereg előtt vagy után. 1943 végére bizonyossá vált, hogy a balkáni partraszállás elmarad, és igen kétségessé, hogy az észak-olaszországi fronton számítani lehet-e még a szövetségesek gyors előretörésére. Ezt követően – Romániához hasonlóan – nyilvánvalóan Magyarországnak is az állt érdekében, hogy minden eshetőségre felkészülve a Szovjetunióval is közvetlen tárgyalásokba bocsátkozzék. Éles antikommunizmusa, diplomáciai rugalmatlansága és a német megszállástól való félelme miatt ezt a lépést 1944 márciusáig Kállay nem tudta, de nem is akarta megtenni. Amikor 1943 legvégén Bethlen felvetette ezt neki, válaszul ezt kapta: „István, én nem leszek muszkavezető."

A Kállay-kormány háborúból való kiugrási kísérleteinek és egyben a háborús körülményekhez képest békés hátországi életnek Magyarország német megszállása vetett véget 1944. március 19-én. Ténylegesen már ezen a napon megszűnt Kállay miniszterelnöksége is. A szomorú vég, az ország függetlenségének de facto elvesztése tehát Kállay óvatossága ellenére, a Szovjetunióval való kapcsolatok felvétele nélkül sem volt elkerülhető.

A német csapatok megérkezésének napján Kállay a török követségen kért menedékjogot. Később ezt önként elhagyta, mire a németek letartóztatták. Előbb a sopronkőhidai börtönben tartották fogva, majd a mauthauseni és a dachaui koncentrációs táborban raboskodott. 1945 tavaszától 1953 teléig Olaszországban élt, emlékiratán dolgozott. Írása először 1954-ben New Yorkban angolul *Hungarian Premier* címmel, majd másodszor 1991-ben magyarul, Budapesten *Magyarország miniszterelnöke voltam* címmel jelent meg.

1954-ben az Egyesült Államokban, New Yorkban telepedett le. A magyar emigráns politikusok felkérésének eleget téve tagja lett szervezetük, az 1949-ben alakult Magyar Nemzeti Bizottmány Végrehajtó Bizottságának. E minőségében 1957-ig élénk, de mindig megfontolt és kiegyensúlyozott politikai tevékenységet fejtett ki. Meglátogatta Észak-Amerika magyar központjait, számos beszédet mondott, és ezeket külön kötetben is kiadta. A magyar ügyről cikkeket írt amerikai lapokba és az emigráns újságokba egyaránt, s a

PONTKATASZTRÓFA

A Jány Gusztáv vezérezredes parancsnoksága alatt álló második magyar hadsereg pusztulása a keleti fronton. A kétszáz kilométernyi Don menti frontszakaszt védő magyar hadsereget 1943. január 12-én érte a nagy erejű szovjet támadás. A frontvonal hosszúsága, a szokatlanul nagy hideg és a felszerelési hiányosságok miatt a magyar alakulatok védelmi vonalai néhány nap alatt összeomlottak. A 200 ezer emberből mintegy 40 ezren hősi halált haltak, 35 ezren megsebesültek, sokan eltűntek és mintegy 60 ezren fogságba estek. A hadsereg felszerelésének és fegyverzetének mintegy 80%-a ugyancsak odaveszett. Ezek a veszteségek akkorák voltak, hogy azokat teljesen pótolni többé nem sikerült.

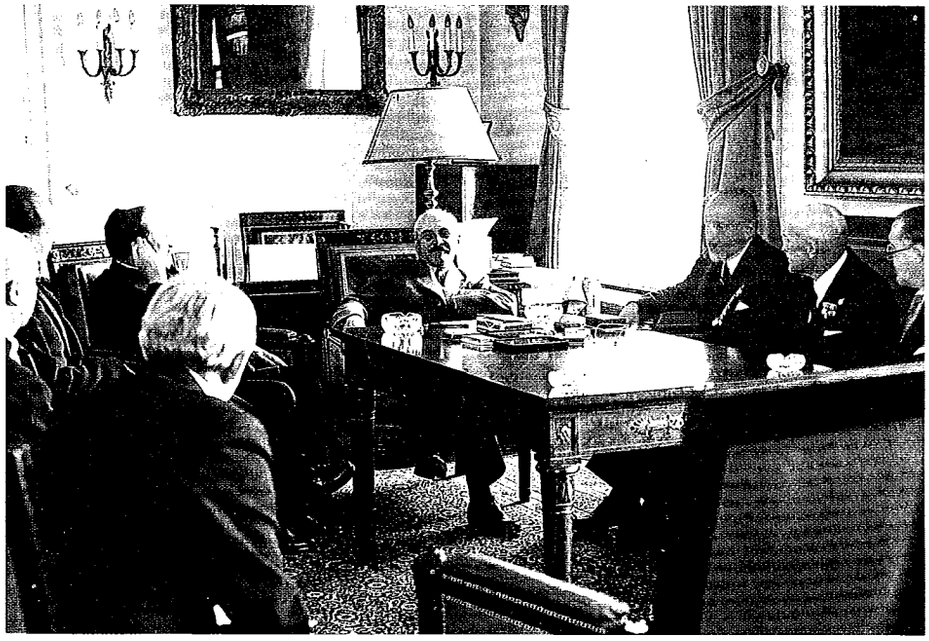

Kállay Miklós miniszterelnök újságírókkal, 1943

washingtoni kormány megbízásából számos dél-amerikai országban tartott előadásokat. A különböző emigráns csoportok közötti ellentéteket sohasem élezni, hanem mindig mérsékelni igyekezett. Óvott a légvárak építésétől, e sajátos emigránsbetegségtől, s a kelet-európai szovjet befolyásnak hosszú időt jósolt.

A Magyar Nemzeti Bizottmány 1957-ben beszüntette tevékenységét. Helyébe az ötvenhatos menekültek vezetőit is magában foglaló Magyar Bizottság lépett. Ennek irányításából – Eckhardttal és más horthysta politikusokkal egyetemben – Kállay már kiszorult. A közszereplésektől ezt követően egyre inkább visszahúzódott; emigráns politikai munkát egyre kevésbé végzett.

Néhány évvel halála előtt készített végakaratában fiaitól azt kérte, hogy éljen bennük örökké „szegény hazánk emléke és imádata". 1967. január 14-én hunyt el New Yorkban.

Kállay Miklós miniszterelnök felavatja a Becsüld a munkát című szobrot Budapesten, a Tisza Kálmán téren, 1942. június 6.

1943

január 13. Megindul a Vörös Hadsereg támadása a voronyezsi fronton, a 2. magyar hadsereg pusztulása

február 19. Kállay miniszterelnök a képviselőház külügyi bizottságában ismerteti külpolitikai elképzeléseit: csak a Szovjetunió elleni háborút folytassák

július 31. A Független Kisgazdapárt nevében Bajcsy-Zsilinszky Endre és Tildy Zoltán memorandumban kéri a miniszterelnököt, hogy Magyarország kössön különbékét

augusztus 23-29. A Magyar Élet könyvbarátainak társasága és a Soli Deo Gloria Szövetség által rendezett balatonszárszói ifjúsági találkozó

1944

március 19. A német csapatok megszállják Magyarországot. Kállay Miklós miniszterelnök a török követségen kér menedékjogot

március 22. Kállay miniszterelnök helyett Sztójay Dömét nevezi ki a kormányzó miniszterelnöknek

november. Kállay Miklós elhagyja a török követség épületét, a németek letartóztatják. A sopronkőhidai börtönben tartják fogva

1945

február 15. Kállay Miklóst a mauthauseni táborba szállítják a németek

április 15. Kállay Miklóst a dachaui táborba szállítják át

május 8. Az amerikai katonai hatóságok a dachaui csoportot - köztük Kállay Miklóst is - Capri szigetére szállítják

1945-1953

Kállay Miklós Olaszországban telepedett le

1954

New Yorkban megjelenik Kállay Miklós Hungarian Premier című emlékirata

1957

Átlép a magyar emigráció másik szervezetébe, a Magyar Bizottságba

1967

január 14-én hunyt el New Yorkban

SZTÓJAY DÖME

Sokan már miniszterelnöksége idején megvetően magyar Quislingnek nevezték Sztójay Dömét, aki a németek és a kormányzó közötti kompromisszum eredményeként kapott megbízatást a kormányalakításra.

Veesenmayernek, Hitler Magyarországra küldött teljhatalmú megbízottjának első számú jelöltje Imrédy Béla volt. Miután azonban őt Horthy semmilyen körülmények között sem akarta elfogadni, egy esetleges hivatalnokkormány kinevezése pedig, amit a kormányzó vetett fel, a németek tetszését nem nyerte meg, egy kölcsönösen elfogadható személyt kellett találni. Így merült fel a berlini magyar követ, Sztójay személye.

1883. január 5-én született a bánsági Temes vármegyében, Versecen. Apja szerb származású, görögkeleti vallású biztosítási ügynök volt, akit haláláig Stojakovicsnak hívtak. A katonai pályát – mint számtalan más szegény, de törekvő ember – nyilván azért választott fia számára, mert az semmiféle anyagi erőfeszítést nem kívánt tőle.

Sztójay Döme, 1944. május

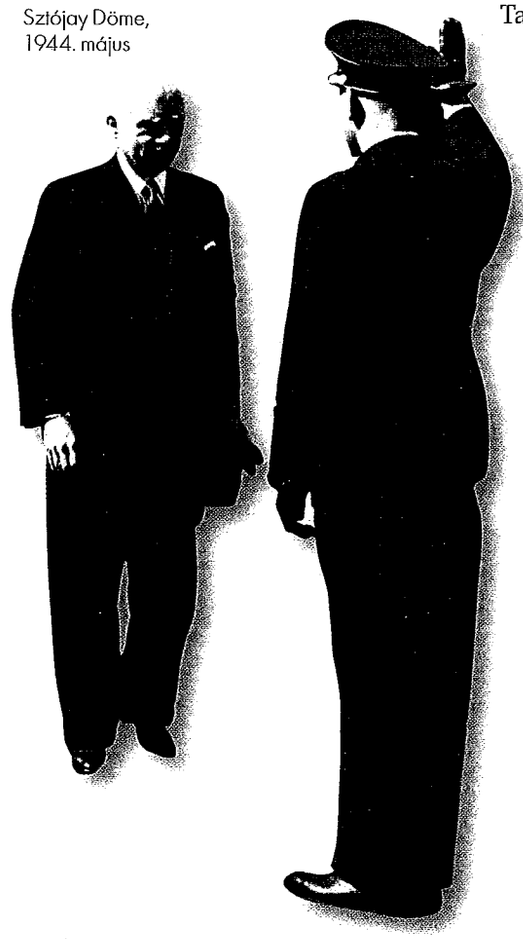

A középiskola első négy osztályának elvégzése után Sztójay így a pécsi honvéd hadapródiskolába került. 1898 és 1902 között tanult itt. Gyalogsági tisztté avatása után több honvédalakulatnál szolgált, majd 1907-ben a bécsi hadiiskolára vezényelték. Ezt 1910-ben fejezte be.

Az első világháborúban vezérkari századosként, majd őrnagyként szolgált különböző csapattesteknél. Azok közé a katonatisztek közé tartozott, akik a határ-, illetve a honvédelem reményében a Tanácsköztársaság alatt is vállalták a szolgálatot. A 133 nap alatt a Vörös Hadsereg hírszerző és kémelhárító osztályának a csoportfőnöke volt. 1919 őszétől a nemzeti hadseregben szolgált – hasonló beosztásban. 1925-ig a Fővezérség, majd a trianoni békeszerződés előírásai miatt „bujtatott" Vezérkari Főnökség hírszerzési osztályát vezette. 1925-ben a berlini magyar követség katonai attaséjává nevezték ki. Itt 1929-ig vezérkari ezredesi, majd 1933-ig tábornoki rangban szolgált. 1933-ban hazarendelték, a Honvédelmi Minisztérium Elnökségének a vezetését bízták rá. E beosztásában 1935 decemberéig maradt. Ekkor a váratlanul megüresedett berlini magyar követség élére nevezték ki.

Sztójay 1944 márciusáig, tehát közel tíz évig töltötte be ezt az egyre inkább fontos s végül legfontosabbá váló magyar diplomáciai posztot. Környezete színtelen, szürke és intellektuálisan is erősen középszerű egyéniségként

1944

1944. MÁRCIUS 22.
1944. AUGUSZTUS 29.

Sztójay Döme, 1944

tartotta számon, különösen egyik elődjével, a briliáns Kánya Kálmánnal összevetve. A németek ennek ellenére elfogadták, sőt kifejezetten szerették, nagy megbecsüléssel övezték. Így sokszor el tudott intézni olyan dolgokat, amire Kánya vagy valaki más nem lett volna képes. Nem volt olyan német kívánság, amit ne támogatott volna, s közvetve vagy közvetlenül mindig oda lyukadt ki, hogy Magyarország boldogulásának kulcsa a lehető legszorosabb, legszívélyesebb viszony kialakítása Németországgal.

Öt hónapos miniszterelnökségével Sztójay minden kétséget kizáróan, valóban rászolgált a Quisling névre. (A norvég fasiszta politikus nevéből általánosítva az idegen elnyomókkal együttműködő, hazaáruló politikusok megnevezése.) Mindazt megtette, amit a németek és a szélsőjobboldal már addig is követeltek, de amelynek a konzervatív rendszer több-kevesebb sikerrel mindaddig ellenállt. Feloszlatták a baloldali és a polgári ellenzéki pártokat; tisztogatásokat kezdtek a kormánypártban, az államigazgatásban és a hadseregben; elrendelték a teljes körű sajtócenzúra bevezetését; megkezdték a zsidók gettóba gyűjtését, majd kiszállításukat az országból németországi koncentrációs táborokba; újabb hadosztályok frontra küldésével 300 ezerre emelték a németek oldalán harcoló magyar katonák számát; hozzájárultak a Németországba irányuló élelmiszer- és nyersanyagszállítások növeléséhez, továbbá a német megszállás költségeinek a kifizetéséhez.

Az első hetekben Horthy mély letargiába süllyedve nézte a kezelhetőnek gondolt Sztójay rendszeridegen intézkedéseit. Június végén, a zsidók deportálásának leállításával azonban kilépett passzivitásából. Ettől kezdve tanácsadóival együtt arra törekedett, hogy Sztójayt egy megbízható, a háborúból való kiugrás előkészítésére és végrehajtására alkalmas személlyel váltsa föl. A döntő lökést elhatározásához az 1944. augusztus 23-i román átállás adta meg, amely megnyitotta az utat a szovjet hadsereg előtt. Választása ismét egy katonára, Lakatos Géza vezérezredesre esett.

A Lakatos-kormány megalakulása előtti egyeztető tárgyalások során Veesenmayer szerette volna elérni, hogy külügyminiszterként Sztójay továbbra is a kabinet tagja maradhasson. Horthy, illetve Lakatos azonban nem fogadták el javaslatát. A miniszterelnökségről való lemondás Sztójay számára így egyben a kormánypolitikától való búcsút is jelentette. Az októberi nyilas hatalomátvétel után sem vállalt közhivatalt.

1945-ben letartóztatták és bíróság elé állították. Miniszterelnöki működése alapján a Népbíróság háborús főbűnösnek nyilvánította és halálra ítélte. Sztójay Dömét 1946. augusztus 22-én kivégezték.

január 5-én született a Temes vármegyei Versecen	1883
A pécsi honvéd hadapródiskola tanulója	1898–1902
A bécsi hadiiskolára vezényelték	1907–1910
A világháborúban vezérkari századosként, majd őrnagyként szolgál	1914–1918
A Fővezérség Vezérkari Főnöksége hírszerzési osztályát vezeti	1919–1925
A berlini követség katonai attaséja	1925–1933
Tábornokká léptetik elő	1929
A Honvédelmi Minisztérium Elnökségének vezetője	1933–1935
A berlini magyar követség vezetője	1935–1944
március 22. A németek nyomására a kormányzó Sztójay Dömét nevezi ki miniszterelnöknek	1944
május 15. Megkezdődik a zsidónak nyilvánított személyek gettóba gyűjtése és németországi koncentrációs táborokba való szállítása	
augusztus 29. A kormányzó leváltja Sztójay Döme miniszterelnököt	
Letartóztatják és bíróság elé állítják Sztójay Dömét. A Népbíróság mint háborús főbűnöst halálra ítéli	1945
augusztus 22-én végzik ki Budapesten	1946

LAKATOS GÉZA

Lakatos Géza vezérezredes, aki mielőtt a kiugrást előkészítő kabinet vezetésére felkérték volna, már vezérkarfőnökként és főhadsegédként is számba jött. Horthy maradéktalanul megbízott benne.

A második világháborús magyar hadsereg tábornoki karának két, elég világos kontúrokkal rendelkező csoportja vetélkedett egymással. Az egyikhez tartoztak a feltétlen németbarátok, mint például Werth Henrik vezérkarfőnök és Sztójay Döme, a másikhoz pedig az ország függetlenségét a németekkel szemben is megőrizni kívánó „magyar nacionalisták". Az utóbbiak magját a zömmel erdélyi vagy még közelebbről székely származású generálisok, Miklós Béla, Veress Lajos, Nagy Vilmos, Bajnóczi József stb. alkották. Velük érzett és hozzájuk kötődött.

1890. április 30-án született Budapesten. Ősei a Székelyföldről, valamint Bihar és Szabolcs vármegyékből származtak. 1848–1849-ben egyik nagyapja honvéd őrnagyként, a másik Szabolcs megye kormánybiztosaként szolgálta a forradalom és szabadságharc ügyét. Apja, aki a család székely lófő ágát vitte tovább, a Kereskedelemügyi Minisztérium tanácsosa, egy ideig a Kereskedelmi Múzeum igazgatója volt. Tanulmányait az oly sok magyar vezetőt útjára indító piarista gimnáziumban kezdte. Az első négy osztály elvégzése után apa nélkül maradt. Valószínűleg ezért édesanyja ekkor a soproni honvéd főreáliskolába íratta át. A 14 éves gyermek sorsa ezzel eldőlt: székely lófő őseihez hasonlóan neki is a katonai pálya jutott osztályrészül.

A soproni főreálban 1904-től 1907-ig tanult. Innen a Ludovika Akadémiára került, amit 1910-ben fejezett be. Mindkét helyen többnyire osztályelsőként végzett. 1910-ben hadnaggyá avatták, és a budapesti I. honvéd gyalogezredhez osztották be. Mint legtöbb tehetséges tisztttársa, ő is a vezérkarhoz szeretett volna kerülni. A német nyelv tökéletes elsajátítása céljából ezért Ausztriába vezényeltette magát. Ezt követően, 1914-ben sikeres felvételi vizsgát tett a bécsi

Lakatos Géza hadtestparancsnok Kassán, zászlóátadási ünnepségen. Balról: Lakatos Gézáné, Horthy István és Lakatos Géza, 1942. március 25.

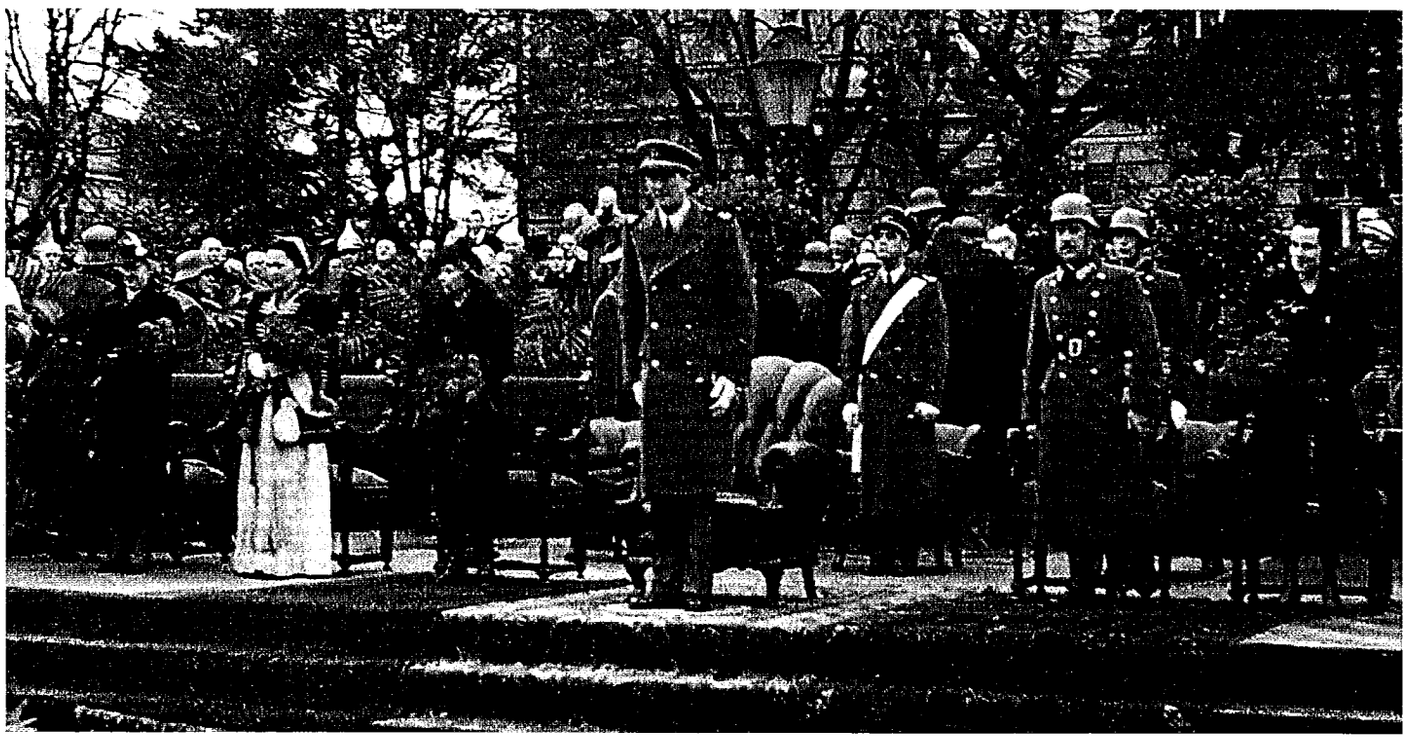

Lakatos Géza, 1940-es évek

hadiiskolába, amely a vezérkari tiszteket képezte. A háború kitörése után azonban azonnal a frontra vezényelték, úgyhogy magasabb katonai tanulmányait már nem tudta megkezdeni. A háború négy évéből hármat a galíciai orosz, egyet pedig az olasz harctéren szolgált előbb főhadnagyi, majd 1917-től századosi rangban. Hosszú frontszolgálatáért, sebesüléséért és hősiességéért számos kitüntetést kapott, melyek közül legértékesebb a Vaskorona-rend volt.

1918 novemberében, az olasz frontról hazatérve és a zűrzavart látva, betegszabadságot kért és kapott. Az őszirózsás forradalom alatti tiszti szervezkedésekből így teljesen kimaradt. A Tanácsköztársaság kikiáltása után viszont, amikor ismét harcolhatott, szolgálattételre jelentkezett. Stromfeld Aurél, aki a Ludovikán tanára volt, a gödöllői főhadiszállásra osztotta be. A főparancsnok, Böhm Vilmos szárnysegéde lett azzal a feladattal, hogy a katonai kérdésekben járatlan politikust lássa el szaktanácsokkal. A júniusi visszavonulás, Szlovákia kiürítése Stromfelddel együtt őt is elkeserítette. A hónap végén ezért ismét beteget jelentett, és sógorának nógrádi birtokára utazott. „Rejtek-

Lakatos Géza kormányának bemutatkozása a Parlamentben, 1944. szeptember 21.

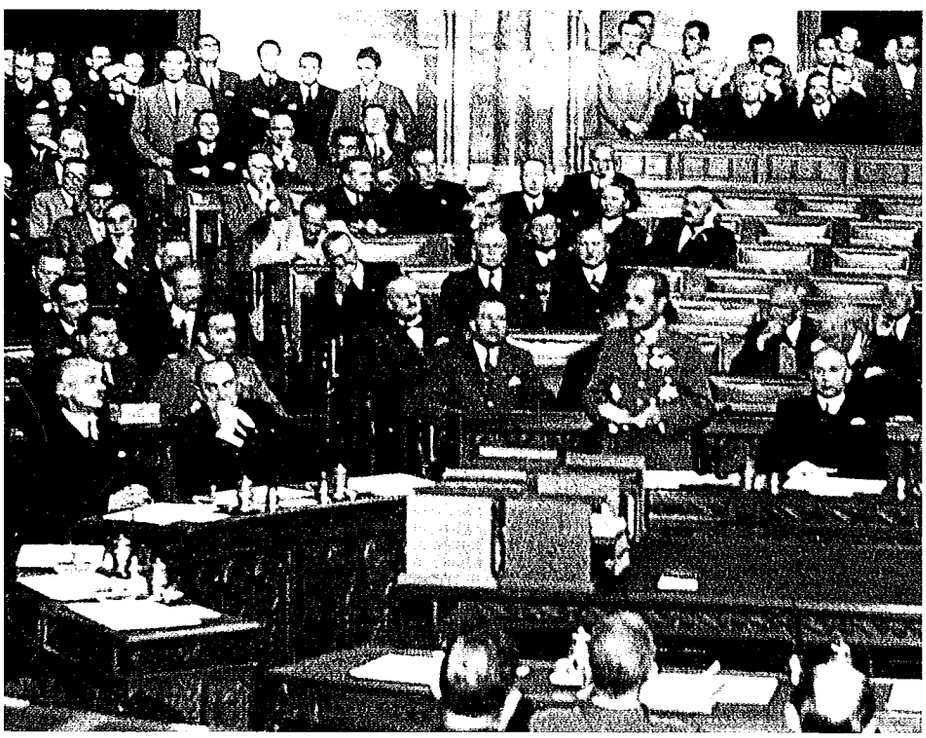

1944

1944. AUGUSZTUS 29.
1944. OKTÓBER 16.

április 30-án született Budapesten	1890
A soproni honvéd főreáliskolában tanul	1904–1907
A Ludovika Akadémia hallgatója	1907–1910
A budapesti 1. honvéd gyalogezred hadnagyaként kezdi szolgálatát	1910
A galíciai, illetve az olasz fronton szolgál	1914–1918
Századossá léptetik elő	1917
ősz. A főváros karhatalmi alakulatainak vezérkari főnök-helyettese	1918
A Magyar Hadiakadémiát végzi, sikeres vezérkari tiszti vizsgát tesz	1920–1921
A Ludovika Akadémia tanára	1921–1923
A Vitézi Rend tiszttagjává avatják	1925
A prágai magyar követség katonai attaséja	1928–1934
A miskolci 13. gyalogezred parancsnokává nevezik ki	1934
A miskolci 7. vegyesdandár vezérkari főnöke	1935
A budapesti 3. gyalogdandár parancsnoka	1938
A 2. magyar hadsereg vezérkari főnöke	1940
A VIII. (kassai) hadtest parancsnoka	1941

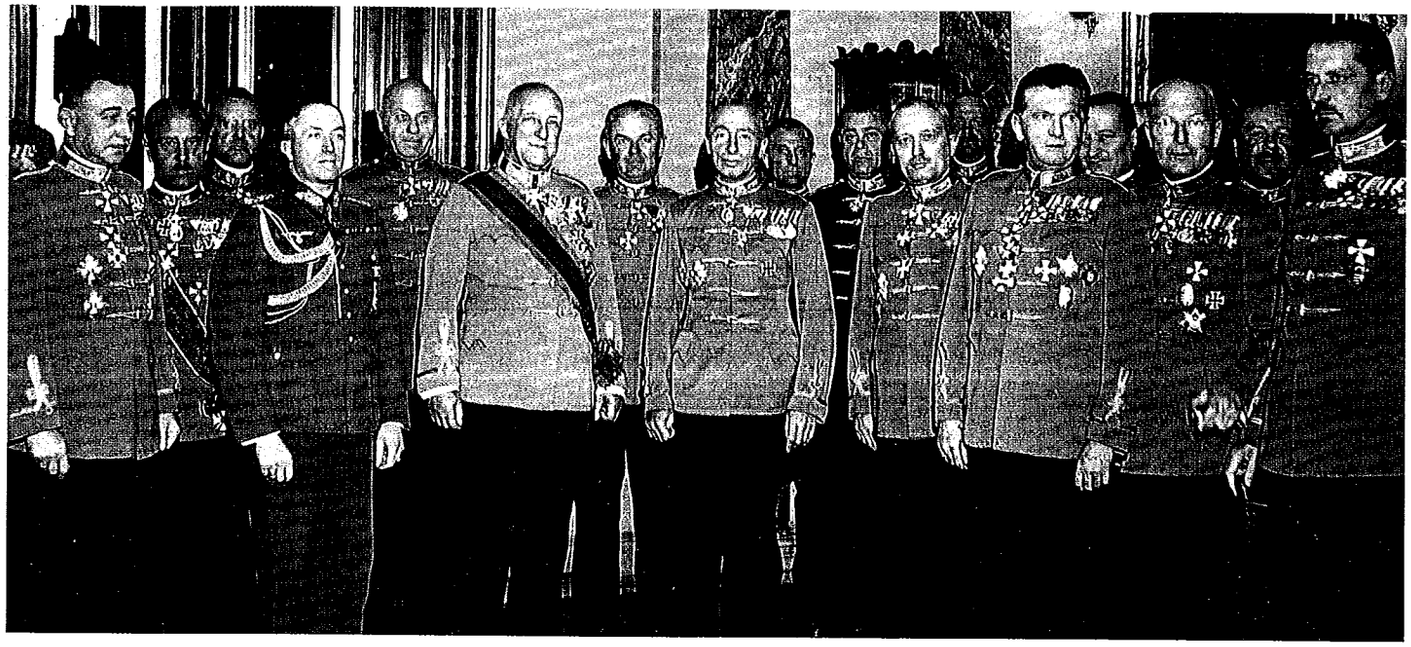

Lakatos Géza (balról a második) a tábornoki kar tagjai között. Bal szélen Vörös János, középen szalaggal József főherceg, mellette Csatay Lajos, 1944

helyét" csak augusztus elején, a proletárdiktatúra bukása után hagyta el.

1919 őszén a főváros karhatalmi alakulatainak vezérkari főnökhelyetteseként teljesített szolgálatot. 1920-ban az új Magyar Hadiakadémia egyéves tanfolyamára vezényelték, amelynek elvégzése után sikeres vezérkari törzstiszti vizsgát tett. Ezzel véglegesen, és immár *de jure* is a vezérkari testületbe került. 1921-től 1923-ig a Ludovika Akadémián tanított harcászatot és hadseregszervezést, majd a Vezérkari Főnökségen teljesített szolgálatot. 1925-ben a Vitézi Rend tisztjévá avatták. 1928-ban diplomáciai szolgálatra vezényelték. Hat évig a prágai magyar követség katonai attaséja. 1934-ben visszakerült az aktív katonai szolgálatba. Előbb a miskolci 13. gyalogezred parancsnoka, majd 1935-től a miskolci 7. vegyes dandár vezérkari főnöke volt. 1938-ban a budapesti 3. gyalogdandár parancsnokává, 1940-ben a 2. magyar hadsereg vezérkari főnökévé, 1941-ben pedig a VIII. (kassai) hadtest parancsnokává nevezték ki.

1943. május 15-től a keleti fronton teljesített szolgálatot a doni katasztrófa után megmaradt s főleg megszálló feladatokat ellátó magyar erők parancsnokaként. 1943. augusztus 1-jén vezérezredessé léptették elő, majd 1944 április elején a Kárpátok előterében harcoló 1. magyar hadsereg parancsnokává nevezték ki. Ő dolgozta ki és irányította az 1. hadsereg áprilisi offenzíváját Galícia és Bukovina térségében. Április közepén felmerült, hogy ő lesz Szombathelyi Ferenc utóda a vezérkar élén. A tábornoki kar németbarát része azonban – Sztójay és Veesenmayer segítségével – megakadályozta Horthynak ezt a tervét. Német kérésre ugyanez a tiszti csoport vitte keresztül azt is, hogy a sikeres áprilisi offenzíva ellenére hadsereg-parancsnoki beosztásából felmentették, és május 26-án a későbbi nyilas honvé-

HORTHY MIKLÓS KIÁLTVÁNYA A MAGYAR NÉPHEZ

Budapest, 1944. október 15.

Amióta a nemzet akarata az ország élére állított, a magyar külpolitika legfontosabb célkitűzése volt a trianoni békeszerződés igazságtalanságának legalább részbeni megszüntetése a békés úton elérni kívánt revízió által. A Népszövetség működéséhez fűzött remények ezen a téren nem valósultak meg. Az újabb világkrízis beálltakor sem idegen területek megszerzésének vágya vezette Magyarországot. A Csehszlovák Köztársasággal szemben sem voltak támadó szándékaink, és nem háború útján kívánta tőle előzőleg elvett területek egy részét visszaszerezni. A bácskai területre is csak az akkori jugoszláv kormányzat bekövetkezett összeomlása után vonultunk be saját véreink védelmére. A Románia részéről tőlünk 1918-ban elvett területekre nézve is az általa a tengelyhatalmaktól kért békés döntést fogadtuk el.

Ma már minden józanul gondolkodó előtt kétségtelen, hogy a Német Birodalom ezt a háborút elvesztette. A hazájuk sorsáért felelős kormányzatok le kell, hogy vonják ennek következményeit, mert amint ezt a nagy államférfi, Bismarck mondotta: egy nép sem áldozhatja fel magát a szövetséghűség oltárán. Történelmi felelősségem tudatában meg kell, hogy tegyek minden lépést abban az irányban, hogy a további felesleges vérontást elkerüljük.

Elhatároztam, hogy a magyar nemzet becsületét megőrzöm a volt szövetségessel szemben is, amidőn az a kilátásba helyezett megfelelő katonai segítség helyett a magyar nemzetet a legnagyobb kincsétől, szabadságától, függetlenségétől akarja végleg megfosztani. Ezért közöltem a Német Birodalom itteni képviselőjével, hogy ellenfeleinkkel előzetes fegyverszünetet kötünk, s velük szemben minden ellenségeskedést beszüntetünk. Bízva igazságérzetükben, velük egyetértésben kívánom a nemzet jövő életének folytonosságát és békés céljai megvalósítását biztosítani. A honvédség elöljáróit megfelelően utasítottam, ezért a csapatok esküjükhöz híven, egyidejűleg kibocsátott hadparancsom értelmében az általam kinevezett parancsnokoknak kötelesek engedelmeskedni.

Minden becsületesen gondolkodó magyar embert pedig felhívok, hogy kövessen a magyarság megmentésének áldozatos útján!

Forrás: Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999. I. Osiris Tankönyvek. Szerkesztette: Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 366–367.

delmi miniszterrel, Beregfy Károllyal váltották föl.

A németbarát Vezérkari Főnökség méltánytalanságait ellensúlyozandó 1944. május 31-én Horthy a Magyar Érdemrend nagykeresztjével tüntette ki Lakatost. Egyben közölte vele azt is, hogy Sztójayt mihelyt lehet felmenti, s őt fogja felkérni kormányalakításra. Végső elhatározásához az augusztus 23-i román átállás adta az utolsó lökést, amely immár a magyar kiugrást is halaszthatatlan feladattá tette.

Lakatos másfél hónapos miniszterelnöksége érezhető változásokat hozott a belpolitikában. A minisztériumokból és a megyék éléről eltávolították a neves szélsőjobboldali politikusokat, így például a zsidók deportálásáért felelős két belügyi államtitkárt, Endre Lászlót és Baky Lászlót. A németek követelőzése ellenére biztosították a zsidók bántatlanságát, sőt még néhány korábbi rendeletet is enyhítettek. Elintézték, hogy a megszállás után letartóztatott magyar politikusok közül a Gestapo többet szabadon engedett.

Külpolitikai szempontból, a kiugrás előkészítése terén, már nehezebben szánta rá magát a kormány a cselekvésre. Bár szeptember elejétől a harcok már Erdély területén folytak, a magyar fegyverszüneti delegáció csak szeptember 28-án indult el Moszkvába. Lakatos kezét megkötötte és operativitását fékezte, hogy miniszterei közül ketten Veesenmayer emberei voltak, s hogy a hadsereggel nem ő, hanem a Legfelsőbb Hadúr, azaz Horthy rendelkezett.

A kiugrás előkészületeiről az ország lakossága szinte semmit, a németek viszont majdnem mindent tudtak. Veesenmayer már október elején közölte Szálasival, hogy Hitler őt szemelte ki Magyarországon a politikai vezetésre. Az események ettől kezdve párhuzamosan haladtak. Horthy, Lakatos és híveik a fegyverszünet megkötésén, a kiugrás, illetve a katonai átállás előkészítésén fáradoztak; ugyanakkor a nyilasok, a németbarát tisztek és maguk a németek ennek megakadályozásán, illetve a szükséges ellenlépések megtételén. A versenyfutásból – hacsak néhány hétre is – a németbarát szélsőjobboldal került ki győztesen. Bár az előzetes fegyverszünetet október 11-én Moszkvában mindkét fél képviselői aláírták, az október 15-i kiugrás – részben Horthy bizonytalankodása, részben a vezérkar ellenállása miatt nem sikerült. Ennek lett következménye, hogy a németek zsarolásának engedve október 16-án Horthy – anélkül, hogy Lakatos formálisan lemondott volna – Szálasi Ferencet, a Nyilaskeresztes Párt vezérét nevezte ki miniszterelnökké, s ő maga pedig lemondott a kormányzóságról. Ezt az okmányt Lakatos utólag, október 31-én ellenjegyezte.

Október 16-át Lakatos a kormányzóval együtt a németek fogságában töltötte. Másnap, miután átadta hivatalát, a nyilasok internálták. Előbb különböző dunántúli városokban őrizték, majd 1945 elején a sopronkőhidai fegyházba s onnan a soproni bencés rendházba szállították.

1945 áprilisában jelentkezett a soproni szovjet katonai parancsnokságon. A nyilasokhoz hasonlóan az oroszok is internálták. 1946 januárjáig az ország különböző városaiban és Ausztriában tartották „védőőrizetben". Visszatérve Budapestre 1946 folyamán több népbírósági perben szerepelt tanúként. Felmerült vád alá helyezése is, ám ez végül elmaradt. 1947-től feleségének mintegy 100 holdas Borsod megyei birtokán, Nyomáron tartózkodott. 1949-től ismét Budapesten élt, és selyemkendőfestéssel foglalkozott. 1951. június 20-án családjával együtt kitelepítették. Kényszerlakhelyén, a Hajdú megyei Egyeken két évet töltött. Előbb mezőgazdasági munkát végeztettek vele a Hortobágyon, majd betegsége miatt ott is engedélyezték számára a festést.

Nagy Imre kormányalakítása után, 1953 szeptemberében elhagyhatta Hajdú megyét, de Budapestre nem térhetett vissza. Ideiglenesen ezért unokafivére, Lakatos Gusztáv érdi villájában lakott. 1956 decemberétől ismét Budapesten élt, és 1957 márciusától szerény nyugdíjban is részesült. A hatvanas években emlékiratain dolgozott, melyek először 1981-ben Münchenben jelentek meg *Ahogy én láttam* címmel.

Lakatos Géza 1967. május 21-én hunyt el Ausztráliában, ahová azért utazott, hogy ott élő leányát meglátogassa.

május 15. A keleti fronton maradt magyar katonai erők parancsnokává nevezik ki — 1943

augusztus 1. Vezérezredessé léptetik elő

április. Az 1. magyar hadsereg parancsnokának nevezik ki — 1944

augusztus 29. A kormányzó Lakatos Gézát kéri fel kormányalakításra

szeptember 10. Horthy Miklós kormányzó a koronatanács ülésén bejelenti, hogy fegyverszünetet köt a Szovjetunióval

szeptember 28. Faragho Gábor vezérezredes vezetésével háromtagú küldöttség indul Moszkvába a fegyverszüneti tárgyalásokra

október 11. A kormányzó megbízottai Moszkvában aláírják az előzetes fegyverszüneti megállapodást

október 15. A kormányzó rádióbeszédben jelenti be, hogy fegyverszünetet kért a Szovjetuniótól

október 16. Horthy kormányzó német nyomásra felmenti Lakatos Géza miniszterelnököt és kormányát

október 17. A nyilasok Lakatos Gézát internálják

A nyilasok a sopronkőhidai fegyházba szállítják — 1945 eleje

április. Kiszabadulásakor Lakatos jelentkezik a soproni szovjet katonai parancsnokságon — 1945

április – 1946. január. A szovjetek internálják lakatos Gézát

Több népbírósági perben hallgatják ki tanúként — 1946

június 20. Kitelepítik Budapestről a Hajdú megyei Egyekre — 1951

szeptember. Elhagyhatta kényszerlakhelyét és Érden telepedett le — 1953

május 21-én hunyt el Ausztráliában — 1967

SZÁLASI FERENC

Az 1920-as évek végétől megerősödő fajvédő szélsőjobboldaliság a harmincas években két fő irányzatra ágazott szét. A mérsékeltebb ág, amelyet Gömbös Gyula és Imrédy Béla neve fémjelzett, elsősorban az úri középosztályra támaszkodott. A másik, a radikálisabb ág, amelynek legismertebb vezetőjévé Szálasi Ferenc vált, többet és bátrabban merített a német nemzetiszocializmusból, s bázisát a középrétegek alsó kategóriáira, a kispolgárság, sőt a munkásság és a szegényparasztság bizonyos köreire is kiterjesztette.

A németek mindkét irányzatot támogatták, de kormányképesnek csak az elsőt tartották. Ezzel magyarázható, hogy Szálasi és emberei még a Sztójay vezette bábkormányban sem kaptak helyet, s egészen október 16-ig kellett várniuk a hatalomra, amikor a

Szálasi Ferenc és menyasszonya, Lutz Gizella németországi nyaraláson, 1940 körül

németek más politikai erőhöz már egyszerűen nem tudtak nyúlni.

Szálasi Ferenc 1897. január 6-án született Kassán. Ősei örmények voltak, akik a XVIII. században telepedtek meg Erdélyben. Nagyapja, aki még Salosján névre hallgatott, Bécsbe költözött, s ott az Osztrák–Magyar Államvasutak alkalmazottjaként dolgozott. Apja katonai építésügyi tisztviselő volt, s mint ilyen különböző garnizonokban teljesített szolgálatot. Anyja egy olyan kassai családból származott, amelynek felmenői között magyarok és szlovákok egyaránt akadtak. A családi atmoszférát részben az apai szigor és nyerseség, részben anyja vallásossága és misztikumra való hajlama határozta meg.

Két fiútestvérével együtt Szálasi Ferenc is katonatiszti pályára került. Az elemi első négy osztályának elvégzése után apja a kőszegi katonai alreáliskolába küldte. Innen az egyik katonai főreálba, majd pedig a bécsújhelyi katonai akadémiára került. Ennek befejezése után, 1915-ben hadnaggyá avatták.

1915 és 1918 között szinte megszakítás nélkül különböző frontszakaszokon harcolt. Mint főhadnagyot – Lakatos Gézához hasonlóan – a Vaskorona-rend III. osztályával tüntették ki, amit alacsonyabb rangú tisztek csak egészen kimagasló fegyverténytért kaphattak.

1921-ben felvették a hadiiskolába, amelynek elvégzése után századossá léptették elő, és 1925-ben a vezérkarhoz osztották be. Később a Honvédelmi Minisztérium más osztályain is szolgált, sőt rövid időre Párizsban is megfordult. Sokat olvasott; elsősorban a történelem, a szociológia, a földrajz és a néprajz érdekelte. Tiszttársai közül kitűnt különböző elméleti és gyakorlati ötleteivel, terveivel. Ezekben az években érlelődött meg benne saját elhivatottságának tudata is.

1929-ben csapatszolgálatra osztották be Debrecenbe. Egyik tiszttársa, Kádár Béla szerint határozottan „kitűnt a többi századparancsnok közül. Embereivel törődött, közvetlenségével átlépett a tiszt és legénység közötti, megszokottan merev választóvonalon. Kivonulásoknál gyalog menetelt a század soraiban, pihenők alatt emberei közé ült, érdeklődött otthoni, családi körülményeik iránt. Alárendeltjei érdekében szókimondóan kiállt az elöljáróknál. Legénysége határozottan szerette." Ugyanakkor – jellemezte tovább Kádár – „egyéni magatartása mégis valósággal visszataszító volt. Elsősorban mérhetetlen, kóros önteltsége. Mindenkinél mindent jobban akart tudni, nemcsak katonai, hanem minden más téren is. Tudálékos volt, fölényes és nagyképű, minden ellenvéleményt személyes sértésnek fogott föl, semmiféle tekintélyt, tudást nem volt hajlandó elismerni. Önteltsége szokatlanul nagy és nem titkolt hatalomvággyal párosult. Mi akkor ezeket a tulajdonságokat csupán önimádatnak fogtuk fel. Egy pszichiáter azonban felismerhette volna, hogy ez az ember a szkizofrénia paranoid formájának kezdeti stádiumán már túljutott."

1930-ban belépett a Magyar Élet Szövetség nevű titkos fajvédő társaságba, és megkezdte politikai elképzeléseinek formába öntését. Első röpirata 1931-ben

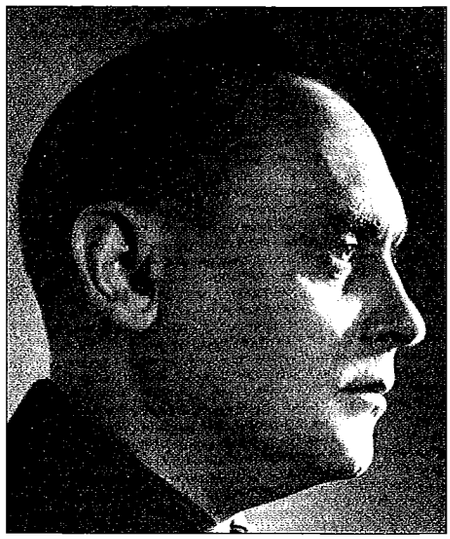

Szálasi Ferenc

jelent meg *Út és cél* címmel, amelyet 1933-ban *A magyar állam felépítésének terve* követett. Szálasi elképzelései, melyeket összefoglalóan előszeretettel nevezett hungarizmusnak, ebben az időben még nemigen különböztek a szélsőjobb mérsékeltebb, konzervatívabb ágának eszméitől. Bár totális revíziót hirdetett, és a magánkapitalizmusra államosításokkal és „tervgazdálkodással" kívánt „szabályozó befolyást" gyakorolni, a fasiszta programok radikalizmusa és demagógiája hiányzott írásaiból. A zsidókérdést például fel sem vetette, s a földkérdés ügyét is épphogy megpendítette. Röpiratai és tervezetei így nem annyira tartalmukkal, mint inkább szokatlan szóhasználatukkal hívták fel magukra a figyelmet. A szokásos „Szent István-i Magyar Birodalom" kifejezés helyett például Szálasi előszeretettel használta a „Hungária Egyesült Földek és Gyepü", illetve a „Kárpát–Duna Nagy Haza" megjelöléseket.

Szálasi politizálását felettesei leplezetlen rosszallással nézték. Híre hamar eljutott a legfelsőbb politikai szintekig, s honvédelmi miniszterként Gömbös már 1931. augusztus 25-én figyelmeztette: „Ne politizálj, mert bajod lesz belőle." Szálasi azonban nem hallgatott miniszterére (aki egyébként egyesek szerint fiatalkori önmagára ismert az agilis századosban), hanem tovább folytatta közéleti tevékenységét. 1935. március 4-én Nemzeti Akarat Pártja néven saját pártot alapított. Ezzel egyidejűleg nyugdíjazását kérte, ami 1935. május 1-jén meg is történt. Pártjának alakuló értekezlete Szálasi *Cél és követelések* című legújabb munkáját fogadta el pártprogramként. Korábbi írásaihoz képest ez már némiképp radikálisabb, „modernebb" volt. A hungarista birodalom ebben már egész Délkelet-Európát uraló nagyhatalomként jelent meg, megfogalmazta – ámbár nem Horthyval szemben – a vezérelv hazai alkalmazásának a szükségességét, és követelte a „zsidószellem könyörtelen kiirtását", valamint a „zsidónak mint fajnak" a kezelését.

Lassú radikalizálódása ellenére Szálasi eleinte kevés sikert aratott. Az 1936-os időszaki választásokon a pomázi kerületben csúfosan megbukott. A 12 ezer leadott szavazatból mindössze 942-t tudott megszerezni.

Bélyeg, 1938

1944
1945

1944. OKTÓBER 16.
1945. MÁRCIUS 29.

január 6-án született Kassán	1897
A kőszegi katonai alreáliskolában tanul	1904
A bécsújhelyi katonai akadémián hadnaggyá avatják	1915
A világháború különböző hadszínterein szolgál	1915–1918
Felvételt nyer a hadiiskolába	1921
A vezérkarnál, majd a Honvédelmi Minisztérium más osztályain teljesít szolgálatot	1925–1929
Csapatszolgálatra Debrecenbe vezénylik	1929
Belép a Magyar Élet Szövetség nevű titkos fajvédő társaságba	1930
Megjelenik első röpirata Út és cél címmel	1931
március 4. Nemzeti Akarat Pártja néven saját pártot alapít	1935
Az időszaki képviselő-választáson a pomázi kerületben megbukik	1936
április 15. A budapesti rendőrség őrizetbe veszi	1937
április 23. A Budapesti Törvényszék Szálasi Ferencet az alkotmányos rend felforgatására irányuló törekvéséért három hónapi fogházbüntetésre ítéli	
február 21. Szálasi Ferencet rendőri felügyelet alá helyezik, de engedélyezik, hogy Hungarista Mozgalom néven új párt alakuljon	1938

Egy rendőrségi jelentés szerint ugyanebben az időben a párt taglétszáma nem haladta meg az egy-kétezer főt.

Később, a náci Németország befolyásának egyre erőteljesebb érvényesülése következtében a NAP, illetve utódpártja, a Nyilaskeresztes Párt tömegbázisa jelentősen megnőtt. Az 1939-es választásokon 31 mandátumot szerzett. A párt további megerősödését a kormányzat eredményesen gátolta. A rendőri és kormányzati ellenlépések közé tartozott, hogy magát Szálasit államellenes izgatás és felforgató tevékenység vádjával többször letartóztatták, és előbb háromhavi, majd háromévi (1938–1940) fegyházbüntetésre ítélték.

A börtönben töltött több mint három év alatt Szálasi lelki torzulásai mélyültek, mániákus fanatizmusa és vezéri elhivatottságtudata fokozódott. Ez abban is kifejeződött, hogy jegyzetfüzetét „társadalomfilozófiai" ábrákkal írta tele, s hogy Jézus családfáját felállítva kimutatta: a Megváltó nem zsidó eredetű volt, hanem ahhoz a „godváni" fajhoz tartozott, amellyel – úgymond – a magyarság is rokonságban áll.

1940 őszétől, Szálasi kiszabadulásától 1944 tavaszáig, a német megszállásig a nyilas mozgalom defenzívában volt. Erre kényszerítette Teleki, majd Kállay néhány erélyes intézkedése, valamint az is, hogy az „úri fasiszták", azaz Imrédyék 1940 októberében kiváltak a kormánypártból, és saját szélsőjobboldali pártot alakítottak. Szálasi – nem alaptalanul – vetélytársat látott Imrédyben, s ezért a két párt szoros együttműködését ellenezte. Hívei közül ugyanakkor sokan megigézve hallgatták a parlamentben az imrédysta képviselőket, akik a nyilas vezéreknél sokkal színvonalasabb beszédeket tartottak.

Az ország német megszállását Szálasi történelmileg jelentős fordulatként értékelte. Az új kormányt azonban, amelyben sem ő, sem hívei nem kaptak helyet, nem tartotta elég radikálisnak. 1944 márciusában – írta – csak „kormányváltozás" s nem „rendszerváltozás" történt. Várta, leste a pillanatot, hogy végre ő kerülhessen hatalomra. Ez a pillanat 1944. október 16-án jött el, amikor a kiugrási kísérlet összeomlott, s a németeknek Szálasin kívül nem volt már más adu a kezükben. Horthy ugyan csak miniszterelnökké nevezte ki, de november 4-től Szálasi az újonnan kreált „nemzetvezetői" posztot is betöltötte. Ezzel gyakorlatilag a kormány és az államfő hatalmát egyesítette a kezében.

1944 októberében, a nyilas hatalomátvétel pillanatában a támadó orosz ékek már a Tiszánál álltak, december elején megkezdték Budapest bekerítését, s december végén Debrecenben megalakult az Ideiglenes Nemzeti Kormány. Szálasit és többnyire hozzá hasonlóan beteg társait ez mit sem zavarta. Székhelyüket a Dunántúlra, előbb a Bakonyba, majd Kőszegre helyezték át, és tobzódtak, tetszelegtek a régen várt szerepekben. Működésüket azzal kezdték, hogy az államigazgatás vezető posztjaira egy-egy „nyilas testvért", esetleg imrédystát állítottak. Meghirdették egy új, egymilliós hadsereg felállítását. A néhány hét alatt, amely rendelkezésükre állt, azonban csak két hadosztályt tudtak felfegyverezni: a Szent László hadosztályt és a Hunyadi SS páncélgránátos hadosztályt. Megkezdődött a szabad rablással egybekötött „totális zsidótlanítás", amelybe a budapesti zsidóságnak mintegy fele, közel 100 ezer ember pusztult bele.

A NYILASPÁRT PROGRAMJA

Budapest, 1937. március 15.

KÖVETELJÜK...

Népünknek válságos és sorsdöntő korszakában élünk és úgy érezzük, hitet kell tennünk emberségünk és magyarságunk mellett. Erre kötelez bennünket március nagy öröksége, mert minden március minden idők magyar ifjúsága számára a tetemrehívás hónapja, amikor az első március számon kéri az új márciusokat. Az első március elsikkasztott szellemi örökségét újra felemeljük és követeljük...

1. Az ország demokratikus átalakítását.

2. A gondolat-, szólás-, sajtó-, gyülekezési és szervezkedési szabadságot.

3. Az általános, egyenlő és titkos, minden korrektívum nélküli választójogot.

4. Az országgyűlési képviselők összeférhetetlenségének legteljesebb betartását: országgyűlési képviselő ne vállalhasson igazgatósági, érdekképviseleti stb. tagságot.

5. Az 500 kat. holdon felüli birtokok kisajátítását.

6. A bankok, kartellek és monopóliumok magyarságsorvasztó uralmának megszüntetését.

7. A progresszív adórendszer bevezetését.

8. A munkát minden dolgozni akaró magyar számára: a 40 órás munkahét bevezetését a szellemi és fizikai munkában egyaránt, az álláshalmozás és a mamutjövedelmek megszüntetését!

9. A minimális munkabérek megállapítását a biológiai létminimum felett.

10. A dolgozók gazdasági vonatkozású szervezkedésének szabadságát.

11. Az alsóbb néposztályok érdekében a közép- és főiskolákon a progresszív tandíjrendszer és a minőségi szelekció bevezetését.

12. A magyar revíziót: a Duna-völgyi népek számára a hovátartozandóság kérdésében az önrendelkezési jog tiszteletben tartását. A pánszláv és pángermán imperialista törekvésekkel szemben a Duna-völgyi öncélúság és konföderáció gondolatának megvalósítását.

Ebben az embertelen és magyartalan világban csak így látjuk biztosítva népünk jövőjét, és szilárdan hisszük, hogy hívek maradtunk az első március szelleméhez.

Forrás: Magyarországi pártprogramok 1919–1944. Szerk. Gergely Jenő, Glatz Ferenc, Pölöskei Ferenc. Budapest, 1991, Kossuth, 419.

HORTHY MIKLÓS NYILATKOZATA

„A magyar törvényhozás két Háza nagyméltóságú Elnökéhez!

A magyar országgyűlésnek kormányzói üdvözletemet!

A magyar történelem súlyos és nehéz órájában ezennel kinyilatkoztatom azt az elhatározásomat, hogy a hadvezetés eredményes folytatása és a nemzet belső egysége és összefogása érdekében kormányzói tisztemről és a kormányzói hatalommal kapcsolatban minden törvényes jogomról lemondok. Egyidejűleg Szálasi Ferencet a nemzeti összefogás kormányának megalakításával megbízom.

Budapest, 1944. október 16.

Horthy s. k."

Forrás: Esztergomi hercegprímási LT. 710/1945. Dr. Tóth K. János feljegyzése 1944.

Szálasi Ferenc a budai várban, a hatalomátvétel után, 1944. október 16.

Rendeletet adtak ki a Dolgozó Nemzet Hivatás Rendje felállításáról, amely 14 osztályba sorolva, az olasz korporációs eszme szerint tagolta volna a társadalmat. Maga Szálasi mint „szövőmunkás", amivé a börtönben képezték ki, a munkások hivatásrendjének az élére kívánt állni. S miközben légvárakat építettek, a legteljesebb mértékben kiszolgálták a németeket. Nemcsak az ipari berendezések, egészségügyi felszerelések, műkincsek Németországba szállítását támogatták, hanem eleinte a lakosság kitelepítését is. Mindazokkal szemben, akik ellenállást merészeltek kifejteni, a Nemzeti Számonkérő Szék járt el, számos halálos ítéletet kiróva és végrehajtva még az utolsó napokban is.

A nemzetvezetőt és „munkatörzsét" szállító vonatszerelvény 1945. március 29-én hagyta el Kőszeget, és lépte át a határt. Áprilisban Salzburgban tartózkodtak, majd továbbmentek Augsburgba. Május elején az amerikaiak letartóztatták, és október 3-án kiszolgáltatták az új magyar hatóságoknak.

Szálasi Ferencet a Népbíróság háborús főbűnösként halálra ítélte. Az ítéletet 1946. március 12-én hajtották végre.

Röplap, 1944

május 28-29. Az országgyűlési képviselőválasztásokon a Nyilaskeresztes Párt 31 mandátumot szerez — 1939

szeptember 27. A különböző nyilas pártok egyesülnek a Nyilaskeresztes Pártba. A párt vezetője Szálasi Ferenc — 1940

október 16. Horthy Miklós kormányzó kinevezi Szálasi Ferencet, miniszteri ellenjegyzés nélkül, miniszterelnöknek — 1944

október 18. Szálasi Ferenc „nemzetvezető" elrendeli a teljes katonai mozgósítást

október 26. A nyilas kormány felállítja a Nemzeti Számonkérő Széket

október 30. A nyilas honvédelmi miniszter rendeletével egész Magyarországot hadműveleti területté nyilvánítja

november 3. A nyilas kormányzat Sopronba teszi át székhelyét

december 4. Szálasi Ferenc látogatása Adolf Hitlernél

december 10. A Szálasi-kormány elrendeli minden 17-70 éves magyar állampolgár hadkötelezettségét

március 29. Szálasi Ferenc és munkatársai Ausztriába menekülnek — 1945

május. Az amerikai katonai hatóságok letartóztatják Szálasi Ferencet

október 3. Szálasi Ferencet átadják az új demokratikus magyar hatóságoknak

február 5. A Népbíróság megkezdi Szálasi Ferenc és vádlott-társai perének tárgyalását — 1946

március 1. A Népbíróság kötél általi halálra ítéli Szálasi Ferencet

március 12. Szálasi Ferencen végrehajtják a halálos ítéletet

MIKLÓS BÉLA

Az 1944. december 21-én Debrecenben összeült Ideiglenes Nemzetgyűlés kezébe véve a gazdátlanul maradt ország ügyeinek intézését, a magyar állami szuverenitás kizárólagos képviselőjének nyilvánította magát és másnap, december 22-én „megválasztotta" az Ideiglenes Nemzeti Kormányt. E kormány miniszterelnöke vitéz dálnoki Miklós Béla vezérezredes, az 1. magyar hadsereg korábbi parancsnoka lett. Az a Miklós Béla, akinek ambícióját a katonai pályafutása során elért sikerei és eredményei korábban teljes mértékben kielégítették s így politikai aspirációi sohasem voltak.

Nem vett részt politikai párt, vagy szervezet, érdekközösség munkájában, annak ellenére, hogy a politikai események, történések érdekelték, azokat általában figyelemmel kísérte. Hozzátartozói és volt munkatársai, beosztottjai véleménye szerint érzelmileg és politikai nézeteiben, valamint Magyarország bel- és külpolitikai lehetőségeinek megítélésében a Bethlen István, Teleki Pál és Kállay Miklós miniszterelnökök által képviselt politikai irányzattal, vonalvezetéssel rokonszenvezett, bár velük sem értett mindenben egyet. 1944 őszén azonban a hadi események alakulása, saját hadsereg-parancsnoki tevékenysége és lépései, s nem utolsósorban a szövetséges nagyhatalmak, közülük elsősorban a szovjet vezetők állásfoglalása, véleménye és magatartása mintegy belesodorták az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnöki székébe.

Miklós Béla feleségével és leányával, 1937. április 19.

Miklós Béla 1890. július 11-én született Budapesten, református pedagógus család gyermekeként. Ősei elszegényedett székely lófő nemesek voltak, dálnoki előnevét 1907-től igazolta. Édesapja ugyanis a Háromszék megyei (Erdély) Dálnokról származott. A tanítóképző intézeti tanár apa arra kényszerült, hogy gyermekét a kevesebb költséggel járó katonai pályára adja. Miután Miklós Béla jeles eredménnyel elvégezte a gimnáziumot „teljesen díjmentes államköltséges" helyre vették fel a soproni Honvéd Főreál Iskolába. 1910-ben kiváló eredménnyel végezte el a Ludovikai Akadémiát, s hadnagyként került a 10. honvéd huszárezred állományába. 1914 augusztusában már főhadnagy.

Az első világháborúban különböző frontokon harcol, 1917-ben százados, a forradalmak Budapesten találják. 1918–1919 fordulóján a városparancsnokágon teljesít szolgálatot, majd a Hadi Akadémiára kerül, ahol 1921-ben fejezi be katonai tanulmányait. Néhány éves csapat- és minisztériumi szolgálat után katonai pályafutása a korábban szokásos „normál menet" szerint alakul, pontosabban ível egyre magasabbra. 1929 májusában alezredes, 1934 novemberében ezredes, 1939. november elején pedig tábornokká léptetik elő. Vitézi címet 1929-ben kap, majd 1929 áprilisa és 1932 augusztusa között Horthy Miklós kormányzó Katonai Irodája főnökének helyettese, ezután 1936. május elsejéig Berlinben katonai attasé. Németországból hazatérve a kecskeméti 7. gyalogezred parancsnoka lesz, 1941-ben, Magyarország hadbalépésekor a gyorshadtest megbízott parancsnoka egészen 1941 novemberéig.

1941. november elsejétől altábornagy, 1942. február elsejétől már a kolozsvári 9. hadtest parancsnoka és vezénylő tábornoka. Még ebben az évben, október közepén lesz a Katona Iroda főnöke és egyben főhadsegéd. 1943. augusztus elsején vezérezredes, majd 1944. augusztus elsejétől az 1. hadsereg

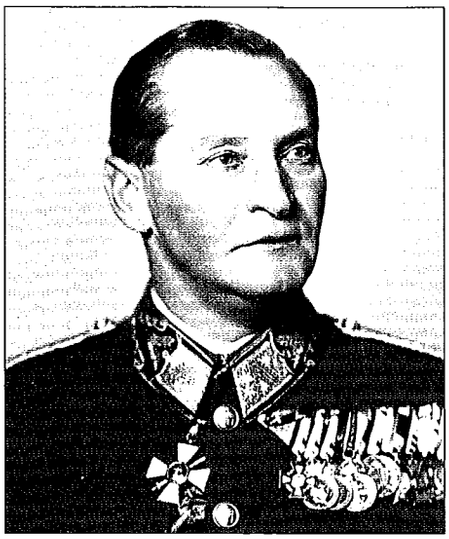

Miklós Béla vezérezredes, 1944

parancsnoka. Ez a hadsereg áll szemben a Kárpát-medence felé előretörő szovjet hadsereggel.

Miklós Béla igen magasan képzett, több nyelven beszélő (német, olasz, francia, szerb és horvát) parancsnok volt. „Zárkózott, ridegnek tűnő, de igen művelt embernek és kiváló képességű katonának ismertem – írja róla Kéri Kálmán, az 1. hadsereg vezérkari főnöke –, aki nagy harctéri tapasztalatokkal rendelkezett." A magyar tisztikarnak ahhoz a csoportjához tartozott, akik gondolkodtak és igyekeztek felmérni az ország reális lehetőségeit. Ez a csoport szilárd kormányzóhűségének megtartásával már 1943 végétől látta, hogy a háborúban Németország – Magyarországgal az oldalán – nem győzhet, közülük többen, mint pl. Kiss János, Nagy Vilmos, Náday István, Faragho Gábor, Bakay Szilárd és mások ennek nyíltan hangot is adtak.

Az ország német megszállása után, s különösen 1944 őszén az említettek mellett Miklós Béla is eljutott oda, hogy a zsákutcába került politikai rendszer, az elvesztett háború és a sikertelen kiugrási kísérlet után a legsúlyosabb nemzeti katasztrófa elhárításáért kockázatot is kell vállalni, még akkor is, ha ez nem hálás és irigylésre méltó feladat, különösen idegen, orosz segítséggel. Faragho Gábor ekkor küldöttség élén Moszkvában tárgyalt, majd október 11-én aláírta az előzetes fegyverszüneti egyezményt. A tervezett átállás azonban 1944. október közepén nem sikerült A sikertelenségnek több oka volt. Miklós Béla az eseményekre visszatekintve 1948-ban a következőket írta: „A

Miklós Béla a fronton német haditudósítóknak nyilatkozik, 1941. szeptember

1944
1945

1944. DECEMBER 22.
1945. NOVEMBER 15.

július 11-én született Budapesten **1890**

Kiváló eredménnyel végzi el a Ludovika Akadémiát **1910**

augusztus. Főhadnaggyá léptetik elő. A világháború különböző frontjain harcol **1914**

Századossá léptetik elő. A Hadi Akadémiát végzi **1917**

május. Alezredesi rangot kap **1929**

Horthy Miklós kormányzó Katonai Irodája főnökének helyettese **1929–1932**

november. Ezredessé léptetik elő. A berlini magyar követség katonai attaséja. A kecskeméti 7. gyalogezred parancsnoka **1934**

november 1. Altábornaggyá léptetik elő **1941**

február 1. A kolozsvári 9. hadtest parancsnoka és vezénylő tábornoka **1942**

október A kormányzó katonai irodájának főnökévé nevezik ki

augusztus. Vezérezredessé léptetik elő **1943**

augusztus 1. Az 1. magyar hadsereg parancsnoka **1944**

október 16. Vezérkari főnökével együtt átlépte a szovjet arcvonalat

december 22. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés megválasztja az Ideiglenes Nemzeti Kormányt, amelynek elnöke Miklós Béla lesz

december 28. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány hadat üzen Németországnak

kormányzó által szándékolt átállás sem előkészítve, sem megszervezve nem volt, sem nem szabályozta senki az összhangot (feladatok, időpontok, előkészítés stb.) az egyes hadseregek és Budapest között." Ezek kétségtelenül befolyásolták Miklós hadsereg-parancsnoki tevékenységét.

Miklós Béla magatartását – annak ellenére, hogy tudott a fegyverszüneti tárgyalásokról – október 15-én és 16-án bizonyos fokú határozatlanság és bizonytalanság jellemezte. A kormányzói proklamáció elhangzása még reményekkel töltötte el, de amikor tapasztalnia kellett, hogy Budapesten válságosra fordult a helyzet, kijelölve ideiglenes helyettesét, intézkedett az összeköttetés és az együttes tevékenység megszervezésére, majd a vezérkari főnökével együtt, október 16-án ő is átlépte a szovjet arcvonalat. Ez katonai szempontból súlyos hiba volt, hiszen így az 1. hadsereg vezetés nélkül magára maradt és a szétesés veszélye fenyegette. Nem is szólva arról, hogy a nyilasok László Dezső személyében új parancsnokot neveztek ki, aki tovább nehezítette Miklóséknak az átállás érdekében kifejtett munkáját.

Miklós Béla még október 17-én este egy parancsot szövegezett meg arról, hogy az 1. hadsereg csapatai haladéktalanul, de legkésőbb október 19-ig szüntessék meg a szovjet csapatok elleni katonai tevékenységet, vonuljanak vissza és az útjukban álló német csapatokat semmisítsék meg. A parancsot magyar hadifogoly tisztek juttatták el a magyar csapatok hadtestparancsnokaihoz, közülük azonban számosan életüket vesztették a becsületes vállalkozásért, másokat pedig a nyilasok tartóztattak le, majd évekig tartó fogság várt rájuk.

Miklós Béla, miután meggyőződött arról, hogy az 1. hadsereget nem tudja átállítani, azonnal hozzákezdett egy magyar alakulat megszervezéséhez. Ennek az alakulatnak a megszerzése, illetve létrehozása azonban nem sikerült.

A szovjet vezetők már 1944. október végén felvetették Miklós Bélának, hogy az előzetes fegyverszüneti feltételek alapján alakítson kormányt. Ő, aki jól tudta, hogy Horthy Miklós kormányzónak is van miniszterelnök-jelöltje Veress Lajos vezérezredes személyében, a tábornok hollétének tisztázódásáig nem vállalta ezt a feladatot. Már ekkor is kész volt azonban a szövetséges nagyhatalmakkal való együttműködésre. Ekkor Moszkvába vitték és november végén „bekapcsolták" a kormányalakítási tárgyalásokba.

Miklós Béla tisztában volt azzal, hogy nem könnyű feladatra vállalkozik. Hazatérése után moszkvai tapasztalatait – fia emlékezete szerint – egy mondatban, így foglalta össze: „Az oroszokkal legalább olyan nehéz lesz szót érteni, mint a németekkel, ha nem nehezebb." A ránehezedő feladatot mégis vállalta, úgy gondolta, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakításával Magyarország számára is megnyílik az út és lehetőség a hitleri Németországgal való szakítás, a fegyverszünet megkötése és ezzel együtt a nemzeti függetlenség visszaszerzése felé.

Miniszterelnöki bemutatkozó beszédében Miklós Béla vezérezredes az Ideiglenes Nemzeti Kormány legfontosabb célkitűzéseit nyilatkozat formájában foglalta össze. „Az Ideiglenes Nemzeti Kormány legfontosabb teendője – hangzott a nyilatkozat – a magyar nemzet minden erejének, összes erőforrásainak mozgósítása, a gyűlölt német elnyomók és országvesztő nyilas bérencek ellen."

A Miklós Béla vezette kormány 1944. december 28-án hadat üzent a hitleri Németországnak. Ezzel befejezett ténnyé vált Magyarország csatlakozása a szövetséges hatalmakhoz, s egyúttal megnyílt az út a fegyverszünet megkötéséhez is. Magyarország a háború veszteseként arra kényszerült, hogy a győztesek érdekeit fenntartás nélkül elfogadja, s az általuk diktált feltételekkel kössön fegyverszünetet, majd békeszerződést is. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány az 1945. január 20-án Moszkvában aláírt fegyverszüneti szerződésben vállalta, hogy minden lehetséges eszközzel s módon hozzájárul a szövetségesek háborús erőfeszítéseihez és 8 gyalogos hadosztályt bocsát a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság rendelkezésére. A fegyverszüneti szerződés érvénytelenítette az 1938. és az 1940. évi bécsi döntőbírósági határozatokat, és arra kötelezte a kormányt, hogy az „összes magyar csapatokat és hivatalnokokat" Magyarország 1937. december 31-én fennállott határai mögé vonja vissza. Rendelkezett továbbá a jóvátételi kötelezettségről, a polgári közigazga-

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány plakátja, 1944. december 22.

MIKLÓS BÉLA

„Neki személyesen politikai ambíciói nem voltak. Ezt mutatja többek között az is, hogy amíg a kormányzó ideiglenes utódjául, illetve a kormány elnökéül kijelölt dálnoki Veress Lajos előkerülésére számítani lehetett, elhárította magától a kormányelnöki szerepet. A megnyert hatalomhoz azonban ragaszkodott, s bár nem volt igazán politikusi alkat, ezt egy rendkívül nehéz esztendőn keresztül sikerült meg is tartania. Ennek feltehetőleg presztízs okai is voltak: mivel tábornok, a korábbi sikeres pálya után, nem engedhette meg magának a politikai bukást. ... Kész volt mindenkor fellépni az elhurcoltak, menekültek, a szomszédos országokban élő magyarok érdekében. Jó hazafinak bizonyult, ami kiváltotta, megerősítette a tárgyalópartnerei, így a szovjet vezetők személyét illető megbecsülését. Képességeinek, jó tulajdonságainak elismerése mellett kortársai zárkózott, csaknem rideg munkatársat emlegettek." Ezzel szemben jellemző Rákosi véleménye: „Dálnoki Miklós Béla nem volt politikus természet, ami egyszerű nyelvre lefordítva annyit jelentett, hogy kritikátlanul képviselte és továbbította azokat a reakciós javaslatokat, amelyekkel a Debrecenben gyülekező demokráciaellenes elemek egyre bővebben ostromolták. Politikai jobb keze Balogh páter volt, de csakhamar körülötte zsongott a jobb és szélsőjobb egyre növekvő, tarka serege."

tás helyreállításáról, valamint a Szövetséges Ellenőrző Bizottság felállításáról, amely „szabályozni és ellenőrizni fogja a fegyverszüneti feltételek végrehajtását." E bizottságnak K. J. Vorosilov marsall lett az elnöke, vagyis Magyarország további sorsának alakulásában a szovjeteké lett a döntő szó.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása után Debrecenben tartotta üléseit, majd 1945. április közepén a SZEB-el együtt Budapestre tette át székhelyét. Fennállása alatt több mint félszáz ülést tartott, amelynek döntő többségén Miklós Béla elnökölt. A minisztertanácsi ülések jegyzőkönyveinek tanúsága szerint a miniszterelnök támogatta az Ideiglenes Nemzeti Kormány nagy jelentőségű rendeleteinek és törvényeinek megszületését. Így a demokratikus átalakítás kezdeti lépéseit, a földreform végrehajtását, az új államhatalom megszilárdítását, az újjáépítés megindítását, a fegyverszüneti egyezmény végrehajtását és az új hadsereg megszervezését.

Miklós Béla az Ideiglenes Nemzeti Kormány fennállásáig, 1945. november 15-ig volt miniszterelnök. Ezzel csaknem egy időben, 1945. január 26-i megalakulásától miniszterelnöki ténykedésének befejezéséig tagja volt az ideiglenes államfői testületnek, a Nemzeti Főtanácsnak.

Ezt követően közéleti tevékenysége, mintegy másfél esztendeig alaposan lecsökkent, parlamenti szereplésre is alig vállalkozott. A kommunista párt által elképzelt fejlődéssel nem tudott és nem is kívánt lépést tartani. Az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választásokon a legkeményebb ellenzéki párt, a Pfeiffer Zoltán vezette Magyar Függetlenségi Párt listáján indult képviselői mandátumért. A néhány hetes választási kampány során nagy sikert értek el s több mint 670 000 szavazattal a második legnagyobb ellenzéki pártként kerültek ki a tíz pártot felvonultató választási küzdelemből.

A Magyar Kommunista Párt vezetői azonban közvetlenül a választások után kijelentették, hogy a Pfeiffer-párt „demokráciaellenes aknamunkáját meg kell és meg fogják hiúsítani". Ezzel együtt nyomban adminisztratív módszereket is kezdtek alkalmazni a párt és vezetői ellen. Választási visszaélésekre hivatkozva – amit közismerten nem a Magyar Függetlenségi Párt, hanem a kommunisták követtek el a választások napján (kékcédulás-szavazás) – petícióval támadták meg a párt mandátumait, a párt vezetőjét, Pfeiffer Zoltánt pedig külföldre kényszerítették. A Választási Bíróság 1947. november 20-án határozatban mondta ki a Pfeiffer-párt listáján megválasztott képviselők mandátumának megsemmisítését. Rajk László belügyminiszter pedig feloszlatta a pártot.

Miklós Béla ezután már nem vett részt a közéletben. Felajánlották neki a külföldre távozás lehetőségét is, de hazáját soha nem hagyta el. 1948. november 21-én szívroham következtében hunyt el. Halálával egy olyan államférfi távozott az élők sorából, akinek kétségtelenül jelentős szerepe volt a magyar demokrácia megvalósításáért folyó küzdelemben.

Miklós Béla miniszterelnök expozéja az Ideiglenes Nemzetgyűlés első budapesti ülésén, 1945. szeptember 4.

1945

január 20. A magyar kormány aláírja a fegyverszüneti egyezményt Moszkvában

január 25. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány közzéteszi 81/1945. sz. rendeletét a népbíróságok felállításáról

január 26. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés határoz a háromtagú Nemzeti Főtanács felállításáról. Elnök: Zsedényi Béla, tagjai: Miklós Béla és Gerő Ernő

március 17. A kormány elfogadja a földreformról szóló 600/1945. sz. rendeletet

április 2. Megválasztják az Ideiglenes Nemzetgyűlés budapesti tagjait.

április 11. Debrecenből Budapestre költözik az Ideiglenes Nemzeti Kormány

április 23. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1700/1945. sz. rendeletével feloszlatják a csendőrséget, s elrendelik az egységes, demokratikus államrendőrség felállítását.

június 15. Miklós Béla miniszterelnök és K. J. Vorosilov marsall, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke aláírja a szovjet-magyar jóvátételi egyezményt

július 21. Faragho Gábor, Valentiny Ágoston és Vásáry István miniszterek lemondanak tisztükről

október 7. Törvényhatósági választások Budapesten

november 4. Nemzetgyűlési képviselő választások Magyarországon, a Független Kisgazdapárt abszolút többséget szerez

november 15. Miklós Béla miniszterelnök és kormánya lemond

1947

augusztus 31. Az országgyűlési választásokon a Magyar Függetlenségi Párt színeiben indul, s szerez mandátumot

november 20. A Választási Bíróság választási visszaélésekre hivatkozva megsemmisíti a Magyar Függetlenségi Párt képviselőinek mandátumát

1948

november 21-én hunyt el Budapesten

TILDY ZOLTÁN

Tildy Zoltán politikai és közéleti pályája szorosan összefonódott a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt történetével, amelynek alapítója, programjának egyik kidolgozója, meghatározó személyisége, később vezére, majd a párt szétzúzásának szemlélője volt. E párt 1945-ös elsöprő választási győzelme után jutott el a miniszterelnökségig, rövid miniszterelnöki tevékenység után pedig a közélet legmagasabb tisztségébe, a köztársasági elnöki székbe emelték.

Losoncon (ma Szlovákia) született 1889. november 18-án. A pápai református teológiai főiskola elvégzése után rövid ideig Belfastban tanul, majd 1916–1921-ig a Somogy vármegyei Szennán segédlelkész, 1921–1929-ig pedig Tahitótfalun szolgál. Politikával 1917-től kezd foglalkozni, miután belép a Nagyatádi Szabó István vezette Országos Függetlenségi és 48-as Gazdapártba és a párt megyei szervezője lesz. 1922-ben Nagyatádival együtt csatlakozik az új kormánypárthoz, az Egységes Párthoz, amelynek 1929-ig tagja. Valószínű, hogy politikai pályafutását és későbbi magatartását is befolyásolta apósának, Gyenis Antalnak a sorsa, akit a Tanácsköztársaság alatt viselt direktóriumi tagsága miatt felakasztottak.

Tildy Zoltán, 1946

Tildy falusi lelkészként közelről ismerte meg a magyar paraszt nyomorúságos életét és helyzetét. E helyzet tarthatatlansága, a parasztság politikai érdekképviseletének elsikkadása vitte arra az útra Tildyt, hogy 1930. októberben Nagy Ferenccel és másokkal együtt megalakítsa a Kisgazdapártot, amelynek egyúttal ügyvezető alelnöke lett. Az 1931-es általános és az 1933-as mezőkeresztesi időközi választásokon nem sikerült mandátumhoz jutnia. Közben – 1932-ben – elfogadta a szeghalmi református gyülekezet meghívását és családjával oda költözött lelkésznek. 1935-ben választási visszaélések ütötték el a képviselőségtől, a Kisgazdapárt petíciója nyomán azonban 1936. december 27-én a szeghalmi kerület egyhangúlag választotta meg parlamenti képviselőnek. 1939-ben is képviselő lett, így a második világháború éveiben is részt vett a parlament munkájában, egészen az ország német megszállásáig. A képviselőház ülésein főként az általános, titkos választójogért harcolt, illetve a földreformmal, a parasztság és a földmunkásság szociális helyzetével foglalkozott. Az ő kezdeményezésére alakult újjá 1937-ben a párt földmunkás tagozata is. A pap-politikus 1942-ben részt vett a Magyar Történelmi Emlékbizottságban, majd 1943-ban egyik kezdeményezője volt a Szociáldemokrata Párttal megkötött szövetségnek is. E szövetség meghatározta Tildy háború utáni politikai elképzeléseit is. A magyar parasztságot és polgárságot képviselő kisgazdapárt és a munkásságot, az alkalmazottak nagyobb részét hagyományosan a baloldali értékek mentén szervező szociáldemokraták összefogása lehetett ugyanis biztosítéka a háború utáni polgári demokrácia kialakításának és a koalíció fenntartásának.

Az ország német megszállása (1944. március 19.) után bujdosnia kellett, de tevékeny részt vállalt a nemzeti ellenállás szervezésében, a Magyar Front munkájában. 1944 szeptemberében egyik kezdeményezője és fogalmazója volt annak a memorandumnak, amit a Magyar Front nevében október 11-én a szociáldemokrata Szakasits Árpáddal együtt nyújtottak át Horthy Miklós kormányzónak. E memorandum követeli, hogy Magyarország szüntesse be a háborút a szövetséges nagyhatalmak ellen, fegyverezze le a területén lévő német haderőt, üzenjen hadat a hitleri Németországnak és küldjön fegyverszüneti delegációt a szövetségesek kormányaihoz, valamint azt, hogy alakuljon új koalíciós kormány a Magyar Front pártjai és a hadsereg képviselőiből. A nyilas

1945
1946

1945. NOVEMBER 15.
1946. FEBRUÁR 1.

Tildy Zoltán

puccs azonban megakadályozta e törekvések keresztülvitelét.

Tildy Zoltán 1945 januárjában kapcsolódott be a politikai életbe. Átvette a Kisgazdapárt vezetését, újjászervezésének irányítását, tagja lett a Budapesti Nemzeti Bizottságnak, majd április 2-án Budapest egyik képviselőjeként delegálták az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. 1945. augusztus 20-án a Kisgazdapárt nagyválasztmánya megválasztotta a párt vezérének.

A párt újjászervezésekor és a nagyválasztmány összehívásának idején Tildy már tapasztalt, képzett és országosan ismert politikus, kitűnő szónok. Kortársai szerint legjellemzőbb, politikai magatartására is kiható személyiségvonása a megbékélésre, kiegyezésre, kompromisszumokra való képessége volt. Mások, elsősorban párton belüli politikai ellenfelei (Sulyok Dezső, Pfeiffer Zoltán, Vásáry István) azt vallották róla, hogy könnyen befolyásolható személyiség, rendkívül elfogult volt családtagjai iránt, kritikátlanul elfogadta véleményüket, s nem törődött azzal, hogy kik vannak s kik kerülnek környezetébe.

A nemzetgyűlési választások előestéjén azt hangsúlyozta: „Jelentsük ki mindnyájan, hogy a jövendő kormányzást is koalíciós kormányzásnak akarjuk, amelynek belső problémáit nem az dönti el hogy egyik vagy másik párt két, három vagy tíz mandátummal többet hoz a nemzetgyűlésbe." A Kisgazdapárt elsöprő győzelme után, pártja azon hang-

Tildy Zoltán feleségével a Parasztnapon, 1946. szeptember 8.

november 18-án született Losoncon. A Somogy vármegyei Szennán segédlelkész, majd Tahitótfaluban lelkész. Az Egységes Párt tagja — **1889**

október. Tildy Zoltán, Nagy Ferenc és mások megalakítják a Független Kisgazdapártot, amelynek ügyvezető alelnöke lesz — **1930**

A szeghalmi gyülekezet lelkésze lesz — **1932**

december 27. A szeghalmi kerület parlamenti képviselőjévé választják — **1936**

Részt vesz a Magyar Történelmi Emlékbizottság munkájában — **1942**

március 19. A német megszállás alatt bújdosik, de részt vesz a Magyar Front munkájában — **1944**

október 11. Szakasits Árpáddal együtt memorandumot nyújt át Horthy Miklós kormányzónak

április 2. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjává választják — **1945**

augusztus 20. A Független Kisgazdapárt nagyválasztmánya megválasztja a párt vezérének

november 15. A Tildy-kormány megalakulása

november 30. Tildy Zoltán miniszterelnök ismerteti a kormány programját a nemzetgyűlésen

december 29. Megjelenik a kormány 12330/1945. ME. sz. rendelete a magyarországi német nemzetiségű lakosság kitelepítéséről

adóival szemben, akik „tiszta", vagy legalábbis kisgazdapárti többségű kormányt akartak, Tildy azt ajánlotta, hogy a miniszteri tárcákat fele-fele arányban osszák meg a Kisgazdapárt és a baloldali pártok között, mert így a munkáspártoknak is osztozni kell a kormányzati felelősségben, nem vonulhatnak ellenzékbe, mert az a koalíció felbomlását eredményezné. K. J. Vorosilovnak, a SZEB elnökének nyomására beleegyezett abba, hogy a belügyminiszteri tárcát a kommunista párt kapja, s nem sokkal később hozzájárult ahhoz, hogy a Gazdasági Főtanács s ezzel együtt a gazdasági élet irányítása és ellenőrzése is a kommunista párt kezébe kerüljön.

A Tildy Zoltán vezette kormány 1945. november 15-én alakult meg. A kormányban – Tildy javaslatának megfelelően – 7 kisgazdapárti, 3-3 kommunista és szociáldemokrata, valamint 1 parasztpárti politikus kapott helyet, Dobi István, Rákosi Mátyás és Szakasits Árpád államminiszterként került be a kormányba. Rákosi és Szakasits azonban rövidesen miniszterelnök-helyettesek lettek. A Kisgazdapártnak jutott tárcák közül csupán a földművelésügyit töltötte be ismertebb politikus, Kovács Béla pártfőtitkár személyében. Tildy rövid ideig, 1946. február 1-jéig volt miniszterelnök.

A Tildy-kormány programját a miniszterelnök november 30-án ismertette a nemzetgyűlésben. Külpolitikai téren Tildy a kormány legfőbb feladatának a Szovjetunió bizalmának megszilárdítását, a gazdasági és kulturális kapcsolatok elmélyítését jelölte meg. Ezzel egyidejűleg nagy súlyt kívánt helyezni az USA-val és Angliával való kapcsolatok újbóli kiépítésére és a szomszédos országokkal való viszony megjavítására. Az elkövetkezendő békekötésre való felkészülést illetően annak a reményének és óhajának adott hangot, hogy a békeszerződések a magyar kérdést a világbéke ügyének és valamennyi közép-európai nép érdekének figyelembevételével rendezik.

Tildy Zoltán, kormányának belpolitikai célkitűzéseit elemezve, mindenekelőtt az erős központi kormányzatban és saját fegyelmezetten működő állami, közületi és rendészeti apparátus tevékenységében látta megvalósíthatónak és biztosítottnak a legfőbb feladat – az ország anyagi és szellemi újjáépítése – megoldását. Bejelentette azt is, hogy a kormány a legrövidebb időn belül a nemzetgyűlés elé terjeszti a bányák és energiatelepek államosítására vonatkozó törvényjavaslatát. Sürgette a földreform gyors befejezését és az egyre inkább elhatalmasodó infláció megfékezését.

Tildy Zoltán feleségével és unokájával az Állatkert irodája előtt, 1947 körül

A Tildy-kormány teljesítette a nemzetközi kötelezettségekből kormányára háruló feladatokat is. Így jelent meg 1945. december 29-én a 12.330/1945. M. E. sz. rendelet a magyarországi német lakosság kitelepítéséről. Ez a rendelet, bár összhangban volt a nemzetközi előírásokkal, ugyanakkor távolról sem fejezte ki a kormánynak a kollektív felelősség elvét hivatalosan is elutasító álláspontját. A miniszterelnök szorgalmazta a kormány békecéljainak kidolgozását, továbbá tárgyalások kezdeményezését a csehszlovákiai magyarság helyzetének „megoldására". (A magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezményt 1946. február 27-én írták alá a két kormány képviselői Budapesten.)

A Tildy-kormány programjának parlamenti vitája során a Szociáldemokrata Párt részéről ismételten felvetődött az új államforma megteremtésének az ügye. A Kisgazdapártban Dobi Istvánnal együtt Tildy Zoltán foglalt elsőként állást a köztársasági államforma mellett. A kisgazdapárti képviselők többsége Nagy Ferencet látta volna szívesebben az elnöki székben. Az MKP Rákosival az élén és szövetségesei azonban ragaszkodtak Tildy személyéhez, s végül a békesség érdekében maga Nagy Ferenc ajánlotta őt elnöknek. A nemzetgyűlés Tildy Zoltánt 1946. február elsején közfelkiáltással választotta meg a Magyar Köztársaság elnökévé, meglehetősen szűk elnöki jogkörrel ellátva (1946. évi I. törvénycikk).

Elnökké választásával pártbeli tekintélye és népszerűsége nem növekedett, hanem csökkent. Döntő ok: a baloldal, mindenekelőtt az MKP követeléseivel és törekvéseivel szemben támasztott egyre engedékenyebb magatartása. 1946 márciusában lényegében fenntartás nélkül hozzájárult a Baloldali Blokk követeléseinek végrehajtásához, döntő szerepe volt abban, hogy az 1946. június–júliusi politikai válság, ha kompromisszummal is, de a Kisgazdapárt rovására, oldódott meg. Meghátrálási politikájára jellemző, hogy 1947 tavaszán a Magyar Közösség köztársaság-ellenes „összeesküvésének" felszámolása körüli politikai harcokban, bár védte a Kisgazdapárt vezetőit, de miután Kovács Bélát, a párt főtitkárát a megszálló szovjet katonai hatóságok letartóztatták,

Tildy Zoltán gyárlátogatáson, 1948

február 1. Tildy Zoltánt köztársasági elnökké választják	1946
augusztus 3. Tildy Zoltánt lemondatják köztársasági elnökségéről	1948
Tildy Zoltán és családja házi őrizetben	1948–1956
október 25.–november 4. A Nagy Imre-kormány államminisztere	1956
nyár. Tildy Zoltánt letartóztatják	1957
június 16. Tildy Zoltánt a Nagy Imre-perben elítélik	1958
április. Idős korára és rossz egészségi állapotára tekintettel – amnesztia nélkül – szabadlábra helyezik	1959
augusztus 3-án hunyt el Budapesten	1961

nem állt ki mellette, majd Nagy Ferenc miniszterelnök és Varga Béla, a nemzetgyűlés kisgazdapárti elnökének emigrálása után mindkettőjüktől elhatárolta magát. Nem lépett fel a kisgazdapárti képviselők meghurcolása ellen, a párt szétzúzása idején – 1947 tavaszán és nyarán – azonnal támogatta az új, baloldali vezetőséget, hozzájárult a választójog antidemokratikus megváltoztatásához, s még a békeszerződés életbe lépése, másképpen szólva az ország szuverenitásának helyreállítása előtt kiírta az új választásokat.

1947–48 folyamán, vagyis a „fordulat" éveiben a Kisgazdapárt és a maga feladatát úgy fogta fel, hogy jobb elébe menni az elkerülhetetlen változásoknak, mint kényszer hatására cselekedni. A belpolitikában ezért támogatta a polgári ellenzéki pártok politikai életből való kiszorítását, a nagybankok államosítását, a 100-nál több munkást foglalkoztató üzemek köztulajdonba vételét, s ezzel együtt a Kisgazdapárt „végleges" balrafordulását. Külpolitikában, korábbi álláspontjának megfelelően híve volt a Szovjetunióval és a többi népi demokráciával megkötött barátsági és segélynyújtási szerződéseknek. 1948 nyarán Rákosiék mégis úgy döntöttek, hogy eltávolítják a közéletből. Tildy lemondó levelét „megírta", s a parlament 1948. augusztus 3-án Szakasits Árpád személyében új köztársasági elnököt „választott". Tildy 1948 augusztusától családjával együtt, 1956 májusáig, házi őrizetben volt a Budakeszi úton lévő villájában, ahol kertészkedett, látogatókat sem fogadhatott.

Szabadulása után, 1956 nyarán Dobi István országjárásra vitte: üzemeket és termelőszövetkezeteket látogattak meg. A látottakról elismerően nyilatkozott, sőt Kaposváron kiállt a mezőgazdaság kollektivizálása mellett. Ilyen előzmények után érték a forradalom eseményei. 1956. október 25-től november 4-ig a Nagy Imre-kormány államminisztere lett. Korabeli megnyilatkozásaiban, rádióbeszédében síkraszállt a nemzeti függetlenség és szabadság eszméje, valamint a többpártrendszer mellett. Támogatta a parasztságot leginkább sújtó beszolgáltatási rendszer eltörlését, ugyanakkor Mindszentyt – rádióbeszéde elmondása előtt – arra kérte, hogy ne érintse a földkérdést. Megszavazta a Varsói Szerződésből való kilépést és szabad választásokat követelt.

A forradalomban vállalt szerepe miatt, 1957 nyarán letartóztatták és a Nagy Imre-per vádlottjaként 6 év börtönre ítélték. 1959 áprilisában idős korára és rossz egészségi állapotára való tekintettel – amnesztia nélkül – szabadlábra helyezték. 1961. augusztus 3-án szívroham oltotta ki életét.

AZ FKGP 1945. AUGUSZTUS 20-I NAGYVÁLASZTMÁNYI ÜLÉSE

Tildy pártvezérré választásakor vázolta fel és indokolta meg saját és pártja politikáját. Külön is méltatta a szociáldemokratákkal 1943-ban megkötött szövetséget, amelyet változatlanul érvényben lévőnek tekintett, [illegible] zeti Függetlenségi Front programja és a pártok jövőbeni együttműködése mellett is. De nem hagyott kétséget az iránt sem, hogy a „múlt", amely elvesztette az országot, nem kaphat helyet a kisgazdapártban. Tildy bírálta azokat, akik az általa hirdetett és követett politikával elégedetlenek voltak a pártban, és félreérthetetlenül leszögezte, hogy bármilyen jobb felé történő „nyitás"-tól elhatárolja magát. „Világosan látható az az irány – mondta Tildy – amit a politikai vezetésben követtem. Ez az irányzat a politikai béke fenntartása, elég határozott szembefordulás a múlttal, a múlt komoly és becsületes lezárása, a reakció elleni harc komoly értelmezése, egy tiszta, új, szabad és demokratikus világnak a megteremtése és a bizalom légkörének felépítése azokkal az országokkal szemben, amelyekkel eddig ellenséges viszonyban voltunk."

NAGY FERENC

„Nagyot akart alkotni, igazi nagy nemzeti ünnepet akart: Magyarország szabadságát és függetlenségét – érthetünk egyet egyik barátja véleményével. – Ámde politikai ellenfeleit a saját becsületes énje alapján ítélte meg, s ebben nagyot tévedett: Rákosiék hazugságai, megtetézve a sztálinista szovjethatalom támogatásával, minden magyar törekvést elfojtottak."

A magyar parlamentarizmus történetének első paraszti származású miniszterelnöke, Nagy Ferenc 1903. október 8-án született a mindössze hatszáz lelket számláló Baranya vármegyei kis faluban, Bissén, református kisbirtokos család egyetlen gyermekeként. Az iskolában a legjobb tanulók közé számított, az első világháború kitörése, apja katonáskodása azonban meggátolta abban, hogy szülei kitaníttassák. Alig múlt 11 éves, amikor apja helyett is gazdálkodnia kell. 20 éves korában írja első újságcikkét, majd bekapcsolódik a Nagyatádi Szabó István vezette kisgazdapárti politikába. Még nincs 21 éves, amikor megházasodik, felesége falubeli parasztlány, aki nemcsak a nehéz mezei munkában segítette, hanem vele volt közéleti küzdelmeiben és az emigrációban, a száműzetésben is. 1930-ban ismerkedett meg Tildy Zoltánnal.

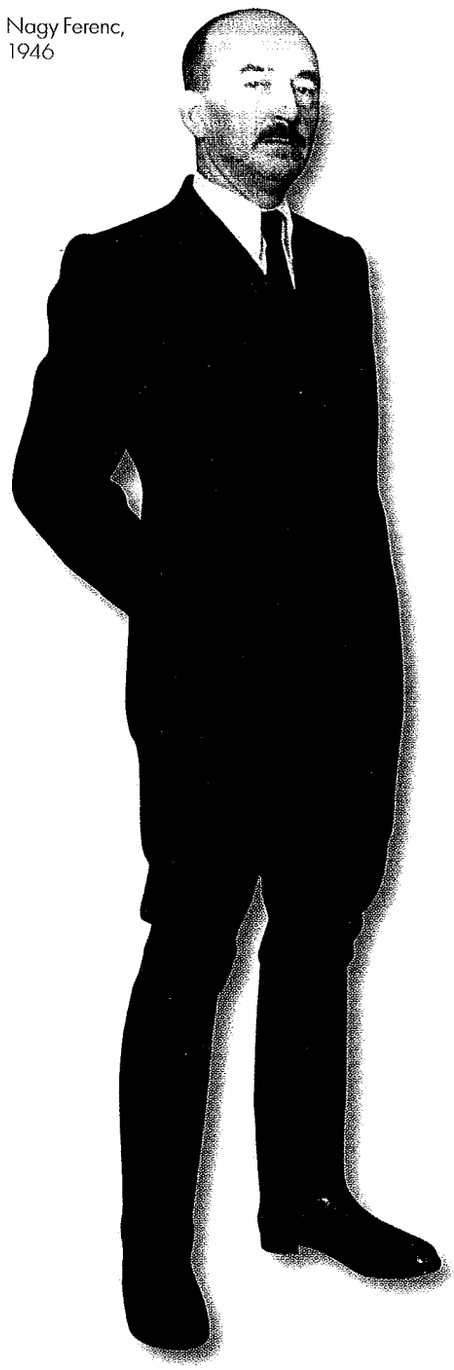

Nagy Ferenc, 1946

1930. október 12-én Békésen Tildyvel együtt alakítják meg a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Pártot, amelynek Tildy ügyvezető alelnöke, Nagy Ferenc pedig országos főtitkára lett egészen 1945-ig. Nagy Ferenc 1932-ben családjával együtt Budapestre költözik, ettől kezdve lesz hivatásos politikus. Érdeklődése és a népi írókkal – főként Kovács Imrével és Féja Gézával – kialakult barátsága, a falukutatók nézetei nagy hatást gyakoroltak politikai felfogására. A Márciusi Front követeléseivel rokonszenvezett, de az 1939-ben megalakult Nemzeti Parasztpártba mégsem lépett be, mert nem értett egyet a szegényparasztság külön pártba való tömörítésével, a parasztság politikai és szervezeti megosztásával. Kétszeri próbálkozás után, az 1939-es parlamenti választásokon, a Kisgazdapárt listáján jutott mandátumhoz.

A második világháború kitörésétől 1943-ig főként a Magyar Parasztszövetségben dolgozott, amelynek 1941. szeptemberi megalakulásától kezdve elnöke volt. Idejekorán, már 1942-ben felismerte, hogy Németország el fogja veszíteni a háborút, nem véletlenül lett tagja a Magyar Történelmi Emlékbizottságnak, s írta alá annak nyilvánosságra hozott felhívását. A képviselőházban az egyoldalú német orientáció híveivel szemben bátran kiállt az alkotmányosság hívei mellett, bírálta a háborús kormányok agrárpolitikáját és 1943 nyarán ő is aláírta a Bajcsy-Zsilinszky Endre kezdeményezte memorandumot Kállay Miklós miniszterelnökhöz, amelyben a Kisgazdapárt többek között követelte Magyarország háborúból való kilépését és az ország semlegességének kinyilvánítását. Egyúttal támogatta a kisgazda–szociáldemokrata szövetség létrehozását. 1944. március 19., az ország német megszállása után Nagy Ferencnek is menekülnie kellett, áprilisban azonban önként jelentkezett a Gestapo pécsi kirendeltségén, mivel a németek családja elhurcolásával fenyegették meg. A Lakatos-kormány éppen október 15-én helyezte szabadlábra, de a nyilas puccs következtében újra el kellett tűnnie, s így bujdosásban élte át Budapest ostromát. 1945. január 22-én kapta meg Tildy üzenetét, hogy a Skót Misszió Vörösmarty utcai székházában várja, ahol már működött a Kisgazdapárt első főhadiszállása.

Nagy Ferenc megalakulásától kezdve tagja lett a Budapesti Nemzeti Bizottságnak, 1945 februárjában Kovács Béla

1946
1947

1946. FEBRUÁR 4.
1947. MÁJUS 31.

Nagy Ferenc, 1940-es évek

kíséretében Debrecenbe, az Ideiglenes Nemzeti Kormány székhelyére látogat, ahol tájékozódik az új politikai helyzetről, s közben megismerkedik a kommunista vezetőkkel és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság tagjaival. Hamarosan tagja lesz az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, 1945 májusában pedig már újjáépítési miniszter. Ezzel együtt nagy erővel kezd hozzá a Kisgazdapárt újjászervezéséhez és a Parasztszövetség munkáját is irányítja, 1945 augusztusában a Kisgazdapárt nagyválasztmánya a párt elnökévé választja.

Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választásokon a Kisgazdapárt szerezte meg az abszolút többséget (57,03%). A választások után Nagy Ferencet a nemzetgyűlés elnökévé választották, de csak kevés ideig tölthette be ezt a tisztséget, 1946. február 4-én ugyanis kinevezték miniszterelnöknek, miután elődjét, Tildy Zoltánt február 1-jén a parlament közfelkiáltással a Magyar Köztársaság elnökévé választotta. A miniszterelnökséget csak környezetének rábeszélésére és a koalíciós pártok vezetőinek határozott kívánságára fogadta el.

Nagy Ferenc kezdettől fogva, de különösen a választások után, majd kormányra kerülésekor is küzdött azért, hogy a „többségi elv" alapján pártja a kormányzásban, a közigazgatásban, a hadseregben, a rendőrségnél és más szervezeteknél több pozíciót kapjon. Ezek az arányosítási törekvések odavezettek, hogy szembekerült a koalíció baloldalával, akik féltek attól, hogy ezen az úton haladva a Kisgazdapárt ténylegesen eléri majd eredeti célját: a paraszti-polgári demokrácia megteremtését Magyarországon. Miniszterelnökként azt is tudta, hogy a megszálló szovjet hadsereg és a szovjet vezetéssel működő Szövetséges Ellenőrző Bizottság „hivatalos eszközeivel" a kommunistá-

Artur Schönfeld amerikai követ átadja megbízólevelét Nagy Ferencnek. A mikrofon mögött Rajk László

1903 október 8-án született a Baranya vármegyei Bissén

1930 október 12. Tildy Zoltánnal együtt alakítják meg a Független Kisgazdapártot Békésen. A Független Kisgazdapárt főtitkára

1939 Az országgyűlési képviselő-választáson mandátumot szerez

1941 szeptember. A Magyar Parasztszövetség elnöke

1942 Részt vesz a Magyar Történelmi Emlékbizottság munkájában

1944 április. A Gestapo pécsi kirendeltségén letartóztatják

1945 október 15. A Lakatos-kormány intézkedései nyomán szabadlábra kerül

február. Kovács Bélával együtt Debrecenbe megy

május. Újjáépítési miniszternek nevezik ki

augusztus. A Független Kisgazdapárt nagyválasztmánya a párt elnökévé választja

november 15. A nemzetgyűlés elnökévé választják

1946 február 4. A Nagy Ferenc-kormány megalakulása

március 12. A nemzetgyűlés elfogadja az 1946. évi 7. törvénycikket a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről

kat támogatja. Nagy Ferencnek ezért is volt nagy dilemmája, hogy meddig lehet elmenni az engedményekben, hol van az a pont, amelynek teljesítése már veszélyezteti saját és pártja eredeti célkitűzését. Ezért is került sokszor nemcsak saját felfogásával, hanem pártjával is ellentétbe.

1946 tavaszán, a Baloldali Blokk megalakulása után helyre akarta állítani a belpolitikai békét, neki is szerepe volt abban, hogy a Kisgazdapárt engedett a baloldal követeléseinek és elfogadta a négy nehézipari nagyüzem állami kezelésbe vételét, a nagybankok állami ellenőrzését, a közigazgatás leépítését és Sulyok Dezsővel az élen 20 képviselő pártból való kizárását. A nemzetgyűlés 1946. március 12-én fogadta el az 1946. évi 7. törvénycikket a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről, vagy ahogy az ellenzék joggal nevezte, az ún. hóhér-törvényt. Ennek a törvénynek ugyanis meglehetősen széles volt a hatóköre és igen szigorúak a rendelkezései a bűncselekményeknek, illetőleg vétségeknek minősített különböző esetekben. Szervezkedés, illetve szervezkedés gyanúja miatt lényegében bárki ellen lehetett eljárást indítani. Ugyanakkor a miniszterelnök Kovács Bélával együtt kezdeményezője volt a Kisgazdapárt 1946. április–májusi ellentámadásának, amely azt célozta, hogy feltartóztassák a politikai erőviszonyok további balratolódását.

1946 őszén a Kisgazdapárt tevékenysége újból megélénkült, a szeptember 7–9-i budapesti parasztnapokon elhangzott beszámolók és megnyilatkozások egyértelművé tették, hogy Nagy Ferenc és a hozzá legközelebb állók, vele együttgondolkodók mind a polgári csoportoktól, mind a munkáspártoktól igyekeznek elhatárolni magukat, illetve csak abban az esetben hajlandók velük együtt működni, amennyiben azok tudomásul veszik, hogy ők sem a „köztársaság"-tól visszahátrálni, sem a „népköztársaság" irányába előrelépni nem kívánnak. A Magyar Kommunista Párt III. kongresszusa ezzel szemben 1946. szeptember végén–október elején a népi demokrácia szocialista irányú továbbfejlesztésének programját hirdette meg.

A kongresszus után néhány nappal Nagy Ferenc miniszterelnök határozottan kijelentette: „A koalíció egyetlen pártja sem hozott akkora áldozatokat, mint a Kisgazdapárt. A pártnak ezt a mértéktartását a magyar politikai életben sokan félreértették és azt hitték, hogy ez olyan engedékenység, amelynek sohasem lesz vége, s hogy a párt végül is odáig megy az engedékenységben, hogy átengedi egyik vagy másik kisebbségbe került csoportunk a hatalmat. Hát erről szó nincs..."

Ebben a helyzetben robbant ki a Magyar Közösség köztársaság-ellenes „összeesküvésének" az ügye, amit az MKP és partnerei arra használtak fel, hogy a Kisgazdapártot a koalícióból, illetőleg a hatalomból kiszorítsák, másképpen szólva szétverjék. Ennek érdekében adminisztratív eszközöket is alkalmaztak. Kovács Bélát, a párt főtitkárát 1947. február 25-én a megszálló szovjet katonai hatóságok letartóztatták, elítélték és csak 1955-ben szabadult. Az MKP vezetése továbbá azt is elérte, hogy 1947 tavaszán a köztársaságellenes „összeesküvés" felfedésével kapcsolatos események folytán közel 50 nemzetgyűlési képviselő távozzon a Kisgazdapártból.

Nagy Ferenc miniszterelnök a nemzetgyűlés felhatalmazási vitájában elhangzott 1947. április 22-i beszédében a koalíciót változatlanul a munkásság, a parasztság, és a „demokratikus polgárság" politikai együttműködési formájaként fogta fel. Ez ismételten nyílt és őszinte kifejezése volt annak, hogy ő nem hajlandó a polgárságnak a koalícióból való eltávolításában közreműködni és elhatárolja magát a kommunisták elképzelte szocialista irányú és jellegű fejlődéstől. Svájci tartózkodása idején – ahol szabadságát töltötte – 1947. május végén Rákosi Mátyásnak sikerült elérni, hogy Nagy Ferencet is belekeverjék az „összeesküvésbe". Természetesen, ahogy Kovács Béla, úgy Nagy Ferenc sem volt soha összeesküvő. Tildy Zoltán köztársasági elnökhöz írt, 1947. június 1-jei levelében leszögezte: „Amidőn a leghatározottabban kije-

A MAGYAR BÉKE-ELŐKÉSZÍTÉS

A magyar békecélok és béke-előkészítés érdekében Nagy Ferenc kormányküldöttség élén 1946 áprilisában Moszkvába, majd júniusban az Amerikai Egyesült Államokba látogatott. Útban hazafelé – június második felében – a küldöttség még Párizst, a békekonferencia színhelyét is felkereste. A kormányküldöttségnek szomorúan kellett tudomásul venni, hogy a csekély gazdasági segítség nyújtásán túl a konkrét magyar békecélokat: Erdély egy kis részének visszacsatolása, a szomszédos országokban élő magyar kisebbség védelme, nemzetiségi jogainak garantált visszaadása, a csehszlovákiai magyarság üldözésének, illetve kitelepítésének megakadályozása – lényegében egyik győztes nagyhatalom sem támogatja. Így a párizsi békekonferencián Magyarország a legyőzöttek sorában is meglehetősen hátrányos helyzetbe került.

Nagy Ferenc a Parasztnapon, 1946. szeptember 8.

Nagy Ferenc és felesége, 1947

lentem, hogy semmiféle összeesküvéstől annak rendőrségi megállapítása előtt nem tudtam és sem a köztársaság, sem a koalíció, sem a megszálló hatalom ellen sem szóval, sem tettel nem vétettem, nem akarván akadályozni a magyar politikai élet kibontakozását: miniszterelnöki állásomat Elnök úr rendelkezésére bocsátom. Lemondok abban a tudatban, hogy sem a parlament, sem a magyar nép többségének bizalmát el nem vesztettem, lemondok abban a meggyőződésben, hogy ártatlan vagyok, lemondok azért, mert ezzel hazámnak, pártomnak és Elnök úrnak szeretnék könnyebbséget szerezni." A második világháború után ő volt az első kelet-közép-európai kormányfő, illetve vezető politikus, aki emigrálni kényszerült hazájából.

Nagy Ferenc az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le, s farmot vásárolt Washington mellett, ahol négy évig gazdálkodott. Közben nem hagyott fel a politikával, sőt 1951 után lényegében csak azzal foglalkozott. Alapítója a Magyar Nemzeti Bizottmány és a kelet-közép-európai parasztpártok vezetőit tömörítő Nemzetközi Parasztuniónak (1948–1964-ig ennek elnöke). 1954-ben és 1955-ben, majd 1962-ben az amerikai külügyminisztérium felkérésére és támogatásával távol-keleti körutat tett, ahol az ázsiai országok figyelmét felhívta a rájuk is „leselkedő szovjet és kommunista veszélyre". 1956-ban a forradalom idején szeretett volna hazajönni, ő dolgozta ki az emigráció politikai programját is, de Ausztria megtagadta tőle a beutazási engedélyt, október végén Tildy Zoltán államminiszter foglalt állást hazatérése ellen. A forradalom leverése után tagja lett a strassbourgi Magyar Forradalmi Tanács Intézőbizottságának.

Nagy Ferenc a hatvanas évektől kezdve fokozatosan vonult vissza a politikától, majd 1970-től felesége betegsége miatt lényegében felhagyott mindenféle közszerepléssel. A hazáját szerető politikus támogatta a magyar–amerikai kapcsolatok megjavítását. 1977-ben határozottan kiállt a Szent Korona visszaadása mellett, valamint támogatta, hogy az Amerikai Egyesült Államok adja meg hazánknak a kereskedelmi forgalomban a legnagyobb vámkedvezményt. Hazavágyott mindig, nem vette fel az amerikai állampolgárságot sem. 1979 nyarán a Magyarok Világszövetségének meghívására közölte, hogy augusztus végén hazajön, június 12-én azonban hirtelen szívroham végzett vele. A kis virginiai városban, Herndonban, ahol élt, temették el. A magyar történelem sorsfordító időszakában volt miniszterelnök.

Nagy Ferenc Genfben kisfiával és leányával

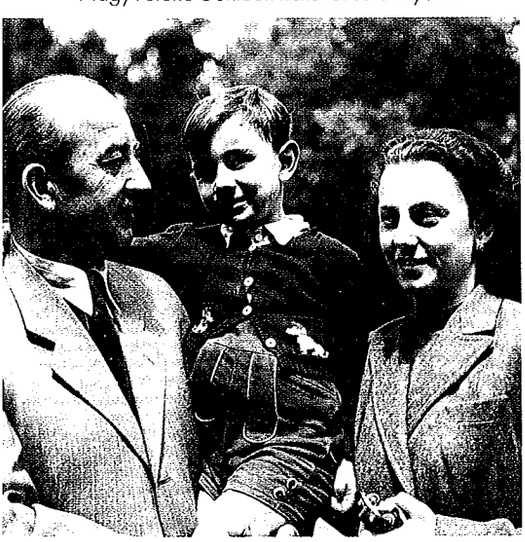

1946

április 9–18. Magyar kormányküldöttség látogatása Moszkvában

augusztus 1. A kormány kibocsátja az értékálló pénzt, a forintot

november 28. Közzéteszik a miniszterelnök 23 550/1946. sz. rendeletét, amely 1946. december 1-jétől állami kezelésbe veszi a legnagyobb nehézipari üzemeket (Ganz Villamossági Rt., Ganz-Mávag Mozdony-, Vagon- és Gépgyár, Rimamurányi-Salgótarjáni Vasmű, Weiss Manfréd Acél- és Fémművek, Győri Vagon- és Gépgyár)

1947

január 5. A belügyminisztérium hivatalos közleményt ad ki az ún. köztársaság-ellenes összeesküvés leleplezéséről

február 10. Párizsban a szövetséges nagyhatalmak aláírják Magyarországgal a békeszerződést

február 25. A szovjet katonai hatóságok letartóztatják Kovács Bélát, a Kisgazdapárt főtitkárát

március 14. A Nagy Ferenc-kormány átalakítása

április 16. A Népbíróság ítéletet hirdet az ún. köztársaság-ellenes összeesküvők perében

május 30. Nagy Ferenc miniszterelnök a berni magyar követségen bejelenti lemondását

Az Egyesült Államokban telepszik le

1948–1964

A Nemzetközi Parasztunió elnöke

1979

június 12-én hunyt el az egyesült államokbeli Herndonban

DINNYÉS LAJOS

Dinnyés Lajosnak kezdettől fogva meglehetősen laza volt a kapcsolata saját pártjával, illetve annak vezetőivel. Önálló politikai elképzelése, kiérlelt programja a jövőre nézve nem volt, pártbeli helyzetét tekintve így a közép – Nagy Ferenc, Kovács Béla, Varga Béla és mások – és a balszárny között lavírozott. Nagy Ferencéket személy szerint sem kedvelte, de Tildyvel vagy Dobival sem volt kezdetben érdemi kapcsolata. Pest megyei híveivel a „kivárás" álláspontjára helyezkedett.

A Minisztertanács 1947. május 31-én reggel 9 órakor kezdődő ülésén Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes bejelentette, hogy Gordon Ferenc svájci követtől jelentés érkezett, mely szerint Nagy Ferenc miniszterelnök az

Dinnyés Lajos leteszi az esküt

ő személyes jelenlétében telefonon értesítette Balogh István miniszterelnökségi államtitkárt, hogy lemondott a miniszterelnökségről és azt kérte, hogy közölje ezt Tildy Zoltán köztársasági elnökkel és Rákosival. Egyúttal közölte Rákosi miniszter társaival azt is, hogy a miniszterelnök lemondása folytán természetesen a kormány is lemond, de az új kabinet kinevezéséig a „folyó ügyek vitelét" ellátja. Dinnyés Lajos, az új miniszterelnök még aznap, vagyis május 31-én este 7 órakor mutatta be kormányának tagjait a köztársasági elnöknek, akik még ugyanazon órában letették az esküt Tildy Zoltán kezébe.

Valójában azonban az történt, hogy a Svájcban tartózkodó Nagy Ferenc csak június 1-jén írta meg lemondólevelét, amit június 2-án nyújtott át az illetékeseknek, s így történelmünk során először, az a furcsa helyzet állt elő, hogy 1947-ben három napig két miniszterelnöke is volt Magyarországnak. Nagy Ferencet június 2-án Varga Béla, a nemzetgyűlés kisgazdapárti elnöke is követte, ezenkívül a nyugati fővárosokban működő magyar követségek vezetőinek és beosztottainak legnagyobb része is távozott és megtagadta a Dinnyés-kormány diplomáciai képviseletét. A nyugati nagyhatalmak fenyegetéseik ellenére azonban konkrét lépésekhez nem folyamodtak, hivatalosan nem tagadták meg a Dinnyés-kabinet elismerését.

Dinnyés Lajos 1901. április 16-án született a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Alsódabason jómódú, református középbirtokos családból. Három testvére volt: Pál, Etelka és Endre. Középiskolai tanulmányait a budapesti református gimnáziumban végezte, majd a keszthelyi gazdasági akadémián szerzett felsőfokú diplomát.

Édesapja halála (1930) után, a tőle örökölt 173 kh. birtokon gazdálkodott. 1929-ben belépett Gaál Gaszton Agrárpártjába, majd a két párt egyesülésekor 1930-ban a Független Kisgazdapárt tagja lett. 1931-től 1939-ig a dabasi kerület kisgazdapárti programmal megválasztott képviselője volt.

1934-ben bekerült Pest vármegye törvényhatósági bizottságába. Tagja volt a Magyar Úszószövetségnek és a Magyar Labdarúgó Szövetség elnökségének. Az 1935. évi választásokon, bár a hatóságok kitüntető figyelemben részesítették, másképpen szólva zaklatásoknak volt kitéve, még bekerült a parlamentbe, 1939-ben azonban a nagykőrösi egyéni választókerületben Milotay Istvánnal, a kormánypárt (MÉP) jelöltjével szemben nem jutott mandátumhoz.

1941-ben kötött házasságot Hegedűs Katalinnal, ami miatt családjával is konfliktusba keveredett. Az ok: csak az esküvő után mutatta be feleségét, az „elvált bárónőt". Hegedűs Katalin ugyanis korábban Petrisevits Horváth Lázár báró felesége volt. Házassága s főleg felesége baráti kapcsolatai révén jól jövedelmező gazdasági álláshoz jutott. A második világháború idején Nyugat-Magyarországon egy élelmiszer-ipari vállalkozásban volt állása, s egy ideig a harctéren teljesített szolgálatot. 1945 márciusában, a Kisgazdapárt újjászervezésekor került a párt Pest megyei központjának az élére, majd áprilisban

1947
1948

1947. MÁJUS 31.
1948. DECEMBER 10.

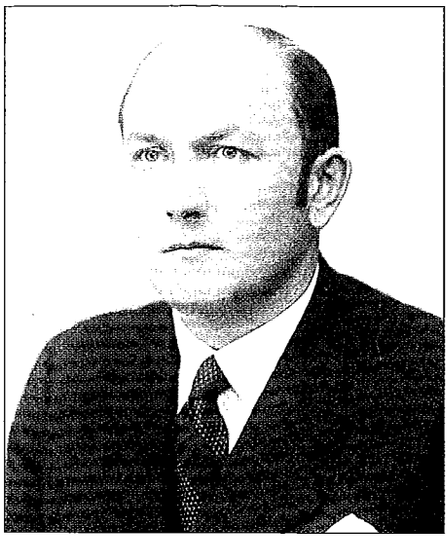

Dinnyés Lajos, 1930-as évek

képviselőként az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe.

Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választáson újból képviselő lett, a párt nagyválasztmányának, majd Politikai Bizottságának a tagja, de jelentős párt- vagy állami megbízatást nem kapott egészen a Kovács Béla-ügy kirobbanásáig. 1947. március közepén, a Kisgazdapárt felbomlasztásának idején lett honvédelmi miniszter. E posztján jó kapcsolatot épített ki a megszálló szovjet katonai parancsnoksággal és a kommunista párt vezetőivel.

A fáma szerint édesanyja, amikor értesült miniszterelnöki kinevezéséről, összecsapta a kezét és azt mondta: „Mivé lett az ország, hogy már az én Lajkó fiam is miniszterelnök lehet!" Más anekdota szerint maga Dinnyés mondta: „Micsoda ország ez, amelynek még én is miniszterelnöke lehetek!"

Az új miniszterelnök, a korábbihoz képest a kormánylistán csupán két személyi változtatást eszközölt: Gyöngyösi János helyett Mihályfi Ernő lett a külügyminiszter, Balogh István miniszterelnökségi államtitkár pedig – Dinnyéssel való személyes ellentétei miatt – távozott a kabinetből.

Dinnyés Lajos miniszterelnök június 10-én mutatkozott be a nemzetgyűlésben és ismertette kormánya programját. Miután elítélte az „összeesküvést" és elhatárolta magát Nagy Ferenctől s az őt követőktől, megállapította, hogy kormánya a magántulajdon elvi alapján áll, az egyén szabadságát és jogait minden tekintetben elismeri, s biztosítja a teljes nemzeti szuverenitást és függetlenséget.

A Dinnyés-kormány terjesztette be a parlamentbe a hároméves tervről szóló

DINNYÉS LAJOS

„Nyílt eszű, értelmes ember volt, mit kissé negatív irányban befolyásolt jó adag bohémes beütés. Én személyesen jó viszonyt tartottam vele – írta Rákosi Mátyás visszaemlékezésében –, segítettem hazahozni öccsét, aki szovjet hadifogságban volt, amikor a földosztás alól az ellenállóknak 300 hold földet mentesítettünk, ezt mi támogattuk. Támogattuk őt magában a kisgazdapártban is, s a mi segítségünkkel honvédelmi miniszter lett. Mikor megmondtam neki, hogy Nagy Ferenc helyett őt javasoljuk miniszterelnöknek, szívesen ráállt, de megkérdezte, nem fog ebben kitörni a nyakam? Megmondtam neki, hogy efelől nyugodtan alhat, különösen ha rendesen tartja velünk az egységfrontot. Kértem hogy a bohém tempóit most, hogy miniszterelnök, kicsit mérsékelje, s igyekezzen közelebb férkőzni a kisgazdapárti parasztokhoz, akik érezték rajta a földbirtokosszagot. A politikai együttműködés terén miniszterelnöksége idején nem is volt vele baj, s ebben a tekintetben voltak érdemei. A szociáldemokratákat jól ismerte, s velem szemben nyugodtan kifejezést adott arról a nem valami hízelgő véleményéről, amit róluk táplált. Akkoriban volt még annak is jelentősége, hogy milyen a viszonya Tildy Zoltánhoz, aki utolsónak maradt a kisgazdapárt régi vezetői közül. E téren sem volt baj, mert teljesen elütő természetük ellenére ki tudtak jönni egymással. Mint átmeneti választás, az ő jelölése bevált."

1901 április 16-án született a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Alsódabason

1929 Belép Gaál Gaszton Agrárpártjába

1931–1939 A dabasi kerület országgyűlési képviselője

1945 március. A Független Kisgazdapárt Pest megyei központjában dolgozik

április. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjává választják meg

november 4. A nemzetgyűlési választáson újból képviselőnek választották meg

1947 március 14. A Nagy-Ferenc-kormány honvédelmi minisztere lesz

május 31. A köztársasági elnök Dinnyés Lajost nevezi ki miniszterelnöknek

július 1. A nemzetgyűlés elfogadja az 1947. évi 17. törvénycikket a hároméves tervről

1948 február 18. Aláírják a magyar–szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést Moszkvában

június 16. Az országgyűlés elfogadja az 1948. évi 33. törvénycikket az egyházi iskolák államosításáról

augusztus 5. Átalakítják a Dinnyés-kormányt. Új miniszterek: Kádár János, Rajk László, Kossa István

szeptember 6. Közzéteszik a belügyminiszter 288 009/1948. sz. rendeletét a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságának felállításáról

törvényjavaslatot, amelyet a nemzetgyűlés július elején törvényerőre emelt. A Párizsban még 1947. február 10-én aláírt békeszerződés ratifikálására is a Dinnyés-kormány hivatalba lépése után került sor.

Még alig csitult el a hároméves tervvel és a békeszerződés ratifikálásával kapcsolatos nemzetgyűlési vita, amikor egy újabb fontos, az ország jövője szempontjából sorsdöntő esemény kavarta fel a közvéleményt. A Dinnyés-kormány 1947. július 10-i ülésén – a Szovjetunió nyomására – úgy döntött, hogy Magyarország nem vesz részt Párizsban a Marshall-terv ügyében összehívott konferencián. Ezt követően 1947. július 23-án a nemzetgyűlés többsége elfogadta a választójog módosítására vonatkozó törvényjavaslatot (1947. évi XXII. törvénycikk), amely a korábbihoz képest (1945. évi VIII. törvénycikk) meglehetősen szűkítette a választók és választhatók körét, az új pártok indulását pedig meghatározott számú ajánlások megszerzésétől tette függővé.

Az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választások után súlyos belpolitikai helyzet alakult ki az országban. Ennek döntő oka az ún. kékcédulás szavazás, pontosabban szólva a kommunista párt választási visszaélései, csalásai, valamint a Szociáldemokrata Pártban eluralkodó – választási eredmények okozta – pánikhangulat és a Kisgazdapárt súlyos választási veresége volt. E párt 1945-ös eredményéhez képest csaknem 2 millió szavazatot veszített és jobbára csak a koalíciós politikát támogató szavazóit őrizte meg. A válság következtében a kormányalakítási pártközi tárgyalások is csak szeptember harmadik hetében kezdődtek meg. Az MKP vezetőinek – a koalíció fenntartására tett korábbi megállapodásra hivatkozva – sikerült keresztülvinni, hogy újra Dinnyés Lajos kapjon kormányalakítási megbízást.

A Dinnyés-kormány 1947. szeptember 23-án alakult újjá. A minisztertanács kommunista tagjainak száma ötre emelkedett (köztük Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettesi megbízással továbbra is). A Kisgazdapárt és a Szociáldemokrata Párt 4-4, a Nemzeti Parasztpárt pedig 2 helyet kapott az új kormányban.

Az új kormány programját, amit a két munkáspárt dolgozott ki, Dinnyés miniszterelnök október 7-én terjesztette elő az országgyűlésen. E program középpontjában a hároméves terv következetes végrehajtása állt. De Dinnyés ígéretet tett arra is, hogy rövid időn belül előkészíti a választójogi törvény reformját, az országgyűlés elé terjesztik a mezőgazdasági érdekképviseletről szóló törvényjavaslatot, helyreállítják a vasúti pályákat, végrehajtják az általános iskolai és főiskolai oktatás reformját, valamint törekedni fognak az állam és egyházak viszonyának megnyugtató rendezésére. A miniszterelnök bejelentette továbbá a közigazgatás reformjának a végrehajtását, a községi választások rövid időn belül történő megtartását és nem

Dinnyés Lajos a könyvnapon, 1946 körül

Josip Broz Tito fogadása a Parlament előtt, mellette Dinnyés Lajos miniszterelnök, 1947. december 6.

A PÁRIZSI MAGYAR BÉKESZERZŐDÉS

A koalíció álláspontja Kéthly Anna felszólalásával összegezhető: „A magyar köztársaság fizet ebben a békeszerződésben azért, amit elődeink csináltak. A magyar dolgozó nép harmadszor fizet most már ezért a háborúért, mert fizetett az előkészületekért, fizetett a háború alatt és fizet most a háború befejezése után. De amikor ezt a békeszerződést becikkelyezzük, ennek a békeszerződésnek a szövegét tudomásul vesszük, akkor egyúttal azt is megmutatjuk, hogy ezzel a békeszerződéssel nemcsak a megbántott és megsértett népeket fizetjük ki, de kifizetjük saját uralkodó osztályunkat is... Nincs többé egymással számadásunk, és ki kell lépniük az ország életéből." Az ellenzék álláspontját Sulyok Dezső felszólalása reprezentálta. Sulyok, amikor elítélte a magyar kormányok béke-előkészítő munkáját, ezzel együtt jogosan bírálta, sőt elsősorban a győztes nagyhatalmakat tette felelőssé azért, hogy „igazságos béke helyett olyan békét adtak nekünk, amelytől részleteiben vagy egyáltalán nem, vagy csak nagyon nehezen lehet elvonatkoztatni a büntetés és megtorlás gondolatát". Majd ebből azt a következtetést vonta le, hogy egyetlen hatalom ügye sem a mi ügyünk, ezért Magyarország a jövőben soha többé nem orientálódhat egyoldalúan külpolitikailag, és soha nem válhat bármilyen hatalom vagy hatalmi csoport „vazallusává." A kormány álláspontját az új külügyminiszter, Mihályfi Ernő képviselte. Ő sem titkolta a békeszerződés ellentmondásait, mindenekelőtt a nemzetiségi kérdés rendezetlenségeivel kapcsolatos aggodalmait, de a ratifikálás utáni fő külpolitikai irányvonalat abban jelölte meg, hogy „Új kormányunk külpolitikájának alapja az őszinte és fenntartás nélküli barátság szomszédainkkal a dunai államokkal és elsősorban a szomszéd nagyhatalommal, a Szovjetunióval". A békeszerződés ratifikálásával a nemzetgyűlés kétségtelenül egyik legnehezebb feladatát oldotta meg.

utolsósorban a tervszerű hitelgazdálkodás biztosításával összefüggésben a nagybankok államosítását. A legfontosabb külpolitikai feladatnak pedig a Szovjetunióval való őszinte baráti kapcsolatok további ápolását és a többi nagyhatalommal való jó viszony kialakítását jelölte meg.

A kormányprogram vitájában Révai József ismertette az MKP álláspontját, ami azért érdemel külön említést, mert itt hangzott el először a nagy nyilvánosság előtt értékelés a kilenc európai kommunista és munkáspárt lengyelországi értekezletéről, a Tájékoztató Iroda, ismertebb nevén Kominform megalakulásáról. Valójában itt arról volt szó, hogy az MKP révén most már Magyarország „hivatalosan" is a Szovjetunió „vezette béketábor"-ba került, a Tájékoztató Iroda határozatai és állásfoglalásai pedig iránymutatásul szolgáltak a kommunista párt számára. Az MKP vezetői a legelső és legfőbb tanulságként azt vonták le, hogy feltétlenül meg kell gyorsítani a „szocialista átalakulás" folyamatát Magyarországon. Az újjáalakult Dinnyés-kormány – korlátozott mozgásterével együtt – e fordulat mielőbbi végrehajtásához szolgáltatta a kormányzati hátteret.

A kormány 1947. november 30-án határozatban mondta ki a legkeményebb ellenzéki párt, a Magyar Függetlenségi Párt feloszlatását, még ezt megelőzően, november 21-én az országgyűlés elfogadta a nagybankok államosításáról szóló törvényjavaslatot. 1948. március 25-én államosítják a száznál több munkást foglalkoztató ipari üzemeket. 1948. június 16-án az országgyűlés – 1945 óta először név szerinti szavazást követően – elfogadja az egyházi iskolák államosításáról szóló törvényt. Ez alatt az idő alatt barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződést köt a kormány – időrendi sorrendben – Jugoszláviával, Romániával, Szovjetunióval, Lengyelországgal, majd Bulgáriával. Mindezek megvalósításában Dinnyés személyesen is részt vett, az MKP által kitűzött célok végrehajtását vállalta.

Dinnyés Lajos pártjával való kapcsolatát miniszterelnöksége idején sem vonta szorosabbra, bár az is tény, hogy akkor már számottevő pártéletről a Kisgazdapárt esetében sem lehet beszélni. „Politikai bizottságunk ülésein Dinnyés Lajostól néha olyan felszólalásokat hallottunk, hogy az ember nem tudta, sírjon-e vagy nevessen miattuk – írja erről az időszakról pártbeli és kortársa, Z. Nagy Ferenc – Látszott, hogy minden közéleti hatalmat kivettek a kezéből, befolyása nincs a dolgok alakulására, talán személyes megbántások is érik, és helyzetét, hangulatát ezekkel a fura szónoklatokkal akarja tudomásunkra adni." 1948. április 17-én, az első balatonkenesei értekezleten – ahol leszámoltak a még „jobboldali" magatartást tanúsító pártvezetőkkel – beválasztották az FKGP Politikai Bizottságába. Július 13-tól a Pest megyei kisgazdapárti szervezet örökös elnöke lett. 1948. december elején mégis távoznia kellett a miniszterelnöki székből. A távozás közvetlen előzménye Nyárádi Miklós kisgazdapárti pénzügyminiszter Nyugatra történt távozása volt, amiért Dinnyést tették felelőssé. Nehezítette helyzetét az is, hogy testvérhúga férjével együtt Ausztriába távozott, majd Ausztráliába.

Dinnyés Lajos vadászaton

Dinnyés Lajos az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ főigazgatója lett, s továbbra is országgyűlési képviselő maradt. 1947–1948-ban ellátta az Újpesti Torna Egyesület társelnöki tisztét. 1949-re 50 kat. hold. földje és 1 kh szőlője maradt, amiből – a korabeli viszonyokat és lehetőségeket tekintve – jól meg lehetett élni. 1954-től a Hazafias Népfront Tanácsának, 1960 májusától a Tanács elnökségének lett a tagja. 1956. október 28-án beválasztották a Budapest V. kerületi ideiglenes nemzeti bizottságba.

Történelemformáló személyiség nem volt, de ennél feltétlenül többet érdemelt volna. Igaz, Rákosiék mártírt sem csináltak belőle. 1958-ban az országgyűlés egyik alelnökévé választották, ezt a tisztséget egészen haláláig, 1961. május 3-ig viselte. Temetésén, az egykori baloldali szociáldemokrata, 1945 után „titkos kommunista" képviselőtárs Rónai Sándor – akkor az országgyűlés elnöke – Dinnyés pályafutását méltatva azt emelte ki, hogy „Mindenkor jóleső és jogos büszkeséggel emlékezett arra, hogy az ő miniszterelnökségének időszakára esett a nagyüzemek államosítása, s a barátsági és együttműködési szerződés megkötése a Szovjetunióval, avval az országgal, amelyre tisztelettel és nagyrabecsüléssel tekintett fel."

1948 december 10. A Dinnyés-kormány lemondása

december. Az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ főigazgatója lesz

1954 október 23–24. A Hazafias Népfront Tanácsának tagjává választják

1956 október 28. A Budapest V. kerületi ideiglenes nemzeti bizottság tagjává választják meg

1958 november 26. Az országgyűlés egyik alelnökévé választják

1961 május 3-án hunyt el Budapesten

DOBI ISTVÁN

„Mi szónokoltunk arról, hogy a proletárdiktatúra nem a széles néptömegek számára diktatúra és meg kell mondani, hogy a régi értelemben vett rendőrállam lettünk" – írta Révai József 1953 nyarán. E rendőrállam miniszterelnöke volt Dobi István, majd másfél évtizedig hazánk államfője.

Szőnyben született 1898. december 31-én szegény sorsú agrárproletár családból. Dobinak már siheder korában munkába kellett állnia, hogy a család megélhetéséhez hozzájáruljon. Hat elemit végzett, majd 18 éves korában behívták katonának. Az első világháború végén szerelt le, s mint háborút járt katona a Nagyatádi-féle földreform során két hold földet kapott. Megnősült, a helyi borbélymester lányát vette feleségül. A kevés föld nem volt elegendő családja eltartásához. Öt gyermekük született, közülük három maradt életben, ezért a komáromi fatelepen is vállalt munkát, később kubikolt, sőt minden nyáron részes aratóként dolgozott a tehetősebb szőnyi gazdáknál. Ebben az időben került kapcsolatba a szakszervezeti mozgalommal, belépett a Földmunkások Országos Szövetségébe, s tagja lett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak, 1930-ban már az MSZDP szőnyi csoportjának elnöke.

Az 1935-ös választásokon ismerkedett meg Cseh-Szombathy László kórházi főorvossal, aki – Dobi és az SZDP szőnyi szervezetének támogatásával – a nagyigmándi kerületben lépett fel kisgazdapárti programmal és a kormánypárt mesterkedései ellenére legyőzte vetélytársát. Hamar összebarátkoztak, Dobi 1936-an – Cseh-Szombathy tanácsára – átlépett a Kisgazdapártba. Döntésében nyilván szerepe volt annak, hogy a Kisgazdapárt támogatásával állást kapott a Kisalföldi Mezőgazdasági Kamaránál Komáromban, emellett kinevezték a párt szervező titkárává, amiért csekély fizetés is járt, továbbá tagja lett a nagyválasztmánynak, de a választásánál kétségtelenül latba esett az is, hogy a Kisgazdapárt programja – a falusi népen, a magyar parasztságon való segítés szándéka – jobban megfelelt Dobi politikai elképzeléseinek, mint az SZDP korabeli parasztpolitikája. A pártban Tildy Zoltán, Nagy Ferenc, Kovács Béla bizalommal fogadta, szívesen látták és az agrárszegénység megszervezésével bízták meg. Dobit Tildyék javaslatára 1941 őszén, a Parasztszövetség megalakulásakor a szervezet országos titkárává választották, majd 1943-ban a Földmunkás Szakosztály elnöke lett.

A Kisgazdapártban viselt tisztségei folytán járta az országot, az évek során

Dobi István beszél a celldömölki választási gyűlésen, 1949. május 8.

Dobi István, 1946 körül

1948 1952

1948. DECEMBER 10.
1952. AUGUSZTUS 14.

csaknem mindenütt, valamennyi községben megfordult. Országjárása közben nemcsak politikai tapasztalatokat szerzett, hanem baráti kapcsolatai is változtak. 1942-ben ismerkedett meg Iliás Ferenccel, a felsőszentmiklósi tanítóval, s rajta keresztül az illegális kommunista párttal. Ettől kezdve jó kapcsolatot tartott fenn a kommunistákkal, kikérte és rendszerint meg is fogadta tanácsaikat. 1943 májusában sikerült keresztülvinnie, hogy a Kisgazdapárt Földmunkás Szakosztálya nem a Nagy Ferenc által előterjesztett, hanem az illegális KMP által kidolgozott programot fogadta el, akárcsak Vésztőn 1944 februárjában, amikor az első földmunkás „kongresszus" szintén a kommunista program mellett szavazott. Az ország német megszállása után nem tartóztatták le, sőt gróf Desewffy Gyulán, a *Kis Újság* főszerkesztőjén keresztül bekapcsolódott a Magyar Front tevékenységébe. Hamarosan behívták azonban katonának és egy zsidó munkásszázadhoz került szolgálatvezetői és anyagbeszerzői beosztásban. 1945 tavaszán hadifogságba került, s csak júliusban tért haza Szőnybe. Távollétében az Ideiglenes Nemzetgyűlés kisgazdapárti tagja lett, ugyanakkor a szőnyi kommunista szervezet is felvette tagjai sorába.

1945-ben Dobi 47 éves, tapasztalt – több pártot is megjárt – politikus. Nem volt különösebben nagy szónok, de értette a falusi ember nyelvét, s meg tudta őket nyerni álláspontja támogatására. 1945 nyarán három pártba (kisgazda, kommunista, parasztpárt) is mehetett volna, ő a Kisgazdapártot választotta, amivel a kommunisták is messzemenően egyetértettek. 1945. augusztus 20-án a Kisgazdapárt nagyválasztmánya a párt alelnökévé és a Politikai Bizottság tagjává választotta. Dobi a párt baloldalához tartozott, mindvégig annak egyik legkövetkezetesebb képviselője volt.

A Tildy-kormány megalakulásakor (1945. november 15.) nagy megtisztelteté érte, koalíciós megegyezés alapján a Kisgazdapárt képviseletében államminiszterré nevezték ki. Ezután jóformán minden idejét a közügyeknek szentelte, családja is csak 1947-ben költözött fel Budapestre.

1945 végén, a kisgazdapárti vezetők közül elsőként foglalt állást a köztársasági államforma megteremtése és törvénybe iktatása mellett. 1946 márciusában, a Baloldali Blokk megalakulásakor egyik aláírója volt annak a nyilatkozatnak, amely leszögezte: „A Független Kisgazdapárt haladó demokratái egyetértenek a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt harcával a reakció ellen. Kérjük és kívánjuk pártunk vezetőségétől, hogy ezt a harcot pártunk reakciós csoportja ellen nyomban indítsa meg, és velük szembe a konzekvenciákat haladéktalanul vonja le." A Nagy Ferenc-kormány földművelésügyi miniszterei (ezt a tisztséget először 1946. február 23.–november 20., majd 1948. április 16. és december 10. között is betöltötte. – I. L.) viszont sokat tett azért, hogy újgazdák „véglegesen" birtokukba vegyék földjüket. Miniszterségе ide-

1898 december 31-én született Szőnyben

1930 A Magyarországi Szociáldemokrata Párt szőnyi csoportjának az elnöke

1936 A Független Kisgazdapárt tagja lesz.

1941 A Parasztszövetség országos titkárává választják

1943 A Földmunkás Szakosztály elnöke lesz

1944 nyár. Bekapcsolódik a Magyar Front munkájába

1945 augusztus 20. Az FKGP alelnökévé választják meg

november 15. A Tildy-kormány államminiszterének nevezik ki

1946 február 23 – november 20. A Nagy Ferenc-kormány főiskolai oktatásügyi minisztere

december. Ismét államminiszternek nevezik ki

1947 május 31. A Dinnyés-kormány miniszterelnök-helyettesévé választják

június 3. Az FKGP elnöki teendőinek ellátásával bízzák meg

szeptember 11–13. Az FKGP nagyválasztmánya Dobi Istvánt választja meg a párt elnökének

1948 december 10. A köztársasági elnök Dobi Istvánt nevezi ki miniszterelnöknek

1949 február 1. Megalakul a Magyar Függetlenségi Népfront. Egyik alelnöke Dobi István lesz

jén, 1946 májusában fogadta el a nemzetgyűlés a telepítésről és a földreform befejezésének előmozdításáról szóló 1946. évi IX. törvénycikket, amely a földhözjuttatottakat megerősítette tulajdonukban.

A koalíció újabb válságának idején, 1946 őszén a kisgazdapárti vezetők Dobit visszahívták a kormányból, mert elégedetlenek voltak baloldali politikai magatartásával. 1946. december közepétől azonban – a koalíciós taktikázások következtében – újból államminiszter lett. Őt is meglepte a köztársaság-ellenes „összeesküvés" ügyének kipattanása. Nem hitt Kovács Béla és Nagy Ferenc részvételében, sőt Kovács Béla mellett határozottan kiállt, megpróbált Rákosi Mátyásnál közbenjárni érdekében, de ez nem vezetett eredményre. Ezzel egy időben tagja lett annak az öttagú fegyelmi bizottságnak, amely kivizsgálta a kisgazdapárti tagok ellen emelt „vádakat", az illetők politikai tevékenységét és számos kizárási javaslatot tett. Így hivatalosan is hozzájárult a Kisgazdapárt felbomlasztásához és szétveréséhez.

Nagy Ferenc lemondása után a Kisgazdapárt Politikai Bizottsága Dobit választotta meg a párt új elnökévé. Tudták róla, hogy a munkáspártok támogatják, s így őt tartották a legalkalmasabbnak arra, hogy rendezi a viszonyt, helyreállítja a bizalmat a koalíciós partnerekkel. A Dobi vezette új pártvezetőség határozatban mondta ki, hogy meg kell tisztítani a pártot a „haladást és a koalíciós együttműködést gátló reakciós elemektől". Ennek során újabb tisztogató bizottságot állítottak fel.

A Kisgazdapárt 1947. augusztus 31-i súlyos választási veresége után Dobi elutasította az ellenzéki pártok – szavazóik többsége volt kisgazdapárti tagokból került ki – együttműködési ajánlatát, mert nem akart a kommunistákkal szembekerülni. Személyesen is nagy érdemei voltak abban, hogy a Kisgazdapárt szeptember 11-i nagyválasztmánya, ahol Dobit újra a párt elnökévé választották, a koalíció fenntartása és a baloldali pártokkal való szorosabb együttműködés mellett foglalt állást. A Dobi vezette Kisgazdapárt vezetősége 1947 novemberében már eljutott odáig, hogy a korábban hirdetett paraszti-polgári demokráciával szemben hitet tett a „népi demokrácia" mellett, sőt a pártelnök néhány hónappal később már azt is kijelentette „A fejlődés iránya a szocializmus, aki ezt nem látja, az vak."

Dobi István kezdettől fogva rendíthetetlen híve volt a termelőszövetkezetek létrehozásának, neki és követőinek döntő szerepe volt abban, hogy a Kisgazdapárt 1948 nyarán vállalta: a szocialista rendszert falun is ki kell építeni. Ezt az állásfoglalást szentesítette a párt 1948. október 28–29-én ülésező második balatonkenesei értekezlete.

A függetlenségi népfront tervezése abban az irányban és szellemben folyt, amit Rákosi Mátyás az MDP Központi Vezetőségének 1948. november 27-i ülésén úgy fogalmazott meg, hogy: „Szövetségben vagyunk és ugyanakkor a szövetségesek likvidálására is irányt kell venni."

Dobi István miniszterelnöki bemutatkozó beszédében az országgyűlés 1948. december 14-i ülésén már kormányprogram szintjére emelte az erős kéz, a „népi demokrácia ellenségeivel" való leszámolás politikáját. E koncepció jegyében, s annak többszöri hangoztatásával, hogy kormánya politikájának az alapja a „munkás–paraszt szövetség", először a Demokrata Néppártot tessékelte ki a politikai életből mondván, hogy ez a párt „teljesen elszakadt a demokrácia felé forduló népünktől és ellenségesen viseltetik országunk fejlődése iránt. Az ország gazdasági helyzetét illetően megelégedett annak rögzítésével, hogy nemzetgazdaságunk alapja a hároméves terv, amit két év és öt hónap alatt végre kell hajtani. Külpolitikai téren pedig azt tartotta a legfontosabbnak hangsúlyozni, hogy kormánya „még félreérthetetlenebbül, még egyértelműbben kívánja folytatni a Szovjetunióval és a népi demokrácia országaival való barátsági politikát".

A függetlenségi front – a korábbi koalíció – felszámolásának felgyorsítása jegyében kezdődtek meg 1949 tavaszán a választási előkészületek. Az ország minden helységében életre hívták a népfrontbizottságokat, de ezekben már a „szövetséges pártok" – köztük a Kisgazdapárt – csak jelképesen voltak jelen. Dobit a Magyar Függetlenségi Népfront egyik alelnökévé választották. (Elnöke Rákosi Mátyás, főtitkára Rajk László lett – I. L.) Az 1949. május 15-i országgyűlési választásokon a szavazásra jogosultak 96,27%-a szavazott a népfront jelöltjeire, a megválasztott képviselők 71%-a az uralkodóvá váló párt – a Magyar Dolgozók Pártja – tagja volt.

A kormány elnöke ismét Dobi István lett, rajta kívül még két kisgazdapárti (Bognár József és Ortutay Gyula) és két parasztpárti (Erdei Ferenc és Darvas József) minisztere – mindannyian titkos kommunisták – volt a kormányának, a fennmaradó 11 tárcát az MDP képviselői kapták. Rákosi Mátyás természetesen megtartotta – 1945 novemberétől viselt – miniszterelnökhelyettességét, Gerő Ernő pedig államminiszterré lépett elő.

Az országgyűlési választások után szinte egyik napról a másikra megszűntek működni a népfrontbizottságok, s ezzel egyidejűleg befejezték önálló tevékenységüket a politikai pártok. Ezen semmit sem változtatott az, hogy nem született sem törvény, sem rendelet a volt szövetséges, illetve ellenzéki pártok felszámolásáról. A politikai színpadon egyedül az MDP maradt, s így egyeduralkodóvá, állampárttá vált. Valójában azonban a tényleges hatalmat Rákosi és szűkebb köre (Gerő Ernő, Farkas Mihály, Révai József és mások), valamint az Államvédelmi Hatóság és kiszolgálóik jelentették, illetőleg képviselték. Dobinak, a miniszterelnöknek tulajdonképpen csak hivatala volt, hatásköre, s még inkább hatalma jóformán semmi. Miniszterelnökként azonban ő is felelős.

Programbeszédében Dobi István kijelentette: „Népünk a Magyar Dolgozók Pártjának és bölcs vezetőjének, Rákosi Mátyásnak útmutatásával akar dolgozni és előrehaladni." A kormány legfontosabb gazdasági feladatának a hároméves terv befejezését, majd az ötéves terv előkészítését és sikeres végrehajtását tartotta. „Az ötéves népgazdasági terv lerakja a szocializmus alapjait hazánkban" – állapította meg. A legközelebbi időszak megoldandó feladatai közül külön is kiemelte a „népköztársasági alkotmány" megalkotását, az állam és

Dobi István tapsol Rákosi Mátyás miniszterelnökké választásakor, 1952. augusztus 14.

egyház viszonyának rendezését, valamint a honvédség fejlesztését, amelynek „ereje, korszerű felszerelése és kiképzése a dolgozó nép hatalmát erősíti, országunk függetlenségét és békéjét védi". Így lesz – átvéve Rákosi akkoriban sokat emlegetett mondását – „Magyarország nem rés, hanem erős bástya a béke arcvonalán."

Ismeretes, hogy az országgyűlés 1949. augusztus 18-án fogadta el a Magyar Népköztársaság alkotmányát, ami lényegében az 1936-os szovjet alkotmány „másolata" volt.

1950. augusztus 30-án aláírták az állam és a katolikus egyház közötti megállapodást (a többi egyházzal ez már korábban, 1948-ban megtörtént – I. L.), amelyben a püspöki kar kötelezte magát, hogy fellép azok ellen az egyházi személyek ellen, akik vétenek a népköztársaság „törvényes rendje és kormányának építőmunkája ellen". 1951 májusában – a tervezettnél fél évvel korábban – az országgyűlés elfogadta az 1951. évi I. törvénycikket az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról, ami az egyházak ellenőrzését volt hivatva szolgálni, mindenekelőtt az államvédelmi szervekkel való szoros együttműködés útján.

Az 1949 nyarára kiterebélyesedő „ellenség elleni" általános hadjárat, hajsza „éberségi" hisztéria, koncepciós ügyek és koncepciós perek sorozatát eredményezte. A „munkás–paraszt szövetség" valójában a parasztság felszámolásának kezdetét jelentette. 1948 és 1953 között 376 ezer vidéki embert, dolgozó parasztot kényszerítettek a termelőszövetkezetekbe, annak a Rákosi által megfogalmazott utasításnak a jegyében, mely szerint: „kényszeríteni kell a parasztot, hogy többet áldozzon a szocializmus építéséért". A kuláknak kinevezett, illetve kuláklistára felvett családok száma 1949 után meghaladta a 70 000 főt, akiknek az volt a „bűnük", hogy akadályozzák a termelőszövetkezeti mozgalom kibontakozását, „ezért őket ki kell iktatni" a magyar társadalomból.

Rákosi Mátyás 1952-ben, hatvanéves korában elérkezettnek látta az időt arra, hogy – pártfőtitkári tisztségének megtartása mellett – miniszterelnök is legyen. A minisztertanács 1952. augusztus 14-i ülésén Dobi – Rákosival történt előzetes megbeszélés után – kérte felmentését, s egyben javasolta Rákosi kinevezését.

Dobi István az Elnöki Tanács elnöke lett, s ezt a tisztséget 1967. április 14-ig töltötte be. Még ha érdemi hatásköre nem is volt, mégis részese lett a Nagy Imre nevével fémjelzett „új szakasz", az 1956-os forradalom és a Kádár-korszak politikájának. A forradalom napjaiban végig az Országházban tartózkodott, ahol – visszaemlékezők szerint „borosüvegek és demizsonok között támolyogva" – nemcsak a Nagy Imre kormányt nevezte ki, majd mentette fel, hanem a Kádár János vezette „Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormányt" is. A Kisgazdapárt újjáalakításában nem vett részt, az MSZMP agrárpolitikájának, a termelőszövetkezetek újjászervezésének, a magyar parasztság mint történelmi osztály megszüntetésének és felszámolásának egyik legfőbb támogatója volt. 1959 őszén hivatalosan is belépett az MSZMP-be, s tagja lett a párt Központi Bizottságának is. Joggal írta emlékirataiban: „Hazaérkeztem. Abba a pártba, amelynek célja... a szocializmus és a kommunizmus megvalósítása Magyarországon." Nyugállományba helyezése után röviddel, 1968. november 24-én hunyt el Budapesten.

1949 május 15. Országgyűlési képviselő-választások

június 10. A köztársasági elnök ismét Dobi Istvánt bízza meg kormányalakítással

augusztus 18. Az országgyűlés elfogadja az 1949. évi 20. törvénycikket az ország új alkotmányáról

1950 augusztus 30. A kormány és a katolikus egyház közötti megállapodás aláírása

1951 május 15-18. Az országgyűlés ülésein elfogadják az 1951. évi 2 sz. törvényt az első ötéves terv gazdasági módosításáról

június 28. A Legfelsőbb Bíróság Grősz József kalocsai érseket 15 évi börtönbüntetésre ítéli

1952 augusztus 14. Az országgyűlés elfogadja Dobi István miniszterelnöki és Rónai Sándor, az Elnöki Tanács elnöki tisztéről való lemondását. Dobi Istvánt az Elnöki Tanács elnökévé választják meg

1953 június 4. Az országgyűlés ismét Dobi Istvánt választja meg az Elnöki Tanács elnökévé

1956 október 24. Az Elnöki Tanács megválasztja Nagy Imrét a minisztertanács elnökének

november 8. Dobi István rádióbeszédben a termelő munka folytatására szólítja fel a munkásságot és parasztságot

1957 február 19. Az Elnöki Tanács 1957. évi 13. sz. törvényerejű rendelete a munkásőrség megszervezését rendeli el

1967 április 14. Dobi István lemond az Elnöki Tanács elnökének tisztéről

1968 november 24-én hunyt el Budapesten

RÁKOSI MÁTYÁS

Rákosi Mátyás 50 éves elmúlt, s ebből is 15 évet – harminchárom éves korától negyvenkilencedik esztendejéig, férfikora legszebb éveit – börtönben töltött. Ismert személyisége volt már a nemzetközi kommunista mozgalomnak, amikor J. V. Sztálin jóváhagyásával, s természetesen a moszkvai magyar kommunista emigráció beleegyezésével „hivatalosan" is a Magyar Kommunista Párt vezetője lett. Ezt a tisztséget másfél évtizeden át büszkén viselte, s 1944 és 1956 között – mint az ország egyik vezető politikusa, majd diktátora – felelős mindazért, ami Magyarországon történt.

A Bácskai Adán született Rosenfeld József (felesége: Léderer Cecília) tizenkét gyermekes, zsidó kiskereskedő fiaként 1892. március 9-én. Nevét még az apa 1904 januárjában Sopronban magyarosította Rákosira. Tanulmányait az adai népiskolában kezdte, majd a soproni reáliskolában tanult. 1910-ben érettségizett Szegeden s még ebben az évben csatlakozott a Magyarországi Szociáldemokrata Párthoz. A budapesti Magyar Királyi Keleti Kereskedelmi Akadémia elvégzése után külföldön – Hamburg és London – ösztöndíjasként fejlesztette nyelvtudását. Az első világháború idején – hadapródjelöltként – orosz fogságba került, ahonnan 1918 májusában tért haza. November 24-én alapító tagja lesz a Kommunisták Magyarországi Pártjának, a Tanácsköztársaságnak a legfiatalabb népbiztosa, majd annak bukása után a Kommunista Internacionáléban tevékenykedett, egy ideig a Komintern egyik titkára is. A húszas évek elején „igazi leninista" pártok létrehozásán munkálkodott Németországban, Csehországban, Ausztriában és Olaszországban.

Rákosi Mátyás a Parlament folyosóján, mellette Kereszlury Dezső, 1946. június 5.

1924-ben illegális pártmunkára hazaküldték Magyarországra, ahol részt vett a KMP újjászervezésében, de 1925 őszén lebukott és letartóztatták. Először nyolc és fél évi fegyházra ítélték, majd 1935 februárjában – a tanácsköztársasági tevékenysége miatt újra bíróság elé állították és – életfogytiglani börtönt kapott. 1940-ben a magyar hatóságok hozzájárultak, hogy Rákosi a Szovjetunióba távozzon. Kiszabadulását a szovjet kormány kezdeményezte, s összekapcsolta az 1849-ben zsákmányolt magyar zászlók visszaadásával. 1940. november 6-án, Vas Zoltánnal – kommunista börtöntársával – együtt érkezett Moszkvába, másnap a Vörös téri dísztribünön már Sztálin, a Gazda oldalán nézte végig a szokásos díszszemlét.

A háború alatt Rákosi a moszkvai rádió magyar adásain, majd az ugyancsak Moszkvában működő Kossuth Rádió hullámhosszán rendszeresen szólt a magyar hallgatókhoz. Látogatta az antifasiszta iskolákat, beszédet tartott s 1944-ben fontos szerepe volt az MKP programja kimunkálásában is. December végén – távollétében – tagja lett az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek. 1945. január 30-án érkezett Debrecenbe, majd február 24-én – már Budapesten – megválasztották az MKP főtitkárának. Tagja lett az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai Bizottságának, s 1945. szeptember–december között ő képviselte a kommunista pártot az államfőt helyettesítő háromtagú Nemzeti Főtanácsban.

Rákosi hamar feltalálta magát a koalíciós idők „játékszabályai mentén", de a „tömegmunkában" is. A kb. 160 cm magas, kövérkés „egybenyakú", kopasz ember nem volt lángoló szónok, de szuggesztív előadónak számított. Kitűnő memóriájával szívesen káprázlatta el beszélgetőtársait, széles körű nyelvtudását pedig jól kamatoztatta külföldi partnerei előtt. A barátságos stílussal leplezett ridegség és ravaszság ugyanakkor kiismerhetetlenné tette személyét. Emberi habitusával, politikai taktikájával kapcsolatban érdemes idézni néhány kortársát, akik személyesen ismerték. A szociáldemokrata Bőhm Vilmos így írt róla: „Alacsony termetű, zömök ember, ha lehajtja a fejét, akár nappal, akár az éjszaka bármely órájában azonnal el tud aludni. Az idegességet, izgalmat legyőzik a pihent vasidegek. Amidőn a tárgyalófelet a népért és az országért érzett aggodalom és felelősségérzet gyötri, Rákosi fölénybe kerül azzal, hogy jó az álma, valamint azzal, hogy könyörtelenül követeli Moszkva kiadott parancsainak, illetve taktikájá-

Rákosi Mátyás, 1952

nak végrehajtását. Rákosi legfőbb erőssége, hogy az orosz megszállás különleges hatalmat biztosított számára." A hozzá politikailag és ideológiailag is közeli Hegedüs András – 1955-ben javaslatára lett Nagy Imre helyett miniszterelnök – így jellemezte: „Rákosinál megismétlődött Julius Caesar esete, aki Shakespeare szerint olyan embereket kedvelt maga körül, akik kövérek, szeretetre méltók, s »kik éjjel alszanak, Cassiusban nem bízott, mert sovány, éhes színű. Sokat tűnődik, s olyan ember veszélyes« ... Rákosi a spengleri tipológiát használva »gazdasági ember«, érdeklődése elsősorban arra irányul, ami hasznos. Gyakorlatias, valószínű, jó üzletember lett volna Nyugaton, de ő idekerült Kelet-Európába – mindenható kényúrnak." Koalíciós partnere–ellenfele a parasztpárti Kovács Imre ezt írja: „Rákosi gonosz ember volt, jó felkészültségű, jó taktikus, de nem ismerte a magyar népet. Mélyen megült benne a gyűlölet, talán amiért tizenhat évet ült, vagy amiért nem érezte a magyarság szeretetét, hiába kiáltották ki a nép bölcs atyjának. Nem tudott közvetlen lenni a munkássággal sem, érintkezésükben volt valami félszegség, mesterkéltség." Az 1919-es ellenlábas, majd később „szövetséges" Károlyi Mihály, aki Rákosival 1945 után sem nagyon szimpatizált, mégis a következőket írta az 1945-ös nemzetgyűlési választások után: „A kormány legtehetségesebb tagjának Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes tekinthető. A sokéves magánzárka nagy hatással volt egyéniségére. A gyenge ember, ha börtönbe kerül, megtörik és hozzászokik a szolgai magatartáshoz. Az erős viszont belső ellenállást fejleszt ki, és lázadóvá válik. Ez történt Rákosival is."

Beck András szobrász Rákosi Mátyás szobrát készíti, 1947 körül

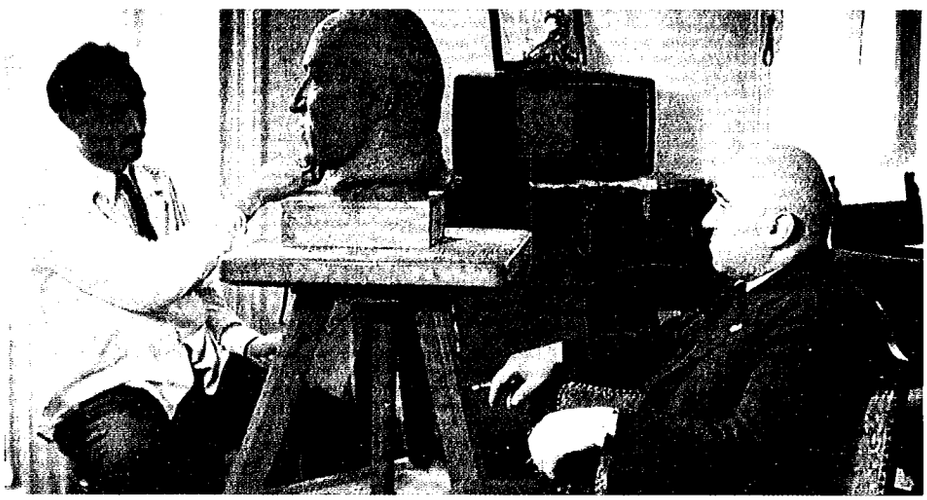

1952
1953

1952. AUGUSZTUS 14.
1953. JÚLIUS 4.

március 9-én a bácskai Adán született **1892**

Szegeden érettségizett **1910**

Belép a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba

május. Az oroszországi hadifogságból hazatér **1918**

november 24. Alapító tagja a Kommunisták Magyarországi Pártjának

március–augusztus. A Tanácsköztársaság idején népbiztos **1919**

Illegális pártmunkára visszatér Magyarországra **1924**

ősz. Letartóztatják és nyolc és fél évi fegyházra ítélik **1925**

február. Ismét bíróság elé állítják és életfogytiglani börtönre ítélik **1935**

november 6. A szovjet kormány kezdeményezésére kiengedik a börtönből és Moszkvába megy **1940**

január 30. Megérkezik Debrecenbe **1945**

február 24. a Magyar Kommunista Párt főtitkárává választják **1945**

szeptember. Tagja lesz a Nemzeti Főtanácsnak

november 15. A Tildy-kormány államminiszterének választják meg

június 8–25. Magyar kormányküldöttség tagjaként az Egyesült Államokban és Angliában tesz hivatalos látogatást **1946**

Rákosi Mátyás bizalmatlan volt azokkal a kommunistákkal szemben, akik itthon dolgoztak, de egyébként is már hazajövetele óta s később még inkább jogot formált magának arra, hogy „hivatalosan" is ítélkezzen kommunista társai felett. Az 1945. május 20–21-én rendezett első országos értekezleten is már élesen fellépett a proletárdiktatúrát igénylő volt „tizenkilencesek" ellen. Az illegálisokról pedig azt mondta hogy „az illegális munka elkerülhetetlen folyományaképpen gyakran maguk is szektariánus vonásokat mutatnak fel... Ezeknek a hatása mind a mai napig kiütközik náluk és nem tudják szívvel-lélekkel végrehajtani a párt új és helyes politikáját."

Az első nagy – személyes s egyúttal az MKP-t is sújtó – vereséget Rákosi Mátyás számára az 1945. október 7-i budapesti törvényhatósági, illetve még inkább az ezt követő november 4-i nemzetgyűlési választások okozták. A községi választásokon a két munkáspárt közös listája valamivel több mint 40%-ot kapott, az FKGP-nek abszolút többsége volt (50,54%). Az első szabad választásokon – itt már külön listán indultak a pártok – ismét abszolút fölénnyel nyert a kisgazdapárt (57,03%), az MKP-ra 16,95% szavazott. Rákosi viszont már a kormányalakítási pártközi tanácskozásokon keresztülvitte, hogy a győztes FKGP csak a miniszterelnököt és a miniszterek felét – 14-ből hetet – adja, a másik felét pedig a baloldali pártok. Sőt a tárcák elosztását illetően – Vorosilov marsallnak, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) elnökének hathatós közreműködésével – azt is sikerült keresztülvinnie, hogy a Belügyminisztériumot, s így a rendőrség és a közigazgatás feletti felügyeletet a kommunisták kapják. Így az MKP rögtön „korrigálta" a választások eredményét. Rákosi a megalakult Tildy-kormányban államminiszter, majd miniszterelnök-helyettes lett, s ezt a tisztséget 1952 nyaráig, miniszterelnöki kinevezéséig megtartotta.

Rákosi Mátyás a kommunista párt vezetőjeként a legnagyobb koalíciós partner, az FKGP parlamenti többségének az ellensúlyozására, illetve e párt „feldarabolására" törekedett, ahogy ezt 1945–1946 fordulóján a párt vezetői előtt megfogalmazta. Célját a szovjet

Rákosi Mátyást 60. születésnapján köszöntik, 1952. március 9.

hatóságok, mindenekelőtt a SZEB hathatós közreműködésével a szomszéd pártokba, minisztériumokba, különböző hatóságokba, sőt egyházakba is beépített „titkos kommunisták" segítségével, a politikai rendőrség (ÁVO, majd ÁVH) közreműködésével éles politikai küzdelmek közepette 1947 közepére sikerült megvalósítania.

1946. március 5-én az MKP, SZDP, az NPP és a szakszervezetek részvételével megalakult a Baloldali Blokk, amely már konkrét formában is jelezte, hogy a kommunista párt politikája új szakaszához érkezett: megkezdődött az FKGP felmorzsolása, az ún. szalámitaktika gyakorlati alkalmazása. Az FKGP-re a SZEB részéről is erős nyomás hárult, így meghátrálásra kényszerült. Teljesítette a Baloldali Blokk legfontosabb követeléseit: az FKGP Országos Elnöksége 1946. március 12-én bejelentette 20 nemzetgyűlési képviselőjének a pártból való kizárását. Még ezen a napon a nemzetgyűlés elfogadta a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló törvényjavaslatot (1946. évi VII. törvénycikk), amelynek igen széles volt a hatóköre és rendkívüli szigorúak a rendelkezései, a bűncselekménynek, illetőleg vétségnek minősített esetekben. Nemcsak azokat büntette, akik ténylegesen vétettek a hatóság ellen, hanem azokat is, akik ilyenről tudomást szereztek és nem jelentették időben a hatóságoknak.

1946 nyarán a SZEB jegyzékben fordult a kormányhoz, amelyben Szviridov tábornok – ő váltotta fel Vorosilovot az elnöki székében – a szovjet katonák ellen elkövetett merényletekre hivatkozva, követelte a KALOT és más szervezetek feloszlatását, a „reakciós" tisztviselők eltávolítását, bíróság elé állítását, a „papok uszításának" megakadályozását. Ennek következményeként Rajk László kommunista belügyminiszter július elején mintegy 1500 társadalmi egyesületet és ifjúsági szervezetet oszlatott fel. Megkezdődött a „civil társadalom" elleni nyílt támadás, a baloldali erőktől eltérően gondolkodó társadalmi csoportok felszámolása. Az 1946 őszén ülésező MKP kongresszus már nemcsak a hároméves terv, pontosabban szólva a tervgazdálkodás bevezetése mellett foglalt állást, hanem konkrét célként fogalmazta meg a polgári erőknek (értsd: az FKGP) a hatalomból és a gazdaságból való kiszorítását, s ez abban a korabeli jelszóban fogalmazódott meg, hogy „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!"

Ebben a helyzetben érte az országot és mindenekelőtt a Kisgazdapártot az ún. köztársaság-ellenes összeesküvés kipattanása és „felgöngyölítése". Ez az ügy már jelezte, hogy Rákosiék taktikájában nyílt „váltás" következett be: a politikai módszerek adminisztratív módszerekkel párosulnak. A nyomozás végül ugyanis – kikényszerített hamis vallomások alapján – eljutott Kovács Béláig, az FKGP főtitkáráig, aki semmilyen módon nem volt részese az „összeesküvésnek", sőt még nem is tudott róla. Végül 1947 februárjában a megszálló szovjet katonai hatóságok letartóztatták és a Szovjetunióba hurcolták. (Nyolc évet töltött ezután fogságban – I. L.) Az összeesküvéssel kapcsolatos események

folytán, közel 50 képviselő volt kénytelen távozni az FKGP-ből. Április elején aztán Rákosi Mátyás azt jelentette levelében moszkvai feletteseinek, hogy „Nagy Ferenc miniszterelnök mindenképpen részt vett az összeesküvésben, sőt feltételezhető, hogy a legutóbbi időszakban ő adott politikai tanácsokat az összeesküvőknek." Egyúttal Nagy Ferenc eltávolítását is közeli célul jelezte, mondván, hogy „folytatni akarjuk az összeesküvők és köztük Nagy Ferenc miniszterelnök leleplezését", másképpen szólva Nagy Ferencre került a sor. Ahogy Kovács Béla, úgy természetesen Nagy Ferenc sem volt összeesküvő, Rákosiék 1947. május végén mégis külföldön való maradásra kényszerítették. Őt számos kisgazda és ellenzéki politikus követte az emigrációba, az FKGP pedig a teljes széthullás állapotába került.

A választók és választhatók tekintetében is számos korlátozást és szűkítést életbeléptetett törvény alapján 1947. augusztus 31-én került sor az ún. kék cédulás választásokra, amelyen a kommunista párt – tíz párt indult a választásokon – kapta a legtöbb szavazatot (22,3%), de az eredmények azt is megmutatták, hogy Magyarországon ekkor még a szavazók többsége továbbra is a „polgári életforma" mellett voksolt, illetve állt ki, hiszen az ellenzéki pártok és a Kisgazdapárt szavazóinak száma együttesen csaknem 55 százalékot tett ki. 1947 őszén – a Kominform megalakulása után – a kommunista párt és Rákosi egyeduralma előkészítése jegyében megkezdődött az „új koalíció" kialakítása, s ezzel együtt a polgári pártoknak és képviselőknek, a polgári demokrácia híveinek eltávolítása, a parlamentarizmus és a többpártrendszer felszámolása.

Az egypártrendszer megteremtésére való tényleges törekvés hivatalos formában először 1948 márciusában vetődött fel. Ennek lényege – Rákosi akkori elképzelései szerint – az volt, hogy az új koalícióban a „többi pártok csak fővárosi szervezet alapján lesznek és a falvakban, vidéken különösebb szervezete, komoly erőteljesebb szervezetei csak a kommunista pártnak lesznek".

E koncepció, vagyis a pluralizmus felszámolása jegyében csatlakoztatták 1948 áprilisában a szociáldemokrata és az erősen megfogyatkozott kisgazdapárti nőszervezetet a Magyar Nők Demokratikus Szövetségéhez (MNDSZ), amely a hazai nőmozgalom egyedüli szervezete lett. 1948 tavaszán megszűnt a koalíciós pártok külön-külön ifjúsági szervezete is, majd a munkás- és paraszt ifjúsági szövetségek, valamint a különböző rétegszervezetek és a középfokú iskolák szövetségének összevonásával létrejött a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége (MINSZ), a magyar ifjúság egységes tömegszervezete.

A polgári ellenzék szétzúzásával egy időben, 1947 őszén – miután Peyer Károlyt külföldre kényszerítették – az MKP vezetői elhatározták azt is, hogy változásokat hajtanak végre a Szociáldemokrata Pártban is, s e célra külön bizottságot hoztak létre. A sajtóban, később az SZDP-be beépített személyeken keresztül támadást indítottak a párt „jobbszárnya" ellen. 1947 novemberében, majd december végén sikerült rávenni az SZDP fővárosi végrehajtó bizottságát, hogy határozatban ítélje el pártja jobbszárnyát és jelentsen be bizalmatlanságot néhány jobboldalinak minősített vezetővel szemben. A jobboldallal való leszámolás az 1948. február 18-i összvezetőségi ülésen következett be,

Plakát, 1950

május 31. A Dinnyés-kormány egyik miniszterelnök-helyettesévé választják meg

1947

június 12. A Magyar Dolgozók Pártja I. kongresszusán a párt főtitkárának választják meg

1948

december 10. A Dobi-kormányban miniszterelnök-helyettes

február 1. A megalakuló Magyar Függetlenségi Népfront elnöke lesz

1949

június 11. Az újabb Dobi-kormányban miniszterelnök-helyettes államminiszterré nevezik ki

március 2. Az MDP II. kongresszusán ismét a párt főtitkárává választják

1951

március 9. Rákosi Mátyás 60. születésnapja tiszteletére megnyílik a „Rákosi Mátyás harcos élete" című kiállítás

1952

augusztus 14. Az országgyűlés Rákosi Mátyást miniszterelnöknek választja meg

május 17. Országgyűlési választások Magyarországon

1953

június 27–28. Az MDP központi vezetőségének ülése: Rákosi Mátyás a titkárság tagja lesz

július 4. A Rákosi-kormány lemond

május 24–30. Az MDP III. kongresszusán Rákosi Mátyást az ötfős titkárság tagjává választják

1954

február 14–25. Az MDP küldöttsége, Rákosi Mátyás vezetésével részt vesz az SZKP XX. kongresszusán

1956

március 12–13. Az MDP központi vezetőségének ülésén Rákos Mátyás beszámol az SZKP XX. kongresszusáról

március 27. Az MDP Heves megyei pártaktíva-értekezletén Rákosi Mátyás bejelenti, hogy Rajk László és társainak pere provokáción alapult

ahol Marosán György, miután elítélte a párt jobboldali vezetőinek „egységbontó és munkásáruló politikáját", bejelentette Kéthly Anna, Szeder Ferenc, Szélig Imre, Bán Antal, Kisházi Ödön, Vas-Witteg Miklós, Millok Sándor, Zentai Vilmos, Révész András és mások pártvezetőségi tagságukról való „lemondását".

1948 januárjától a Szociáldemokrata Párt tagsága kezdett tömegesen átlépni az MKP-ba, amelynek nyomán néhány hét alatt valóságos „földcsuszamlás" következett be az SZDP soraiban. Az MKP Politikai Bizottsága hamarosan tagfelvételi zárlatot rendelt el, majd arra késztette az SZDP 1948. március elején megválasztott új vezetőségét, hogy most már ők folytassák tovább a megkezdett tisztogatási akciót és „szabadítsák meg a pártot a jobboldali befolyás minden maradványától". Az SZDP új vezetősége további tízezreket zárt ki a pártból. Az egyesülési kongresszust 1948. június 12–14. között tartották meg. Az új párt, a Magyar Dolgozók Pártja elnöke Szakasits Árpád, főtitkára Rákosi Mátyás, főtitkárhelyettesei pedig Farkas Mihály, Kádár János és Marosán György lettek.

1948 nyarán az MDP vezetői már konkrét célként jelölték meg a többpártrendszer felszámolását. A pártok temetőjéül az újjáalakuló függetlenségi népfrontot jelölték ki. 1948 őszén, a függetlenségi népfront „egyetlen, osztatlan tömegszervezetté" történő átalakítása jegyében felgyorsították a NPP és az FKGP „belső tisztulási folyamatát": a jobboldaliság vádjával ezreket és tízezreket zárattak ki a két pártból.

Rákosi Mátyás az MDP Központi Vezetőségének 1948. november 27-i ülésén kijelentette, hogy az új függetlenségi népfront nem lesz tömegszervezet, azt főleg a célok azonossága tartja majd össze, azoké a céloké természetesen, amit az MDP szab meg. Rákosi ezen az ülésen egyúttal nyíltan megmondta azt is, hogy „Szövetségben vagyunk és ugyanakkor a szövetségesek likvidálására is irányt kell venni. Ez persze nem könnyű. Az ember csinál valamit és annak az ellenkezőjét is csinálja." Ezen az ülésen döntöttek arról is, hogy a pártvezetés megerősítésére Farkas Mihály mellett Gerő Ernőt is főtitkárhelyettessé nevezik ki.

A szövetségesek likvidálását még gátolta, hogy a Demokrata Néppárt és a Keresztény Női Tábor is formálisan még jelen volt a politikai életben. E két párt sorsát lényegében a koncepciós Mindszenty-per pecsételte meg. Barankovics István, a DNP főtitkára 1949. február 2-án, a Mindszenty-per megkezdése előtti napon, családjával együtt az ország elhagyására kényszerült. Az országban maradt képviselők egy kis csoportját a rendszer arra kényszerítette, hogy a párt „politikai bizottsága" nevében mondja ki a DNP megszűnését. A Keresztény Női Tábor országgyűlési képviselői ellen pedig különböző vélt, illetve kitalált vádak alapján a belügyi szervek eljárást indítottak. A párt vezetője, Slachta Margit így a politikai életből való visszavonulásra kényszerült, majd hamarosan az Egyesült Államokba távozott.

1949. február 1-jén megalakult a Magyar Függetlenségi Népfront. Elnöke Rákosi Mátyás, alelnökei a társutas Dobi István és Erdei Ferenc, főtitkára Rajk László lett. Az MFNF jövőbeni szerepéről és tevékenységéről Rákosi az MDP KV márciusi ülésén azt mondta: „Ha az elvtársak azt hiszik, hogy ez a népfront hosszú életű, tartós politikai képződmény, akkor tévednek... Nekünk az a benyomásunk, hogy sok ebből a népfrontpolitikából ki nem jön." S valóban, a népfrontnak csak a választások előkészítésében és lebonyolításában jutott szerep.

A kommunista hatalomátvétel és a sztálini típusú politikai rendszer kiépítésével együtt az MDP vezetői személycseréket eszközöltek a közélet legmagasabb tisztségeiben. Így 1948. augusztus elején leváltották Tildy Zoltán köztársasági elnököt, december elején pedig Dinnyés Lajos miniszterelnöknek kellett lemondania. Szeptember 6-án az új belügyminiszter Kádár János megszüntette az ÁVO elnevezést, s helyette a szervezet neve Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága (ÁVH) lett, Péter Gáborral az élen, s közben lényeges létszámemelésre is sor került, fél év múlva az ÁVH létszáma 34 000 főt tett ki. 1948 őszétől Rákosi felügyelte a politikai nyomozó szervek ún. operatív munkáját, s ez döntő mértékben befolyásolta azok arculatát és tevékenységét. Fontos lépés volt az erőszakszervek kommunista kézbe vételében Farkas Mihály hadügyminiszterré való kinevezése is.

1948 szeptemberében alakult meg Rákosi Mátyás elnökletével az Államvédelmi Bizottság, amely változó összetételben, de igen széles jogkörrel rendelkezett: nyomozást indított, őrizetbe vételeket foganatosíthatott stb. s mindezekről csak utólag informálta az MDP Titkárságát, illetve a párt Politikai Bizottságát. 1948 szeptemberét követő fél esztendőben tagfelülvizsgálat keretében 300 000 fővel csökkentették az MDP taglétszámát, ami már a bizalmatlanság és a túlhajtott éberség jegyében zajlott le.

Rákosi Mátyás választási nagygyűlésen a Kossuth téren, 1953. május 10.

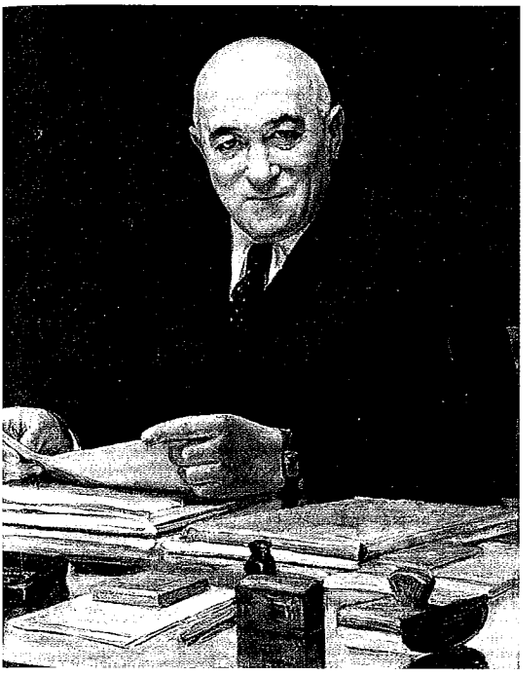

Rákosi Mátyás

1949-től szovjet tanácsadók közreműködésével koncepciós perek sorozata indult: a Mindszenty-per, a MAORT-per és a Rajk-per. A vétkes pártvezetők a törvénytelenségek elkövetése után hisztérikus hangulatot szítottak az országban. Azt állították, hogy a Rajk-per bizonysága szerint az ellenség mindenekelőtt a kommunista pártba igyekszik befurakodni, itt akar fontos pozíciókat szerezni romboló munkájához. Ezért az ellenséget elsősorban a pártban kell keresni. Ezt követően állandósult a gyanúsítás, a minden áron való ellenségkeresés a pártban és a társadalomban egyaránt.

1949 második felében megkezdődött a funkcionáriusi gárda Rajk-perrel összefüggő, tudatos lecserélése, majd 1950. február 10-én az MDP Központi Vezetősége határozatot hozott a pártszervek és pártszervezetek vezetőségeinek március és június hónapok közötti újjáválasztásáról.

1950 tavaszán a bizalmatlansági hullám elérte a párton belül a volt szociáldemokratákat is. A támadás a volt baloldali szociáldemokrata vezetők ellen tulajdonképpen már 1949-ben, a Rajk-perben megindult. Ezt követte 1950 áprilisában Szakasits Árpád, majd augusztusban Marosán György és több más olyan politikus bebörtönzése, akiknek kiemelkedő szerepük volt a két munkáspárt egyesítésében. A szociáldemokrata perekben 431 személy ellen indult eljárás, 276 főt internáltak, 154 személy ellen koncepciós ítéletet hoztak. Ezután rendezték meg az ún. tábornokpereket. Az ún. Sólyom-ügy során 48 főt tartóztattak le, 4 személyt internáltak. A 44 elítéltből 10 főt kivégeztek, 13-an életfogytiglant, a többiek 15 és 5 év közötti fegyházbüntetést kaptak. A katonai bíróságok 1949 és 1952 között összesen 24 409 személyt ítéltek el.

A római katolikus egyház elleni fellépések sorozata 1950. június 9-ről 10-re virradó éjjel folytatódott a déli határsávban élt szerzetesek deportálásával, azaz a kitiltást követően az ország más részeibe történt elhurcolásukkal. 1950. augusztus 30-án aláírták az állam s a katolikus egyház közötti megállapodást. Ennek első pontjában a püspöki kar kinyilvánította, hogy „támogatja a Magyar Népköztársaság államrendjét" s egyúttal kötelezte magát, hogy minden egyházi személy ellen fellép, akik vétenek a népköztársaság „törvényes rendje és kormányának építőmunkája ellen". A kormány az egyezmény szerint biztosította a hívők teljes vallásszabadságát, hat fiú- és két leánygimnázium, valamint a szerzetesrendek közül a bencés, a piarista és ferences rend működését.

Az „osztályellenesség" 1950-re elérte az ÁVH-t is. Erről Farkas Mihály tájékoztatta Rákosit. Így pattant ki a Szücs-ügy (Szücs Ernő Péter Gábor helyettese, az NKVD beépített embere volt), amelyben 40 személy ellen indult eljárás, akik közül 24-et internáltak. A perben két embert kivégeztek, egy személy életfogytiglani börtönt kapott, Szücsöt és testvérét pedig még a kihallgatások során agyonverték.

1951 februárjában összehívták az MDP II. kongresszusát, amely tovább mélyítette a párt politikájában jelentkező torzulásokat. A kongresszus egészét – az osztályharc állandó éleződésével kapcsolatos sztálini felfogás szinte hisztérikus kihangsúlyozása mellett – az a szellem hatotta át, hogy a közeljövőben várható a világháború kirobbantása az imperialista hatalmak részéről.

A kongresszus után, 1951. május 22-én az MDP Központi Vezetősége elrendelte a pártvezetőségek újjáválasztását. Erre az illegális korszak kommunista vezetőinek letartóztatása szolgáltatott ürügyet. Áprilisban Zöld Sándor belügyminiszter letartóztatása előtt végzett családjával, és öngyilkos lett. Májusban koholt vádak alapján eljárást indítottak Kádár János főtitkárhelyettes, Kállai Gyula külügyminiszter, valamint mások ellen, és bebörtönözték őket. Az 1951. október–novemberi választások során leváltották a régi vezetőségek tagjainak 46,4 százalékát, és ezzel a régi párttagok zömmel háttérbe szorultak.

A „klerikális reakció" elleni küzdelem jegyében 1951 júniusában letartóztatták Grősz József kalocsai érseket, az állam és a katolikus egyház közötti megállapodás létrehozásában közreműködő egyházi küldöttség vezetőjét. Az ügyet a csak ezzel foglalkozó titkársági ülésen Révai József készítette elő. Az illetékesek számára kiadott instrukciója szerint: „A pernek bizonyítania

RÁKOSI MÁTYÁS 60 ÉVES

1952 márciusában ünnepelte az MDP Rákosi 60. születésnapját. A díszünnepség március 8-án az Operaházban az ízléstelenség és szolgalelkűség tobzódása volt.

1956

május 18. Az MDP budapesti pártbizottságának Sportcsarnokban tartott aktívaértekezletén Rákosi Mátyás beszámolójában elismeri, hogy a személyi kultusz következményeiért és az elkövetett törvénysértésekért ő maga is felelős

július 18–21. Az MDP Központi Vezetőségének ülésén felmentik első titkári funkciója és politikai bizottsági tagsága alól Rákosi Mátyást

július 22. Rákosi Mátyás a Szovjetunióba távozik

1957

A Fekete-tenger melletti Krasznodárba telepítik le a szovjetek Rákosi Mátyást

1962

augusztus. A kirgiz kisvárosba Tokmakba telepítik át Rákosit a szovjetek

1967

ősz. Gorkij város külföldiek számára épült részében jelölik ki lakhelyét Rákosinak

1971

február 5-én hunyt el Gorkij városában

kell, hogy a vádlott püspökök a régi rend visszaállítását akarják..., hogy a legfontosabb szerzetesrendek illegalitásba vonultak, szervezett államellenes működést fejtettek ki a reakciós püspökök tudtával és segítségével." A kalocsai érsek jogtalan letartóztatása és elítélése tovább mérgezte az állam és az egyház amúgy sem békés viszonyát. Ezen nem változtatott érdemlegesen az sem, hogy 1951 júliusában a katolikus püspöki kar – a Grősz-per elrettentő hatására – letette az esküt a Magyar Népköztársaság alkotmányára.

1951. május–július folyamán a belügyi szervek 12 704 személyt telepítettek ki a fővárosból (1200-1400 család a kitelepítéstől félve önként távozott), és még ennél is többet a vidéki városokból. A hivatalos jelentések szerint az érintettek a volt uralkodó körök tagjai (földbirtokosok, gyárosok, miniszterek, államtitkárok, tábornokok stb.) és családtagjaik voltak. Ez csak részben felelt meg a valóságnak, hiszen a kitelepítettek között szép számmal voltak értelmiségiek, tisztviselők, alkalmazottak és más dolgozó emberek is. Ennek az akciónak az volt a tulajdonképpeni célja, hogy igazolja a közvélemény előtt: a hatalom az „úri ellenségeivel" szemben is változatlanul a kemény kéz politikáját folytatja. A kitelepítési akciójával a kormányzat lényegében egyetlen eredményt ért el: a törvénysértések formáját és számát gyarapította.

A szociáldemokraták elleni támadás azzal kapott új lökést, hogy az MDP Központi Vezetőségének 1952. júliusi ülésén meghirdették a „szociáldemokratizmus" elleni kérlelhetetlen harcot is. Többek között ekkor börtönözték be Kisházi Ödönt, a Szakszervezeti Tanács régebbi elnökét és váltották le Rónai Sándort az Elnöki Tanács éléről. De rajtuk kívül sok egyszerű párttagot is internáltak, illetőleg bíróság elé állítottak koholt vádak alapján. Kéthly Anna szerint ebben az időszakban 5000 szociáldemokrata ült börtönben és több mint 10 000 volt internálótáborban.

Mivel a börtönök megteltek, a szovjet gulag mintájára munkatáborokat állítottak fel, ahol a foglyokat embertelen körülmények között tartották, illetve dolgoztatták. Ilyen tábor működött Kistarcsán, Recsken, Kazincbarcikán, Oroszlányban és másutt; összesen 100 internáló- és munkatábor működött, a fogva tartott személyek száma 45 000-re volt tehető. 1950-től az ÁVH hatáskörébe került a katonai elhárítás és a határőrség is, sőt felállították a nyilvántartási osztályokat is, ahol mintegy másfél-kétmillió személyt tartottak nyilván. Ezt a munkát több mint 40 000 „informátor", azaz besúgó segítette. A rendőrállam működését bizonyítja, hogy 1951 és 1953. május 1. között 650 000 személy ellen indított eljárást, foglalkoztak ügyükkel, és 387 000 főt marasztaltak el.

1952 augusztusában Rákosi Mátyás elérkezettnek látta az időt arra, hogy – pártfőtitkári tisztségének megtartása mellett – miniszterelnök is legyen. Rákosi Dobi Istvánt váltotta fel a miniszterelnöki székben, aki ezt követően az Elnöki Tanács élére került. A kormányalakítás során – az 1949 óta háttérbe szorított – Nagy Imre miniszterelnök-helyettes lett. Ezzel az aktussal befejeződött a hatalom teljes kisajátítása Rákosi részéről. Most már egyszerre töltötte be a pártfőtitkári, a miniszterelnöki tisztet s ezzel együtt a Honvédelmi Bizottság elnöke és az ÁVH legfőbb irányítója is volt. 1953 elején viszont eltávolította a legfőbb „terhelő tanút", Péter Gábort, akit börtönbe záratott.

A Rákosi-rendszer rendőrállama a lakosság tudatának formálása, illetve „átnevelése" jegyében eltörölte a hagyományos egyházi és nemzeti ünnepeket, március 15-ét, karácsony másnapját, húsvét és pünkösd hétfőjét, augusztus 20-át, Szent István ünnepét pedig az alkotmány ünnepévé fokozta le. Ezzel együtt viszont új ünnepeket iktatott törvénybe, s így a naptárba: április 4. – a felszabadulás ünnepe, november 7. – a nagy októberi szocialista forradalom ünnepe, valamint május 1-jét.

1953 nyarán, Sztálin halála után az SZKP elnöksége egy – általa meghatározott személyi összetételű – magyar küldöttséget rendelt Moszkvába, ún. pártközi tárgyalásra. A megbeszélések után írásba foglalták a „júniusi határozat"-ot, így az MDP új politikai irányvonala szovjet kezdeményezésre és szovjet érdekek alapján a Kremlből indult ki. Rákosit megalázó körülmények között elmozdították miniszterelnöki székéből s helyére Nagy Imrét emelték. Főtitkárból a párt első titkára lett. Innen vívott szívós küzdelmet a határozat következetes végrehajtásának megakadályozásával az „új szakasz" politikája és személy szerint Nagy Imre ellen. Rendszeresen heteket töltött Moszkvában, ahol Nagy Imre politikája lejáratásán fáradozott, itthon pedig késleltette a koncepciós perek felülvizsgálatát.

Az MDP Központi Vezetőségének 1955. március 2–4. ülésén a miniszterelnök „jobboldali elhajló" politikáját elítélő határozatot fogadott el, majd áprilisban először kizáratta Nagy Imrét a Politikai Bizottságból (a pártból december 3-án zárták ki – I.L.), 18-án pedig leváltatta kormányelnöki posztjáról. Korábbi teljhatalmát azonban már nem sikerült visszaállítania. 1956 tavaszán az SZKP XX. kongresszusa és a nemzetközi helyzet alakulása sem tette ezt már lehetővé számára. 1956 májusától azonban már Rákosi közvetlen környezetében is elhangzottak kritikus hangok személyét és tevékenységét illetően, kísérlet történt arra, hogy Moszkvát ellene hangolják. Gerő arról informálta Andropovot, hogy előadódhat olyan helyzet, amikor Rákosit

Rákosi Mátyás és felesége elhagyja a szavazóhelyiséget, 1953. május 17.

Rákosi Mátyás a bolgár miniszterelnök, V. Cservenkov fogadásán Szófiában, 1953

már lehetetlen lesz megmenteni, Kovács István pedig azt jelentette a nagykövetnek, hogy Rákosi rendszeresen megsérti a kollektív vezetés elvét a politikai bizottság munkájában s „a vezetés megjavítására irányuló helyes kezdeményezések sorra megtörnek Rákosi elvtárs konzervativizmusán". Rákosi így nem utolsósorban a politikai bizottság nyomására mondta el önkritikus beszédét a május 18-i budapesti pártaktíván s ismerte el a nyilvánosság előtt saját felelősségét a személyi kultuszért éppen úgy, mint a „szocialista törvényesség" megsértéséért.

Mindez nem volt elég Rákosi Mátyás elmozdításához, sőt június elején a helyzet Rákosi javára változott. A június 7. és 14. között Magyarországon tartózkodó M. A. Szuszlov az SZKP Elnöksége teljes bizalmáról biztosította Rákosit, és azt látszott igazolni a hónap végi moszkvai kommunista csúcstalálkozó is. Ez utóbbin Hegedüs András, Gerő Ernő és Berei Andor is részt vett, Rákosi Mátyással együtt.

A tanácskozáson elsősorban a gazdasági együttműködés kérdései voltak napirenden. A befejezést követő napon, június 24-én, már a jugoszláv és kínai vezetők részvétele nélkül még egy beszélgetés zajlott le, amelyen megvitatták J. B. Tito moszkvai látogatásának eredményeit (e találkozón jelentette ki Tito, hogy nem hajlandó közeledni Rákosihoz s úgy vélte, hogy Rákosinak nincs alternatívája Magyarországon), valamint a kelet-európai országok belpolitikai helyzetét. N. Sz. Hruscsov itt arra szólította fel a „szocialista tábor" vezetőit, hogy keményebb kézzel fojtsák el a XX. kongresszus után feléledt ellenzéki hangulatokat. Rákosi önbizalma erősödött.

Gerő Ernő viszont július elején Andropovnak kijelentette, hogy Szuszlov látogatása és a moszkvai csúcstalálkozó óta a helyzet jelentősen megváltozott, „nagyon is komoly", s ezért indokolt-e a szovjet vezetés minden áron való ragaszkodása Rákosihoz. Mikojannak hivatalosan Kádárt ajánlotta, miközben lelke mélyén saját jelölése mellett volt. Mikojan Moszkvában valószínűleg megkapta a felhatalmazást arra, hogy a helyszínen tapasztaltak alapján maga döntse el, célszerű-e továbbra is támogatni Rákosit, vagy a szovjet érdekek fenntartása Magyarországon azt követeli, hogy távozzék posztjáról.

Az MDP KV 1956. július 18–21-i ülése – A. Mikojan ösztönző jelenlétében – felmentette Rákosit első titkári és politikai bizottsági tagsága alól. De azért tagja maradt a Központi Vezetőségnek, az Elnöki Tanácsnak és az Országgyűlésnek. Az első titkár Gerő Ernő lett. Gerő személye maximálisan biztosította a Rákosi-féle irányvonal kontinuitását, Moszkvának nem kellett nyugtalankodnia, hogy a magyar párt „vonala" túlságosan erősen megváltozna.

Rákosi és felesége az ülést követő napon elhagyta az országot, és a Moszkva melletti jól ismert kormányüdülőben, Bervihában rendezkedett be. A magyar történelem egyik leggyűlöletesebb politikusa megbukott.

Jellemző módon a Moszkvában tartózkodó Rákosi Mátyás már 1956. október 23-án a szovjet csapatok közbelépését javasolta Hruscsovnak, majd később a Moszkvába menekült volt vezetőtársaival (Gerő, Hegedüs, Révai, Piros László stb.) együtt részt vett a szovjet rendcsinálási tervek előkészítésében. Szeretett volna hazajönni, de ez már nem adatott meg neki, élete hátralévő részét a Szovjetunióban kellett eltöltenie. Kádár János hatalomra juttatását követően – Kádár nyomatékos kéréseire való tekintettel – a szovjet vezetők is egyre inkább mellőzték. 1957-ben a Fekete-tenger melletti Krasznodárba telepítették, ahol elkezdte írni emlékiratait. Amikor 1962 augusztusában az MSZMP Gerővel és még 17 társukkal együtt kizárta a pártból – országgyűlési mandátumától még 1957 májusában megfosztották –, a szovjetek is meglehetősen mostoha körülmények közé helyezték a szélsőséges időjárású, kulturálatlan Tokmak nevű kirgiz kisvárosba, ahol teljes elszigeteltségben élt.

Tokmaki száműzetéséből 1967 őszén engedték vissza Gorkijba, ahol egy külföldiek számára épülő zárt városrészbe költöztették, meglehetősen jó körülmények közé. Ezután többször is szóba került hazatelepülésének ügye, sőt az MSZMP illetékes szervei 1970 májusában jóváhagyták a letelepítés részletes tervét is. Már csak egy nyilatkozat hiányzott Rákositól, amelyben kötelezte volna magát, hogy előzetes bejelentést tesz minden külföldi állampolgárral, illetve tömegkommunikációval való kapcsolatteremtési szándékáról, nyilvános rendezvényeken való részvételéről, illetve megjelenési igényéről, lakásán nem tart összejöveteleket, politikai kapcsolatokat nem létesít és általában kerüli a feltűnésre alkalmat adó helyeket. Az aláírásért hozzá kiutazott MSZMP képviselőknek Rákosi a következőket mondta: „Nem vállalom, nem írom alá. Sajnálom, hogy idefáradtak." Majd köszönés nélkül távozott. Rákosi Mátyás 1971. február 5-én, 79. életévében, Gorkij városában magárahagyottan halt meg. Hamvait február 16-án a családtagok, köztük jakut származású felesége részvételével – a legnagyobb diszkréció mellett, rendőri biztosítással – a Farkasréti temetőben helyezték el. Az egykor ünnepelt vezér ravatalánál csak testvére, Bíró Ferenc mondott gyászbeszédet.

NAGY IMRE

Nagy Imre elsősorban az 1956-os forradalom miniszterelnökeként és az október–novemberi döntéseihez kivégzéséig hű politikusként marad meg a nemzet emlékezetében.

Nagy Imre 1896. június 7-én Kaposváron szegényparaszti református vallású családban született. Miután elvégezte a gimnázium első négy osztályát, kitanulta a géplakatos szakmát is. Lakatossegédként került Budapestre, ahol kapcsolatba lép a szociáldemokrata mozgalommal, 1915-ben lesz katona, s a következő évben orosz fogságba kerül. 1918 nyarán, szabadulása után részt vett a polgárháborúban és 1920-ban belép a bolsevik pártba. 1921-ben újra Magyarországon találjuk, Kaposvárott szervezi a Szociáldemokrata Pártot, ahonnan később kizárják. Alapító tagja lesz az illegális kommunista mozgalom fedőpártjának, a Magyarországi Szocialista Munkáspártnak, de hamarosan letartóztatják. 1928-ban Bécsbe emigrál. 1930-ban az illegális KMP küldötteként a párt II. kongresszusára Moszkvába utazik, onnan nem tér haza és a következő másfél évtizedet, saját kérésére, másképpen szólva önszántából a Szovjetunióban tölti.

Nagy Imre unokájával, 1951 körül

1930-tól a Komintern Nemzetközi Agrárintézetének kutatója, számos cikket, tanulmányt ír és részt vesz a KMP agrárprogramjának kidolgozásában is. 1938–1940 között a Moszkvában megjelent *Új Hang* című folyóirat szabad foglalkozású munkatársaként dolgozik. 1936-ban kizárták a kommunista pártból, de 1938-ban visszavették. 1939 őszén a moszkvai rádió magyar adásainak szerkesztőségébe kerül, s ott dolgozik 1944-es hazatéréséig. Nem vett részt a magyar pártvezetés frakcióharcaiban s igyekezett távol tartani magát az emigráció belviszályt szító, állandóan árulót kereső, gyanakvó légkörétől. „Maga is ellentmondásos vagy inkább határhelyzetben volt: »politikai emigránsként« kívülről, a hatalmi élethez közeli kutatóintézet munkatársaként és időnként pártaktivistaként viszont belülről látta az átalakuló és totalizálódó szovjet világot – írja monográfusa ezekről az évekről. – Szovjet pártértelmiségi volt, jellegzetes szakterülettel: nem agrártudós, hanem agrárpolitikai szakértő, azon belül mint magyar egy abszolút periferikus területé. Belül és kívül élt egyszerre, s a kora harmincas években a rendszer olyan személyekből, akik mint ő azonosultak céljaival, gondolkodásával és nyelvezetével, elfogadta ezt az attitűdöt. Ez tükröződött életformájában: kispolgári eleganciával öltözködött Moszkvában is, átlagos – vagyis szűkös – bérlakásban lakott, mint a moszkvaiak milliói, de már a harmincas évek elején volt telefonja. Felesége a nők munkába állását heroizáló pózokban ünneplő években sem vállalt soha állást... Nagy Imréné soha nem lépett be a pártba. Nagy Imre fizetése, a cikkekért kapott honoráriumok elegendőnek bizonyultak ahhoz, hogy eltartsa családját... Moszkvai éveire 1957-ben, a házkutatás és vagyonelkobzás során leginkább a jellegzetes, ódon kézírással telerótt lapok emlékeztettek, mert nemcsak kéziratait, de olvasmányairól készített jegyzeteit is akkurátusan megőrizte." Ezekről az évekről, s általában a hazatéréséig eltelt időszakról Nagy Imre sem beszélt senkinek, még a később hozzá csatlakozó reformértelmiségieknek, barátoknak sem.

Nagy Imre, 1951 körül

1953

1953. JÚLIUS 4.
1955. ÁPRILIS 18.
1956. OKTÓBER 24.
1956. NOVEMBER 4.

Gerővel, Révaival és Farkas Mihállyal együtt 1944. november elején érkezett Szegedre mint az MKP kijelölt Központi Vezetőségének tagja. Itthoni tájékozódás után november végén Gerővel visszarepültek Moszkvába, ahol bekapcsolódtak a kormányalakítási tárgyalásokba. 1944. december 22-én az Ideiglenes Nemzeti Kormány földművelésügyi minisztere lett, neve 1945 tavaszán, mint „földosztó miniszter" lett országosan ismertté. A kommunista párt első legális országos konferenciáján, 1945. május 20–21-én beválasztják a párt politikai bizottságába. Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választásokon is képviselővé választják – ezt követően 1947, 1949 és 1953-ban is szerez mandátumot – a Tildy, s rövid ideig a Nagy Ferenc vezette kormányban is belügyminiszter (1945. november 15.–1946. március 20.). Lemondása után rövid ideig az MKP egyik titkára, majd 1946 őszétől a párt Falusi Bizottságának a vezetője, első számú agrárszakembere lesz. 1947 szeptemberétől, az 1949-es választásokkal bezárólag az Országgyűlés elnöke.

Nagy Imrének így jelentős szerep jutott nemcsak a magyar parlamentáris demokrácia kiépítésében, hanem annak felszámolásában is. 1948-49-ben, mivel nem értett egyet a mezőgazdaság gyors és erőszakos kollektivizálásával, összeütközésbe került saját pártvezetésével is. 1948 őszén leváltották a Falusi Bizottság éléről, 1949-ben pedig önkritikára kényszerítették, ennek megtörténte ellenére kizárták a Politikai Bizottságból, ahová csak az MDP II. kongresszusa (1951. február) után került vissza. Közben egyetemi tanárként dolgozott

Nagy Imre expozéja a Parlamentben, 1953. július 4.

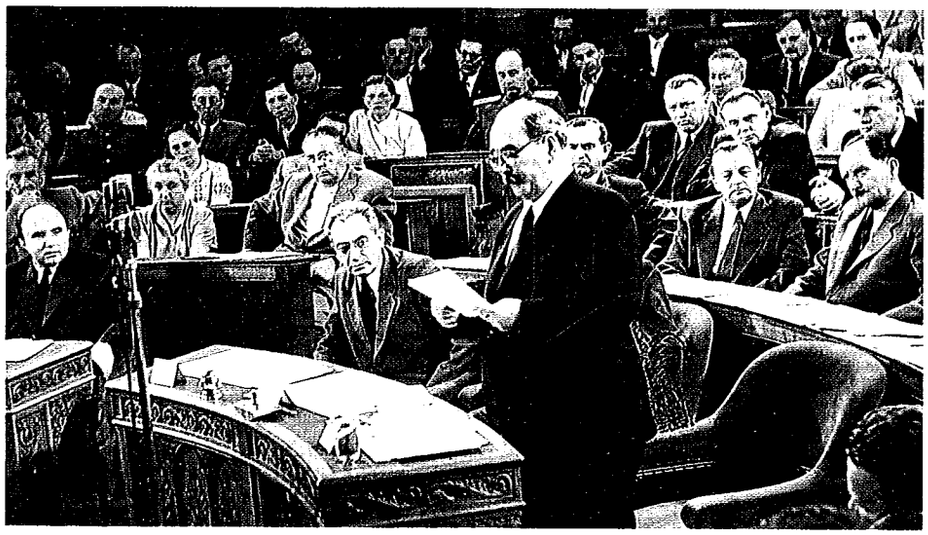

június 7-én született Kaposváron **1896**

behívják katonának és kikerül a keleti frontra **1915**

Orosz fogságba esik **1916**

Belép a bolsevik pártba **1920**

Visszatér Magyarországra és Kaposváron belép a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba **1921**

Bécsbe emigrál **1928**

A Kommunista Internacionálé Nemzetközi Agrárintézetének kutatója **1930**

az Új Hang című folyóirat munkatársa. A moszkvai rádió magyar adásának szerkesztője **1938–1940**

november. Hazatér Magyarországra **1944**

december 22. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány földművelésügyi minisztere

november 15. - 1946. március 20. A Tildy-és a Nagy Ferenc-kormány belügyminisztere
Az MKP Falusi Bizottságának vezetője **1945**

szeptember. Az Országgyűlés elnökének választják meg **1947**

A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lesz **1950**

január. A Dobi- és a Rákosi-kormány begyűjtési miniszterévé nevezik ki **1952**

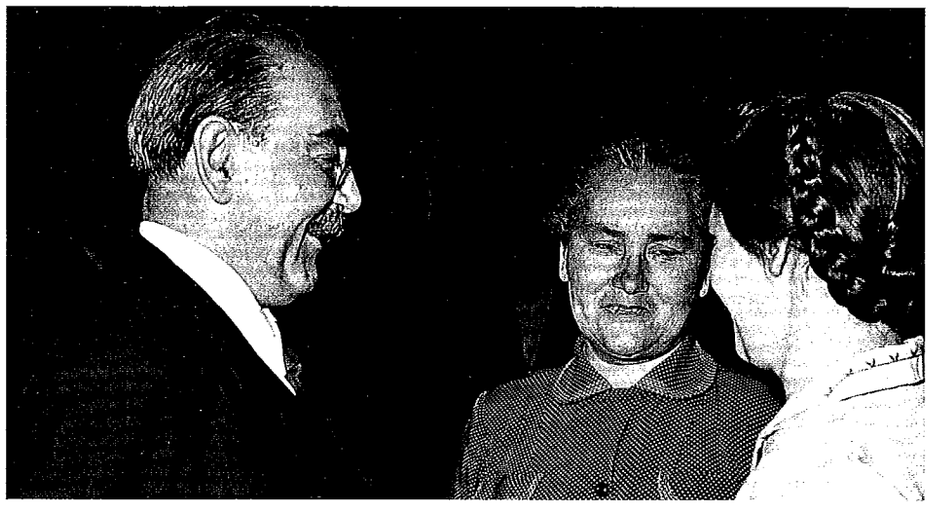

Nagy Imre képviselőnőkkel beszélget a Parlament folyosóján
1953. július 4.

Vorosilov és Nagy Imre az MDP III. kongresszusán,
mögöttük Farkas Mihály, 1954. május 21.

(1950-ben az MTA levelező, majd 1953-tól rendes tagja), majd élelmezési miniszter, s 1952 januárjától valószínűleg Rákosi sátáni ötlete nyomán – begyűjtési miniszter lett. Ekkor járta a mondás: „Nagy Imre a földosztóból padlássöprő miniszter". 1952 novemberében pedig már a Rákosi-kormány miniszterelnök-helyettese.

E megállapítást erősíti meg ama történészi vélemény, illetve álláspont is, hogy „Amikor Sztálin halála után Moszkvában új arcokat kerestek a magyar legfelsőbb vezetésbe, Nagy Imre neve magától értetődően merült fel. Nemcsak azért, mert a szovjet belső harcokban győzelemre álló Malenkov emberének számított, hanem azért is mert az elkövetett »hibákért«, bűnökért látszólag nem volt felelős, a törvénysértésekben közvetlen szerepe nem volt, némileg különutasnak számított, de ugyanakkor bírta Moszkva feltétlen bizalmát. Ráadásul földosztó múltja, ízes somogyi beszéde, magyaros bajusza, polgári nyugalmat árasztó cvikkere szimpatikussá tehette a lakosság előtt is. Az is fontos volt, hogy Nagy »magyar« volt – ahogy a szovjet vezetők fogalmaztak."

Az országgyűlés 1953. július 3–4-én tartotta meg az 1953. május 17-i választások utáni első ülését, amelyen újjáválasztották a kormányt. A kormány elnöke, a moszkvai döntésnek megfelelően – a leköszönő Rákosi Mátyás helyett – Nagy Imre lett. A miniszterelnök első helyettesének posztját a fiatal Hegedüs Andrással töltötték be, a korábbi miniszterelnök-helyettesek közül pedig Gerő Ernőt választották újjá, aki egyúttal a belügyminiszteri teendőket is ellátta. Ugyanakkor Farkas Mihály honvédelmi és Révai József népművelési miniszter nem kapott helyet az új kabinetben. A volt kisgazdapárti és parasztpárti politikusok, a korábbi társutasok közül Bognár József, illetőleg Darvas József és Erdei Ferenc változatlanul a kormányban maradt, de rajtuk kívül azonban a hajdani szövetséges pártok más képviselője nem került a kormányba.

Nagy Imre miniszterelnök országgyűlési beszédében kormánya programjaként ismertette az új politika – ezen belül a gazdaságpolitika – fő vonalát és a legfontosabb teendőket. Ennek kapcsán megemlékezett az MDP KV júniusi üléséről – ez az ülés „véglegesítette" a még Moszkvában írásba foglalt „júniusi határozatot", amit Rákosi javaslatára nem hoztak nyilvánosságra (teljes terjedelme csak 33 év múlva jelent meg) –, amelyben a kormány számára is javaslatokat dolgoztak ki. „Alkotmányos életünkben, a népi demokrácia fejlődésében egy-egy új országgyűlési ciklus határkő volt a régi rendszer gazdasági és politikai alapjainak felszámolása, valamint az újjáépítés, a felemelkedés, az ország békéjének és függetlenségének biztosítása terén. – hangzott a miniszterelnöki expozé. – A május 17-én választott országgyűlésben a megelőző parlamentnél jobban és mélyebben tükröződik az igazi népképviselet demokratikus elve, szilárdabb alapokon nyugszik a dolgozó néppel, a hatalom letéteményesével való eltéphetetlen kapcsolat, mely az országgyűlés feladatainak és szellemének, továbbá alkotmányos életünkben betöltött szerepének új, népi tartalmat ad.

Biztosan mondhatjuk, hogy a most összeült országgyűléssel fejlődésünkben új szakasz veszi kezdetét, amelyben fokozottabban kifejezésre kell jutni a nép szuverenitásnak, a parlament nagyobb szerepének az állami élet törvényes irányításában, a felelős kormányzás alapelveinek és célkitűzéseinek meghatározásában, valamint az országgyűlés alkotmányos jogainak gyakorlásában.

A kormány feladatai ellátásában fokozottabban az országgyűlésre kíván támaszkodni, amelynek bizalmából az országot vezeti és amelynek a kormányzás terén kifejtett tevékenységéért, a haza jó vagy balsorsáért, dolgozó népünk boldogulásáért teljes felelősséggel tartozik. Ugyanakkor biztosítani kívánja, hogy a minisztertanács, a törvényhozásra támaszkodva, az államügyek intézésének teljes jogú szerve legyen, amely a minisztériumok szélesebb hatáskörén és a miniszterek nagyobb felelősségén nyugszik. Ezzel lényegében további lépést teszünk előre államéletünk demokratizálása terén."

A miniszterelnök rádión közvetített beszéde – amelyet szinte az egész ország feszült figyelemmel hallgatott végig – kedvezően hatott a közvéleményre. De a bizakodás sok helyen, elsősorban a párttagság körében bizonytalansággal vegyült.

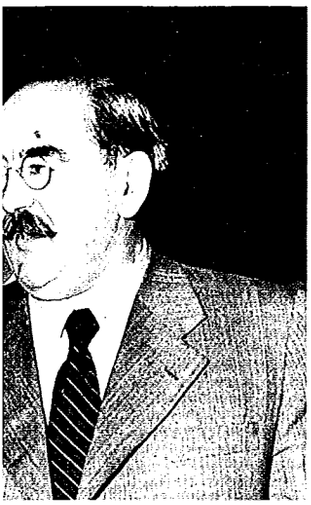

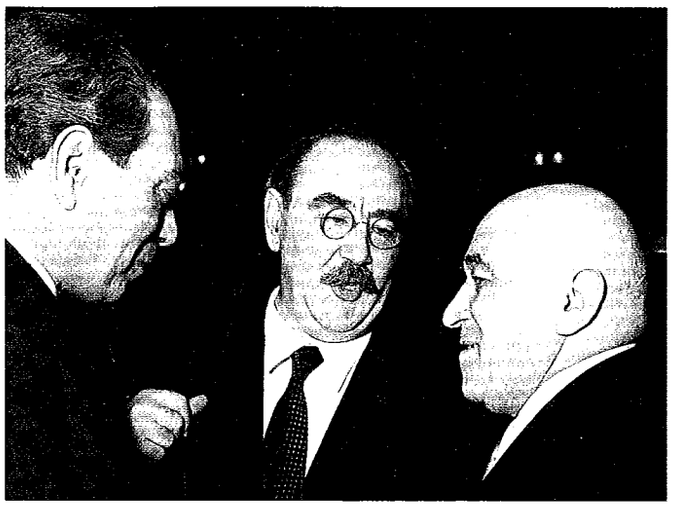

Zelk Zoltán, Nagy Imre és Rákosi Mátyás az április 4-i fogadáson, 1954

Az MDP PB 1953. július 9-i ülésén Rákosi Mátyás szóbeli tájékoztatást adott az SZKP vezetésében történt személyi „változás"-ról: „az imperialista ügynök Berija leleplezéséről". (Berija júniusi moszkvai „pártközi tárgyalásokon" Nagy Imre pártján állt, s nem szívelte, ki nem állhatta Rákosit). A Politikai Bizottság egyúttal határozatában teljes szolidaritásáról biztosította az SZKP vezetőségét, majd – többek között – azt is leszögezte, hogy „... pártunkban még inkább fokozni kell az éberséget". Döntött arról is, hogy július 11-én Budapesten pártaktíva-értekezletet hív össze, ahol Rákosi Mátyás és Nagy Imre beszél majd a júniusi határozatról. Együttes szereplésük a pártvezetőség egységét volt hivatva bizonyítani.

Az aktívaértekezlet azonban tovább növelte a zavart, mert nyilvánvalóvá tette, hogy a pártvezetőség nem egységes a júniusi határozat értelmezésében. Rákosi Mátyás állást foglalt ugyan a nehézipar fejlesztésének lassúbb üteme mellett, ugyanakkor továbbra sem mondott le az egyoldalú nehézipar-fejlesztésről, ezen belül is a nyers- és alapanyag-termelés mennyiségi felfuttatásának erőltetéséről. Ugyanakkor egyetértését fejezte ki azzal, hogy az egyenileg gazdálkodó parasztságot gazdaságilag támogatni kell, s főleg „meg kell nyugtatni minden téren". Ezzel egyidejűleg hangsúlyozottan emelte ki a kulákság elleni harc változatlan időszerűségét, hiszen „a kulák kulák marad, listával vagy lista nélkül". Az éberség és a harckészség fokozására utaló szavai pedig már kifejezetten a „tegnapot" idézték fel. Végül Rákosi Mátyás elismerte, hogy „pártunk és különösen pártvezetésünk munkája közben súlyos hibákat is követett el", amit azonban néhány mondattal később úgy módosított: „az alkotó munka hevében hibákat is követtünk el".

Nagy Imre felszólalásában a kormány gazdaságpolitikáját képviselte bizonyos hangsúlybeli eltolódások alapján – azonban már érezhető volt az, ami

Nagy Imre és felesége Rajk László temetésén, 1956. október 6.

1953

július 4. Az Elnöki Tanács Nagy Imrét nevezi ki miniszterelnöknek

július 26. Közzéteszik a minisztertanács 1034/1953. sz. határozatát az internálások és az 1951. évi kitelepítések megszüntetéséről

szeptember 25. Közzéteszik a földművelésügyi miniszter 4/1953. sz. rendeletét a termelőszövetkezetekből való kilépés és a termelőszövetkezetek feloszlatásával kapcsolatos eljárás szabályozásáról

1954

március 10. A 18/1954. sz. kormányhatározat a rögtönbíráskodás megszüntetéséről

október 23–24. A Hazafias Népfront alakuló kongresszusán az országos tanács egyik alelnökévé választják

1955

március 2–4. Az MDP Központi Vezetőségének ülésén elítélik Nagy Imrét mint a jobboldali opportunista nézetek fő képviselőjét

április 18. Az Elnöki Tanács felmenti Nagy Imrét a minisztertanács elnöki tisztéből

december 3. Az MDP Központi Ellenőrző Bizottsága kizárja a pártból

1956

október 13. Nagy Imre ismét az MDP tagja lesz

október 24. Nagy Imrét a minisztertanács elnökévé választják

október 28. Bejelentik, hogy feloszlatják az ÁVH-t

november 4. A szovjet csapatok általános támadást indítanak Budapest és a nagyobb városok ellen. Nagy Imre Jugoszlávia budapesti követségére menekül

november 22. Nagy Imrét egy szovjet katonai egység csellel elrabolja és Romániába szállítja

1957

április. Nagy Imrét Romániában letartóztatják a magyar hatóságok

1958

február 5. Megkezdődik a Nagy Imre-per tárgyalása

június 9–15. A Nagy Imre-per tárgyalásának folytatása. Nagy Imrét a Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa halálra ítéli

június 16. Nagy Imrét kivégzik a Budapesti Országos Börtön udvarán

a végrehajtás során bontakozott ki: az értekezlet inkább a „visszarendeződés" céljait szolgálta, bár pozitív kormányintézkedések is születtek.

A Nagy Imre-kormány még 1953 júliusában hozzáfogott az igazságszolgáltatás, a törvényesség és a jogrend megszilárdításához, illetőleg helyreállításához, valamint a sérelmek orvoslásához. A minisztertanács július 23-án megszüntette a belügyminiszter helyi tanácsok feletti jogkörét. Július 25-én az Elnöki Tanács törvényerejű rendeletet adott ki a közkegyelem gyakorlásáról, amelyet az illetékes hatóságok október végéig végre is hajtottak. Július 30-án az Elnöki Tanács újabb törvényerejű rendeletével létrehozta a Legfőbb Ügyészséget és elrendelte az ügyészi szervezet országos kiépítését. Ezenkívül a kormányzat megszüntette a rendőrhatósági őrizet alá helyezést és feloszlatta az internálótáborokat, valamint feloldotta a fővárosból – és a vidéki városokból – kitelepített „osztályidegen" személyek kényszerlakóhelyhez kötöttségét és eltörölte a rendőrbíráskodás intézményét. Majd 1954. március 10-én a minisztertanács rendeletileg megszüntette a rögtönbíráskodást is.

A közkegyelem gyakorlása és az internálótáborok feloszlatása után sok ártatlanul elítélt és ítélet nélkül fogva tartott ember szabadult ki, térhetett vissza otthonába és munkájához. 1953 novemberében a Szovjetunióból is hazatérhetett 1500 elhurcolt politikai elítélt. Az 1953. évi közkegyelmi intézkedések összesen kb. háromnegyed-millió személyt érintettek.

A júniusi határozat „végrehajtása" során a mezőgazdaság megkülönböztetett figyelemben részesült. Néhány hónap alatt intézkedések sokasága született. Már július közepén 10%-kal csökkentették a tsz-ek beadási kötelezettségét, szeptemberben az egyéni gazdálkodókét hasonlóan és rendeletet adtak ki a beszolgáltatott bor átvételi árának 50%-kal történő felemeléséről. Az esedékes évi adó teljesítése után elengedték az egyéni gazdálkodók korábbi adóhátralékának felét. Határozat született a gépállomási díjak mérsékléséről, illetve az e címen fennálló tartozások elengedéséről stb. Elvi jelentősége volt annak, hogy megszüntették a tsz-alapszabálynak azt a rendelkezését, miszerint a belépés után három évig a tag nem léphet ki. Rendelet mondta ki azt is, hogy ha a tagság többsége úgy határoz, akkor a tsz felbomolhat, a tag pedig a „közös" terhek – pl. „adósság" – megfelelő hányadának magára vállalása után kiléphet.

Jogszabályi rendelkezésekkel könnyítették a kisipari tevékenységet. Csökkentették az árakat, először a ruházati cikkekét, majd a szolgáltatásokét s végül 1954 tavaszán átlag 10%-kal a hús, zsír, tej és más állati termékek árait. 1953 második felében közel 1 millió foglalkoztatott bérét emelték átlag valamivel több mint 100 forinttal, s ezzel párhuzamosan nyugdíjemelést hajtottak végre.

A bekövetkezett változások nyomán javult a lakosság közhangulata, megélénkült vásárlási kedve, lehetőséget láttak arra, hogy a nagyon nehéz esztendők után pótoljanak bizonyos égető szükségleteket. A kormányzat intézkedései a magyar nép széles tömegeiben reményeket ébresztettek a jövő iránt. Kedvezőtlen hatást gyakoroltak viszont azokban a körökben, akik az előző évek haszonélvezői voltak. A kormány és a párt vezetői egyelőre keveset tettek annak érdekében, hogy a korábbi nyílt vagy titkos politikai pereket felülvizsgálják.

Az MDP III. kongresszusát előkészítő testületi ülések vitái már érzékeltették, hogy a kulisszák mögött kemény, elkeseredett politikai harc kezdődött Nagy Imre és a Rákosi mögé felsorakozott konzervatív erők között. 1954. május 19-én a Politikai Bizottság ülésén Nagy Imre fontos javaslatokkal állt elő a rendszer demokratizálását illetően. Ekkor fejtette ki véleményét a tanácsok működéséről, a többpártrendszerről, a koalícióról, valamint a népfront újjászervezéséről. A vitában Rákosi azon nézetének adott hangot, hogy „két dolog van, amiben nem engedhetünk". Az egyik, hogy a népfront felelevenítésével összefüggésben szó sem lehet a többpártrendszerre való visszatérésről, a másik pedig az, hogy az MDP-nek nem szabad a népfronton kívül maradnia.

1954 nyarán és őszén a nem csökkenő gazdasági gondok jelentették valójában az egyik legnagyobb politikai problémát is. Az MDP Politikai Bizottsága 1954. júniusban gazdaságpolitikai bizottságot hozott létre a bajok orvoslására. A Gerő Ernő irányítása alatt működő bizottság azonban a „régi recept" szerint a mezőgazdaság és az életszínvonal rovására képzelte el a népgazdaságban keletkezett feszültség enyhítését. Szalai Béla, az MDP Politikai Bizottságának a tagja a bajok forrását az 1953 előtti gazdaságpolitikában jelölte meg, és abban, hogy a párt-, állami és gazdasági funkcionáriusok egy része „nem tette eléggé magáévá a júniusi határozatot, nem tudatosította eléggé magában azt a gyökeres fordulatot, amit a júniusi út jelent" az előző politikával szemben. A Központi Vezetőség ülésén Friss István próbálta a gazdaságpolitikai bizottság javaslatait képviselni. Álláspontjával jóformán egyedül maradt. A vitát Nagy Imre a „baloldali ellenállók", a visszahúzó erők elleni támadásra használta fel. Az ülésen a Rákosi-csoport egyelőre meghátrált.

Nagy Imre ezután a *Szabad Nép* 1954. október 20-i számában terjedelmes cikket jelentetett meg, amelyben utalt arra, hogy nemcsak a pártvezetésben, hanem az államigazgatásban és a gazdaságirányításban is sokan hátráltatják az 1953. júniusi határozat végrehajtását. Egyúttal újból elítélte a törvénysértéseket, s felvetette az ártatlanul szenvedők rehabilitációjának szükségességét. Rákosi távollétében – őt 1954 őszén hosszú ideig egy Moszkva melletti szanatóriumban „kezelték" – azt is kimondta, hogy a „múltban nem hibákat, hanem bűnöket követtek el". 1954 őszén tovább növekedett Nagy Imre népszerűsége, s megélénkült a népfrontmozgalom tevékenysége is.

Rákosi Mátyás – Szovjetunióból való hazatérése után – 1954. november 30-án tájékoztatta az MDP többi vezetőjét az SZKP Elnökségének üzenetéről, amely többek között azt tartalmazta, hogy Magyarországon erősen növekedőben van a jobboldali veszély, amit a népfronttal kapcsolatos hibás elképzelések és főleg Nagy Imre nézetei képviselnek. A Politikai Bizottság december 9-i ülésén Nagy Imre javaslatát – azt, hogy a Központi Vezetőség tárgyalja meg a vitás kérdéseket s csak ezután kérjék ki a szovjet vezetés véleményét –

elutasították. Rákosiék támadásba lendültek, amely az „új szakasz" végéhez vezetett.

Az SZKP Elnöksége, 1955. január 8-ra a magyar pártküldöttséget (Rákosi Mátyás, Nagy Imre, Farkas Mihály, Ács Lajos és Szalai Béla) ismét Moszkvába rendelte. A tanácskozáson a szovjet vezetők – Rákosi korábbi tájékoztatása alapján – erőteljesen bírálták Nagy Imrét. Az elhangzottakat Ny. Sz. Hruscsov foglalta össze, s úgy ítélte meg, hogy Nagy Imre „pártellenes" nézeteket képvisel, s az SZKP Elnöksége Rákosiék támogatása mellett foglalt állást. A moszkvai út után a Politikai Bizottság és személy szerint Rákosi mindenáron önkritika gyakorlására igyekezett Nagy Imrét rávenni, aki elhatárolta magát ezektől a törekvésektől.

A politikai irányvonal újabb módosítását az MDP Központi Vezetősége 1955. március 2–4-i ülésének határozata hozta nyilvánosságra. A márciusi határozat szinte kivétel nélkül minden felmerült politikai kérdésben elmarasztalta Nagy Imrét. A következő napokban és hetekben arra kényszerítették Nagy Imrét, hogy írásban gyakoroljon önbírálatot. Nagy Imre 1955. március 25-i levelében a határozatot – a párt tagjaként – magára nézve kötelezőnek ismerte el, és mellékelte lemondó levelét is a miniszterelnökségről. A „márciusi fordulat" rendkívül súlyos politikai következményeket vont maga után: a hatalmi harcokban ismét felülkerekedett a Rákosi-csoport, s ezzel együtt elzárta az útját a politikai intézményrendszer átalakításának, megújításának. Nagy Imre leváltását, illetőleg minden funkcióból való visszahívását az MDP Központi Vezetősége 1955. április 14-én határozta el (a Központi Ellenőrző Bizottság 1955. december 3-án zárta ki a pártból). Április 18-án felmentették miniszterelnöki tisztségéből. Ugyancsak kizárták az MTA-ból is. Ezután írott politikai tanulmányaiban egyre határozottabban fordult szembe a sztálinizmussal. Egy újfajta szocializmus és Magyarország új európai elhelyezkedése jelenik meg írásaiban.

1956. október 13-án a pártellenzék nyomására visszavették az MDP-be, visszakapta akadémiai tagságát is. Az MDP Központi Vezetősége 1956. október 23-i éjszakai ülésén újra központi vezetőségi és politikai bizottsági tag lett s elvállalta a miniszterelnökséget is. Párttisztségeit az MDP feloszlatásáig viselte, október 28–31-én tagja az MDP hattagú elnökségének, majd a párt feloszlatása után az új párt, az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottságának. A forradalom idején mindvégig a politikai kibontakozás megteremtésére törekedett.

1956. október 23-án este a tömeg Nagy Imrét várja a Parlament előtt

Nagy Imre a pártvezetésben és a szovjet nagykövetségen folytatott viták, illetve tárgyalások után október 28-án meghirdette a tűzszünetet. Rádiónyilatkozatban jelentette be, hogy tárgyalások kezdődnek a szovjet csapatok Budapestről történő kivonásáról, megszüntetik az ÁVH-t, a rend fenntartását a felkeléssel rokonszenvező budapesti rendőrségre, a honvédségre és az ezek

Zöldségesbolt kirakata, 1956. október vége

Nagy Imre az ítélethirdetést hallgatja, 1958. június 15.

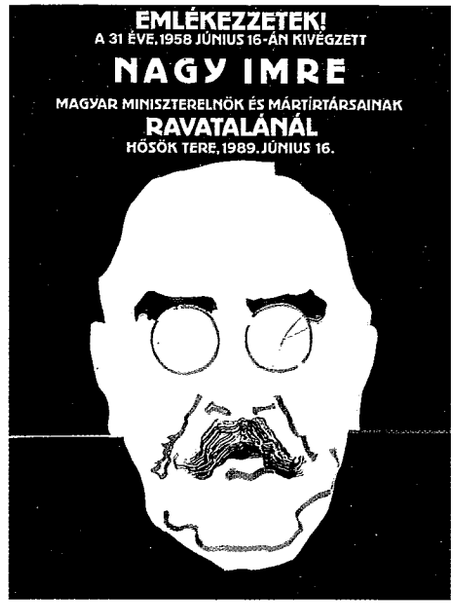

Plakát, 1989

kötelékébe bevonni szándékozott felkelő alakulatokra alapozzák, felemelik az alacsony fizetéseket és nyugdíjakat, javaslatot tesznek a Kossuth-címer visszaállítására és március 15-e újból nemzeti ünneppé nyilvánítására.

Október 30-án délután Nagy Imre – szovjet jóváhagyással – sorsdöntő bejelentést tett: Magyarországon megszűnik az egypártrendszer és a „kormányzást az 1945-ben újjászületett koalíciós pártok demokratikus együttműködésének alapjaira" helyezik. Még ezen a napon a honvédség rétsági alakulata Pálinkás (Pallavicini) Antal őrnagy vezetésével a kormány utasítására felsőpetényi házi őrizetéből kiszabadítja Mindszenty József hercegprímást. A kormányon belül egy szűkebb koalíciós kabinet létesült Nagy Imre, Tildy Zoltán, Kovács Béla, Erdei Ferenc, Kádár János, Losonczy Géza és az SZDP által később kijelölendő személy részvételével. Bejelentették, hogy a felkelőket bevonják az új karhatalom szervezésébe, eltörlik a parasztságot sújtó begyűjtési rendszert, tárgyalásokat kezdenek a szovjet csapatok teljes kivonásáról és megkezdik a szabad választások előkészítését.

Október 31-én kora délután Nagy Imre beszédet mondott az Országház előtti téren, és a koalíciós kabinet döntése alapján bejelentette, hogy tárgyalások kezdődtek Magyarországnak a Varsói Szerződésből való kilépéséről, a szovjet csapatoknak az országból történő kivonásáról, s október 23-a nemzeti ünnep lesz. Másnapi rádiónyilatkozatában azt is hangsúlyozta: „A magyar nép, a függetlenség és egyenjogúság alapján az ENSZ alapokmánya szellemének megfelelően igaz barátságban kíván élni szomszédaival, a Szovjetunióval és a világ valamennyi népével. Nemzeti forradalma vívmányainak megszilárdítását és továbbfejlesztését óhajtja anélkül, hogy bármelyik hatalmi csoportosuláshoz csatlakoznék... Felhívással fordulunk szomszédainkhoz, a közeli és távoli országokhoz, hogy tartsák tiszteletben népünk megmásíthatatlan elhatározását."

Nagy Imre még november 1-jén átvette a külügyminiszteri tárcát, majd magához kérette J. Andropovot, és tiltakozott az újabb szovjet egységek Magyarországra érkezése ellen. Közölte azt is a szovjet nagykövettel, hogy hazánk kilép a Varsói Szerződésből, kinyilvánítja semlegességét és ennek biztosítása végett az ENSZ-hez és a négy nagyhatalomhoz fordul. November 1-jén Nagy Imre mindezeket tényként, kormánydöntésként a rádióban is bejelentette, s táviratot küldött Dag Hammarskjöld ENSZ-főtitkárnak, amelyben – utalva az újabb szovjet csapatok Magyarországra érkezésére – közölte: Magyarország felmondja a Varsói Szerződést, kinyilvánítja semlegességét, és kérte, hogy a magyarkérdést az ENSZ tűzze a legközelebbi közgyűlés napirendjére.

November 2-án Nagy Imre miniszterelnök újabb táviratot küldött az ENSZ főtitkárának, amelyben közölte: további szovjet katonai alakulatok érkeztek Magyarországra, és ismertette a szovjet csapatkivonások érdekében tett magyar diplomáciai lépéseket. Kérte, hogy az ENSZ és a nagyhatalmak ismerjék el hazánk semlegességét, és a Biztonsági Tanács járjon el annak érdekében, hogy a tárgyalások a magyar és szovjet fél között megkezdődhessenek.

1956. november 4-én hajnali 4 órakor a szovjet csapatok általános támadást indítottak Budapest és a nagyobb városok ellen. 5 óra 20 perckor Nagy Imre drámai hangú rádióbeszédben hozta az ország és a külföld tudomására: „Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar kormányt. Csapataink harcban állnak. A kormány a helyén van. Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével." A felhívás után a rádió a Himnuszt, majd a Szózatot közvetítette. Nem sokkal később Nagy Imre elhagyta a parlamentet, és munkatársainak egy csoportjával együtt a jugoszláv követségre távozott.

1957. március 20. és 28. között Kádár János vezetésével párt- és kormánydelegáció járt a Szovjetunióban. A tárgyalások eredményeként 1957-ben Ma-

NAGY IMRE AZ UTOLSÓ SZÓ JOGÁN

„A halálos ítéletet, amelyet rám az igen tisztelt népbírósági tanács kirótt, én a magam részéről igazságtalannak tartom, indoklását nem tartom megalapozottnak és ezért a magam részéről – bár tudom, hogy fellebbezésnek helye nincs – elfogadni nem tudom – mondotta Nagy Imre az utolsó szó jogán. – Egyben vigaszom ebben a helyzetben az a meggyőződésem, hogy előbb vagy utóbb a magyar nép és a nemzetközi munkásosztály majd felment azok alól a súlyos vádak alól, amelyeknek a súlyát most nekem kell viselnem és amelynek következményeként nekem életemet kell áldoznom, de amelyeket nekem vállalnom kell. Úgy érzem, eljön majd az idő, amikor ezekben a kérdésekben nyugodtabb légkörben, világosabb látókörrel, a tények jobb ismerete alapján igazságot lehet szolgáltatni az én ügyemben is. Úgy érzem súlyos tévedés, bírósági tévedés áldozata vagyok. Kegyelmet nem kérek." A „nemzetközi munkásosztály" és a magyar nép többsége már akkor sem fogadta el és nyomban felmentette az ellene hozott súlyos vádak alól, a „hivatalos" rehabilitációra, a hiteles tényekre alapozott valódi igazság kiszolgáltatására azonban több mint három évtizedet kellett várni.

gyarország közel 900 millió rubel értékű árut kapott hitelbe, jegyzőkönyvet írtak alá a hazánkban „tartózkodó" szovjet csapatok jogi helyzetéről. Megállapodtak abban is, hogy a még az 1956. november 22-én a budapesti jugoszláv követségről szovjet segítséggel Romániába rabolt Nagy Imrét és társait bíróság elé állítják, cserébe a szovjet vezetők ellenben megígérték Kádárnak, hogy nem engedik vissza Magyarországra Rákosit és klikkjét.

A készülő politikai perek végrehajtására 1957. április 6-án felállították a Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsát, amelynek ítéletei ellen fellebbezni nem lehetett. 1957 áprilisában Romániában letartóztatták Nagy Imrét és társait, majd Budapestre szállították őket, és megkezdték a per előkészítését. Augusztus elejére elkészült a vádirat, amit Moszkvának is bemutattak. Szovjet kérésre az eredetileg az ENSZ szeptemberi rendkívüli közgyűlése utánra időzített pert elhalasztották a moszkvai kommunista csúcstalálkozóig (1957. november). 1957. december 21-én az MSZMP KB zárt ülése úgy határozott, hogy „szabad folyást enged a törvényes eljárásnak". Gyorsan elkészült az ügyészségi vádirat, s a tárgyalás 1958. február 5-én megkezdődött. Ekkor újabb halasztási kérelem érkezett Moszkvától a nyugati nagyhatalmak tervezett csúcstalálkozója miatt. Az újrakezdett bírósági tárgyalást végül 1958. június 9. és 15. között folytatták le, zárt ajtók mögött. Nagy Imre a vádakat végig tagadta és nem ismerte el a bíróság illetékességét. A halálos ítélet elhangzása után – ahogy idézzük az utolsó szó jogán elmondott beszédét – nem kért kegyelmet.

1958. június 16-án hajnalban Nagy Imrét, Maléter Pált és Gimes Miklóst a Budapesti Országos Börtön udvarán kivégezték. A helyszínen jeltelen sírba temették, majd 1961-ben az Új Köztemető 301-es parcellájába szintén jeltelen sírba helyezték.

1989 tavaszán Nagy Imre és a vele együtt kivégzett társai holttestét exhumálták. Június 16-án került sor ünnepélyes újratemetésükre, amelyet a százezres résztvevők mellett – miután a TV közvetítette – az egész ország figyelemmel kísért. Nagy Imrééket július 6-án jogilag is rehabilitálták.

Nagy Imre leánya, Nagy Erzsébet édesapja temetésén, 1989. június 16.

HEGEDÜS ANDRÁS

„Amit Hegedüs tett, ahogy leszámolt a maga múltjával, ahogy szeretett volna megtisztulni, és ennek szellemében akart hatni a világra, ahogyan a szocialista tabukat a valóságban megmérte, ez komoly tett volt – írta halálakor egyik szociológus munkatársa. – Teret biztosított a szociológiai munkának, hatásos szellemi erjesztő folyamatot indított el, ami ha úgy tetszik, egészen a rendszerváltozásig vezethető."

„Nagy Imre nem szeretett. Nem is szerethetett. Amikor elvették tőle a mezőgazdaság fölötti kontrollt, kis kitérővel én kerülten a helyére. Azután ő begyűjtési miniszter lett, és tőlem, az akkori Állami Gazdaságok és Erdők Minisztériumának miniszterétől, igyekezett a maximális terményadót begyűjteni. Nem sokat törődött azzal, marad-e elegendő vetőmag vagy tenyészállat. Ezután amikor miniszterelnök lett, odakerültem mellé első elnökhelyettesnek Gerő és Rákosi emberekéként. Elvette tőlem a Földművelésügyi Minisztériumot, és így maradtam mint első elnökhelyettes, apparátus és hatalom nélküli miniszter" – írja önvallomásában Hegedüs András, a magyar parlamentarizmus történetének mind ez idáig legfiatalabb miniszterelnöke –, hozzátéve azt is, hogy „nem a nép választott, hanem a párt által kinevezett parlamenti képviselők".

Hegedüs András 1922. október 31-én született a Sopron vármegyei Szilsárkányban kisbirtokos család gyermekeként. Szülőfaluja evangélikus elemi iskolájának elvégzése után – ahogy ez tehetséges, de számottevő anyagiakkal nem rendelkező falusi gyerekek esetében a Horthy-rendszerben szokás volt – a helybéli lelkész támogatásával került a csornai polgári iskolába, majd a soproni evangélikus líceumba. 1941-ben érettségizett, majd a Turul Szövetség ösztöndíját elnyerve bekerült a fővárosi Bolyai Kollégiumba és a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem hallgatója lett.

1942-ben ismerkedett meg Donáth Ferenccel, Fehér Lajossal, Szalai Bélával, akik formálták politikai érdeklődését, s szerepük volt abban, hogy még ebben az évben belépett az illegális kommunista pártba és az egyetemi szervezet kiépítésében vett részt. 1944 augusztusában letartóztatták és két év fegyházra ítélték, de onnan november végén sikerült megszöknie. Tagja, majd egyik vezetője lett a kommunista párt ifjúsági szervezetének, a MADISZ-nak. 1945 tavaszán és nyarán – miniszteri biztosként – Zemplénben, majd szülőföldjén irányította a földek kiosztásának munkálatait. 1945. június 24-én a Dunántúl képviseletében delegálták az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe – 1945 novemberében és az 1947-es választáso-

Hegedüs András aláírja a Varsói Szerződést, 1955

Hegedüs András, 1953

kon pótképviselő –, majd 1953-ban is újra képviselő lett.

Politikai karrierje 1947 végén kezdett felfelé ívelni, amikor Gerő Ernő maga mellé vette az agrárkérdések szakreferensének, az után, hogy az MKP vezetésében lezajlott az első konfliktus Nagy Imrével a párt szövetkezeti, illetve parasztpolitikájáról. 1948-ban már a pártközpont szövetkezetpolitikai osztályát irányította, egy évvel később pedig az összevont mezőgazdasági és szövetkezeti osztályt vezette. A pártállami szisztémának megfelelően 1950 májusában már az MDP KV Titkárságának tagja lett, s ezzel a legfelsőbb pártvezetés belső köréhez tartozónak számított.

1951 februárjában összehívták az MDP II. kongresszusát, amely tovább mélyítette a párt politikájában addig is jelentkező súlyos torzulásokat. A kongresszus egészét az osztályharc éleződésével kapcsolatos sztálini felfogás szinte hisztérikus hangsúlyozása mellett az a szellem hatotta át, hogy a közeljövőben várható a harmadik világháború kirobbantása az imperialista hatalmak részéről. Így vált elsőrangú kérdéssé a nehézipar – „vas és acél országának" megteremtése – fejlesztése és az iparfejlesztésnek alárendelt agrárpolitika, ami a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztésében, a kulákság elleni fokozott harcban öltött testet. A kongresszuson megválasztott pártvezetőség minden fontos testületében helyet kapott: tagja lett a Központi Vezetőségnek, a Politikai Bizottságnak, a Titkárságnak és a Szervező Bizottságnak. A „szocialista" mezőgazdaság megszervezésének és irányításának kulcskádere lett. 1951 novemberétől a földművelésügyi miniszter helyettese, 1952. január elejétől az újonnan létesített Állami Mező- és Erdőgazdasági Minisztérium vezetője. Egyre növekvő politikai szerepét mutatja, hogy 1953 júniusában tagja lett annak a küldöttségnek, melyet az SZKP Elnöksége rendelt Moszkvába ún. pártközi tárgyalásra.

Ebben az időszakban a parasztság terhei szinte állandóan és minden szinten növekedtek. 1952–1953 fordulóján az élelemtermelő parasztság 2/3-ának (1,2 millió család közül közel 800 ezernek) nem maradt kenyere, vetőmagja, amire történelmünk során még nem volt példa. Tömegessé vált a földtől való menekülés, 1953-ig kb. másfél millió kat. hold földet hagytak el, illetve „ajánlottak fel" a földművelők. 1950 végéig 120 ezer taggal bővült a termelőszövetkezetek taglétszáma, ugyanakkor 180 ezer mezőgazdasági kereső adta fel eredeti foglalkozását.

A „kulákság elleni harc" hihetetlen méreteket öltött. 1953-ig mintegy 400 ezer parasztembert ítéltek el, jórészt „közellátási bűntett" címén. Még többen voltak azok, akik ellen eljárás indult „kulákkorlátozás" címen a falu árutermelő rétegének, illetve gazdaságainak likvidálását valósították meg. 1953 elején már 71 603 volt a létszámuk, köztük olyanok – 21 887 fő –, akik földtulajdonnal nem is rendelkeztek, ebből értelmiségi 2869. A mezőgazdasági termelés ezekben az esztendőkben egyszer sem érte el az 1938. évi színvonalat.

1955
1956

1955. ÁPRILIS 18.
1956. OKTÓBER 24.

október 31-én született a Sopron vármegyei Szilsárkányban	1922
Érettségi vizsgát tesz	1941
Bekerül a fővárosi Bolyai Kollégiumba és a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem hallgatója lesz	1941
Tagja lesz az illegális kommunista pártnak	1942
augusztus. Letartóztatják és fegyházbüntetésre ítélik	1944
június 24. Tagja lesz az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek	1945
A Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség egyik vezetője	1945–1947
Az MDP mezőgazdasági és szövetkezeti osztályának vezetője	1948–1949
május. Az MDP Titkárságának tagjává választják meg	1950
február 25. - március 2. Az MDP II. kongresszusán tagja lesz a párt felső vezető testületeinek	1951
január 5. Az Elnöki Tanács az állami mező- és erdőgazdaságok miniszterévé nevezi ki	1952
július 4. A Nagy Imre-kormány földművelésügyi minisztere, illetve a minisztertanács első elnökhelyettese lesz	1953
május 24–30. Az MDP III. kongresszusán a Politikai Bizottság tagjává választják meg	1954

Az 1953. júniusi moszkvai „pártközi tanácskozások" után létrejött Nagy Imre-kormányban Hegedüs András kettős tisztséget kapott: a földművelésügyi tárca vezetése mellett – amelybe korábbi minisztériumát is beolvasztották – kinevezték a miniszterelnök első helyettesének. E funkcióban támogatói – Rákosi és Gerő – lényegében ellensúlynak szánták Nagy Imre mezőgazdasági politikájával szemben. 1954 végén–1955 elején Rákosi ismételten megszerezte a szovjet vezetés egyértelmű támogatását, ami Nagy Imre elszigeteléséhez, majd a „márciusi határozat" meghozatalához, Nagy Imre leváltásához és Hegedüs András miniszterelnöki „megválasztásához" vezetett. A miniszterelnök első helyettese ezúttal Gerő Ernő lett.

Dobi István, Hegedüs András és Marosán György Rajk László temetésén, 1956. október 6.

A Hegedüs-kormány első jelentős tényked ése a Varsói Szerződéshez való csatlakozás (1955. május 14.) volt. A szerződő felek – Albánia, Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, Románia és a Szovjetunió – az alapító okiratban „ünnepélyesen kinyilvánították akaratukat" a politikai, gazdasági és honvédelmi együttműködés „minden eszközzel" való fejlesztésére. Ez a szerződés új „jogalapot" teremtett a szovjet hadsereg magyarországi tartózkodására, egyúttal megalakult a fegyveres erők egyesített parancsnoksága, amelynek élén kezdettől a szerződés felbomlásáig mindig szovjet marsall állt.

A szovjet pártvezetés 1955. május végi belgrádi „Canossa-járása", valamint a június 18–23. között Genfben lezajlott kormányfői tanácskozások (Szovjetunió, Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország részvételével) azonban jelentős enyhülést eredményeztek a nemzetközi helyzetben. Ennek köszönhetően 1955. december 14-én Magyarországot – 15 más állammal együtt – felvették az ENSZ-be. A kormány 1956 februárjában törvénybe iktatta az ENSZ alapokmányát is. A magyar–jugoszláv viszony azonban nem változott, mivel Rákosiék nem vonták vissza azokat az alaptalan vádakat, amelyekkel a Rajk-perben a jugoszláv vezetőket és politikájukat illették.

A kormány – az érvényben lévő több évre szóló terménybeszolgáltatási előírásokat megszegve – a termelőszövetkezetek és egyéni gazdaságok beszolgáltatásait már 1955 júniusában, majd 1956-ban is olyan módon emelte fel, hogy a beszolgáltatási rendeletben meghatározott mennyiségeken felül kötelezően előírta annak a termény- és termékmennyiségnek a beszolgáltatását is, amelyet az állam eredetileg a szabad piacon szándékozott felvásárolni a termelőktől. 1955 tavaszától újra előtérbe került a tsz-ek „számszerű fejlesztésének" az ügye. 1955-re már 617 új termelőszövetkezet alakult, mintegy 76 ezer taggal. A sikeren felbuzdulva az MDP Központi Vezetősége az átszervezést „állandó feladattá" tette és 1956-ra újabb kampányt szerveztek. Az eltervezett újabb 60 ezer családdal szemben tagként is csak 28 ezer fővel sikerült gyarapítani a létszámot 1956 júniusáig, ezután pedig már bomlásnak indult minden. A munkásságot az új „normarendezés", illetve annak felemelése, a nyugdíjjárulék emelése érintette súlyosan, s továbbra is komoly nehézségeket okozott az egész lakosság körében a békekölcsönjegyzés.

1953 júniusa után a koncepciós perek bebörtönzött áldozatainak többségét kiengedték a börtönből, de a törvénytelenül elítéltek rehabilitációja ezután is vontatottan haladt. A kormány az SZKP 1956. februári XX. kongresszusa után határozatot hozott a hadsereg létszámának csökkentéséről, széles körű betegbiztosítási rendszer bevezetéséről és megkezdték az osztrák–magyar határon a műszaki zár, másképpen szólva a vasfüggöny lebontását is. 1956 tavaszán Czapik Gyula halála után, Grősz József kalocsai érsek is kegyelmet kapott és július elején püspöki küldöttség élén kereste fel a miniszterelnököt, aki számos korábbi sérelem jogosságát ismerte el. Ezzel egyidejűleg Hegedüs András is eljutott oda, hogy Rákosit bírálva Andropov követnek kijelentse: „Rákosi az utóbbi időben keveset foglakozik a jelentős politikai és népgazdasági problémákkal, időnként pedig nem fordít kellő figyelmet a párt előtt álló halaszthatatlan feladatokra."

1956 júliusában, Rákosi bukásakor Gerő őt tolta maga elé pártfőtitkárnak, amit a szovjetek sem ellenezték, de ezt nem vállalja. A Gerő által képviselt politikai irányvonallal azonban közösséget vállal, s tagja annak a küldöttségnek is, amely október 15-én utazott egyhetes látogatásra Belgrádba „hivatalos tárgyalásokra". A küldöttség október 23-án reggel érkezett vissza Budapestre, majd ezt követően azonnal ülésezni kezdett az MDP kibővített Politikai Bizottsága. Hegedüs András ettől kezdve október 27-éig a pártközpontban tartózkodott. Október 24-én Nagy Imre lett a miniszterelnök, első helyettese pedig Hegedüs András.

Október 28-án először Nagy Imre, majd Andropov is felvetette, hogy az adott helyzetben az lenne a legokosabb, ha Gerő, Hegedüs, Bata István és Piros László elmenne a Szovjetunióba, amit

örömmel fogadott, s több korábbi vezetővel és családtagjaikkal együtt Moszkvába távoztak. Távozásuk után egy hónappal az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottsága az „emigránsokat" kizárta a pártból, majd az 1957. május 9-ére összehívott Országgyűlés megfosztotta őket parlamenti mandátumaiktól. „Moszkvában tagja annak a rákosista váltógarnitúrának, amelyet a szovjet vezetés második vasként a tűzben tart, hogy Kádárt zsarolja, illetve amennyiben Kádár nem vállalná a kollaborációt, akkor velük alakítson kollaborációs kormányt – írja róla egyik hozzá közelálló pályatársa. – Ekkor következik be életében a történelmi léptékű fordulat. 1957 elején a rákosista emigráció egyetlen tagjaként szakít ezzel az emigrációs ellenközponttal, amelyre Moszkvának még szüksége van Kádár kézbentartásához, és átáll a Kádár-vezetés oldalára. Ez abban a pillanatban nem volt még több, mint átállni az akkori vezetés táborából a győztes táborhoz. Igaz, még így is a kisebbik rosszat választotta." Moszkvából 1958 szeptemberében térhetett haza, előbb az MTA Közgazdaságtudományi Intézetében dolgozott, majd a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese lett; az MSZMP-be is visszavették.

Hegedüs András már egyetemista korában is – a munkásszociológia kiváló kutatójának, Rézler Gyulának a szeminaristájaként – foglalkozott szociológiával, amit Moszkvában –„felújított". 1963-ban megszervezte az MTA Szociológiai Kutatócsoportját, s amikor felállt a gazdasági mechanizmust előkészítő bizottság, Hegedüs András vezette a munkásönigazgatás-albizottságot, sőt egyik hazai szószólója volt a jugoszláv típusú munkás-önigazgatásnak. 1968-ban – másokkal együtt – tiltakozott Csehszlovákia megszállása ellen, ezért leváltották a szociológiai kutatócsoport éléről. 1973-ban, a „filozófusper" során kizárták az MSZMP-ből és elbocsátották állásából. Ettől kezdve az alakuló értelmiségi ellenzék tagjai közé tartozott. A politikai pluralizmus híve lett, de annak „nyugati változatával", a többpártrendszerrel nem tudott megbékélni. 1988-tól – már nyugdíjasként – újra tanított a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen.

A SZOVJET CSAPATOK BEHÍVÁSA

1956. október 26-án antedatált miniszterelnöki ellenjegyzésével Hegedüs András átvállalta a szovjet csapatok október 23-án Budapestre történt behívásának a felelősségét, amit valójában Gerő Ernő és Andropov szovjet nagykövet kezdeményezett.

Életének egyik utolsó kezdeményezése, az 1990 nyarán általa alapított s csaknem haláláig működött Munkás Akadémia volt, amely az általa fogalmazott alapító okirat szerint olyan „kétkezi és »fehérgalléros« munkásokat kívánt távoktatással, illetve heti másfél napos előadás-sorozattal, konzultációkkal képezni, akik képeseknek bizonyultak a megváltozott körülmények között érdekeiket megfogalmazni, képviselni, sorsukat irányítani." Olyan pártoktól, szakszervezetektől független egyesületet szeretett volna létrehozni, amely bár létével politizál, de egyenlő távolságot tartott volna minden politikai irányzattól. A Hegedüs-féle Munkás Akadémia nem illett bele a rendszerváltást követő évek politikai stílusába, de fennállásának közel tíz esztendeje alatt több tucat emberhez vitt közel számukra más módon elérhetetlen tudásanyagot.

Hegedüs András 1999. október 23-án – politikai halálának negyvenharmadik évfordulóján – hosszan tartó súlyos betegségben hunyt el.

1955 április 18. Az országgyűlés Hegedüs Andrást a minisztertanács elnökének választja meg

1956 október 6. A budapesti Kerepesi-temetőben ünnepélyes külsőségek között eltemetik az 1949-ben kivégzett Rajk Lászlót, Pálffy Györgyöt, Szőnyi Tibort és Szalai Andrást

október 23. Tüntetés Budapesten. Fegyveres forradalmi csoportok elfoglalják a Magyar Rádiót, a telefonközpontot és több fontos épületet

október 24. A magyar kormány kérésére szovjet csapatok vonulnak be Budapestre. Lemond a Hegedüs-kormány

október 28. Hegedüs András családjával együtt Moszkvába távozik

1958 szeptember. Hazatér Moszkvából. Az MTA Közgazdaságtudományi Intézetében dolgozik

1963 Megszervezi az MTA Szociológiai Kutatócsoportját

1973 Kizárják a Magyar Szocialista Munkáspártból

1990 nyár. Megalapítja a Munkás Akadémiát

1999 október 23-án hunyt el Budapesten

A Sztálin-szobor maradványai, 1956. október vége

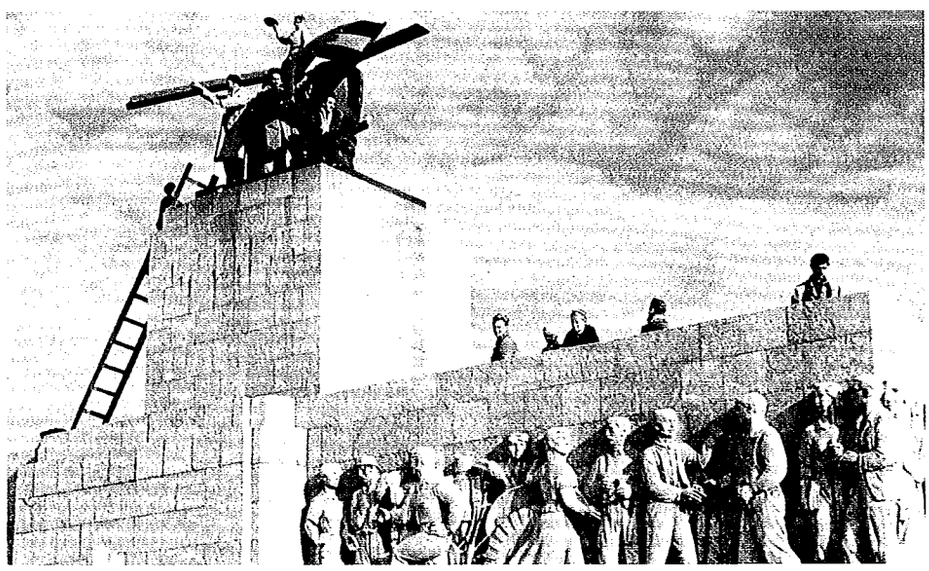

KÁDÁR JÁNOS

A Kádár János vezette „Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány" 1956. november 7-én tette le az esküt az Országházban. Ez a kormány addig se magyar, se forradalmi, se munkás, se paraszt nem volt, sőt hivatalosan még kormány se. Eskütétele után nemcsak a vele szemben megnyilvánuló ellenszenv volt általános, hanem az ellenállás is.

Hruscsov és a szovjet pártvezetés 1956. október 31-én döntött a Magyarország elleni intervencióról, majd két nap alatt sikerült megszerezniük Kína és az európai szocialista országok vezetőinek támogatását is a szovjet katonai hadműveletek megindításához. November 2–3-án Moszkvában – miután az ott „tartózkodó" Kádár János vállalta a vezetését – kijelölték az új magyar kormányt is. Az első hetekben semmiféle tekintéllyel és hatalommal nem rendelkezett. Gyűlölték itthon s ellenszenv övezte Nyugaton, ahol kezdetben hivatalosan nem ismerték el.

Kádár János, 1959

A kormányfő Kádár János ekkor már – fiatal kora ellenére (44 éves) – tapasztalt politikus. A harmincas évektől részt vett a hazai illegális mozgalomban, az 1944–1945-ös sorsfordító események után tagja lesz az MKP legfelsőbb vezetésének, a párt „hazai" vezetői közül azok közé tartozik, akik nemcsak a megszálló szovjet hatóságok bizalmát élvezték, hanem mozgalmi-párttevékenységük, további életük során fenntartás nélkül szolgálták a Szovjetunió érdekeit. 1912. május 26-án törvénytelen gyerekként született Fiumében, így édesanyja családnevére (Csermanek) anyakönyvezték. Nevelőszülőkhöz adták falura, majd 1918-ban Budapestre került, ahol anyja ismét magához vette s igen szerény körülmények között éltek. Személyiségjegyeinek alakulásában ezek a körülmények maghatározónak tűnnek. „Kádár János mélységesen szemérmes ember volt, a szó legősibb értelmében" – írja róla első életrajzírója.

Kádár négy polgárit végzett, majd írógépműszerésznek tanult, 1929-ben kapott segédlevelet, munkához azonban csak ritkán jutott. Bekapcsolódott a vasasszakszervezet ifjúsági csoportjának tevékenységébe, majd belépett a KIMSZ-be. Mozgalmi tevékenysége miatt 1933-ban börtönbe került, büntetésének egy részét a szegedi Csillag-börtönben töltötte, ahol Rákosi Mátyással is megismerkedett. Szabadulása után egy ideig a szociáldemokrata mozgalomban tevékenykedett, majd 1940-ben bekerült az illegális kommunista párt központi bizottságába. 1942 végétől az illegális párt egyik titkára, majd – a sorozatos lebukások következtében – 1943 februárjától vezető titkár. 1943 nyarán ott van az illegális KMP feloszlatásánál és a Békepárt létrehozásánál. (Ezért a tevékenységéért Gerő Ernő 1945 januárjában szigorú megrovás pártbüntetésben részesíti, majd koncepciós perében is vádpontként szerepeltették ellene.) 1944 tavaszán, az ország német megszállása után a párt megbízásából Jugoszláviába indul, hogy a Tito vezette partizánmozgalommal felvegye a kapcsolatot, de letartóztatják, majd sikerül megszöknie.

1945 tavaszán nemcsak vezető párttisztségeket kap (az MKP PB és Titkárság tagja, egy rövid ideig a nagy-budapesti területi pártbizottság titkára, majd a káderosztály vezetője), hanem állami „vonalon" is hasznosítja tapasztalatait. Budapesti rendőrfőkapitány-helyettes, majd nemzetgyűlési képviselő, mandátumát – börtönéveit s azt követő néhány hónapot leszámítva – lényegében élete végéig megtartotta. 1946 őszétől az MKP főtitkárhelyettese s ezt a tisztségét a két munkáspárt egyesülése után is megtartotta, egészen a poszt megszüntetéséig, 1951. február végéig. A koalí-

Kádár János, 1957 körül

1956

1956. NOVEMBER 4.
1958. JANUÁR 28.
1961. SZEPTEMBER 13.
1965. JÚNIUS 30.

ciós években a kiélezett pártharcok idején kevésszer szerepelt a párt vezérszónokaként, a parlamenti felszólalásait azonban a kemény hang jellemezte. Éles kirohanásokat intézett a kisgazdapárt és az ellenzék ellen.

Kádár János 1946 őszétől szervezési ügyekért felelős főtitkárhelyettesként dolgozott, így inkább háttérember és végrehajtó volt, az elméleti-ideológiai kérdések nem foglalkoztatták, ez távol állt tőle, műveltsége átlagosnak volt mondható. „Olvasottsága nagyobb volt az átlagos újságolvasóénál, nemcsak irodalmi folyóiratokat, hanem, ha felhívták a figyelmét, társadalomtudományi tanulmányokat, cikkeket is olvasott. Elméleti munkákat ritkán vett a kezébe. Idegen nyelven nem tudott. Mentalitásában megmaradt munkásnak, nem bürokratizálódott el. Hiányzott belőle az autodidakták nagyképűsége" – írja róla az őt nagyon jól ismerő és hozzá hosszú ideig közel álló Aczél György s egyúttal azt is leszögezi, hogy „Kádár János személyiségének, politikai habitusának egyik legjellemzőbb vonása: félelme, tartózkodása a nyilvánosságtól... A nyilvánosság kerülése mellett a másik jellemző vonása: az ideológia mély lebecsülése. Miközben az ideológia jelentőségéről vezetett üléseket, maga is hangoztatta a fontosságát, legbelül nullának, kártékony dolognak tekintette."

1948 elejétől párton belüli hatalmi súlyát növelő pozíciókat kapott, így tag-

május 26-án született Fiumében **1912**

Budapestre kerül **1918**

Irodagép-műszerész oklevelet szerez **1929**

Belép a KIMSZ-be **1932**

Illegális mozgalmi tevékenységért bebörtönzik **1933**

Részt vesz az illegális KMP újjászervezésében **1940–1941**

Az illegális KMP egyik titkára lesz **1942**

Részt vesz a KMP feloszlatásában és a Békepárt megalakításában **1943**

november 4. A nemzetgyűlési választásokon képviselői mandátumot szerez **1945**

ősz. Az MKP főtitkár-helyettesévé választják meg **1946**

augusztus 5. A Dinnyés-kormány belügyminiszterének választják meg **1948**

május 15. Az országgyűlési választásokon képviselői mandátumot szerez **1949**

június 11. Az új Dobi-kormányban ismét a belügyi tárcát kapja meg

március 2. Az MDP II. kongresszusán a Politikai Bizottság tagjává választják **1951**

április 20. Koholt vádak alapján letartóztatják

ja lett a párt Katonai Bizottságának az MKP–SZDP közös országos szervezőbizottságának, Nagy-Budapesten az ún. egységbizottság vezetője lett. Így jelentős szerepet vállalt a Szociáldemokrata Párt felszámolásában. 1948. augusztus elején Rajk Lászlót váltja a Belügyminisztérium élén, szeptemberben pedig tagja lesz az Államvédelmi Bizottságnak. Sőt, az ezen belül létesített „operatív irányító bizottságnak" is, amelyet hárman alkottak: Rákosi, Farkas és Kádár. E bizottság üléseire Gerő Ernő is csak akkor kapott meghívást, amikor kifejezetten „államgazdasági ügyek", azaz a fegyverkezés, illetve hadseregfejlesztés finanszírozása került szóba.

Kádár János 1950 júniusáig volt belügyminiszter. Személyes szerepe a Rajk-perben elvitathatatlan. 1949. május 30-án reggel jelen volt azon a szűk körű megbeszélésen, amelyen Rákosi, Gerő, Farkas, Révai és Péter Gábor jelenlétében döntöttek Rajk letartóztatásáról. Június 7-én Farkas Mihállyal együtt részt vett Rajk kihallgatásán, ahol egyikük sem kínált fel „elvtársi alkut" Rajknak. A Központi Vezetőség június 11-i ülésén Kádár ismertette a „kémbanda" bűntetteit, amikor a vád (a koncepció) még csak félkész állapotban volt. Igaz, Kádár a kezdetektől tudta, hogy a Rajk és társai elleni vádak koholmányok. A per lebonyolításában nem kapott szerepet. Rákosiék csupán arra kötelezték, hogy 1949. október 15-én a kivégzésen legyen jelen, ezt a kérést is teljesítette. Ezután belügyminisztersége idején számolták fel a politikai pártokat, kényszerítették térdre az egyházakat és kiépült a rendőrállam intézményrendszere.

1951. április 20-án koholt vádak alapján letartóztatták, majd megfosztották minden addigi párttisztségétől, júniusban parlamenti tagságát is megszüntették. A Legfelső Bíróság „titóista, imperialista kém, Rajk ellenforradalmi örökségének megőrzője, szovjetellenes nacionalista", a párt 1943-as feloszlatója ... stb. vádakkal illette és 1951. december 18-án életfogytiglani fegyházra ítélte. Mindvégig magánzárkában volt, s hogy ez lelkileg és fizikailag mit jelentett számára, azt felmérni nem lehet. 1954 nyarán szabadult a börtönből, rehabilitálása után Rákosi személyesen iktatta be a főváros XIII. kerületi párttitkári székébe. Kádár később is visszajárt a Váci útra, a „munkásosztály fellegvárába".

Egy év múlva az MDP Pest megyei első titkárává választották. Szabadulása után a párton belüli harcokban nem vett részt, pontosabban igyekezett betartani a pártfegyelem szabta kereteket. Az SZKP nevezetes XX. kongresszusa után, 1956 márciusában a Központi Vezetőség ülésén szóvá tette a koncepciós perekben elítéltek rehabilitálásának a vontatottságát s azt is, hogy a törvénysértések irányítóit még mindig nem vonták felelősségre. Személye ezután kezdett felértékelődni, s ennek eredményeként a Rákosit leváltó 1956. július 18–21-i központi vezetőségi ülés a párt Politikai Bizottságának a tagjává és a Központi Vezetőség titkárává választotta. Kádár nem lépett fel új kezdeményezésekkel, a rábízott feladatokat igyekezett ellátni és lényegében sodródott az eseményekkel.

Kádár János látogatása Kínában, mellette Mao Ce-tung, 1957. október

Kádár János, 1963

A forradalom napjaiban inkább a rendpártiakkal értett egyet, időnként azonban támogatta a követeléseket, sőt a megegyezésre is mutatott hajlandóságot. Mikojan, Szuszlov és Nagy Imre egyetértésével, s közös kezdeményezésükre október 25-én Gerő Ernő helyett Kádár lett az MDP Központi Vezetőségének első titkára. Másnap a két szovjet vezető jelenlétében megtárgyalták a Kádár János által beterjesztett tervezetet, amelynek lényege az „ellenforradalom" radikális átértékelése (tűzszünet, a szovjet csapatok kivonása, az ÁVH feloszlatása) volt, s ezt a PB elfogadta. Két nap múlva az MDP vezető szervei feloszlottak, a párt élére Kádár vezetésével elnökség került, majd október 31-én –

Kádár vezetésével 1943 után újból, azaz másodszor – kimondták a párt feloszlatását, s helyette új párt megalakítását határozták el.

A Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) még e nap délutánján a Nádor utcai pártközpont épületében Kádár János vezetésével megtartotta első gyűlését, amelyen körülbelül százan vettek részt. November 1-jén reggel – vagy délelőtt – Kádár János lemezre mondta az előző napon jóváhagyott nyilatkozatot, amit a rádió az esti órákban közvetített. „Rákosiék súlyosan megsértették nemzeti tisztességünket és önérzetünket, amikor semmibe vették hazánk szuverenitását, szabadságát és könnyelműen tékozolták nemzeti vagyonunkat – hangzott a nyilatkozat. – Népünk dicsőséges felkelése lerázta a nép, az ország nyakáról a Rákosi-uralmat, kivívta a nép szabadságát és az ország függetlenségét, amely nélkül nincs, nem lehet szocializmus. Bátran elmondhatjuk, ennek a felkelésnek eszmei és szervezeti előkészítői a ti soraitokból kerültek ki. A magyar kommunista írók, újságírók, egyetemisták, a Petőfi Kör fiataljai, munkások, parasztok ezrei, a hazug vádak alapján bebörtönzött régi harcosok az első sorokban küzdöttek a Rákosi-féle önkényuralom és kalandorpolitika ellen. Büszkék vagyunk arra, hogy a fegyveres felkelésben, annak vezetésében becsülettel helytálltatok, áthatva igaz hazaszeretettől, a szocializmus iránti hűségtől". A kiáltványból kitűnően ekkor egy új, szellemiségében, politikai felfogásában az MDP-től teljesen elütő párt létrehozásáról volt szó. Ezt az is kifejezte, hogy az MSZMP Intéző Bizottságában Donáth Ferenc, Kádár János, Kopácsi Sándor, Losonczy Géza, Lukács György, Nagy Imre és Szántó Zoltán kapott helyet.

Továbbá a kiáltvány azt is leszögezte, hogy „Az új párt egyszer s mindenkorra szakít a múlt bűneivel! Védi és védeni fogja mindenkivel szemben nemzeti becsületünket, hazánk függetlenségét. Ezen az alapon, a nemzeti függetlenség alapján építi ki testvéri viszonyát a világ minden haladó szocialista mozgalmával és pártjaival. Ezen az alapon, a nemzeti függetlenség alapján kívánunk baráti viszonyt minden közeli és távoli országgal, elsősorban a szomszédos szocialista országokkal. Védi és védeni fogja a magyar köztársaság vívmányait, a földreformot, a gyárakat, a bankokat, a bányák köztulajdonba vételét, népünk vitathatatlan szociális és kulturális eredményeit. Védi és védeni fogja a demokrácia és a szocializmus ügyét, melynek megvalósítását nem idegen példák szolgai másolásával, hanem országunk gazdasági és történelmi sajátosságainak megfelelő módon és úton keresi, támaszkodva a sztálinizmustól és minden dogmatizmustól mentes marxizmus–leninizmusra, a tudományos szocializmus tanításaira, valamint a ma-

Kádár János beszél a Ganz-MÁVAG választási gyűlésén, 1963. január 29.

1951 december 18. Életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélik

1954 nyár. Kiszabadul a börtönből és a főváros XIII. kerületi pártbizottságának titkára lesz

1955 Az MDP Pest megyei első titkárának választják meg

1956 július 18–21. Az MDP Központi Vezetőségének ülésén a Politikai Bizottság tagjává választják meg

október 25. Kádár Jánost az MDP első titkárának választják meg

november 1. Kádár János Moszkvába „utazik"

november 4. Megindul a második szovjet katonai intervenció. Kádár János vezetésével megalakul a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány

1958 január 28. Kádár János helyett Münnich Ferencet választja meg a Minisztertanács elnökének az Elnöki Tanács

1961 szeptember 13. Az Elnöki Tanács Kádár Jánost választja meg a Minisztertanács elnökének

1965 július 1. Kádár János helyett Kállai Gyulát nevezik ki a Minisztertanács elnökének

1988 május. Kádár Jánost az MSZMP elnökének választják meg

1989 július 6-án hunyt el Budapesten

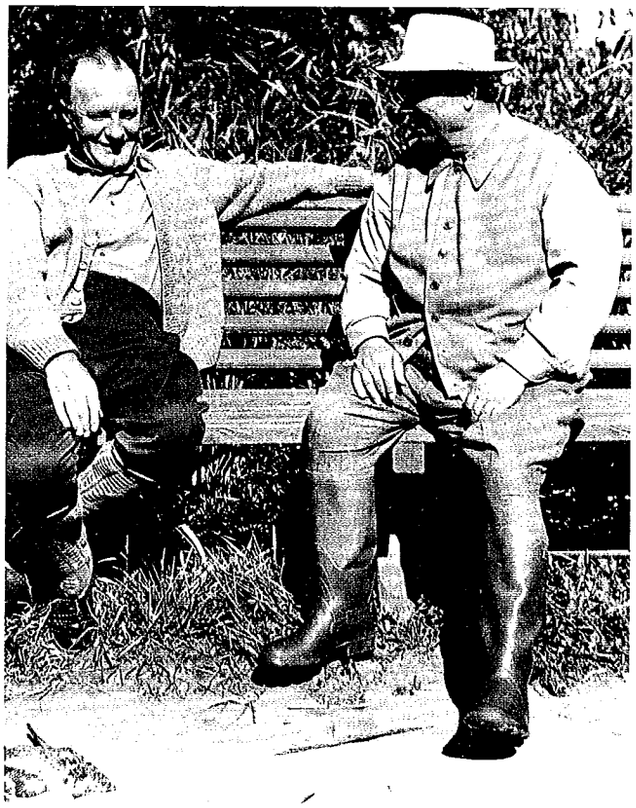

Kádár János és Nyikita Hruscsov

gyar történelem és kultúra forradalmi és haladó hagyományaira." E párt kiépítésére azonban nem maradt idő, a párt-

Kádár János a csillebérci úttörőtáborban, 1966. június

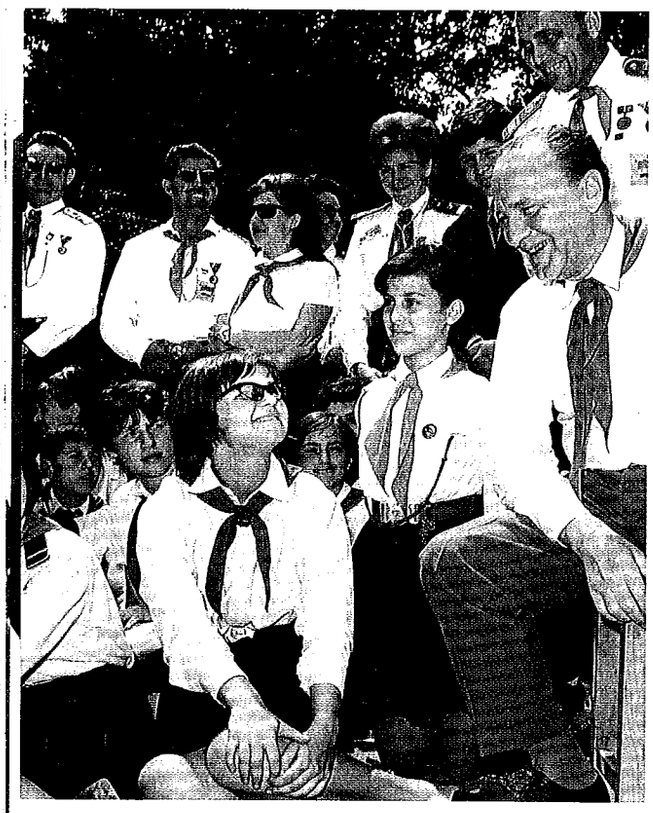

vezető Kádár János ugyanis még november 1-jén este „eltűnt", pontosabban szólva a szovjet forgatókönyv végrehajtására Moszkvába vitték. Mielőtt eltávozott volna, a kormányülésen még megszavazta a Varsói Szerződésből való kilépést s egyetértett azzal, hogy hazánkat nyilvánítsák semlegesnek és ennek biztosítása érdekében az ENSZ-hez és a négy nagyhatalomhoz kell fordulni.

1956. november 4-e után Kádár János személyi hatalma 32 esztendőn keresztül – az 1988 májusában hatalom nélküli pártelnökké való megválasztá-

Kádár János vadászaton, 1971. február

sáig – kikezdhetetlen és megkérdőjelezhetetlen volt. Az MSZMP irányítása mellett moszkvai „kinevezése" a miniszterelnöki posztra 1958-ig tartott, majd 1961–1965 között ismét betöltötte ezt a tisztséget. A két kormányfői periódus között államminiszter volt a kabinetben. 1964-től haláláig tagja a Hazafias Népfront Országos Tanácsának, emellett 1967 áprilisától ugyancsak élete végéig tagja volt az Elnöki Tanácsnak.

Hruscsovék, illetve akik kiválasztották, a maguk szempontjából jól döntöttek. Hűséges, megbízható pártmunkást és fegyelmezett, szovjetbarát kommunistát választottak, akiben nem voltak erkölcsi és politikai kételyek, végrehajtotta, amit kértek tőle. Kádárnak csak egy feltétele volt: Rákosiék ne kerülhessenek többé vissza a hatalomba. Ezt a szovjet vezetés megígérte, s ígéretét be is tartotta. Kádár János vezetésével restaurálták a diktatórikus szocializmust Magyarországon. Kádár három évtizedes országlását és személyi megítélését tekintve azonban feltétlenül figyelemre méltó és elgondolkoztató, sok szakértő és elemző által hangoztatott ama vélemény is, hogy „1956 után minden más személyi megoldás, az oroszok által elfogadott minden más helytartó sokkal rosszabb lett volna, mint Kádár János... Azt, hogy Kádár reformkommunista maradt, Moszkvában éppen úgy tudták, mint az itthoni bolsevikok. Ebből következett azután az, hogy jó ideig nem is bíztak benne. Kádár politikai művészetét dicséri, hogy a kevesek által támogatott szovjet helytartóból az európai csatlós országokban vitathatatlanul a tömegek által leginkább elfogadott vezető, a legvidámabb barakk gazdája lett."

Kádár a forradalom leverése napjaiban s azt követően egy rövid ideig megegyezést keresett a magyar társadalommal, elkötelezte magát az életviszonyok javítása mellett, tárgyalásokat folytatott a munkástanácsok képviselőivel, a po-

litikai pártok néhány vezetőjével s utat keresett a különböző politikai irányzatok felé. Ezek a próbálkozásai azonban nem jártak sikerrel. Sőt még írásos garanciát adott a jugoszlávoknak arról is, hogy Nagy Imrééknek nem lesz bántódásuk, hazatérhetnek otthonaikba, ha elhagyják a követséget. Ezután döntött, december elejétől utat engedett a karhatalmi erőszaknak, támogatva az „ellenforradalommal való határozott leszámolást". 1957 tavaszától megkezdődtek a népbírósági eljárások. 1961-ig bezárólag összesen 229 főt végeztek ki a forradalomban való részvétel, illetve valamilyen szerepvállalás miatt, több mint 20 ezer embert sújtottak börtönbüntetéssel, s közel 200 ezren hagyták el az országot. 1958 nyarán kivégezték Nagy Imrét és társait. Ezért egyértelműen Kádáré a felelősség. Még akkor is, ha Nagy Imrééket illetően – Aczél György szerint – többször kijelentette: „Nagy Imre itt sétálhatna velünk, vitáznánk is vele, ha aláírta volna azt az egy mondatot, hogy nem ő a kormány elnöke."

A Kádár-kormány aránylag gyorsan konszolidálta helyzetét. A kegyetlen megtorló intézkedések mellett engedményeket is tett. Így a munkástanácsok feloszlatásával, vezetőik letartóztatásával fokozatosan véget vetett a sztrájkoknak, ugyanakkor az üzemekben, bányákban béremeléseket hajtottak végre, s az üzemi tanácsoknak is bizonyos beleszólást engedtek a gyárak életébe. Nem állították vissza a gyűlölt beszolgáltatási rendszert, beszüntették az erőszakos tagosításokat. A kisiparosok és kereskedők rokonszenvét az adókul-

Kádár János és Leonyid Brezsnyev

Kádár János és felesége, 1973. április

A TÖRVÉNYSÉRTŐ PEREK LEZÁRÁSA

1962 júniusában az MSZMP Központi Bizottsága határozatot hozott a törvénysértő perek lezárásáról. A határozatban elítélik a személyi kultuszt, a koncepciós pereket és azt a sztálini dogmát, hogy az osztályharc állandóan élesedik, és az ellenséget a párt soraiban kell keresni. A perekért, törvénysértésekért a „Rákosi-klikket" tették felelőssé. Rákosi Mátyást, Gerő Ernőt és további 17 embert, köztük a „végrehajtókat", Alapy Gyula ügyészt és Olti Vilmos bírót kizárták az MSZMP-ből. A határozat leszögezte: „a koncepciós perekben meghurcoltak rehabilitációja ezzel megtörtént". A továbbiakban nem illett feszegetni a kérdést, hisz a hatalom birtokosai nemcsak áldozatai, de elkövetői is voltak az akkori törvénytelenségeknek. A „nem munkásmozgalmi emberek" elleni perek, törvénytelenségek kivizsgálása elmaradt.

csok mérséklésével igyekeztek megszerezni. 1957-ben megkezdődött az állami boltok és vendéglátó-ipari egységek egy részének bérbe adása. 1958-ban új egyházpolitika meghirdetésére került sor, amelyben az az elv érvényesült, hogy amíg az egyház létezik, fel kell használni. 1960 tavaszára megjelent az első részleges közkegyelmi rendelet, egyéni kegyelemmel szabadultak írók, katonai vezetők, de a „személyi kultusz" haszonélvezői (Farkas Mihály, Péter Gábor stb.) is.

1961 végén hirdette meg az „aki nincs ellenünk, az velünk van" politikáját, amelynek alkalmazása azt jelentette, hogy a hatalom továbbra sem tűri el ugyan a politikai ellenzéket, azonban aki csendben marad, elvégzi munkáját, azt békén hagyják. Eltörölték ezzel együtt a származási korlátokat az egyetemi felvételeknél, bővítették az utazási lehetőségeket, és – ami a megbékítés szempontjából a legfontosabb volt – 1963-ban általános politikai amnesztiát hajtottak végre. A hatvanas évek elejére szélesedett a nemzetközi és belpolitikai mozgástér, a „kádárizmus" következményeként a többi szocialista országhoz képest itt volt a legszabadabb a politikai légkör, pezsgőbb a szellemi élet és a különböző reálpolitikai megoldásokért is eredményesebben lehetett kezdeményezni, kül- és belföldön támogatókat keresni.

1961-től 1965-ig Kádár János már másodszor állt a kormány élén. Ekkor jutott – igen jelentős és nehéz túlmunka árán – a háztáji gazdaságok révén a parasztság többletjövedelemhez. Országszerte megszűnt a mennyiségi élelmiszerhiány, a lakosság ellátásában nem volt romlás és zavar. A második ötéves terv (1961–1965) idején nagyarányú vidéki ipartelepítési program megvalósítását határozták el, az életszínvonal-politika legjellemzőbb tételeként pedig 250 ezer lakás felépítése került a tervbe. Ekkor helyeztek üzembe 12 fontosabb ipari létesítményt – köztük aknákat, külfejtéseket, szénosztályozót, ércdúsítót stb. –, 7 nagyobb villamosenergia-ipari létesítményt (Tihanyi Hőerőmű, Tiszalöki Vízierőmű, Pécsi Hőerőmű, Oroszlányi Hőerőmű, Dunamenti Hőerőmű, Soproni Hőszolgáltató Erőmű, 400 kV-os szovjet–magyar távvezeték-rendszer), ezenkívül közel egy tucat kohászati üzemet, 7 építőanyag-ipari, 9 vegyipari, 13 gépipari, 5 könnyűipari gyárat, üzemet és közel 20 élelmiszeripari egységet. Hatalmas beruházásokra is sor került. Tiszai Vegyi Kombinát, Borsodi Vegyi Kombinát, Magyar Viscosagyár perlonrost üzeme stb. A hatvanas évek elejétől újra indult a bauxit-, timföld-, alumíniumtermelés hosszú távú fejlesztési programja. Ekkor került sor a lakásépítési program megvalósítását célzó házgyárak adaptálására. Az új iparosítási hullám nyersanyag és energia tekintetében azonban egyre fokozottabban szovjet forrásokra (vasérc, kohókoksz, nyersolaj, faáru, stb.) épült, aminek várható következményei egyelőre beláthatatlannak tűntek.

Külpolitikai téren a Nyugatra való nyitás sikere elhomályosította azt a történelmi tényt, hogy Kádár János és rendszere, pontosabban külpolitikája a szomszédos országok irányában, mindenekelőtt a kisebbségi sorban élő magyarok érdekeinek képviseletében sikertelen volt. Kádár János szinte semmit sem tett a kisebbségi magyarság helyzetének javításáért, mivel azt vallotta, hogy „a nemzetiségek – az illető országok állampolgárai – problémáinak megoldása az országok mindegyikének belső ügye és felelőssége".

Kádár nem volt képzett gazdaságpolitikus, de a hatvanas évek közepére belátta a gazdaságirányítási rendszer átalakításának szükségességét. A reformcsomag kidolgozásában nem volt szerepe, de a bevezetését és végrehajtását illetően minden tőle függött. Az 1968-as „gazdasági mechanizmus reform"-jának beindításával a magyar népgazdaság nem lett piacgazdaság, de elfordulást jelentett a szovjet gazdaság rendjétől, lényegében egy sajátos magyar külön utat nyitott néhány évtizedre a Kárpát-medence közepén. A reform sikeres végrehajtását már kezdetben beárnyékolta Csehszlovákia 1968. augusztusi megszállása, bár Kádár „vonakodó szövetségesként" viselkedett, de a magyar részvételt nem tudta elkerülni. Ő is elfogadta a Brezsnyev-doktrínát, mely szerint, ha valamely testvérországban a szocializmust veszély fenyegeti, az az egész szocialista tábort fenyegeti, s így minden szocialista ország köteles fellépni annak elhárítására.

Itthon a „munkásellenzék"-ként is emlegetett szélsőbal (Komócsin Zoltán, Biszku Béla és mások) kifogásolta a Nyugat felé történő gazdasági nyitást és 1972-ben – Kádár beleegyezésével – határozatban fújtak visszakozz!-t a refor-

Kádár János, 1975. június

mokra. Ebben az évben töltötte be Kádár János 60. életévét és – önszántából vagy taktikai megfontolásból, ezt nehéz eldönteni – kérte nyugdíjaztatását. Kádár a színfalak mögött hetekig kérette magát, végül a Politikai Bizottság maradásra bírta. Így a „kompromisszumok robotosa"-ként tovább irányította az országot. 1974 tavaszán a szovjet vezetők egyetértésével a hazai szélsőbal kicsikarta Kádártól a személyi változásokat is, azaz a reformerek vezetőinek (Nyers

Kádár János Mihail Gorbacsovval a Váci utcában, 1986. június 9.

Rezső, Fehér Lajos és mások) „alacsonyabb munkakörbe" való helyezését, a reform-miniszterelnök, Fock Jenő menesztésére 1975 májusában került sor.

A gazdaság- és társadalompolitika minden cikcakkja ellenére a hetvenes években jelentős eredmények is születtek, Kádár János népszerűsége csúcsán állt. Ezzel együtt a gazdaság belső tartalékai lassan felemésztődtek, miközben a világpiacon 1973 után lényeges fordulat történt. Az olaj- és energiaválság gyökeresen átrendezte a világgazdasági erőviszonyokat, miközben a hazai gazdaság teljesítménye is leértékelődött. Az ország adósságállománya ezzel párhuzamosan egyre növekedett. Nem kellett sok időnek eltelni ahhoz, hogy kiderüljön: a többletjövedelem, a belső felhasználás ismételt bővítése külső forrásból ered. Eredmény: 1985–1986-ban hazánk adósságállománya már a 10 milliárd dolláros határhoz ért. Kádár mikor elfogadta a piacgazdaság térnyerését, egyúttal meg akarta őrizni a szocialista kereteket és a párt monopóliumát. Fából vaskarika, nem is szólva arról, hogy mindezt úgy szerette volna elérni, hogy a városi lakosság, ipari munkásság élethelyzete ne romoljon, sőt javuljon. Amikor az ország véglegesen adósságcsapdába került (1986), már a Szovjetunió sem volt abban a helyzetben, hogy segítsen, amit Gorbacsov főtitkár Moszkvában Kádárnak nyíltan meg is vallott. Ezután már Kádár sem volt képes fordítani a dolgok menetén. Kénytelen volt elviselni az ellenzék aktivitását, sőt azt is, hogy rákényszerítsék egy pártértekezlet összehívására – erre harminc esztendő alatt egyszer sem volt példa –, amely 1988 májusában a párt elnökévé „választotta", hatalom nélkül, mivel még a Politikai Bizottságból is kihagyták.

Kádár János beszél a Parlamentben, előtte Grósz Károly, 1988

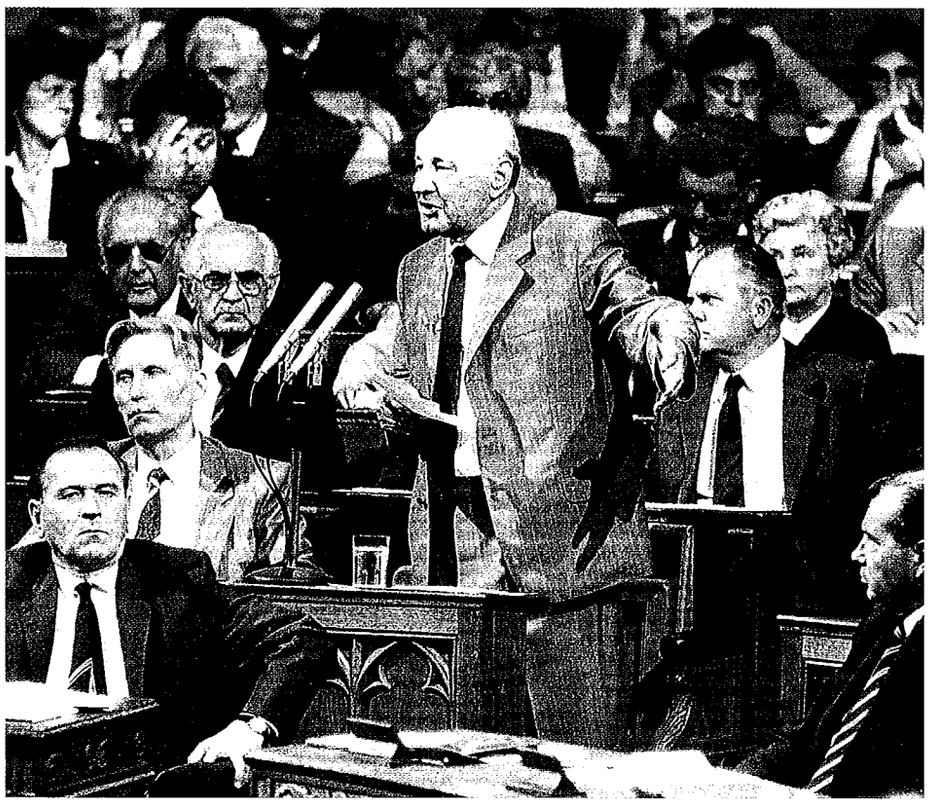

„Visszavonulása után két probléma izgatta: miért azokat jelölte utódjául, akik szétverik a pártot és a szocializmusnak azt a modelljét, amelynek felépítésében és fenntartásában neki olyan nagy szerepe volt, a másik pedig bűntudata, Nagy Imréék halála miatt – írja Aczél György. – A megoldatlan problémák, a lelkiismeret-furdalás, a növekvő testi leromlással párhuzamosan az őrület szélére sodorták. 1989 februárjában a Központi Bizottság előtt elmondott utolsó beszéde már felbomló tudatáról tanúskodott: egyetlen értelmes mondatot alig találni benne. Utolsó üzenete szinte megfejthetetlen, nem más, mint az iszonyú önvád közzététele."

Véletlen vagy sorstragédia, hogy Kádár János 77 éves korában azon a napon – 1989. július 6-án – hunyt el, amikor Nagy Imrét a magyar bíróság rehabilitálta. Július 14-én – ahogy egy hónappal korábban Nagy Imrétől – tőle is nagy tömeg búcsúzott, vele együtt temetve azt a korszakot is, amely 32 évig az ő nevével összefonódott.

MÜNNICH FERENC

„Mindenütt ott volt, ahol a forradalmi munkásosztály ügyét lehetett szolgálni... Bárhová szólította is a munkásosztály érdeke, igazi kommunistaként tudása legjavát nyújtotta. A szovjet kőolajipar irányítójaként, a budapesti Rendőrfőkapitányság élén, a diplomáciai szolgálatban, belügyminiszterként, miniszterelnökként egyaránt maradandó érdemeket szerzett" – állapította meg róla, kissé eltúlozva tényleges szerepét, egyik budapesti rendőrfőkapitány utóda.

A Fejér vármegyei Seregélyesen született 1886. november 16-án, ahol apja gyógyszerész volt, s a település egyetlen patikáját bérelte. A négy elemit már a Zemplén megyei Szinyéren végezte el, majd öt helyen járt gimnáziumba és 1905-ben érettségizett Munkácson. A sok iskolaváltásnak egyik oka az volt, hogy apja időközben befejezte állatorvosi tanulmányait és községi állatorvosi állást kapott Tokajban. „A másik, az előbbinél feltehetőleg nyomósabb tényező, a serdülő, majd kamaszodó ifjú magatartásában rejlett – írja róla monográfusa. – A kor gimnáziuma elviselte, hogy diákjai váltakozó szorgalommal tanuljanak, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc szellemének hódoljanak, de elutasította a kamaszok polgárpukkasztó ateista megnyilatkozásait. Münnich Ferenc mindegyik vonást megtestesítette magában. A reá egész életében jellemző víg kedély, a tréfacsinálás már ekkor is lételeme volt." Verseket is írt, de jogászként doktorált Kolozsvárott.

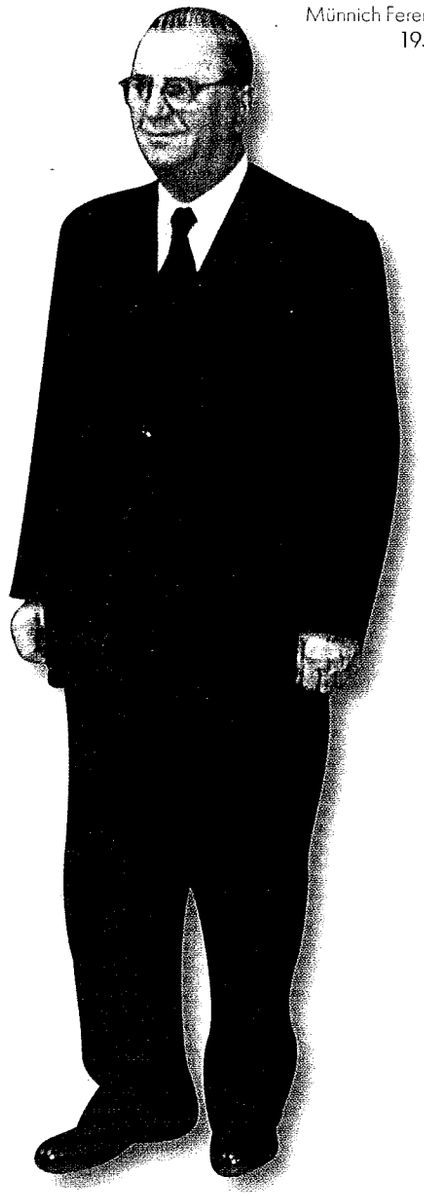

Münnich Ferenc, 1958

1910-ben behívják katonának, egy év múlva, miután tiszti vizsgát tett, tartalék állományba került. Az első világháború az orosz frontra kényszeríti, ahol 1915 novemberében katonáival együtt hadifogságba esett és Tomszkba került. Itt ismerkedett meg Kun Bélával, akivel életre szóló barátságot kötött s hatására fordult a marxista eszmék felé, majd nemsokára belépett az orosz kommunisták pártjába. A katonai szervező munka mellett tagokat toborzott a bolsevik párt soraiba és oktatott a tomszki agitátoriskolán. Magyar, német, kínai hadifoglyokból álló internacionalista osztag zászlóalj-, majd ezredparancsnokaként harcolt a permi–liszvai fronton. 1918 novemberében Moszkvában részt vett a vidékről összehívott magyar internacionalisták értekezletén, s miután megalakították az OK(b)P Magyar Csoportját, hazaindult. Budapesten párttagokat toborzó röplapokat osztogatott és intézte a KMP katonai jellegű ügyeit. 1919 februárjában letartóztatták, börtöne ajtaja a Tanácsköztársaság kikiáltásakor nyílt meg.

A proletárdiktatúra idején sokirányú, szerteágazó tevékenységet fejtett ki (volt toborzási megbízott, Budapesti Főállamügyészség vezetője, kerületi tanácstag), de mindenekelőtt több katonai egységnél politikai biztos – 1919. július 20-tól a Vörös Hadsereg politikai biztosa –, s olyan széles jogkört gyakorolt, mint a tényleges parancsnok. A proletárdiktatúra bukása után így emigrálni kényszerült, Ausztriában, Németországban fejtett ki illegális munkát, majd 1922-ben a Szovjetunióba került. Itt az Országos Olajszindikátus Revíziós Bizottságának elnökévé nevezték ki s így beutazhatta az olajipar központjait (Groznij, Baku, Volga-vidék, az Urál környéke és a jeges-tengeri partvidék). Természetesen, ha időközben a nemzetközi kommunista mozgalom érdekei úgy kívánták, számos esetben külföldön – kitűnő német nyelvtudása miatt –, elsősorban Németországban dolgozott. Magyarországra nem engedték, itt egyébként is érvényben lévő letartóztatási parancs volt kiadva ellene. A húszas évek végétől aktív részese a moszkvai kommunista emigráció tevékenységének, előadásokat tart, brosúrát ír a Szovjetunió első ötéves tervéről, majd 1930-tól a *Sarló és Kalapács*, a magyar kommunista emigráció folyóirata szerkesztőbizottsági tagja, egy ideig felelős

1958
1961

1958. JANUÁR 28.
1961. SZEPTEMBER 13.

Münnich Ferenc, 1958

szerkesztője. Nem érzékelte a harmincas évek változásait, a párt politikájának súlyos torzulásait, késői memoárjaiban is csupán annyit jegyzett meg erről a kegyetlen időszakról, hogy „szerencsésnek tartottam magam, amikor 1936 októberében lehetőségem nyílt arra, hogy elindulhassak a spanyol szabadságharc megsegítésére. Visszatérésem után sok derék elvtárs hiányzott már sorainkból, akik a személyi kultusz áldozataivá váltak".

Flatter Ottó néven végigharcolja a spanyol polgárháborút, a 11. nemzetközi brigád parancsnoka lesz. Franco győzelmét követően – 1939 nyarán – Franciaországba internálják, majd 1940 novemberében a Szovjetunió vichyi főkonzulja közbenjárására több tucat társával együtt mint szovjet állampolgárt szabadon engedték. 1941 nyarától a Vörös Hadsereg tisztjeként harcolt, a sztálingrádi arcvonalon a felderítésnél dolgozott, majd a moszkvai magyar rádióadás egyik szerkesztője lett. Münnich Ferenc 1944 szeptemberében Moszkvában ott volt azon a megbeszélésen is, ahol a kommunista párt programtervezetét megvitatták. 1945 szeptemberében – 59 évesen – engedték haza, december elején nevezték ki Pécs város főispánjává és közellátási kormánybiztosának. Rövid ideig volt ebben a beosztásban, 1946 májusától 1949 októberéig rendőr altábornagyi rangban Budapest főkapitánya lett, az államrendőrség egyik szervezője és kiépítője.

Münnich Ferenc és Kádár János a Parlamentben, 1958. április 18.

Kádár János belügyminiszter 1949. október 4-én mentette fel rendőr-főkapitányi beosztásából, amiben egyaránt szerepet játszott „spanyolos múltja" és Rákosi Münnich iránti ellenszenve. Ettől kezdve, 1956. október 26-ig diplomáciai szolgálatot teljesített. 1950 decemberéig Helsinkiben, majd 1954 őszéig Szófiában volt követ, illetve nagykövet. Ezután Moszkvában képviselte Magyarországot, s egyidejűleg az ulánbátori nagykövetséget is vezette. 1956. augusztus 8-án belgrádi nagykövetté nevezték ki, nyilván azért, hogy személye alkalmas lesz a még akkor is feszültségekkel terhes jugoszláv–magyar kapcsolatok javítására, rendezésére. Így tagja volt annak a delegációnak is, amit

november 16-án született a Fejér vármegyei Seregélyesen — **1886**

Munkácson érettségizik — **1905**

Behívják katonának — **1910**

Az orosz fronton hadifogságba esik, Tomszkba kerül — **1915**

május. Belép az Orosz Kommunista (bolsevik) Pártba — **1917**

november. Visszatér Magyarországra és részt vesz a KMP megalakításában — **1918**

március–augusztus. A Hadügyi Népbiztosság Szervezési Osztályának vezetője, majd a Vörös Hadsereg 6. hadosztályának politikai biztosa — **1919**

augusztus. A proletárdiktatúra megdöntése után Bécsbe menekül — **1922**

A Szovjetunióba kerül és az Ásványolajipari Ellenőrző Bizottság vezetője lesz — **1936**

október. Spanyolországba megy, ahol a nemzetközi brigádok soraiban harcol — **1941**

A Vörös Hadsereg tisztjeként a sztálingrádi fronton harcol — **1945**

szeptember. Hazatér Magyarországra — **1946–1949**

Budapesti rendőrfőkapitány — **1949**

december – 1956. október 26. Diplomáciai szolgálatot teljesít: helsinki, szófiai, moszkvai, belgrádi követ, illetve nagykövet

Gerő Ernő a forradalom előestéjén vezetett Belgrádba. 1956. október 6-án beszédet mondott Rajk László és társai temetésén.

Münnich Ferenc 1956. október 23-án reggel a Gerő vezette párt- és kormánydelegáció tagjaként érkezett Belgrádból Budapestre. Az éjszaka folyamán az MDP Központi Vezetősége – Donáth Ferenccel, Losonczy Gézával, Lukács Györggyel és Nagy Imrével együtt – tagjai sorába kooptálta. Október 26-tól október 31-ig a Nagy Imre-kormány belügyminisztere. A forradalom napjaiban azok oldalán áll, akik a felkelés leverését követelik, így október 27-én részt vesz a budapesti felkelőcsapatok felszámolására készülő terv előkészítésében. Másnap – Kádár Jánossal, Kiss Károllyal, Apró Antallal, Szántó Zoltánnal és Nagy Imrével együtt – tagja lesz az MDP hattagú elnökségének. A párt elnöksége Szántó Zoltán kezdeményezésére október 31-én azonban úgy döntött, hogy feloszlatja a pártot és új kommunista pártot hoz létre. Az új párt lényegét tekintve különbözött elődjétől, de attól az MSZMP-től is, amely 1956. november 4-e után harminchárom esztendeig a hatalmát gyakorolta. E párt legfelsőbb vezetőszervéből az Intéző Bizottságból már kimaradt Münnich Ferenc. Kormánytagként és pártelnökségi tagként azonban október 30-án még elfogadta a többpártrendszer visszaállítását és a koalíciós kormányzásra való áttérést.

1956. november 1-jén Kádár Jánost – Münnich Ferenc közvetítésével – tárgyalni hívták a szovjet nagykövetségre. Kettejüket november 2-án Moszkvába vitték, de még nem volt eldöntött tény, hogy melyiküket szánják miniszterelnöknek. Az SZKP Elnöksége még érkezésük napján meghallgatta őket, s Kádár mellett döntött. Kádár és Münnich megfelelő kísérettel november 4-én visszaindult Magyarországra, pontosabban Szolnokra.

A kormány hivatalos eskütétele, november 7-e után a fegyveres erők miniszteréként 1. napiparancsában intézkedett Kopácsi Sándor rendőr ezredes, a Belügyminisztérium budapesti főosztálya vezetőjének felmentéséről és Sós György ezredes főkapitányi kinevezéséről.

A belügyi karhatalmi alakulatokban – amelyek feladata a „rend" helyreállítása volt – katonatisztek, rendőrök, volt ÁVH-sok, párttisztségviselők és mások vettek részt, akiket a nép – öltözékük alapján – csak pufajkásoknak nevezett. Ezek az alakulatok léptek fel a tüntetők ellen, razziáztak a városokban és a vonatokon, ellenőrizték a gyárakat, középületeket. Igyekeztek megtörni a magyar társadalom ellenállását.

November 30-án a Budapesten tartózkodó Szuszlov, Malenkov, Arisztov és Szerov, a legfontosabb szovjet tanácsadók megállapodtak Kádár Jánossal és Münnich Ferenccel, hogy megkezdik a felkelők bírósági úton való felelősségre vonását, s kijelölték azt a 6–8 vezetőt, köztük a Széna téri Szabó Jánost, akiknek rendkívüli bírósági eljárás alapján történő kivégzésével példát kívántak statuálni. Münnich alig másfél hónappal korábban mondta: „... soha többé ne legyenek Rajk-perek". December elején szabad utat kapott a karhatalmi erőszak: 5-én és 6-án mintegy 200 értelmiségi vezetőt és munkástanácstagot tartóztattak le Budapesten. A Nyugati pályaudvarnál fegyveres összecsapásra került sor a tüntetők és a karhatalom között, ennek több halálos áldozata is volt. Országszerte szétverték a kormányellenes tüntetéseket (Tatabánya, Gyula, Hódmezővásárhely, Baja, Békéscsaba, Miskolc, Kecskemét, Ózd, Orosháza, Kaposvár, Sarkad, Pécs, Mezőkovácsháza stb.). December 8-án Salgótarjánban – szovjet segítséggel – golyózáport zúdítottak a tüntetőkre, több mint hetven fegyvertelen embert gyilkoltak meg. A karhatalom fegyveres beavatkozására került sor Miskolcon és Egerben is. Még decemberben elrendelték a statáriális bíráskodást, amit januártól a sztrájkra és a sztrájkra felbujtókra is kiterjesztettek. A rögtönbíráskodást csak 1957. november elején szüntették meg. 1957 tavaszától megkezdődtek a népbírósági eljárások.

1957 februárjában megszervezték a Munkásőrséget, amelynek célja „a kommunisták, a szocializmushoz hű munkások és parasztok felfegyverzése", feladata pedig az volt, hogy a népköztársaság egyéb fegyveres erőinek és testületeinek segítséget nyújtson a „néphatalom, a rend, az építőmunka védelmében".

A NAGY IMRE-PER

A Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa 1958. február 5-én megkezdte Nagy Imre és társai perének tárgyalását, majd moszkvai kérésre történt halasztás után június 9–15. között folytatta le, zárt ajtók mögött. 1958. június 16-án Nagy Imrét, Maléter Pált, Gimes Miklóst kivégezték, ugyanerre a sorsra jutott még áprilisban a főperről „leválasztott" Szilágyi József. Kopácsi Sándor életfogytiglani, Donáth Ferenc 12 évi, Tildy Zoltán hatévi, Jánosi Ferenc nyolcévi, Vásárhelyi Miklós ötévi börtönt kapott. A megtorlás ezután is folytatódott, az első részleges közkegyelmi intézkedésre csak 1960 március végén került sor.

Münnich Ferenc megalakulásától – 1956. november 11. – tagja az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának, majd Központi Bizottságának egészen 1967-ig, 1966-ig a Politikai Bizottságnak is.

Münnich Ferenc 1958. január 28-án vette át Kádár Jánostól a kormány vezetését, majd több mint három és fél évig irányította a munkáját. Az életszínvonal javítását, a gazdasági helyzet stabilizálását ígérte, s megerősítette a kormány ama szándékát, hogy a termelés növekedését mindinkább a lakosság szélesedő igényei kielégítésére fogják

Münnich Ferenc feleségével és nevelt fiával, 1959

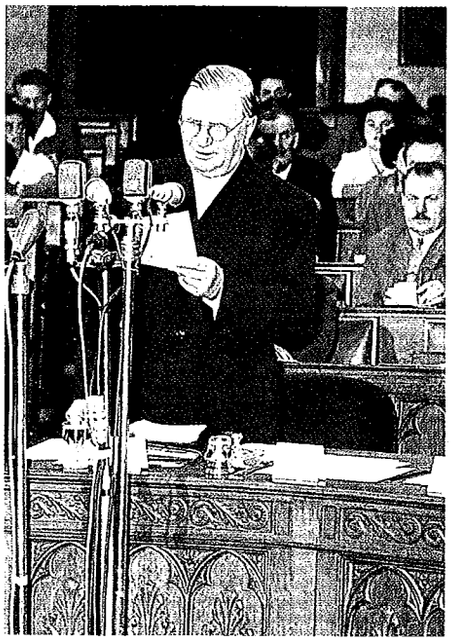

Münnich Ferenc beszél a Parlamentben, 1960. augusztus

felhasználni. Külpolitikában a szocialista országokkal a „testvéri közösség további ápolását" hangsúlyozta, a más társadalmi berendezkedésű államokkal szemben pedig a „békés együttélés elvének érvényesítését" ígérte. 1958–1960-ra hároméves terv készült, ami 22 százalékos ipari növekedést irányozott elő, a mezőgazdasági termelést pedig 12 százalékkal kívánták bővíteni. 1959-től kezdve erőteljesen átalakították a termelői árakat. A hazai alapanyagok árát lényegesen emelték, az önköltségeknek megfelelően. A kényszerítő eszközök egy részét többé nem alkalmazták a gazdaságban, a tervezés leegyszerűsödött, s ezzel a gazdaság áttekinthetőbbé vált. A konszolidáció a gazdaságban gyorsabban következett be, mint a politika szintjén.

1958. november 16-án megtartották az országgyűlési és tanácsi választásokat, ahol a Népfront jelöltjei – többpártrendszerről már szó sem lehetett – megkapták a szavazatok 99,6%-át – ilyen arányú „győzelem" még a Rákosi-rendszer idején sem volt –, a megválasztott 338 képviselő közül csupán 62 volt pártonkívüli. Az Elnöki Tanács szerepe továbbra is jelentős maradt.

1958-ban az MSZMP módosított az agrárpolitikán, célul tűzte ki, hogy három év alatt végre kell hajtani a mezőgazdaság kollektivizálását. Az átszervezés módjáról viták folytak, miközben ezek zajlottak a gyakorlatban, a beindított kollektivizálási folyamatban, a szervezés során a fizikai és lelki „ráhatás" és nyomás minden korábban – a Rákosi-rendszer idején – kipróbált eszközét alkalmazták, sőt alkalmasint az erőszak alkalmazásától sem riadtak vissza, az átszervezés egész időszakában érvényben volt a rendőri készültség. Egyidejűleg tapasztalt pártkádereket küldtek vidékre a falvakba. Mindezek eredményeként, három menetben – 1959. január–március, 1959–1960 ősze és tele, valamint 1960–1961 fordulója – megtörtént az átalakulás. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy 1,2 millió parasztember kereken 9 millió kat. hold földön gazdálkodott. Az ország szántóterületének több mint 90%-a a „szocialista szektorhoz" tartozott. A magyar parasztság ezzel mint történelmi osztály megszűnt létezni, elvesztette földjét, jószágait; önálló gazdából tsz-tag lett, azzá „változtatták". A mezőgazdaság jelentős „állami támogatást" kapott. Háztáji földet kaptak a tsz-tagok, majd nyugdíjjogosultságot is, ami valamelyest ellensúlyozta a saját tulajdon elvesztését.

Münnich Ferenc 1961 szeptemberében nem vonult vissza a politikától, államminiszterként továbbra is a kormány tagja maradt, egészen 1965. július 30-ig, nyugdíjba vonulásáig. Ekkor már súlyos betegséggel küszködött, 1967. november 29-én hunyt el Budapesten.

1956

október 26–október 31.
A Nagy Imre-kormány belügyminisztere

november 1–2. Kádár Jánossal együtt Moszkvában tárgyal

november 4. A Kádár-kormányban a fegyveres erők és a közbiztonsági ügyek vezetője

1957

február 28. A Kádár-kormány első elnökhelyettese

1958

január 28. Az Elnöki Tanács Münnich Ferencet választja meg a minisztertanács elnökének

február 6. A Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa megkezdi Nagy Imre perének tárgyalását

június 16. Végrehajtják a halálos ítéletet Nagy Imrén

november 16. Országgyűlési és tanácsi képviselő-választások

1961

szeptember 13. A megalakuló Kádár-kormányban államminiszteri tisztet kap

1965

július 30. Nyugdíjba vonul

1967

november 29-én hunyt el Budapesten

Dobi István, Kádár János és Münnich Ferenc a dísztribünön, 1961. május 1.

KÁLLAI GYULA

„A történelmet emberek csinálják, ám legtöbbnyire nem azért, mert tudatosan történelmi személyiségek vagy akár hősök akarnak lenni. Én magam sem pályáztam babérokra – írja visszaemlékezésében Kállai Gyula. – Az az ambíció azonban egy percre sem hagyott nyugodni, hogy minden időben és helyzetben akképpen cselekedjek, amit lelkiismeretem, kommunista meggyőződésem és konkrét lehetőségeim alapján legfőbb kötelességemnek éreztem."

„Csoda volt az is, hogy életben maradtam. Édesanyám ugyanis méhének több gyümölcsét holtan hozta a világra. Heten maradtunk életben. Úgy látszik, én is hősiesen elviseltem a szü-

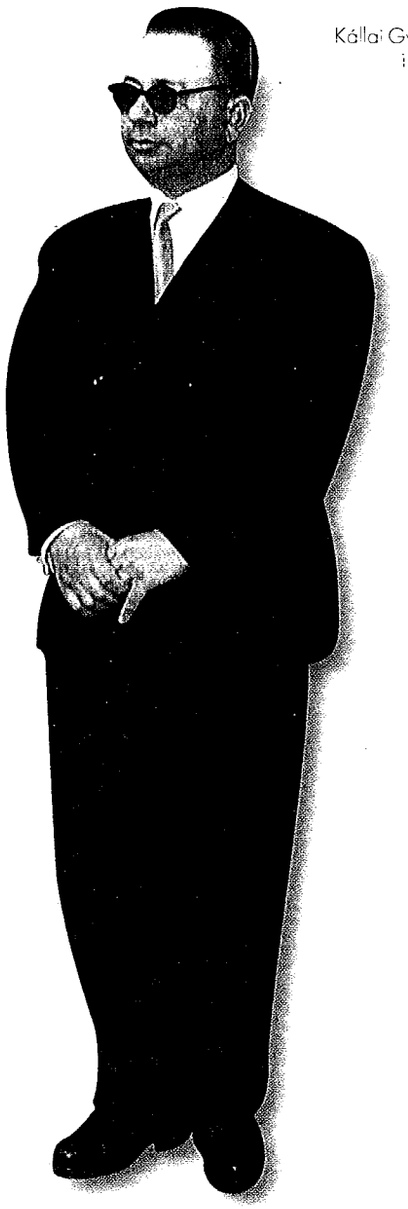

Kállai Gyula
1958

letés félelmetesen szép procedúráját. Éltem, megmaradtam" – írja az 1910. június 1-jén, Berettyóújfaluban született – kommunista elvtársai és barátai körében „Gyufá"-nak becézett – Kállai Gyula memoárjában. Négyéves korában a csizmadia édesapa a biztosabb megélhetés reményében Püspökladányba költöztette családját. Az első világháború kitörésekor az apa rögtön a frontra került, s csak 1920-ban került haza. Kállai ezután kezdett csak iskolába járni, viszont a négy elemit két év alatt elvégezte. Ezután polgári iskolába járt, majd különbözeti vizsgával a hajdúböszörményi Bocskai István Református Főgimnázium diákja és a híres debreceni Kollégium kihelyezett tagozatának, a Kálvineumnak a tagja lett. 1930-ban érettségizett és a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, latin–magyar szakon folytatta tanulmányait.

Rajk László révén itt kapcsolódott be a baloldali egyetemi ifjúsági mozgalomba, 1931-ben felvették az illegális kommunista pártba. A harmincas évek közepétől Debrecenben a baloldali gondolkodású egyetemi diákság egyik szervezője lett, s így jelentős szerepe volt a Márciusi Front eszmeiségének terjesztésében. Így került kapcsolatba a népi írók mozgalmával, akiknek érdeme volt a kezdeményezés és a szervezés. A Márciusi Front 12 pontos programja sürgette az ország demokratikus átalakulását, ennek keretében az 500 kat. holdon felüli birtokok kisajátítását, az „alsóbb néposztályok" emberibb megélhetési lehetőségeinek megteremtését, a területi revíziót; „a pánszláv és pángermán imperialista törekvésekkel szemben a Duna-völgyi öncélúság és konföderáció gondolatának megvalósítását."

1937 áprilisában Kállai Gyulát az Egyetemi Tanács határozatával – bár hivatalosan nem volt az egyetem hallgatója – kitiltották a debreceni Tisza István Tudományegyetemről. Ezután újságíróként dolgozott a debreceni *Független Újság*nál. 1939 és 1944 között a szociáldemokrata *Népszava* munkatársa volt, s az illegális kommunista párt megbízásából egyik szervezője lett a *Népszava* 1941 karácsonyi, antifasiszta összefogást és nemzeti függetlenséget, társadalmi haladást követelő számának. A lap e számában a széles nemzeti összefogás jegyében megszólalt a magyar progresszió szinte valamennyi irányzata és képviselője. Így Szekfű Gyula, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Móricz Zsigmond, Benedek Marcell, Darvas József, Földes Ferenc, Barankovics István, Balogh Edgár, Jordáky Lajos, Nagy István, Mód Aladár és mások. Ebből az egymásra találásból nőtt ki a Történelmi Emlékbizottság, amely – Kállai ennek is tagja volt – lényegében a „háború- és náciellenes szerveződés fedőszervének" szerepét töltötte be. Kiadványai, majd az 1942. március 15-i, Petőfi-szobornál gyülekező többezres tömeg egyik szervezője Kállai – a háborúellenes jelszavakat skandáló tüntetés résztvevői egész a Parlamentig vonultak. Kállait 1942 júliusában letartóztatták, de terhelő bizonyítékok hiányában novemberben szabadon engedték. A német megszállás után megszökött a katonai szolgálat elől és Budapesten bujkált.

1965
1967

1965. JÚNIUS 30.
1967. ÁPRILIS 14.

Kállai Gyula, 1970

Így 1944 szeptemberében részt vett az illegális kommunista párt hazai Központi Bizottsága újjáalakításában. A párt megbízottjaként bekerült a Magyar Front Intézőbizottságába. Rajk Lászlóval együtt ő dolgozta ki a hazai kommunista párt Központi Bizottságának 17 pontos programtervezetét a háború utáni időkre, majd október 10-én a kommunisták részéről ő írta alá a két munkáspárt akcióegységét – az SZDP részéről Szakasits Árpád volt az aláíró – rögzítő dokumentumot.

1945 januárjában megbízták az MKP Központi Vezetősége propagandaosztályának – ezt a tisztséget politikai pályafutása során későbbiekben többször betöltötte – a vezetésével. Februárban – a főváros szabaddá válása után – kooptálták az MKP vezető testületébe, a májusi Országos Értekezleten a Központi Vezetőség tagja lett egészen 1951-es letartóztatásáig. Budapest háború utáni első újsága, a *Szabadság* egyik szerkesztője lett, majd megválasztották a Budapesti Nemzeti Bizottság főtitkárának. Részt vett az MKP Nagy Imre vezette falusi bizottságának munkájában s így a párt javaslatára és ösztönzésére elindítója és első főszerkesztője lett a *Szabad Föld*nek, a kommunisták falusi hetilapjának.

1945. április 2-án a Budapesten megtartott „választói nagygyűlésen" a főváros képviseletében (MKP jelöltként) delegálták az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választásokon a Hajdú-Bihar vármegyei választókerületben jutott mandátumhoz. Az MKP szónokaként ő terjesztette be a földreform befejezéséről szóló törvényjavaslatot. Korábban említett letartóztatásáig, majd az 1958. évi országgyűlési vá-

Kádár János és Kállai Gyula, 1965

június 1-jén született Berettyóújfaluban **1910**

Érettségi vizsgát tesz a Hajdúböszörményi Bocskai István református főgimnáziumban **1930**

Tagja lesz az illegális Kommunisták Magyarországi Pártjának **1931**

A Népszava munkatársa **1939–1944**

május 20–21. az MKP országos értekezletén a Központi Vezetőség tagjának megválasztják **1945**

június 11. A Dobi-kormány külügyminiszterévé nevezik ki **1949**

december. A Kádár-per vádlottjaként 15 év fegyházra ítélik **1951**

július 22. Kiszabadul a börtönből **1954**

október 23–24. Az MDP Politikai Bizottságának tagja lesz **1956**

február. A Kádár-kormány művelődésügyi miniszterének választják meg **1957**

január 28. a Münnich-kormány államminisztere lesz **1958**

július 1. Hivatalba lép a Kállai-kormány **1965**

április 14. Megválasztják az országgyűlés elnökének **1967**

október 30-ig. Az Elnöki Tanács tagja **1967–1989**

március 12-én hunyt el Budapesten **1996**

lasztásoktól a rendszerváltásig, azaz 1990-ig volt parlamenti képviselő. A koalíciós években fontos tisztségeket töltött be az MKP központi apparátusában: 1946 szeptemberétől 1948 végéig a sajtó-, 1947 szeptemberétől 1948 őszéig az értelmiségi, 1949. június közepéig a kultúrpolitikai osztályt vezette. 1945 nyarától miniszterelnökségi második adminisztratív államtitkár, majd politikai államtitkár. November végétől 1946. május végéig a Tájékoztatásügyi Minisztérium politikai államtitkára. 1949. június 11-én a letartóztatott Rajk László utódaként kinevezték külügyminiszterré. Önálló magyar külpolitika nem lévén, kötelességszerűen teljesítette a Rákosi-diktatúra diplomáciai törekvéseit és Moszkva kívánságait. Hivatalosan 1951. május 12-én mentették fel, de hamis vádak alapján már 1951. április 20-án letartóztatták, együtt több más – részben a Magyar Frontban szerepet játszott – hazai kommunistával. A Kádár-perben mindkét fokon tizenöt év fegyházra ítélték. Ezután kizárták az MDP Központi Vezetőségéből és megfosztották parlamenti mandátumától is. Három és fél esztendeig ült börtönben. „A börtönévek alatt a külvilágtól elzárva, abban a biztos tudatban, hogy az ellenem felhozott vádpontokban ártatlan vagyok, csak azt a kínzó, gyötrő kérdést lehetett feltenni – s azt is csak önmagamnak – hogyan és miért lehetett mindezt elkövetni?" – írja memoárjaiban.

A perújítást megelőzően – az MDP 1954. május 24–30. között ülésező III. kongresszusa idején – szabadult, 1954. július 22-én rehabilitálták. Börtönévei alatt házassága is tönkrement, felesége elvált tőle, 1957-ben nősült újra. Szabadulása után néhány hónapig először a Kiadói Főigazgatóság vezetője volt, majd 1955 februárjában kinevezték népművelési miniszterhelyettesnek. Számos írót és művészt korábbról ismert, sőt barátságban is volt sokakkal, de csábítgatásaikat a Petőfi Kör rendezvényére, illetve vitáira nem fogadta el, sőt rendszert elítélő magatartásukat, a párthoz intézett memorandumok aláírását el-, illetve visszautasította. Vallomásai szerint Újhegyi Szilárdot, Losonczy Gézát, Darvas Józsefet és másokat igyekezett az ilyen lépésektől visszatartani.

Az MDP Központi Vezetősége 1956. júliusi ülésén – ahol szovjet „tanácsra" Rákosi lemondott – visszakerült a testületbe, s egyidejűleg – kormányzati tisztségét megtartva – kinevezték a párt tudományos és kulturális osztálya vezetőjévé. A forradalom kitörésekor, október 23-án az Írószövetség vezetőivel tanácskozott, illetve a tüntetés megtartásáról vitatkozott, amit végül a párt és a kormány vezetői engedélyeztek. 1956. október 24-én beválasztották az MDP Politikai Bizottságába és Titkárságába. Október 28-án, a Központi Vezetőség megszűnésekor kimaradt a pártvezetésből, majd október 31-én megszűnt miniszterhelyettesi tisztsége is. Az újabb szovjet megszállásig egyik barátja, Kiss István szobrászművész Bartók Béla úti műteremlakásán tartózkodott, majd Kádár Jánosék, pontosabban szólva a Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány Budapestre érkezésekor elsők között ajánlotta fel szolgálatait az új hatalomnak.

1956. november 4. után az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának, illetve Központi Bizottságának tagja 1989-ig, az Ideiglenes Intéző Bizottság, illetve Politikai Bizottság tagja 1975-ig. 1956 novemberétől a KB kulturális osztályának vezetője, 1957. február 26-tól 1959-ig a KB titkára. Több mint harminc esztendeig – 1958 és 1989 között – a Hazafias Népfront Országos Tanácsának elnöke. 1957. februártól művelődésügyi, 1958-tól államminiszter, 1960–1965 között pedig miniszterelnök-helyettes.

Fontos szerepet vállalt az MSZMP 1956. decemberi határozatának kidolgozásában és végleges formába öntésében. Ez a dokumentum az „ellenforradalom" okaiként a Rákosi–Gerő klikk súlyos hibáit és bűneit, a Nagy Imre és Losonczy Géza vezette pártellenzék tevékenységét, a „Horthy-fasiszta és más magyar kapitalista erők aknamunkáját", s végül a nemzetközi imperializmust jelölte meg. A KB agitációs és propaganda titkáraként és művelődésügyi miniszterként „legfőbb feladatomnak tartottam az 1956. decemberi határozat szellemében az ellenforradalmi ideológia és propaganda felszámolását – s a marxizmus–leninizmus elvi-gyakorlati alkalmazásának a megtisztítását a jobb- és baloldali torzulásoktól, a konszolidáció megindítását a szellemi élet frontjára is."

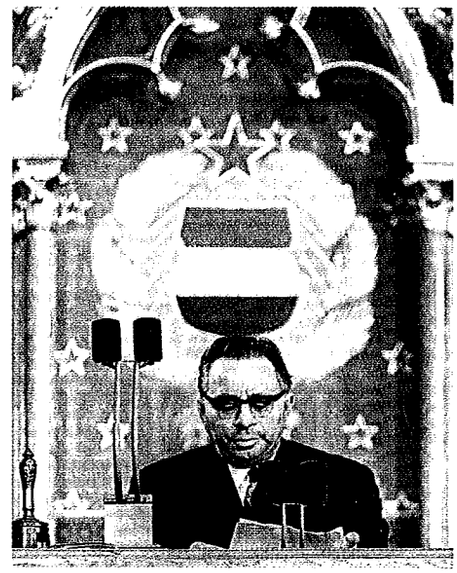

Kállai Gyula az országgyűlés elnökeként, 1967

1957 januárjában Kállai Gyula Romániába utazott, hogy tájékozódjon az ott fogva tartott Nagy Imre és társai álláspontjáról. Hazatérése után az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága 1957. január végi ülésén Kállai mondta ki először a »bíróság« szót: „Nagy Imrével, Jánosival kapcsolatban, akik az egész ellenforradalom szervezésében, vezetésében és eszmei irányításában komoly szerepet játszottak, később esetleg meg kell nézni, nem kellene-e bírósághoz fordulni... Ezt a csoportot véleményem szerint a pártba nem szabad visszaengedni, mert a párttól idegen, ellenséges fedőszervnek lennének a szócsövei." Ezután vált egyértelművé a bírósági felelősségre vonás, amint március végén Kádár Jánosnak Moszkvában is megerősítették, illetve jóváhagyták. Április elején a párt Politikai Akadémiáján tartott előadásában – „A magyarországi október–novemberi események a marxizmus–leninizmus fényében" – Kállai már átfogóan értékelte az „ellenforradalom" okait és tanulságait, előadásának egyes megállapításait később a Nagy Imre-perben, a vádiratban és az ítéletben is szó szerint idézték.

Az MSZMP KB titkáraként Kállai Gyula felügyelte azokat a munkaközösségeket, amelyek kidolgozták a párt kultúrpolitikai koncepcióját. Így született meg – 1958 nyarára – az állásfoglalás a „népi" írókról, határozat a „vallásos vi-

lágnézet elleni eszmei harcról, a vallásos tömegek közötti felvilágosító és nevelőmunka feladatairól", valamint az MSZMP művelődési politikájának irányelvei. Ez utóbbi lényegében kiegyezést kívánt a hatalom és a művészet között. Ennek lényege az volt, hogy ezután viszonylag tágabb tér nyílik az alkotói és közlési szabadság felé a különböző státusok, módszerek, felfogások területén, ellentételként viszont tiszteletben kell tartani bizonyos tabukat, pl. a fennálló hatalom legitimitása, többpártrendszer, Nagy Imre, szovjet csapatok jelenléte stb. Az irányelvek ugyanakkor fontosnak tartották a hatalmi döntések helyett a türelem és a meggyőzés fontosságának hangsúlyozását is. Az 1960 és 1961-es amnesztia során így a bebörtönzött írók és művészek többsége kiszabadult. Véget értek az internálások és lassan a publikálási tilalmak is.

Kállai Gyula 1965. június végén lett miniszterelnök, s ezt a tisztséget 1967. április közepéig viselte. Kormánya – a nemzetközi enyhülési folyamat részeként, illetve következtében – külpolitikai téren ért el látványos sikereket. 1966 novemberében Magyarország és az Amerikai Egyesült Államok diplomáciai kapcsolatait nagykövetei szintre emelték, ezt megelőzően amerikai vezető üzletemberek és gyárosok tettek látogatást és folytattak tárgyalásokat Budapesten. Kapcsolatfelvételre került sor a Német Szövetségi Köztársasággal és több NATO-tagállam minisztere látogatott hazánkba. Kállai Gyula személyében magyar miniszterelnök elsőként tett hosszabb látogatást küldöttség élén afrikai és ázsiai országokban. 1966. február 1–március 1. között felkeresték az Egyesült Arab Köztársaságot, Etiópiát, Tanzániát, Kuwaitot, Indiát és útban hazafelé látogatást tettek Cipruson is. Megszüntették a vízumkényszert Magyarország és Jugoszlávia között. Szíriával kereskedelmi tárgyalásokat követően több egyezményt is kötöttek. Reza Pahlavi iráni sah egyhetes hivatalos látogatása után kulturális egyezmény aláírására került sor Budapesten.

A Kállai-kormány idején rendezték a termelőszövetkezeti tagok nyugdíjellátását. Kormányrendelet született a családi pótlék kiterjesztéséről. Az országgyűlés elfogadta az 1966. évi III. törvényt a választási rendszer reformjáról. Ennek értelmében a listás szavazásról áttértek az egyéni kerületi rendszerre. Rögzítették a választási rendszer alapelveit is. Ezek: a választójog általánossága, egyenlősége, az aktív és passzív választójog egybeesése, az országgyűlési képviselők választásának közvetlensége, a szavazás titkossága, a megválasztottak mandátumának kötöttsége és a választók visszahívási joga. Az egyéni kerületi rendszer nem zárta ki a kettős vagy többes jelölést, jelölni azonban csak a Hazafias Népfrontnak volt joga. Az 1967. márciusi választásokban már az új törvény alapján szavaztak. Az országban kilenc helyen volt kettős jelölés. A szavazásra jogosultak 98,8%-a leszavazott, 99,7%-a a Hazafias Népfront jelöltjeire. Megválasztottak 349 képviselőt és 84 508 tanácstagot.

A Kállai-kormány időszakában – 1966 májusában – fogadta el az MSZMP KB az „új mechanizmus"-ról szóló határozatot. A politikai vezetéssel való egyeztetésből következett az, hogy az új mechanizmust a gazdasági növekedés ösztönzésével kombinálva kell bevezetni, elejét véve a munkanélküliség kialakulásának, az árreform teljes körű kifejlődését pedig évtizedes folyamatban szabályozva, elkerülendő a jelentős mértékű inflációt. A politikai vezetés elfogadta az önálló magyar valutapolitika elvét, a 60 forintos dollár – és a 30 forintos rubelárfolyamokra való áttérést, s ezzel végleg megszűnt a magyar valuta egyoldalú rubelhez kötődése, egészen a rendszerváltásig külön szabályozták a dollár és rubel árfolyamát. Az előkészületek jegyében a hivatalban lévő Kállai-kormány 1967 áprilisában a Fock Jenő – Kállai-kormányban miniszterelnök-helyettes volt – vezette kormánynak adta át a helyét.

Miniszterelnöki felmentése után Kállai Gyula az Országgyűlés elnöke lett, tisztét 1971. május közepéig töltötte be. 1967 április közepétől tagja lett az Elnöki Tanácsnak is, eme utolsó megbízatásáról a kollektív államfői testület 1989. október 30-i megszűnésével vált meg. Kállai Gyula 1996. március 12-én hunyt el Budapesten.

AZ ÚJ VÁLASZTÓJOGI TÖRVÉNY

Az MSZMP Központi Bizottsága 1966. október 13-án határozatot az új választási törvény alapelveiről. Mint a határozat kimondta: „Jelenlegi választási rendszerünk 1945-től van érvényben. Az országgyűlési képviselők választása választókerületi lajstrom alapján, a tanácstagok választása egyéni választókerületekben történik. Társadalmunk fejlődése lehetővé teszi választási rendszerünk demokratizmusának fejlesztését, egységes választójogi törvény megalkotását... Az országgyűlési képviselők választókerületi lajstromos rendszeréről át kell térni az egyéni választókerületi rendszerre. Az egyéni választókerületi rendszerben a választás demokratizmusa a közvetlen szavazás révén jobban érvényesül, a megválasztott képviselők meghatározott területhez, egy közigazgatási egységhez tartozik, a képviselők és választók között szorosabb kapcsolat jöhet létre, reális lehetőséggé válik a beszámolás és a visszahívás."

Kállai Gyula és felesége otthonukban Károlyi Mihálynéval, 1976

FOCK JENŐ

Fock Jenő egyike volt azoknak a politikusoknak, akik a gazdasági rendszer megreformálását vallották és támogatták. Kormányának gazdasági szakembereit is a reform híveiből állította össze. A Fock-kormány nyolc esztendeje a „konszolidált" Kádár-korszak legstabilabb időszaka volt.

Az új gazdaságirányítási rendszer elveinek egyik kidolgozója, majd miniszterelnökként gyakorlatbani elindítója Fock Jenő 1916. május 16-án született Kispesten. 1930-tól a Marx és Mérei Gyárban dolgozott, itt tanulta ki a műszerész szakmát, majd 1936 és 1939 között a Ganz Vagongyár szakmunkása volt. 1932-től a Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja, de dolgozott – 1937 és 1940 között – a szociáldemokraták vezette Országos Ifjúsági Bizottságban is. 1940-ben a hadbíróság háromévi fegyházbüntetésre ítélte, majd szabadulása után a frontra vitték, ahonnan 1944 őszén megszökött. 1945–1947 között a X. kerületi pártbizottság titkára, majd a budapesti pártbizottság osztályvezető-helyettese. 1945. április 2-án – budapesti küldöttként – „választották" be az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. Később 1958–1967 és 1971–1985 között volt parlamenti képviselő. 1947-től a gazdasági élet különböző meghatározó helyein töltött be vezető állásokat. Így a Nehézipari Központban volt osztályvezető, majd 1951 és 1954 között a kohó- és gépipari miniszter helyettese. Ezekben az években elvégezte a Gazdasági és Műszaki Akadémiát. 1954 őszén leváltották miniszterhelyettesi tisztségéből és az NDK-ba küldték külkereskedelmi tanácsosnak, ahol rövid időt töltött, 1955 májusában ugyanis megválasztották a SZOT egyik titkárának. Az MDP Központi Vezetőségének 1956. júliusi ülésén a KV póttagja lett.

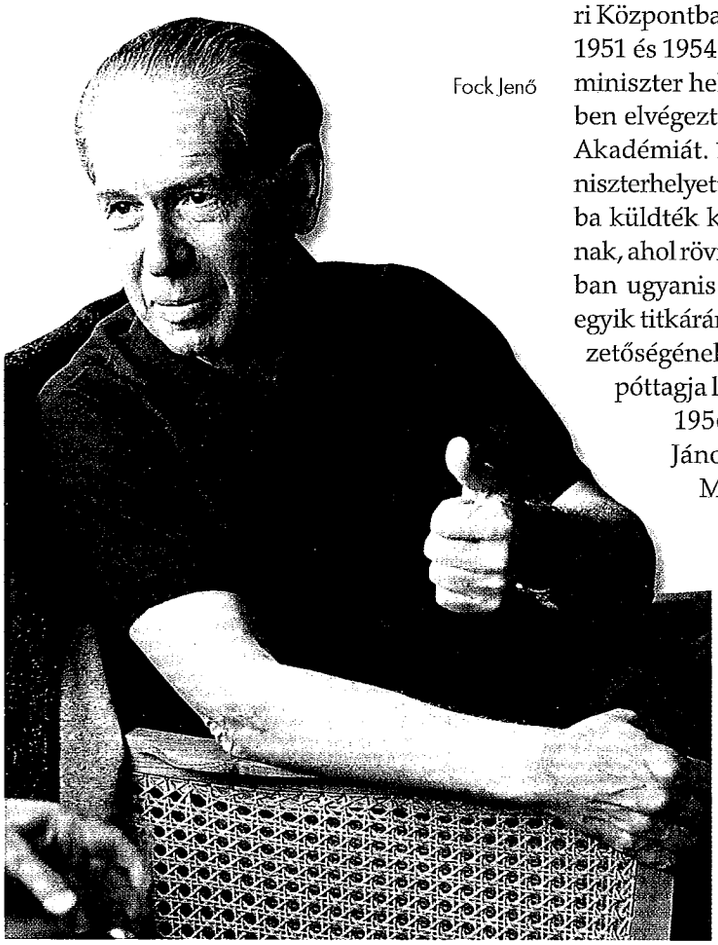

Fock Jenő

1956. november 11-én Kádár János javaslatára bekerült az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságába s így részt vett a decemberi határozat elkészítésében. 1957 júniusában beválasztották a párt Politikai Bizottságába is, egészen 1980-ig volt a PB tagja. 1957 tavaszától kezdett rohamosan felfelé ívelni politikai – s a korabeli szisztémának megfelelően – és állami karrierje. 1957 februárjától 1961-ig a KB gazdaságpolitikai titkára, s így a három, majd később az ötéves gazdasági tervek kidolgozásának egyik irányítója, 1961-től a második Kádár-kormányban már miniszterelnök-helyettes, s ezt a tisztséget a Kállai-kormányban is megtartotta, majd 1967. április 14-től 1975. május 15-ig a minisztertanács elnöke.

Kormányának gazdasági szakembereit is a reform híveiből állította össze. Így lett miniszterelnök-helyettes Ajtai Miklós és Timár Mátyás, Vályi Péter pénzügyminiszter.

Az új gazdaságirányítási rendszer 1968. január 1-jén vette kezdetét. A vállalatok nagyobb önállóságot kaptak, a kormányzat csupán tervszámokat határozott meg. A gazdálkodóegységek maguk döntöttek a termelésről, a bérezésről és az értékesítésről. A mezőgazdasági beruházások arányának növelése, az árak reálisabb alapokra helyezése a mezőgazdasági termelés műszaki-technológiai fejlődését hozta magával. A parasztság termelési érdekeltsége gyorsabban nőtt a termelőszövetkezetekben, a mezőgazdaság megítélése a gazdaság egészében reálisabbá vált.

Még mindig jelentkeztek azonban azok a sajátosságok, amelyek a tervgazdaságot és különösen a „szocialista iparosítást" jellemezték: a hiánygazdálkodás, a puha költségvetési korlát, a jövedelmezőség elhanyagolása. A szabályozórendszerbe „fékeket" építettek be, amely megnyugtatásul szolgált a reformellenes erők számára Az egyik legnagyobb gondot azonban kétségtelenül az jelentette, hogy a vezetés az új gazda-

1967
1975

1967. ÁPRILIS 14.
1975. MÁJUS 15.

Fock Jenő, 1961

ságí mechanizmus bevezetésével együtt nem kezdeményezte a politikai intézményrendszer megújítását, megváltoztatását. Nem is szólva arról, hogy 1968 augusztusában a csehszlovákiai „bevonulással", az „emberarcú szocializmus" kísérletének eltiprásával kedvezőtlenebbé váltak a magyar reform végrehajtásának külső feltételei is. A „bevonulás" ugyanakkor a reformok hazai ellenzőit is erősítette, akik 1970-től egyre erőteljesebben támadták a reformot, a lakosság növekvő anyagi jólététől féltették a szocialista rendszert.

Viszonylag gyorsan nőtt az életszínvonal. Az 1966–1971 közötti években átlagosan évi 6,3%-kal, összességében 35%-kal emelkedett a reáljövedelem. Az életszínvonal emelkedését az is jelezte, hogy még 1960-ban a lakosság jövedelmének több mint 96 százalékát fordította fogyasztásra, s ebből csupán 4%-ot tartós fogyasztási cikkekre, addig 1970-ben a fogyasztási arány 92 százalék alá csökkent, a tartós fogyasztási cikkekre fordított hányad meghaladta a 6 százalékot. 1960-ban a jövedelmek 2,3 százaléka jutott lakásépítésre, 1,4 százaléka megtakarításra, 1970-ben ez az arány

AZ ÚJ GAZDASÁGIRÁNYÍTÁSI RENDSZER A MEZŐGAZDASÁGBAN

Az új gazdasági mechanizmus rendszerének következtében a mezőgazdaságban is érvényesülni kezdett a piacgazdaság hatása. Így pl. feloldották a kisüzemi, illetve családi állattartás korábbi létszámkorlátozó intézkedéseit, a nyugdíjasok is kaphattak háztáji földet stb. A tsz-ek gazdálkodásában bevezették az iparszerű termelési rendszereket, s így megvalósult a modern és szakszerűen irányított nagyüzemi gazdálkodás. 1969-ben megvásárolták s a hazai viszonyokra adaptálták a zárt rendszerű amerikai kukoricatermesztés technológiáját. A hetvenes évek elején már a szántóföldek 20%-án folyt rendszerszerű növénytermesztés. A kukorica 56, a cukorrépa 40, a napraforgó 37, a búza 7%-a került ki az így művelt földekről.

A termelési rendszerek sikeres alkalmazásának egyik fontos feltétele volt a művelési terület összevonása, növelése. Így jöttek létre a tsz-összevonások, nemcsak egy falu több tsz-ét vontak össze, hanem esetenként a szomszédos falvak tsz-eit is egyesítették. A termelőszövetkezetek száma az 1961-es 4600-ról 1970-re 2400-ra csökkent, majd ez később is folytatódott. Ezzel párhuzamosan látványosan átalakult a tsz-ek vezető gárdája is, ami a szakmai színvonal emelkedésével járt együtt. Így 1970 és 1974 között a felsőfokú végzettséggel rendelkező elnökök aránya 18%-ról 43%-ra nőtt, s ami szakmai szempontból talán még fontosabb, a főagronómusok közül erre az időszakra 90%-ra emelkedett az egyetemi diplomával rendelkezők aránya. Mindezek következtében az 1970-es években a magyar mezőgazdaság nemcsak megközelítette, hanem több szempontból el is érte a világszínvonalat, pl. a gabonafélék termésátlaga, az egy főre jutó hústermelés, illetve tojás-, zöldség- és gyümölcstermelés tekintetében. Ez utóbbiakban a háztáji és kisegítő gazdaságok is nagy szerepet játszottak.

május 16-án született Kispesten	**1916**
Tagja lesz az illegális KMP-nek	**1932**
Az Országos Ifjúsági Bizottságban dolgozik	**1937–1940**
április 2. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja lesz	**1945**
A kohó- és gépipari miniszter helyettese	**1951–1954**
május. A SZOT titkárává választják	**1955**
november 11. Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának tagja lesz	**1956**
Az MSZMP KB gazdaságpolitikai titkára	**1957–1961**
szeptember 13. A Kádár-kormány miniszterelnök-helyettese lesz	**1961**
július 1. A Kállai-kormányban is megtartja miniszterelnök-helyettesi tisztét	**1965**
április 14. A Fock-kormány megalakulása	**1967**
január 1. Az új gazdaságirányítási rendszer bevezetése	**1968**
november. Az MSZMP KB határozatában visszavonja a gazdaságirányítás új rendszerét	**1972**
május 15. Nyugdíjaztatása miatt lemond miniszterelnöki tisztéről	**1975**
Beválasztják az Alkotmányjogi Tanácsba	**1984**
május 22-én hunyt el Budapesten	**2001**

Kádár János és Fock Jenő a Parlamentben interjút adnak, 1968. október 16.

4%-ot, illetve a felhalmozás tekintetében 4,4 százalékot tett ki.

Az életszínvonal-politikához szorosan hozzátartozott a szociálpolitika. Fokozatosan kiterjesztették a nyugdíjbiztosítást, először a termelőszövetkezeti tagokra, majd a magánkisiparosokra s végül 1970-ben a kiskereskedőkre is. A nyugdíjkorhatár férfiaknál 60., nőknél 55. életévük betöltése volt, összegét szolgálati időtől és átlagkeresettől tették függővé. 1975-től állampolgári jogon járt a betegségi és anyasági ellátás, amelynek összegét fokozatosan emelték.

Módosították a választási rendszert: az 1970. évi 3. törvénycikk szerint maguk a választók – a jelölőgyűlések résztvevőinek egyharmada – is jelölhettek képviselőket. Így a népfront jelölési monopóliuma megszűnt. Az 1971. április 25-i országgyűlési képviselő- és tanácsválasztásokon a választók 98,9%-a szavazott a Hazafias Népfront jelöltjeire. Kettős jelölésre 48 választókerületben került sor, továbbá egy kerületben 3 jelöltet is állítottak (ez a mandátumok 13,92%-a volt). Külpolitikai szempontból kedvező volt, hogy 1971. szeptember 28-án Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek – a Szentszék és a magyar kormány megbízottai között folytatott tárgyalások eredményeként az Elnöki Tanácstól kegyelemben részesült – elhagyta Magyarországot.

A csehszlovák reformkísérlet felszámolása után a szovjet vezetők egyre szorosabbra fogták a gyeplőt, 1971-ben elfogadtatták a KGST „komplex" gazdasági programját, ami hosszú évekre konzerválta a szocialista tábor gazdasági rendszerét. Elutasították azt a magyar javaslatot, hogy a tagországok közti gazdasági kapcsolatokat helyezzék piaci alapokra. Ennek következtében igaz, hogy a hatalmas és igénytelen szovjet felvevőpiac még jó ideig korlátlanul lehetővé tette a magyar áruk elhelyezését, ez az állapot azonban növelte a szakadékot a magyar gazdaság és a világgazdaság között. Fock Jenő miniszterelnök 1972. március végi moszkvai látogatása után – téma: a szovjet hosszú távú nyersanyagszállítások Magyarországra – közölte, hogy a két ország gazdasági kapcsolatait illetően „kisebb-nagyobb nehézségek" vannak. Moszkva elzárkózott az elől, hogy hosszabb távra elkötelezze magát a nyersanyagok és kivált az energia Magyarországra történő exportja mellett.

Itthon a „munkásellenzék"-ként is emlegetett szélsőbal (Komócsin Zoltán, Biszku Béla, Pullai Árpád és mások) kifogásolta a Nyugat felé való gazdasági nyitást, az újabb reformok bevezetését, s demagóg módon hangsúlyozták, hogy a pártban kisebbségbe került a „munkásosztály". Értsd: a fizikai dolgozók, akik valóban csak a párttagság 35,9 százalékát tették ki. A szélsőbal győzelmének tekinthető, hogy 1972 áprilisában az alkotmánymódosítás során az ország alaptörvényében is rögzítették az egypártrendszert. Az állam feladatává tették a szocializmus teljes felépítésének szervezését.

1972 novemberében pedig az MSZMP KB határozatban fújt visszakozz!-t a reformokra. Megindult az újracentralizálás, az üzemméret-szerkezet jelentős mértékben tovább torzult. Állami Tervbizottságot hoztak létre a központi tervezés erősítésére. Bírálták a helyi kezdeményezéseket („az önkormányzatiság") felkaroló pártszervezeteket, akik a „csoportérdekeket hangoztatók uszályába kerültek". Így a reform és a politikai nyitás folytatása is egyre inkább ellehetetlenült, melynek következtében Fock Jenő 1973 októberében felmentését kérte a miniszterelnöki funkcióból. A pártvezetés azonban – „stratégiai és taktikai" megfontolásból – akkor még nem engedélyezte számára a le-

Karikatúra a Ludas Matyiban a gazdasági mechanizmusról

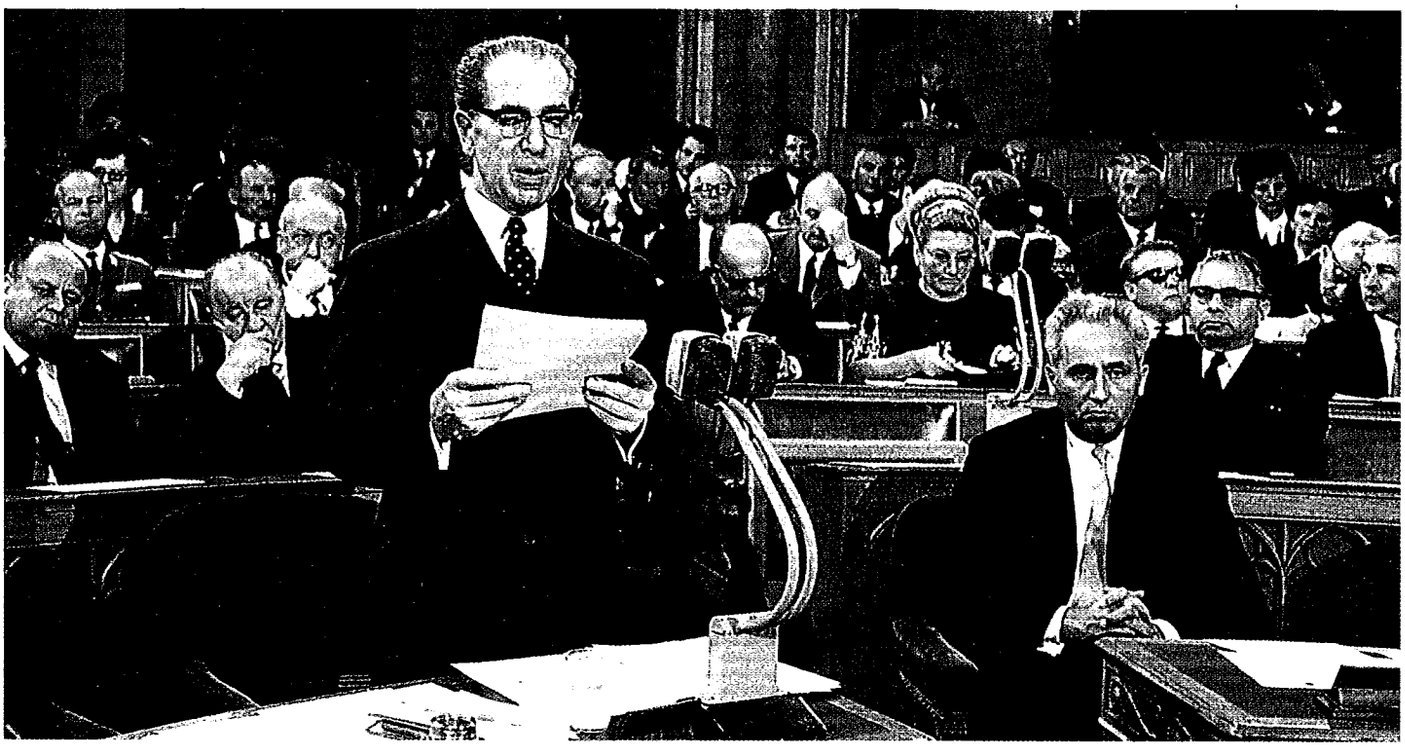

Fock Jenő beszél a Parlamentben, 1971. június 23.

mondást. Fock az 1975 tavaszára tervezett pártkongresszusig a helyén maradt.

1974 tavaszán a szovjet vezetők tudtával és egyetértésével a hazai szélsőbal kikényszerítette Kádár Jánostól a személyi változásokat. Nyers Rezsőt, Fehér Lajost és társait más munkakörbe, illetve nyugdíjba helyezték, ugyanakkor Komócsin Zoltán a *Népszabadság* szerkesztőbizottságának a vezetője lett. A kormányban Ajtai Miklós és Fehér Lajos helyébe új miniszterelnök-helyettesként Aczél György és Borbándi János került. A gazdasági reform megtorpanásával együtt megkezdődött az ideológiai „rendcsinálás" is. Egyre szigorúbban alkalmazták ugyanis az Aczél György, a kultúrpolitika irányítója megfogalmazta „három T elméletét", miszerint a párt kizárólagos joga, hogy támogassa, tűrje, illetve tiltsa a tudományos és művészeti élet alkotásait.

Fock Jenő ekkor már úgy volt miniszterelnök, illetve állt a kormány élén, hogy miniszterei tudtak bukásáról. Az utóvédharcokat a helyén maradva kellett végigélnie. Végül 1975 májusában engedtek kérésének, s 59 évesen nyugdíjazták. A politikai életből egyelőre még nem távozott, s ahogy korábban utaltunk rá, öt évig még PB-tag maradt, KB-tagsága pedig 1989-ben szűnt meg. Nyugdíjazása után 1980-tól tíz évig a METESZ elnöki tisztségét töltötte be. 1985-ig volt parlamenti képviselő, 1984-ben beválasztották az Alkotmányjogi Tanácsba is. 1983–1994 között tagja volt az egykori miniszterelnökök nemzetközi ún. Interakció Tanácsának.

Nyolcvanöt éves korában, 2001. május 22-én hunyt el Budapesten. Halálhírére rövid közleményként jelent meg.

Fock Jenőné Kreisky osztrák kancellár feleségével Mezőhegyesen

LÁZÁR GYÖRGY

A magyar parlamentarizmus történetében Tisza Kálmán után – aki másfél évtizedig volt kormányfő – Lázár György volt a leghosszabb ideig – 12 esztendeig – miniszterelnök. 1975-ben, Fock Jenő menesztése után Kádár János választása valószínűleg azért esett Lázárra, mivel nem volt politikai riválisa – addigi karrierje ugyanis gazdasági vonalon futott –, az MSZMP-n belül technokratának számított, kinevezése utáni karrierje pedig azért lehetett hosszú idejű, mert minden „szerepet eljátszott", ha azt Kádár akarta.

A Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Isaszegen született 1924. szeptember 15-én. Iskolái elvégzése után műszaki rajzolóként, majd technikusként dolgozott, 1945-ben lépett be az MKP-ba. 1948-ban került az Országos Tervhivatalba, ahol a hivatali ranglétrát végigjárva először előadó, majd 1953–1958 között főosztályvezető-helyettes, illetve főosztályvezető, 1958–1970-ig elnökhelyettes, 1970 és 1973 között elnök. Közben 1970 és 1973 között munkaügyi miniszter, 1973 nyarától, kinevezéséig (1975. május 15.) a minisztertanács egyik elnökhelyettese. 1970-től az MSZMP KB tagja, 1975-től PB-tag is egészen 1988 májusáig, 1987-től egyúttal a párt főtitkárhelyettese. Parlamenti képviselő 1975-től 1988. június 29-ig, amikor is lemondott országgyűlési mandátumáról.

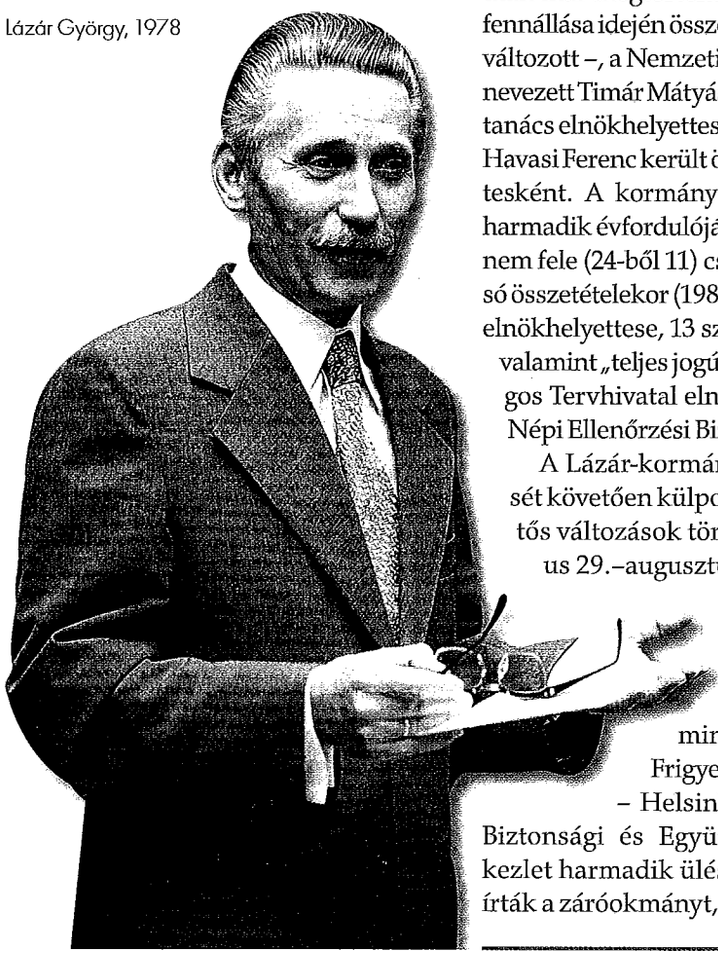

Lázár György, 1978

A Lázár György vezette kormánynak megalakulásakor öt elnökhelyettese és 17 tagja volt, másfél hónapi működés után már megtörtént első átalakítása – fennállása idején összetétele még hatszor változott –, a Nemzeti Bank elnökévé kinevezett Timár Mátyás kivált a minisztertanács elnökhelyettesei sorából, helyébe Havasi Ferenc került ötödik elnökhelyettesként. A kormány hivatali idejének harmadik évfordulójáig a tárcának csaknem fele (24-ből 11) cserélt gazdát. Utolsó összetételekor (1986. december 30.) öt elnökhelyettese, 13 szakminisztere volt, valamint „teljes jogú" tagként az Országos Tervhivatal elnöke és a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság elnöke.

A Lázár-kormány hivatalba lépését követően külpolitikai téren jelentős változások történtek. 1975. július 29.–augusztus 2. között Kádár János vezetésével küldöttség vett részt – tagjai: Lázár György miniszterelnök, Puja Frigyes külügyminiszter – Helsinkiben az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet harmadik ülésszakán, ahol aláírták a záróokmányt, ami a nemzetközi enyhülés jegyében lehetővé tette a politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok kiszélesítését a nyugat-európai és az amerikai földrész országaival. Novemberben Lázár Györgyöt magánkihallgatáson fogadta VI. Pál pápa, s ez 1945 óta először fordult elő magyar miniszterelnökkel, sőt később 1987 februárjában Lázár György II. János Pál pápánál is – immár másodszor – járt magánkihallgatáson, „szocialista miniszterelnökök" közül ez csak a lengyeleknek adatott meg. A hetvenes évtized vége felé Magyarország egyértelműen élvezte a Nyugat bizalmát, s ezt az Amerikai Egyesült Államok részéről a Szent Korona 1978. január 6-i visszaadása és a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény megadása is jelezte. Gazdasági és külkapcsolatok terén az NSZK és Japán is fontos partnerünkké vált. Ugyanakkor a kormány továbbra is hűséges szövetségese maradt a Szovjetuniónak, jelezte ezt az afganisztáni szovjet intervenció elismerése, a Los Angeles-i olimpia bojkottja, s a Varsói Szerződés 1985 áprilisában további 20 évre, plusz automatikusan 10 évre történő meghosszabbítása.

A hetvenes évek közepére a magyar gazdaság belső tartalékai lassan felemésztődtek, miközben a világpiacon is 1973 után lényeges fordulat történt. Az ekkor kirobbant olajválság a nyugati fejlett országokban is néhány évre válságot idézett elő, amely az évtized végére átformálta a fejlett országok gazdaságát és a világpiacot. A világgazdasági válságra a Szovjetunió és a KGST országok rosszul reagáltak, pontosabban szólva a külkereskedelem-függő ország-

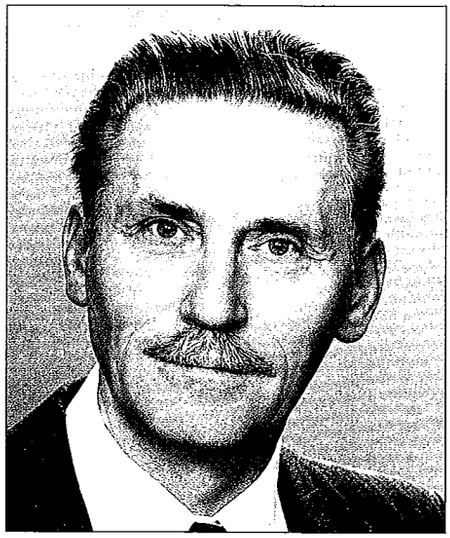

Lázár György, 1980

1975 1987

1975. MÁJUS 15.
1987. JÚNIUS 25.

gokat – így hazánkat is – hatalmas veszteségek érték.

A felvett nyugati hitelekkel viszont 1974-től sikerült a pangás állapotában tartani a magyar gazdaságot, sőt a lakosság életszínvonala is javult, az ország adósságállománya azonban 1978-ra már elérte a 11,8 milliárd dollárt. 1979-ben újabb olajárrobbanás rázta meg a világot, ami ismét átrendezte a világpiaci árakat, és ebből a magyar gazdaság számára súlyos cserearányromlás következett. Ennek ellensúlyozására az ország újabb nagyobb külföldi hitelt vett igénybe. Az eredmény: a nagyarányú eladósodás. Így elkerülhetetlenné vált a korrekció.

Az elhibázott gazdasági koncepció, a nemzeti és környezetvédelmi érdekek figyelmen kívül hagyása volt a bős–nagymarosi vízierőmű létesítéséről szóló egyezmény aláírása is 1977 szeptemberében. Az egyezményt, amely többek között a határok megváltoztatásáról – a Duna „elterelésé"-ről – is rendelkezett, a kormány nem vitte a parlament elé, az Elnöki Tanács így törvényerejű rendeletben hirdette ki.

A magyar külpolitika és külkereskedelem apparátusában 1977–1978-ban

Lázár György feleségével és fiával szavazni megy, 1975. június 15.

szeptember 15-én született Isaszegen — 1924

Belép a Magyar Kommunista Pártba — 1945

Az Országos Tervhivatal munkatársa lesz — 1948

Az Országos Tervhivatal főosztályvezető-helyettese, illetőleg főosztályvezetője — 1953–1958

Az Országos Tervhivatal elnökhelyettese — 1958–1970

Az Országos Tervhivatal elnöke. A Fock-kormány munkaügyi minisztere — 1970–1973

A Minisztertanács egyik elnökhelyettese — 1973–1975

május 15. A Lázár-kormány megalakulása — 1975

november. Lázár György miniszterelnököt magánkihallgatáson fogadja VI. Pál pápa

Magyarország csatlakozik a Világbankhoz és a Nemzetközi Valutaalaphoz — 1982

augusztus. Központi fogyasztói árintézkedéseket hajtanak végre

december 22–23. Módosítják a választási rendszert (1983. évi 3. törvény) kötelezővé teszik a kettős jelölést — 1983

június 14–16. Ellenzéki tanácskozás Monoron — 1985

március 15. Békés ellenzéki tüntetés a Petőfi-szobornál — 1986

Lázár György látogatása egy bányában, 1977. július

mindinkább sürgették Magyarországnak az ENSZ pénzügyi szervezeteihez való csatlakozását. A moszkvai jóváhagyás hiányában azonban erre csak 1982-ben kerülhetett sor. Magyarországot ekkor vették fel a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank tagjai közé.

A monetáris eszközrendszer bevezetése – költségvetési restrikció, az importkorlátozás, az exportösztönzés és a második gazdaságon keresztül a társadalom erőinek extenzív mozgósítása, ügyes adósságmenedzseléssel kísérve – nem maradt eredménytelen. Előbb szovjet, 1982 tavaszán nyugatnémet segítséggel, utóbb IMF-részvétellel sikerült kivédeni a második olajárrobbanás és a lengyel szükségállapot (1981. december) nyomán kialakult fizetési válságot. A közvélemény nem méltatta igazán a külkereskedelmi mérleg pozitívvá válását, a gazdasági reformcsomagot. A gazdasági egyensúly javítása a fogyasztás mérséklése, az állami ártámogatás csökkentése végett pl. a kormány 1982 augusztusában központi fogyasztói árintézkedéseket hajtott végre. A kenyérfélék, a liszt, a belőle készült termékek és a rizs ára átlagosan 20%-kal emelkedett. Ezen kívül 10%-kal nőtt a vasúti személyszállítás és 12%-kal a távolsági autóbusz-közlekedés díja. Ebben a helyzetben Kádár János csak úgy vállalta a reformokat, ha azok összekapcsolódnak a gazdasági növekedés újraindításával és annak részeként az életszínvonal érzékelhető mértékű javításával. Közben a külföldi adósságállomány folyvást emelkedett, a nettó konvertibilis adósság erre az időre megközelítette a 8 milliárdot.

Nem kellett sok időnek eltelni azonban ahhoz, hogy kiderüljön: a többletjövedelem, a belső felhasználás ismételt bővítése külső forrásból eredt. Eredmény: 1985–1986-ban Magyarország adósságállománya már a 10 milliárdos határ kezdetére ért, 1988 decemberében pedig elérte a 16,7 milliárd dollárt. 1986 végén ugyanakkor az is felsejlett, hogy a Szovjetunió nemcsak nem képes, hanem már nem is akar kizárólagos szerepet játszani a közép- és kelet-európai térség problémáinak megoldásában. Már nekik sem volt gazdasági alapjuk a korábbi befolyás megőrzéséhez.

M. Sz. Gorbacsov főtitkárságának első három esztendeje (1985–1988) megváltoztatta a közép- és kelet-európai államközi kapcsolatokat. A Gorbacsov által meghirdetett „glasznoszty" (szabad nyilvánosság) és „peresztrojka" (a gazdaság és a társadalom átépítése) politikája egyre erősödő reformértelmet nyert. A szovjet vezetés ezután Közép- és Kelet-Európában már nem védelmezte a „helyi" vezetőket, nem kényszerítette rájuk saját belső irányvonalának átvételét, sőt engedékenyebb lett, s így megnyílhatott az út a békés átmenet felé. Gorbacsovék 1988 tavaszán a magyar, pontosabban szólva az MSZMP-n belüli hatalmi küzdelemben is a be nem avatkozás álláspontjára helyezkedtek.

A kormány pártirányítása egészen 1989-ig lényegében zökkenőmentes volt, a mindenkori miniszterelnök ugyanis tagja volt a párt legfelső vezető szervének, a Politikai Bizottságnak.

Az 1983. évi 3. törvény módosította a választási rendszert. Kötelezővé tette a kettős jelölést, a jelölteknek azonban el kellett fogadniuk a Hazafias Népfront választási programját. Mód nyílt spontán jelöltek állítására is. A párt, a szakszervezetek és a kormány prominensei számára volt egy 35 fős országos lista, amely eleve biztosította az országgyűlésbe való bejutásukat.

1984. január 1-jétől módosították Magyarország államigazgatási területi beosztását: a járások megszűntek. A városok száma 97-ről 109-re nőtt, s 318 nagyközség, illetve 2957 község lett. Áprilisban törvény született (1984. évi I. törvény) az Alkotmányjogi Tanács felállításáról, amely ellenőrizte a jogszabályokat, és a vitás kérdésekben értelmezhette magát az alkotmányt is. Ezt a testületet az országgyűlés választotta, s annak szerveként működött.

Az 1985. júniusi, utolsó állampárti országgyűlési választásokon már 78 „spontán jelölés" történt, s a jelöltek közül 41-en mandátumhoz is jutottak. A 387 tagú országgyűlésnek 10,5%-át alkották ezek a független képviselők. 1949 óta ekkor volt a legnagyobb fluktuáció a parlamentben, hiszen a képviselők 63 százaléka új volt. Ettől függetlenül az MSZMP szempontjából sikeres volt a választás, mivel a képviselők 75,1%-a a párt tagja volt. Több régi káder és gyakorló középszintű vezető veresége azonban jelezte, hogy a lakosság körében a hatalom képviselőivel szemben erősödik a bizalmatlanság. Az év tavaszán tartott pártkongresszus (1985. március 25–28.: Az MSZMP XIII. kongresszusa) is még a „népi hatalom szilárdságát, a nemzeti összefogást a szocialista célok jegyében, a létbiztonságot" hangsúlyozta, de előkerültek a gazdasági problémák is, s szokatlanul kritikus hozzászólások hangzottak el. Kádár János zárszavából pedig már kiérződött a válság mélyülése és a bukás veszélye is, ugyanis tőle szokatlanul Madách Imre idézettel fejezte be zárszavát: „Ember küzdj és bízva bízzál!"

1987

január 1. Megkezdi működését a kétszintű bankrendszer

június 25-26. Az országgyűlés felmenti Lázár Györgyöt a miniszterelnöki teendők ellátása alól

június 23. Az MSZMP főtitkárhelyettesévé választják

1988

május 20-22. Az MSZMP országos értekezletén nem választják be a vezető testületekbe

június. Lemond képviselői mandátumáról és visszavonul a politikai szerepléstől

A BÖSI ERŐMŰ MEGÉPÍTÉSE ELLEN

1986. januárjában több ellenzéki vezető – Bába Iván, Kis János, Vargha János, Donáth Ferenc, Csoóri Sándor, Kenedi János és Mécs Imre levelet intézett az Elnöki Tanácshoz. Kifogásolták, hogy a magyar kormány 1985. augusztus 15-én kiadott nyilatkozata szerint ismételten elkötelezte magát a bős–nagymarosi vízlépcsőrendszer felépítése mellett. Továbbá, hogy a kormány figyelmen kívül hagyta a szakma és a közvélemény elutasító álláspontját. A levél kimondta: „A vízlépcsőrendszer megépülése esetén Magyarország 30 km-es szakaszán elveszti a Dunát mint természetes határfolyót, és veszélybe kerül milliók egészsége s ivóvize. Az építkezés károsítja a Duna-kanyart és visszafordíthatatlan környezetkárosodási folyamatokat indíthat el az egész Duna-szakaszon." A levél írói kérték az Elnöki Tanácsot, hogy éljen alkotmányos jogával, és a bős–nagymarosi vízlépcsőrendszer felépítéséről rendezzen nyilvános vitát, majd rendeljen el népszavazást. A kormány természetesen nem rendelt el népszavazást, sőt szigorúan fellépett a különböző környezetvédő csoportokkal szemben.

A válság mélyülése a magyar társadalom egyre szélesebb rétegeiben fogalmaztatta meg a változások iránti igényt. Ezzel együtt sorra alakultak a különböző körök, klubok és társaságok, jelezve, hogy a civil társadalom is bele akar szólni a közügyek intézésébe. Így 1979-ben megalakult a SZETA (Szegényeket Támogató Alap, 1980-tól többé-kevésbé rendszeresen megjelent a *Beszélő* és más magánkiadású (szamizdat) kiadvány: *Hírmondó, Demokrata* stb. Ebben az időszakban alakult meg a Rakpart Klub (1982), a Bibó István Kollégium (1983), a Szárszó Baráti Kör (1983), a Duna Kör (1984), a Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaság (1985) stb. 1985 nyarán Monoron 45 értelmiségi (filozófusok, közgazdászok, történészek, jogászok, írók, művészek) jött össze, hogy elemezze az ország társadalmi és gazdasági válságának okait, keresse a kiút lehetőségét. Ez a tanácskozás volt az ellenzék egyetlen közös megnyilatkozása, utána az utak szétváltak.

1986. március 15-én, az 1848-as forradalom és szabadságharc évfordulóján Budapesten a Petőfi-szobornál délelőtt többezres tömeg külön megemlékezést tartott. Este 7 órakor 400–500 fiatal – fáklyával, mécsessel – ismét a Petőfi-szobornál gyülekezett. A spontán kis ünnepség után a Lánchíd felé indultak, amelyről a rendőrség már előre elterelte a forgalmat. Ekkor elölről-hátulról bezárták a hidat, majd a békésen haladó felvonulókat ütlegelni kezdték, elvették személyi igazolványaikat és többeket a rendőrségre vittek. Alig egy héttel később az országgyűlés elfogadta az 1986. évi II. törvényt, a sajtótörvényt, melynek értelmében sajtóterméket jogi személy csak a példányszámra és terjedelemre vonatkozó állami engedéllyel adhat ki, vagyis korlátozták a sajtószabadságot.

Közben mértékadó értelmiségi műhelyekben továbbra is keresték a válságból való kilábalás lehetőségeit. E munkák közül jelentős hatást gyakorolt 1986-ban a *Fordulat és reform* megjelenése, majd 1987 júniusában a *Társadalmi Szerződés* című program kiadása. Ez utóbbi már határozottan leszögezte azt is, hogy „A pártfőtitkár népszerűsége gyorsabban devalválódik, mint a forint. Egyetlen dolog van, amiben ma munkástól pártkáderig mindenki egyetért: Kádárnak mennie kell!" 1987 őszén Lakitelken megalakult a Magyar Demokrata Fórum (MDF), amely nyilatkozatban hozta az ország lakosságának tudomására, hogy „Az ország és a magyarság sorsáért érzett felelősségtől áthatva, az egybegyűltek szükségesnek és időszerűnek érzik olyan keretek létrehozását, amelyek arra szolgálnak, hogy a társadalom tagjai valódi partnerként vehessenek részt a közmegegyezés kialakulásában..."

1987. június végén az országgyűlés felmentette Lázár Györgyöt, és Grósz Károlyt bízta meg a miniszterelnöki teendők ellátásával. Lázár György az MSZMP főtitkárhelyettese lett – ilyen funkció korábban csak az MDP-ben volt –, a Titkárságot pedig a fiatalabb korosztály tagjaival „erősítették" meg. Ekkor lett KB-titkár Fejti György, Lukács János és Németh Miklós.

Lázár György a párt főtitkárhelyetteseként élte meg az általa is képviselt gazdaságpolitika csődjét és kudarcát, a párton kívüli ellenzék és a civil szervezetek egyre erősebb aktivizálódását, szerepvállalását a politikai intézményrendszer lebontásában és a „pártosodás" újbóli kibontakozását Magyarországon. Utolsó politikai szereplésére az MSZMP 1988. május 20–22-i országos értekezletén került sor, ahol érdemi hozzászólásra nem vállalkozott, csupán a megnyitót tartotta. Ez az értekezlet a Kádár-korszak – s egyben Lázár György politikai pályafutásának is – végét jelentette. Tisztségét megszüntették, kimaradt a Politikai Bizottságból, s még a Központi Bizottságba sem választották be, június végén így önként mondott le képviselői mandátumáról. Visszavonulása óta magánemberként él abban a budai lakásban, ahol már korábban is lakott.

GRÓSZ KÁROLY

„Grószt az akarat és az erő mindenhatóságába vetett hit vezérelte – írja miniszterelnöki időszakáról egyik politológus elemzője. – Abban reménykedett, hogy gyors és sikeres nyomulását az arctalan gazdasági válsággal, a más politikai kultúrájú Nyugattal és Kelettel szemben is folytathatja. De a gazdasági válságon nem tudott átgázolni."

Miskolcon született 1930. augusztus 1-jén. Rövid ideig a Borsodi Nyomda nyomdásza volt, majd „kiemelték" és 1948–1949-ben a MINSZ Borsod megyei titkára lett. 1950-től már az MDP központi apparátusának politikai munkatársa, s közben négy esztendeig hivatásos katonatiszt. 1954-től az MDP, illetve MSZMP Borsod megyei agitációs és propaganda osztályának vezetője, rövid ideig – 1958–1959 – a megyei pártlap, az *Észak-Magyarország* felelős szerkesztője, 1961-től már az MSZMP KB politikai munkatársa, s különböző pártfunkciókat tölt be. Így 1962–1968 között a Magyar Rádió és TV pártbizottsági titkára – s miután elvégezte a Pártfőiskolát, 1967-ben tudományos szocializmus szakos diplomát szerez az ELTE-n, volt Fejér, majd Borsod megyei első titkár, a KB agitációs és propaganda osztály vezető-helyettese, 1984–1987 között pedig az MSZMP Budapesti Bizottságának első titkára, erről a posztról került 1987. június 25-én a kormány élére. Volt felhatalmazása Moszkvától, de mint a nyitás emberét elfogadta a Nyugat is.

Margaret Thatcher fogadja Grósz Károlyt londoni látogatásakor, 1988. május 5.

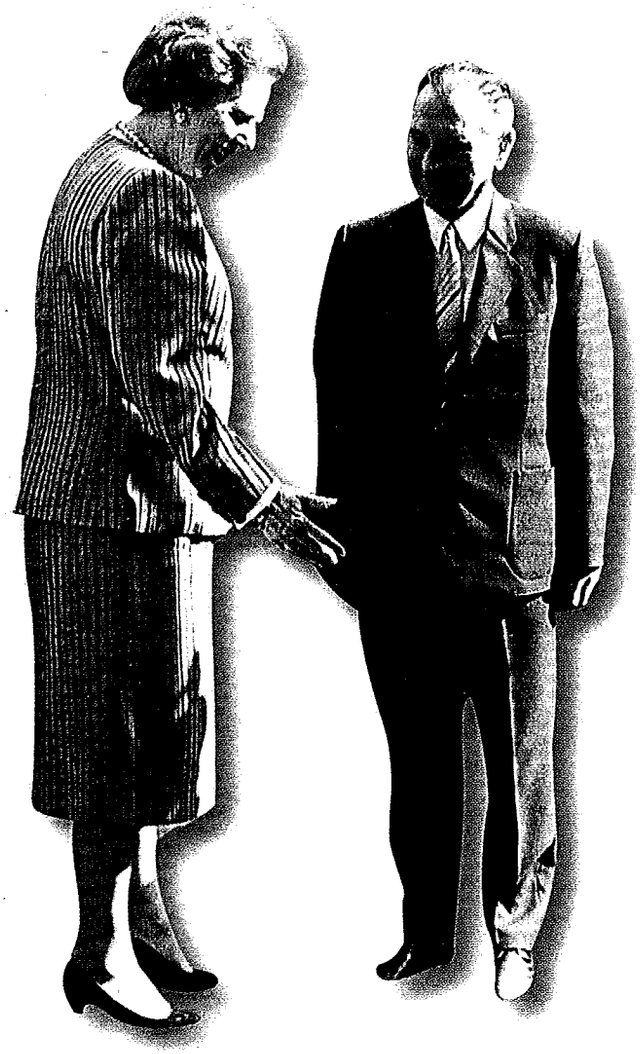

A kormány megalakulásakor a miniszterelnökön kívül új tagként csak Horváth István belügyminiszter került a kabinetbe. Fontosabb személycserék 1987. december végén voltak: miniszterelnök-helyettes Medgyessy Péter, ipari miniszter Berecz Frigyes, környezetvédelmi és vízgazdálkodási miniszter Maróthy László, pénzügyminiszter Villányi Miklós, szociális és egészségügyi miniszter Csehák Judit lett. Újabb átalakításra 1988 nyarán került sor, amikor miniszterelnök-helyettesként Pozsgay Imre, igazságügy-miniszterként Kulcsár Kálmán, művelődésügyi miniszterként Czibere Tibor került a kormányba, októberben pedig Beck Tamás lett a kereskedelmi miniszter. Ebben a kormányban már ténylegesen számított a szakértelem, a közgazdasági és közigazgatási tapasztalat és készség. Grósz nagy taktikus volt a politikai arénában, de bízott és elfogulatlan volt a szakapparátusokkal és szakemberekkel. Miniszterelnöksége alatt vált kancellária típusú intézménnyé a Miniszterelnöki Hivatal, ahol egyszerre folyt a közigazgatás koordinálása, a jogalkotási tevékenység összehangolása, a gazdaságpolitika és a társadalompolitika stratégiai irányítása. Ez a hivatal vette át így részben a pártközpont, illetve az Országos Tervhivatal szerepét.

A Grósz-kormány munkaprogramját 1987. szeptember közepén tárgyalta meg és fogadta el az országgyűlés. Kor-

A TÁRSADALMI SZERZŐDÉS

1987 júniusában jelent meg Kis János, Kőszeg Ferenc és Solt Ottília Társadalmi Szerződés című politikai programja. „A közmegegyezésnek vége – szögezte le a dokumentum. – Az ország rádöbbent, hogy a hatalom nem fogja teljesítgetni ígéreteit. A gazdasági hanyatlás következményei már a munkásság elitjét és a szellemi középrétegeket is elérték. A közvélemény nem hiszi többé, hogy értelme volna az újabb és újabb áldozatoknak... Az általános elégedetlenség megszemélyesíti tárgyát. Ahogy korábban a konszolidációs korszak sikereit, most a korszak vég kudarcait azonosítja az ország Kádár Jánossal. A pártfőtitkár népszerűsége gyorsabban devalválódik, mint a forint. Egyetlen dolog van, amiben ma munkástól pártkáderig mindenki egyetért: Kádárnak mennie kell."

1987
1988

1987. JÚNIUS 25.
1988. NOVEMBER 24.

Grósz Károly, 1984

mánya céljáról a kormányfő elmondta, hogy a világgazdasági helyzetekhez való igazodás, a fejlett országoktól való nagyobb lemaradás elhárítása, a gazdasági és társadalmi reformok felgyorsítása a cél. Közölte, hogy az államadósság a Nyugat felé a kamatterhekkel együtt 16 milliárd dollár. Nem titkolta, hogy a jövőben az életszínvonal csökkenésével kell számolni. A program kilátásba helyezte a monetáris visszafogást, a fizetési mérleg javítását és a költségvetési hiány csökkentését. A gazdasági élet szerkezet-átalakítását az új adórendszertől, a kétszintű bankrendszer hatékony tőkeátcsoportosító tevékenységétől, a támogatások felülvizsgálatától várta. A kormány még augusztus közepén elfogadta az általános forgalmi adó és a személyi jövedelemadó bevezetéséről szóló tervezetet, amit szeptemberben törvénybe is iktatott az országgyűlés. A munkatervben, illetve kormányprogramban nem esett szó sem a tulajdoni rendszer megváltoztatásáról, sem a liberalizálásról, s főként nem a politikai és az intézményrendszer reformjáról.

A külpolitika terén Grósz Károly folytatta a korábbi többirányú orientációt, és azt a magyar–izraeli kapcsolatok újrafelvételére irányuló berni tárgyalások (1987. szeptember) megkezdésével, valamint Dél-Korea és Magyarország közötti diplomáciai viszony létesítésének előkészítésével egészítette ki. Október elején a miniszterelnök az NSZK-ba látogatott, ahol műszaki-tudományos együttműködési megállapodást írt alá és egymilliárd márka szabad felhasználású hitelt kapott a magyar ipar korszerűsítésére. Ezután moszkvai, lengyelországi és görögországi látogatásra került sor. Hazánk Nyugatra nyitottságát az úgynevezett világútlevél 1987. szeptember 27-i bevezetése tette teljessé, ami minden állampolgárnak alanyi jogon járt, (1987. évi 25. tvr.), rendelet jelent meg a devizáról és a kincstárjegy bevezetéséről. Ezek 1988. január 1-jétől léptek érvénybe.

1988 elejétől a párton kívüli ellenzék egyre nyíltabban aktivizálódott. A Magyar Demokrata Fórum január 30-án vitát rendezett a Jurta Színházban a parlamentarizmusról, a többpártrendszerről, a társadalmi erők és a hatalom viszonyáról. A március 15-i tüntetésen mintegy 100 ezer ember kereste fel Bu-

Grósz Károly, 1988

augusztus 1-jén született Miskolcon — **1930**

A MINSZ Borsod megyei titkára — **1948–1949**

Az MDP, illetve az MSZMP Borsod megyei agitációs és propaganda osztályának vezetője — **1954–1958**

Az Észak-Magyarország című lap felelős szerkesztője — **1958–1959**

Az MSZMP KB politikai munkatársa lesz — **1961**

A Magyar Rádió és Televízió pártbizottságának titkára — **1962–1968**

Az MSZMP Budapesti Bizottságának első titkára — **1984–1987**

június 25. A Grósz-kormány megalakulása — **1987**

szeptember 27. Lakiteleken megalakul a Magyar Demokrata Fórum (MDF)

március 30. Megalakul a Fiatal Demokraták Szövetsége (Fidesz) — **1988**

május 20–22. Az MSZMP főtitkárává választják meg

november. Megalakul a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt (FKGP), valamint a Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ)

november 24. Grósz Károlyt felmentik a miniszterelnöki teendők ellátása alól

december 18. Az újjáalakult MSZMP KB tagja lesz — **1989**

január 9-én hunyt el — **1996**

dapesten a történelmi emlékhelyeket, s követelte a szabadságot és a demokráciát. Március 30-án megalakult a Fiatal Demokraták Szövetsége (Fidesz), s politikai programjában leszögezte, hogy a szövetség „olyan új Magyarország felépítésének igényéből indul ki, amelyben a demokrácia szabályainak megfelelően az egyéni és csoportérdekek szabad szerveződésen alapuló képviseletet nyernek". Május 1-jén létrejött a Szabad Kezdeményezések Hálózata, amelyből később megalakult a Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ).

Grósz Károly nem csinált titkot abból, hogy Kádár helyére pályázik. Ennek érdekében sikerült maga mellé állítani a pártértelmiség, a pártapparátuson belüli politikai technokraták, valamint az államgazdaság fiatalabb menedzsereinek többségét. Pozsgay Imre és Nyers Rezső, akiknek nagy befolyása volt a párton belüli demokratikus reformellenzék, a fiatalabb reformközgazdászok táborában, „közös érdekből" szintén támogatták Grósz törekvéseit. A pártellenzék keresztülvitte az MSZMP 1988. május 20–22-i országos értekezletének összehívását. Grósz Károly felszólalásában határozottan kiállt az egypártrendszer mellett, mondván, hogy „egy párt kell, helyesebben egy párt kell. Olyan harci szövetség, amelynek indult, amilyen volt, és amilyen lehet, ha megszabadul a rákövesedett eszmei előítéletektől". A kormány szerepét illetően viszont leszögezte: „olyan kormányra van szükség, amelyik érzékeny a valóság napi kérdéseire, hatékonyan foglalkozik a termelés és az elosztás rá tartozó kérdéseivel. Olyan, amelyik kockázatot is mer vállalni, és ugyanakkor felelősséggel tartozik. Amelyik a jövő érdekében az elkerülhetetlen konfliktusokat sem kerüli ki. Épít az egyén felelősségérzetére. A folyamatosság és a megújulás viszonyában a döntésre érett, átgondolt megújulásra teszi a hangsúlyt... Olyan viszonyokat akar kialakítani ez a kormány, amelynek közepette érvényesül a teljesítményelv, ennélfogva a legméltányosabban emberszemléletű."

A megyei, városi és kerületi párttestületek küldötteinek hathatós támogatásával Grósz Károlynak és „szövetségeseinek" sikerült kikényszeríteni a legfelsőbb pártvezetés személyi változásait: nem engedték a Központi Bizottságba beválasztani a kádári vezető csoport szimbolikus figuráit. Ez volt ugyanis a módja annak, hogy ezek a személyek ne kerülhessenek be a Politikai Bizottságba sem. Némi hezitálás után kialakult a Kádár János személyére szabott pártelnöki szerepkör is, amely nem jelentett PB-tagságot, csupán az ülésein való részvétel lehetőségét. A párt elnöke Kádár János, főtitkára Grósz Károly, a Politikai Bizottság új tagjai: Iványi Pál, Lukács János, Németh Miklós, Nyers Rezső, Pozsgay Imre és Tatai Ilona – többségükben Grósz támogatói –, kimaradt: Aczél György, Gáspár Sándor,

Kádár János és Grósz Károly a Parlamentben, 1988

Havasi Ferenc, Kádár János, Lázár György, Maróthy László, Németh Károly, Óvári Miklós. A Központi Bizottság 105 tagja közül 39 főt nem választottak újra. Grósz Károly politikai pályafutása és hatalma csúcsára érkezett főtitkárként irányította a párt vezető testületeit, miniszterelnökként pedig a kormányzati munkát.

1988 késő tavaszán mind Moszkvában, mind Washingtonban kedvezően fogadták Grósz Károly magyarországi hatalomra kerülését. Ő volt a pártállam utolsó politikusa, aki – ha rövid ideig is – a párt- és az állami vezetést egy személyben irányította. Egyik nyugati sajtóorgánum leleményesen a glasznoszty származékaként megalkotta a „grósznoszty" kifejezést. 1988. július elején pártfőtitkár-miniszterelnökként először Moszkvában tárgyalt, majd a hónap végén az Amerikai Egyesült Államokba látogatott. Grósz volt az első hivatalban lévő magyar miniszterelnök és kommunista pártvezető, akit fogadtak a Fehér Házban. Mindkét útja átütő sikert hozott: Moszkvából azzal térhetett haza, hogy Magyarországnak továbbra is megengedik, hogy külön úton járjon, Washingtonban pedig – miután komolyabb tőkebefektetésre kapott ígéretet – bejelentette, hogy a külföldiek akár 100 százalékos tulajdont is szerezhetnek az új gazdasági társaságokban. Ezzel párhu-

Grósz Károly pártvezetőkkel

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED

zamosan lépéseket tett egyfajta korlátozott demokrácia megteremtésére: egyesületi és gyülekezési törvénytervezetet dolgoztatott ki, s kezdeményezte egy új szocialista alkotmány kodifikálását is.

Grósz Károly sikeresnek induló s felfelé ívelő politikai pályaíve már 1988 nyarán-őszén megtört. Június 27-én Budapesten 40 ezren tüntettek a Hősök terén a romániai falurombolás ellen. Augusztus végén a kormányfő Aradon Ceausescuval folytatott tárgyalása nemcsak eredménytelen volt, hanem olyan ember (politikus) hírébe is keverte, aki nem tudott elég keményen fellépni tárgyalópartnerével szemben, s ezzel súlyosan ártott az erdélyi, s közvetve a többi határon túli magyar ügyének. Számos petíció érkezett a kormányhoz, sőt Budapesten és vidéken is tüntettek a dunai vízlépcső megépítése ellen. A kormány október elején – a híres felállásos szavazással – mégis keresztülvitte az építkezés folytatását. Igaz, nem nagy sikerrel, mivel fél évvel később felfüggesztették a nagymarosi építkezést. Ezzel egy időben a korábbi ellenzéki csoportosulások közül már politikai pártként működött az MDF, november közepén megalakult az SZDSZ és újjáalakult a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt (FKGP) is.

Ebben a helyzetben Grósz Károly november végén lemondott a miniszterelnökségről, s a számára fontosabb pártfőtitkári tisztséget tartotta meg. Nem számolt azzal, hogy a pártállam bomlása egyben az MSZMP bomlását is jelenti. A párt bázisáról akart ellentámadást indítani. Ezt jelzi a november 29-i kommunista pártaktíva-értekezleten elhangzott beszéde, ahol kijelentette, hogy az egypártrendszert kell fenntartani, az anarchia, a káosz és a fehérterror veszélyével fenyegetődzött, megpendítve az „ellenséges ellenforradalmi erők" elleni fellépés lehetőségét is. Ettől kezdve fokozatosan elvesztette befolyását az események alakításában. Sorra meghátrálásra kényszerült az általa korábban kategorikusan elutasított kérdésekben, így 1956 értelmezése, Nagy Imre rehabilitálása és a többpártrendszer bevezetésének ügyében. Az MSZMP 1989. februári központi bizottsági ülése már tudomásul vette a többpártrendszert, s 1956-ot

Grósz Károly látogatást tesz az Amerikai Egyesült Államokban, 1988. július 30.

népfelkelésnek értékelte. Egy későbbi interjújában sajátos módon azt hangsúlyozta, hogy hibás döntésnek tartotta, hogy az „1989. februári KB-ülésen nem szorgalmazta a párt szétszakítását".

1989. március 15-e után új politikai helyzet állt elő Magyarországon: egyértelműbbé vált a régi és az új rend frontvonala. Az ellenzéki politikai erők – az MSZMP megosztó taktikáját felismerve – március 22-én a Független Jogász Fórum felhívására létrehozták az Ellenzéki Kerekasztalt, majd részletes előkészítés és tárgyalássorozat után létrejött a Nemzeti Kerekasztal, az Ellenzéki Kerekasztal, az MSZMP és a harmadik oldalon elhelyezkedő társadalmi szervezetek és mozgalmak részvételével. Ezzel egy időben megkezdődtek a nemzeti egyeztető tárgyalások, amelyek szeptember közepén zárultak.

Grósz Károly csak a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások nyitó plenáris ülésén vett részt, ahol leszögezte: „Határozott szándékunk, hogy minden vonatkozásban szakítunk a sztálini modell maradványaival. A Magyar Szocialista Munkáspárt együtt más politikai erőkkel, olyan demokratikus és szocialista jogállam kiépítésére törekszik, amely a nép akaratát juttatja érvényre." Ekkorra az MSZMP reformköreiben már megszaporodtak a Grósz távozását követelő hangok és törekvések. A Központi Bizottság, engedve a pártszervezetek, de főleg a reformkörök nyomásának, október elejére összehívta a párt soron lévő kongresszusát.

Az MSZMP 1989. október 6–8-án tartott XIV. kongresszusán megszűnt állampárt lenni. Viharos hozzászólások és jelenetek után a párt reformszárnya ugyanis október 7-én kimondta a Magyar Szocialista Párt (MSZP) megalakulását. Grósz Károly beszéde végén elhagyta az emelvényt és a padsorok között foglalt helyet, teljes passzivitásba vonult. Nem vállalt közösséget az új párt létrehozását ellenző bizottsággal sem és lényegében a második naptól kezdve már nem vett részt a kongresszus munkájában. 1989. december 18-án az újjáalakult MSZMP Központi Bizottságának lett a tagja, e megbízatásáról 1990 októberében köszönt le. Egy 1990 decemberében adott interjújában kijelentette: „Nem akartam rendszerváltást. Mindaz, ami itt történik, szándékom és akaratom ellenére megy végbe. Ezt az utat a magyar társadalom szempontjából zsákutcának tartom. Meggyőződésem, hogy az emberiség jövője a kollektív társadalom."

Grósz Károly csendesen vonult vissza a közszerepléstől, nem vádaskodott, alig beszélt politikai kulisszatitkokról. Nádtetős, tölgyfagalériás gödöllői házában éveken át magányosan élt, s méltósággal viselte hosszan tartó – veserákban szenvedett – súlyos betegségét. 1996. január 9-én hunyt el, több ezer gyászoló kísérte utolsó útjára a Farkasréti temetőben.

Grósz Károly

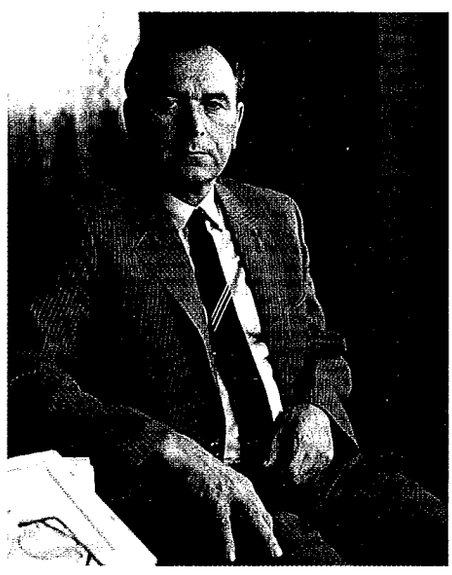

NÉMETH MIKLÓS

Németh Miklós és – különösen 1989 tavaszán átalakított – kormánya párttól független tényező hatalomként olyan alapvető reformokat dolgozott ki, s törvényeket alkotott – amelyek megteremtették a demokratikus jogállamiságot és a békés rendszerváltást Magyarországon. Miniszterelnöksége idején Németh Miklós az ország egyik legnépszerűbb politikusa volt.

Voltak, akik 1988 novemberében azt gondolták, sőt mondták is, hogy Hegedüs András – Nagy Imre leváltása után – azért lett miniszterelnök, mert Rákosi és Gerő bábként kezelhette s valamiféle hasonlatosságot véltek felfedezni a Grósz Károly Németh Miklós miniszterelnök-cserében, mondván: az új kormányfő a régi „embere", s így a pártfőtitkár döntéseinek és akaratának lesz a végrehajtója. Hamar bebizonyosodott, hogy alaposan tévedtek.

Németh Miklós beszél a Parlamentben, 1989

1948. január 24-én született a Zemplén megyei Monokon, Kossuth Lajos szülőfalujában, paraszti családból. Középiskolába Miskolcon járt, majd 1971-ben a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen szerzett diplomát. A végzés után az egyetemen maradt, sikeresnek induló egyetemi oktatói és kutatói pályája (tanársegéd, adjunktus, 1974–1975-ben IREX-ösztöndíjjal Bostonban, a Harvard Egyetemen tanul) kezdetén „kiemelték". 1977-ben az Országos Tervhivatalba kerül, majd 1981-től az MSZMP KB Gazdaságpolitikai Osztályán Havasi Ferenc KB-titkár mellett dolgozik, 1978-tól osztályvezető. 1976-tól tagja a pártnak, 1987-ben választották be az MSZMP Központi Bizottságába, az 1988. évi pártértekezleten pedig a PB tagjai sorába. 1987–1988 között mint gazdaságpolitikai titkárt megbízták egy hosszabb távú gazdaságpolitikai stratégia kidolgozásával foglalkozó munkacsoport vezetésével, így lett a KB Gazdaságpolitikai Bizottságának és Közgazdasági Munkaközösségének elnöke. 1988. október 5-én lemondás folytán országos listán bekerült a parlamentbe. 1989 nyarától öt hónapig az MSZMP PB helyére felállított Politikai Intézőbizottság és a négytagú elnökség tagjaként tevékenykedett. 1989 októberében belépett az akkor alakult MSZP-be, s két hónapig – lemondásáig – tagja volt az Országos Elnökségnek is.

A Németh-kormány hivatalba lépésével (1988. november 24.) az országgyűlés ténylegesen működő parlamentté vált. A demokratikus átalakulás jegyében 1989. január 11-én két alapvető törvényt is elfogadott: 1989. évi 2. törvény az egyesülési jogról, valamint az 1989. évi 3. törvény a gyülekezési jogról. Márciusban törvényt fogadtak el a sztrájkjogról (1989. évi 7. törvény). Nem sokkal később megszületett az 1989. évi 13. törvény a gazdálkodó szervezetek és gazdasági társaságok átalakulásáról. Ezzel együtt megkezdődött az állami vállalatok, szövetkezetek vagyonának kft.-kbe, részvénytársaságokba juttatása, illetve mentése, ami gyakran pozícióátmentéssel is járt, a valódi privatizáció azonban még váratott magára. Ezzel a törvénnyel együtt fogadta el a parlament a 17. törvénycikket a népszavazásról és a népi kezdeményezésről. Kezdeményező lehetett az Elnöki Tanács elnöke, a minisztertanács, ötven képviselő vagy ötvenezer állampolgár. Ha százezren kérték, az országgyűlés köteles volt elrendelni. Törvény született a honvédelemről (1989. évi 12. törvény), amely intézkedett a polgári szolgálat bevezetéséről is. Törvényt alkottak a ki- és bevándorlásról. 1989. április 26-án a kormány 26 tagú jogász, illetve 9 tagú történész bizottságot küldött ki a koncepciós perek felülvizsgálatára, s a jelentés elkészülte után (1990. január 24.) megkövette a törvénysértő perekben elítélteket.

Németh Miklós miniszterelnök május elején eltávolította kormányának konzervatív felfogású tagjait, s közismert reformpolitikusokat – „szakértő kormány" – választott helyükre. Ekkor lett Horn Gyula külügy-, Békesi László pénzügy-, Glatz Ferenc művelődési, Hütter Csaba mezőgazdasági és élelme-

1988
1990

1988. NOVEMBER 24.
1990. MÁJUS 22.

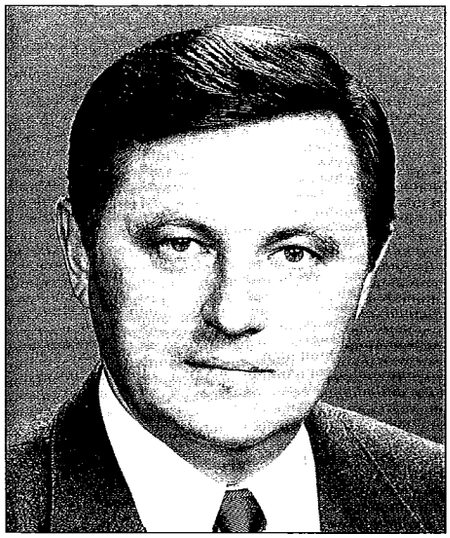

Németh Miklós, 1989

zésügyi, Horváth Ferenc ipari miniszter, Kemenes Ernő pedig a minisztertanács tagjaként az Országos Tervhivatal elnöke. Május közepén a kormány rendkívüli ülésén felfüggesztette a nagymarosi építkezést, pártdöntés után engedélyezte Nagy Imre és társai eltemetését, július 14-i nyilatkozatában kegyelettel emlékezett meg Nagy Imréről és sorstársairól, az 1956-os forradalom valamennyi áldozatáról. Nagy Imrét kiemelkedő államférfinak nevezte, „aki felismerte a hagyományainktól idegen és életképtelen politika megváltoztatásának, a nemzeti sajátosságok és a maradandó emberi értékek érvényesítésének szükségességét".

A demokratizálódó Magyarország kormánya májusban hatálytalanította a magyar–osztrák határt biztosító műszaki berendezéseket, vagyis lebontotta a „vasfüggönyt". George Bush – akinek személyében július 11–13. között először járt amerikai elnök Magyarországon – a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen tartott beszédében joggal, s a tényeknek megfelelően jelenthette ki: „a vasfüggöny megkezdte felemelkedését, és ebben Magyarország vezető szerepet vállal". Júliusban a Varsói Szerződés Tagállamai Politikai Tanácskozó Testületének bukaresti ülésén a résztvevők elvetették az ún. Brezsnyev-doktrínát. A már korábban s főleg ezután érkező keletnémet „turisták" tízezrei – egyes adatok szerint 65 ezer fő – azért jöttek Magyarországra, hogy megkíséreljék a távozást nyugat felé. Dönteni kellett, Németh Miklós miniszterelnök és Horn Gyula külügyminiszter augusztus 25-én Helmuth Kohl kancellárral és Genscher külügyminiszterrel titkos megállapodásra jutott. Szeptember 11-én a kormány lehetővé tette az itt tar-

AZ MSZMP 1988. MÁJUSI ORSZÁGOS ÉRTEKEZLETE

Németh Miklós a párt gazdaságpolitikai titkáraként az MSZMP 1988. májusi – Kádár-korszak végét jelentő – országos értekezletén egyértelműen leszögezte: „Senkiben ne legyen kétség: a párt- és állami vezetésnek is az a meggyőződése, hogy a gazdaságban gyökeres változásra van szükség! Az ehhez szükséges feltételek kialakítását megkezdtük. De fel kellett mérnünk egy fordulat időbeli és tartalmi követelményeit... A politikai vezetésnek ilyen körülmények között feladata: egyrészt olyan intézményi kereteket, nyilvánosságot, mechanizmusokat kiépíteni és működtetni, amely garancia arra, hogy ne ismételjük meg a múlt hibáit, másrészt magában a reformfolyamatban gondoskodnia kell arról, hogy – egy hasonlattal élve – a reform számára a »házépítéshez szükséges terv és a hozzáértő, felelős építésvezető« is rendelkezésre álljon". Miniszterelnöki bemutatkozó beszédében szólt arról, hogy „szocialista" piacgazdaság kell és pluralizmus, jogállamiság és vállalkozásélénkítés. Külföldi lapoknak nyilatkozva pedig nem zárta ki, hogy a hazai reformok egy nyugati típusú polgári demokráciához vezethetnek el.

január 24-én született a Zemplén megyei Monokon	**1948**
A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen szerez diplomát	**1971**
A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen tanársegéd, majd adjunktus	**1971–1974**
IREX-ösztöndíjjal Bostonban, a Harvard Egyetemen tanul	**1974–1975**
Belép a Magyar Szocialista Munkáspártba	**1976**
Az Országos Tervhivatal munkatársa lesz	**1977**
Az MSZMP KB Gazdaságpolitikai Osztályának munkatársa	**1981**
az MSZMP KB gazdaságpolitikai titkára	**1987–1988**
november 24. A Németh-kormány megalakulása	**1988**
január 11. Az országgyűlés elfogadja 1989. évi 2. törvényt az egyesülési jogról és az 1989. évi 3. törvényt a gyülekezési jogról	**1989**
február. Az országgyűlés elfogadja 1989. évi 7. törvényt a sztrájkjogról	
április 26. A kormány 26 tagú jogász, illetve 9 tagú történész bizottságot küld ki a koncepciós perek felülvizsgálatára	
május. A kormány felfüggeszti a nagymarosi vízlépcső építését	

tózkodó NDK állampolgárok számára a „más országokba való kiutazást". Ezzel a döntéssel szinte világtörténelmi fordulat nyitányaként hozzájárult a német újraegyesítéshez, a hidegháború befejezéséhez. A magyar külügyminiszter 1989. október végén a Varsói Szerződés szervezete külügyminisztereinek tanácskozásán hozta nyilvánosságra, hogy Magyarország és a Szovjetunió között kétoldalú tárgyalások kezdődtek a szovjet csapatok kivonulásáról, és kifejezte reményét: a kivonulás nem húzódik el sokáig. Mihail Gorbacsov főtitkár G. Bushsal való december eleji, máltai találkozóján végérvényesen felmondta Közép- és Kelet-Európa szovjet ellenőrzését. A hidegháború véget ért. A Németh-kormány fontos bizalomerősítő intézkedése volt a Munkásőrséget feloszlató 1989. évi 30. törvény elfogadtatása. A végrehajtás során – október második felében – a hadsereg kommandóegységei megszállták a Munkásőrség 180 fegyverraktárát és más létesítményeit. Elkoboztak, illetve lefoglaltak és elszállítottak 60 000 géppisztolyt, 53 000 kézi lőfegyvert és 5300 géppuskát, ezzel a párt „magánhadseregét" lefegyverezték, tevékenységét megszüntették.

Az 1989. évi 31. törvénnyel hirdették ki az 1949. évi 20. törvény, az alkotmány módosítását. A lényeget tekintve ez a törvény olyan mértékű változásokat vezetett be, hogy joggal tekinthetjük a politikai rendszerváltás átmeneti alkotmányának. Az 1949-ben elfogadott alkotmány csaknem 80%-át érintették ugyanis a módosítások. Az Alkotmánybíróságnak (1989. évi 33. törvény) – mint az alkotmányvédelem különleges eszközének – a létrehozását a jogállam megteremtésén túl az alkotmányos rend és az alapjogok védelme, valamint a hatalmi ágak szétválasztásáról és kölcsönös egyensúlyáról való gondoskodás tette szükségessé. Az Alkotmánybíróság határozata mindenkire kötelező, ez ellen fellebbezésnek helye nincs. A pártok működéséről és gazdálkodásáról szóló törvény módosította az egyesülési jogról – már korábban is említett – 1989. évi II. törvényt, és ezzel a pártok alapítására, működésük törvényessége feletti állami felügyeletre vonatkozó rendelkezéseket az egyesülési jog általános szabályaival azonos módon alakította ki.

Főleg politikai hatását tekintve volt kiemelkedő a *Büntető törvénykönyv* 1989. évi 16. és 15. törvénnyel való módosítása. Ezek értelmében ugyanis a súlyosabban minősülő államellenes vagy más néven politikai bűncselekmények esetében a halálbüntetés kiszabását eltörölte. Megszüntette az államellenes bűncselekmény kategóriáit is, s helyére a társadalmi és alkotmányos rend védelmét szolgáló szakaszok kerültek, illetve léptek. A jogállam teljes körű kiépítése, az állam bevételeinek, kiadásainak, valamint az állami vagyon hasznosításának ellenőrzése érdekében az 1989. évi 38. törvényben megfogalmazták az Állami Számvevőszék részletes feladatait és szabályait. Az ÁSZ 1990. január 1-jén kezdte meg működését. A szabad választásokról az 1989. évi 34. törvény rendelkezett, amely vegyes – többségi és arányos – választási rendszert vezetett be. Ez a törvény 386-ban szabta meg a képviselői helyek számát, akik közül 176-an egyéni választókerületben, 152-n területi listán, 58-an pedig országos listán nyerhették el mandátumaikat.

Németh Miklós átadja Bush amerikai elnöknek a lebontott vasfüggöny egy darabját, 1989. július 12.

Ezek a törvények 1989 őszén a jogállam megteremtését jelentették Magyarországon. 1989. október 23-án, az új nemzeti ünnepen került sor a népköztársaság helyett a magyar köztársaság államforma törvénybe iktatására. Az országgyűlés 1989-ben összesen 58 törvényt fogadott el.

A nemzeti egyeztető tárgyalások idején, a békés átmenet egyik biztosítékaként a Németh-kormány jogutód nélkül felszámolta az Állami Egyházügyi Hivatalt és ugyanakkor megszüntette az állami hozzájárulás kötelezettségét az egyházi állásokhoz. Hatályon kívül helyezték a szerzetesrendek betiltását kimondó 1950. évi 34. tvr.-t, ezzel megnyílt az út a szerzetesrendek és szeretetszolgálatok újbóli működésére. Majd megkezdődtek a tárgyalások a Vatikánnal a diplomáciai kapcsolatok helyreállításáról, melynek eredményeként 1990 februárjában a kapcsolat helyreállt. Az országgyűlés elfogadta „A lelkiismereti és vallásszabadságról, egyházakról" szóló törvényt (1990. évi IV. törvény), a kormány pedig megállapodást írt alá, amelyben felbontották az egyházakkal kötött korábbi megállapodásokat, illetve szerződéseket.

Németh Miklós a köztársaság kikiáltásakor a Parlament előtt, 1989. október 23.

Németh Miklós és felesége szavaznak, 1989. november 26.

június 16. Nagy Imre és mártírtársainak ünnepélyes temetése

szeptember 18. Befejeződnek a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások

október 23. Szűrös Mátyás ideiglenes köztársasági elnök kikiáltja a Magyar Köztársaságot

január 1. Megkezdi működését az Alkotmánybíróság

március 25. Országgyűlési képviselő-választások

május 22. Felmentik a Németh-kormányt

Országgyűlési képviselő

Az Európai Fejlesztési és Újjáépítési Bank egyik alelnöke

1989

1990

1990–1991

1991–2000

1990 januárjában pattant ki az ún. Duna-gate botrány, ami újból felkavarta a politikai közvéleményt. Kiderült ugyanis, hogy a Belügyminisztérium belső elhárítása (III/III-as ügyosztály) továbbra is folytatja az ellenzéki pártok, politikusok megfigyelését és lehallgatta vezető politikusok telefonjait. Horváth István belügyminiszter emiatt január végén lemondott tisztségéről, hasonlóan Pallagi Ferenc miniszterhelyettes és a belső elhárítást irányító Horváth József főcsoportfőnök is.

A pártellenőrzéstől 1990 elején teljesen megszabadult Németh-kormány legfontosabb diplomáciai lépéseként március 10-én Moszkvában Horn Gyula magyar és E. Sevardnadze szovjet külügyminiszter aláírta a Magyarországon állomásozó szovjet katonai alakulatok teljes kivonásáról szóló egyezményt, amelynek végrehajtási határidejéül 1991. július 30-át jelölték meg.

A fentebbi eseményekkel egy időben már javában folyt a választási küzdelem. Az első szabad választásokon Németh Miklós független jelöltként indult szülőföldje, Borsod-Abaúj-Zemplén megye 11. sz. (Szerencs és környéke) választókerületében, ugyanekkor felvették az MSZP országos és Borsod–Abaúj–Zemplén megyei területi listájára is. Az első fordulóban abszolút többséget kapva szerezte meg választókerülete mandátumát. 1991 tavaszáig volt az új parlament tagja, áprilisban ugyanis elfogadta azt a négy évre szóló szerződést, melyben a londoni székhelyű Európai Fejlesztési és Újjáépítési Bank egyik alelnöki székét ajánlották fel számára. A bank-alelnöki megbízatással járó összeférhetetlenség miatt ekkor lemondott képviselői mandátumáról. Az alelnöki tisztséget 2000. május 2-áig töltötte be.

Németh Miklós és kormányának tagjai Nagy Imre ravatalánál, 1989. június 16.

1993-ban a Harriot-Watt (Edinborough) Egyetem, 1999-ben a Budapesti Közgazdasági és Államigazgatástudományi Egyetem díszdoktora. 2001. januárban Johannes Rau a Német Szövetségi Köztársaság Nagykeresztje kitüntetést adományozta a volt magyar miniszterelnöknek, az indoklás szerint: „Németország méltatja Németh Miklós központi szerepét azon döntésnél, hogy 1989. szeptember 10-én megnyitotta a magyar–osztrák határt a Magyarországon tartózkodó NDK menekültek előtt."

2001-ben az akkor ellenzéki Magyar Szocialista Párt számos szervezete javasolta, hogy a 2002-es választásokon Németh Miklós legyen a párt miniszterelnök-jelöltje, de végül ez nem valósult meg.

Hazatérése után is különböző nemzetközi szervezeteknél (pl. International Crisis Group, Transparency International és Oxford Analityca tanácsadó testületeiben) dolgozik.

ANTALL JÓZSEF

Antall József „szilárdan állt a helyén: polgár volt, ízig-vérig demokrata, akinek a nemzet alapérték, de nem abszolútum; aki számára magyarság és európaiság, liberalizmus és konzervativizmus, hagyomány és modernség nem kibékíthetetlen ellentmondások, hanem egymást föltételező páros értékek..."

Az új Magyar Köztársaság első, szabadon választott miniszterelnökének, Antall Józsefnek a politikai tevékenységét, kormányfői teendőit elemző, bíráló kutatók és publicisták halála után közvetlenül azt írták: „Egy múlt századi szabadelvű és egy két háború közötti úriember keveréke volt... A dzsentri, minden tekintetben osztálypolitikus Antall József... minden gesztusában érzékeltette, hogy ő a történelmi, nemesi osztály képviselője... Antall József a magyar kasztrendszer szülötte. Rendies társadalomban nőtt fel. A rendi kasztokat tartotta természetesnek... 1990-ben a társadalom »természetes rendjét« kívánta visszaállítani."

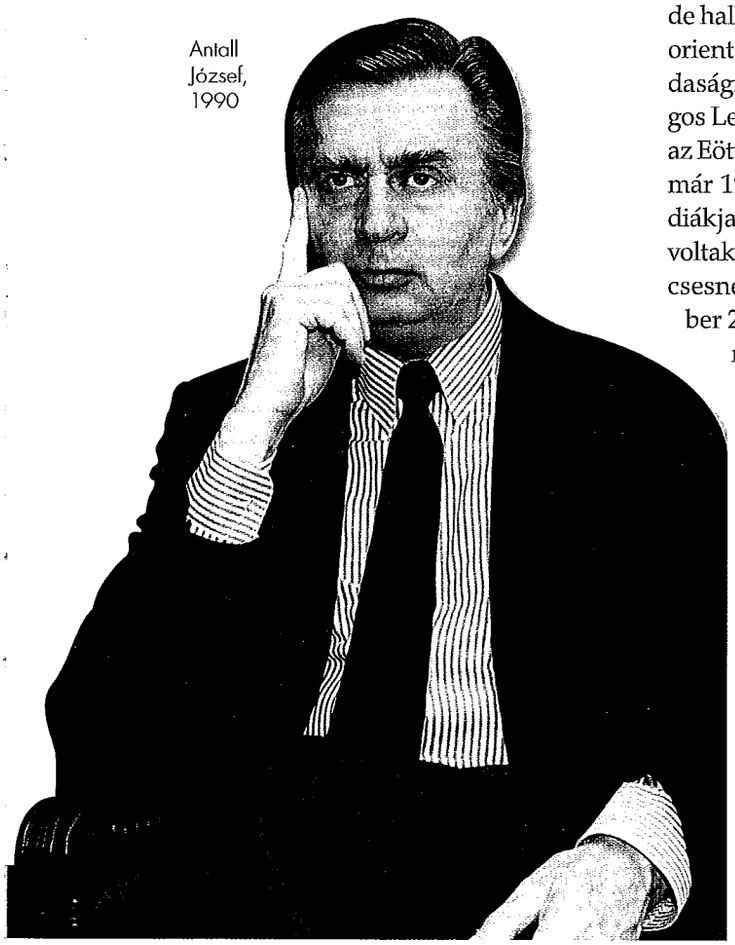

Antall József, 1990

Antall József 1932. április 8-án született Budapesten, az elemi iskola elvégzése után a budapesti Piarista Gimnáziumban folytatta tanulmányait (1942–1950). Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 12 évig tanult, előbb nappali (1950–54), majd kiegészítő szakon s szerzett magyar–történelem szakos tanári, levéltáros, könyvtáros és muzeológus diplomát, de hallgatott jogi stúdiumokat, néprajzi, orientalisztikai, antropológiai és közgazdasági előadásokat is. A Magyar Országos Levéltárban kezdte munkáját, majd az Eötvös József Gimnázium tanáraként már 1956 tavaszától-nyarától részt vett diákjaival a politikai eseményekben, ott voltak október 6-án a Batthyány-örökmécsesnél lezajlott tüntetésen, majd október 23-án a forradalom kezdetén valamennyi fontos színhelyen. Alapítója lett a Keresztény Ifjúsági Szövetségnek, amit elsősorban piarista öregdiákok hoztak létre, s részt vett a Kisgazdapárt újjászervezésében.

1956. november 1-jétől a Kisgazdapárt és a kormány részére végzett munkát, részt vett a különböző politikai tervezetek elkészítésében, majd ezek alapján a forradalom leverését követő politikai kibontakozási tervezetnek (1956. november 16.) is egyik megfogalmazója volt. Ez egy többpártrendszeren alapuló demokratikus kibontakozást javasolt, az ország függetlenségének visszaállításával, amelyek közjogi és kormányzati jogforrása az 1946-os alkotmányos status quo és az 1956-os október 23-i forradalom. Társadalmi formája pedig az elmúlt évtized, vagyis 1945–1956 között folyamán „megszületett demokratikus és szocialista vívmányok felmutatásán alapuló társadalmi rend".

A forradalom leverése után a szovjet és magyar hatóságok letartóztatták, majd szabadlábra helyezése után is többször kihallgatták, vizsgálat folyt ellene, később a belső elhárítás figyelte. Előbb fegyelmi eljárással áthelyezték a Toldy Ferenc Gimnáziumba, 1959-ben a tanítástól is eltiltották. Később könyvtáros lett, majd a publikációs tilalom után 1963-tól jelenhettek meg tudományos dolgozatai – folytatva politikai, művelődéstörténeti munkásságát mint a 19. századi magyar történelem kutatója –, az orvostörténeti szakterület ismert kutatója lett. 1964-től kiemelkedő szerepe volt a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyv- és Levéltár megszervezésében, s annak nemzetközi ismertségű intézetté tételében. Végigjárva a kutatói ranglétrát, 1984-től már főigazgatóként negyed századot töltött ott, egészen miniszterelnökké történt megválasztásáig.

Az aktív politikába csak 1988-ban kapcsolódott be újra, kezdetben az újjáalakuló Kisgazdapárt felé tájékozódott – ahol felkérték a főtitkári tisztségre is –, a párton belüli személyi torzsalkodást érzékelve tőlük eltávolodott, s a Magyar Demokrata Fórum iránt kezdett érdeklődni. A főtitkári funkciót felajánlotta neki a Ke-

1990
1993

1990. MÁJUS 23.
1993. DECEMBER 12.

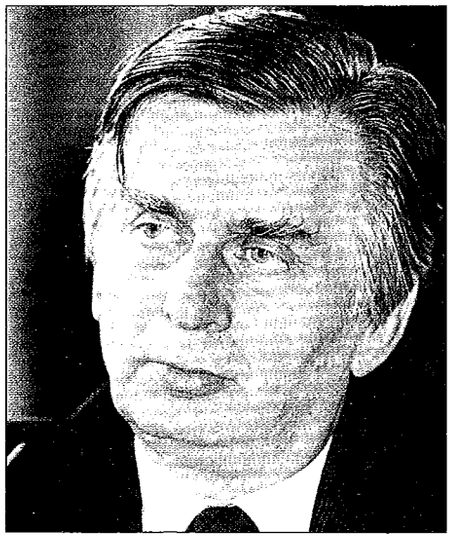

Antall József, 1990

1932 április 8-án született Budapesten

1942–1950 A budapesti Piarista Gimnázium tanulója

1950–1954 Az ELTE hallgatója

1956 október. Alapítója a Keresztény Ifjúsági Szövetségnek

1956 november. Részt vesz a forradalom leverését követő politikai kibontakozásban

1957 Fegyelmi úton a Toldy Gimnáziumba helyezik

1959 Eltiltják a tanítástól, könyvtárosként dolgozik

1964 Részt vesz a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyv- és Levéltár szervezésében

1984 Kinevezik az orvostörténeti múzeum és levéltár főigazgatójának

resztény Demokrata Néppárt is, s hasonló ajánlatot kapott a Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaságtól is. Kezdettől fogva – hasonlóan 1956-ban vallott felfogásához – célul tűzte ki egy középpárt, illetve pártkoalíció megteremtését.

Antall József részt vett, de nem szólalt fel a Demokrata Fórum egyesületté alakulását kimondó 1988-as lakitelki tanácskozáson, majd már csaknem programot sejtető beszéddel lépett fel az MDF 1989. márciusi első országos gyűlésén. Az Ellenzéki Kerekasztal ülésein kezdetben csak alkalomszerűen vett részt, állandó képviseletet csak a nemzeti egyeztető tárgyalások megindulásakor, 1989. június 13-tól vállalt s a megállapodások aláírásáig megszakítás nélkül képviselte az MDF-et. A tárgyalások sikeres befejezése után, 1989 októberében az MDF. II országos gyűlése választja a párt elnökévé, amely tisztséget haláláig viselte.

1990 elejétől kiélezett politikai küzdelmek közepette folyt a választási kampány. A kétfordulós (március 25. és április 8.) választásokat az MDF nyerte. Végeredményben az MDF 164, az SZDSZ 94, az FKGP 44 helyhez jutott, míg az MSZP-nek 33, a Fidesznek 22, a KDNP-nek pedig 21 képviselővel kellett megelégednie, 8-an független képviselőként kerültek be a parlamentbe. A mandátumok megoszlása azt is jelezte, hogy a keresztény-nemzeti erők az új törvénykezésben abszolút többséghez jutottak. Az MDF mint a választások győztese az ország kormányozhatósága érdekében április 29-én megállapodást kötött a legerősebb ellenzéki párttal, az SZDSZ-szel. A tárgyaló felek és a meg-

Antall József kormánya, 1990. május 23.

állapodás kiindulópontja az volt, hogy a két legnagyobb párt egyetért abban, hogy mind a kormányzati, mind az ellenzéki pártok különleges felelősséget viselnek a nemzet előtt, így a születő demokratikus intézmények megszilárduljanak és az ország kormányozható legyen, ezért a közjogi kérdésekben egyetértésre kell jutni. Ezen túl konkrétan felsorolták azt is, hogy a jövőben melyek azok a törvényi szabályozások, amelyekhez minősített – kétharmados – többség kell. Rögzítették továbbá azt is, hogy bizonyos mértékig kiterjesztik a köztársasági elnök jogát a parlament feloszlatására; a miniszterelnök megválasztása abszolút többséget igényel s vele szemben lehet beterjeszteni bizalmatlansági indítványt „konstruktív bizalmatlansági indítvány" formájában, s az alkotmánymódosítást követően az országgyűlés haladéktalanul megválasztja a köztársasági elnököt, de a betöltendő fontosabb közjogi tisztségekről külön döntenek.

Az 1990. május 2-án összeült új országgyűlés május 23-án elfogadta Antall József jobbközép irányzatú programját. A koalíciós (MDF, FKGP és KDNP) kormány négy alapelv szellemében kíván működni. A szabadság, a népfelség, a szociális piacgazdaság és az európaiság, az európai integráció gondolatának megvalósítása elve. A belpolitikában síkraszállt a demokratikus, pluralista rendszer, a jogállamiság helyreállítása, a gazdasági szabadság, a modern piacgazdaság működtetéséhez szükséges intézmények és infrastruktúrák megteremtése mellett. Stratégiai fontosságú kérdésnek tekintette a környezetvédelem, a lakásellátás és lakásgazdálkodás, a nevelés, oktatás és művelődés ügyét. Anyagi és erkölcsi rehabilitációt ígért a korábban politikai okokból elítéltek számára, az egyházaknak működőképességük feltételeinek teljes körű helyreállítását, gazdasági autonómiájuk biztosítását és „történelmi szerepük" visszaadását. Tényleges bírói függetlenség, a bírói testületek és szervezetek autonómiájának visszaállítása, az eljárásjogok korszerűsítése, modern önkormányzati alapelvek és törvény megalkotása, szociális védőháló a hátrányos helyzetűek számára, a külföldi eladósodás megállítása, infláció megfékezése, a privatizációs program kidolgozása, versenytörvény, államháztartás reformja, így magyar és külföldi bankok alapítása, mezőgazdasági tulajdonreform – amely „alapvetően magántulajdonos termelők családi együttműködésén, valamint a tulajdonosok valódi szövetkezetein, meghatározott, szűkebb körben állami gazdaságokon alapul" –, a közlekedés és hírközlés „szükség szerinti fokozatos privatizációja" szerepelt a programban.

A külpolitikát illetően azt emelte ki, hogy Magyarország független és a nemzeti érdekek elsődlegességén alapuló külpolitikát fog folytatni, a fennálló kapcsolatok elmélyítésére törekszik valamennyi demokratikus berendezkedésű és a magyarországi átalakítási folyamatot támogató állammal, figyelembe véve mind a hagyományos kulturális és földrajzi közösséget, mind pedig a változó globális egyensúlyt a kelet-közép-európai térségben. „Tekintettel arra, hogy a magyarság egyharmada határainkon kívül él – szögezte le a miniszterelnök –, a magyar államnak különleges felelőssége a magyar nemzet mint kulturális és etnikai közösség megmaradásának támogatása mindenütt. Ezért állunk ki – a fennálló nemzetközi szerződések tiszteletben tartásával, azok szellemében – a határainkon kívül élő magyar közösségek önrendelkezési jogának megtartása mellett, a szomszéd államok kormányainak kinyilvánított ígéreteivel is összhangban... Külön hangsúlyt helyezünk a határainkon túl élő, az egykori történelmi Magyarország területén élő magyar kisebbségek mellett a nyugati magyar emigrációval való kapcsolatunkra is és a nyugati magyar emigráció problémakörének rendezésére törekedve kívánjuk, hogy megtartva akár állampolgárságukat, ugyancsak vállalkozzanak a híd vagy nemzetek érdekében a népi diplomácia feladatkörének ellátására."

Az országgyűlés 218 szavazattal, 126 ellenében, 8 tartózkodás mellett elfogadta a kormányprogramot, a két liberális párt (SZDSZ és Fidesz), valamint az MSZP ellenzéki pozícióba kerültek. 1990. július 3-án új állami címert fogadott el az országgyűlés: a történelmi folytonosságot szimbolizáló koronás címert. Az MSZP köztársasági elnökválasztásra irányuló népszavazási akciója kudarcba fulladt, így a parlament 1990. augusztus 3-án Göncz Árpádot 295 igen és 13 nem szavazattal köztársasági elnökké választotta, a házelnök pedig Szabad György lett.

A hosszú idő után szabadon választott országgyűlés működésének négy esztendeje alatt megteremtette a demokratikus jogállam intézményrendszerének jogi alapjait. Fennállása idején 219 új törvényt, 213 törvénymódosítást, 354 országgyűlési határozatot stb. fogadott el. Számos, a piacgazdaságon, a magántulajdonon felépülő gazdasági rendszer működtetését elősegítő törvény született, szabályozták az állampolgárságot és elfogadták a nemzeti és etnikai kisebbségekről szóló törvényt, a bevándorlási, a honvédelmi, a rendőrségi, az új akadémiai stb. törvényt. Betiltották az önkényuralmi jelképek – ho-

Antall József és felesége szavazni indulnak, 1990. október 14.

Magyar–lengyel–csehszlovák államfői tanácskozás Visegrádon, 1991. február 15.

rogkereszt, SS-jelvény, nyilaskereszt, sarló és kalapács, ötágú vöröscsillag – terjesztését és nyilvános használatát. A szomszédos országokkal való új kapcsolatok megteremtése szempontjából pedig kiemelkedő jelentőségű volt az ukrán–magyar alapszerződés elfogadása.

Antall József és kormánya már 1990 őszén nehéz helyzetbe került: a miniszterelnök súlyosan megbetegedett, nem sokkal később kiderült, hogy halálos kór támadta meg szervezetét, októberben pedig az egész ország életét napokra megbénító taxisblokád, amelyhez a fuvarozók is csatlakoztak, zajlott le.

A blokád alatti ténykedése miatt éles kritikával illetett Horváth Balázs belügyminiszternek távoznia kellett a kormányból. Őt Boross Péter váltotta fel, a gazdasági program, illetve célkitűzések végrehajtása körüli nézeteltérések miatt viszont Rabár Ferenc pénzügyminiszter mondott le, akit Kupa Mihály követett. A nevéhez fűződő ún. Kupa-program – a piacgazdaságra való átmenet következetes végrehajtása – csak részben valósulhatott meg, mivel a program részét képező kárpótlási törvények vitái során súlyos nézeteltérések keletkeztek a koalíció és az ellenzék pártjai között, sőt nőtt a feszültség a koalíción belül is. Ennek az volt az oka, hogy az MDF részleges kárpótlásos privatizációt szeretett volna, a Kisgazdapárt többsége pedig reprivatizációt követelt. A koalíción, illetve az FKGP-n belüli ellentétek következtében a Kisgazdapárt 44 fős frakciója kettészakadt, a kormány mellett kitartó többségre és az ellenzékbe vonuló – a párt vezetését követő – kisebbségre.

Antall József miniszterelnöki működésének a külpolitika volt a legeredményesebb területe. A szovjet csapatok távozása (1991. június 19.), a Varsói Szerződés felbontása (1991. július 1.), hazánk felvétele az Európa Tanácsba, (1991. november 6.), a visegrádi régiótömörülés kialakítása, a kisebbségi sorban élő magyarság kérdésének középpontba állítása stb. Ezzel együtt érték csalódások, elsősorban koalíciós partnereinek és saját köreinek teljesítménye kapcsán. A privatizáció problémája is az egész ciklus idején jelen volt a parlamenti csatározásokban, hasonlóan az Expo, a világkiállítás kérdése, a bős–nagymarosi vízlépcsőrendszer körüli nézeteltérések, viták szintén növelték a politikai feszültséget, de leginkább az, hogy Antall József és kormánya – nyugati figyelmeztetések hatására – vállalta a felelősséget a Kádár-rendszer utolsó két évtizedében felelőtlenül felvett hatalmas kölcsönök törlesztéséért. Hiába érkezett négy esztendő alatt Magyarországra több mint 8 milliárd dollár nyugati befektető, a külső adósságállomány 1994-re 20 milliárd dollárt tett ki. A kormány népszerűsége 1992 elejétől fokozatosan csökkent, s az MDF-et is egyre inkább belső konfliktusok terhelték. A párt 1993 második felére elveszítette első szabadon választott képviselőinek húsz százalékát. Voltak, akik önként távoztak, másokat kizártak. Ez utóbbiak közül Csurka István 1993 nyarán Magyar Igazság és Élet Pártja (MIÉP) néven új pártot alapított, s 12 taggal létrehozta annak parlamenti frakcióját is. 1993-tól a miniszterelnök többször kényszerült olyan gyógykezelésre, amikor Boross Péter belügyminiszter, kijelölt helyettese és utóda irányította a kormányzati munkát s határozta meg annak arculatát. Antall Józsefnek nem sikerült feloldania az MDF-en belüli feszültséget sem.

1993. december 12-én délután, nagy türelemmel viselt hosszú betegség után Antall József elhunyt. Országházi ravatalánál százezrek rótták le kegyeletüket, temetése december 18-án a Kossuth téren kezdődött, ahonnan a gyászmenet gyalog haladt a Kerepesi temetőbe. „A piaristáknál tartott gyászmise a parlamenti ravatal és az ágyútalp a haldokló végakarata – írja biográfusa – igen, Antall József hivatalban lévő miniszterelnökként akart meghalni, és hivatalában meghalt miniszterelnöknek kijáró végtisztességet kívánt."

1989

március. Részt vesz az MDF első országos gyűlésén

október. Az MDF II. országos értekezletén a párt elnökének választják meg

1990

március 25. és április 8. Az országgyűlési képviselő-választások első és második fordulója

április 29. Az MDF és az SZDSZ pártközi megállapodásának aláírása

május 23. Az Antall-kormány megalakulása

augusztus 3. Az országgyűlés Göncz Árpádot választja meg köztársasági elnöknek

szeptember 30. Önkormányzati választások

1991

június 19. A szovjet csapatok elhagyják Magyarország területét

június 28. Aláírják a KGST megszűnéséről szóló okmányt

július 1. Megszűnik a Varsói Szerződés

augusztus 16–20. II. János Pál pápa magyarországi látogatása

november 6. Magyarország az Európa Tanács teljes jogú tagja lesz

1993

december 12-én hunyt el Budapesten

BOROSS PÉTER

Boross Péter élete úgy alakult, hogy csak későn, nyugdíjas korában válhatott politikai-hatalmi tényezővé, sőt a sors úgy hozta, hogy hatvanon túl – egy rövid időre – az ország miniszterelnöke lett.

Antall József meghívására 1989 őszétől esetenként eljárt az MDF – a pártba csak 1992 nyarán lépett be – különböző összejöveteleire, szoros bizalmi kapcsolatot és barátságot alakított ki Antall Józseffel, s így a rendszerváltás idején az események felgyorsulása magukkal ragadták. Antall oldalán belesodródott a politikai életbe, s viharos gyorsasággal ívelt egyre feljebb politikai karrierje, egészen a miniszterelnöki székig. A korábbi út hosszú és nehéz volt.

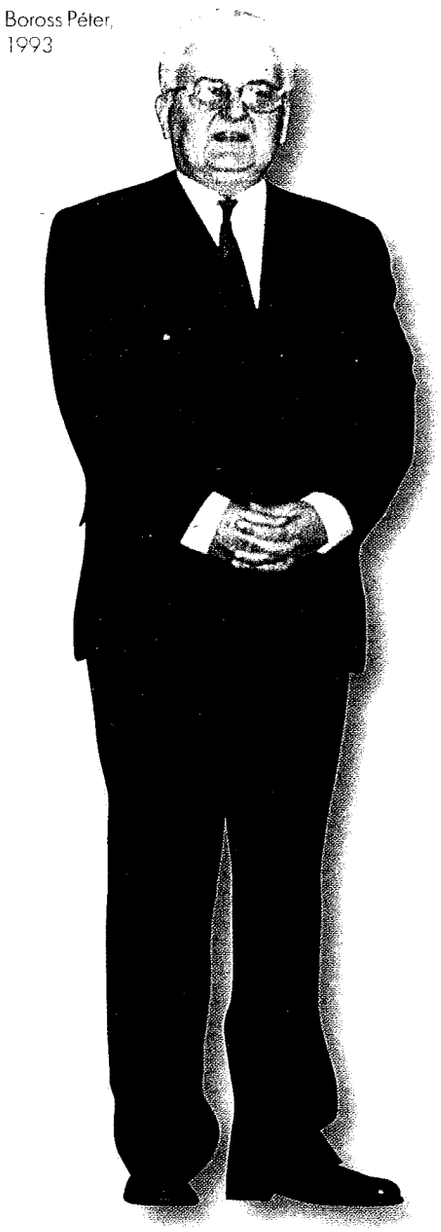

Boross Péter, 1993

1928. augusztus 27-én született a Somogy vármegyei Nagybajomban. Apai ági felmenői generációkon át erdészek voltak, édesapja a két világháború között a somogysárdi Somssich Miklós-féle uradalom erdőmérnöke volt, édesanyja is földbirtokkal rendelkező gazdálkodó családból származott. A nemzeti és keresztény indíttatású családi nevelés és iskolái jelentős hatással voltak életfelfogására. 1938-ban a kőszegi Hunyadi Mátyás Honvéd Középiskola és Nevelőintézet növendéke lett, majd a pécsi Hadapród iskolában folytatta tanulmányait, a háború következtében középiskolai tanulmányait a kaposvári Somssich Pál Gimnáziumban folytatta és 1947-ben érettségizett. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán 1951-ben szerzett jogi doktorátust. A forradalom kitöréséig a Fővárosi Tanács pénzügyi osztályán dolgozott különböző beosztásokban (költségvetési előadó, főelőadó), a forradalom idején pedig tagja lett a Budapesti Forradalmi Bizottságnak és az Értelmiségi Forradalmi Tanácsnak. Emiatt 1957 januárjában elbocsátották, letartóztatták, majd Kistarcsára internálták, 1959 végéig rendőri felügyelet alatt állt, másképpen szólva, mivel részt vett a forradalomban, számkivetetté vált. Volt segédmunkás, képügynök, felesége protekciójával került a vendéglátóiparba: volt csapos, majd az 1960-as évek elejétől egyre feljebb került a ranglétrán, 1965-ben már a Dél-pesti Vendéglátó-ipari Vállalat igazgatóhelyettese, majd 1971-től igazgatója, ahonnan 1989 februárjában vonult nyugdíjba.

1990. május 30-tól a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára lett, majd július végétől december végéig az Antall-kormány polgári titkosszolgálatot felügyelő tárca nélküli minisztere. Feladatai közé tartozott – egyebek mellett – a kémelhárítás és a hírszerzés újjászervezése. Az Antall-kabinet első átalakításakor 1990. december végén Horváth Balázs belügyminiszter utóda lett mint képviselői mandátummal nem rendelkező – ekkor még – párton kívüli politikus.

Boross Péter 1992. augusztus 17-én lépett be az MDF-be, s a következő év elején már beválasztották a párt Országos Elnökségébe, egyúttal az MDF egyik alelnöke lett. A betegeskedő miniszterelnököt helyettesítette, lassan ő vált a miniszterek kéréseinek és a miniszterelnök döntésének közvetítőjévé. A kormány működtetése 1992 nyarától–őszétől lényegében Boross Péter kezébe ment át. Antall József miniszterelnök halálát követő napon, 1993. december 13-án az MDF Országos Választmánya és parlamenti frakciója a második fordulóban – Szabó Ivánnal szemben – kétharmados többséggel miniszterelnök-jelöltté választotta. Göncz Árpád köztársasági elnök december 20-án kérte fel a miniszterelnöki tisztségre és javasolta az Országgyűlésnek megválasztását. Másnap, december 21-én a kor-

Boross Péter, 1993. december 25.

1993
1994

1993. DECEMBER 21.
1994. JÚLIUS 15.

mányprogram ismertetése és vitája után az országgyűlés 201 igen szavazattal, 152 ellenszavazattal, 5 tartózkodással Boross Pétert megválasztotta miniszterelnöknek és elfogadta a kormányprogramot. A Boross-kormány idején fogadta el a parlament – többek között – az ún. ügynöktörvényt (1994. évi 33. törvény), valamint a földtörvényt (1994. évi 55. törvény), amelynek értelmében külföldi magán- és jogi személy nem szerezhet Magyarországon termőföldtulajdont.

A választások előtt már nyilvánvaló volt, hogy a magyar társadalom leváltja a kormányzó koalíciót, és az ellenzék valamelyik politikai formációját juttatja hatalomra. A választójogi rendelkezésekben nem történt lényeges változás, mindössze a „küszöböt" – a listáról a parlamentbe jutás feltételénél – emelték fel 4%-ról 5%-ra.

Boross Péter még a választási fordulók előtt – április 7-én – kormánya nevében elbúcsúzott az Országgyűléstől. Az elmúlt időszak jelentőségét így összegezte: „Lehet, hogy korai mondani, lehet, hogy ma még vitathatják, de az idők távlatából ez a négy esztendő korszakos időszak lesz a magyar történelemben, és ez a négy esztendő jelzi és jellemzi azt a korváltást, azt a korszakváltást, azt a felfogásbeli változást, azt a módszerbeli változást – egyszóval azt a rendszerváltoztatást –, aminek a szolgálatában ez a négy esztendő eltelt." Ez után „tisztességes választási légkört" kívánva újból ígéretet tett arra, hogy „A kormány alapvető feladatának tekinti, hogy megteremtse mindazokat a feltételeket, törvény adta keretek felhasználásával és azok között, melyek egy tisztességes választásokhoz és reális közakaratnak megfelelő parlamenti összetételhez vezetnek."

Az 1994. májusi országgyűlési választásokon a kormányzó nemzeti-keresztény koalíció nagyarányú vereséget szenvedett, s egyúttal a szocialisták fölényes győzelmet arattak. A mandátumok 54,15%-át nyerte el az MSZP, 17,62%-át az SZDSZ, az MDF-nek 9,84%, az FKGP-nek 6,74%, a KDNP-nek 5,70%, a Fidesznek pedig 5,18% jutott.

Boross Péter az 1994. évi országgyűlési választásokon az MDF budapesti területi listavezetőjeként jutott mandátumhoz. 1995 végén, mivel nem értett egyet a párt politikájával, lemondott MDF-alelnöki tisztéről. Az MDF 1996 tavaszi tisztújításakor Lezsák Sándor elnökjelöltet támogatta, a pártszakadás – a Szabó Iván vezette szárny kivált a pártból és Magyar Demokrata Néppárt (MDNP) néven alakított pártot – után, hogy megkönnyítse a parlamenti bizottsági helyek elosztását – a nemzetbiztonsági állandó bizottság elnöke volt – lemondott bizottsági elnöki tisztéről és tagságáról. Az MDF egyik vezető politikusaként az 1998-as országgyűlési választások után Orbán Viktor miniszterelnök főtanácsadója lett. 2000 májusában a Magyarok Világszövetsége meglehetősen zavaros körülmények között lezajlott elnökválasztásán riválisával szemben csekély szavazatkülönbséggel alulmaradt.

augusztus 27-én született a Somogy vármegyei Nagybajomban — **1928**

A budapesti tudományegyetem állam- és jogtudományi karán szerez jogi doktorátust — **1951**

A Fővárosi Tanács pénzügyi osztályának munkatársa — **1951–1956**

október. Tagja lesz a Budapesti Forradalmi Bizottságnak és az Értelmiségi Forradalmi Tanácsnak — **1956**

január. Elbocsátják, majd Kistarcsára internálják — **1957**

A Dél-pesti Vendéglátó-ipari Vállalat igazgatóhelyettese, majd 1971 - 1989 ig igazgatója — **1965**

február. Nyugdíjba vonul — **1989**

május 30. A Miniszterelnök: Hivatal politikai államtitkára lesz — **1990**

december. Az Antall-kormány belügyminisztere

augusztus 17. Tagja lesz az MDF-nek — **1992**

Az MDF Országos Elnökségének tagjává választják — **1993**

december 21. A Boross-kormány megalakulása

május 8. Országgyűlési képviselő-választások — **1994**

július 15. Boross Péter miniszterelnököt és kormányát a Horn-kabinet váltja fel

Boross Péter lemond az MDF alelnöki tisztéről — **1995**

Orbán Viktor miniszterelnök főtanácsadója — **1998–2002**

HORN GYULA

„Olyan Európát, olyan világot kell teremtenünk, ahol nemcsak megszületni és meghalni lehet, hanem élni is érdemes. Ha ezt az esélyt elmulasztjuk, soha nem bocsáthatjuk meg magunknak, és nem lesz, aki megbocsáthat nekünk."

„Magával sok bajom volt már, de ne higgye, hogy ellenszenves nekem – fogalmazta meg véleményét Horn Gyuláról Kádár János a nyolcvanas évek elején. – Sajnos maga forrófejű, olyan dolgokat mond és nyilatkozik, amelyekkel sok kellemetlenséget okozott már nekünk. A politika művészete éppen az, hogy tudjuk, mit és mikor szabad mondani. Maga pedig ezt nem tudja. Különben a nézeteivel sok mindenben egyetértek."

1932. július 5-én született Budapesten, angyalföldi munkáscsaládból. „Magam a legsötétebb nyomorban, állandó nélkülözésben nőttem fel – ahogy írja emlékiratában –, örökös gondot jelentett még az ennivaló előteremtése is." Ezért elemi iskolája elvégzése közben is már munkát kellett vállalnia, később műszerésztanuló lett, majd a szakérettségis tanfolyam elvégzése után 1950-ben érettségi vizsgát tett. Ösztöndíjasként került a Szovjetunióba és a Don-Rosztovi Közgazdasági és Pénzügyi Főiskolán szerzett diplomát 1954-ben. Hazatérése után belépett az MDP-be, s öt évet dolgozott a Pénzügyminisztériumban. Az 1956-os forradalom napjaiban nemzetőr volt, majd megalakulásakor belépett az MSZMP-be, s december közepétől a Központi Bizottság felkérésére a karhatalmi őrszolgálatnál teljesített szolgálatot. 1957 júniusában leszerelt, s visszament munkahelyére, majd 1959-től a Külügyminisztériumban szolgált. Volt a szovjet referatúra szakértője, szófiai magyar követség attaséja, ahol gazdaságpolitikai feladatokat látott el. 1963-tól hat esztendeig, különböző beosztásokban Belgrádban teljesített külügyi szolgálatot. Belgrádból hazatérve az MSZMP KB Külügyi Osztályára került, ahol végigjárta a ranglétrát, 1983-ban már osztályvezető volt. 1985-ben beválasztották az MSZMP Központi Bizottságába. Kinevezték a külügyi tárca államtitkárának, majd négy évvel később, 1989 májusában a Németh-kormány külügyminisztere lett.

Horn Gyula

Külpolitikusként idejekorán felismerte, hogy függetlenedni kell a szovjet külpolitikától, mozdulni kell Nyugat felé. Felfogta, hogy nemzeti érdek az önálló magyar külpolitikai vonalvezetés. Jelentős szerepe volt a német újraegyesítéshez vezető 1989. szeptember közepi határnyitás a keletnémet menekülők előtt. Külpolitikai tevékenysége elismeréseként 1990 januárjában a Gustav Stresemann Társaság aranyérmét kapta, márciusban pedig az aacheni nemzetközi Károly-díjjal tüntették ki. Horn Gyula írta alá a szovjet csapatok kivonásáról szóló államközi megállapodást (1990. március 10-én Moszkvában), külügyminisztersége idején hazánk felvette a diplomáciai kapcsolatokat Dél-Koreával, Vatikánnal, Izraellel és a Dél-afrikai Köztársasággal is.

1989 nyarától októberig, az MSZMP átalakuló kongresszusáig tagja volt a párt 21 tagú Politikai Intéző Bizottságának. Az októberi kongresszuson a radikális szakítók közé tartozott, így lett egyik alapítója a Magyar Szocialista Pártnak (MSZP), s bekerült az országos elnökségbe, a párt négy legbefolyásosabb vezetője – Nyers Rezső, Pozsgay

1994
1998

1994. JÚLIUS 15.
1998. JÚLIUS 8.

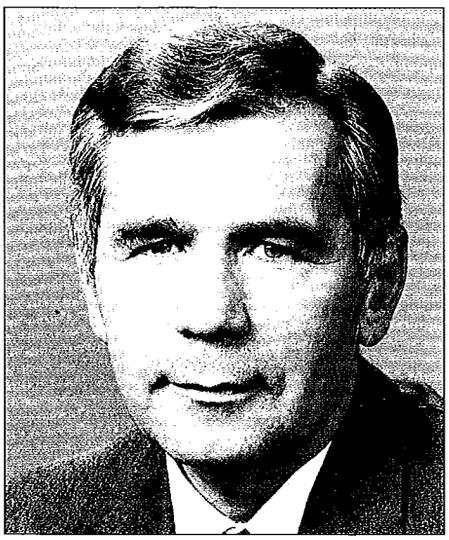

Horn Gyula, 1989

Imre, Németh Miklós – közé. Itt vált ezután fontos politikai vezetővé, később – egy ideig – a párt politikáját meghatározó tényezővé. Az 1990. évi országgyűlési választásokon az MSZP országos listáján a harmadik helyen jelölték és vezette a Somogy megyei területi listát, erről került a parlamentbe. Az országgyűlés külügyi bizottságának az elnöke lett. Ettől kezdve az egyik legkövetkezetesebben NATO és EU-barát magyar politikus, aminek szóban és tettben is mindig jelét adta.

1990. május 27-én az MSZP elnökévé választották. Az MSZP 1992. májusi szegedi kongresszusán ismét elnökké választották, szeptemberben bevitte pártját a Szocialista Internacionáléba, majd 1994 októberében harmadszor, 1996 márciusában pedig a szavazatok több mint 90 százalékával negyedszer is elnökké választották, s csak 1998-ban – a választási vereség után – mondott le elnöki tisztéről.

Az 1994. évi országgyűlési választásokon az MSZP országos és budapesti területi listáját vezette. A választások előtti időszakban a közvélemény-kutatások szerint az ország egyik legnépszerűbb politikusa volt. A szocialisták a választásokon abszolút győzelmet arattak. Az MSZP 209, az SZDSZ 70, az MDF 37, az FKGP 26, a KDNP 22, a Fidesz 20 mandátumot szerzett. Göncz Árpád köztársasági elnök Horn Gyulát kérte fel az új kormány megalakítására, s többhetes tárgyalások után június 24-én került sor a koalíciós megállapodás aláírására.

A július 15-én elfogadott kormányprogram elkötelezte magát az 1989-ben elhatározott átalakulás végrehajtásának következetes folytatására, állást foglalt a magántulajdon túlsúlyán ala-

Horn Gyula és Alois Mock osztrák külügyminiszter átvágja a műszaki határzárat Sopronnál, 1989. augusztus 27.

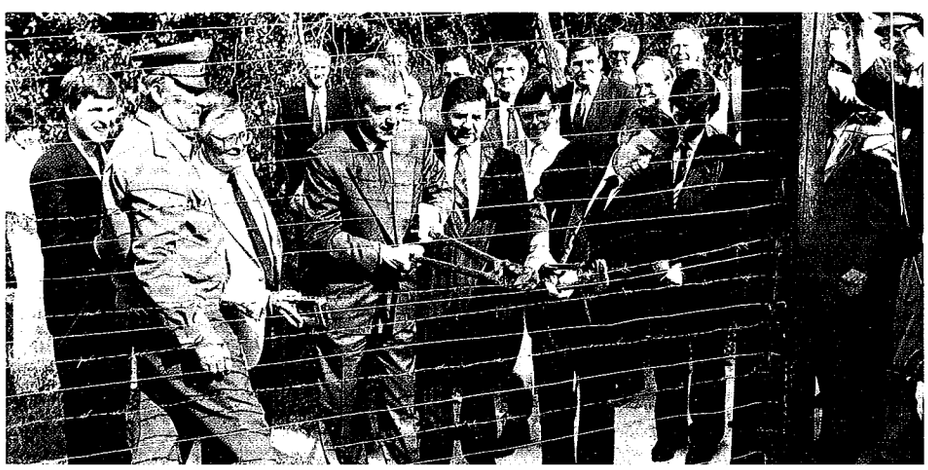

július 5-én született Budapesten **1932**

A szakérettségi tanfolyam elvégzése után érettségi vizsgát tesz **1950**

Ösztöndíjasként a Don-Rosztovi Közgazdasági és Pénzügyi Főiskolán tanul **1950–1954**

A Pénzügyminisztérium forgalmi adófőosztályán referens **1954**

október–november. Tagja lesz az MSZMP-nek **1956**

december. A karhatalmi őrszolgálatnál teljesít szolgálatot **1956**

A Külügyminisztériumban többféle beosztásban dolgozik **1959**

Belgrádban teljesít külügyi szolgálatot **1963–1969**

Az MSZMP KB Külügyi Osztályának munkatársa, majd vezetője **1969–1985**

A Külügyminisztérium államtitkárának nevezik ki **1985**

május. A Németh-kormány külügyminisztere lesz **1989**

május 27. Az MSZP elnökévé választják **1990**

július 15. A Horn-kormány megalakulása **1994**

december 11. Önkormányzati választások

március 12. Nyilvánosságra hozzák az ún. Bokros-csomagot **1995**

puló piacgazdaság, a szociálisan érzékeny állam, a parlamenti demokrácia továbbépítése, a határon túli magyarság támogatása és az európai intézményekhez való csatlakozás mellett. Ezen túl szólt a piaci mechanizmusok szerepéről, az államháztartási reform szükségességéről, a mezőgazdaság szektorsemleges fejlesztéséről, a jog- és közbiztonság növeléséről. Első lépésként a válságkezelést nevezte meg, a külső és belső eladósodást mint legsúlyosabb problémát. A programot így 265 igen, 93 nem és 1 tartózkodás mellett fogadta el az országgyűlés.

A szocialista-liberális kormány a válságkezelés kérdésében megosztott volt. A partnerek közötti koncepcionálisan eltérő utak miatt is éleződött az ellentét az MSZP és az SZDSZ, illetve a miniszterelnök és Békesi László pénzügyminiszter között. Horn Gyula több mint fél éves vívódás, belső hatalmi harc után 1995 tavaszán döntő lépésre szánta el magát. Kormánya a kritikus állapotba került fizetési mérleget súlyos megszorításokkal, intézkedésekkel kívánta rendbe hozni. Szándékait két monetarista gazdaságpolitikus kulcspozícióba állításával juttatta kifejezésre. Bokros Lajos lett a pénzügyminiszter, Surányi György pedig a Magyar Nemzeti Bank elnöke. Ekkor nevezték ki Suchmann Tamást is privatizációs miniszterré, akiről sokan úgy vélték, hogy ellensúly lesz.

Az 1995. március 12-én nyilvánosságra került ún. Bokros-csomag megszorító intézkedései évtizedes alapelvek elvetését jelentették a hazai gazdaságpolitikában. 1952 óta nem került sor a belső fogyasztás és a reálbérek hasonló méretű csökkentésére, 1995–1996-ban ugyanis ezek 18%-kal csökkentek. A költségvetési kiadások visszafogásának mértéke is párját ritkító volt. Az import korlátozása és az export ösztönzése kizárólag pénzpolitikai eszközökkel, ütemes leértékeléssel és a pénzkínálat szűkítésével történt. Az elkerülhetetlen intézkedések társadalmi fogadtatása, meglehetősen negatív volt. A közvélemény nagyrészt ekkor fogta fel, mit jelent a rendszerváltás a maga egészében, milyen az ország tényleges gazdasági helyzete.

A privatizációban is radikális fordulat történt. A kormány a korábbi gyakorlattól eltérően úgy döntött, hogy a privatizációs bevételeket elsősorban a külső adósság törlesztésére használja fel, ugyanakkor a magánosítást – az ellenzék éles kritikájával kísérve – olyan területekre is kiterjesztette (pl. nagy elosztóhálózatok, bankrendszer), amelyek ebben a vonatkozásban korábban tabunak számítottak.

1995. június 19-én a parlament Göncz Árpádot újabb öt esztendőre köztársasági elnökké választotta. Ezután került sor az ombudsmanok (parlamenti biztosok) megválasztására, akiknek évente kellett jelentést tenni a parlamentnek. Az adatvédelmet és a kisebbségi jogokat külön ombudsman kezeli. A parlamenti biztosok kinevezésével a végrehajtó hatalmat ellenőrző intézményrendszer teljessé vált.

A Horn-kormány a gazdaság konszolidációja mellett kiemelten kezelte az új magyar külpolitikai törekvéseket, amelyek egyik fontos eleme a térség országai és különösen a szomszédos országokkal való együttműködés javítása volt. Így került sor 1995. március 18-án Szlovákiával, 1996. szeptember 16-án pedig Romániával az alapszerződés megkötésére. E szerződésekben Magyarország ismét kötelezettséget vállalt a trianoni határok tiszteletben tartására, a két szomszédos állam pedig az európai normáknak megfelelő kisebbségi jogok biztosítására. A szociálliberális kormány külpolitikai törekvéseit a Nyugat azzal honorálta, hogy 1997-ben Magyarország meghívást kapott a NATO-ba, illetve az európai uniós csatlakozási tárgyalásokra, majd felvették a legfejlettebb országokat tömörítő OECD-szervezetbe. A NATO-hoz való csatlakozás kérdésében 1997 novemberében népszavazásra került sor, melyben a szavazásra jogosultak csaknem fele nyilvánított véleményt, s ezek 85%-a a NATO-hoz való csatlakozás mellett voksolt. (Magyarország 1999. március 12-től lett a NATO teljes jogú tagja.)

A kormányzati ciklus négy esztendeje alatt lényeges átrendeződések történtek a politikai színtéren, elsősorban ellenzéki oldalon. Az utóbbi pártok közül az FKGP-nek és a Fidesznek sikerült leginkább „meglovagolni" a Bokros-csomag kiváltotta kormányellenes hangulatot. Amikor viszont enyhült a kormányzattal szembeni elutasítás, Torgyán József kisgazda pártelnök is mérsékeltebb hangra váltott, s arra ügyelt, hogy elfogadhatóvá tegye önmagát és pártját mint kormányképes tényezőt. A Fidesz viszont 1997-es „Ellenzéki nyilatkozatával" váltott, pontosabban a széles közvélemény előtt erősítette meg nemzeti-konzervatív arculatát. Elnöke, Orbán Viktor mindenki számára világossá tette, hogy ebből a pozícióból akarja kihívni a baloldali-liberális koalíciót. Az MDF-ből 1996 tavaszán kivált a mérsékeltebb szárny (Szabad György, Szabó Iván, Kónya Imre, Pusztai Erzsébet és követői) és Magyar Demokrata Néppárt (MDNP) néven új pártot alapított. Majd sorozatos párton belüli viták, jogi procedúrák és személyi ellentétek következtében 1997 folyamán a KDNP parlamenti frakciója szétrobbant, ami a pártfrakció megszűnéséhez és a párt fokozatos ellehetetlenüléséhez vezetett.

A VATIKÁNI EGYEZMÉNY A KATOLIKUS EGYHÁZ MAGYARORSZÁGI TEVÉKENYSÉGÉNEK FINANSZÍROZÁSÁRÓL

A Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék 1997. június 20-án megállapodást írt alá Vatikánvárosban a katolikus egyház magyarországi tevékenységének finanszírozásáról. Magyar részről Horn Gyula miniszterelnök, a Szentszék nevében Angelo Sodano írta alá a megállapodást. A felek abban állapodtak meg, hogy az egyház által fenntartott közoktatási intézmények (óvodák, általános- és középiskolák, diákotthonok) ugyanolyan szintű pénzügyi támogatásban részesülnek, mint az államiak és az önkormányzatiak. Ugyancsak azonos képzési támogatásban és hallgatói juttatásban részesülnek az egyház egyetemi és felsőoktatási intézményei. Az egyház és az állam vállalja továbbá, hogy az egyházi levéltárakban, könyvtárakban, múzeumokban őrzött gyűjtemények megőrzésében, gyarapításában együttműködik. Az állam vállalta továbbá, hogy pénzbeni kártalanítást nyújt – a mellékletben felsorolt – egyházi ingatlanok pénzbeni megváltására. Ezen túl további pénzügyi forrást biztosít a Magyar Katolikus Püspöki Kar által jelzett célokra.

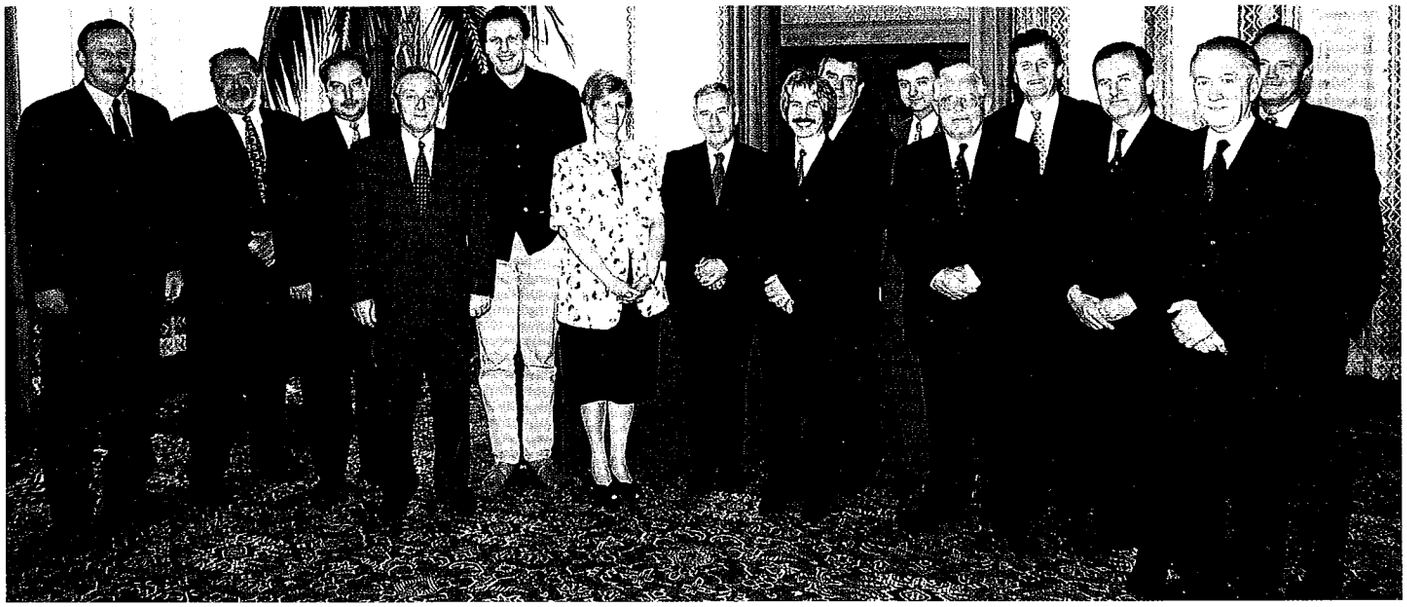

Horn Gyula kormányának tagjaival, 1996

A koalíciós viták sem múltak el nyomtalanul a kormányzó pártok felett. „Hiba volt, hogy a koalíciós megállapodással nem rendeztük megnyugtatóan azt a kínos dilemmát: mi történik akkor, ha a koalíciós felek egy adott kérdésben nem képesek megegyezni" – állapítja meg Horn Gyula visszaemlékezéseiben. Az SZDSZ társadalmi befolyása a koalíciós viták nélkül is szűkült a négy esztendő alatt. Sokan bírálták ugyanis a liberális párt irányítása alatt álló minisztériumok munkáját. A közbiztonság és az oktatás, a kultúra és a tudomány nehézségeit az értelmiség és a többi politikai párt (az MSZP is) kizárólag, s talán nem is véletlenül az SZDSZ számlájára írta.

1997–1998 fordulóján ellenzéki oldalon megindult a közeledés, az MDF és a Fidesz például közös jelöltek indításáról határozott, s az FKGP és a fiatal demokraták kapcsolatát is – szemben a korábbiakkal – egyre inkább a békés egymás mellett élés jellemezte. Az MSZP arra számított, hogy megismétli 1994-es győzelmét, ezt fejezte ki lényegében Horn Gyula miniszterelnök magabiztos kijelentése: „az MSZP-nek nincs ésszerű alternatívája." A Fidesz viszont azt üzente, hogy van más alternatíva, van más választás. A „Több mint kormányváltás, kevesebb mint rendszerváltás" jelszava azt jelentette, hogy a párt a kormány leváltásán túl a polgári erők összefogását is célul tűzte ki. Ezt tükrözte a választások előtt közzétett 40 pontja is a pártnak.

Az 1998-as választásokra vonatkozó jogszabályok az előző évekhez képest nem változtak. A kampány is a korábbiaknál jóval csendesebb volt. A magyar választások történetében először lezajlott a két esélyes párt elnökének, Horn Gyulának és Orbán Viktornak közel ötmillió néző előtti televíziós vitája. A választások kimenetelét végül az döntötte el, hogy nyilvános egyeztetés nélküli paktum született a Fidesz és az FKGP között. Az előbbi ugyanis 20, az utóbbiak 82 körzetben léptették vissza jelöltjeiket a másik javára. Ez a lépés átbillentette az első fordulóban kialakult egyensúlyt az MSZP oldaláról a Fidesz javára.

Horn Gyula tisztességesen és keményen viselte személyes válságát, s azt is, hogy korábbi „harcostársai" messze elkerülték. A vereség után szinte azonnal elkezdett dolgozni emlékiratain – *Azok a kilencvenes évek.* Kossuth Kiadó, 1999. – saját megközelítésében örökítette meg korát, könyve nagy közönségsikert aratott. Majd elkezdte járni az országot, több száz lakossági fórumot tartott, szereplésével a szocialista összetartozást növelve keményen bírálta az Orbán–Torgyán polgári kormányt. Személyének hazai és nemzetközi sikere, elismertsége, választások előtti újabb „országjárása" kétségtelenül hozzájárult az MSZP, illetve a szociálliberális koalíció 2002-es győzelméhez.

november 16. Népszavazás a NATO-hoz való csatlakozásról — **1997**

május 10. és 24. Országgyűlési képviselő-választások — **1998**

július 8. A Horn-kormány átadja helyét az Orbán-kabinetnek

Horn Gyula megválik az MSZP elnöki tisztétől

Megjelenik Horn Gyula „Azok a kilencvenes évek" című emlékirata — **1999**

Horn Gyula és Bill Clinton Washingtonban

To Prime Minister Horn – with best wishes
Bill Clinton

ORBÁN VIKTOR

Nagy Imre és mártírtársai ravatalánál, 1989. június 16-án Orbán Viktor a magyar ifjúság nevében hívta tetemre a szocializmust és az addig eltelt negyven esztendőt. A múlttal való szellemi leszámolást, szabad választásokat és a megszálló szovjet csapatok kivonulását követelte. Orbán ekkor vált országosan ismert politikussá. A kilencvenes évek közepére-végére újabb csodát okozva liberális pártjából egy erős konzervatív gyűjtőpártot csinált. 1998-ban megnyerve a választásokat miniszterelnökként büszkén vallhatta: „nem a kormánynak van miniszterelnöke, hanem a miniszterelnöknek kormánya".

Székesfehérváron született 1963. május 31-én, általános iskolába Alcsútdobozon, Vértesacsán és Felcsúton járt. A középiskolát Székesfehérvárott, a Teleki Blanka Gimnázium angol tagozatán végezte, majd egy év sorkatonai szolgálat után került az ELTE-re, ahol az Állam- és Jogtudományi Karon 1987-ben szerzett diplomát. Első munkahelye a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium Vezetőképző Intézete volt, ahol fél esztendeig szociológus gyakornokként továbbképzések szervezésében vett részt, majd 1988 áprilisától a Soros Alapítvány támogatásával működő Közép-Európa Kutatócsoport munkatársa lett. 1989 őszén a Soros Alapítvány ösztöndíjával az oxfordi Pembroke College-ban az angol liberális politikai filozófia történetét tanulmányozta, 1990 elején azonban a választások közeledése miatt hazatért.

Orbán Viktor a Parlamentben, 2002

Egyetemistaként, 1983-ban a Jogász Társadalomtudományi Szakkollégium (1988-tól Bibó István Szakkollégium) egyik alapító atyja, majd 1984-ben több társával együtt létrehozták a szakkollégium társadalomelméleti folyóiratát, a *Századvég*et, amelynek egyik szerkesztője. A Bibó Szakkollégium tagjai s a Századvég köre alakítja meg 1988. március 30-án a Fiatal Demokraták Szövetségét (Fidesz), amelynek egyik szóvivője lesz, 1988 októberében a szervezet I. kongresszusán az országos választmány tagjává választották. 1989 nyarán pártja képviselőjeként aktív résztvevője a politikai egyeztető tárgyalásoknak. Az 1990-es országgyűlési választásokon lett parlamenti képviselő, s egyben a Fidesz frakcióvezetője. 1993 májusában az új szervezeti szabályzat elfogadása után a párt elnökévé választották, s tisztségében többször megerősítették. A párt nevét az 1995. áprilisi kongresszuson Magyar Polgári Párt elnevezéssel egészítették ki.

Az 1997-re nemzeti-konzervatív arculatúvá vált Fidesz Magyar Polgári Párt, a választásokra készülve 1998 elején az MDF-fel közös jelöltek indításáról határozott. A polgári erők összefogása s az FKGP-vel kötött paktum, 1998 májusában eldöntötte a választások kimenetelét. Az egyéni és listás szavazatok alapján így a Fidesz 148, az MSZP 134, az FKGP 48, az SZDSZ 24, az MDF 17, a MIÉP 14 mandátumot kapott az új parlamentben.

Az Orbán-kormányban a korábbiakhoz képest két jelentős szerkezeti módosítás következett be. Az egyik az, hogy a minisztériumokat ellenőrző „tükörreferatúra" működtetésével megerősödött a Miniszterelnöki Hivatal (élén 1990 óta először kancelláriaminiszter s nem államtitkár), a másik pedig az, hogy a kulcsszerepet játszó vidékfejlesztés és településfejlesztés egy minisztériumba került a mezőgazdasággal, mégpedig az agrárügyek dominanciájával. A magyar parlamentarizmus történetében kuriózumnak számított az is, hogy az Ifjúsági és Sportminisztériumot újabb egy évvel később állították fel 1999 februárjában.

Orbán Viktor miniszterelnök 1998. július 2-án *Az új évezred küszöbén – kormányprogram, a polgári Magyarországért* címmel ismertette programját. Kormánya legfontosabb céljaként – amit az ezredforduló kihívásaként is említett – a

1998
2002

1998. JÚLIUS 8.
2002. MÁJUS 27.

Orbán Viktor, 1998

polgári Magyarország megteremtését jelölte meg, vagyis azt, hogy „mindent megtegyen egy szilárd értékeken nyugvó, erős és polgárosodott Magyarország megteremtése érdekében". Családok támogatását, újabb munkahelyek létrehozásával gazdasági növekedést, az adórendszer egyszerűsítését, a rendőrség megerősítésével és a büntetőtörvénykönyv szigorításával a közrend helyreállítását ígérte. Olyan oktatási rendszert, amely mindenki számára biztosítja a tudás megszerzésének az esélyét, ezért a tandíjat eltörlik. Kiemelte a teljes jogú NATO-tagság megszerzésének és az Európai Unióval való tárgyalások folytatásának jelentőségét, a mielőbbi csatlakozás elérését.

A polgári Magyarország megteremtésének az útján az 1999-es esztendő a kormányzat és az elemzők szerint is határkő: az átmenet véget ért, a gazdasági élet és a piac versenyképessé vált, hazánkat teljes jogú tagként felvették a NATO-ba (1999. március 12.).

1999-ben a gazdasági növekedés négy százalék fölött volt, tizenkét év óta először ebben az évben volt a legalacsonyabb az áremelkedés üteme. Az ország kivitele 14%-kal nőtt, több mint százezer ember állt munkába, és a költségvetési hiány a GDP 3,9 százalékára csökkent. 1999-ben 1,4 milliárd dollárnyi nettó működő tőke áramlott be az országba, ami 450 millió dollárral több az előző évinél. Jelentősen nőtt az ipar belföldi értékesítése, ami a megelőző két évben stagnált.

2000. január 1. és 2001. augusztus 20. között került sor a Millennium Évének megünneplésére. Az év nyitánya a parlamentben zajló ünnepség volt 2000. január 1-jén, melynek keretében a Szent Koronát a hozzá tartozó koronázási jelvényekkel a Nemzeti Múzeumból az Országházba szállították. A millenniumi események szervezésére, az ország belső- és külső képének új formába öntésére, s azok koordinálására a

AZ 1998. OKTÓBERI ÖNKORMÁNYZATI VÁLASZTÁSOK

1998 októberében az önkormányzati választásokon a települések 80%-ában a független színekben induló polgármesterek győztek. Nagyobb városokban megyeszékhelyen és a fővárosban a pártszínekben indulók nyertek. A fővárosi közgyűlésben és a megyei jogú városok közgyűléseiben az előző koalíció (MSZP-SZDSZ) ért el sikert 52, 69, illetve 40,14%-kal a korabeli koalíció (FIDESZ-MPP-FKGP-MDF) 34,11, illetve 39,60%-os arányával szemben. A megyei közgyűléseken fordítottan alakult a helyzet (30,08% az előző, 41,22% az akkori koalíció eredménye). A függetlenek és a parlamentbe nem került pártok, civil szervezetek a megyei közgyűlésekben és a megyei jogú városokban értek el jó eredményt 24,76, illetve 17,64%-os szavazati aránnyal. Az ország 1047 településén tartották meg az 1382 helyi kisebbségi önkormányzati választást. 50 településen választottak kisebbségi polgármestert, s a helyi önkormányzatokba is több mint ezer kisebbségi képviselő jutott be.

május 31-én született Székesfehérváron — **1963**

Általános iskoláit Alcsútdobozon, Vértesacsán és Felcsúton végzi — **1969–1977**

A Székesfehérvári Teleki Blanka Gimnázium tanulója — **1977–1981**

Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának hallgatója — **1982–1987**

A Jogász Társadalomtudományi Szakkollégium (1988-tól Bibó István Szakkollégium) alapító tagja — **1983**

március 30. Alapító tagja a Fiatal Demokraták Szövetségének (Fidesz) — **1988**

április 8. Az országgyűlési képviselő-választásokon mandátumot szerez. A Fidesz frakcióvezetőjévé választják — **1990**

A Fidesz elnökének választják meg — **1993**

július 8. Az Orbán-kormány megalakulása — **1998**

március 12. Magyarországot teljes jogú tagként felvették a NATO-ba — **1999**

január 1. A magyar millenniumi ünnepségek kezdete — **2000**

január. A Széchenyi-terv megindítása — **2001**

augusztus 31. Választási megállapodást köt az MDF és a Fidesz–Magyar Polgári Párt

április 7. és 21. Országgyűlési képviselő-választások — **2002**

Miniszterelnöki Hivatalban Országimázs Központ kezdte meg működését. Az ország több mint 3000 falujában, városában ünnepség keretében vették át a polgárok a millenniumi zászlót. A millennium alkalmából kiadott olvasó- és daloskönyv 350 ezer elsős kisdiákhoz jutott el határon belül és túl egyaránt. A kormány 65 milliárd forintot fordított a magyar millennium megünneplésére. A Millennium Évében került sor az új köztársasági elnök megválasztására. 2000. június 5-én, bár az MSZP és az SZDSZ előzetesen támogatásáról biztosította Mádl Ferencet, a szavazás eredménytelen volt, másnap a harmadik fordulóban választották meg az új köztársasági elnököt. Mádl Ferencet augusztus 4-én a Parlament előtt rendezett díszünnepségen iktatták be hivatalába.

1999 februárjában határozta el a kormány a Magyar Állandó Értekezlet megalakítását a határon túli magyar és a magyarországi parlamenti pártok részvételével. Ez a szervezet politikai képviseletet biztosított a Kárpát-medence nyolc országában együtt, illetve a világban szétszórva élő, 15 millió magyarnak. A Magyar Állandó Értekezlet novemberi ülésén javasolták a státustörvény kidolgozását. Az Országgyűlés 2001. június 19-én fogadta el (a képviselők több mint 90 százaléka megszavazta a parlamentben, az SZDSZ nem) a 2001. évi 62. törvényt a szomszédos államokban élő magyarokról. A törvény – mely 2002. január 1-jén lépett életbe – alapját képező koncepcióban megfogalmazott cél az, hogy Magyarország a szomszédos államokban élő magyaroknak nyújtott egyes kedvezményekkel és támogatásokkal is hozzájáruljon közvetlen politikai és gazdasági környezete stabilitásának megszilárdításához.

A kormány 2000 tavaszán határozta el egy új gazdaságfejlesztési program megvalósítását. A Széchenyi-terv 2001 januárjában indult útjára. A kormány szándéka szerint a Széchenyi-terv alapvető célja a tartós és dinamikus gazdasági növekedés feltételeinek biztosítása, a magyar gazdaság nemzetközi versenyképességének javítása. A hét fő részből álló Széchenyi-tervi programra az állami költségvetésből 2001-ben 295,9 milliárdot költöttek, 2002-ben pedig 330,8 milliárdot irányoztak elő, illetve támogatták.

Az Orbán-kormány négy esztendejét tekintve fenntartotta a pénzügyi egyensúlyt, a számára fontos területeken jelentős erőforrásokat összpontosított. Növelte a közép- és felsőrétegek gyermekei utáni adókedvezményeket, jelentősen javított a lakásépítés és vásárlás hitelfeltételein, bevezette a kedvezményes diákhitelt. Ugyanakkor csökkentette a szegényebbeknek járó családtámogatások reálértékét, megnyirbálta a munkanélküli-ellátásokat, s ezzel tovább erősítette a legelesettebb csoportok lemaradottságát. A kormány ugrásszerűen növelte az egyházak, a lojális civil szervezetek támogatását. A társadalombiztosítási járulék mérséklését jelentős részben a minimálbér megduplázásával és a fix összegű egészségügyi hozzájárulás kivetésével finanszírozta. Ezzel viszont jóval nagyobb terhet hárított a sokszor részben zsebbe fizető hazai kiscégekre, mint amennyi támogatást, nem normatív módon, a Széchenyi-tervvel visszaosztott nekik.

Orbán Viktor kormánya, 1998. július 8.

A kormányzati ciklus végére Orbán Viktornak és a Fidesz Magyar Polgári Pártnak lényegében sikerült egy tömbbe egyesítenie a nem szocialista szavazók csaknem háromnegyedét. Az FKGP belső viták és külső nyomás következtében „felmorzsolódott". Február elején a miniszterelnök távozásra kényszerítette Torgyán József agrárminisztert, akivel együtt távozott a politikai államtitkár is. Az FKGP májusi ceglédi nagygyűlésén botrányos jelenetek után megerősítették posztján Torgyán József pártelnököt, a Budapesten összegyűlt reformkisgazdák saját országos nagyválasztmánya viszont leváltotta, a kisgazda frakció is kizárta soraiból. Júniusban Reform Kisgazdapárt, néhány hónappal később Magyar Kisgazda és Pol-

Orbán Viktor és Mikulas Dzurinda a Mária Valéria híd átadásakor, 2001

gári Párt néven alakult párt, de létrejött egy Kisgazdapárt – a Kisgazda Szövetség Pártja nevű szervezet is.

2001. május elején a Fidesz – MPP megállapodást ír alá arról, hogy 24 egyéni közvetlen közös jelöltként a Magyar Kereszténydemokrata Szövetség tagjai indulnak. Augusztus 31-én a Fidesz – Magyar Polgári Párt és az MDF között jön létre megállapodás a 2002. évi országgyűlési választásokon való együttműködésről. Ennek lényege: közös választási program kidolgozása, közös választási lista, Fidesz–MDF elnevezéssel, az országos listát Orbán Viktor vezeti, a második helyet Dávid Ibolya, az MDF elnöke kapja, az MDF 27 választókerületben jogosult közös jelöltek megnevezésére, s abban a 16 egyéni választókerületben, ahol az előző választásokon (1998-ban) győztek, újraindulhatnak MDF-es képviselők. A MIÉP felajánlkozásait hivatalosan nem fogadták el a Fidesz – MPP vezetői, s azt is kijelentették, hogy a választások után sem lépnek koalícióra, mert az „uniós csatlakozás szempontjából ez aggályos". December végén a Fidesz, az MDF és a Lungo Drom roma szervezet írt alá megállapodást a választási együttműködésről, melynek értelmében a roma szervezet 10 jelöltje a Fidesz–MDF listán kap helyet.

Mádl Ferenc köztársasági elnök 2002. április 7-re írta ki az országgyűlési választások első fordulóját, a másodikra április 21-én került sor. A választásokra 39 párt jelentkezett be, közülük kilenc tudott országos (közülük ketten közös), a további öt pedig területi listát állítani. Az „új" pártok közül egyedül a Centrum Párt, választási tömörülés, amelyet 25 alapító, többségében kis pártok, mozgalmak vezetői hoztak létre – mutatkozott olyannak, amely elérheti az 5%-os parlamenti „küszöböt". A nagy pártok mellett a többieknek erre nem volt esélyük. Ezzel együtt minden várakozást felülmúlt a részvételi arány, hiszen április 7-én 71,03%-ot követően április 21-én a választásra jogosult polgárok 73,47%-a élt szavazati jogával. A rendszerváltás óta egyetlen alkalommal sem volt ilyen magas a szavazók aránya.

A választásokon szinte felezővonal ereszkedett az emberek közé; majdnem fele-fele arányban egymással szemben vonultak fel a vonal két oldalán: Fidesz–MDF 48,70%, MSZP 46,1%, SZDSZ 4,91%, MSZP–SZDSZ 0,26%. A sikereivel elégedett kormánykoalíció a saját csapdájába esett, és csak az első forduló számára kijózanító eredményei láttán döbbent rá arra, hogy itt veszíteni is lehet. A FIDESZ–MDF szövetség alábecsülte ellenfeleit, sőt a közvélemény-kutatók előrejelzéseinek – a kormánykoalíció várható győzelme – is felültek. Orbán Viktor csak április 7-e után hirdette meg, hogy el kell jutni üzenetüknek az utolsó faluba is, de a győzelemhez már kevés volt. Végeredményben a Fidesz–MDF választási szövetség 188, az MSZP 178, az SZDSZ 19 mandátumhoz jutott, s a parlamentbe került a szocialisták és a szabad demokraták egy közös képviselőjelöltje is. Az FKGP és a MIÉP kimaradt a parlamentből.

A választások után, május 26-án Orbán Viktor vezetésével megalakult a Szövetség a Nemzetért elnevezésű polgári kör. A 16 jobboldali elkötelezettségű értelmiségi alapító által kiadott nyilatkozat szerint „1956 óta nem volt példa arra, hogy Magyarország polgárai a számukra kijelölt négyévenkénti választások keskeny mezsgyéjén túl más utakon is kinyilvánítsák az ország sorsát érintő politikai akaratukat." Az „új magyar közösség" készen áll arra, hogy a polgári kormányzás évei alatt elért eredményeket megvédje, a hazafias érzelmű fiatalokat támogassa, bátorítsa, védelmezze, s közös erővel a nemzet másik nyilvánosságát megteremtse. Az exminiszterelnököt június elején a Szent Korona Szövetség felkérte a szervezet elnöki posztjának betöltésére.

Orbán Viktor családjával a szavazás után

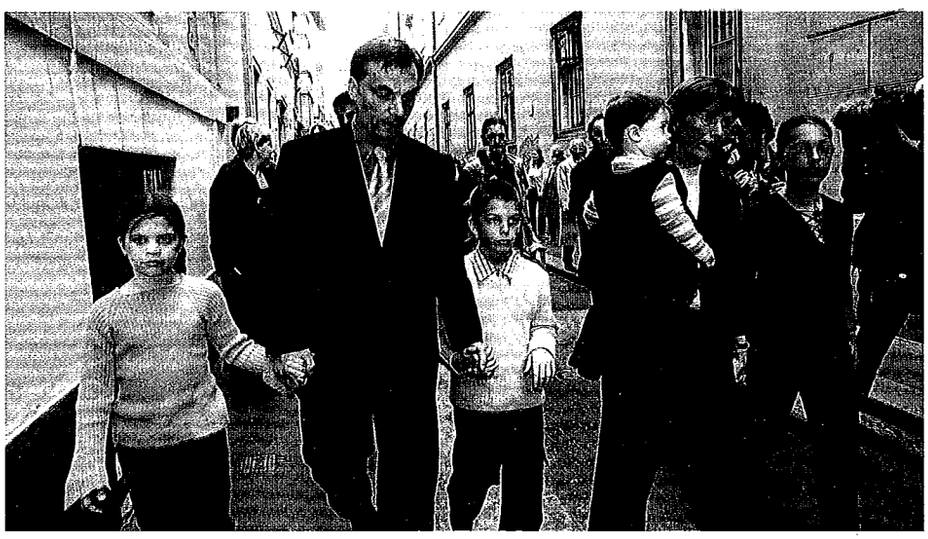

MEDGYESSY PÉTER

1987-ben ő terjesztette az országgyűlés elé az európai szerkezetű új adórendszert, amely a piacgazdaság egyik fontos feltétele volt. A Grósz-kormányban előbb pénzügyminiszter, majd 1987. december végétől miniszterelnök-helyettes volt. A Németh Miklós vezette rendszerváltó kormányban a minisztertanács elnökhelyetteseként irányította a gazdasági liberalizáció folyamatát, a társasági törvény előkészítését, amely a privatizáció alapjait teremtette meg.

Budapesten született 1942. október 19-én. Erdélyi származású, felmenői apai ágon és anyai részről is értelmiségiek. Tanulmányait a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen fejezte be, ahol 1966-ban elméleti politikai gazdaságtan szakon szerzett diplomát, majd doktori címet. Szakmai pályafutását a Pénzügyminisztériumban kezdte, ahol két évtized alatt a ranglétrát végigjárva 1986-ban miniszterhelyettes lett, 1987-ben pedig miniszter. Ekkor vette kezdetét a kétszintű bankrendszer és bankreform, amelynek előkészítésében és végrehajtásában is fontos szerepet vállalt. A Kádár-korszak agonizációja idején 1987–1989 között volt az MSZMP Központi Bizottságának tagja, jelenleg pártonkívüli.

A rendszerváltás után egy francia magánbank, a Paribas Bank Rt. – francia érdekeltségű befektető-tanácsadó vállalkozás – ajánlatát fogadta el, ahol elnök-vezérigazgatóként dolgozott 1994-ig. Majd 1994 augusztusától novemberéig Horn Gyula miniszterelnök Tanácsadó Testületét vezette, ezután 1996-ig a Magyar Befektetési és Fejlesztési Bank Rt. vezérigazgatója lett. 1996-ban a Horn-kormány harmadik pénzügyminiszterévé nevezték ki. Ezen a poszton a gazdasági konszolidáció megvalósítása mellett fő törekvése a fenntartható gazdasági növekedés elindítása, az infláció mérséklése és az államháztartási reform beindítása volt. Az 1998-as kormányváltás után ismét a bankvilágban helyezkedett el, 2001. szeptember 30-ig az Inter-Európa Bank Rt. igazgatóságának elnöke és az Atlasz Biztosító Rt. alelnöke volt. Korábban másfél évtizedig tanított a Pénzügyi és Számviteli Főiskolán, 1999-ben pedig megválasztották a Magyar Közgazdasági Társaság elnökének. Számos kitüntetése közül külön is említést érdemel, hogy 2000-ben megkapta Franciaország legmagasabb állami kitüntetését, a Becsületrend lovagi fokozatát.

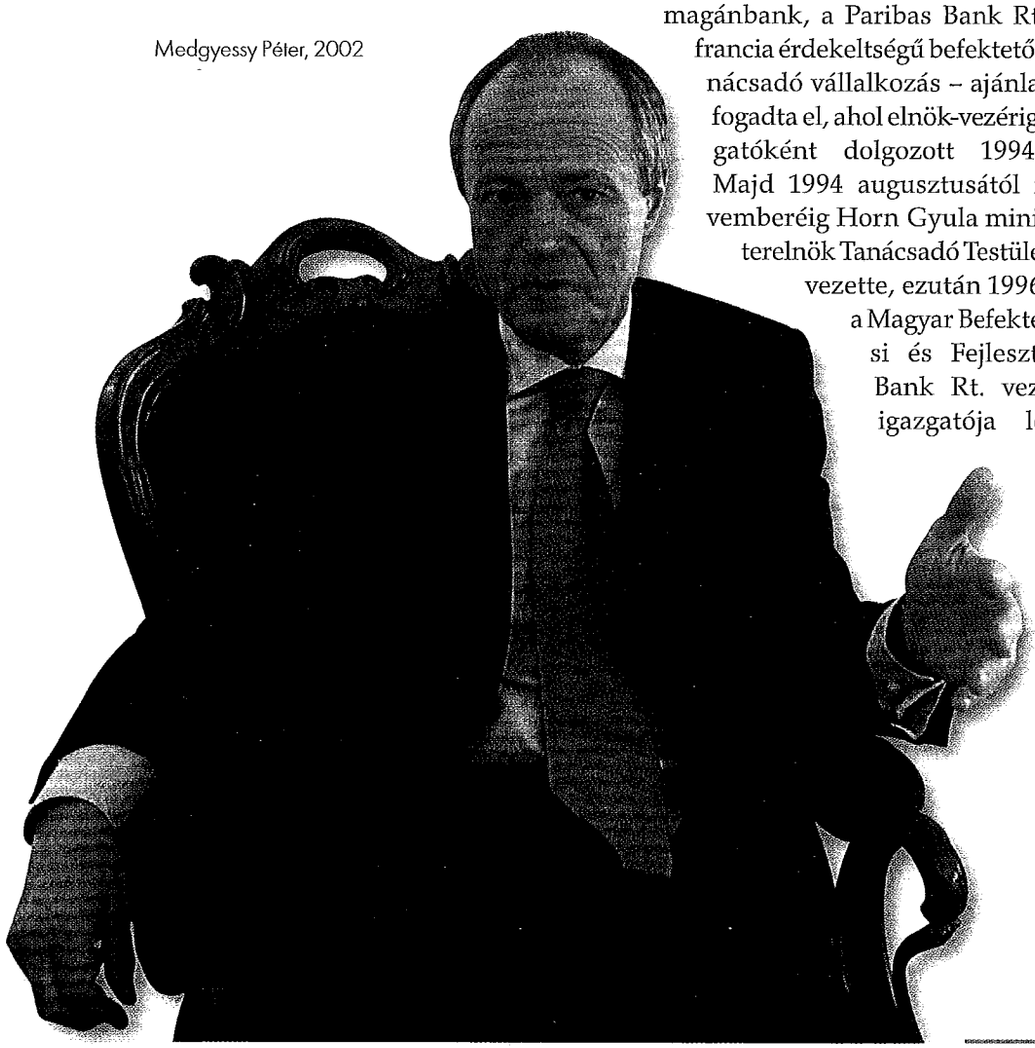

Medgyessy Péter, 2002

2000. november végén ismét elnökké választotta az MSZP kongresszusa Kovács Lászlót, de még nem döntött a miniszterelnök-jelöltségről. Három jelölt – Kovács László, Medgyessy Péter, Németh Miklós – is volt még ekkor, akikkel sorozatos konzultációkat folytattak az esetleges jelölésről. Elsőként 2001. május elején Németh Miklós jelentette be, hogy nem vállalja a szocialisták miniszterelnök-jelöltségét, május közepén Kovács László lépett vissza Medgyessy Péterrel szemben, s így június 9-én az MSZP kongresszusa – a leadott érvényes szavazatok 99 százalékával – Medgyessyt választotta a párt miniszterelnök-jelöltjének.

Medgyessy Péter miniszterelnök-jelölt vezetésével már 2001. június közepén megalakult az MSZP országos vá-

2002. MÁJUS 27.

Medgyessy Péter

lasztási bizottsága, majd miután felhatalmazást kapott a párt választási kampányának irányítására, július 1-jén bemutatta választási kampánycsapatát, amely a „Tízek Társasága" nevet kapta. A miniszterelnök-jelölt egyúttal jóléti rendszerváltást és nemzeti kiegyezést is ígért. Négy hónappal később – miután Kuncze Gábor, az SZDSZ elnöke kijelentette, hogy pártja önállóan indul és állít jelöltet az elkövetkező választásokon – október végén a két párt vezetői kijelentették, hogy a hivatalban lévő kormánynak mennie kell, de a leváltáshoz szükséges az együttműködés, annak ellenére, hogy a 2002-es országgyűlési választásokon külön-külön indulnak.

A kiélezett választási küzdelem során a két párt kormányváltásra törekedve legélesebben a Fidesz – MPP-t támadta. A választások második fordulója után – a rendkívüli szoros eredmény ellenére – a Legfelsőbb Bírósághoz csupán 25 kifogás érkezett, többségében a

október 19-én született Budapesten

A budapesti közgazdaságtudományi egyetemen szerez diplomát. A Pénzügyminisztérium munkatársa lesz

A Lázár-kormányban a pénzügyminiszter helyettesének nevezik ki

június 25. A Grósz-kormány pénzügyminisztere lesz

december. A Grósz-kormány miniszterelnök-helyettesévé nevezik ki

Medgyessy Péter kormánya, 2002. május 27.

Medgyessy Péter feleségével, 2002

töredék szavazatok számítási módja miatt, de valamennyi jogorvoslati kérelmet a testület elutasította. A megválasztott képviselők mandátumait a 2002. május 15-én összeült új országgyűlés egyhangúlag igazolta. Az új parlament elnökének 355 igen, 21 nem szavazattal Szili Katalint, az MSZP elnökhelyettesét választotta az országgyűlés. A négy parlamenti párt (MSZP, SZDSZ, Fidesz – MPP és MDF) egy-egy alelnöki helyet kapott.

Medgyessy Péter miniszterelnök-jelölt 2002. május 24-én terjesztette a parlament elé *Cselekedni most és mindenkiért!* címet viselő kormányprogramját. Ebben a következő évek fő feladatának azt nevezte, hogy a jólétet kiterjesszék tízmillió magyar állampolgárra, minden családra. Megígérte, hogy azonnal elkezdik a szegénység elleni küzdelmet, augusztusban kéthavi családi pótlékot kapnak az érintettek, nyáron pedig a nyugdíjasok egyszeri juttatásként 19 ezer forintot. Szeptember 1-jétől 30 százalékos emelkedést ígért a felsőoktatási hallgatók ösztöndíjánál. Hasonlóan szeptember elejétől emelik 50 százalékkal a pedagógusok fizetését, ugyanilyen mértékben az egészségügyben dolgozók és a közalkalmazottak bérét is. Későbbiekben adómentessé teszik a minimálbért, módosítják a munka törvénykönyvét, visszaállítják a heti két pihenőnapot, az Országimázs Központ megszüntetésével megtakarított pénzt pedig az ingyenes gyermekétkeztetésre csoportosítják át.

A kijelölt miniszterelnök 2006-ra hatszázalékos gazdasági növekedést és az infláció csökkentését ígérte. Emellett 300–400 ezer új munkahely létesítését, 25 ezer szociális bérlakás felépítését, a 13. havi nyugdíj fokozatos bevezetését, s az özvegyi nyugdíj 50 százalékos emelését. Megerősítette azt is, hogy tízmillió magyar miniszterelnökeként 15 millió magyarért érez felelősséget.

A kormányprogram kidolgozásával, illetve ismertetésével együtt elkészült az MSZP–SZDSZ koalíciós megállapodása is.

Az országgyűlés 2002. május 27-én 197 igen szavazattal 178 nem és egy tartózkodással elfogadta a kormányprogramot. Az ellenzéki képviselők valamennyien nemmel szavaztak, kivéve egy MDF-es képviselőt, aki tartózkodott. Ezután az új kormány letette az esküt, s a következő összetételben kezdte meg munkáját, illetve a kormányprogram végrehajtását: miniszterelnök: Medgyessy Péter, Miniszterelnöki Hivatal: Kiss Elemér miniszter, belügyminiszter: Lamperth Mónika, egészségügyi , szociális és családügyi miniszter: Csehák Judit, foglalkoztatáspolitikai és munkaügyi miniszter Kiss Péter , földművelésügyi és vidékfejlesztési miniszter: Németh Imre, gazdasági és közlekedési miniszter: Csillag István, gyermek-, ifjúsági és sportminiszter: Jánosi György, honvédelmi miniszter: Juhász Ferenc, igazságügyi miniszter: Bárándy Péter, informatikai és hírközlési miniszter: Kovács Kálmán, környezetvédelmi és vízügyi miniszter: Kóródi Mária, külügyminiszter: Kovács László, nemzeti kulturális örökség minisztere: Görgey Gábor, oktatási miniszter: Magyar Bálint, pénzügyminiszter: László Csaba. A minisztériumok közül kettő vegyes,

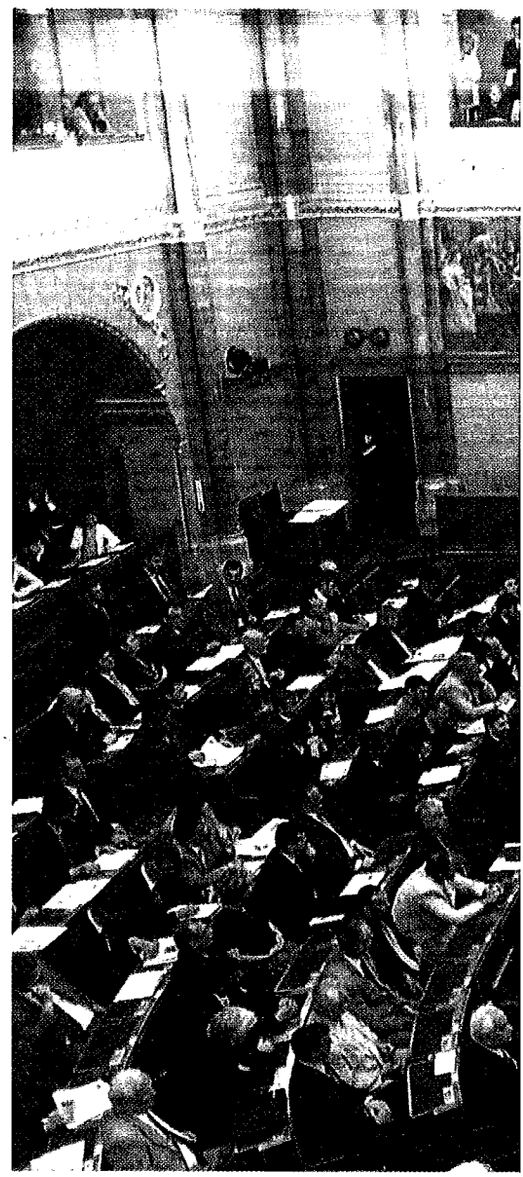

AZ MSZP ÉS AZ SZDSZ KOALÍCIÓS MEGÁLLAPODÁSA

Az okmány kimondja: a szociáldemokrata-szabad demokrata koalíció szándéka, hogy helyreállítja a társadalmi békét, a demokráciát; biztosítja a szabadságjogok maradéktalan érvényesülését, mindenki számára esélyt teremt a biztonságra és a jólétre; fellép a korrupció ellen és a közélet tisztaságáért, előkészíti az Európai Unióhoz való csatlakozást, ugyanakkor óvja és gazdagítja a nemzeti értékeket. A kormányzati munkával kapcsolatban pedig kimondja: a koalíciós partnerek együttesen határozzák meg a kormány ügyrendjét, fogadják el munkaterveit, hozzák a kormány rendeleteit és határozatait, teszik meg a kormány parlamenti előterjesztéseit. A parlamenti munkában a koalíciós pártok frakcióvezetése folyamatos egyeztetés útján biztosítja a hatékony munka feltételeit és a közös kormányzáshoz szükséges megfelelő parlamenti támogatást. A dokumentum leszögezte azt is, hogy a koalíciós együttműködés érvényesítésének alapvető feltétele a koalíciós pártok frakcióinak együttes szavazása. Egyik koalíciós frakció sem támogat olyan önálló módosító vagy kapcsolódó módosító javaslatot, amellyel a másik frakció nem ért egyet.

másképpen szólva koalíciós vezetésű, mégpedig az igazságügyben szocialista miniszter, szabad demokrata a politikai államtitkár, az oktatásban pedig fordítva: szabad demokrata miniszter, szocialista a politikai államtitkár.

november. A Németh-kormányban is miniszterelnök-helyettes lesz — 1988

A Paribas Bank Rt. elnök-vezérigaztója — 1990–1994

A Magyar Befektetési és Fejlesztési Bank Rt. vezérigazgatója — 1994–1996

Az Inter-Európa Bank Rt. igazgatóságának elnöke — 1998–2001

június 9. Az MSZP kongresszusa Medgyessy Pétert választja miniszterelnök-jelöltjének — 2001

április 7. és 21. Országgyűlési választások — 2002

május 27. A Medgyessy-kormány hivatalba lépése

Medgyessy Péter expozéja a Parlamentben, 2002. május 27.

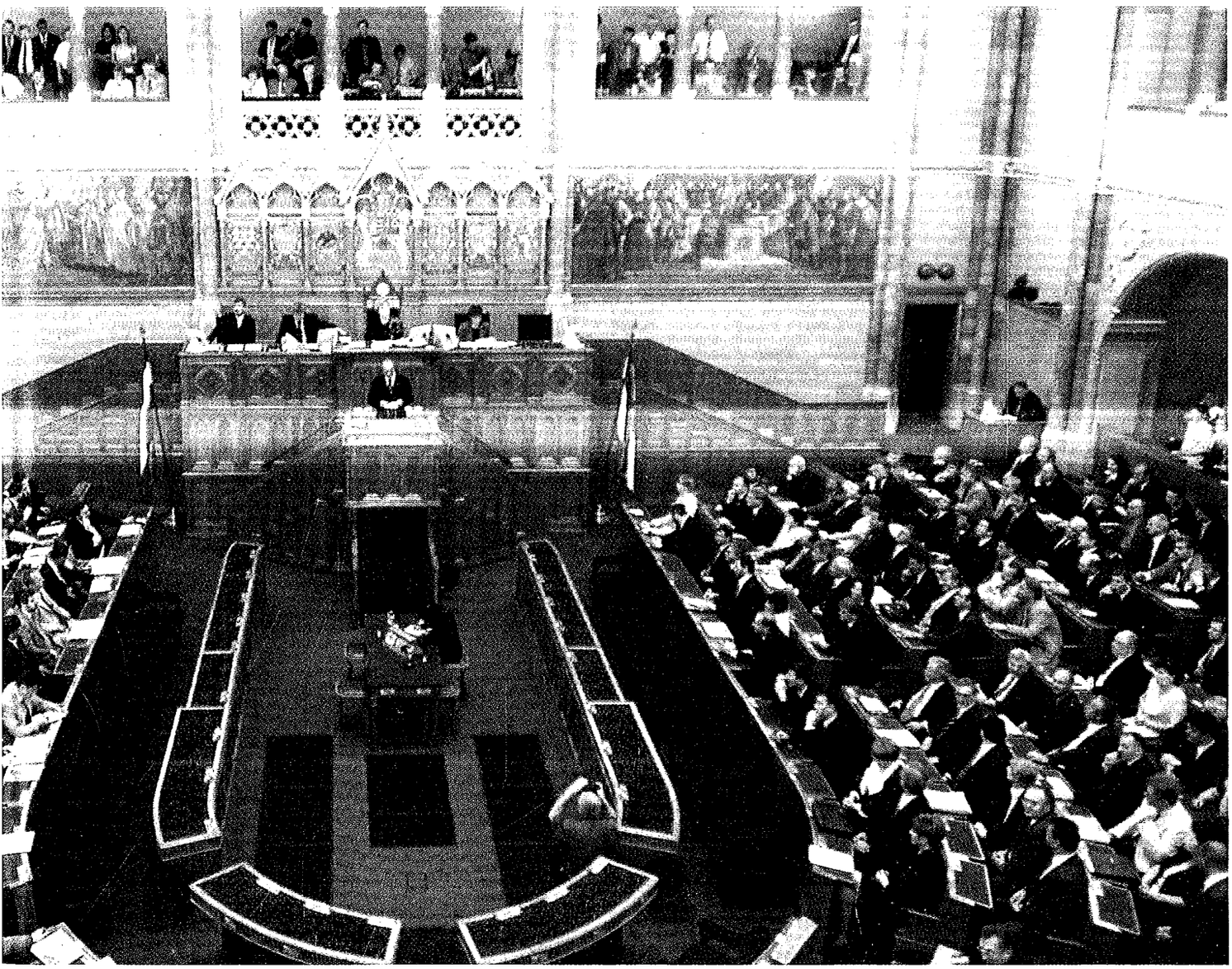

KÉPEK JEGYZÉKE

6. oldal. Batthyány Lajos és Kossuth Lajos kettős portréja. Tyroler József rézmetszete (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

7. oldal. Batthyány Lajos arcképe. Friedrich Lieder vízfestménye, 1839 (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

Az országgyűlés megnyitása 1848. július 5. Az emelvényen István nádor és a Batthyány-kormány tagjai. August von Pettenkofen színezett litográfiája (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

8. oldal. Minisztertanácsi ülés. A befejezetlen képen az asztalnál ülők közül Esterházy Pál feje hiányzik (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

A Batthyány-kormány tagjai. Tyroler József színezett rézmetszete (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

9. oldal. Batthyány Lajos miniszterelnöki pecsétnyomója (Magyar Nemzeti Múzeum)

10. oldal. Batthyány Lajos kivégzése az Újépület udvarán, 1849. október 6. (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

11. oldal. Batthyány Lajos özvegye, Zichy Antónia (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

Batthyány Lajos gyászszertartása a Ferenciek templomában, 1870. június 9. (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

12. oldal. Szemere Bertalan. Kozina Sándor olajfestménye, 1851 (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

13. oldal. Szemere Bertalan arcképe. Ismeretlen festő olajfestménye (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

Buda ostroma, 1849. május 21. Than Mór vízfestménye (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

15. oldal. Szemere Bertalan belügyminiszteri pecsétnyomója (Magyar Nemzeti Múzeum)

17. oldal. A minisztertanács ülése, 1849. Olajfestmény (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

18. oldal. Andrássy Gyula lovas képe. Pállik Béla olajfestménye, 1893 (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

19. oldal. Andrássy Gyula. Benczúr Gyula olajfestménye, 1887, részlet (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

20. oldal. Az Andrássy-kormány eskütétele. Magyarország és a Nagyvilág, 1867 (Budapesti Történeti Múzeum)

21. oldal. Andrássy Gyula a koronázáskor, 1867. Eduard v. Engerth Koronázás című olajfestményének részlete (Szépművészeti Múzeum)

Andrássy Gyula, 1860-as évek. Simonyi Antal felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

22. oldal. Udvari bál. Erzsébet királyné mellett bal oldalon Andrássy Gyula áll. Színezett fametszet (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

25. oldal. A berlini kongresszus, 1878. Litográfia (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

26. oldal. Lónyay Menyhért fiával, 1865. Schrecker Ignác felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

27. oldal. Lónyay Menyhért. Benczúr Gyula olajfestménye, 1886, részlet (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

28. oldal. Szlávy József. Balló Ede olajfestménye, 1889 után (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

29. oldal. Szlávy József, 1870 körül. Ellinger Ede felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Az egyesített főváros címerének terve, 1873 (Budapest Főváros Levéltára)

Budapest, 1874 körül (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

30. oldal. Bittó István. Barabás Miklós olajfestménye, 1875 (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

31. oldal. Bittó István. Ellinger Ede felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

A Der Krach karikatúrája a Bittó-kormány dilemmájáról, hogy melyik bankhoz forduljon kölcsönért. Der Krach, 1874. október 11. (Országos Széchényi Könyvtár)

32. oldal. Wenckheim Béla, 1865 körül. Carl von Jagemann, Bécs, felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

33. oldal. Wenckheim Béla. Ismeretlen festő olajfestménye, részlet (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

A Népszínház épülete, 1875. Klösz György felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

34. oldal. Tisza Kálmán. Vereby Soma színezett litográfiája (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

35. oldal. Tisza Kálmán, 1880 körül. Ellinger Ede felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

A Tisza-kastély Geszten, 1900-as évek (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

36. oldal. Emlékérem Tisza Kálmán 10 éves miniszterelnöksége emlékére (Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár)

Porcelántál Tisza Kálmán arcképével, 1880 körül. Veress Ferenc porcelánképe (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

37. oldal. Tarokkparti a Szabadelvű Párt klubjában. A jobb szélen az asztalnál Tisza Kálmán. Ferraris Artur olajfestménye (Magyar Nemzeti Galéria)

38. oldal. Tüntető menet az Andrássy úton a véderő korszerűsítésére vonatkozó törvényjavaslat ellen, 1889. február 17.

Mai és Társa felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

39. oldal. Tisza Kálmán lemondó beszédét tartja a képviselőházban. Mellette Wekerle Sándor ül, 1890 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

40. oldal. Tisza Kálmán feleségével a geszti kastély teraszán röviddel halála előtt, 1902 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

41. oldal. Karikatúra Tisza Kálmán és Bismarck bukásáról. Borsszem Jankó, 1890. március 30. (Országos Széchényi Könyvtár)

42. oldal. Szapáry Gyula, 1885 körül. Koller utódai felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

43. oldal. Szapáry Gyula arcképe. Ábrányi Lajos olajfestménye, részlet (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

44. oldal. Wekerle Sándor, 1910. szeptember (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

45. oldal. Wekerle Sándor arcképe. Benczúr Gyula olajfestménye, részlet (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

Wekerle Sándor apósával, fiával és unokaöccsével dánosi birtokán, 1893 körül. Weber Tibor felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

46. oldal. A gazdasági kiegyezésről tárgyaló osztrák és magyar államférfiak csoportja a Sándor-palota teraszán, 1907. október. Középen balra Wekerle Sándor. Jelfy Gyula felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

47. oldal. Wekerle Sándor (a kép jobb oldalán) Andrássy Gyula szobrának avatásán, 1906. december 2. Jelfy Gyula felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

49. oldal. Wekerle Sándor a Mátyás-templom előtt, a Szent István-napi körmenet után, 1917. augusztus 20. Jelfy Gyula felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Wekerle Sándor és más vezető tisztviselők a Keleti vásár megnyitásán, 1918. augusztus 16. Révész és Bíró felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

50. oldal. Bánffy Dezső, 1890-es évek Müllner János felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

51. oldal. Bánffy Dezső. Endrey Sándor olajfestménye, részlet (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

Millenniumi hódolat. Benczúr Gyula olajfestménye (Magyar Nemzeti Galéria)

52. oldal. Széll Kálmán. Benczúr Gyula olajfestménye után (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

53. oldal. Széll Kálmán 1900 körül. Koller tanár utódai felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Széll Kálmán rátóti udvarháza, 1880 körül. Knebel Ferenc felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

54. oldal. „Választási emlék". Képeslap, 1901 (Magyar Nemzeti Múzeum)

Széll Kálmánné Vörösmarty Ilona, 1875 körül. Ellinger Ede felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

55. oldal. Széll Kálmán (ül a padon) a pécsi országos kiállításon, 1907. május. Jelfy Gyula felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

56. oldal. Khuen-Héderváry Károly. Braunecker Stina olajfestménye (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

57. oldal. Khuen-Héderváry Károly. G. és J. Varga felvétele, Zagreb (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

58. oldal. Tisza István. Benczúr Gyula olajfestménye, 1915 (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

59. oldal. Tisza István, 1904. Koller tanár utódai felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Tisza István és felesége a Sándor-palota teraszán, 1904 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

60. oldal. Tisza István vendégeivel a geszti kastély teraszán. Tisza István mellett (jobbra) fia, ifj. Tisza István, 1904. Jelfy Gyula felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

61. oldal. Ferenc József audiencián fogadja Tisza István miniszterelnököt. Képeslap, 1905 körül (Magyar Nemzeti Múzeum)

62. oldal. Tisza István és Skerlecz Iván horvát bán Zágrábban, 1914. február (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

63. oldal. Tisza István választási beszédet tart Sopronban, 1910. április. Jelfy Gyula felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Karikatúra Tisza Istvánról és Lukács Lászlóról, 1913 (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

64. oldal. Tisza István a pasaréti lövészárok-kiállításon, megtekinti a futóárkot, 1915. augusztus (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Tisza István IV. Károly koronázásán, 1916. december 30. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

65. oldal. Tisza István a harctéren. Ziegler Károly olajfestménye (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

Tisza István halála. Tamássy Miklós olajfestménye (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

66. oldal. Fejérváry Géza, 1906. Koller tanár utódai felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

67. oldal. Fejérváry Géza. Endrey Sándor olajfestménye (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

68. oldal. Lukács László, 1890 körül (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

69. oldal. Lukács László, 1906 körül. Erdélyi Mór felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Hazai Samu, Khuen-Héderváry Károly és Lukács László a Nyugati pályaudvaron az országgyűlés megnyitására érkező királyt várja, 1910. július. Jelfy Gyula felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

70. oldal. Esterházy Móric, 1918. Erdélyi Mór felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

71. oldal. Esterházy Móric, 1917 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Esterházy Móric (elöl) a Szent István-napi körmenetben, 1917. augusztus 20. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

72. oldal. Károlyi Mihály, 1918 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

73. oldal. Károlyi Mihály, 1914. Olajfestmény, részlet (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

Károlyi Mihály a fronton, 1915. Apáthy főhadnagy felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

74. oldal. Károlyi Mihály arcképe brosson (Magyar Nemzeti Múzeum)

Károlyi Mihály és Hock János a köztársaság kikiáltásakor a Parlament lépcsőjén, 1918. november 16. Balogh Rudolf felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

75. oldal. Károlyi Mihály és felesége Szatmárnémetiben, 1919. február 2. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

76. oldal. Berinkey Dénes Kálkápolnán, Károlyi Mihály birtokán, 1919. február 23. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

77. oldal. Berinkey Dénes, 1919 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

79. oldal. Peidl Gyula, 1919 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Peidl Gyula kormánya, 1919. augusztus. Ülnek (balról): Haubrich József, Ágoston Péter, Peidl Gyula, Garbai Sándor, Knaller Győző. Állnak (balról): Peyer Károly, Takács József, Miákits Ferenc, Dovcsák Antal (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

80. oldal. Friedrich István Siófokon Horthy Miklós fővezérrel, 1919. augusztus (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

81. oldal. Friedrich István, 1919. augusztus (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

82. oldal. Horthy Miklós fogadása a Parlamentben. Horthy mögött jobbra Huszár Károly, 1920. március 1. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

83. oldal. Huszár Károly, 1925 körül. Brunhuber Béla felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

84. oldal. A Simonyi-Semadam-kormány tagjai egy ünnepségen, 1920. Balról: Korányi Frigyes, Simonyi-Semadam Sándor, Rakovszky István, Ferdinándy Béla. Jelfy Gyula felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

85. oldal. Simonyi-Semadam Sándor, 1920 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

86. oldal. Teleki Pál. Sárkány Gyula olajfestménye (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

87. oldal. Teleki Pál, 1920 körül (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Az első Teleki-kormány, 1920. június 19. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

89. oldal. Teleki Pál és Bárczy István távozóban a Bazilikából, 1938 (Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum Történeti Fényképtár)

Teleki Pál miniszterelnök a képviselőházban beszél, 1939. június (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

90. oldal. Teleki Pál a Honvéd Térképészeti Intézet kiállításán, 1940. február 7. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

91. oldal. Teleki Pál Adolf Hitlerrel Bécsben, Magyarországnak a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásakor, 1940. november 20. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

92. oldal. Teleki Pál a Várban, 1940 körül (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

93. oldal. A Teleki Pál holttestét elszállító mentőautó a miniszterelnöki palota bejáratánál, 1941. április 4. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

94. oldal. Bethlen István. Diósy Antal olajfestménye, 1920-as évek (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

95. oldal. Bethlen István, 1930-as évek (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Bethlen István és Horthy Miklós kisgazdapárti gyűlésen, 1921. május 22. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

96. oldal. Bethlen István Balassagyarmaton, 1923. november 4. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

97. oldal. Választási plakát, 1922 körül (Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum)

98. oldal. Bethlen István és felesége Rómában, 1927. április (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

99. oldal. Bethlen István vadászaton, 1930 körül. Kallós Oszkár felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

100. oldal. Választási plakát, 1931 (Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum)

101. oldal. Gömbös Gyula és Bethlen István Balatonföldváron, 1932. Áldor Dezső felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

102. oldal. Károlyi Gyula, 1932. Gárdonyi Testvérek felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

103. oldal. Károlyi Gyula, 1931 körül (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

104. oldal. Gömbös Gyula. Pólya Tibor olajfestménye (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

105. oldal. Gömbös Gyula, 1930-as évek eleje. Halmi Béla felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

106. oldal. Vitézi bál, 1934. február. Balról: József főherceg, Horthy Miklós, Gömbös Gyula és Horthy Miklósné. Schäffer fotószalon és fotóriporter iroda felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

107. oldal. Gömbös Gyula látogatása Berlinben, 1935 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

108. oldal. Darányi Kálmán. Szemerey Zoltán olajfestménye (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

109. oldal. Darányi Kálmán, 1930-as évek eleje (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Ciano olasz külügyminisztert és feleségét fogadja Darányi Kálmán miniszterelnök és Kánya Kálmán, 1936. november 13. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

110. oldal. Darányi Kálmán újjáalakult kormánya tagjaival beszélget, 1938. március 9. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Darányi Kálmán feleségével, 1937 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Nyilas röpcédula, 1938 (Magyar Nemzeti Múzeum)

111. oldal. Darányi Kálmán győri beszéde, 1938. március 6. Magyar Film Iroda felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Darányi Kálmán távozik lemondása után, 1938 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

112. oldal. Imrédy Béla.
Magyar Futár, 1944. május 31.
(Magyar Nemzeti Múzeum)

113. oldal. Imrédy Béla, 1940-es évek.
Jánosffy Endre felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

114. oldal. Imrédy Béla a Szent István-napi körmeneten, 1938. augusztus 20.
Magyar Film Iroda felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

115. oldal. Imrédy Béla amerikai hadifogságban, 1945 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

116. oldal. Bárdossy László, 1941. augusztus 20. Horváth Béla felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

117. oldal. Bárdossy László, 1941 körül (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Bárdossy László és felesége a német követtel és feleségével a gyorshadtest budapesti fogadásán, 1941. december 6. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

118. oldal. Bárdossy László kivégzése előtt, 1946. január 10. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

120. oldal. Kállay Miklós vadászaton 1940 körül. Kallós Oszkár felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

121. oldal. Kállay Miklós. Hosszú Márton olajfestménye (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

Bethlen István és Kállay Miklós a Parlament folyosóján, 1940-es évek (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

122. oldal. Horthy Miklós és Kállay Miklós Békésszentandráson, 1942 ősze (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

123. oldal. Kállay Miklós miniszterelnök újságírókkal, 1943 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Kállay Miklós miniszterelnök felavatja a Becsüld a munkát című szobrot, (Siklódy Lőrinc alkotása) Budapesten, a Tisza Kálmán téren, 1943. június 6. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

124. oldal. Sztójay Döme, 1944. május (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

125. oldal. Sztójay Döme, 1944. Magyar Film Iroda felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

126. oldal. Lakatos Géza hadtest-parancsnok Kassán egy zászlóátadási ünnepségen. Balról: Lakatos Gézáné, Horthy István és Lakatos Géza, 1942. március 25. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

127. oldal. Lakatos Géza, 1940-es évek. Jakab Sándor felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Lakatos Géza kormányának bemutatkozása a Parlamentben, 1944. szeptember 21. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

128. oldal. Lakatos Géza (balról a második) a tábornoki kar tagjai között. Bal szélen Vörös János, középen szalaggal József főherceg, mellette Csatay Lajos, 1944. Magyar Film Iroda felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

130. oldal. Szálasi Ferenc és menyasszonya Lutz Gizella németországi nyaraláson, 1940 körül (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

131. oldal. Szálasi Ferenc (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Bélyeg, 1938 (Magyar Nemzeti Múzeum)

133. oldal. Szálasi Ferenc a budai várban, a hatalomátvétel után. Jobbról Beregffy Károly, 1944. október 16. Walther Faupel felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Röplap, 1944 (Magyar Nemzeti Múzeum)

134. oldal. Miklós Béla feleségével és leányával, 1937. április 19. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

135. oldal. Miklós Béla vezérezredes, 1944 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Miklós Béla a fronton német haditudósítóknak nyilatkozik, 1941. szeptember (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

136. oldal. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány plakátja, 1944. december 22. (Magyar Nemzeti Múzeum)

137. oldal. Miklós Béla miniszterelnök expozéja az Ideiglenes Nemzetgyűlés első budapesti ülésén, 1945. szeptember 4. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

138. oldal. Tildy Zoltán, 1946.
Falus Károly felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

139. oldal. Tildy Zoltán (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Tildy Zoltán feleségével a Parasztnapon, 1946. szeptember 8. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

140. oldal. Tildy Zoltán feleségével és unokájával az Állatkert irodája előtt, 1947 körül. Hölzel Gyula felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

141. oldal. Tildy Zoltán gyárlátogatáson, 1948 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

142. oldal. Nagy Ferenc, 1946.
Falus Károly felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

143. oldal. Nagy Ferenc, 1940-es évek (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Artur Schönfeld amerikai követ átadja megbízólevelét Nagy Ferencnek.
A mikrofon mögött Rajk László (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

144. oldal. Nagy Ferenc a Parasztnapon, 1946. szeptember 8. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

145. oldal. Nagy Ferenc és felesége, 1947 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Nagy Ferenc Genfben kisfiával és leányával (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

146. oldal. Dinnyés Lajos leteszi az esküt. Alberty Antal felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

147. oldal. Dinnyés Lajos, 1930-as évek (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

148. oldal. Dinnyés Lajos a könyvnapon, 1946 körül. Athenaeum képszolgálat felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Josip Broz Tito fogadása a Parlament előtt, mellette Dinnyés Lajos miniszterelnök, 1947. december 6. Escher Károly felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

149. oldal. Dinnyés Lajos vadászaton (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

150. oldal. Dobi István beszél a celldömölki választási gyűlésen, 1949. május 8. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

151. oldal. Dobi István, 1946 körül (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

153. oldal. Dobi István tapsol Rákosi Mátyás miniszterelnökké választásakor, 1952. augusztus 14. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

154. oldal. Rákosi Mátyás a Parlament folyosóján, mellette Keresztury Dezső, 1946. június 5. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

155. oldal. Rákosi Mátyás, 1952 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Beck András szobrász Rákosi Mátyás szobrát készíti, 1947 körül (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

156. oldal. Rákosi Mátyást 60. születésnapján köszöntik, 1952. március 9. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

157. oldal. Plakát, 1950 (Magyar Nemzeti Múzeum)

158. oldal. Rákosi Mátyás választási nagygyűlésen beszél a Kossuth téren, 1953. május 10. Magyar Fotó felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

159. oldal. Rákosi Mátyás. Csáki-Maronyák József olajfestménye (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

160. oldal. Rákosi Mátyás és felesége elhagyja a szavazóhelyiséget, 1953. május 17. Bartal Ferenc felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

161. oldal. Rákosi Mátyás a bolgár miniszterelnök, V. Cservenkov fogadásán Szófiában, 1953 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

162. oldal. Nagy Imre unokájával, 1951 körül (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

163. oldal. Nagy Imre, 1951 körül (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Nagy Imre expozéja a Parlamentben, 1953. július 4. Munk Tamás felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

164. oldal. Nagy Imre képviselőnőkkel beszélget a Parlament folyosóján, 1953. július 4. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

164–165. oldal. Vorosilov és Nagy Imre az MDP III. kongresszusán, mögöttük Farkas Mihály, 1954. május 21. Papp Jenő felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

165. oldal. Zelk Zoltán, Nagy Imre és Rákosi Mátyás az április 4-i fogadáson, 1954 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Nagy Imre és felesége Rajk László temetésén, 1956. október 6. Munk Tamás felvétele (Magyar Távirati Iroda)

167. oldal. 1956. október 23-án este a tömeg Nagy Imrét várja a Parlament előtt. Mező Sándor felvétele (Magyar Távirati Iroda)

Zöldségesbolt kirakata, 1956. október vége (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

168. oldal. Nagy Imre az ítélethirdetést hallgatja, 1958. június 15. (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Plakát, 1989 (Magyar Nemzeti Múzeum)

169. oldal. Nagy Imre leánya, Nagy Erzsébet édesapja temetésén, 1989. június 16.

170. oldal. Hegedüs András aláírja a Varsói Szerződést, 1955 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

171. oldal. Hegedüs András, 1953 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

172. oldal. Dobi István, Hegedüs András és Marosán György Rajk László temetésén, 1956. október 6. Bartal Ferenc felvétele (Magyar Távirati Iroda)

173. oldal. A Sztálin-szobor maradványai, 1956. október vége (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

174. oldal. Kádár János beszél az MSZMP VII. kongresszusán, 1959. november 30. Papp Jenő felvétele (Magyar Távirati Iroda)

175. oldal. Kádár János, 1957 körül. Mező Sándor felvétele (Magyar Távirati Iroda)

Kádár János nyilatkozik az NDK rádiójának, 1956. december. Papp Jenő felvétele (Magyar Távirati Iroda)

176. oldal. Kádár János látogatása Kínában, mellette Mao Ce-tung, 1957. október (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Kádár János, 1963. Papp Jenő felvétele (Magyar Távirati Iroda)

177. oldal. Kádár János beszél a Ganz-MÁVAG választási gyűlésén, 1963. január 29. Vigovszki Ferenc felvétele (Magyar Távirati Iroda)

178. oldal. Kádár János és Nyikita Hruscsov (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Kádár János a csillebérci úttörőtáborban, 1966. június. Tormai Andor felvétele (Magyar Távirati Iroda)

Kádár János vadászaton. Báránd, 1971. február. Nagygyörgy Sándor felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

179. oldal. Kádár János és Leonyid Brezsnyev. Olajfestmény (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

Kádár János és felesége, 1973. április. Vigovszki Ferenc felvétele (Magyar Távirati Iroda)

180. oldal. Kádár János, 1975. június. Vigovszki Ferenc felvétele (Magyar Távirati Iroda)

181. oldal. Kádár János Mihail Gorbacsovval a Váci utcában, 1986. június 9. Balogh P. László felvétele (Magyar Távirati Iroda)

Kádár János beszél a Parlamentben, előtte Grósz Károly, 1988. Bánkuti András felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

182. oldal. Münnich Ferenc, a Kádár-kormány tagjaként, 1958. Papp Jenő felvétele (Magyar Távirati Iroda)

183. oldal. Münnich Ferenc, 1958. Mező Sándor felvétele (Magyar Távirati Iroda)

Münnich Ferenc és Kádár János a Parlamentben, 1958. április 18. Papp Jenő felvétele (Magyar Távirati Iroda)

184. oldal. Münnich Ferenc feleségével és nevelt fiával, 1959 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

185. oldal. Münnich Ferenc beszél a Parlamentben, 1960. augusztus. Vigovszki Ferenc felvétele (Magyar Távirati Iroda)

Dobi István, Kádár János és Münnich Ferenc a dísztribünön, 1961. május 1. Papp Jenő felvétele (Magyar Távirati Iroda)

186. oldal. Kállai Gyula a Kádár-kormány tagjaként, 1958. Papp Jenő felvétele (Magyar Távirati Iroda)

187. oldal. Kállai Gyula, 1970. Papp Jenő felvétele (Magyar Távirati Iroda)

Kádár János és Kállai Gyula, 1965. Papp Jenő felvétele (Magyar Távirati Iroda)

188. oldal. Kállai Gyula az országgyűlés elnökeként, 1967. Ács Irén felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

189. oldal. Kállai Gyula és felesége otthonukban Károlyi Mihálynéval, 1976. Balla Demeter felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

190. oldal. Fock Jenő (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

191. oldal. Fock Jenő, 1961. Papp Jenő felvétele (Magyar Távirati Iroda)

192. oldal. Kádár János és Fock Jenő a Parlamentben interjút ad, 1968. október 16. Vigovszki Ferenc felvétele (Magyar Távirati Iroda) Karikatúra a Ludas Matyiban a gazdasági mechanizmusról. Ludas Matyi, 1969. január 9. (Országos Széchényi Könyvtár)

193. oldal. Fock Jenő beszél a Parlamentben, 1971. június 23. Vigovszki Ferenc felvétele (Magyar Távirati Iroda)

Fock Jenőné Kreisky osztrák kancellár feleségével Mezőhegyesen. Ács Irén felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

194. oldal. Lázár György, 1978. Soós Lajos felvétele (Magyar Távirati Iroda)

195. oldal. Lázár György, 1980 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Lázár György feleségével és fiával szavazni megy, 1975. június 15. Szebellédy Géza felvétele (Magyar Távirati Iroda)

196. oldal. Lázár György látogatása egy bányában, 1977. július. Tóth István felvétele (Magyar Távirati Iroda)

197. oldal. Lázár György Helmuth Schmidt német kancellárral. Bánhalmi János felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

198. oldal. Margaret Thatcher fogadja Grósz Károlyt londoni látogatásakor, 1988. május 5. Weber Lajos felvétele (Magyar Távirati Iroda)

199. oldal. Grósz Károly, 1984. Horling Róbert felvétele (Magyar Távirati Iroda)

Grósz Károly, 1988. Varga László felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

200. oldal. Kádár János és Grósz Károly a Parlamentben, 1988. Bánkuti András felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Grósz Károly pártvezetőkkel (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

201. oldal. Grósz Károly látogatást tesz az Amerikai Egyesült Államokban, 1988. július 30. Manek Attila felvétele (Magyar Távirati Iroda)

Grósz Károly. Pólya Zoltán felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

202. oldal. Németh Miklós beszél a Parlamentben, 1989. december 21. E. Várkonyi Péter felvétele (Magyar Távirati Iroda)

203. oldal. Németh Miklós, 1989. Horling Róbert felvétele (Magyar Távirati Iroda)

204. oldal. Németh Miklós átadja Busch amerikai elnöknek a lebontott vasfüggöny egy darabját, 1989. július 12. Szalay Zoltán felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Németh Miklós a köztársaság kikiáltásakor a Parlament előtt, 1989. október 23. Manek Attila felvétele (Magyar Távirati Iroda)

205. oldal. Németh Miklós és felesége szavaznak, 1989. november 26. Rózsahegyi Tibor felvétele (Magyar Távirati Iroda)

Németh Miklós és kormányának tagjai Nagy Imre ravatalánál, 1989. június 16. Fényes Tamás felvétele (Magyar Távirati Iroda)

206. oldal. Antall József, 1990 (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

207. oldal. Antall József, 1990. Kovács Attila felvétele (Magyar Távirati Iroda)

Antall József kormánya, 1990. május 23. Schichmann Béla felvétele Magyar Távirati Iroda

208. oldal. Antall József és felesége szavazni indulnak az 1990-es önkormányzati választásokkor, 1990. október 14. Szebellédy Géza felvétele (Magyar Távirati Iroda)

209. oldal. Magyar–lengyel–csehszlovák államfői tanácskozás Visegrádon, 1991. február 15. Benkő Imre felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

210. oldal. Boross Péter, 1993. Czech Attila felvétele (Magyar Távirati Iroda)

211. oldal. Boross Péter, 1993. december 25. Illyés Tibor felvétele (Magyar Távirati Iroda)

212. oldal. Horn Gyula előadást tart a Magyar Újságírók Szövetségében

213. oldal. Horn Gyula, 1989. Horling Róbert felvétele (Magyar Távirati Iroda)

Horn Gyula és Alois Mock osztrák külügyminiszter átvágja a műszaki határzárat Sopronnál, 1989. augusztus 27.

215. oldal. Horn Gyula kormányának tagjaival, 1996

Horn Gyula és Bill Clinton Washingtonban, 1995. június

216. oldal. Orbán Viktor a Parlamentben, 2002. február 5. Földi Imre felvétele (Magyar Távirati Iroda)

217. oldal. Orbán Viktor, 1998. Ráfael Csaba felvétele (Magyar Távirati Iroda)

218. oldal. Orbán Viktor kormánya, 1998. július 8. Soós Lajos felvétele (Magyar Távirati Iroda)

219. oldal. Orbán Viktor és Mikulas Dzurinda a Mária Valéria híd átadásakor, 2001. Kisbenedek Attila felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Orbán Viktor családjával a szavazás után. Sárközy György felvétele (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

220. oldal. Medgyessy Péter, 2002. március 28. Dudás Szabolcs felvétele

221. oldal. Medgyessy Péter

Medgyessy Péter kormánya, 2002. május 27. Kovács Attila felvétele (Magyar Távirati Iroda)

222. oldal. Medgyessy Péter feleségével, 2002. március. Dudás Szabolcs felvétele

222–223. oldal. Medgyessy Péter expozéja a Parlamentben, 2002. május 27. Soós Lajos felvétele (Magyar Távirati Iroda)

TARTALOM

Előszó 5
Batthyány Lajos gróf 6
Szemere Bertalan 12
Andrássy Gyula gróf 18
Lónyay Menyhért gróf 26
Szlávy József 28
Bittó István 30
Wenckheim Béla báró 32
Tisza Kálmán 34
Szapáry Gyula gróf 42
Wekerle Sándor 44
Bánffy Dezső 50
Széll Kálmán 52
Khuen-Héderváry Károly gróf 56
Tisza István 58
Fejérváry Géza báró 66
Lukács László 68
Esterházy Móric gróf 70
Károlyi Mihály gróf 72
Berinkey Dénes 76
Peidl Gyula 78
Friedrich István 80
Huszár Károly 82
Simonyi-Semadam Sándor 84
Teleki Pál gróf 86
Bethlen István gróf 94
Károlyi Gyula gróf 102
Gömbös Gyula 104
Darányi Kálmán 108
Imrédy Béla 112
Bárdossy László 116
Kállay Miklós 120
Sztójay Döme 124

Lakatos Géza 126
Szálasi Ferenc 130
Miklós Béla 134
Tildy Zoltán 138
Nagy Ferenc 142
Dinnyés Lajos 146
Dobi István 150
Rákosi Mátyás 154
Nagy Imre 162
Hegedüs András 170
Kádár János 174
Münnich Ferenc 182
Kállai Gyula 186
Fock Jenő 190
Lázár György 194
Grósz Károly 198
Németh Miklós 202
Antall József 206
Boross Péter 210
Horn Gyula 212
Orbán Viktor 216
Medgyessy Péter 220
Képek jegyzéke 225

SZTE Egyetemi Könyvtár
SZEGED

D 5305

MAGYAR MINISZTERELNÖKÖK